

כְּנֵסֶת

דבריי-כפרות.

העורך

ח. נ. ביאליק.

ברוצאט הקרן לתמיכת סופרים מיסודו של הלל ולצ'טולסקי.

אודיסה, תרס"ו.

דפוס "מוריה", באוארנא 23.

תוכן:

עמ'	עמ'
171 (ה) תשעה-באב.	מספר הזכרונות -
(ו) בלילות סוף קיץ -	1 מנדלי מוכר-ספרים.
173 ד. שמעונוביץ.	12 הלכה ואנדה - ת. נ. ביאליק.
המשלים והסתגמים שלנו -	27 עלים (שירים) - דוד פרישמן.
175 י. ה. טביוב.	36 מזרח ומערב - מ. גליקסון.
המוקעים בזהורית הערב (שיר) -	ניפניאלי (קרנן וזרה) -
217 אליהו מייטוס.	45 ר.נ. טאנורי, תר'ד. פרישמן.
219 פרישה - ב. עפלבוים.	86 איוב (מסה) - יעקב סיכמן.
241 האם הוקנה - מ. בן-אליעזר.	שירים:
249 עם מנחת-ערב (שיר) - י. לרנר.	106 (א) יהי חלקי עמכם...
251 נלויוכסוי בלשון - ה. נ. ביאליק.	108 (ב) אחד-אחד ובאין-רואה
שתי אנדות-פלאים (ליום מלאת שלש	112 (ג) הציץ ומת...
פאות שנה למות סרוונטס ושקספיר) -	(ד) למנצח על המחולות -
257 דוד-אריה פרידמן.	115 ה. נ. ביאליק.
275 אהר-העם (ליובל הששים) - י. סיכמן.	119 בחזירתו (רשימה) - א. שטיינמן.
285 נפשות - דוד פרישמן.	שירים:
לזכר שמעון-שמואל פיוג -	140 (א) אי-צו
299 י. ה. רבניצקי.	142 (ב) יד מי ננעה באפריון...
שלום-עליכם והלשון העברית -	(ג) עוד אזכור פלאי-יום -
307 י. ה. רבניצקי.	143 יעקב סיכמן.
313 על הסגנון - י. סיכמן.	החצוצרה נתבישה (ספור) -
רשימות ספרותיות:	145 ה. נ. ביאליק.
318 (א) על התרגומים - מ. בן-אליעזר.	שירים:
321 (ב) המספרים העברים	167 (א) התקשוב?...
(ג) מן הכלטרוסטיקה הצעירה -	168 (ב) חלום נודד.
323 נ. נרינבלאם.	169 (ג) פרחי
329 (ד) ספרים חדשים - י. סיכמן.	170 (ד) תולות.

* * *

ברגע זה, כעוד מכבש-הדפוס טרוד לפלוט את הגליונות האחרונים של הקובץ, כנסת¹ ואני רושם את אלה הטורים — כבר היתה הרוחה. נפרק עוד הברזל מעל הצואר ושמים וארץ שמחים במפלתם של רשעים. ואולם לפני שנה ומחצה, כשהקובץ אך עלה במחשבה — עוד רדה אותנו באף מטה הזדון. סערת חמה יצאה לעקור ערי ישראל משורש ולזרות יושביהן כמוץ-הרים אל ארבע הרוחות. או התלקטה באודיסה — המקום היחידי שהמו"לות העברית עדיין היתה מהבהבת שם קצת — חבורה קטנה, שארית-פליטה, של סופרים עברים, שבגלל הגזרה האכזרית, גזרת-אדרינוס על הלשון העברית והיהודית, אבד להם כל מקלט ספרותי. בו בזמן הגיעתני, כדבר בעתו, גם הצעה מאת הר' הלל ז'טופולסקי במוסקבה, להוציא בעריכתי ועל חשבונו קובץ ספרותי, שהכנסתו — הקרן עם הרוח — תהא משמשת יסוד והתחלה קטנה לקרן תמיכה של סופרים בימי הרעה. למרות ה, תנאים המיוחדים של אותו הזמן, תנאים מרים ומאדירים, אשר לא ישכחם איש כל ימי חייו — קבלתי עלי את עריכת הקובץ, ואחרי רוב עמל עלתה בידי לאסוף לו מעט חומר ספרותי. ב, גדולות, כמובן, לא הלכתי ו, פרונרמות² לא קבעתי. לנגד עיני היתה מטרה אחת: להמציא לפליטת סופרינו בית-כנסת לפי-שעה, מקום שישמיעו שם קול, איזה שהוא, ובלבד שיפינו במקצת את פחד השתיקה.

המטרה הזאת, ביחד עם ה, תנאים המיוחדים — כגון, מעוט הסופרים ופזורם, קושי המשלוח של כתבי-יד עבריים ע"י הפוסטא, חומרי הצנזורה הצבאית, תנאי-ההדפסה הקשים ועוד כיוצא בזה — צמצמו, כמובן, רצונו של העורך. כן, למשל, נזהרתי מהביא אל הקובץ דברים מענייני השעה ושאלות הזמן. אמור אמרתי, כי בענייני אותה השעה — שלא היתה כטובה לישראל בימי אדרינוס, שחיק עצמות, ומסעי-הצלב — יפה השתיקה הנמורה מן הנמנום. עם זה דמיתי לפטור בכך את הקובץ מחבלי הצנזורה הקשים ולהחיש יציאתו.

אבל דמיתי — ובעייתי. גם אחרי שנחתם סדרו של הקובץ, נשאר כל החומר הספרותי מונח, בלי תנועה³ כשנה שלמה. הצנזורה המקומית נהנה בספר עברי, ואפילו הכשר ביותר, מנהג מיוחד: היא לא הכשירה ולא פסלה, אלא עכבה. ומי יודע, עד מתי היתה מעכבת עוד, לולא — לולא באה בינתים, ה, מהפכה⁴ והפכה על פיה את כל ה, הקערה⁵.

וכך יוצא עתה הקובץ בלי שום, הכשר⁶. הזהירות היתה, אפוא, לכטלה. אבל, בדיעבד, אין להצטער. רוב הדברים על, ענייני השעה⁷ של, אתמול⁸ ממיא היו נפסלים בלינה, מה שאין-כן בדברי ספרות נקיה, שזמנם — כל שעה.

אם כה ואם כה — טובה שעת לירתו של הקובץ מימי הורתו. היתה הרוחה! בסימן טוב ובמזל טוב!

העורך.

מספר הזכרונות.

א. *

אותו היום, שאני מדבר בו, אחד מימות החמה היפים היה, יום צה ונהיר. השמים מלאים זיו וכלם תבלת. וארצנו אף היא נאה ונעימה, עמוסה עמיסת כלה ביום חתונתה, מתכסה בהינומה ירקקה של ציצים ופרחים והוט של חן משוך עליה. למראית עין דומה הכל יש כאן – הוד והדר, ששון ושמחה, יום-טוב ומזל טוב! אף על פי כן עד עכשיו אי אפשר לי להזכיר אותו היום שלא להתאנה עליו במר נפשי. דומה, שבנורת המקום היה מוכן מקודם, כאשה יפה וקנטרנית, להכאות רחוי ולהשביעני ממרורים.

לא עליכם עת צרה ותוכחה ונאצה כעין זו שבאותה שעה! הימים ימי מלחמה לארצנו, מלחמה קשה עם אויב קשה במרחקי ארץ הקרב. שתי הממלכות הנלחמות מאריות גברו. שתיהן נלחמו בנבורה, מזו ומזו הרבה חללים נפלו, ודם רב, דם נבורים, נשפך כמים. אותה שעה מן שמים עוד לא נלחמו הצפלינים ואניות-אכה עדיין לא יקשו מתחת פני המים כבימינו; אבל גם כלי-מות שבזמנם הספיקו להרוג ולאבד בני אדם הרבה ביום אחד, להחריב ערים ומדינות ולהפוך שדי חמד, גנות ופרדסים למדבר שטמה. שעת צער ורונו היתה אותה שעה, נלו בנים מאבות ואבות נלו מכנים ויצאו לצבא למרחקי ארץ.

חתני, רופא אמן ורך בשנים, נקרא לעבודת המלכות, לעבוד בהיל הצבא ככל אחיו הרופאים בעלי אומנתו. הוא מניח את מקומו, את בני ביתו ואת עסקי פרנסתו ועלה לארץ מנדזשוריה, מקום רעם תותחים ותרועת מלחמה, להיות שם מהובשי סצעים והותכי איברים מן החיים. ואשתו, היא בתי האהובה, שבה לביתי, בית אביה, היא ושני בניה הקטנים, להתנרר אצלי בעת רעה זו. כל ימיהם להם תוחלת ממושכה – סתתינים לאגרות אהובם, מצפים לשמוע היכן חביבם ומה שלום מחמד עינם ומחמל נפשם, מתגעגעים עליה, מצטערים ומדהררים בו חמיד גם בחלום הלילה – השעה הרי שעת מלחמה, מה אדם ומה חיו? כל הבשר חציר; מקרה אחד לכל, חץ ופגע יקרה את כלם!

(* סרק א' נדעם במקום אחר. — ה מ ע ר כ ת.)

ובעת צרה זו באה בתי עד משבר וילדה – והגה בנושא אחד שני הפכים באים: רגש עצבות ורגש געים; מזל-טוב כהלכה ועמו יגן ואנחה. בנלוי – פנים שחזקות „משמע משא ודומה“, ובסתר – אבל ובכי וגפש עטמה, ודבר זה עוד הנדיל רגשי צערי. הצער הביא לידי רחמים, והרחמים היו סוסיסים אהבה להיולדת הרחמה והעלובה ונס להילד העלוב, בן-אוני, יתום באין אב.

אין שלום לי בבית ואין לי שלום, אחוה וריעות בחבר עיר. יהיד ותלמוד אני שם. בני אדם שם אינם קרויים אדם, אלא על שם אדמתם, ארצם ודתם ודעותיהם ומפלגותם. כל אחת מבקשת לאחוז בגלגל ההיסטוריה החוזר בעולם ואומרת להחזירו כרצונה. הללו מקרבים רחוקים, והללו מרחקים קרובים בשנאה וקנאה וצרות עין. כל מפלגה חושבת עצמה לתכלית מעשה בראשית ומלח העולם, והחברים של כל אחת ואחת מפרכים זה את זה כזונת – כלם טכסססיסים ואסטרטיגים, „נדעונים“, „שמשונים“ וכיוצא בהם. ידעונים, סדרנים וארכיזודיקים. הארץ להם והישוב שלהם, ולבני ישראל פשוטים, העומדים בעזרה מחנין לתחומם, להם אומרים, כמו להמשוררים, בחלוקת הארץ של הסופר שילה, נחלה אין לכם בקרבנו, אלהי ישראל, אניכם שבשמים הוא נחלתכם!

לולא הטיוול בשדה ונעם הטבע שעשועי בכל עת אכרתי בעניי. ידעתי בך כפר אחד בעל בית חצרים בעיבורה של עיר. שבשכנותו הייתי דר אשתקד אני וביתי בקיץ. איש עובד אדמה הוא באחחתו, הורש חורע ועושה כל מלאכה, ובני ביתו מקטון ועד גדול מסייעים לו. הבנים כוסחים באהו ובאגמים, עומסים ומביאים הערמות לתוך הטרון. הנשים מנכשות בנים, חולבות את הפרות, מפקחות על העופות, מרביצות תרנגולין על הביצים, אופות ומבשלות וכוככות, לשות גם צפיעי בקר בקש ובנבבא להסקה ומיבשות אותם בחמה. וילדים וילדות רועים באפר. ובעת הקציר הכל קוצרים ומאלמים ונושאים אלומות, דשים חזרים ונפים וכוכרים והכל בשירים ומזמורים. נמלה קראתי לבן-אדם זה, ולביתו – „קן של נמלים“. קיימתי בי דברי המלך שלמה והייתי הולך אל גמלה זו כפעם בפעם ורואה איך הגמלים, קטני ארץ הללו מכניסין בקיץ לחמם, עובדים מאהבה ועוסקים בישובו של עולם. אני שמח בהם ושמחים גם הם בי.

כך הייתי מבלה בטוב ימי הקיץ העבר, ולשנה הבאה, בקיץ שלאחריו, הייתי קץ בעיר וקצתי בחיי מפני שאונה והמונה וישיבת כרכים הקשה. הגה אויר אחר, עולם אחר, המולה ומהומה! הלא חכמה תקרא, הגימוסיות-הציביליזציה תתן קולה – קול מדכנות וקול רעש אופנים על אנבי הרצפה; קול קורא וקול נוגנים: גרסופונים, פסנתרין וטומפונייה מבית וקטירינות בחוץ. רוכלים, סטרטוטרים, ארחרסרהי, מוכרי עתנים וכל מכר מחזירים ברחובות, מכרזים ומשמיעים על סחורתם וכזבים ומכוכבים!

עמדים עמדים של פנסים, של טלינראפים, של מליפונים ושל השמל עומדים כנמורי קרתא על משמרתם בחוצפא כלפי שמיא וחומים חומים של זקוקין דינור משוכים עליהם. קיצור הדברים כל העיר כלה כמו שהיא - בהנזותיה, בבתי-דמים וכספים לשולחניה ובעלי כיסיה, בבתי-מקיה סוחריה, תגרניה וטרסוריה; בבתי-ועד למשחקים בקוביא ולקביוסמוסיה; בבתי משתה לזולליה וסוכאיה, רעבתניה, שכוריה ונרנניה ובקובת של זונותיה. גם בתרחומה נבזים והיכלי עונג של עשיריה ועם בתרחומה וחורבותיה; דירת חושך וטהב בדיזטא תחתונה, מערות ומאורות, כוכן ומרתפות לאבזניה. וערוך כבד של פרצופים משונים ובריות משונות - מנהיגיה ונהיגיה, רמיה חכימיה ושסיה טפשיה, שרפס עזי פניה ותתקע'ט נבאיה ובעל-מוכותיה, ורוב מפלגותיה ואסיפותיה ומדברניה, מסדריה וסדוריה, נדיבות ואבזנות עם ו' שמותיה: עני, אביון, מסכן, דל, סך, רש, דך, ועוד ועוד מיני קבצניה. ובשעה ששממה עלי נפשי מהמונה של עיר והכליה, ונענעתי על הכפה גדלו מנשוא יצאתי השדה לטייל שם ברחבה, והגלי היו מובילות אותי מאליהן עד בית סכירי, זה קן הגמלים.

כשבאתי פעם אהת בשעת הטיול לביתו קדמוני הגמלים בבשורה טובה: פרתנו האדומה ילדה עגל! הגדתי להם אף אני: הגה ילדה בתי גם היא בן! וברכנו את היולדות, את כל אחת כברכתה. אני ברכתי את הפרה לרוב חלב וחמאה, והס-את בתי, לנדל את בנה למזל טוב, להוסה ולמעשים טובים! הגיעה עת החליבה, העדר בא מן השדה. כל הפרות הולכות בנחת ובנדנד ראש על כל פסיעה ופסיעה, נכנעות ושחקות כנשים כשרות וצנועות, וזו האדומה נחפזת כהצופה בריצת רגלים, בכשנוש זנב ובהרמת קול שופר מרוסק מעמקי כרסה, נדחקת ונכנסת ראשונה לתוך החצר, שלא לחלק כבוד להזקנות ממנה. והעגל הרך, האדמוני כלו וכוכב לבן על מצחו, כיון שהרניש באמו מיד הפשיל זנבו, מרקד ומזדקד וריץ לקבל פניה, כורע על ברכיו הקדומות ויונק והומה לדדיה. האם הופכת פניה ולוחכת את פרי בפנה ננחת, בחן וברחמים. לעולם לא אשכח איך העמידה עלי את עינה והביטה בי בשעה שהייתי מחליק בידי את העגל ומעביר אצבעותי על חלקת צוארו. הרבה דברים היו במשמעותה של אותה הבטה. משמע מורא, שלא תכבד די עליו ולא תלחצנו, חם ושלוש; משמע נאווה, שהיא מתנאה בילד זה מחמל נפשה ומשוש לבה; משמע נהת רוח, שאני בן-אדם ממהלכי שמים ואדוני כל הבהמות מנפשו ומחליקו. ומי יודע ידה הבהמה, אפשר היא יודעת רוח בני-אדם והיא מכירה ויודעת את כל העולה על ידה. ובאמת רבו מחשבות לבי אותה שעה - מתוך עיוני בפרה ובעגל גם את בתי ואת נכדי באהבה זכרתי ונתמלאתי עליהם ברחמים. הגיתי באדם ובהמה והרהרתי: בהמה - הרי אף לה נפש מרגשת ולב לדעת; הרי היא אוהבת ומרחמת את

ילדה מתנענעת עליו, מיניקתו, לוחכתו ומסחה עמה כלשונה ושיחה בני מינה, כאחת משיחות חיות ועופות. עטדתי והרהרתי מה בינה וענל שלה לבין בתי ובנה. פרה זו ילדה ומיד קמה ונתעודדה והלכה לדרכה, ובתי, להבדיל, ילדה בעצב ועדיין לא הבריאה ותש פחה. זה הענל מיד כשיצא מבטן אמו וראה לפניו את העולם נשא את רגליו, כשכש בזנבו והתחיל מרקד ומבלה בשוב ימיו. לא היתול, לא כריכה, לא עסיפה בכסתות והוא בריא אולם! נכדי, בן בתי. נולד גולם, וכן שמונת ימים נכנס לברית יסורים באו עליו - נמול וגעה בבכי מפני הכאב הגדול, ועדיין התךד מים זה שוכב מוחתל ומלופלף כתולע בחתולתו ואינו מוצא ידיו ורגליו, ועד שינדל ויעמוד על רגליו הוא עתיד לבמה וכמה יסורים וחלאים רעים - לבעבועין, לאסכרה ולסרטובי וכיוצא בהם, וסופו להולי מעיים, להתחונות ולכאב שינים. הגיתי גם בכפרי מכירי, הדיוט ופגן זה אינו יודע נימוסים מקובלים והוא נתון בשקט ושלוה וחי בנחת. שויתי אותו ואת ביתו עם הכמים וחכמות של בני עירי, שויתי, הרהרתי - ודומתתי! - - -

ב.

ואותו יום מימות החמה, שבו מדובר כאן, כאורח מתבקש בא לאהר כמה ימי סנריר, רוח נשם וצינה, משמה את הבריות ב"צפרא טבא" ובדמדומי פנים - פני חמה היפות. ולי מה יקר היה יום זה, בהגלותו אלי בהשכמת הכוקר, כשאני עדיין על משכבי ויוציאני החוצה לראות בשוכו ולהתענג בו גם אני - ועונג ומנוחה הרי התאויתי בכל לבי ובכל חושי ורמיח אברי לאחר ישיבתי זה כמה ימים בבית, מסנף נפשי בקריאת ספרים של מה בכך, בשאלות ואבעיות משונות, שאין לישובו של עולם צורך בהן. אמרתי בלבי, זה היום שקויתי לו, אצא השדה, אניל ואשמה ואטייל בו.

ומהשבה טובה זו רוחי מצרף לה נגינה, ובתוכי מתנגן שלא מדעתי. הלא היא נגינת רוח אלהים שמבראשית מתוך ההוהוויבורו; אותו הרוח, שעולה במהשבה תחלה למעשה יצירה; הוא ראשית דרכי היוצר, שהיה מרחף על פני תהום עד ילא נברא העולם, והמרחף בכל משנברא העולם - חובב קנה וסוף על פי יאור ויד נהרות, ינובב קמה, משיה תבואת שדה ומרנין עצי היער, קורא למי ים ויהמו גליו. והוא הוא הרוח באנוש, המנגן במסתרים בכל קרביו - על העצבים ומיתרי נפשו; מעיר ומעוררם לפעלם, ממנו רנשי-לב, ועל דם מחשבותיו; וכל מעשיו, טובים ורעים, קלים המורים, עצובים ושמחים נעשים על פיו. לפום נגינה המעשה, כשם שנוגנים כך מרקדים - הוא "הרוח ממרום", רוח הקודש, היא ה"בת-קולי המפוצצת בקרב ההווים ובעמקי נפש המשוררים, וקול נגינות-סתרים מתלכש בדברים

ויעבוד פיהם. וגם בני אדם הדיוטים כנגן הרוח על עצניהם יפתחו פה מדעתם ושלא מדעתם וירונו מטוב לב או מכאב לב, בקול רם או בהשאי, בקול דממה דקה בעלמא.

נגינתי ההשאית מטוב לב בבוקר נעים זה מצטרפת בי למחשבות והרנשות נעימות. ועל רוחי עולה אידיליה רבה של חיי הכפר ככל נוסחה – חיים של תמימות, פשוטה כמשמעה; חיים של שלום ושלוה, של עבודה ושכר טוב. אנרים חורשים חורעים, קרצרים ונושאים ברנה אלומותם. הם נתונים בשקט ושלוה. ישליו יושבי צריפין, בתרחומר שקועים בבין חציר ואילנות כקני צפרים. הנרות מלאים בר ללחמם וחציר לבהמה. ודי יבול ננים באסמיהם. עופות מטילים ביצים, מחממים וממליטים אפרחים. פחת מיניקות ובקרים רועים באנמים, גם עגלים ובני צאן שם. רצים ורוקדים וכלבים שומריהם רודפים אחריהם. הרועים ורעיותיהם האהובות מחללים ותוללים ויושבים בין המשפטים, או מלקמים פקועות שדה וכמהין וספריות ביערים. אדם ובהמה וצפור כנף כלם חיים בששון כאבותיהם הראשונים לפנים בנגיעדן!

ועולה על רוחי הכפרי מכירי, הוא הגמלה וביתו, קנהגמלים הבודה, ושדי תבואה – דגן, חטה ושעורה עוטרים אותו מסביב עם גני ירק: פול וקמנחת, בולבסין, דלועים וקשואים ושאר מיני ירקות. ולפני שער הגדר של קנים פרות ועגלים רובצים בצל האילנות ומעלים נרה, כשבאים מן המרעה כחום היום בצהרים. במקומות מבטחים ושלוים הללו הייתי משכים ומעריב לטייל ברן יחד בעלי כנף מוצאי בוקר וערב. הייתי משתטח שם אצל תעלה ארוכה על גבי עשבים רעננים ומטה אוני ושומע קול „הדפק“ בכריאה; מקשיב שריקות הצלצל בבין חציר ודלונ של הארבה בעל כרעים, המנתר בצמחי האדמה, זמזום זכובים ויתושים ומשק דבורים ובני ילק. המורחים באויר העולם; קול נביחת כלב, קעקוע תרנטל, צהלת סוס כבול, הרזעה באפר, וקול הברה נשואי הרוח ממרחקים. גם זכר העגל הרך בא לפני עם ראשו ואזניו החמדות ועם כוכב לבן על מצחו, כשהוא רובץ על כרעיו ויונק שדי אמו, שמלכתו ברהמים, וזו האם ובנה זה מעלים על דעתי את בתי ואת נכדי היקרים, כשהיא חולצת לו שד באהבה והוא משרכב פיו כצינור, אחזה פטימא של דד ויונק ואינו מניהה עד שתקפתו השינה. אני מדמה אותו במעמדו הזה ונכרו נענעי עליו, רחם ארחמנו מאד!

ובאותה שעה שהייתי בנכדי, בעגל ובפרה עלה במחשבה לפני לעשות נחת-רה לאשתי ואמרתי בלבי, היום אלך אל „נמלה“, אקחה הלב וחמאת פרה זו ותלבב לביבות ונאכל למעדנים. אבל מיד נקפני לבי – והיאך! אתה תאכל והעגל ירעב, הלב אמו הרי תקח לך ותחסר לחמו! נמלכתי ועשיתי חסד עם העגל מחמדי, מחליף את אטו בפרה אחרת וחשבתי לי זאת צדקה. ואני מחשב ומנגן והונה בניוני בהעלם

יֵאָחַד נְנִינָה בְּמִבְּנֵיתָ, תְּחִילָתָהּ בַּחֲשָׁאִי, בְּשֵׁפָה רַפָּה וּבְקוֹל דְּמָמָה דְּקָה וְסוּפָה בְּקוֹל
רַם וּבְסַלְסוֹל, בְּנִרְוֹן וּבְתַחֲנוּנִים עַד שְׂאֲשֻׁתִי נִתְחַלְחַלָּה וְהַעֲמִידָה עָלַי פְּנִים שֶׁל רוּנָה
וְתַמְהוֹן לִבִּי כְּאוֹמֶרֶת: מַה לְךָ?!

– אַלְךָ אֵל „הַגְּמֵלָה...“ אִקְחָה נְבִינָה וְחַמָּאָה וְתִלְבְּבִי הַיּוֹם לְבִיבוֹת, תִּלְבְּבִי –
אִמְרָתִי לְאִשְׁתִּי, מְבֹלְבֵל מִהִבְטַח עֵינָה בִּי בְּכַעַס.

– מַה יּוֹם מִיּוֹמִים? – אִמְרָה לִי בְּנִינָה שֶׁל תְּמִיָּה – לְשִׂמְחָה מַה זֶה עוֹשֶׂה?

– אִפְשֶׁר נִלְךְ וְנִמְיֵיל שְׁנֵינוּ? הַבּוֹקֵר הַרִי טוֹב וַיִּפֶּה לְפִי לְפִיּוֹל – אִמְרָתִי לָהּ בְּלִשׁוֹן רַכָּה

לְהִיטִיב מְזוּלִי. וְהִיא לִי בְּעִקְמֵת הוֹסֵם, בְּתַמִּיָּה וּבְנִינָן:

– כְּלוֹם נִטְרַפָּה דַעְתָּ שֶׁל הַהוּא נְבִרָא!... מְכַל מַעֲשֵׂי אִקָּה וְאִשְׁיֵיל עִמּוֹ

בְּבּוֹקֵר הַשַּׁכֵּם!

מְקוֹל נְנִינָתָה שֶׁל אִשְׁחִי, טוֹב־לֵב בְּטַבַּע בְּרִייתָהּ, לְסִדְתִּי, שֶׁהִיא שְׂרוּיָה הַפַּעַם
בְּצַעֲרָה, וְחַמַּת רוּחָהּ הַשְּׂקִיפָה מַעֲטָ אֶת רוּחִי וְהַתְּחַלְתִּי לְסִדְרָה לְעִצְמִי סִדְרָה הַיּוֹם בְּשׂוֹבָה
וְנַחַת. רוּחִי בְּכִלְל כְּאוֹיֵד הָעוֹלָם הַגּוֹלֵךְ וּמִשְׁתַּנֵּה תְּמִיד. וּבְאוֹתָם הַיָּמִים הִיָּה נֹחַ לְהִשְׁתַּנּוּת
בִּיטָרָה. מִחֲלָה מִהִלְכָתָהּ, אוֹ מִגַּסָּה שֶׁל נִירְוִי עֲצָבִים קְרָאוּ לְהִילוּסֵי הָרוּחַ, שְׂמַתְרַנֵּשׁ
וְעוֹבֵר מִרְנֵשׁ לְרִנֵּשׁ: מִיָּטוֹן לְשִׂמְחָה, מִתְּקוּהָ טוֹבָה לְיֹאוֹשׁ, מִשִּׁירָה לְקִינָה, מֵאִהְבָה לְאִיבָה,
מִתְּפִלָּה לְתַפְּלָה, מִתְּהִלָּה לְתַהֲלָה וְלַהֲפֵךְ, כְּהַשְׁנוֹת הָרוּחַ בַּחוּרְפָּה עֶשֶׂר פְּעָמִים בְּרִנֵּעַ אַחֵר.
קוֹל מִחֲדָר בְּתִי נִשְׁמַע פְּתָאֵם, הַתִּינוּק נִעוֹר מִשְׁנַתּוֹ בְּכִבִּי וְצַעֲקָה גְדוּלָה וּמְרָה
וְאִין לְהִשְׁתִּיקוֹ לֹא בַחֲלָב שָׂדִים וְלֹא בְּנִדְנוּד הָעִרִיסָה וְלֹא בְּלַחֲשׁ לְעִין־הָרַע. הַשְּׂכָנוֹת
בְּאוֹת בְּתַחֲכוּלוֹתֵיהֶן – זֶה בְּנִלְטוּל בִּיצִים וְזֶה בְּהַתְּכַת שְׂצוּהָ וְכִיּוֹצָא בְּהֵן וְהַתִּינוּק צוֹעֵק,
מוֹשֵׁךְ וּמְקַסֵּל רִנְלִיו עַל כְּרִסּוֹ, נוֹנֵחַ וְנוֹעָה בְּכִבִּיָּה וְאִינוּ פּוֹסֵק. בְּתִי מְבַכָּה עַל בְּנָהּ,
אִשְׁתִּי־גַם הִיא נֹאנְחָה וְאִנִּי מֵר לִי. קוֹל בְּכִזּוֹ שֶׁל תִּינוּק כְּמַחֲט בְּבִשְׂרִי.

בֹּא פְּרוּוֹנְקָא וְהַרְשִׁיט לִי דֶרֶךְ הַפֶּתַח כְּדִרְכּוֹ אֶת הָעֵתוֹן בְּיִיּוֹמוֹ. הַרִינִי מְדֻלָּג
עַל „מֵאִמְרִים“ וּמֵאוֹרְעוֹת הַיּוֹם וְנוֹתוֹן עֵינֵי בְּרִשִׁימַת שְׂמוֹתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי חֵיל הַפְּצוּעִים
וְהַמּוֹמְתִים בְּמִלְחָמָה. מִתּוֹךְ הַפְּצוּעִים קָשָׁה עַל מְקוֹם־הַחֲבִישָׁה כִּשְׁם חֲתָנִי הַרּוּפָא נִצְנִין
לְנִגְדַּ עֵינֵי – וְנוֹדְעוֹעֵתִי! עֵינֵי יִפֶּה יִפֶּה וּמִצְאָתִי אוֹת אַחַת מִן הַשֵּׁם כְּמוֹשְׂמִשְׂתָּהּ,
וְעוֹד אוֹת אַחַת כְּנִקְרָדָה שֶׁל צוֹאֵת הַזּוֹכּוֹב יֹשְׁבָה עַל רֹאשָׁהּ, וְאִם אִין אִפִּילוֹ שְׂמוֹ
שֶׁל חֲתָנִי וְרֹאֵי הָרִי סַפֵּק יֵשׁ כְּאֵן, וְזֶה בְּלִבְדִּי הִיָּה דִי לְזַעֲזַע אֶת עוֹרְקִי, לְהַעֲדִיר אֶת
רוּחִי וְלְהַרְעִישׁוֹ וְלְהַעֲלוֹת רִתִּיחַת דְּמִי עַד לְמִדְרַגָּה הָעֲלִיוֹנָה. כָּל הָעֲצָבִים בִּי נַעֲשִׂים
כְּנוֹר לְרוּחִי הַסּוֹעֵר – וְהִנֵּה נְהִימָה וְנִינָה עֲצוּבָה וְהוֹמִיָּה בְּנַפְשִׁי! מְרָה נַפְשִׁי עַל
הַתְּנִי עַל בְּתִי וְעַל בְּנֵיהֶם הַקְּטָנִים. אִנִּי רוֹאֵה בְּדַמְיוֹנִי אֶת אֲבִיהֶם מְטוּל בֵּין פְּצוּעִים
וּמְדוֹקְרִים וְחִלְלֵי חֶרֶב, סְגִרֵי אָדָם וּפְגִרֵי בַהֲמָה גַם יַחַד, פְּסוּקִי־רֹאשׁ, תְּלוּשֵׁי אִיבְרִים
שְׂבוּרִים וּמְדוּסְקִים, וְלִבִּי מְסִיעֵנִי וְאוֹמֵר, אִכֵּן מֵת אֲבִיהֶם, וְהוּא הַבְּכִי, שֶׁהַתִּינוּק סוֹפֵד
וְיִמְיֵילָל. מוֹלוֹ רוֹאֵה, שִׁיתוּם הוּא, אִין אֲבִי!

ג.

קול בכיו של התינוק חביבי והמעשה בחתני האומלל הממוני והריצוני מביתי. דגשי צער וחמלה, יסורים ונגעי בני אדם חונקים אותי כעצם בנרוני, ותמונות וחזיונות מדהדודי לבי איזמים יבהלוני—נייההרנה מלא ניות. קול תרועה, כלי מות רועמים. דם ואש, ופגרים וטוססים ופצועים מפרסרים. עיט ובני נשר מנקרים ופורחים וכלבים מחכים! אני הולך נרעש ומכולבל ואיני יודע לאן אני הולך ולאן הרגלים. והנה חלקת השדה, והנה ברק ההרמש השנון מעופף על פני. שבלים נקטפות ונופלות שורות שורות – הכורת בא עליהן. אחרי הקוצרים מעמרים באים, פושפים על החללים וצוכרים חמרים חמרים כנלים על תלמי שדה. לניזנות של תבואה עדיין לנגדם עומדים למיניהם לקומתם ולצביונם. שם החטה, מקלתו ושמו של משפחת צמח, עומד בכובד ראש, מראהו צהוב ונוצץ כעין הזהב, ועל ידו השיסוף, צמח – עושה קבה, שם גם זה, הקטן בתבואות, וראש שכולת לו כזנב שועל ואצלו השעורה המגנים המונים, כלם מוכנים לנפול בתוך חללי הרמש על אדמתם ועל שדה אחוזתם. מבין הערימית, קברות הבחירים הללו, קול נהי בא לאזני, והקול קול ה"קדישי", שאילן זקן כפוף ורצוף אומר: בדר הוא עומד באמצע השדה, שדה הקברות הגדול, הומה ומתגודה, סופק את כפיו ומוריד לעפר ראשו. פרחי שדה קטנים, שרידי חורב, יתומים נעזבים באין מחסה ועל יומם מתכמשים ונובלים ונופלים על פניהם... אהה בתי, אוי חתני, אוי-אוי נכדי! צעק לבי – ורחמי הסוער נשאני הלאה! הלאה ואבדו עשתונתי.

קול ברמה הגיעני, הקיצותי – והנה היס לנגדי. זה היס-השחור נוהם, הולך וסוער. כסוסים אבירים זקופי רעמה, מנתקי מוסרות ופורקי אפסר ורסן מפניהם, צוהלים ומשתובבים בשצף קצף – גלי ים צהורים ואדירים בועף מתרוצצים, זה את זה דהים, נרדסים ורודפים, מתנפלים על ראשי צוקין ומודקדים מעל צורים וסלעים, העומדים לסניהם בחוף. ים זועף זה הוא לי למשיב נפש. ירעם לו היס וישא קולו. מפני קול שאונו לא נשמע קול המונה של נפשי. סערת רוחי עולה ומתערבת בסערת סימיו ומתבטלת והולכת, והזיון תהום רבה מאסל על חזיונות דמיוני – ותגוה דעתי!

הריני מוציא מחיקי כלי-הקטרה: בירטבק וביינפרורין לשם יחד טבק ופפירה, כדך ועושה אפיפירון, מצית בו את האור ונתתו כפי ומעשן, ועשנו מפצל ועולה ענילים ענילים. לריח אפיפירוני הטוב בא סייל אחד, שעבר עלי, להדליק באורו את אפיפירונו ברשותי. והסייל עתון בידו, ממש שמו זה וסימנו זה, שקראתיו היום בבוקר. ברשותו נטלתי את העתון ועיינתי ברשימת הפצועים והנהרנים שבו ומצאתי

אותו השם, שבקשתיו, מפורש יוצא בכל אחיותיו כהונן ואינו כלל כשם חתני. גם אותה האות, שחשדתי בזכוב, לא ישב עליה זכוב ולא היה נוקד אותה מעולב. ראיתי – ונהרו פני! עוד הפעם עיינתי וראיתי – ותחי רוחי! ומתוך רוב שמחה תקעתי לזר זה כפי, מסור ונותן לו במדה גדולה שבח והודיה, תהלה ותפארת על חסדו עמי עד שנתאדמו פניו מבושה ותמהון, והיה שמח להתפטר ממני, ודאי אומר עלי בלבו: אותו אדם אינו אלא מטורף ויצא מדעתו.

האוויר הצלול, הסופסן ריחות טובים של אילנות ועשבי בשמים, נשואים מלמעלה מראשי ההרים, ומבקעות ותלוליות מלמטה – נותן לי כח ועצמה, שמחת נפש ותקוה טובה, משכיחני את העיר והמונה, מסיח מדעתי את הכל. אף רנשדתי אהוני, רנש אהבה ותפלה זכה לרכון עולמים, מעין זה שאוהו אותי פעמים בשעה שאני מטייל יחידי במרחבי שדה ועולמו הנאה: מעין זה שעושה אותי טוב וישר ונותן בלבי אהבה למקום, ליוצר הכל ורחמים רבים על כל מעשיו, מאדם ועד בהמה וצומח ועד דומם. הרנש הזה שאוהני באותה שעה העלה מקרב לבי דמעות על עפעפי, דמעות של נחמה, של שמחה – וגם יגון ואנהה!

ועתה בעת רצון שלי – אמרתי בלבי – בעת רצון זו, שלבי טוב עלי וטוב לכל. ונפשי חשקה לחבק את העולם כלו, ובעת כעסך, אתה ים שחור ונורא, שנליך מתנעשים בקצף ומשתערים כחיות רעות לשפת ים באכזריות חמה לבלוע את האריץ-עתה אין אתה כלבבי! זרה לי לשונך, נכריה המית נליך. לא משוררך אני הזים! כלב כבול אתה לי ים זועף, כלב אסיר, במחילת כבודך! כלב רע זה מתגפל על ימין ועל שמאל ומקשה לבו מהבין שהוא כבול, שאדונו הנביל לו מקום מצומצם כמלוא הנבל שבצוארו ואמר: עד פה תבוא ולא תוסיף! זעפך, ים זועף הרי הוא זעף הנם ללא הועיל. זה אלפי שנים אתה, עתיק יומין, מתאור עח להשליך מעליך הכבל, להרום ולעבור את הנבול – ולשוא יניעך! זה אלפי שנים אתה נגרש ומתרעם, מורד וחוזר ומורד, נליך יהמיון, ישאו קולם – ואדיר במרום ישתיקם. תנעש ותרעש בכחך הגדול ולבסוף תאלם ותעמוד מועפך!

עתה הניחה לי ים זועף, קורת רוח תבקש נפשי ולו גם לשעה אחת. זעף הנם זה שלך הרי הוא מזכיר השישת כהם של כל היצורים, שאין לדין עם שהתקיף מהם; הרי הוא מדכא רוח, מאבד כל תקוה, מצער ומענם נפש. לראות נבור חזק ואמיץ פח, ואף הוא מנוצה ונופל בנופלים כחלש וקטני אריץ – אין בעולם צער גדול כמותו. שמשון הגבור, מחתת פלשתים זה, שהטיל עליהם אימה ופחד, הלא ידוה הלב לראותו בעניו, כשהוא סומם ותשוש כה, אסור בנחושתיים ומשחק הוא להם! – עתה כשהשעה שעת רחמים לי, רוחי נח ושירו שיר טוב ונעים עמי, לראותך ים נגרש בשעת זעפך וקלקלתך לא אוכל, והמון נליך לא אשמע.

לא משוררך אני היום!

ורחי הטוב אל מי מנוחות ינהלני, לאותה הבריכה, ההולכת אט בשוכה ונחת ובענות חן שם בעמק בין הרים עמופי דשא וחורשה של אנוזים. שם קול המחנה ינשא ממרחק, והזוג שבצוארי הבהמות הרועות בשדה ישמיע הד קולו; שם בת־קול של ילדים וילדות משחקים ושל ננינות הנערות הקוצרות מגיעה; שם באחת הנינות ילבלבו הקשואים, יכשילו האבטיחים, זו החֶקְנִית, נבוהת הנבעול, זוקפת פניה השזופים ומקפסי עלים צהובים כלפי המה והונטת; שם ממקור גנו בעמקי ההרים סילון של מים היים מכצבין ועולה, מקלה ויורד בחשאי בורם מסולסל על גבי חציץ וחלוקי אבנים משוני־הטונים עד שמבעבע ומשתפך לתוך הבריכה! – לאותה הבריכה הבודדה והחבויה רוחי ישאני, על גבי עשבים רכים תחת צללי ערבי נחל ירביצני וְאַל־תָּשִׁי, בת צמח, הנאוה והמעוננה, סוקרת לי בסיקור עינים קטנות ומרטיבות, עיני הכלת כוהר הרקיע. גם בספר הגיך בידי שם אלך, מתעמק בקריאת „שיר השירים“ הַלֹךְ ומטייל בחוץ עם שולמית היפה בבנות ציון. יחדו נמתק סוד, מרחיקים להלוך ברנש במשעול צר בין אילנות נבוהים מזה ומזה, המיישרים ונמשכים עד שדות ופרדסים של כפר בקרן בן־שמן. שם הארץ נותנת למכביר יכולה ועין יתן פרוז. השזיפים משחירים, הזנדבניות מאדימות, האפרסקין מורחים, התפוח והאנסיס מתבשלים והנפך עושה ענבים!

אותו העמק, הבריכה והגנים שם הלא הם נֶדְעֵדְנִי מקדם באבי־בִּי־מִי, בעוד כחי חדש עמי ורואה חיים עם אשת נעורים, חברתי ועזר כנגדי. יחדו בלינו שם עתותינו בנעימים, מטיילים שם ברנש ושמחים בכל ימינו. ועד עתה גם בימי הַרְסִי, לעת זקנה ושיבה, זכור אזכרנו עוד, ומרחוק מעיר מנורי, עיר הזמיה, רבתי עם, ומשפת היס־השהור והזועף אשא שלום למקום השקט ובטח זה, שלום לבריכה השאננה ולמי מנוחות שם!

ד.

בחזירתי לביתי עליתי דרך משעולים במעלה ההרים, ומבמתי ים עברתי דרך בתי־הקיץ. בין נתיבות עקלקלות, מסוככות מלמעלה כסוכה בסבכי אילנות, גזעם בננים אצל הגדר ונופיהם נטים לחוץ ועולים ומסתבכים בצמרתם יחדו, ובשעת פמפוט ולהישה ושיהה במלה, כדרך השכנים, זה עם זה, ואנכ חיכוך ועקיצה זה את זה, הם משנים מקום לזהרורי חמה, העוברים ביניהם ויורדים ומשתרנים מעשה רשת מאור וצללים של עפאים על גבי האדמה למטה ועושים לה תורי זהב עם נקודות הכסף. האויר שם מקוטר אהלות וקציעה, נרקס וצפורן וקפריסין, קצת וכמון ושאר עשבי

בשמים. בעל-יבנה שרים וצפורות-כרמים - כחוללים ו דומה, לבעבור תהיה חן המקום וכל ככר הים עלי הראני הטבע כאן את כל אלה.

עבר קציר. אין דגן ואין קמח בשדות. פנה הודם והיו מרעה לעדרים. הועם רחמי. חושי מרנישים ומריחים את העיר מרחוק. עוד מעט ואני בעיר!
ובאחד הרחובות כמראה אדם נראה לי מרחוק בין העוברים ושבים. זה הלוכו יגנרי הוא בלבשו. כמין ססקיא רהבה ואדומה הולכת דרך שזמו מיבין ונמשכת מעל חזהו ויורדת עד מתגיו משמאל, וכנר שאינו יודע מבואות העיר הוא פוסע ועומד, עומד ופוסע לסירונין וצופה ומביט. לא עברה שעה קלה ואני הולך וקרב אצלו. כמדומה לי שהוא מכירי, והפסקיא המשונה שעליו כמדומני נפש היה היא. אמנם כן, נפש חיה - ענל רך, כפות ארבע הרגלים מופשל עליו ותלוי-נוף, ונבו למעלה וראשו למטה. זהרי חמה נופלים לתוך עיניו, הקמות מעילוף ועיפוי, סבדיקות זמנהצות כעין הזנונית. לשונו צרובה ומצומקה ויצאת מתוך פיו. ומיד נכנס האדם ומשאו זה שעל נבו לאחת החנויות באותו הרחוב ואני מכולבל דחוף ומבוהל-אהריו. גכנסתי, ראיתי וצעקתי! ההנת הזו היא אמלוי. שם אונקלאות נעוצים בכתלים ובשר זאחוריים של „נסות ודקתי תלויים בהם. הקצב משמש בבגדי כהנתו אצל סדן - הוא המזבח שם לקצב עליו את הבשר, וקרדום בידו, וענל הי עקוד מתנולל אצלו על הארץ. כתם לבן הבהיק לפני מעל מצחו - ונתעתי לאחוריי! הוי ענל - זהו הענל, אותו הענל, שכך נתחבב עלי, למבח יובל! הוא נאלם ולא יפתח פיו. חרב הסות מעופסת עליו והוא שוכב נדהם בלא כח. ונכדי, בךגילו, נראה לי במחזה. לוקח מזרועות אמו ואיננו. סרחה נשמתו!... רעדה אחזתני. ואלמלא אותו האדם מכירי, פועל שכיר בקן-הגמלים, אלמלא הוא, שתמך בי, נפלתי משומם ומתעלף ארצה. אדם זה שואל: מה לך? - ואני הדבור מסתלק ממני ומראה לו באצבע על הענל. זה הקצב מדמה בלבבו, שאחשדהו בעבירה - בגנבה, או בלקיחה מן הגנב. קופץ ונשבע, כדי להניח את דעתי, שהענל קנין כספו. ופועל שכיר זה מעיד עליו, שקנה אותו בדמים יקרים. הענל הרי רך וטוב ובשרו ינעם מאד, ולפיכך לא עמד הקצב על המקו והרבה במחירו. ועד שהוא הולך ומספר בשבחו של הענל נסתכלתי בפניו בזעף, הגיעותי ידי ונסתי התוצה משועמם ומשונע ממראה עיני ומשמע אזני!

רחמי פוער. קולות משונים ומעורבבים יחד נשמעים בי. קול ענל וקול נכד, קול אם וקול סדה. קול דמי הענל יונק שדים צועקים לי מן האמלית. וקול נכדי הרך, נמול וכואב עולה באזני מעריסתו. קול אם רחמניה ואשת נעורים, עניה פוערה לא נוחמה. בוכה ומתאבלת, וקול סדה בשדה עולה על גביהן. סדה עלובה, אם שכולה נועה על בר בטנה, שנלקה ונוול מלפניה. בבקר היה ולעת ערב איננו!

היא מחפשתו בעיניה; שואפת ומריחה בנחיריה; מעפרת בעפר בקנייה; בועטת
 זבאבקות בשלפיה; הומה וממהמה, קוראה לו בגרון - ואיננו!... רוחי הולך וסועה,
 בנפשי תשקה, תהרובזהו, קולות וצעקה - צעקת חללים, הנפת תריסין, בוקה ומבוקה,
 המולה ומהומה וערבוביה גדולה - כלה אידיליה. שדה ויער, כפר ועיר הכל קחם אוסל!
 נעניתי לך, ים נגרש! יהמו יחמרו מימך; ירעשו יתגעשו משבריך; יתן תהום
 קולו וירעמו בניגלים! מה לך הים אם זעפך זעף הנם, הלא נאדר בכח אתה ולא
 הלך לך בדעת. בנדול זרועך תהמרמר לכל מעצור, תבוז לחתחתים בדרך, וברוב
 נאונך תרהב להשתער על איתנים - הררי עד ומסדי עולם. הכלב עז נפש גם
 להירה במרום יחריך לשונו! הלא כסלתך - עזותך ועוזך. ואני -

ועוד אני מדבר עם לבי והנה יד ננעה בכנף בגדי - ונתעוררתי. ופנית לראות
 והנה לנגדי היקטור. זה כלבי הנאמן, שבכניסתי לחצרי בהול ומבהול שמה לקראתי,
 מרקד ומקפץ לפני, מלחך כפות ידי באהבה ומביש בי בחמלה, ודאי נשתנו פני
 אותה שעה והיה מרגיש בצערי.

- כך, כך, היקטור חביבני! - אמרתי לו, מעביר ידי על ראשו ועל צוארו -
 כסלתך זוהי עזותך, עזות כל בריה נבערה מדעת ודבת כח, והאדם הלא בינה
 מקשינתו - מה כחו ומה גבורתו, הכל הבל ושוא תמורתו. אך בקנאת פמליא של
 כעלה, שנמלך בה היצור, בקנאתה זבעת אפה נעשה האדם!... ירעם לו הים
 זמלאו; ירעשו איתני ארץ; מוסדי הבריאה ירנו; יתגעשו כבירי כח; יהמו, יהימו,
 ירהמו - - -

- הם! אל נא ברעש חפזון, הילד ישן! - אומרת לי אשתי הנבאה כנגדי
 זנערת בי בקול דממה, כשנכנסתי הביתה ברעש ורונו ועדיין משועטם ומכולכל. -
 כאין תבוא והיכן היית שוהה עד עתה? חמק עבר והלך לו!... למה נחבאת לברוח,
 זלמה נפלו סניך?... זה כבר הכל מתוקן לסעודה והוא הלך ואיננו! כמדומני שרעב
 אתה ועת לך לאכול. סעודתנו היום טובה ובריאה, טובה מאד. תאכל ותתבסס לך.
 צלי קדרה היום... בשר עגל...

- מהמהימה! - שאנתי כארי, מרתית בכל אברי.

- משזנע ומטורף הוא נכרא ויצא מדעתו! - אמרה אשתי בנויפה, מעמידה
 צלי פנים גועמים - כלום בשר עגל לא טוב למאכל? פרא אדם! - - -

הַלְכָה וְאַנְדָּה.

להלכה – פנים זועפות, לאנדה – פנים שזוקות. זו קפדנית, מחמרת, קשה כבדול – מדת הדין; וזו נְתָרְנִית, מקילה, רכה משמן – מדת הרחמים. זו נחרת נורה ואינה נותנתה לשעוירים: הן שלה הן ולאן שלה לאן; וזו יועצת עצה ומשערת כחו ודעתו של אדם: הן ולאן ורפה בידה. זו – קלפה, טף, מעשה; וזו – תוך, נשמה, כונה. כאן אדיקות מאובנת, חובה, שעבוד; וכאן – התחדשות תמידית, חרות, רשות. עד כאן – על הלכה ואנדה שבחיים; ועל שנספרות מוסיפין: כאן יבשת של פרוזה, סגנון מוצק וקבוע, לשון אפורה בת גון אחד – שלטון השכל; וכאן להלוחית של שירה, סגנון שופף ובן-חלוף, לשון מנומרת בצבעים – שלטון הרגש. על חלוסי-כנניים אלה שבין הלכה לאנדה אפשר להוסיף עוד, עד אין שעור, ובכלם יהא מצד ידוע אבקי-אמת, אבל כלום יש לשמוע מזה – כסברת רבים – שההלכה והאנדה הן שתי צרות זו לזו, דבר והפוכו?

האומרים כך מחליפים מקרה בעצם וצורה בחומר, ולמה הם דומים? למי שמחליט על הקרח והמים בנהר, שהם שני חמרים שונים. ההלכה והאנדה אינן באמת אף הן אלא שתיים שהן אחת, שני פנים של כריה אחת. היחס שבין זו לזו הוא כיחס שבין המלה למחשבה ולהרגשה או כיחס שבין המעשה והצורה המוחשית אל המלה. ההלכה-היא גבושה, תמציתית האחרונה והמוכרת של האנדה; האנדה היא התוקה של ההלכה. קול המונה של תביעת הלב בשטף מרוצתה לנקודת שאיפתה – זוהי האנדה; מקום החניה, ספוק התביעה לפי-שעה והשתקתה – זוהי ההלכה. החלום ריץ ונמשך אל הפתרון, הרצון אל המעשה, המחשבה אל המלה, הסרח אל הפרי – והאנדה אל ההלכה. ואולם גם בתוך הפרי כבר נגח הנרעין, שממנו פרח חדש עתיד לצאת. הלכה שמתרוממת עד למדרגת סמבול – וכזאת יש, כמו שיבאר עוד – היא עצמה נעשית אם לאנדה חדשה, אם כיוצא בה ואם לאו כיוצא בה. הלכה חיה ובריאה היא אנדה שלעבר או שלעתיד, וכן להפך. תחלתן וסופן של שתיהן נעוצים זה בזה. וכל תרינג מצוות שבתורה מה הן לא תמציתם

האהרונה. צירוף אחר צירוף, של חברי מיתוס, אגדה ומנהגים קדמונים – תורת חיים, תורת פה ולב – שהיו מתחלה כפורחים באויר כמה אלפי שנה נתקעו+דכו דורות, או אלפים תהו, בלשון המסורה, עד שהגיעה שעתם להתגבש בדמות של חוקים הצובים באבן וכתובים בקלף? תורת הקרבנות, הפומאה והטהרה ומאכלות אסורות – יסודם במיתוס הכהנים; מצוות הזכרון – קשורות באגדות לאומיות היסטוריות; ושכין אדם לחברו – ברנשות הצדק והרחמים שבלב האומה, רנשות שהיו להם אנשי הכנולה לפה. ואולם גם משנכתבו עדיין לא נתאבנו, מפני שתורת הפה והלב לא בטלה באמת אף רגע אחד, ואוירה החי והמתנועע היה שף ומפעפע כל שעה בכתב להחיותו, להרחיבו או לצמצמו, ופעמים גם לבטלו, לשעה או לדורות, הכל לפי הצרכים או גם לפי הדעות והאמונות המתחדשים. לא רק „משה כתב, ויחזקאל בשלי, אלא גם איזו „דניאל חייטא“ לא הש מלפנוע פגיעה עזה מאד ב„לאו“ חמור שבתורה ומלצפות בלב לבטולו לעתיד לבוא (*). הפרוציסים של התוך ונבוש בהלכה ואגדה נראים לעינים בעליל ביהוד בעתים של „מהפכות“ ומתן חוקים הדישים, והם גלויים וידועים לכל. ההלכה הישנה שנפסלה יורדת או שוב אל מצרף הלב ונתכת לאגדה – כיוצא בה או לאו כיוצא בה – זו חזרת משם כשהיא צרופה ובאה לדפוסי המחשבה והמעשה, מקום שהיא מתגבשת שם שוב להלכה, אבל בדמות מתוקנת או מהודשת. ההלכה היא אפוא מעשה יצירה לא פחות מן האגדה. אמנותה היא הגדולה שבעולם: אמנות החיים וארחות חיים. חמרת – האדם החי לכל יצרי לבנו; אמצעיה – ההנך האישי, ההברתי והלאומי; ופריה – שלשלת ימים רצופים של חיים ומעשים נאים, מלום אורה-חיים בין מעקשים ועקלקלות של יחיד ורבים, הויה נאה של האדם בעולם, מה לך חיים מתוקן. יצירי כפיה של ההלכה אינם, כיצירי שאר האמנויות – פכול, ציור, בנין, נגינה, שירה – מן המרוכזים והמאוחדים בחסר, במקום ובזמן. אלא מצטרפים הם קמעא קמעא, תנן תנן, מתוך כל שטף חיי האדם ומעשיו, שנותנים בסופם סך-הכל אחד, צורה אחת, אם שלמה אם פגומה. ההלכה היא אמנות-אומנת, אמנות-פרדגני של אומה שלמה, וכל פתוחיה בנפש האומה, הנסים עם הדקים, נחתכים ברוח-הקודש ובחכמה עליונה, הצופה מראשית אחרית. יום יום, שעה שעה ורגע רגע שקודה היא לצור צורה רק אחת: דיוקנן של

(* מפני החריפות המיוחדת שבדבריו אביאם פה ככלואם; הדברים כתובים במדרש רבה ויקרא ל"ב ושנויים נקהלת רבה על הפסוק „ושבתני אני ואראה את כל העשוקים“ – „דניאל חייטא פתר האי קרא במסורים: „והנה דמעת העשוקים“ – אבותם של אלו עובדי כברה, ועלובים הללו מה איכפת להם? אביו של זה בא על הערוה והולידו – זה מה הא? „מסור עשוקים כח“ – מיד סנהדרין נדויה של ישראל שבאה עליה מכה של תורה וברחוקתם, ואין להם מנחם“ – אמר הקב"ה: עלי לנחכם, לפי שבכולם הזה הם פסולים, אבל לעתיד לבוא אמר זכרית: „ראיתי והנה מבוררת זה בל ה“.

בריות, צלם אלהים באדם. ה, דוס' הקולוני, ח, דוס' הטילאני, נומרדס בפארז' נשתכללו בהדרגה והיו למה שהיו על-ידי תעצומות אמני עולם במשך כמה מאות שנים, שכל אחד מהם בזמנו נתן את חייו ומבחר כח יצירתו לעבודה הקדושה לו לברו. ואין ספק, כי רק מהשתעבר כלם לרעיון מרכזי אחד, נעלה מאד בעיניהם, הצליחה בידם במדה כזו „מלאכת שמים". אותו הרעיון - לבנות בית לאלהיהם - הוא שרהף לפני עיני כלם - בהינת, במראה אשר אתה קראה - והשרה עליהם רוח-הקודש, והוא שהיה מוליך ומביא את הסרגל והמקצועה ואת החרט והמכחול שבידם ומקריא באזנם כל תג והקיקה וכל אריה ולבנה, שנצטרפו לבסוף, אחרי מאות שנים של עבודת בני אדם מפורדים במקום חמן, לבנין אחד שניא ונהדר. לבני ישראל יש יצירה נהדרה שלו - יום קרוש ונעלה, „שבת המלכה". בדמיון העם היתה לנפש חיה, בעלת גוף ודמות הנף, כלילת זהר ויפי. היא השבת שהכניסה הקדוש-ברוך-הוא לעולמו בגמר מעשה בראשית, „כדי שלא תהא החופה המצוירת והמכוירת הסרה כל-הי. היא שהיתה חמדה טובה להקביה בבית-נגזיו ולא מצא לה בן-זוג נאה אלא ישראל. לפי אנדה עממית אחרת יושבת היא כבת-מלכה. ככלה בין רעותיה משובצה, ססונה בהיכל שבנגד-עדן לפני משבעה חדרים ושש נערותיה, ששת ימי המעשה, משרתות לפניה. בכניסתה לעיר - הכל הופכים פניהם כלפי הפתח ומקבלים פניה בכרכה: „באי כלה, באי כלה, שבת המלכה", חסידים יוצאים לקבלת פניה אל השדה. פעם אחת גם באה בהלום לאבן-עזרא, והיא עצובה ומרת נפש ושלחה בידו מכתב לבן זונה ישראל, הלא היא „אנרת שבת" הידועה. כל משוררי ישראל, מרי יהודה הלוי ועד הינה, שרו לה את שיריהם המירותיהם. האין היא יצירה כלילת אנדה? האין היא עצמה מקור חיים וקדושה לאומה שלמה ומעין טבע רוח-הקודש למשוררים ופיטנים? ואף-על-פי-כן, מי יאמר, מי יכריע, יציר כפיה של מי היא, על-ידי מי היתה למה שהיתה: על-ידי ההלכה, או על-ידי האנדה? קניז דסים יש במסכת שבת וקיה בעירובין, והאנדה שבהן כמות כאין. רובם עיונים ודקדוקי-הלכות בליש מלאכות ותולדותיהן ובקביעת תחומין. כמה מדליקין, כמה בהמה יוצאת, כיצד משתתפין בתחומין - כמה יגיעת רוח! כמה בזבז חריפות על כל קוץ וקוץ! וכשאני עובר בין אותם הדסים ורואה שם חבורות חבורות של תנאים ואמוראים בעבודתם, אני אומר: אכן, אמני-חיים אני רואה לפני! אמני-חיים בבית-היוצר ועל האבנים! עבודת-רוח כבירה כזאת, נמלית וענקית כאחת - עבודה לשמה ומתוך אהבה ואמונה בלי מצרים, איראפשר לה בלא רוח-הקודש. כל אחד מן היחידים ההם עשה את שלו לפי צביונו ונסת נפשו, וכלם יחד כפופים היו לרצון נבנה המושל בהם. אין זאת כי אם אידיאה נשנבה אחת, צורה אחת עליונה של שבת רחפה לפני עיני האנשים המפורדים האלה, ורוחה היא שקבצם הגה מכל

הדורות ועשאים שותפים ביצירתה ושכלולה. כל „מתקף“, כל „ורמינדי“, כל קינג והגדרה – אינו אלא תג ציורי חדש, פתוח נוסף באותה הצורה, תג ופתוח מוכרחים, מפני שבלעדיהם לא תהיה למה שצריכה להיות. ומה פרי כל העבודה המרהגית הזאת של ההלכה? – יום שכלו אנדה.

דוגמאות כאלה אינן מעטות. הרי יום-הכפורים, הרי פסח, הרי יתר המועדות. יסוד התפארת שבהם, ובמשמעה הגשנב, הוא וְדָאִי. כלם יצירות נאות הן, מלאות תכן חי ומחיה וְקָהָה רמה ומרוממת, אף-על-פי שכלם הם בני ההלכה החמודה, האכזרית, וכלם מוקפים קִינָה מכל צד. בשעה שישבו אמני אומות-העולם בהדרי משכיותם וְקוֹנוֹ בהרנשה דקה ומעודנת מדות ושעורי הרמוניה למעשה שִׁישׁ, למשל, לְהַגִּזֹת בהם חושי בני אדם, באותה שעה עצמה ישבו תלמידי-חכמים מבני-ישראל בבתי-מדרשיהם וְקוֹנוֹ אף הם ברחי-הקדש ובהרנשה זכה מאד מדות ושעורי-הרמוניה נפשיים למעשה-הצדקה, למשל, להנאות ולהיטיב בהם את האדם עצמו, „לצַרֵּף את הבריזתי“. איני מכריע, למי היתרון, אבל סבור אני, שאלו ואלו דברי-יצירה הם, אידיאות שנתמקשו, רעיונות שיצאו מן הכח אל הפועל על-ידי רוחו היצור של האדם; באלו ובאלו יש מקום למדת התפארת להחגלות בכל זהרה, ואלו ואלו צריכים ל„רוח הקדש“ ולרחמי שמים. ההבדל שביניהם אינו אלא בחומר ובאמצעים, כזה שישנו גם בין מקצוע אחד לחברו באמנויות המוסכמות, כגון בין ציור לנגינה. אכן יש ויש גם הבדל עיקרי: יצירות האמנויות המוסכמות, מפני שהן סוגות אל האדם בתור פרט ומשום שהן מצומצמות ומאוחדות בחומר, במקום ובזמן, כאמור, לסיכך הן נסקרות בבת אחת, מיד ומקרוב; מה שאין כן יצירות ההלכה, המכוונות גם אל הכלל, וחלקיהן מתפשטים בהומר, במקום ובזמן על-פני שטח גדול, ולפיכך סרצוף שלם שלהן, העולה מתוך כל חלקיהן, אינו נתפס להכרה אלא אחרי העיון ומעל נכח גדול. אלו נבנה כרך גדול על-פי אידיאה יצורית כבירה של אדריכל אמן, לא היינו סכירים בפרצופה השלם של אותה אידיאה ולא היינו תופסים את מכלול יפיה אלא מתוך הדפחרא או מראש מצפה נכוח, אבל בשום-פנים לא מתוך הפיזול בין בתי הרחובות, כשהפרטים חוצצים בפני היקף הכלל. „מרוכ העצים לא יִרְאֶה היערי“ הוא סתנם עתיק ומחוכם. אבל כלום בשביל זה תתמעט דמות היופי והשלמות של האידיאה? מי שירצה להתענג עליה נאמר לו: עלה להרי!

יש בכל זאת שאפילו מפרט הלכי אחד מציין עלינו לפרקים עולם מלא של אנדה, הגנוזה בתוכו. באותה מסכת שבת, ובתוספתא שם, מובלעת, למשל, הלכה זו: „כל כתבי-הקדש מצילין אותם (בשבת) מפני הדליקה...“ היו כתובים תרנ"ט ובכל לשון – נפסית, מדית, עילמית, יוגית – מצילין אותם מפני הדליקה. ר' יוסי אומר: אין מצילין אותם מפני הדליקה.

פרט קטן של הלכה, מחלוקת של מה בכך - האין זאת? ואולם מי לא יכיר מיד, כי בהלכה קפנה ויבשה זו נתונה בצמצום מופלג, אבל במלף האפשרי, תמונה ציורית שלמה על-דבר היחס ההיסטורי והנפשי של מפלגות שונות באומה לשנים מראשי קניניה: לספירתה ולשונה. מי לא יראה, כי מחלוקת זו שבמשנה היא היא „ריב הלשונית“, שהולך וגמשך בישראל מאז ועד היום. „אל יהי לשון ארמי קל בעיניך, שהרי המקום חלק לו כבוד“; „אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, שאין מלאכי השרת נוקקין לו“; „בשעה שבא הקדוש-ברוך-הוא ליתן תורה לישראל דבר עמהם בלשון שהם יודעים ומבינים, בלשון מצרי“; „בה תאמר... אל בני ישראל - בלשון שאני אומר: בלשון-הקודש“; „כשנלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד ננלה, אלא בארבע לשונות: עברי, רוּמי, ערבי, ארמי“; „אותו היום שנתרנמה התורה יניח היה קשה לישראל כיום שנעשה הענל, ובארץ-ישראל היו אז שלשה ימים חשך“; „כשנתרנמו הנביאים ע"י יונתן בן עוזיאל ארמית נודעוה ארמית פרסא על ת' פרסא - מאמרים אלה, והרבה כמוהם, שמשמשים בתקול ללב האומה שנהלק, הם הצורה האנדית של הפרובלימה הלשונית, והמשנה חקצרה שלמעלה, הישויה אף היא במחלוקת, הוא סופה המוכרח של אותה האנדה במסבע הלכית, סך-הכל מעשי קצר בצורה של החלטה ועמידה על הדעה. „ליריקה“ שזמפת, רופפת ומתרגשת, וכאן - „אפיקה“ שלה, מסמר קבוע. בחכמה רבה נבחר כאן המונח של דליקה, שעת טירוף וסכנה, שאין אדם עשוי לה התבונן, אלא נשמע לסקודת לבו וקופץ להציל את היקר לו ביותר. הדליקה אינה איפוא אלא משל (דברו חכמים בהווה) והוא הדין לשפף, לגירוש ולכל מיני סכנה. וכך מתוך הפרט הקטן הזה ינלה פתאם לפני המתבונן כלל גדול היסטורי, הוראה לאומה שלמה, טרופה ודהוּפה בנולה, שלהציל את כל סגולותיה אינה יכולה ולהפקיר הכל אינה רוצה, - מה ואיך תעשה ביום צרה וסכנה? בעל המשנה ודאי לא דבר במשל ומליצה. לא נתכון זה אלא לקבוע הלכה למעשה פשוטה כמשמעה, ולכל היותר - לשבוע בנידון שלפניו מטבעה קימת לרצונו או גם למנהגו הקדום של העם, כפי שנתגלו עד עכשיו, הראשון בצורת אנדה והשני בצורת מעשה של רשות; כמו כן, כל אותם אלפי היחידים מכל הזמנים, שמסרו נפשם בשעת סכנה להציל מן הכליון מה שהצילו, אם כדברי התיק ואם כדעת ר' יוסי, לא נתכונו אף הם אלא לקיים את הדין כפשוטו. ומה בכך? מדעת ושלא מדעת הרי הם כלם עשו שליחותו של שרהאומה, ואם אנו עומדים עתה לפני אוצרנו הדל ומלחשים בינון: „אין לנו שיור אלא התורה הזאת“, הרי אנו ולבנו יודעים, שגם השיור המועט הזה לא ניצל אלא בזכות כל אותם היהידים, שקימו כל אחד בזמנו ובמקומו את מצות לבם כהלכה.

התבוננות נפשית, כזו באותה הלכה כבר היה לנו לנאול אותה במקצת מקלפתה ולהעלותה כמבול. ואולם הלב הער איננו מסתפק בכך, אלא הוא הולך ומעביר עין רוחנו בקשר עם אותה ההלכה ומענינה, מחוזה אחר מחוזה: את האדם, למשל, ביהוד עם רינו, את הכהן-הלוי הקדמוני בדתו עם הגולה: כלה והוא כהנהל לאמו בצד המורה, המעון מנלות-מגלות של דברי נביאים. הוא הציל כתבי הקדש מפני הדליקה.

אנו רואים שוב, והנה ר' יוחנן בן זכאי עומד לפני אספסינוס מאחורי שערי ירושלים ומתחנן: „תן לי את יבנה וחכמיה ושלשלה של רבן גמליאל“. גם זה הציל שרידי קדש מפני הדליקה.

שוב אנו רואים: ישיש בן שמונים, ר' יהודה בן בבא, יושב בין שני הרים גדולים, בין אושא לשפרעם, וסומך שם, תחת חצי האויבים, חמשה זקנים ואומר להם: „כני, רצוני, והוא נשאר מוטל לפני האויבים. כאבן שאין לה הופכין ובעוד רגע הוא נעשה ככברה.

שוב: בית מדרשם של ר' יהודה הנשיא ותלמידיו הולך וסוקר. הידים מלאות עבודה: סגסגים הלכות, מבררים שמועות, נבים „עדיות“, מסדרים, מניחים, רושמים-הם מעלים על כפר את התורה שבעל-פה: יודעים הם, ש„מהפכה“ הם עושים במסורת ישראל-דברים שבעל-פה אי אתה רשאי לכתבם - אבל „עת לעשות לה“ הפיו תורתך: הלבבות מתמעפים, הפזור מתרבה והשכחה מתנכרת. צריכים להציל מה שאפשר. ושוב: ארבעת השבויים מביאים את התלמוד לספרד... עבודת הרמב"ם... משפחה מעתיקים, בנייתבון, בהולים לתרגם ספרים יקרים, בעלי ערך לאומי גדול, מלשון נבריה ללשון-הקדש...

שוב: חבורות חבורות של יהודים, פליטי הרב ופרעות, דור אחר דור, דור אחר דור, מושכים והולכים בדרכים וספרי תורה הבוקים בורועותיהם. כמה וכמה יחידים, יהודים סתם, שמשים, היטים, סנדלרים, מתים לפני ארונות הקדש בהגנם על הקדוש להם. כמה וכמה צנועים ואנשי מעשה, צדיקים נסתרים, עורכי גלות, מרצון, נודדים ממקום למקום ומקלם ותרמילם וכל אחד ספר קדוש וחביב לו בתיק שלית-הסלין שלו.

ועוד, ועוד... בכל המחזות האלה שונים כמוכן גם הסועלים, גם ההומר של הקדושה וגם האמצעים של ההצלה, אבל אחד הוא התוכן הפנימי, הגפשי, שבכלם: הצלה קנין לאומי חשוב ביותר מפני הכליון, בהתאם לנפית-לבו והשקמתו של המציל. הלכה כמי? אם כזה שאומר: „בלשון-הקדש בלבדי, ואם כזה שאומר: „בתרנום ובכל לשון? - תשובה על זה עלינו לבקש מפי ההיסטוריה וההיים, ואולי נמצא. שגם הם, כאותה משנה, דגישו את הדבר במחלוקת.

לנו אין בזה לסירשעה נפקא מינה לדינא. לנו חשוב רק לזיכרון, עד כמה יש בכחה של הלכה קטנה ויבשה להתרומם לפעמים עד למדרגת סמבול, גייהחומר הנוקשה שלה נופל לתוך כור ההרגשה החיה והוא חוזר ונתך שם לאנדה. ומובט היי, שנם האגדה הלשונית שבימינו עתידה, אם נוכה לכך, להצטמצם צמצום אחר צמצוים ולהעשות בסופה אף היא הלכה חדשה, שבהסכם להדעות והצרכים בזמנה, תהא מעסחת בסנטון קצר ויבש, מעין זה:

„אין מלמדין אלא בעברית, דברי חכמים. פלוני אומר: בעברית ובתרגום ובכל לשון. אלמוני אומר: דברים שביהדות – בעברית, ושאינם יהדות – בכל לשון. אמר ר' פלמוני: אין מלמדין אלא ביהודית בלבד – והמפרש שלעתיד-לבא יפרש: ביהודית – כלומר, עברי טייטש, שדברו בה היהודים במקומו ובזמנו של ר' פלמוני, ואין זו יהודית שבמקרא, שהיא עברית; דאם כן, מאי בין ר' פלמוני לתיק? הלכה זו שלמעלה, המובאת לדוגמא, אינה יוצאת מן הכלל. כמה חבילי חבילות. ובכלל, תמיהני אם יש הלכה, שלא תהא לה אחיזה מרובה או מועטת בעולם האצילות, יניקה מאידיאה עליונה: אישית, חברתית או לאומית. סוף-סוף הרי ההלכה אינה אלא אחת מן הצורות שמתלבש בה רוחו היוצר של האדם – ומי ידע את דרך הרוח? „לא יצא האיש (בשבת) לא בסיף ולא בקשת ולא בתריס, ולא באלה, ולא ברומח... ר' אליעזר אומר: תכשיטין הם לו* (ומותר לצאת בהם) וחכמים אומרים: אינם לו אלא לננאי, שנאמר: וכתתו את חרבותם לאתים חניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה – הרי לכם מושגי יופי וכעור במלבושים – ומתוך מה? מתוך דברי נעים-הזמירות ונל-התחזים, ולענין מה? לענין סלטול בשבת. כל דקדוקי מסכת ברכות אינם אלא כלים ולבושים לדעה נשנבה של „להי הארץ ומלואה: ולרנש ההתפעלות התמידית, החדשה בכל יום, מפני הדר הטבע הליפותיה. „רשע בהייו חשוב כמת, מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך „יוצר אורי, שזקעת – ואינו מברך „מצריב ערבים, אוכל ושותה ואינו מברך; אבל הצדיקים מברכים על כל דבר דובר שאוכלים ושותים ושרואים וששומעים (תגחוסא, זאת הברכה). „על בריות נאות ואילנות נאים מברכין: „ברוך שככה לו בעולמו, ומעשה ברבן שמעון בן נמליאל, נשיא ישראל, שהיה עומד על גבי מעלה הר הבית, וראה נכרית נאה ביותר, ואמר – בתורת ברכה –: „סה רבו מעשיך ה'!“, והאומר: כמה נאה פת זו, ברוך שבראה; כמה נאות תאנים הללו, ברוך שבראן – זוהי ברכתן. (תוס' ברכות). כמה צרות הלב וההושים! ואותה ההלכה הקשה והאכזרית שאסרה האבלות בשבת, ולנחם אבלים התירה רק בקושי –

* (בענין שנאמר: „תנו חרבך על ירך, נכו, הו רך וה רך“ (תהלים ס"ה, ד') – ה כ ו ת ב.

היא שאמרה בהרנשה עדינה: „הבוכה בשבת להקל צערו - זהו עונג שבת שלו” (ריע בתוספתא שבת).

לא. ההלכה אינה בשום פנים שלילת הרגש, אלא כבושו; לא במול מדה. הרחמים במדת הדין יש בה, אלא צירוף שתיקן כאחת, אכזריותה - היא זו של כל כח יוצר ומקיים, בחינת נבולה שבחסד, שהיא מדת ה„תפארת”. וכך יפה לה בהתאם לתכונתה המעשית. וכי יש לך נורדין קשה ממיתת בית-דין, ואף-על-פי-כן כי קללת אלהים תלוי, דמות איקונין של מלך, צלם אלהים, תלוי. ובזמן שאדם מצמער שכינה מה הלשון אומרת: קלני מראשי! קלני מודעי! השכינה, כביכול, תבלה בעצמה וקובלת על עצמה. יש רחמים, ויש רחמים גבוהים עליהם, רחמי אב, שצפים בעין שלמעלה וכובשים את עצמם לשעתם בשביל העתיד, ואלו ואלו רחמי אלהים חיים. שאל תינוק ונדך: „הי' אל רחום וחנון, ואף-על-פי-כן: „האומר בתפלתו: על קן צפור יניעו רחמיו משתקין אותו, שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים והן אינן אלא גזרות, רחמים למעלה מרחמים, צפיה לעתיד. הרי לא לחנם הביאה האומה הישראלית, על כל פנים ברובה הנדול, את צוארה בעול הברזל של ההלכה, ולא עוד, אלא שבצאתה לנדודיה בחרה לקחת עמה לדרך משא נכר של חוקים והלכות, ועזבה מפניהם - כמאמר שדיל - את השירים המשמחים לב תפשי. המראה הזה הביא את שדיל בשעתו לידי התפעלות, עד שקרא: „כמה קדושה אומה זו! ובעל ההלכה עצמו מהו אומר: „המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר: מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה! מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, בעלי-היפי שבנו כלו את כל חציהם במשנה עלובה זו, ואולם בעל-הגפס יאזינו גם מתוכה, מבין השמין, המית'לב וחרדת-דאגה לגורלו העתיד של עם. הלך בדרך ואין בידו משלו אלא ספר, ושכל התקשרות נפשית לאחת מארצות סגורו בנפשו הוא (*).

לא כל ההלכות, כמובן, שוות ולא ערך חזוני אחד לכלן. יש הלכה עקרה, שאין לה אלא קרן; ויש שעושה פירות ופירי-פירות. יש דומה לכלי ריקן מחלמ, שמתפנה לקר-זווית עד שתניע שעתו; ויש דומה לכלי שעשוי להתרוקן ולהתמלאות כל פעם תוכן חדש בלי הפסק בינתים. יש גם הלכות שהן כארונות למתים הנשפים, והן יאמר בלשון המסורת: „חקים, כלומר, דברים נעלמי-טעם וסתומי-כונה. פרקי אברים של דברי מיתוס ואגדה עתיקים מאד נגזרו בהם נגיזה עולמית ורשומיהם האובנים עדין קימים, להתמיה את הבריות ולגרות יצרם של דורשי רשומות מני קרב בעל-הגפס אמנם ינהג כבוד גם באלה. מִפְּלֵשׁ אִמֵּל קִיב בְּהַרִים מִקְצֵר עֲלֵינוּ

(* שפתי מ, אחר-העם).

סעמ"ם דרך כמה פרסאות ומביאנו פתאם אל תחת שמים חדשים, ושריד עתיק סתום ואפל, כשאנו חודרים לתוכו ו, מדובבים שפתיו", יש שהוא מעתיקנו פתאם, בקפיצת הדרך, אל מעבר לאלף דור. כך הבגד של העברי, למשל, במצוותיו התלויות בו, הרי הוא – כמו שהפליא לרמו על זה במקצת מדרש קדמון – הנשמתה המלאה והחושיית של... של מה, כסבורים אתם? – של אנדת קין והבל (*). כיוצא בזה, האסור של בשול נדי בהלב אמו (**). – יסוד ושורש לו בסדרי קרננות עתיקים של חג השבועות בזמנו הקדמון. בזמן שלא היה עוד, "הנ מתן תורתני", אלא חג הקציר סתם, ואנשי הארמה, השמהים בקצירם, ערכו לנד ולעשרת – אלהי המזל והשפע – שלהן: זבח נדי – סמל ברכה ופריה ורביה (***) – מבושל בהלב אמו. ומה נפלא הדבר, שעד היום קָם מנהג בישראל – מנהג שנתחכמו בו כל דורשי מעמם – לאכול בשבועות סעודת הלב, סמוכה קצת, שלא כרגיל, לבשר, והמהדרים אוכלים בשר מבושל בהלב שקדים (שו"ע כ"י). סיוורפריזים כאלה מזוטנים במספר לא מעט למספלים בדברים הללו. אנו רואים, עד כמה אפילו חוקים רודימנטיים כאלה מעוררים הם, כעובר בפעי אמו, בכל הסימבוליקא המיתולוגית, האנדרית וההתנאית של האומה. ואולם ביחד עם אלה הרי יש כמה הלכות גדולות שהן הן כנופי חייה ממש של האומה בעבר, ולהן לא גם עד היום. ולהכשרן החיוני בעתיד אין קץ. אם, כלי החיים האלה מונחים לפי שעה בקרן זוית – אין מזה ראיה עוד על רעיעותם. כלל גדול הוא: כל צורת חיים בשעת יצירתה, כלומר, כשהיא עדיין, במחוברי-היא עצמה משמשת תוכן לרוח יוצרה; משננמרה יצירתה ויצאה לרשות הרבים, כלומר, משנתלשה – מיד היא יורדת לתורת כלי ושוב אין לה משלה.

(* אסור שעטנו, צמר ופשתים יחד – רמז לאיכה ולפירוד (והיה כל מוצאי ירחני"ם) שבין השכמים רועי הצאן, ליבשי הצמר, ובין עובדי הארמה לובשי הפשתים, וסמוך לאסור שעטנו – גדילים תעשה לך, המותרים בצמר ופשתים – כקבלת חורף – שאולי אף הם בעניבותיהם וקצריהם – אותות זכרון, מעין אותיות כתב, להרבה שכמים קדמונים – אינם אלא סמנים חיצוניים עשויים בכנף, לאות ברית שלום בין אותם השכמים בעלי הריב, לאחר שנתרופסה האיכה ביניהם והתחילו להתקרב וגם להתערב זה בזה (וי"ע ש י ה ו ה לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו"). הערכים הקדמונים, שהם בני תערובת שכמים רועי צאן – דוגמא להם: בית אברהם ובית יעקב – ושכמים אחרים בארץ – בית יצחק – שסרו בכגדם שרידי מנהגים של שתי תקופות שונות כאחד, והמחוקק ב, דברים" אף הוא כתבם זה בצד זה בהעלסת פעמם, אם מפני שזה נשתקע בימיו וכהו החיוני פסק, דאם מצני שלא להבלים את הנגוד הפנימי שבין הלאו והנעשה. הטעם האסור בציצית כפ"י שה סאוחרת (במדבר) הוא בליים טעם נוסף, כ, זכר ליציאת מצרים" שבטועדות.

(**) שבא שתי פעמים בזני מקורותיו העתיקים ביותר – כפרשה משפטים, ובלוחות שניים – כפסוק אחד עם חג הקציר.

(***) זכרו נר"י הקוים בכרכת יצחק, נדי הקוים של יהודה ותמר; ויפקוד את אשתו כנדי עוים רשמיון, ושעתי זאת סאת הסבא ר' מנדלי.

כלום, אלא כל אדם מוצא בה מה שהוא עצמו מניח וחוחר ומניח בה כל רגע שהוא מסמטש בה. הכל בא לה מן האדם ורוח האדם, שזוכה בה מן ההפקר. הניח בתוכה זהב - מוצא זהב, עפר - עפר. אין לו מה להניח - רשות בידו להניחה ריקנית. עד שתעלה חלודה, אבל אל יאמר איש כזה: הכלי רעוע, השליכוהו לאשפה, אלא יאמר: אני עני!

היש צורך עוד. ליחד את הדבור על ההלכה והאנדה, על זקת-הגומלין שביניהן. בתור שני נפיר, - או סגנוני - ספרות, מיוחדים, אבל גם צריכים זה לזה? הדברים שלמעלה, האמורים בהלכה ואנדה מצד עצם מהותן, בתור שני נפיר - או סגנוני - חיים מיוחדים, היו מספיקים, כמדומה, גם לענין זה, שהרי הספרות מה היא, אם לא „חיים שבכתב“? ואולם מפני שבין „בעלי האנדה“ בימינו יש נמיה לתת לספרות „אבמונטיה“ - כלומר, „אמנות לשמה“, ויש שמעמידים אותה „למעלה מן החיים“, כלומר, מחוץ להם, לפיכך, בנוגע לאלה, אין בטחון כלל, שהדברים שלמעלה היו בהם כדי הוכחה. אדרבא יש מקום לבטחון מהופך: בין שיודו במקצת הדברים ובין לא, ברי הוא, כי מי שיבוא ויאמר להם, שההלכה הכתובה יכולה עדין אף היא לשמש בסיס לחלק חשוב מן הספרות החיה כאחותה האנדה - יסכן בעצמו להחשב בעיניהם כאיש שלא טעם טעם „יופי“ מימיו, או כליטאי הגלגל הלו, שמזמר בשמחת תורה - „שור שננח את הפרה“. הלכה - וספרות, אתמהה? היש שני הפכים גדולים מאלה? מי נער בימינו ולא ידע, כי סתם ספרות אינה אלא אנדה, אנדה לכל משפעותיה וסעיסיה וכלי הברדל זמנים: מן הספורים, החזיונות והמליצות שבמקרא ועד הספרות היפה שבימינו; אבל ההלכה - כלום טעם וריה יש בה, כלום לחלוחית חיים יש בה, כלום יופי יש בה?

הטענות מצד בעלי האנדה כנגד ההלכה אינן אמנם חדשות ביותר, ו„כבר היו לעילמים“. עוד בעלי התלמוד יודעים לספר בענין זה כמה מעשיות ומשלים; אלא שהם באו לידי מסקנא, שההלכה היא „עשתות של זהב“ והאנדה „פרוטות קמנות“ ובעלי האנדה שלנו סבורים, שההלכה אינה נגדר ספרות בלבד, אלא מן השם היא. הצדקן במשפטם? הבאמת ההלכה, ההלכה כולה, בלי חוקן, היא כאילן סרק לבני ספרות?

כמדומה שגם מסקדין קשה זה בא מתוך חלוף צורה בחומר ומקרה בעצם. ספרי ההלכה היסודיים - המשנה והבריתות - כפי שיהייב טבע ענינם ומטרתם, צרה קובצי דינים וספרי הוראה להם, והיא שנרמה, לפי הגראה, להוציאם מסוג הספרות כמשמעו בימינו.

ואולם כך ישפשו רק „הרואים לעינים“. אלו היו אותם הספרים כוללים רק כללי הניזון ויסודות משפטיים בדרך הפשטה בלבד - היה הדין עם הטוענים; אבל מי לא ידע, כי בהלכה העברית אין כמעט מקום למופשטות, וכמעט כולה ציורית ומושית.

שנים אוחזין במלית, הקדר שהכנים קדרותיו, המניח את הכר - והו הסגנון התדירי של ההלכה העברית. כמעט כולה, מראשה ועד סופה, מנומרת ציורים-ציורים, קטנים וגדולים, של החיים העבריים הממשיים במשך אלף שנה ויותר. האנדה, היונקת מעולם האצילות, עוסקת בראוי וברצוי, וכשאני קורא בה אני רואה מה רצתה, איך הנתה ולמה נשאה את נפשה האומה הישראלית; ההלכה, שניזונית מעולם העשייה, עוסקת בקים ובמוחוק, והיא מראה לנו בעליל, בציורים קצרים אבל בולטים, את עצם חייה של האומה, את ממשות חייה. אני רואה מתוכה עין בעין, איך הלבישה האומה את רצונה ומשאות נפשה השוטפים צורות-חיים קימות ומוצקות, צורות של מעשים. כשאתם נכנסים למשנה - אל נא תקמשו את מצהכם. עברו בין הפרקים בנחת, כמי שעובר בין חרבות ערים עתיקות; שוטו בין פסקי ההלכות הרצופים שם זה אצל זה כלבנים בנדבך ונראים בצמצומן כחצובי הלמיש; התבוננו בעין פקודה אל כל הציורים הקטנים וקטני הקטנים, המפורזים שם בערבוביה לאלפים, ואמרו: האין אתם רואים לפניכם היי-מעשה של אומה שלמה, שנתאכנו לכל תניהם ופרטיהם בתוך כדי מהלכם?

איני מדבר רק על התמונות השלמות והמפורזות הבאות שם לפרקים, כגון סדר הבאת בכורים, סדר עבודת יום הכפורים, סדר הדין, ודומיהן. פרקים האוריים כאלה הרי אפיקה נמורה הם, במובנה התאורי, ומן הסוג המעולה. דן אני גם על אותם הרסיסים הקטנים, קו קו והג תג, פזורי חיים קסואים, שמהם נצטרפו כמעט כל ששת סדרי משנה ותוספאותיהן. האמנם כל אלה לא יצליחו לכל מלאכה בספרות? הבאמת ססולים הם? ססולים לחלוטין?

בקראו איש מישראל בסדר זרעים, למשל, האין יש אשר יבוא עליו פתאם מתוך הדברים רוח חיים וריח אדמה וריח עשב, ושכה פתאם כי בבית-המדרש הוא יושב וכי לומד הוא, וראה את ה„עם“ - „עם הארץ“ - בכל עבודתו בשרה ובגנה ובכרם ובגין, אותו ואת הבהן המחזר על הגרנות, ואת העניים והנמושות המלקטים, שנופלים או פורשים מליחם על הפאה לזכות בה ושמכים איש את רעהו במגלות על הלכת, ואת השרה המנומר עם החטין והזונין והירכוזין השוטפים וההלנלונות, ואת הנפן המודלה על התאנה, ואת הורי הנמלים שבתוך חקמה, ואת הרוח שעלעלה את הנפנים, ואת המלקט עשבים לחים ואת המנכב ביבש, ואת הבורצ שעוקץ את האשכול - וזה הוסבך בעלים, נפל מידו לארץ ונפרץ, ואת הכרי של חטים עם

החפה האחת הפוסרת אותו, ואת הצבי שנלקח בכסף מעשר, ואת האילן שהוא עומד בפנים ונטיח לחיץ, ואת עֶסְת־הכלבים שהרועים אוכלים ממנה, ואת הרמון שבכר ונקשר בנמי, ואת הגזלות שעל נבי הסלים, ועוד ועוד כאלה וכאלה. ובעבור האיש אל סדר מועד ונשים - האם לא יראה עין בעין את חיי-הבית העבריים לכל סדריהם ופרטיהם? ובבואו אל נויקין - האם לא יהי בעיניו, כרואה את השוק ואת הרחוב העבריים שקפאו פתאם יום אחד על כל משאם-זמתנם ועל כל שאונם והמונם?

יש אשר ירניש איש כזה, כי עוד מעט, בעוד רנע קסן, והנה אחד איש מופת, אמן גדול, בא ונגע במטה אלהים אשר בידו - בכח הכשיון - אל החיים המאובנים האלה ושבו והיו חיים שניים באחת מן היצירות הנפלאות, רק משהו קסן, קורטוב „רוח הקדשׁיׁ, - וההלכה תהפך תחת ידו ל„אָפִיקהׁ. הלא נמצאו מי „שראו מעשה וזכרו הלכה, ומדוע לא יהי גם להפך: „ראו הלכה וזכרו מעשהׁ.

אמת. פעוטה היא אפיקה זו; מן היסוד הספורי אין בה כמעט כלום. כולה תאודיה: רשימות ועירות של מנהגי חיים דלים, חיי יום יום הולכים בלאט; וגם הללו אינם באים לשמם. אלא בהבלעה ובדרך אנכי; אך מה לעשות: כך היו החיים העבריים בימים ההם וכך נשמרו בספר הלאומי היחידי של אותה התקופה הארוכה. חיים אחרים לא היו לנו, ואם היו לא נשאר זכרם. תקופת הגבורה והעזו ומועד היצירה הנשגבה שבאָפוס התנ״כי עברו אז גם מן החיים וגם מן הספר לבלי שוב. הגיעו ימי העמידה: ימי „שמירת ההומותׁ והגנה על הבנוי ועומד מכבר, ימי עשית משמרת ומשמרת למשמרת, וגם ההלכה וגם האנדה של הימים ההם שתיהן טבועות בחותם זמנן: בחותם הפסיביות; גדולות אין לא בזו ולא כזו. שתיהן פרודים-פרורים קמנים, פרורי מחשבה והרנשה ופירורי עשיה. ואולם מן האמן הגמור, זה שאינו שואב רוח הקדשׁי מאגודלו או מלחכה מאחורי הפנכא של שלחן זה, אלא צולל ויונק מעומק תהום רבה של נפש האומה ומסתרי חייה, - מאמן כזה, אומר אני, לא יבצר לעשות גם בחומר הזה גדולות. אם רק הגדולות בנפשו פנימה הן. האמן ברוך האלהים כמה הוא צריך וייצר? - מעט „חומר היוליׁ כדי אהיות הרוח. אם דל הוא החומר - יעשירו משלו, ואם מת - יִהְיֶנוּ ממקור חייו. האמנות הגמורה, זו שאינה קרדוס לחפור בה ואינה עמרת נאות בראש שוטים, שכורי אהבת עצמם והלומי תהלת שוא. אף היא, כמו התורה, אינה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה - כדי להיות. העיקר הוא היחס החיוני של האדם אל צורות החיים שלפניו. ומי שסכרז על אהת מהן שהיא פסולה, צריך תחלה בדיקה אם לא נפסלו חייו הוא באתה פנה.

– המן הסלע הזה, מן ההלכה, נוציא לנו מים חיים? – ישאל, דור התחייה בתמיהה ובלי אמון.

הן! אם משה האלהים בידכם ואם מקור החיים בלבבכם! אלו היו לנו אמנים נמורים ויוצרים ברוכי אלהים, שלא נפסלו חייהם הם, היו מדוכבים גם את שפתי הסלע הזה, ועל ידי משהו קטן – זה שקוראים לו כשרון – היו תופכים את ההלכה לאפס לאומי. ואולם אמנינו, נוח להם לפי שעה לנוע על כלים שאולים ולקחת להם צורות טובות על ידי אחרים ולהקותם חקוי רעוע. המלאכה לא תמיד נקיה – אבל תחת זה היא קלה. זילא להם, שכיתה להם. ולפיכך גם באגדה – שהם מודים בה – עדין לא נודעה כל כך נבורתם, ועדין זו מצפה לנואל, שיבוא להפוך אותה לליריקה לאומית, לשירה חדשה באמת, מה שלא עלה גם בידי הפיסינים הקדמונים בכל עמלם – מחוסר כשרון ומהעדר גם בהם יחס היוני אל הצורה הספרותית ההיא.

– ובכן, נתנה ראש ונשובה אל... השולחן-ערוך?

מי שינלה בדברי פנים כאלה, סימן שלא הבין בהם כלום. המלים „הלכה ואגדה“ תלמודיות הן ומשמען במקומן קבוע, אבל מצד מהותן הפנימית משמען עשוי להתרחב ולהתפשט גם על שאר כל החזיונות בני מיניהן, בין של התקופות הקודמות לתלמוד ובין של המאוחרות לו. שתי צורות מסוימות הן, שני חלופי סגנונים, שמלויים זה את זה בהיים ובספרות, דור דור ואגדתו, אגדה אגדה – והלכתה. לא בהלכה פלוגית, כמו שלא באגדה אלמונית, הכתוב מדבר. בעיקר הלכה אנו עסוקים כאן, הלכה בתור כלל גדול, בתור צורה מוחשית ומסוימת להיים ממשיים, היים שאינם פורחים באויר ותלויים ברפיון של הרגשות ומימרות נאות בלבד, אלא שיש להם גם טף ודמיות הנוף נאים. והלכה כזו, אני אומר, אינה אלא המשכה המוכרח, סיפא דקראי של האגדה.

גדולה אגדה – שמביאה לידי הלכה. וכל אגדה שאין עמה הלכה, אוננית היא, וסופה היא עצמה בטלה ונס מבטלת כה המעשה של בעליה.

והאומר אין לי אלא אגדה – בודקין את אגדתו שמא סרח סרק הוא. למי הוא דומה? – למי שאומר: קוטפני את הפרחים ואי אפשי בפירות. סופו שלא יזכה עוד אפילו לפרחים; שאם אין פרי אין גרעין, ואם אין גרעין, סרח מגין?

האגדה – הציפה מפקקים ובאים באויר מתוך גנדוד, כאלו שנתוו מעל יתר מרושל בקשת; ההלכה – חציה נאמנים וקושטים על קו הישר באיתנם ובלי זיע, כפוקעים מתוך קשת מתוהה. זו נותנת אויר לנשימה, וזו לרגל עמידה, קרקע עולם. זו מכניסה את היסוד הנוול והשוטה, וזו – את היסוד המהוד ומקים. אומה שאינה

לסודה להיות תוכפת הלכה לאגדר, מוסרת עצמה לתעתועי עולם ומספנת בעצמה לשכוח את הדרך הישרה והיחידה שבין הרצון אל המעשה ושכין השאיפה אל ההגשמה.

הלכה רצופה לאגדה, סגורו, - תעודת בריאות ושטר בוגרות היא לאומה; וכל מקום שאתה מוצא אגדה ארמלית, בידוע שנתרופמו כח המעשה וכלי המעשה של בעליה, והם צריכים רפואה. בידוד ישימו זאת אל לבם אלה המקדימים בסימני הלאומיות צורה לתוכן.

הפא חמאו כמה דורות וכתות בישראל לאגדה, שהפסיקו בינם ובינה את הקשר החיוני. המוני התמימים שבהם תפסו דבריה כפשוטם וראוה כראות עיקרי אמנה, והסוגי המתחכמים תפסו אף הם דבריה כפשוטם וחשבוה כהכלי שוא. אלה ואלה נפי דעת ומעם היו, על כן פחו עיניהם מראות את המאור השיירי ואת ה"אמת משלי שבה. הם חדלו להבין את לשונה.

עתה זכינו לדור שכולו אגדה. אגדה בספרות ואגדה בהיים. כל העולם כולו אינו אלא אגדה באגדה. להלכה בכל משמעותיה אין סימן חזר.

כמה שיכפרו בדבר אלה שאין הכרה זו נעימה להם, האמת לא תזוו מסקומה: ספרותנו ההדשה ברובה הגדול אגדה לה, כקבצן הל, דירת קבע במדור התחתון ביוזר של המחשבה וההרנשה התרבותית. ננעלו עליה כל חמשים שערי הבינה ולא נשאר לה אלא שמש קמן של "יפ" מסוסק, - האגדה של זמננו - (ה"מאמרות" העתונאית, האנדלית, אינה באה בחשבון). מעט ספורים ומעט שירים - היא כל הלפט שבתרמילה. שום השמעה משאר מעינות הרוח העליונים אין. פסקה הלכה מישראל, והרע מכל, שאין גם נטיה נכרת בה - בספרות החדשה - להתרומם ולעלות מ"בור שאוין" זה, מבור דלותה. אדרכה, הן המקום על יוצריה. ומשרבו ביניהם הסוגיים ועמיאריין, עוד נכרת מצדם כעין השתדלות מקונת להשריש בלב ההסון את ההכרה, שאין "ספרות" ואין "יצירה" אלא זו היפה בלבד, וכל מה שמחוין לה פסול. נער שוטה, אשר יצר, במהילה, עשרים הרזים, או שתי נובילות, יצירתו יצירה, ו"מורה נבוכי הזמן", למשל - הספר האחד יליד המחשבה העליונה בזמן החדש - אינו נגדר יצירה כלל.

ושוכ אני מדייש: איני בא להכריע לא בהלכה ולא באגדה ולומר: זו נאה זו אינה נאה. כונתי לאגדה והלכה סתם, בתור צורות תאומות של הספרות והחיים. ואני שואל: מה יהא סופה של אגדה שאין הלכה שלה בצדה, סמוך לה? את הסוף בספרות - אם זהו הסוף - אנו רואים. ריקה היא כמצולה שאין בה דנים. מי שרוצה באמת ובתמים ללמוד איזה דבר-עדיין גם עתה, לאחר מאה חמשים שנה לקיומה, עליו לצאת ל"שדה אחר". ויש לחוש, שגם מעט האגדה

שבה - הזיפי - תהא הולכת ומתנונית, מאין השפעה באה לה מזמן לזמן ממקורות הרוח העליונים. עיקר זכות הקיום של הספרות היפה הלא היא סוף סוף רק בזה, שהיא קובעת, באמצעים המיוחדים לה, קשר קים בין הרבים המושפעים ובין היחידים המשפיעים. "שירה לשמה", כמו שתשיר הצפורי, נאה היא - בשעות ההפסקה - לאלה העמלים בועת אפים, לפני השירה ולאחריה, בהקמת ספרות כבירה לכל ענפי התרבות האנושית, - ספרות יוצרת חיים וכונה חיים. להם נאה לומר. אבל שירה מתוך שעמום ובטלה, מה צורך בה?

כך היא בספרות. ובחיים?

הנה הולך וגדל דור באויר שכלו מיטרות וסומונים ועל מיני דברים שכולם הבל פה ורוח שפתים. הולכת ונבראת מין יהדות של רשות. קוראים בשם לאומיות, תחיה, ספרות, יצירה, חנוך עברי, מחשבה עברית, עבודה עברית - וכל הדברים הללו תלויים בשערה של איזה חבה: חבת ארץ, חבת שפה, חבת ספרות. - מה מחירה של חבה אוירית?

חבה? - אבל החובה היכן? ומאין תבוא? ומהיכן תינק? המן האגדה? והיא בטבעה אינה אלא רשות, הן ולא ורפה בידה.

יהדות שכולה אגדה דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן. שאיפה שבלב, רצון טוב, התעוררות הרוח, חבה פנימית - כל הדברים הללו יפים ומעילים כשיש בסופם עשייה, עשייה קשה כברזל, חובה אכזרית.

לבנות אתם אומרים, - כרתו אמנה וכתבו ועל החתום שרינו לוינו וכהנינו... (*
והעמידו עליכם מצוות! **) - הלא כן החלו לבנות גם אבותיכם.

החזיונות הנשגבים של ישעיה השני העירו את חלבבות, ואולם כשהגיעה שעת הבנין, היו שני הנביאים שבין הבונים - הני זכריה - האחרונים לנבואה והראשונים להלכה, ואלה שלאחריהם - עזרא וסיעתו - לא היו אלא בעלי הלכה בלבד.

באו והעמידו עלינו מצוות!

ימן לנו דפוסים לצקת בהם את הצוננו הנגר והדפוס למטבעות מוצקות וקימות. צמאים אנו לנופי מעשיה. תנו לנו הרנל עשייה מרובה מאמירה בחיים והרנל הלכה מרובה מאגדה בספרות.

אנו כופסים את צוארנו: איה עול הברזל? מדוע לא תבוא היד החזקה והזרוע הנמויה?

(* נחמיה י, א'; **) שם, שם, שם, ל"ג.

ע ל י ם .

1.

היָה הַסֵּתוּ עַל הָאָרֶץ. רוּחַ לֵארוֹחַ נְשָׁבָה,
וְכַבֵּד הַתְּנַשָּׂא וְעָצַל בְּשָׁמַי הַעוֹפֶרֶת הָעוֹף,
וְעִרְיָה עֲמֻדָה הַתְּרִזָּה וְאַבְלָה כְּנַעֲרָה נְעֻלָּה,
וְעַץ הַתְּלַחֵשׁ עִם אֶבֶן: כָּא סוּף, כָּא סוּף, כָּא סוּף.

נְשָׁבָה לֵא-נְשָׁבָה הָרוּחַ. וְרַעְשִׁים עָלִים וְנוֹשָׁרִים,
וְשָׁמַשׁ וְעוֹמָה פֶּרֶקֶת בְּאִין אוֹנִים כּוּ אַחֲרֵי קוּ,
וְעִבִים עָצִלִים וְחָלִים וּמְטַפְּטָפִים אֵט וְחוֹשָׁרִים
חֲשָׁרוֹת נְטָפִים יִגְעִים. — הִיָּה עַל הָאָרֶץ הַסֵּתוּ...

הַזִּיפֵן! מָה אַתָּה מְחַקֶּה? הֵן הַסֵּתוּ הָאֲמִתִּי בְּלִבִּי;
בְּחִדְרֵי חֲדָרָיו הַשּׁוֹמְמִים וְשׁוֹר וַיְהִי לָךְ הַסֵּתוּ.
וְאַתָּה הַצִּצְתָּ אֶל-תּוֹכִי וְנִגְבַּת מִמֶּנִּי אֶת-סִתּוֹי
וְעִשִׂיתָ לָךְ כְּמַחְבֵּנִתוֹ וְחִקִּיתוֹ בַּחוּץ — וְלִשְׂוֹא.

כִּי רַמְיָה עִשִׂיתָ הַמְּלֹאכָה! — מָה אַתָּה יוֹדֵעַ, הַמְּחַקֶּה,
מִה-סֵתוֹ וּמִה רְאִשִׁית הַסּוּף בְּאָדָם הַחַי וּמִה-כָּאב?
וּמִה-זֹאת נְשָׁמָה יְתוֹמָה עַת קִיּוּצָה הַנִּרְצָח הַבְּבָה,
וּמִה-זֶה עָלִים נוֹשָׁרִים בְּלֵב, בְּלֵב, בְּלֵב?

.II

פְּרָחֵי זָהָב — עַל הָאָרֶץ
הֵם מוֹטְלִים עִתָּהּ פּוֹזְרִים
וּמוֹבְסִים, עָלִים עָלִים,
עָלָה פֹה וְעָלָה שָׁמָּה.

וּפְזוּמֵי חֵם! — הַבְּנוֹר
מִשְׁלֵךְ צָרוּד אֶל-תוֹךְ פְּנֵה.
עַל-הָאָרֶץ מִתְנוּלָלִים
קְרוּעִים תְּוֵי הַמְּנַנִּינֹת.

גַּם הַמְּנַנֵּן עֲצָמוֹ שׁוֹכֵב
בֶּדֶךְ וְחֶלֶשׁ אֶל-פֶּאת מִשָּׁה,
גַּם וְתִיר וַיִּנַּע הִרְהוּרִים —
עוֹד רַק מְעַט וְשׁוֹכֵב אֶרְצָה.

וְאֵת חִפְצָתִי — אֵיכָּה אֲדַע?
אֲנִי יִבְעֵתִי רַק הָאֲחֵת:
גַּם עוֹד אֲחֵרֵי יִהְיוּ חַיִּים,
יִהְיֶה הַכֹּל בְּאֶשֶׁר הָיָה.

יִהְיֶה שֶׁמֶשׁ אֲזַר יִזְרָח,
יִהְיֶה שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר יִשְׁקַע,
וּבְעֵלִית קִיר גְּחִבָּאָה
יִהְיֶה חוֹלָם — אִישׁ כְּמוֹנִי.

וְגַם לָזֶה עוֹד יִהְיוּ פְּרָחִים,
וְגַם לָזֶה תִּהְיֶינָה זְמִירוֹת:
וְגַם הִלְזוּ עִם-פְּרָחָיו יַחְדָּו
וְעַם זְמִירוֹתָיו יְבוּלוּ, יְבוּלוּ.

ועולם יהנה שרץ, זוח
על-ארבע עם ריקותו
הנוראה ובקלאתו,
שרץ ושרץ — וכן סד-גצח.

פלגל חור, חור, חור,
מה-שכעתיו עד לנעל!
היה, חדל ואסר החל —
חליפות עולם ובלי חליפה.

פלגל גצח, ובנלגל
יתדות ווי החשרים —
אך אני פה, נו תקוע,
מה אני פה? מי אני פה?

.III

קראתי לאלהי ולא ענה —
אך לאלהים אחרים לא אפן.
תעבתי פרבילי ענבים,
אם בוקק לי היה הנפן.

ואם שמש לי עמד מהאיר,
אז יחשך נא לי גם ירח,
ויהי נא רק לילה מסביב
ללא ניק וללא כקב זורח!

.IV

אָבִי הַשָּׁמֶשׁ, אָמִי הַלַּיְלָה.
אָךְ אָבִי מִמְּנֵי כֹה רַחֲוִק,
גֵּרָם הוּא וְגַם הוּא וְשָׁבַע יִתְרַת אֹרֶה —
וּמִהַלֵּךְ רַק הֵלֶךְ וְשָׁחַק.

וְלִבּוֹן כָּל-אֲשֶׁר יֶאֱנֶה בְּלִבִּי,
קָצִיר יוֹם הָאֶחָד וְחִילִי —
כָּל-עֲנֵי הַלְהֵט, כָּל-מְדוּי הָאֶסֶל —
אוֹתוֹ לִי אֶחָשֵׁךְ לַלַּיְלָה.

הֵי לַיְלִי-אָמִי! הִנֵּה חֲרַדְתִּי אֲלוֹךְ,
דָּךְ וּמַעֲנָה כָּלִי,
כַּצֹּפֹר נִבְעָתָה וְרַעְדָת:
אֶסְפִּינִי אֶתְּ, אִמִּי-לַיְלָה,
אֶל-תּוֹךְ חֲשָׁכְתָךְ הַעֲמָקָה!
דְּחַצִּינִי אֶתְּ אֶל-חִיקָךְ, לִסְתִינִי אֶתְּ אֶל-בְּרַבְּךָ.
אֶנְהַר נָא עֲלֶיךָ וְאֶתְקַבֵּל כֶּךָ כָּלִי
וְאֶחָאֶמֶץ כֶּךָ כָּלִי,
וְרַעַד חֲשָׁכְךָ הִרָךְ עַל-גִּנִּי הַגְּלָאָה
וְהַחֲלִיקָה אֶת-רֹאשֵׁי הַבּוֹעֵר דְּמַמְתָּךְ הַשְּׁחוֹרָה—
פֹּה, בְּחוֹךְ דְּמַמְתָּךְ, הִנְנִי בְּיַד-בֵּית,
יֶלֶד הִנְנִי בְּחֹדֶר אִמּוֹ,
אֲשֶׁר לֹא אֶשְׂאֵל דְּבָר
וְרַק בִּי תַחְנִינִי
וְאֶבְקָה אֶל תּוֹכְךָ כָּל-עֲנֵוֹתֵי הַלְהֵט
אֲשֶׁר קִפְּאָה בִּי בְּמִשְׁךָ הַיּוֹם.

אֶת־מִוֶּדֶד עַל בְּרִבִּיךָ וְאֶסְפֵּר לְךָ
 חֲזוֹן יִתְמוֹת חַיּוֹת,
 וְאֲשֶׁר אָבִי כֹה רַחוּק
 וְרֵם וְגַא וְטוֹבֵעַ בְּעִתְרַת אֹרֹן,
 וּבְנִבְרִי לִי גִחְשָׁב.
 הוּי אִמִּי! אֶל־הַדְּמָמָה הַזֹּאת אֲשַׁלִּיךְ
 אֶת־עֲנֹתַי הָאֵלֶמֶת,
 אֶת־סוּדִי,
 וְהִיָּה גַם הוּא לְלַחֵשׁ עִם־הַלְחָשִׁים
 הַרְחָשִׁים בָּהּ תְּמִיד וְשָׁמַיִם...

וּבְכִקֵּר –

אִז אֶהְיֶה כְּמוֹ שֶׁמֶשֶׁר־אָבִי:
 גַּא וּמַחְרִישׁ וְנִבְרִי לְכֹל,
 קְנֹר וּמְסַנֵּר,
 וְחֹתֶם הָאֲשֶׁר עַל־פִּי –
 וְאֶהְלֵךְ רַק הַלֵּךְ וְשֹׁחֵק.

.V

בְּחֹלְמִים שָׁמַיִם פְּסִים אֲדַמְדָּמִים וְרָעֵדוּ
 בַּפְּאֵתֵי שָׁמַי הַמַּעֲרָב, וְהִבֵּל כְּמוֹ יָגַע;
 וְעֵבִים צָחֹרִים גְּבֻשִׁים, בְּקִמְנִים שְׁנוּלָדוּ,
 אֶל־תּוֹךְ הַיּוֹם הַחֹר, יוֹם הַיּוֹמָם וְגַע.

מֶרְחוֹק בָּא אֶל־לֵיל פְּעֵמוֹן. עַל־הַדְּשָׂא אֲנִי שְׂמוֹחַ
 וּמְקַשֵּׁב: אֶרְצֵר נִסְתָּר מִזְמַר מְפַעֲמָקִים
 אֶת־שִׁיר הָאֲשֶׁר הַגְּדוֹל, שֶׁבְּכָר מֵלֵב שְׂכוֹחַ,
 וְעִינֵי חִדְרָה עֵמֶק לְתַבְּלַת שָׁמַי מֶרְחָקִים.

פְּתָאם וְאֵתִי תִתְקַף מִחֲשָׁבָה מִדֶּ-נִּפְלְאָה,
וּמְתוּקָה הִיא כִּתְקוּנָה וְרוּמָם כְּמוֹ גִּחְמָה,
וּכְמוֹ גְּאֵלֶת עוֹלָם יִרְדֶּה עָלַי וּבָאָה :
הַיִּיתִי בְּעֵינֵי פְתָאם לֹא גוּף כִּי-אִם נִשְׁמָה ;
נִשְׁמָה צְרוּפָה בְּלִי מְטֵהָרָה וּמְזַקְקָה,
וְשֵׁשׁ אֲנִי וּמְרַחֵף בְּשָׁמַיִם זֶה הַמְּהוֹרִים
וַיִּחְדְּוּ עִם הַעֲבִיבִים בְּלִי-גִבּוֹל וּבְלִי-מוֹעֲקָה,
וְשֶׁהוֹר וּמְטָהָר וְצְרוּף מִדֹד וְעַד הַדִּי דְרִים.

.VI

עָלָה כְּבִי וַיֵּאָז —
אֲנִי לֹא יִדְעֵתִי !
רָמַז לִי, רָמַז וַיִּקְרָא —
אֲנִי לֹא שָׁמַעְתִּי !
וְדַפֵּק הָאֲשֶׁר עַל-דִּלְתִי —
לֹא גַעְתִּי, לֹא וָעֵתִי !
אֵי לֶךְ שָׁם, חוֹלָם, הֵן תִּפְתַּח —
לֹא וָעֵתִי, לֹא גַעְתִּי !
וּבְקוּמִי — וְהָיָה כְּבָר רָבְבוּ
רְחוּק כְּרִי פִרְסָה.
רַק עוֹד כְּנֶפֶת שׁוֹמֵר רְאִיתִי
לְנֶגַה הַחֲרָסָה.
וּבַחֹל כָּל-הַיּוֹם אֲזוּ רְצֵתִי
בְּעֵקֶבֶי אוֹפְנוּ —
וְהוּא יוֹשֵׁב וְלוֹעֵג מִרְחוּק
דוּמָם עַל-כֵּנוּ.

.VII

לא אֲנִי חֶלְמֵתִי הַחֲלוּם —
אֲנִי רַק בְּקִשְׁתִּי הַבְּתָרוֹן;
אֲנִי רַק בְּקִשְׁתִּי, דְּרִשְׁתִּי:
מֵהַ הַזֶּה, מֵהַתְּבִלִּית, מֵהַיִּתְרוֹן.

לא אֲנִי חֶלְמֵתִי הַחֲלוּם —
הָיָה לוֹ אַחַר וְחֶלְמוֹ;
חֶלֶם לוֹ עוֹלָם כִּי נִפְלָא,
וְסוּד בּוֹ הַשְׂקִיעַ — וְסִתְמוֹ.

חֶלֶם לוֹ שֶׁמֶשׁ וְלֵילָה,
חֶלֶם לוֹ חַיִּים וְמוֹת,
וְשָׁמַיִם וְאָרֶץ וְאָדָם
וְלֵב לוֹ — וְבוֹ גִיָּא צִלְמוֹת.

וְאוֹתִי גַם אוֹתִי רַק חֶלֶם —
מִיֵּן חֶרְטוֹם בֵּין חֶרְטָמֵי חֶרְטָמִים;
וְיִחְלַם מִיֵּן לֵב לִי בְּקֶרֶב,
וּכְלֵב לִי מִיֵּן אוֹרִים וְתָמִים.

וְאֲנִי כִּי כִּלְיָמִי רַק אֶדְרֹשׁ,
רַק אֶשְׁאַל אֶת־תְּמִי וְאֶת־אוֹרִי:
מֵהַפֶּשֶׁר הַחֲלוּמוֹ שֶׁל זֶה שֵׁם?
וְחַיִּי מֵהַ הַמָּה וְיִסּוּרֵי?

.VIII

הַנְּעִרָה, מֵהַ עֲנָף אֲנִכִּי! כְּבָר עָרִים
וְיָדִינוֹת אֵין מִסְפָּר עֲבָרָתִי,
וְאִמְלֵל עַד־דְּבָא וְרִיק הַגֵּה עֲתָה
אֶלְיָךְ, אֶלְיָךְ פֹּה סִרְתִּי.

מה־מתוך האור פה בְּחֶדְרְךָ הַקָּטָן,
מה־נִפְלְאָה הַדְּמָמָה שֶׁיִּצְרֶה!
הַשְּׂמֵשׁוֹת מְצַהֵירוֹת, הַצְּלָלִים מְרַקְדִים,
וְשׁוֹרֵק בַּתְּנוּרָה הַצָּרְצָרִי.

עַל־נְבִי הַשְּׁלֶחָן בַּמָּפָה מֵה־צְחוּרָה,
מֵה־יָרֵק בַּחֲלוֹן הַקְּצִיץ;
וְעֹנֵג וְלִבָּן גֶּרֶךְ דָּק וְאֲרוֹךְ קָנָה
יִפְרַח בּוֹ שְׁלוֹ וְיִצִּיץ.

אֲשֶׁב וְאֶבֶט אֶלֶיךָ מִקְּצָה —
מֵה־יָפָה זֶה עֵינֶיךָ וְגִדּוּלָה!
הַצְּלָלִים מְרַקְדִים, הַשְּׂמֵשׁוֹת מְצַהֵירוֹת,
עַל־חִיקוֹךָ הַתּוֹלֵל זֶה עֲלָה.

עֵינֵי תִי. וְנִפְשֵׁי כֹה רִיקָה. כֹּה דְלָה,
וְכִמוֹ דָּק עַל־יָד הִיא לְבָצֵת —
הַנְּעִרָה! לֹא אֶחֱפֵץ שׁוֹם דְּבָר, דָּק הִיָּה
הַתּוֹלֵל שֶׁבְּחִיקוֹךָ לְבָצֵת!

IX

עָלָה קוֹל בְּלִילָה בְּאִישׁוֹן אֶפְלָה עֲמָקָה
מִן־הַדְּמָמָה —
אִי אִיפָה שָׁם, וְלֹא אֲדַע, אִי אִיפָה שָׁם בּוֹכִיָּה
אִיזָה נְשָׁמָה.

אֶקְשִׁיב. לֹא מֵחוּץ הוּא וְלֹא קִרְבִּי: מִן־תְּלִילָה
אִיזָה קוֹל בְּרָמָה —
וְאִי אִיפָה שָׁם, וְלֹא אֲדַע, אִי אִיפָה שָׁם בּוֹכִיָּה.
אִיזָה נְשָׁמָה.

ופתאם באלו נקסה, באלו זב ער-תם כל-דמה —
שתקה הנשמה.
נפל בוכב משמים — ושבה פתאם בכתחלה,
והיתה הדממה.

.X

תעים באור ושטים חומי שלהי קוץ
לקנים ודקים :
קרעי נשמה אחרונים של-קוץ תם לגוע —
וגם הם נמקים.

תעה אני והולך. איזה שמש שומם
בפרום להט.
מן הקפר בתוך הבקעה מתמר קיטור לבן,
ונדרך ולהט.

הוי אלי אלי! ולי הן הנה קוץ
והיתה נשמה —
וקרעים, אחר אחר, אל-האור הוצאתיה.
מעט פה, מעט שמה.

ועתה הפה תעים, ואיה לא ידעתי,
חומים חומים דקים —
יך מי תקבצם לי? ומי מקורם יביר?...
וגם הם נמקים.

אודיסה.

מזרח ומערב.

א.

מה בין מזרח למערב? מהו ההבדל היסודי בעצם מהותם של שני העולמות, הרהוקים כל-כך זה מזה והמתחים כל-כך זה לזה? מיזם שעמד האדם החדש על דעתו והתחיל מבקש תוכן ומוכן לעולמו, עולם-חוץ ועולם-פנים, הריהו מתחבט בפרובלימה זו. רואה הוא את האנושות המאוחדת בצער אחד ובבקשת-נאולה אחת, בצער הקרעים והגנודים ובבקשת הסינתזה הגואלת, והנה היא נפלגת ונספרדת בצער זה עצמו ובבקשת-נאולה זו עצמה. רואה הוא והנה שני עולמות לפניו, שתי מדות של אמת ובקשת-אמת, שני „סדרים“ של היים ויהוסי-חיים, והוא משתדל לעמוד על סיבן, מקורו ועצם מהותו של הבדל זה. הַגֵּל, שהורה ראשונה את תורת השאיפה העולמית לאחדות של סינתזה, רואה בהבדל-מהות זה מגמה עיקרית של „תולדות-הרוח“. ומימות הגל ועד עכשיו לא פסקו מפרשי הרוח והתרבות מלטפל בהבדל זה, בנלווייו ובמגמותיו. ולא לשם דעת ותיאוריה בלבד. בזמננו הניעו הדברים לידי כך, שדבים מבגיה-עליה שבמערב, שנפשם עיפה לננודיה ולקרעיה של תרבותם, התחילו נושאים עין מהוך כמיהה והשתוממות אל המזרח ומתגעגעים אל האחדות הנדולה, אחדות-תרבות, שלו. די לעבור על אחד הקטלוגים של הוצאת אבנינס די-דריכס בִּינֵה, כדי לראות כמה גדולה השאיפה בלב אנשי-הרוח שבדור להדור לתוך אותו עולם, גדל-ההידות ורבי-הרזים, ולעמוד על אפיו ומתוהו.

וכך נעשתה שאלת-המזרח במובן התרבות אחת משאלות-הזמן, וככל דבר שבמזדה נתגלגלה כוה-סוף, – אפיכי באחור זמן, כנהוג – לרוסיה. עיצרה ספרות שלטה – כמובן, בהסכם לאמת-המדה של ארץ זו – המוקדשת לאותה פרובלימה, כלומר נכתבו ונתפרסמו כמה מאמרים בנידון זה. עכשיו נטפל לפרובלימה זו גם מקסים נורקי ודרשה סמוכים לשאלות-חיו והתפתחות התרבותית של עמו. במאמרו „שתי נשמות“ (ליעטאפיס, דיקאבר 1915) משתדל נורקי לא רק לעמוד על ההבדל המהותי שבין שני העולמות הללו, אלא הוא גם מעריך אותם מצד פעולתם והשפעתם על כחות-היצירה של האומה והיחיד.

ונורקי הוא ממעריציו הגלגלים של „המערכי“. הלה הוא בעינינו נושא הרצון היוצר והמפעל החי. ה„מערכי“ אדון הוא לעצמו ולגורלו, שליט הוא בעולמו, אינו נבנע בפני „הגורלי“ העור ואינו מקבל עליו את מרותו מתוך הכנעה ורסיון-ידיים, אלא הוא בונה לו את עולמו מתוך חירות של יצירה, כובש את הטבע לצרכיו, מרכיב את רכשו החמרי והרוחני מיום ליום, מתעלה ומשתכלל ונהנה מעולמו הנאת יוצר מיצורו, מה שאין כן ה„מזרחי“. הלה עבד הוא בכל מהותו, עבד שאין לו תקנה, עבד לאלהיו, לטורלו. לאיתני הטבע ולכחות הרוחניים שבעולם. נבנע הוא ומשועבד מתוך ממסוכ-הרגש ושפלות-הרוח לאלהים אדירים, שאין להרהר אחריהם, ל„גורלי“ הקיף. שאין מנוס ומפלט ממנו, והוא שקוע כולו בתדרכת הזיה והמיון. המשעבדים רצונו של אדם ומפקירים אותו לרשלנות והשלון ורסיון-ידיים. המערבי שופך את שלטונו, שלטון השכל והרצון, על העולם, המזרחי כפוח ונתון ברשותו של הדמיון והרגש החולני. במערב – הופשרהמחשבה וחירות מוסרית, במזרח – רנשנות לקויה ועכורה, הזיות, אמונות תפלות, קנאות דתית ועריצות שאינה יודעת גבול. קצורו של דבר: המערב הוא עולם של יצירה, עולם של תעודה ועתיד, של גידול והתפתחות, והמזרח – עולם של רומנטיקה וריאקציה, עולם שוקע ונוע מתוך שפלות-רח ורסיון-ידיים. היוצא מזה, שאומה הבוחרת בחיים חייבת להדבק במערב וללכת בדרכיו.

אלה הם עיקרי רעיונותיו של מאמר זה. כל השאר – חציטאטות והראיות המרחבות מדברי סופרים וחכמים של עמים שונים חמנים שונים, מלאאסי הכינאי הקדמון עד רחאנטב הרוסי, הקשר, שהמחבר, הנאמן ל„השקפה המעמדית“, מוצא על-דרך הפלפול בין בורז'ואזיה ומזרח מצד אחד ובין דימוקרטיה ומערב מצד שני – אינם מנוף הענין.

הצדק נורקי במשפטו והערכתו?

לעמו ולשעתו ודאי שצדק. יש בדבריו אמת פסיכולוגית, כלומר הכרה פסיכולוגית לאומרם ולסביבתו. איראסשר לו לנורקי שלא יכריע את הסכסוך שבין מזרח ומערב לפונתו של המערב. האמת ה„מערכתית“ – אמת חדשה היא בארץ זו והיא מעונה עדיין מלחמה וזקוקה ללוחמים. צריכה היא להלחם מלחמת כבוש תקיפה וזקוקה למעריצים גלגלים, שיקנאו לה ויחזרו עליה מאה פעמים ואחת, עד שתקלט בלבבות ותעשה כח יוצר ומפרה בחיי הצבור. האמת הפשוטה, שהאדם אדון הוא לעצמו ולגורלו, שהוא עשוי להכניע את הטבע ולמשול בכחותיו והוא אחראי על מעשיו ומעמדו התרבותי ואין לו רשות להפטר מן המפעל ומן האחריות המוסרית בשל איזה „גורלי“ עור – אמת זו יש לה עדיין בארץ זו של האובלומובים מן החדוש המבריק והמרעיש של אמת ריבולוציונית, של אמת מאותן

האמתות הגדולות; העומדות לאנושות בשעת-ברכה וכובשות לה דרכים חדשות. שכורי התלהבות של נעורים עומדים נורקי וחבריו בפני התרבות של המפעל וכשרון-המעשה והם מספרים את גדולותיה ונפלאותיה בהגומה של מציא ומגלה, שאין לו בעולמו אלא אותה. התגלותי שלו, העתידה לדעתו להביא גאולה להמין האנושי. אין תימה. אם בארץ זו, שהרשלנות והחשלוץ הראיים הביאו אותה עד משבר והעמידו בסכנה את העתיד הלאומי, עומדים אנשי-הלב והרוח ומתפללים לתרבותה התקיפה והמוצקת של איחופה המאושרה. במדינה, שתוסר מסלות-הברזל המים עליה שואה בשעה חירום והוסיף חזק מרובה להאויב – מן המוכרח היה, שקניני התרבות האירופית, „נצחונותיהם המרובים והזהירים של המדע והטכניקה יעשו אידיאל נשגב, שאומה צריכה לחגור כל כחותיה, כדי להגיע אליו. נושא-ידגלו של אידיאל זה, המתנבאים אליו באותה ההתלהבות וה„דביקות“ המיוחדת לכל „אמונה חדשה“, עינם סמויה מלראות את לקוייו הפנימיים הגדולים של ה„אידיאלי“ זאין הם מנישים אפילו במשבר הגדול, שכא עליו דוקא עכשו בעטים של לקויים אלו.

במקומות שאין צורך עוד ב„נביאים“ ומהפכים, כדי להוכיח לבני-אדם, שיש יתרון למסלת-הברזל על מרכבת-הפוסטה העתיקה ושטובה חריצות וריוות מעצלות ורפיון-ידיים – כבר עמדו בני-אדם על לקוייה ופנימותיה הגדולים של אותה התרבות האירופית המבורכת, שנראית לנורקי וחבריו כאידיאל נשגב. בחינת כוכב נוצץ מרהוק. ב„תולדות-הרוח“ נגלתה זה כבר, אנטי-תיזה חדשה. האנושות הגיעה שוב עד פרשת-דרכים. יהידי-הסנולה, שלבם הין-נענעים לעליה וליצירה, עומדים זמתפללים מתוך תהום של קרעים ונגודים לסינתזה חדשה, שתשיב להאדם את חידת-האהדותו. וגדול מאד צערה של התקופה וגדולה המבוכה וגדולים הגנודים. התרבות האירופית, שבשעתה שמשה סינתזה נואלת מחשכת-ההומותיהם של ימי- הבינים, אינה ממלאה עוד את הנפש. רואה האדם החדש, התוהה על נפשו ועל עולמו, והנה הוא נאחו בסבך של אלפי מסרות ומעשים וידיעות והסברות והשלמות, זתכלית אהת ומובן אחד אינו מוצא לחייו. רואה הוא והגה גם המדע, שבשעתו שחרר אותו מעולן של אמונות תפלות והזיות מדכאות. לא השיב לו את עשרת-גדולתו, את חירותו המוסרית ולא עוד אלא שהוא עצמו נעשה לו שליט עריין, הכופת רוחו ורצונו ומוסר אותם לרשותה של חוקיות סמויה, שאין לפניה לא חירות ולא יצירה. רואה הוא, שכל אלפי הכבושים והנצחונות והקנינים של התרבות החדשה אינם עומדים לו לשכך את תביעות הלב, הכמה לאחדות, ולא עוד אלא שהם מוציאים אותו מעולמו האחד והמיוחד. רואה הוא את כל זה – והוא בועט בטובתה של תרבות משעברת ונושא עין לאידיאל חדש.

זוהי ה"אנפיתוזה" הגדולה, שלעין הודרת נתגלתה עוד לפני עשרות שנים. ואולם עדיין היו מעטים או המורדים והמתסרצים - מכשרייה עתיד הם תמיד המועטים, וכנגדם עומדים המרובים. נתינייהוה ועובדיהעובדות-, והקהל הגדול לא הרגיש בהם, או עפר אהריהם בעפר, בדרכו, ו"מליציה" המושבעים של התרבות האירופית היו יכולים לעשות את שלהם: לספר בשבחה ובנדלה של אותה תרבות ולקשור כתרים, כאותו תלמיד טפס של פאוסט, להאנושות, על החיל הרב שעשתה. והנה בא המשבר הגדול והוברר גם למרובים מה שברור היה מתחלה רק למועטים. הסערה הגדולה היתה בבנין-תפארתה של התרבות האירופית לועזע את יסודותיו. נהשול של דם ואש עמד על האנושות הנאיונה להטביע אותה ואת רכושיה, שהתימרה בו כל הימים. אם לא די היה בקרע הגדול ובכליון הנפש שנלב יהידיהסגולה, הרי באה לשון-האש, ה"נומעת בצמא הלל-עולם", והיא שולחת את "דברה" גם ללב ההרשים והעורים. למראה ה"חורבן" נפקחו העינים וראו, שאין הלה הרם אלא צורות-היים הרוסות ואינו מהריב אלא תרבות הרבה. שהרי מהיכחה של תרבות זו, אם לא עמדה להאנושות להנין עליה בפני "התפראות" מוסרית נמורה? היכן גדולתה, היכן תפארתה, נאון היצירה וההירות המוסרית שלה? מה יתרון לו לאדם בשלטינו, שהוא שליט בטבע ובכחותיו, אם משתמש הוא בו כדי להביא הריסה וכליה על חברו ועל רכושו ועל ערכיו?

וסימן רע הוא לאדם, אם הוא בא והחר עכשיו על סזמונותיו העלובים של אותו וואנר של ניתה ומספר בשבחה ובנדולתה של התרבות האירופית. תרבות זו באה עד משבר, ודומה שכבר נשברה ונתפוצצה לרסיסים, והלה עושה מעשה תיעוק, המוסין על שבתי כלי זכוכית ומוזן את עיניו בקרניהם המסמאות...

ב.

מה סירושו של משבר זה? היכן הוא המוצא מן המכונה הגדולה? כלום נגורה גזירת כליה נמורה על התרבות האירופית עם כל קניניה, כבושיה ונצהונותיה? כלום עתיד העולם לחזור ל"כאוס" המזרהי שקדם ל"יצירה", לשלטון הדמיון והרגש ההולני, נחלתו של המזרה לדעת נורקי וחבריו? וישונו של עולם וכבושו מה תהא עליהם? ומדת-החירות שבנשמתו של אדם, כלום גם היא עתידה להעשות קרבן לה"כלי" העריץ ולהסתמיות הערסלית והאטומה של המזרה?

מי שמפרש כך את המשבר הגדול, שהאנושות נתונה בו בשעה זו, אינו אלא טועה והוא מעיד על עצמו, שלא הבין את "אותות-הזמן", כשם שלא הבינום נביאיה הגלהבים של תרבות-אירופה, שאינם סוסקים עד עתה מלשיר לה שירות

ותשבחות. ולא עוד אלא שעצם הפרובלימה של מלחמת-הרוח העולמית של האדם אינה מחוורת לו והוא מגלה בה פנים שלא כהלכה. אותה פרובלימה אינה זו וביתר דיוק: אינה רק זו של הכרת-דעת ואקטיביות, חריצות וכשרון-המעשה, כבוש המבע וישוכו של עולם מצד אחד, דמיוניות ורנשנות לקויה, הכנעה ושעבוד אל כחות-חוק, פסיביות ורסיון-ידיים מצד אחר. ולפיכך אי-אפשר לכלל את הנגודים האנושיים הגדולים, התובעים את תקונם, וליתן להם סימן מובהק וקצר: „מזרח ומערב“. וגדולה מזו: אפילו לגבי פרובלימה מוגבלת זו אין „סימני-הקצור“ הללו מבררים כלום, אלא, אדרבה, הם מערבבים את המושגים ואת התהומים. לא הרי המזרח של בודדה כהרי המזרח של צורואסתר, ולא זה חה כהרי המזרח של היהדות. ולגבי תורת-המפעל, כלומר לגבי הובת-המעשה, חירות-הרצון והאחריות המוסרית, יפה כחה של תורת-ישראל אפילו מתרבות-יוון – מפוסה הקדמון של תרבות-אירופה-, שכן זו יודעת גם את השעבוד לה „גורל“ העור, שאין מטעם ומפלט ממנו, והנאולה מן החמירות הנסה, מן ה„רבוני“ והחיצוניות אינה לה גאולת-סעל (הטוב) אלא גאולת-הסתכלות (היופי).

אותה פרובלימה, שבה מתחבט הרוח האנושי מימות-עולם, היא זו של אחדות ושניות, של חירות ושעבוד. מתוך תהום הקרעים והנגודים, מתוך נטל ה„רבוני“ והחיצוניות נלחם האדם על גאולתו, גאולת-אחדות, מבקש תכלית אחת ומובן אחד לחייו, ואחדות זו אין רוחו של אדם נחה הימנה, אלא אם היא אחדות של חירות ויצירה. אין האדם רוצה לזכות במתנה מן החוק, אין הוא יכול לקבל את העולם, שניתן לו כמו שהוא, שלא מדעתו ומרצונו, מוכן ועומד לפניו על עצמותו ולבושיו, על תוכו וקלפתו, כמינרביה בעלותה מראשו של יופיטר. מתנה כזו שעבוד וכפיה היא לאדם; היא מקדמת לו את הבריאה ומסליכה אותה עליו*.) והאדם רוצה בחירות, רוצה הוא לכבוש את עולמראהדותו מתוך חירות של יצירה; רוצה הוא להעשות שותף בטעשי-בראשית, לצור צורות לעולמו משלו. זהו סוד המוסר (במובנו המקיף, במובן שלטון-הרצון) והאמנות. הטוב והיופי הם שני מיני גאולה משעבודו של עולם-חוק, של חמירות וחיצוניות. גאולה זו – גאולת-יצירה היא. וקשים וגדולים חבליה ופרכוסיה של יצירה זו, והם הם עיקר תולדות-האדם ותרבותו. התרבות היא מלחמת-כבוש, מלחמה על כבושו של עולם במפעל החי וברצון היוצר, מלחמה על כבוש החומר מתוך מתן-צורה. ובשאנו סוקרים, בראשי-סרקים ופרשות-דרכים, את מהלכה ומנמתה, נפתליה ופרכוסיה, עקירותיה והנהותיה של אותה מלחמת-עולם, תצא לנו תמונה זו, שבקויה

* עיין מאמרו של הד"ר יעקב קלצקין „מתן-שני“, בחוברת-היובל של „השלח“ עיין גם באמרו של הבחבר „מתוך ההסכה“, „העולם“ 1913, נוסחים 12–15.

העיקריים נתגלתה כבר להגל, זה התורנמן הגדול של ה"רוח", שאת מימיו אנו שותים עד היום והמיתודולוגיה שלו מאירה לנו נתיבות-עולם מבלי לשעבדנו עם זה לתורתו המיסטית. הגנודים העולמים שבין רוה והומר, תוך וקליפה, מצאו את אחדותם-גאולתם בשני דרכים, דרך ישראל ודרך יון. היהדות הפרידה תהילה במתכוין בין הרוה והומר והרחיבה את הפרץ בעיהם. כדי לשוב ולהרכיב את ה"תחה" ואת ה"אנטיזיה" כ"סינתזיה" עליונה. את ה"כלי" הסתום והאטום של המורה, שהיה בבחינת "גוש עכור רוחני", העלתה למציאות האלוהי היחיד והרוחני, וכך הפרידה את הרוה מן הסתמיות הערפלית ויחדה והבדילה אותו מ"רבויו" של החומר. על הפרדה זו, שהביאה אתה נגודים חדשים, אמרה הזנות להתנבר מתוך מתן-צורה להומר. את הנאולה משעבדו ומשאו של החומר אמרה להביא מתוך הסתכלות ואמנות. על-ידי האמנות נעשה החומר, "רוחני" והרוה חמרי. האחדות היא כאן אחדות של הרפזניה. ברם, סינתזה זו לא היתה האחרונה והעליונה. שוב נתגלו בה יסודות ההפרדה והנגודים. הגל אומר: משום שעולם זה היה קשור ביותר אל המוחשי והממשי - כלומר ההתנברות על החומר לא היתה כאן שלימה כל צרכה-לפיכך חזר וירד בתקופת-הרומאים לחטריות נסה, לרבויו ולחיצוניות, שאין בה אחדות והרמוניה. אפשר שנרם לזה טעם אחר: אותו עולם היה אריסמוקרטי יותר מדאי. נאולה שאין עמה רצון ויצירה אינה נאולה, ולפיכך נאולה של הסתכלות - נאולה היא רק ליהידים, הכנשמים את הסתכלותם ביצירה. הללו משאירים את נפשם ביצירותיהם, וכך הם ניצלים וננאלים ממהומתו, משאו ומקריותו של החומר. מה שאין כן הסתכלות שאין עמה יצירה. זו אין בה התמדה והשארית הנפש, אין בה תעודה ועתיד, אין בה מעשה ומפעל והיא מחלשת רצונו של אדם. נאולתם של המרובים לא תבוא אלא על-ידי המפעל המוסרי, על-ידי הרצון והמעשה, שכל אדם יכול לזכות להם. אם היצירה האמנותית ניתנה רק לכהנים יחידים, הבונים לה מקדשות חבויים ורחוקים משאון השוק, הרי היצירה המוסרית ניתנה לכל אדם, ומקומה - אפילו אותו השוק עצמו עם כל שאונו והמונו.

והי הסינתזיה של היהדות. זו נותנת תעודה ועתיד, מסילה על האדם חובות-מלחמה ומחשלת את רצונו. היהדות הבליטה את הנגודים והקרעים (בדמות השניות של יצר-טוב ויצר-רע), אבל יחד עם זה היא ערכה על האחדות, על תקנת-החטא. היא ממליכה את האדם על עולמו. מלכות זו - היא מלכות הירות ואהריות מוסרית. האדם נעשה נואל לעצמו; נאולתו היא המפעל והמעשה. והיהדות המיסטית מרחיקה עוד ללכת. היא נטלה לעצמה את העזות הקדושה לעשות את האדם נואל לאלהיו, כביכול. מעשים טובים של אדם הם מובנה וצדוקה

של כל הבריאה כולה. האדם נואל את השכינה. הוא מכנס ומלבה את הניצוצות, שיורדים ודועכים בחומר העכור, היא מעלה את הקלפות לבחינת תוך. זוהי הנאולה משעבוד החומר על-פי היהדות, נאולה על-ידי אנרגיה של יצירה. הגל משבח את היהדות על שאין היא משתעבדת אל הצער מתוך שממסם ההרנשה, כהרומאים, ואין היא כופרת בו, כפילוסופים היונים מבית-מדרשה של הסטוא, אלא היא מתנברת עליו מתוך אנרגיה כבירה של גענועים.

הרי שדוקא מן המזרה יצאה תורה זו של המפעל ההי והרצון הנואל, שנוקיי וחבריו מתפללים לה. ואדרבה: אפשר שזוהי הטרנדיה הגדולה של המערב, שלא עמד על עיקרי תורת-המוסר היהודית ולא סגל אותה לעצמו.

כי הסינתזה של היהדות לא נעשתה אף היא קנינו של העולם כולו. אותה השלולית, שדרך-כה הניעה תורת-ישראל לעמי המערב, לא עברה דרך ישרה ולא נשתמרה בטוהרתה. בדרכה ספנה וקלטה לתוכה מעינות אחרים, שנותרו לבסוף על המעץ הקרום והחלישו את כחו. „מעניי-הישועה” של הנצרות ה„סינקרטיסטית” – ממקור החסד העליון הם נבעים ואין בהם מנאולת-עצמו של מפעל ורצון. נאולתה היא נאולת-הרוך, נאולת רחמים ונדבה, ולא נאולת-פנים, נאולת חידות וכבוש. מה שעשתה התקופה הרומאית לתרבות-יוון – עשתה הנכסיה הקפולית להגצרות הקדומה: היא הכניסה אליה יסודות חדשים של הפרדה ונגודים, של רבוי וחיצוניות, של שעבוד וצער-השעבוד. האש הגדולה של תורת המוסר העברי, תורת החירות ושלטון הרצון, התפזרה לניצוצות קטנים, שהלכו הלך ודעוך מבלתי יכולת להדור לתוך ה„הומר” החדש. בתורת החטא הבא בירושה, שאין לו תקנה אלא רחמי-שמים, נחתם גורדינו של המוסר העברי. במקום השחרור על-ידי המפעל והרצון בא שעבוד חדש. האדם נידון מתחלת ברייתו לחטא ולשעבוד; חטאת-כל הדורות תוססת ברמו. וה„תביעה האידיאלית”, שדבר אין לה עם החיים ועם מלחמת-החיים, עוד הרבתה את הגנודים והגדילה את המבוכה.

ושוב תקף את האדם צער השעבוד והגנודים, ושוב נברו הגענועים לסינתזה נואלת, לאחדות-חירות.

עכשיו הניעה שוב שעתה של היהדות למלא את תפקידה ההיסטורי: להבליט את הגנודים ואת הקרעים ולהורות דרך סינתזה חדשה לאחויים. הסוציאליזם, שבעצם שאיפותיה היא יונקת ממעינה העתיק של היהדות, מתורת הצדק המחלט, מכריזה על הקלקלות והקרעים שבחברה ומבשרת את תקונם ואחויים.

ואולם גם הסוציאליזם לא נעשתה לסינתזה העליונה של האנושות ולא הביאה נאולה לעולם, משום שחטא השעבוד דבק בה בעצמה מתחלת יצירתה.

גם היא לא מלאה את כליה ממעינה הטהור של היהדות ולא זכתה לטהרת חירות ורצון. שלא מדעת ינקה, אמנם, על-פי מאוייה הכמוסים, מתחומה של זו – דְּכָרִיָּה ונושאי-דנלה, מרכס ולסל, היו אנשים מישראל, שה, ירושהי היהודית היתה היה בתחית-נשמתם והביאה אותם לעשות רצונה שלא בטובתם-, אבל מדעת ומהכרה נסהו גם הם כורסה של המחשבה הטרנית, השלטת באנושות מימות היזנים הקדמונים, מחשבת השעבוד וההכרח הבא מן החוץ. גם הסוציאליזם לא היה בה כדי נאולה מצער הקרעים והשעבודים: היא אמרה לתת לחם להאדם העלוב ולא הרגישה שעלוב זה מלך הוא שירד מנכסיו ואין לו תקנה אלא שישובו וימליכוהו בעולמו ויחזירו לו את עטרת-תפארתו, עטרת הרצון והחירות המוסרית. הנאולה שאמרה להביא לו לא נאולה-חירות היא, אלא נאולה-הכרח, הכרח חוקים סמויים, הכרח-חוץ ולא הכרח-פנים. והכרח-חוץ שעבוד שמו. את רוח האדם ורצונו לא שחררה הסוציאליזם, אלא כסתה אותם בעבותות חדשים וקשרתם קשר מסוכך של חוקים וצלות וסבות ופעולות, שאין מנוס ומפלט מהם. מדה אחת לסוציאליזם ולנצרות של ימי-הבינים: שתיהן כופרות בכח, כח-ראשית, של אדם וביכלתו להעשות נואל לעצמו, אלא שהנצרות תולה את הנאולה ברחמי-שמים, והסוציאליזם-בפעולת חוק-הברזל אשר ממעל לאדם ומאוייו ושאיפותיו. והו, „מקום-הסצע“ שבסוציאליזם, זהו המוס הגדול, המפגל את קדשיו. היא באה לשחרר את האדם מעול-חוץ ובעצמה חזרה ורתקה אותו בשלשלאות של ברזל. האדם החפשי לא די לו שיעשה שותף בטובת-הארץ וישכך את רעבונו; רוצה הוא גם להעשות שותף במעשי-בראשית ולמלא את נפשו.

וזהו גם סבת-המשבר, שהגיע עתה, בשעת חירום והריסה, לתנועה הסוציאליזם. הסוציאליזם לא עמדה בנסיון, משום שלא היה לה כח-פנים, כח ראשית ומקור, להעמידו בפני כחות-פרא, שהתפרצו מהשכנת-ההומות על האנושות. הסערה הגדולה ועזעה את מקדשה, שהיה בנוי על יסוד של חול. השעבוד לה, הכרה, שאליו בנתה את מזבחותיה במשך דורות שלמים, בא ונפרע ממנה. אם אק האדם שליט ויוצרו של רוחו ורצונו, אם הרוח והרצון אינם אלא עליה מאחזרת על-גבי יסוד קדום זה, תולדה מוכרחת של הוקי-חוץ סמויים ועריצים – מה כחו של אדם, כי יתיצב בפני ה, הכרח העולמי? הסוציאליזם לא חשלה רצונו של אדם, לא למדה אותו לדלות ביום-תפקודה מגנוי הנפש כהות-איתנים של יצירה וחירות ולהניחם בכף המאזנים ההיסטוריים. היא הצדיקה עליו את הדין ולמדה זכות על נזירותיה של ההיסטוריה. היא עצמה טותה מסביב לאדם רשת כבדה של שעבודי-חוץ והכרחי-חוץ ונמלה ממנו את כליזינו היחיד, שהיה יכול להניץ עליו בפני הרע שבעולם-את חרותו המוסרית. וכשהגיעה עתה, שעת הנסיון הגדול,

ראה האדם את עצמו יתד אחת קטנה ועלובה במכונה עורת גדולה, ורוח לא עמד ביד להתקומם כנגד המכונה. אם כל הנמצא והנעשה בעולם מוכרח הוא, „שכלי“ הוא, נתון חוליות מוכרחות ורצופות בשלשלת-ברזל של חוקיות סמויה-אין לו לאדם אלא לכופ את ראשו בפני ההכרח, להסתגל אל המציאות ולהשתדל למצוא לה טעם וזכות.

ג.

שוב הגיעה האנושות עד משבר. לאורה האיום של הבערה הגדולה נהשפו תהומות-עולם, ויד נעלמה כותבת דברות-אש: מנא, תקל ופרסין. וגדולה המבוכה וגדולים הקרעים והנטדים והסתירות וגדול צערן של הדור. העתיד העולם לחזור לתהו ובהו?

לא ולא! להבת-הבערה להבת-זקוק וחסול היא לחדש, לעתיד. הכאוס הוא חיק-היצירה. על הרבותיו של עולם שנטרף עליו מובנו יבנה עולם חדש. הסערה הגדולה תרעיד את כהות-היצירה שבאדם ותחדשם במסעל. הצער הגדול, היאוש וכליון הנפש שבלב הטובים שבדור - זהו הקרקע שיצמיח את החדש. מתוך תהום הערבוביה והערפל, הקרעים והנטדים, מתסללים אנשי הלב והרוח לסינתזיה חדשה, שתשיב להאדם את אחדות-חירותו.

מה יהיה טיבה של סינתזיה זו? לא ניתנה לנו נבואה לראותה מראש. ואולם, דבר אחד ברור לנו: סינתזיה זו לא תהיה גם היא העליונה והאחרונה, אם לא תשאב ממקורה הטהור של היהדות, אם לא תמליך את האדם בעולמו ולא תשיב לו את חירותו המוסרית. נאולת-האדם לא נאולת-חיון תהיה, אלא נאולת-סנים, לא נאולת-הכרת, אלא נאולת-חירות.

ועד שתבוא אותה נאולה, נאולת האדם את עצמו מהוך אננייה של מסעל ויצירה, עוד ינדל צערן ושעבודו ועלבונן של האדם ותמשך מלחמתו הגדולה על נפשו ועל עולמו.

אודיסה, סוף אייר תרע"ו.

גִּימְנֵי אֱלֹהִים

(קִרְבָּן וּמִקְדָּה)

מאת

רַב־יְהוֹרָאֵן מֵאֲגוּרֵי

הָיָן תַּרְנוּמֵי פִדְוּוּיִם מֵתוֹךְ
הַמִּקְדָּה הַקְּנֵלִי מֵתַרְנָמִים
לְאֲנָלִית עַל־יְדֵי הַמַּחֲבֵר
לְעַם וּמְאֲנָלִית לְעֵבְרִית

עֲלִירֵי

יִד פֶּרִישְׁמָאן

א.

עשיתי בלי אחריתי, כי כן היה חסדך. תריק את-הבלי הרצון הזה
כפעם בפעם ותמלאנו תמיד חיים חדשים.
את-החליל הדל הזה העשוי אגמון נשאת על-נבכות ועל-עמקים
וחללת בו נגינות אשר לנצח חדשות.
ספני סנע נדיד אשר חני-עד לו נהר לבי הנקטן בעליצותו
סגבולותיו ויתן ניב לאשר מלה אין לו.
נזלו מתנוחך באסם מרה על-כפות ידי הצרות. דודת-על-הרדות
חולמים ואתה עוד יוצקן עלי ועוד מקום בי להן באין מק.

ב.

בי תצוני לשיר ארמה בי לבי כי ישבר מנאון. או אביס אל-סניד
ועיני המלאנה דמעות.
כל-הנקשה וכל הנעקש בחי ותערב בי והיה לומר אחת-ערכה.
או יפרש שיר תהלתי את-בנסיו בצפור עליזה המעוססת על-פני ים.
ידעתי כי שירי היה לד לרצון. ידעתי כי רק בזאת אבא לסניד :
בהיותי למשורר.
אפרשה כנף שירי ער-המקום אשר אי-כל, אגע בקצה בעקב דנגד
אשר לא קניתי מעולם להניע אליה.
שכור נילת שירי שכתתי נמשי ואקרא רע לאשר ארון לי.

ג.

לא ידעתי, אדני, איכה תשיר. אך מאזי אנכי אליך בחרדת הממה.
אור ננינהד האיר את-הארץ. שטפה נשמת ומירחך משמים ועד
שמים וזרם שירך הקרוש הרם כל חתחתי אכן וישתפך מהם והלאה.

כמה לבי להתחבר אל שירך - אך לשוא יגיעית קולי. דבר
תמצתי - אך אין לדבר מכוא אל השירה; או שועתי בצר לי. אוי לי.
אלני, כי לכדת לבי ברשות נניחך אשר אין להן קץ!

ד.

הוי תני תני! מי יתנני תמיד ושמרתי בשרי למען יטהר, כי ידעתי
אשר רוח מנעך שוכן עליצרי בלם.
מי יתנני תמיד ושמרתי מחשבתי מכל-כוב, כי ידעתי כי אתה
האמת אשר הצת בקרב רוחי אתנני תבונתי.
מי יתנני תמיד וגרשתי כל-רע מקרב לבי ושמרתי אהבתי בסרחיה.
כי ידעתי כי אתה בוננת בסאך בסתר ארון לבי.
וזה יהיה ראש הרבי: אשר אמצא אותך בכל מפעלי. כי ידעתי
כי אתה הוא המאורני כח למען אפעל.

ה.

עשה עמי חסד רק רגע אחד: תנני ואשב על ירך ואת-פעל ירי
אשלים אתריכון.
כי ארחק מאור שניך לא ירע לבי פרנעה או שלחה. או נהסך לי
מפעלי לעמל אין קץ בים עמל באין נבול.
הנה עלה הפיוץ בחלוני בנכאיו ובתאניותיו - והדברים תהימה
המית שירן בשדה חדש בענין.
הנה באה העת כי אשב עמך פנים אל-פנים ואומר את-שיר חקבת
החיים בעתרת הפרנעה הזאת.

ו.

קטף לך את-הפרח הקטן הזה וקחנו לך, אל-תאחר. יראתי פן
יבל ויפל אליהעפר.

ואסימקום איךלו בעטרותך, אל תחמל על-גמל כפיך; כבדנו נא
ושלח ידך אליו וקטפתו. וראתי כי בטרם שים לב ועביר היום ועת
הקרבו תחלה.
ואם זכעו אינו עמק ואם ריחו עירנו רך, אל תחמל מקחתו; שים
לבך אל-הפרח וקטפתו בעור מועד.

ז.

שיר התנצל אחזקרו מעליו, אל לשירי תפארת לבוש וסכלול.
מן ישחיתו המכלולים את-דבריתי עמד ופן ופרצו ביני וביך ופן ישבית
שאונם את-דממת שיחך.
מפניך תמוג בתרפה נאות המשורר כי. הוי משוררי ואלני, ראה הנה
ישבתי לרגליך. תנני נא ואכונן חיי, והיו חיי נכונים וישרים כחליל האנמון
אשר תסלאני ומרה.

ח.

אל לילך לבש בגדי מלכות ולא יעניר שרשרת לצוארו, פן יחללו
כלי שעשעו למצא חן בעיניו. לבושיו והיו לו למפנע על-קל סדרך רגל.
כי וירא תמיד פן ישחיתם או יטנשם, ונוהר כל-היום מפני תכל ותרד
תמיד למוש ממקומי.
לא טובים, אם, קשרי פארה, על-מנעם אותו מברכת עפר
הארמה ועל-נולם מפניו משפטו לבא אל-התפארת הגדולה אשר לחיי
אדם סביב.

ט.

הוי פתי, כי תאמר להנשא על-כהפיך אשר לך אתה! הוי עני, כי
תאמר לשאל נדבה על-פתהך אשר לך אתה!
גל יהבך על-יך אשר כח לו לשאת כל-משא, ואתה אל-תבט סאתריך
ואל יצר לך.
תפצת לכבות ברנע אחר את-דאר המנורה אשר נקעה אליו רוח אפו.
תפארת היא, אל-תנע בידים סמאות במתנותיך אשר נתנו לך. בקצה ויהיה
לו לרצון אשר תשים לו האהבה המהורה.

פה הרום לרנליך : ינחו נא כפות רנליך באשר-שם העניים והששלים
 והאובדים.
 כי אמרתי להשתחות אליך, לא הגע ברבי ערהמעמקים אשר שם
 ינחו כפות רנליך עם העניים והששלים והאובדים.
 לא יקרב לנצח נאון למקום-שם תהלך בלבוש ענותך עם העניים
 והששלים והאובדים.
 לא יובל לבי לנצח למצא נתיב למקום-שם התחברת עם הרלי
 תגר עם העניים והששלים והאובדים.

יא.

מנע פיך מזמרה ומתחנה וחרל מהקציר לבונה. אלמי אתה מתפלל
 פה בפנה החשכה והעוזה אשר בהיכל הזה עבדהלמים הסגרות? פקח
 עיניך והבט: אין אליהך לסניף!
 הנה שם הוא באשר התדש חרש אתיהאדמה הקשה והחוצב מנפץ
 אבנים. עמם היא בשרב ובמטרות על ובגרו כבד מאבקי פשם אדרת קדשך
 וצא כמהו אליהשרה ואל העמר.
 למה תאמר נאלה? איה הנאלה הזאת למען תמצאנה? הנה העמים
 אלהים בשמחה את-על הבריאה עלינמשו ואלינו נקשר לנצח.
 הנער מהינונתיך ועוב פרחיך ואחיקטרת לבונתך! מהלך ירא פי
 והסכו לבושיך לבלתי סחכות? לד לקראתו ועשה עמו יהדו את עבדתך
 בנעת אפיך.

יב.

עת נדורי ארבה וררבי ארך.
 עליתי במרפכת ניצוק האור הראשון, כוננתי ררבי בין-שמימות
 עולמות ואת-שרשי רנלי ענבתי אתרי בין-בבקים ומזרות.
 מכל-נתיב רחוק הנתיב הזה - וקרוב הוא אליך, הרך תתמתים היא -
 ובה נבא עד לקצה הנבול אשר לזמדה השהרה.
 על-פל דלת נכריה ותדפק ההלך עדיבא אליהלתו ובין-קל
 העולמות הקיצונים-עבר, עדינגיע באחריתו אליהקדש פנימה.

עיני תעו אנה ואנה ער־סנרתני אותן וער־אמרתי : מה אתה ?
 ושאלתי וקריאתי אשר שאלתי ואשר קראתי . איה אתה ? הן נמוג
 באלפי ורמי דפעות ושפסו מלא חבל במבול אמרתי : הגני !

יג.

השיר אשר אמרתי לשיר לא הושר עדיהיום הזה.
 את־מי בליתי בזה אשר כוננתי ושכתי וכוננתי את־מיתרי כלי שירי .
 הקולות לא הקבילו , המלים לא התאימו , ורק ענות תאזת מלאה
 את־לבי .

באיך לא פתח , ורק הרוח התפסח בו .
 לא ראיתי את־פניו לא האזנתי את־קולו , ורק את־פסמי רגליו שמעתי
 בחיך לפני ביתי .
 עבר עלי בל־היום מדי הכיני מכון לו בביתי , ורק המנורה לא האירה
 לבקבור קדם פניו בביתי .
 כל היום קניתי כי נגער יחדו , ועדיהיום הזה לא נועדתי שיר .

יד.

רבות משאלותי וקולי קמו , אך אתה המצילני תמיד ; כי בעוד
 השיבות תמיד פני - וזה חסדך הגדול רקם בכלימי חיי .
 רצוי תעשני מיום אל־יום למתנותיך הטהרות והנדלות אשר נתת לי
 ואני לא שאלתי : את־השמים האלה ואת־האור , את־בשרי זה ואת־החיים
 ואת־הנשמה - והצלתי מן־הרעה לשאל באין מדה .
 לרנעים תערג נפשי באין כח , לרנעים אתעורר ואשתער ואת־כל־
 גבולי אתפש - אך אתה באין תמלה תסתתר מפני .
 רצוי לך תעשני מיום אל־יום אשר אוכל לקדם פניך כליל , כי לואת
 תשיב פני בכל־יום תמיד ומצילני מן־הרעה לשאל משאלות דלות ולא נאמנות .

טו.

הגני מה למען אושר לך . קרן פנה לי בדיכל תרשד .
 אין לי עבודה בעולמך , ורק באפס תכלית משתפכים חיי בקולות
 באפס תכלית .

בבא המועד לעבודת קדשך קדמת אסל היכלך בחצות הלילה, או
צוני נא אלהי ואדוני ואעמד לפניך לומר.
בפקר בהשמע קיל-נבל הזהב על-כנפי הרות, או בבדני נא וקרא
אותי אליך.

מז.

נקראתי לבא אל-תנ העולם הזה - או היותי לברכה לכלימי
חיי. עיני ראו ואני שמעו.
וזה היה חלקי אשר עלה בנורלי: אשר אפלט לעת החג הזה על-
פי כלי שירי - או ומרתי ככל-אשר יכלתי.
ועתה הנה אשאל: הבא באה העת אשר אבוא לראות פניך ולתת
לך דומם את-ברכת שלומי?

יז.

ואני אצפה אל-חכדך אשר: ככל אוכל לתת נפשי ביהדי. רק זאת
אשמתי וזאת הטאתי כי אחרתי באר.
הנה אנשים באים עם-הקויתיהם ותורותיהם לאסרני בהן היסב,
ואני אתפלס כצעם בסעם מידם ורק אצפה אל-חכדך אשר: ככל אוכל לתת
נפשי ביהדי.
ובני האדם נחרים בי וזה אשר יקראו לי רפה ידים - ואני ידעתי כי
צדקו כי נחרו בי ככה.
הנה חלף יום השוק והמלאכה שבתה. ואלה אשר להגם קראוני
הלכו לדרךם בהרי-את. ואני רק אצפה אל-הכדך אשר: ככל אוכל לתת
נפשי ביהדי.

יח.

עבים על-עבים נערכים והארץ תחשד. אוי לי סחבד עיני, למה
תתנני לחבות נלמוד מחוץ לדלת?
בעת העבודה בצדרי יום הנני עם-העם, אך בקדר היום פהייתי
נלמוד עיני נשואות רק אליך.
אם לא תראני את-מראיך ואם תרחק ממני באר, לא ארע מה עלי
לעשות בעת הסיפה הארבה הזאת.

אביט לשמים בקררים מרחוק ואשתומם ולפי כי תעה ובכה עם-
הרוח הבכה.

יט.

אם תחריש, או אמלא לפי בדמיתך ואצפה לך, על-משמרתך
אעמד וכמו ליל פככים אארב דומם לראש אשמרת ואט ראשי בעננה.
הנה בקר ובא לנכון, החשך וחלוח, וקולך יחד ארצה במשך זהב
מבער לשמים.
ודבריוך ינשאו על-בנמי זמרה מכל-קון אשר לצפרי ונינוחיוך
תפרכנה מכל-פרח אשר בנערות-שדרי.

כ.

אוי לי כי ביום אשר צץ הלום תעה לפי למרחוק ועיני לא ראו. סלי
גשאר ריק והפרח צץ באי-דשם אלי-לב.
ורק לרנעים אחוני יגון פהאם ואשתער משנתי ואחוש והנה שארית
מתוקה אשר לרית זר באה מן-הדרום על-בנמי הרוח.
והשתק התעה הזה מלא לפי יגון תאות גיש כי רמיתי אשר נשמת
הפוך הפגרת היא המבקשת לה תקומה.
ואני רק ואז ידעתי כי קרובה היתה לי וכי כי היקה וכי השתק
ההוא צץ ושרח במעבקי לפי.

כא.

כא לי המערר לצאת להתר בסירתתי. אוי לי, מה-ארבה ומה-קבדה
העת על-פני התוף!
האביב נתן את-פרחיו ונקשיחם. ואני הנני יושב פה עם-פרחים
נובלים אשר אי-דכם חשך ונגשי בי מערני.
דכני הים ועפים ועל-שפת המשעול הקדר עפים העלים הצהבים
ונמלים.
מה-רבה השממה הקפאח פה! האין לכך חש צליל קול שופם עם-
הר ומרה רחוקה שושף אליך מעבר החוף השני?

כב.

במאפל צללים במטרות תמוז אתה מהלך בצעדי סתה, דומם כמו
לילה, ומתחמק מעין פלא-רב.
בקר סגרת את-עיניך ורוח המזרח הסער קרא לך בבית ואתה לא
שמת לב, ויהי צעיק עב פרוש על-תכלת השמים הערים נצח.
השכיחו היערות קול זמרתם ורלחות פליהבתים נקנרו, רק אתה
היית ההלך האחר אשר נשארת ברחוב השומם הזה. הוי רעי האחר,
ראש פלימתפדי, שערי ביתי פתוחים לך - אל-נא תדד סוה בתלום
חיון לילה.

כג.

הבחונן אתה, רעי, בליל-סערה זה ואתה בדרך לבקש אהבה? - הנה
מתנפחים השמים והיו כבלי תקנה.
לא ישנתי הלילה, רעי. אחיהדלת פתחתי מרנע אל-רנע והבטתי
לתוך החשכה.
לא הראינה עיני דבר ונסלא נתיכך ממני.
המנודות נחל עכור אשר בדיו שחדים מיסיו ואם במרחקי קצות יער
לרר כמעמקי חשכה אימה כוננת את-צעדיך לחדר אלי, רעי?

כד.

כאשר ירד היום והצפרים יתדלו כזמר והרומ העוף יחריש,
או מרש עלי סבת חשך העבה כאשר פרשת את כסוי השנה על-פני
הארמה לכסות אותה בו ואת-עלי הלוט העוף סגרת בלאט בעלם היום.
הנה ההלך אשר תמה הצדה מילקוטו בסרם תתם הרבו ואשר בגדיו
בלו וקדרו מאבק ואשר בתו פס - הסירה נא ממנו כלמה ועני ותדש חיו
בפרח תחת כסוי קילך הערב.

כה.

תנני בליל נרודים ואמן לעיני שנת בלי שטן רעי, כי כד אבטח.
אל תתנני לנע הנם את-רוחי הרסה לבעבור הכן נמשי לעכרך
דל וריקי.

הלא אתה זה אשר-תהרש סבת לילה על-עינים עימות מני-יום למען
חדש אח-מאורן ולמען שמוך בְּהוֹן חֲרוֹה חֲדָשָׁה לַעֵת הַפְּקוּחַ.

כו.

בָּא אֵלַי וְיֹשֶׁב לִימִינִי וְאֲנִי לֹא הַקִּיצוֹתִי. אֶלְלִי לִי. מִה־נוֹרָאָה
הִתָּה שְׁנֵתִי!
בָּא אֵלַי עֲסִדְמַמַת הַלְּיָלָה. בְּרֹדוֹ תַפֵּשׁ נִבְלוֹ וְחִלּוּמוֹתֵי הַמֶּנּוּ לְקוֹל
זְמִירוֹתָיו.
אוֹי לִי, לָמָּה בָּלוֹ לִילּוֹתֵי לְרִיק בְּלָם? אוֹי לִי, לָמָּה יִמְנַע מִקְּנֵי
פְּנֵי – וְנִשְׁמַת אִפּוֹ הִנֵּה נִגְעָה אֶל-שְׁנֵתִי?

כז.

נָה, אִי אִימָה הַנֶּר? הַעֲלֵה-נָא אוֹתוֹ בְּלִבַּת תְּאֵנִתִי הַבוֹעֶרֶת
הִנֵּה הַמְנוּרָה וְנִיצוּץ אֵשׁ אִין בָּהּ. זֶה נוֹרְלָה, לִבִּי! אָבֹן נִבְחַר לְךָ
הַמָּוֶת שֶׁבְּעֵתִים!
דַּפֵּק הָאִיר עַל-דִּדְלֶתְךָ וּבִשׁוּרָה בְּמִי: הִנֵּה אֲדוֹנְךָ עַד וְהוּא קוֹרֵא לְךָ
לְמוֹעַר-אֶהָבִים בְּחֻשְׁכַת הַלְּיָלָה.
הַשְׁמִים מְכֻסִּים בְּעָבִים וְהַמָּטָר סִתֵּף אֶרְצָה וְלֹא יִחַדֵּל. לֹא יִרְעָתִי
נִסְפִי – לֹא יִרְעָתִי מִה־זְמַתִּי.
לְרַנֵּעַ יִבְקַע הַבָּרֶק וְאֲחֲרָיו יָשׁוּב הַחֶשֶׁךְ וְהָיָה עִמָּךְ מִבְּרֵאשׁוּנָה – וְלִבִּי
מִתְרַפֵּק עַל-הַנְּתִיב הַמְסַתֵּר אֲשֶׁר מִשָּׁם תִּקְרָא לִי שִׁירַת הַלְּיָלָה.
נָה, אִי אִימָה הַנֶּר? הַעֲלֵה-נָא אוֹתוֹ בְּלִבַּת תְּאֵנִתִי הַבוֹעֶרֶת! הַרְעַם
שֶׁאֵן וְהַסֶּעַר יִהְיוּ כְּנֹלְנֹל. שְׁחֹר הַלְּיָלָה כְּסֹלַע שְׁחֹר. אֲלִיתֵמֶן לְמוֹעַד זֶה
לְעֹבֹר בַּחֶשֶׁךְ. הַעֲלֵה-נָא אֶת-מְנוֹרַת הָאֶהָבָה בְּלִפְיֵד חֲנִיד!

כח.

תּוֹקִים הַעֲבַתִּים, וְאִם אִמְרַתִּי אֲנִתְקֶם וְכָאֵב לִבִּי בְּקַרְבִּי.
נֶאֱלָה תַפְצָתִי וְוּוֹלְתָהּ לֹא דָבָר, וְאִם אֶקְוֶה אֵלֶיךָ וְכִסְתָּנִי בְּלָמָה.
יִרְעָתִי כָאֵד בִּי אוֹצְרֶךָ אִין עֲרוּךְ לוֹ וְכִי אֶתָּה לִי הַמּוֹכַח מִרְעִי, אֵד לִבִּי
לֹא יַעֲמֵד בִּי לְמֵאֲסָא אֶת-בְּלוֹנֵי הַסְּחָבוֹת הַמְנוּחִירִים אֲשֶׁר מְלֵאוּ אֶת-בֵּיתִי.

השגלה אשר יעשה כשרי מלאה אקק וקוית. תעבתי - ובאהבה
אשקנה עמי.

עונתי רבים. חטאתי גדולות ונם כלמתי מסתרה וכבדה. אך כי
אבא לבקש חסד או אירא פון תרצה תפילתי.

כ.ט.

זה אשר בשמי אסובקנו מתיופת במקור הזה. אך אני שקדתי המדי
לבנות את-התימה הזאת מסביב, וכאשר תעלה התומה מיום אל-יום הלך
והנשא השממה בן תאבד לי במאפל צלליה תבנית נפשי הנאמנה.
נא אנכי על-שיא התופה הבצורה הזאת נאני טח אותה בשיר ובחול
לבלתי תח לפרק גסן לפרק בשם הזה - נישן אשר אשקד עליה ככה לבן
תאבד לי תבנית נפשי הנאמנה.

ל.

יצאתי לבדי לדרך למועדי-האקבים. אך מי הוא זה ההולך אחרי
ברממת החשכה?

טפה אנכי הצדה להתחמק מפניו - וכמנו לא אמלט.

אהדאקק הוא מעלה מעל האדמה ברבי-התהללו ואת-קולו הקם
הוא מחבר אליכל מלה היוצאת כפי.

הלא זה הוא אנכי, זה אנכי הדל אשר לי, והוא לא ידע בשתי.
אדוני! אולם נבלמתי כאר לכא ערשתי בלהך בהקרת עמו.

לא.

אסיר, הלא תניד לי: מי שם אוהך בבבלים?

אדוני ומושלי הוא השם אותי בבבלים, ענה האסיר. רמיתי כי לא
יבצר ממני לעלות בעשר ובכח עליכל האדם אשר על-פני הארבה. ולכן
צברתי בתוך בית-אוצרי את-כל הקסף אשר למלכי. בגל עלי תרדמה
עליתי על-המטה אשר לאדוני, ובהקצי יהנה אנכי אסור בעצם בית-אוצרי.
אסיר, הלא תניד לי: מי עשה את-הנחשתים האלה אשר לא

ישברו?

אָנכי הוא העשהי, ענה האסיר. אָנכי הוא אשר הלמתי לי את-
הברזל הזה לכבלים לעולמי עולמים. המיתי כי לנצח פחי לא יפגע, את-
מלא כל-הארץ יקח בשבי ורק אָנכי לבדי חפשי אהיה כאין מעצרי. או
פעלתי יום ולילה את-הכבלים בלבות אש גדולות ובפשיט גדול הלמתיים.
וכאשר שלמה המלכה והטבעות רקעו עד-פלתי השבר לעולם, וארא והנה
אָנכי לבדי נלכד בהנה.

לב.

אלה אשר יאהבוני על-פני הארסה ינסו כלם בכלי-פחם להחזיק אותי
תחת סחסה ידם. אך לא כן אהבתך אתה: גדולה היא מאהבתם - ואתה
נותן אותי להיות חפשי על-פי רוחי.
כי לא אשבח אותם, לכן לא יעמר כם לבם לנשט אותי לבדי -
ואתה הגה יום על-יום יחלוף ופניך לא יראו.
גם כי לא אקרא אותך בתפלותי ולא אשים מקום לך בלבי, אהבתך
אותי תארכ תמיד אל-אהבתי.

לג.

בהיות הבקר באו אל-ביתי ויאמרו: רק את-הקשן מדהתדרים נבחר
לנו פה.
ויזיפו ויאמרו עוד: נעור-נא עמך לעבר את אליהוד ולנו נקח
בענה רק את-החלק הקשן מהסדו. וילכו וישבו להם בפנה ויהיו יושבים
בלאט ובשפלות-רוח.
אך בתשבת הלילה והם פרצו בחוקיר ובחוקי-מצח אל-ארון הקדש
אשר לי ויגלו בתאוה סמאה מן-הקרן אשר על-מנבח אדני.

לד.

מי יתן ונשאך רק המעט סמני, לבעבור אוכל להניד כי אתה לי כל.
מי יתן ונשאך רק הקצט מרצוני, לבעבור אוכל לרעת בלבי, כי
אתה תסמני נצתי או אבא בקל-עין רק אליך ואקריב לך את-אהבתי
בקל-רנע.

מי יתן ונשאך רק המצט ממני, לבגבור יבצר ממני לנצח
להתחבא מפניך.

מי יתן ונשאך רק המצט מקבלי, לבגבור אוכל להיות אסור רק
אל-רצונך ולבגבור תשלט מהשקתך בקרתי - ודיו לי קבלים רק מיד
אדקתך.

לה.

במקום אשר הרוח בלי מטר והראש נשא למעלה;

במקום אשר התבונה חפשית לרוחה;

במקום אשר לא התפוצצה האדמה להסיסים ונבולים צרים אין

בין החומות;

במקום אשר יוצאים הדברים ממעמקי האמת;

במקום אשר שולחת משאת הנפש את זרועותיה בלי-פעצור אל-

כל שלם;

במקום אשר פלגי השכל הזכים לא יאבדו בזהו במדבר החול השפם

אשר למצות אנשים מטה ומלמדה;

במקום אשר אמה הוא המוליך את-הרוח לפתשבות ולמעשים

אשר תמיד נעלים -

שם, אבי, בשמי החפשה האלה תן נא וקמה לי ארץ חדשה.

לו.

הנה זאת תפלתו אליך, אדני: נחוש, נחוש עם השדש את-רשיו

מקרב לבי.

תדלי כח לשאת על-ינקלה את-חרותי ואת-דאנתי.

תדלי כח להסד את-אהבתי לעשות פרי בקל-אשר תפנה.

תדלי כח לבלתי הונית לעולם הל ולבלתי כסף ברבי לפני עריץ

נבחרותי.

תדלי כח לנשא את-רוחי מעל תעתעי יום-יוום.

ותדלי כח להסגיר אל-תספוד את-כל כחי באר-מא

לו.

הייתי כי עמידהנכול האחרון אשר לחזי תמו גם נדוירי וכלה נתיבי
אשר לפני ושקטה האדה אשר עמי ובאה העת לבקש לי חסות עדקמת
ערסל -

אכן ראה הנה המצד אינו יורע קץ בי. כאשר תנוענה המלים הנשנות
בתודימי ונקעי ומירות חדשות מקרב-לבד; וקאשר תאכרנה הנתיבות
הישנות והתנולחה פראם ארץ חדשה.

לה.

כי ערנתי אליך, רק אליך לבדך - אתהזה יאמרנא לבי וישוב
ויאמר ערנתי קני. על-מחשבותי אשר יקהילוני יום ולילה ביןכות וריקות
ערהיסור.

כלילה המסתיר בתודיחשבו אתהאוחו אליהאור, פן במעמקי נפשי
כלידעת רעת קריאתי: ערנתי אליך, רק אליך לבדך.

כסער שאף אל-קצו בתודיחממה והוא עמידהממה נלחם, פן ריח
הפרצים אשר-בי מחפרץ מפני אהבתך ואל-אהבתך הוא שאף והוא קרא:
ערנתי אליך, רק אליך לבדך.

לט.

ועת יקשה לבי ויחר, או בא עלי במטר המלחך.
בעת יאבד חסד מעם החיים, או פא עלי בקרץ ומרתך.
בעת ישאו את-שאונם פעליהיום הפוערים להרגיו אותי ממסגרותי,
או בא עלי ארון המנוחה עם-שלומד ועם מנוחתך.
בעת ישתוחח בסתר לבי הדל, או פחת דלתיו בתוקה מלפי והנלה
אליו פחדר מלכותך.

בעת תצינה האוחי את-רוחי בפנירים ובחרמית עינים, או אתה
קדושי האחר, אתה הער, בא אלי אתה עם-ארך ועם-רעך.

מ.

נעצר הנשם בקרב לבי הוכש ימים עלימים, אלוך, הקוצ השמים
ערם עד לחררה. אף עב אחר נק לא יהיה לו לשקטה מעמ, אף אות קל
אין למשך קר למרחוק.

כי ימן ושלחת את-סערך הועם הקרר מני-מות והבית בשבטי
ברקים את-השמים מן-הקצה אל-הקצה.
רק השמה, אלני השמר את-השרב האלם הלו העו והאכזרי, הלוהם
בנו-אותיו כל-לב עד לאסם תקוה.
מן לענן הסדך וראה כמבט אם טובל ברמקה כיום חרון אף האב.

מ.א.

למה תעמד, מחמד עיני, מאחרי כל-ההמוז, מסתתר בקרב צלך?
הנה הם הודסים אותך ועוברים על-פניך בעפר הרחוב ולב לא ישימו אליך.
ואני מה מחכה לך מועד ומועדים והצינתי לך את-הקרפני, וכאו העוברים
וההולכים ולקחו את-פרתי אחר אחר האחר וסנאי כמעט ריק.
מועד הפקר חלף וגם מועד הצהרים, בחוד צללי הערב תכבדנה
עיני משנה. האנשים השבים הביתה מבימים כי וסשחקים - ואני מלאתי
בלמה. אשב כבחולה עניה ואליט פני בחימי, והיה כי ישאלוני לחפצי
ואוריד לארץ עיני ולא אענה דברי.

אוי לי, איך אוכל ואני להם כי לך אני מחכה וכי אמר אמרתי
לי כי תבוא? איך אוכל ואודה על-כלמתי כי את-דושי זה הבאתי
לך למחר? ראה הגה הסתרת את-סודי זה בנאיה בסתר לבי.

יושבת אנכי על-פני הדשא ועיני תודרות השמימה ואני חולמת את-
הסארת באך לפתע פתאם. הנה המאורות יאירו מסביב כולם, נסי הדוב
יתעפסו על-פני מרבכתך, ועמד עם רב בסאתי בדרך והביט והשתאה
וראה בדרך מן-המרבכה ובהריקד אותי מפל העפר להשיב לימקד
את-הגזרה העניה הזאת הרוערת מקלמה ומנאיה כסבך-צמח בשב בו
רוח קחי.

אך הנה חולפת העת, וכול אומן מרבכתך לא ישמע. שסנת רכב
עוברת על-פני בהמון צרמש ובשאון ובתרועת צהלה. הרק אתה תפצת
לעמד מאחרי כל-ההמוז הזה ומסתהר בקרב צלך? הרק אני אהבה ואך
שוממה בתאות האם?

מ.ב.

בפקר השבם התלחשנו איש באוני רעהו לאמר: נרד בסירת הונה
רק אני ואמה ונחתור מזה, ולא ירע איש על-פני כל-הארמה את-דבר פסענו
באין סחיו לחפצנו ובאין תכלית.

על-פני ים זה באין חוף, בהיות אונד קשבת וסיף משהק, שם ישתפכו
 שירי והיו לרננות, חפשים כמו נלים והקטים מבבלי מלים.
 העור לא באה העת? אם המלאכה לא שלמה עוד? ראה הגה
 נכר הלילה עליהם ובחוד האור הנע באות צפרי המים ביעף אל-קניהו.
 מי ירע מתי הפלגה טבעות הזקום ומתי תעלם סיבת הדינה בקרב
 הלילה בויק האחרון אשר למבוא השמש?

מנ.

הנה יום היה אשר לא הבינתי נמשי אליך; ואהה, מלכי, באת אל-
 תוך לבי לא-קרוא והיית באחד הקם העוסר בחוץ אשר לא ארענו וחתמת
 בטבעתך וחתם נצח על-רננים רבים בהני המתעוסים וחולמים.

וביום הזה כי יקר מקרה ואבים את-בל ואת, או אראה כי סתגוללים
 וברונות הימים האלה ארצה מחבוסים באבק יחרו עס-זכרון פגעני
 ומבאובי אשר לחני הדלים והנשכחים.

לא סנית בבזו מעל שעשעי ילדותי אשר באבק וקול הצעדים
 אשר שמעתי בילדותי בחדר שעשעי הלא אלה הם אשר הר קולם הולך
 מבוכב אל-זוכב.

מד.

הנה זה אשר ישמח לבי: כי אשב ואארב אל-פאתי הידרכים בעת
 יניסו הצללים את-האור והגשם יבא למועד תקופת הקץ.

מלאכי בשורה המה לי הבאים מבנה-שמים אשר לא-ידעתי ודברים
 שלום לי וממהרים לרוץ לדרכם סן-הרחוב והלאה. לבי יעלץ גם ונשמח
 הרוח העוברת מתוקה לי.

מעלות השחר ועד-אשלת הערב פה אשב על-יד שערי ואני יבעתי
 כי הרגע אשר לו קניתי בא יבא בסתע פתאם. או אראה את-פניך.

ועד-בא העת היא אשב לי באשחק ואומר לברך. ועדיגא בעת היא
 מלא הרוח אשר מסביב את-הרים המוב אשר לתקות.

מה.

האם לא שָׁמַעְתֶּם אֶת-קוֹל מִצְעָדָיו בְּלֵאמֹר
 הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.
 בְּכִלְרֵנַע וּבְכַל-עֵת, בְּכִלְיוֹם וּבְכַל-לַיְלָה הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד
 הוּא הוֹלֵךְ.
 וְמִדּוֹת רַבּוֹת וּמִרְתֵּי בְּנוֹת עָלֵי הַרוּחַ אִם סוּבָה וְאִם רָעָה, אֵד
 קוֹלוֹתֶיהֶן קָרְאוּ תָּמִיד בָּלֵם: הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.
 בַּיָּמִי הַשְּׁמֶשׁ עִמְרִיָּה בְּשָׁמַי הַיָּמִן בְּיָנוֹת לְנִתְיָבוֹת הַיַּעַר הוּא הוֹלֵךְ,
 הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.
 בְּלַיְלוֹת הַנֶּשֶׁם עִבְרָאֵלֶת הַתְּמוּזָה הַנִּדְחָת בְּמַרְבֶּכֶת עָבִים רַבִּי חֲזִינִי
 רַעַם הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.
 בְּיָנוֹן עַל-יָנוֹן לוֹחֵץ רַק קוֹל מִצְעָדָיו אֶת-לְבִי - וְרַק פִּנְעַת הַזָּהָב אֲשֶׁר
 לְכַף רַגְלוֹ הוּא הַנּוֹתֵן זֶהָר לְשִׁמְחָתִי.

מו.

לֹא אָדַע מִסָּפֵר לְעֵתִים הַרְחוֹקוֹת אֲשֶׁר אֶתָּה הוֹלֵךְ לְקָרְאֵתִי הַלֵּךְ
 וְקָרְבִי, שֶׁמִּשְׁדָּךְ וּבִכְבֻּדְךָ לֹא יוֹכְלוּ לְהַסְתִּיר אִיחָד מִמֶּנִּי לְנֶצַח.
 בְּקָרִים וְעָרְבִים רַבִּים נִשְׁמַע קוֹל צְעִידְךָ וּמְלֵאךְ הַבְּשׂוּרָה אֲשֶׁר לְךָ
 כֹּא אֶל-תִּדְךָ לְבִי וַיִּקְרָא לִי בַּסָּפֵר.
 לֹא אָדַע מִדּוֹעַ כָּכָה נִכְהָלוּ הַיּוֹם בְּלִי-חַיִּי וְלִמְהֵרָה רְנִישַׁת חֲרֻדַת נִיל
 עִבְרָה אֶת-לְבִי.
 הַיִּיְתִי כִּמוֹ כֹּא לִי הַמוֹעֵד לְכַלּוֹת אֶת-מִסְעָלִי וְאֲנִי בְּתוֹךְ הַרוּחַ אֲשֶׁר
 מִסְבִּיב אֲרִיחַ אֶת-הַרִּיחַ הַדֵּק אֲשֶׁר לְקַרְבְּךָ הַמְתוֹקָה.

מז.

הַלַּיְלָה כְּמַעַט נִמַּס וְאֲנִי מְחַכֶּה לוֹ לְשׂוּא. וְרֵאתִי פֶן יִבֹּא סַתְּאִם אֶל-
 הַלְתִּי בַּפֶּקֶר אַחֲרֵי-נִמְלִי מֵרַב וְיִנְעָה וְאֲנִי שׁוֹכֵבֶת וַיִּשְׁנָה. הֲוֵי רַעִי, פִּתְחוּ-נָא
 לוֹ אֶת-הַדְּלֶת וְאֵל תַּעֲצְרוּ אוֹתוֹ מִבֵּא.
 אִם לֹא יַעֲרִנֵנִי קוֹל מִצְעָדָיו, אֲמַצְאֵנָא חֵן בְּעֵינֵיכֶם וְאֶל-תִּנְסוּ לְעוֹרְרֵנִי
 נָם אֲתִם. לֹא-תִפְצְצֵנִי כִּי יַעֲרִנֵנִי קוֹל-מִקְהַלּוֹת הַצִּפְרִים הַמְצַמְצְמוֹת אוֹ קוֹל

הרוח הפוער לקראת חג אור הבקר. תניני ואישן בלי מעצור ברנע אשר
יגש אליהלתי פתאם אדוני ומושלי.

הוי שנתתי שנתתי הערבה, המחכה רק לרנע אשר ינע בי אדוני
ומושלי למען תחלה. הוי עיני הסגורות, אשר תסתתנה את-עפעפיהן
רק לאור קולו בשחקו, באשר יעמד לפני כמו חלום העלה פתאם מתהום
חשבת השנה.

תנונא ויגלה אדוני ומושלי לנוכח פני להיות לי ראשון מכל-אור
ומגל-רמות. תנונא ויהי קול תרועת הניל הראשון הנער בנשמתתי וילד
מבט עיני. תנונא ושקבה אלי נפשי רק עבר-שובי אליו!

מח.

בקעו גלי זמרת הצפרים אתים דממת הבקר, הפרחים אשר בסאתי
הדרכים עליו ועטר הנחב פרץ מבין בקועי העבים - ואנחנו הלכנו כלנו
ועינינו לא נתנו מס לכל-מראה בדרך.

לא שרנו בשירים עליונים ולא השתעשענו, לא ירדנו אליהבכפרים
לעשות קנין ותמורה, לא דברנו דבר ולא שחקנו, ולא מנרנו בלכתנו. הלכנו
הלוך והחיש את-צערינו והעת עברה.

השמש עלתה ער-חצי הרקיע והימים הנו בתוך הצל. עלים יבשים
רקרו ויחולו לחם הצהרונים. הנער הרעה גם וישן בצל תחת התאנה,
וגם אני ברעתי ארצה על-שפת המים, וארביץ את-יוצרי העינים על-פני
ירק השדה.

ואלה אשר ארחו לי בדרך שחקו וילענו לי. את-ראשם נשאו למעלה
והם אצים לדרכם. לא הביטו עלי-סביבהם רנע ולא ישבו לנות. ויעלמו
בתכלת הערפל למרחוק וישומו על-פני כרים ונקעות ויעברו מחוזות רתוקים
ונבחים. יהי אלהים עמך, ארחת גבורים, על-דרךך אשר קץ אין לה!
בלעג ובתוכחה האיצו בי לקום, ולכי לא היה עמי. אכרת היתה נפשי
בתהום משמעת עליזה - בתוך הצל אשר לחונה קררת.

והמנוחה העמקה אשר על-פני ירק השדה מעשה נדי. רקמת השמש
רחבה ונסקה בעצלמים על-לפי. שכתתי את-הדרך אשר על-אדוניתו אני
הולכת והסנרתי נפשי בלי דעת אלי-נתיבות תעתעי הצללים והזמירות.
ואסר-כן בהקוצי סתנומתי ובסתחתי את-עיני וארא והנה אמה עומד עלי

ואת-שנתי תשטף מעלי קשתה. מה-נראתי כי ארבה תהיה דרכי וכי ירבה
קבה העקל ללא אליך!

מ.ז.

ירדת מעל-בשא מלכותך ועמדת בשמח סבתי.
לכדי ופרתי בסתר פנה ויניחתי באה ער-אניך. ירדת ועמדת
בשמח סבתי.

תרשי וסרה רבים לך בהיכלך ומירווח ימרו לך בכל-עת. אך ומרת
התודה הבלה אשר לצעירת הנערות הזאת עוררה את-אדבתך. קרב-עניה
ערב לבה להתערב בזמרה הגולה אשר עלי-פני הארץ, ואתה באת ושבת
הבאת לי לשקר והתיצבת בשמח סבתי.

נ.

הלכתי מבית אל-בית בהרד העולה הבפירה לקבץ על-יד-ומרעבת
הזהב אשר לך נראתה סהאם פרחוק והיא דומה לחלום חיוון לנה. או
נסלאתי מאד למראה מלך הפלכים!

תקותי נשאו ראש ואני המיתי כי ימי הרעים תמו. או עמדתי וחביתי
לנרכות אשר לא שאלתי ולמטמונים אשר יזרו לעשר מסביב.

במקוב אשר עמדת, שם התיצבה הפרכה. מבט עינך דבק אלי
ואתה ירדת אלי ופחוק על-פוד: או ידעתי כי נאלת חיי באה לי הפגם. אך
סהאם שלחתי אלי את-ימינך ואמרתי: "מה-לך את לתת לי?"

מה-עגום הוד המלכות אשר הראית בנוד ירד זה בשלחך את-כפך
לשאל נרבה מאח שאלת נרכות! נבהלה הייתי ועמדתי ולא ידעתי מה-
לעשות. ואחרי-כן הוצאתי מתוך ילקושי בלאט גריר הגן משם וכל
זתתיו לך.

אך מה-נסלאתי בערב בהריקי את-שקי ארצה והנה נריר זהב מעט
ודל ביד-צורות עיני. או בכיתי מרה ואשאל בלבי לאמר: מי יתן ותיה עמי
נמשי לתת לך את-כל אשר לי כאין מעצור!

נא.

הלילה קרר ופעל יומנו שלם. השכנו כי הארת האחרון הנה
זה בא בסרם יבא הלילה ודלתות כל-הבתים אשר בגשר נסגרו כלן.

או יאמר האחד: עוד המלך יבא. ואנחנו שחקנו ואמרנו: היה לא יהיה!

חשבנו כי איש דפק עליהם ואלו ואמרנו: איך זה בראם הרוח. כבינו אתהמזרות ושכבנו לישון. או יאמר האחד: הנה המבשר! ואנחנו שחקנו ואמרנו: איך זה בראם הרוח!

ובדממת הלילה נשמע קול רעש. חשבנו בשנתנו כי הוא הרעם מרחוק. התרועעה הארץ, התמוטטו החומות ויבהילונו משנתנו. או יאמר האחד: הנה זה קול רעש אופן! ואנחנו אחזי שנה ורפרנו ולא ירענו: רק איך זה בראם שאין העבים בגלגל!

עוד חשבת הלילה רבצה עליהארץ בהשמע קול התוף. והי קול קרא: התעוררו אל תחמהמהו! או לחצנו אתכפינו אללכבותינו וחרדנו מיראה. והאחד אמר: ראו הנה רגל המלך! ואנחנו עמדנו עלירגלינו וקראנו: אין לנו מועד להתמהמה עוד!

המלך בא - אך אי נרות, אי עסרות פרחים? אי הבסא להושיבו עלינו? הוי פלטה, הוי פלמת עולם! איה ההיכל ואיה מכלולי הפאר? - אך האחד אמר: מהילכם תצעקו והיא לא תועיל? ברכוהו לשלום בידים ריקות, הביאוהו אל-החררים הצרים!

פתחו אתיהדלתות, הריעו בצלצלי קונכות! בחשכת הלילה בא המלך אל-ביתנו הקבר והדל. הרעם שאנ בשמים. מפני הבק יסוב החשך לאהור. הוצא את-בלוני הסחבות אשר למחצלתך הקרועה והצע אותם בחר. עסדהסערה בא פהאם מלבנו מלך הלילה הנורא.

נב.

חשבתי ולא ערבתי לבי לשאל מעמד את-מקלעת השושנים אשר על-ירגרותיך. או חביתי עדי-הבקר עדי-צאחד לדרך, למען אסצא שארית מעט מטנה עליהמטה. כמו עני הקבץ על-יד בקשתי לסנות שחר ספל עליה אחד או שנים.

רזי לי! מה-מצאתי ומה-נשאר לי מאה-בתך? לא פרח ולא ריח ניחוח ולא כלי עסמי בשם בראם חרבך העצומה הנוצצת פלבת אש וכבדה כמטיל רעם. אור הבקר הרך בא בעד האשנב והמונר עלי-משתד. צפור הבקר צמצמה ותשאל: הוי אשה, מהזה נמן לך? - לא פרח ולא ריח ניחוח ולא כלי עסמי בשם, בראם חרבך הנורא.

יושבת אני וחיטבת לדעת מהזאת לי מתנתך. אין לי מקום להצפינה.
 בשתי לחנור אותה ואני אשה חלשה, ואם אלתצנה אלשדי והכאיבה לי.
 ובכלזאת אשא בלבי אתיכבוד נסל יגיעי: אתהסתנה אשר נתת לי.

סנהיום הזה ומעלה לא יהיה עוד פחד לנגד עיני עלפני הארמה.
 כי ירד העז לי בקלמלחמותי. אתה נתת אתהמות לחבר לי ואני אעפרנו
 חיי חרף עמי למען אנבע אתיכבלי ולא יהיה עוד פחד לנגד עיני על-
 פני הארמה.

סנהיום הזה ומעלה אשליך מעלי אתכל צעצעי תפארת הריקים.
 עתה ארוני ארון לבי! לא אוסיף עוד לחכות ולככות בכפר קנה ולא אוסיף
 עוד להתהלך בעונה ובנעמיית. אתהחרף נתת לי להיות לי לפאר ולא
 יהיו לי צעצעי תפארת אחרים!

נד.

יפה הצמיד על-ירדך המשקע כוכבים וממלא אבני חסע מעשה חשב
 עסרובא רבבות הצבעים. אך יפה ממנו שבעתים חרף העקבה עכילהם
 בקרה אשר המינה כנהף אלו וישנו הפרושה בעת חלב אתהארנמן
 הצער למועד מכוא השמש.

לערת היא כצליל קול החיים האחרון תחת עצמת המכאובים בתת
 השות אתמבתו האתרונה: נוצאת היא כשלהבת החיים הפרודה האוכלת
 בועם לבתה אתכל הכא מרהעפר.

יפה הצמיד על-ירדך המשקע בלבוכבי סנלה: אך חרף ארוני ארון
 הרעם, ממלאה יפעת כליופעה אשר תחרד כלנפש מהבים עליה ואשר
 יבצר מאדם מהנות בה.

נד.

נד לא שאלתי מעמד ושמי לא קראתי באוניד. הימם הייתי בהפרדך
 מעלי. נצבתי עלשפת הבאר עזובה, וצללי העץ ירדו עליה עקלקלות,
 והנערות שבו הביתה עסברי החרש הארמהמות המלאות עד לשפתן. אז
 קראו לי, צעקו לי ותאמרנה: לבי עמנו הנה חלף הבקר ונהי צהריים. אך
 לבי נמוג בי ואעמוד תחתי ואצלול בתהום מחשבות ומה לא ירעמי.

לא שמעתי אתקול צעריך בבאד. עיניך מלאו יגון בדיקון בי וקולך
 היה יגע בדיקון. אז הברת אלי בדממה: איש הלך אנכי וצמא - נאני

התעוררתי סחלופי דהקוץ ואטוד מצפתי מים אל-עמות ידיו המצמדות.
העלים רעשו ממעל לנו, הקוק ופר ססתבאים אשר לא נראו ורית סרתי
הפבלה גול סמוךדות הדוד.

פבדת לשון וכסוית פלטה עמדתו בשאלך לי לשמי. בי מה עשיתי
למענד אשר זכר תוקרני? ורק אשר לא נבצרה כמני לתת לך מים לצדוד
הנה זה לא ישח עוד מלבי לנצח וזה ימלא את-דתי בנעימות תמיד. הנה עת
הבקר הלטה רגת האפרים רסחה עלי הנים רעשים ממעל לי ואני
יושבת ותולמת דהקוץ.

נה.

עצלות רנצת על-לבך וקעינד עוד תלויה התנומה.
האם לא באה השמעה אלוד ביהנה זה מלך הפרח בתפארתי בנין
הדוהים? התעוררי נא, קומי נא! אל-נא תתני לעת לעבור חנם!
בקצה משעול האבנים אשר בארץ שממות עולמים יושב רעי נלמוד
ונעוב. אל-נא תשלי אוחו. התעוררי נא, קומי נא!
מה-לך בי השמים נוט ינוטו ורעדו בשרב בעתהי שמש - מה-לך
בי החול הלהט ישפח לו את-אדרכת האמאון -
האין אסוא ניל במעמקי לבך? האם על-בגל מרדך כח הנלך לא
ירע נבל-דדך בנעימות ומרת סכאובך?

נו.

הנה בכה נדלה שסחהך בי. הנה ירד ורדת אלי. הוי אלחי כל-שמי
השמים! מה היתה כל-אהבתך אשר לך לולא הייתי אנכי מה?
עשיתי לחבר לך לחלק עמי את-כל אוצרותי. בלבי הקימות לך
לשעשעוד מסבן אשר-לא-ימד. בחוד חיי יצר לו רצונך את-צלמו.
ועל-זאת עטית תפארת כל-הוד, אמה מלך המלכים, לבעבור לכה
את-לבי בנסוד. ועל-זאת תטם אהבתך בחוד אהבת אהבך למען יראו אותך
דהתחברך עמו התחברות שלמה וכמלת אותך לשנים.

נז

הוי אורי, אורי! האור אשר מלאה ממנו כל-הארץ, האור הנושק
לעינים, האור המחוק ללב!

הנה פרקד האור בלבדתי חמודי: הנה רעד האור על-פיתרי
אהבתי חמודי. השמים נקתחים. הרוח סער בחוקה והשחוק עובר על-
פני האדמה.

צפרי הקיץ פרשות את-מפרשיהן בים אור. תבצלות ויסמינים ינאו
בשוא האור את-גליו.

האור נחלק ויהי לזהב על-מני כל-עב, חמודי. וזרע אבני חסע לרב.
השמחה פרוץ מעלה לעלה. חמודי ויהי גיל אשר לא ימר. נחלי
השמים עברו את-ידותיהם ושפף החדורה פרץ החוצה.

נח.

הני והתערבו צלילי השמחה כלם בשירי האחרון - היא השמחה
האומרת לאדמה ונתנה את-דבקה בספרות עו בקרב צמת קד-זרק. היא
השמחה הפיקרת על-האומי האחים. על-ההיים והמנות. ותוללו באין מעצור
לרחב כל-הארץ. היא השמחה הפרצת עם-רוחות הפערות וסערת ומעוררת
את-גלתי בשחוק קולה. היא השמחה העלה דומם בשמף המעותיה על-
הלוט הדל האדם והפחות והיא השמחה אשר תשבין לעשר את-כל אשר
לה ודבר לא תדע.

נט.

אמנם ידעתי. אהוב לבי. כי רק אהבתך היא הנשמה באור המזהב
המריקר עד-מני העלים והיא הנשמה בעבים העצלים השמים בשמים והיא
הנשמה גם ברוח הצקה אשר תצית בקרחה על-פני מצחי.
אור הבלקד שטף את-עיני - בשרתך היא אשר שלחת אל-לבי. את-
פניך הנית מפרום. שיניך הביטו לחוד עיני. או יגע לבי עד-כפות רגליך.

ס.

על-שפת הים אשר לעולמות אין-קץ מתקבצים ילדים. השמים ממעל
אשר אין להם תקר לא ינועו והמים מתחז אשר אין להם מנוחה יסערו.
על-שפת הים אשר לעולמות אין-קץ מתקבצים ילדים פהרועות גדולות
ובמתולות.

בתים הם בונים להם מן-החול והם משעשעים בקלפות קונכיות ריקות. מדהעלים הנובלים הם משרנים להם את-אניותיהם ומשלחים אותן בקול שמה על-פני תהומות רחוקות. הילדים משעשעים על-שפת הים אשר לעולמות.

אין המה יודעים לשחות. אין המה יודעים להשליך חבות. הוני פנינים ציללים לתהומות למען פניניהם, רובלים שמים פאניותיהם, ורק ילדים מלקטים חלוקי חצץ ושבים ונדים אותם לרות. אין המה מבקשים מסמונים נחבאים, אין המה יודעים להשליך חבות.

הים סער בתרועת גילו והולך הלך ונאה והחפים מזהירים בודר שחוק יגע. הגלים ודעי המות מומרים באוני הילדים זמרות בלי מתקבה והיו כאם המפלסלת את-עוללה בערש. הים משעשע את-הילדים והחפים מזהירים בודר שחוק יגע.

על-שפת הים אשר לעולמות אין-קק מתקבצים ילדים. רוחות הפזרה פושטות על-רקיע השמים פאין נתיב, אניות נשכרות וצוללות במים ואוקרות, המות מהלך סביב סביב - והילדים משעשעים. על-שפת הים אשר לעולמות אין-קק נקבצים ילדים לקבצה.

סא

השנה הנופלת על-עיני עולל - היש איש יודע אי מזה באה? הנה שמעה תשמע לאמר: מעון לה בכפרי הפלאות בחוד צללי יעדות-ער המוארים באור תילעי האש תבהה אשר שם טני ציצים רני קסם. משם היא באה למען נשק את-עיני העולל.

השחוק הרער על-שפתי העולל מדי ישנו - היש איש יודע אי אימה נולד? הנה שמעה תשמע לאמר: קרן צערה ותורה אשר לת-מש הירח הבקה בקצה ענן סתו גוע ובחלום בקר סבול מל נולד פאר רחם - זה השחוק הרער על-שפתי העולל מדי ישנו.

הטל המתוק והצח הרבץ על-יצרי עולל - היש איש יודע אימה התחבא ערבה? הנה בעוד היתה אמו נצרה צערה חלף את-לבה בתעקמות לחש אהבה עגנה - זה הטל המתוק והצח הרבץ על-יצרי העולל.

סב

כי אביא לך צעצעים זכוכי צבעים שונים, בני, או תבין נפשי את משפט ננה הצבעים הנפלאים אשר על-העבים ואשר על-המים ומדוע-זה

נהגדים בכה הפרחים בשלל אבקיהם השונים - כי אביא לך צמצמים אבועי
צבצים שונים בני.

כי אשר לך את-שירי לבגבור הרקודך, או תדע נפשי מאד כדונע
זה הזרזם וקרה בתוך העלים ומדונע ושלחו הנלים את-גלילי קולותיהם
אל-לב האדמה הנשבת - כי אשר לך את-שירי לבגבור הרקודך.

כי אשים לך מפתקים על-בשות נדיך החומדות, או תדע נפשי מהאם
לפדזה ויהיה הקדש בכום הפרח ועל-מה זה ומלא כל-פרי צמים צמים
בפתר - כי אשים לך מפתקים על-בשות נדיך החומדות.

כי אשק את-לתיך לנטוע שתוק בשפתך, חמודי, או אבין הישב
מדי-מספט החרנה הנרמת מן-השמים עם-אור הבקר ומדהדבר הנעימות אשר
יהן רוח הנזק לבשרי - כי אשק את-לתיך לנטוע שתוק בשפתך.

סג.

עשיתי מידע לרעים אשר לא ידעתי, שמת לי מושב בבתים אשר
לא לי, את-הרחוק מפני הקרבת אלי ואת-הנכרי עשית לי לאח.

כי יהיה עלי לעזוב את-מקמי הנאמן ורע הדבר פעני, אכן אשבח
כי שכן הישן בקרב החדש וכי אתה שכן בכל.

פיו-לדה ומות, בעולמיה או בעולמות אהרים, בכל מקום אשר אתה
מביא אותי שמה, שם אתה לי ההבר האחד לחיי לעד ולעולם אשר תקשר
את-לבי בעבתות הרוה אל-כל זר.

וזה אשר ידע אותך, אין-דבר זר לו ואין-דלת כנורה לפניו.
אנא רצה את-תפילתי ואל יאכרו מפני לנצח נעימות מנע האחד מפני
שעשעי הרבים.

סד.

במירד הנחל השמש בין-מרפי התציר הנשא שאלתי אותה לאמר:
נגרה, לאן את הולכת ואת-מנוחתך אשר בנדך את מכסה באהרמך? ראי
הנה ביתי אצל כלו ונעזב - השאיליני את-עבדך, או נשאה את-ענייה
השחרות רגע אחד ותבט אליפני מן-הערפל והאמר: הנה באתי אלי-הנחל
להצוף בורמתי את הנורה פאשר ירד אור היום לנטות מערבה, ואני לבדי
עמתי בין-מרפי התציר הנשא ואתבונן אליה-להכה בכה אשר למטרה
האפה ללא-הועיל על-פני הנרם.

בְּדַמְמַת הַלִּילָה אֲשֶׁר-יִבְרַךְ שְׁאֵלְתִי אוֹתָהּ לֵאמֹר: נִעְרָה, נְרוֹתֶיךָ הַעֲלוּ
 כָלֶם - לָאֵן אִפּוֹא אֶת הַיְלֶכֶת עִם-מְנוּרָהךָ? רְאֵי הֲנֵה בֵּיתִי אִפֶּל כְּלוֹ וְנִעְזֹב-
 הַשְּׂאִילִינִי אֶת-נִרְךָ. אוֹ נִשְׂאָה אֶת-עֵינֶיהָ הַשְּׁחָרוֹת אֶל-פְּנֵי וַתַּעֲמֵד רְנַע
 אַתָּר כַּפְסַחַת עַל-הַסַּגְסָגִים וְאַחַר אָמְרָה: הֲנֵה כְּאֵתִי הַלּוֹם לְהַקְדִּישׁ
 אֶת-מְנוּרָתִי קֹרֵשׁ לְשָׁמַיִם. וְאֵנִי עֹמְדָתִי וְאַתְּבוּנָן אֶל-נִרָה בְּהִיוֹתוֹ אִפֶּל לֵא-
 הוֹעִיל בְּתֵרוֹ.

בְּחֻשְׁבַּת חֲצוֹת לִילָה בְּאֵין נִנָּה יָרַח שְׁאֵלְתִי אוֹתָהּ לֵאמֹר: נִעְרָה,
 לְמַה-יֵּנָה לְךָ אַחַז אֶת-הַמְנוּרָה קְרוֹב אֶל-לְבָבְךָ? רְאֵי הֲנֵה בֵּיתִי אִפֶּל כְּלוֹ
 וְנִעְזֹב - הַשְּׂאִילִינִי אֶת-נִרְךָ. אוֹ הַתִּיצֵבָה רְנַע אַחַד וַתַּחֲשֹׁב סַחֲשֻׁבוֹת
 וַתַּחֲמֶה וַתַּכַּס אֶל-פְּנֵי מִן-הַעֲרַפֶּל וַתֹּאמֶר: הֲנֵה הַבֹּאֲתִי אֶת נִרִי לְמַעַן שִׁים
 חֲלָקִי אֵיךְ אֵנִי בְּחַנַּת הַנְּעוּזוֹת. עֹמְדָתִי וְאַתְּבוּנָן אֶל-מְנוּרָתָהּ הַקְּטָנָה
 הַאֲבֹדָת לֵאלֹהֵי הוֹעִיל בֵּין-הַנְּרוֹת.

ס.ה.

כֹּה אֵלֶיהָ הַשְּׁקוּי הַנּוֹכַח אֲשֶׁר תַּסְפִּיק מִכּוּם חַיִּי זֹאת הַמְלָאָה
 עַד לְשִׁחְתָּהּ?

מְשַׁרְרִי! הַשְּׁמַח תַּשְּׁמַח לְהַבִּים עַל-יָבִי עֵינֵי אֶת-בְּרִיאָתְךָ אֲשֶׁר
 בְּרֵאתָ וְלַעֲמֵר עַל-פִּתְחֵי אוֹזְנִי לְבַעֲבוֹר הַקְּשִׁיב עַל-פִּיהֵן בְּדַמְמָה לְקוֹל צְלִילֵי
 וּמִירוֹתֶיךָ נִנְחָ?

עוֹלָמְךָ בְּרֵא מַלְיָם בְּחוֹךְ רוּחִי וַתְּדוּחַךְ מוֹסִיפָה עַלֵּיהֶן אֶת-הַנְּעִינּוֹת
 אֲשֶׁר לָהֶן. מִסְגִּיר אֶתָּה אֶת-יְרוּחְךָ אֵלַי בְּאַהֲבָה וְכִי אִמָּה מוֹצֵא אֶת-כָּל מַתְקֶךָ
 אֲשֶׁר לְךָ.

ס.ו.

זֹאת אֲשֶׁר הַתְּלוּנָה תְּמִיד בְּמַעֲבְרֵי נַפְשִׁי בְּזֵוֹ עֲרַפֶּל וּנְנֵהוֹת, זֹאת
 אֲשֶׁר לֹא הִסִּירָה מִסִּדָּה אֶת-צַעֲפִיפֶיהָ מִעֲלֵיהָ בְּהִיוֹת דְּבַקָּה, - תְּדוּ נָא זֹאת
 מִתְּנֵתִי הַאֲהַרְוֶנָה אֶלֶיךָ, אֵלֶיהָ, מַעֲלֶמַת אַחֲרִית וּמִקְרָתִי.

מַלְיָם עָרְגוּ אֵלֶיהָ וַתַּחֲטִיאוּ מִלְּסַצָּאָה: תַּחֲנוּנִים שִׁמְחוּ אֵלֶיהָ לְשׂוֹא
 אֶת-כְּפִיהֶן הַחוּמָדוֹת.

אֵשֶׁה הַיְיִתִי מִמְדִּינָה לְמְדִינָה וְאוֹתָהּ יִשְׁמְרֵתִי בְּלִבִּי: מִסְּכִיב לָהּ עָלוּ
 רָרְדוֹ חַיִּי בְּמַעֲלוֹת וּבְמִרְדוֹת.

כַּמְחֻשְׁבוֹתִי וּבְמַעֲשֵׂי, בְּחַזְיוֹנוֹתִי וּבְחִלּוּמֹתִי הַיְיִתָּה הִיא הַמּוֹשֵׁלְתִי, וְרַק
 אֲשֶׁר עֹמֵד עִמָּךְ תְּמִיד מִרְחוֹק בְּדַרְדְּרִי.

רבים דסקו עלי דלתי וישאלו לה וישוכו על-עקבם בלא חמדה.
לא היה איש בכל-הארץ אשר ראה אותה פנים-אל-פנים, והיא
ושארה בדרה ומחפה ער-תבא ותבקש אותה.

סו.

אתה השמים ואתה גם הקו.
היו אתה הנחמה, אשר אהבתך. מהננת בשמים ועסה את כל הנשמה
צבעים וצלילי קול וריחות.
הנה בא הבקר עם סגא וקבו, נשא מקלול יפי לעשר בו דומם את-
הארמה.

אחר בא הערב עלי פני כרים בדרים העוזבים מני עררים ובינות
למשעולים לא-דרוכים הוא נשא בכר וקבו שלום מים המנחה הנדול
במערב.

ושם באשר השמים פרושים באין תקר לנוכת הנשמה. והיא ערנת
לעוף אל-חיתום, שם ומשול הזמר הלכן באין שמץ כתם. שם אין יום ואין
לילה. אין דמות ואין צבע ואין מלה אף אהת.

סז.

קו השמש אשר לך ירד אלי על-פני הארמה וזרועותיו פרושות, והוא
עומד על-זר פתחי בל-היום לבעבור קחת עמו ולבעבור הרביץ לרגליו את-
הגבים אשר יצרו לך דמעותי ואנחותי וזמירותי.

בהוללות שמחה תעשה על-לכך טבול הבקבים את-האררת העבים
הקררים ושום חשים לה מראות טונים ותכפול לה מקפלות באין כספר
ותמן לה צבעים אשר ותחלפו באין מעצור.

קלה היא באר ונמונה. עננה ורנת המעה וקדחת, על-כן אהבת
אותה, אתה בטוור והצת. ונה הרבר אשר לא יכבר סמני לכסית את
אורך הלכן והנהדר בצליליה האדירים.

סח.

זאת ורמת-התנים השיכסת יום ולילה. בחוד גיבי היא השושפת בחוד
היקום ומחוללת את-סתולותיה בקוצב ובמדה.

והם גם החיים הדומקים בעליצות ניל בקרב עפר האדמה בתוך
 סרפי עשב אין מספר ומשתפכים בהמון גלים סערים כתיך עלים ופרחים.
 והם גם החיים המצלטלים בערש הים הגדול אשר ללדה ואשר
 למות, אשר במורדות הים ואשר במעלות הים.
 ואני ידעתי מאד כי גם יצרי ומלאויו ננה כלם בהיותם ננעים אל-
 צבא החיים הזה. הנה זאת כל-נאותי כי רפק החיים אשר מעולם מפאז גם
 בקרב דמי ברנע הזה.

ע.

היפלא ממך לעלוק עם-עליצית הסדר הזה אשר מעולם? אם יבצר
 ממך לפאז ולקרבר ולנוע עם-שבלת החרוה האימה האאת?
 בל-היקום סער ולא יעמוד, אין מביט לאחור, אין פח אשר יעצור
 אותו להעמידו מסערתו.
 יחד עבה-מרה הנחפוה והסערת הזאת באים הזמנים במחולות-הם
 ותולפים - צבעים וצלילים וריתות משתפכים ורמות ורמות באין קז
 בעתרת חרה אשר תחלוף ותנוע ותמות בכל-רנע.

ע.א.

טוב לי כי אסלסל את-נפשי ואהפכנה לכל-רות, למען אשר תשליך
 צללי צבעים על-פני הדר ויוד - זה המיה אשר לך.
 אתה בעצם ירך שמת גבול בקרב נפשו וקראת לחלקי נפשו
 הנפרדים רבא רבבות שמות, וזאת נפשו הנפרדה היתה בקרבי לעצם
 מעצמי.

שידי המר נתן את-הה קולו בשמי כל-השמים בתוך המון צבעי
 רמעות ושמיחות, ונעות ותקות: גלים עלים ויורדים, חדומות נמונים ונבראים,
 ובקרב נפשי הנה גם תבוסתך אשר הכינות לך אתה בעצם ירך.
 הקיר אשר הקימות לך צבוע המונות ער-בלי מספר עשויות
 במצבוע הלילה והיום ומאחריו הנה גם הכפא אשר לך ותקמים עליו אותות
 סתרים רבים, מעקלים ונפלאים, ואין גם אף קו אחר ישר.
 התפארת הגדולה אשר לך ואשר לי יחדו כבהה את-פני השמים-
 כל-הרות אשר מסביב ורעד לקולות הצלילים אשר לך ואשר לי יחדו.

ודורות על-דורות יעברו עליט ככה בהעלמנו ובהגלותנו שנינו - אתה
יאני יהודי.

עב.

הנה הוא, הזוהר הפנימי, המעיר את-נפשי בכנע ידיו הנסתרות
והנחבאות.

הנה הוא המפיל את-קסמיו על-עיני ומנגן בתאוה על-מיתרי לבי
מבי אשר יחליף בי את-התענוטות ואת-המבאובים פעם כה ופעם כה.

הנה הוא הארנ את-ארנ המנה אשר לו בחליפות צבעי הזקב
והבסת, התכלת והירק, ומבער למכפלות השמלה הוא שולח את-כפות
בגליו אשר אם אגע אליהן ושכחתי את-נפשי.

מים באים ודורות חולפים והוא המניע תמיד את-לבי באלפי שנותיו
השונים ובמראות שונים ובסערות גיל ודאבון שינות.

עג.

לא באמרי נואם לכל אראה נאלה לנפשי. בחדך אלפי כבלי
תענוגים מוצא אני את-החמשה חכמת אותי.

תמיד אתה מוסך לי את-מקד הינד הנבחר עס-צבעיו וריחותיו
השונים ואת-בוס התרש אשר לי תמלא ערש-שחתי.

בלבת אשך יעלה עולמי את-מאות מזרותיו השונות ויעמיד אותן
לפני המזבח אשר להיכלך.

את-שערי חושי אשר בי לא אסגור ער-יצח. תעננות מראה עיני
ומשמע אני ומגע ידי יהיו מקור לתענוגך.

בלחיונותי יהיו לשלהבת תעננות וכל-משאלותי יבשילו פרי
אהבה.

עד.

היום חלף, האללים ירדו על-פני הארמה. הנה באה העת לצאת
המקסה למלא אח-צדי.

רוח הערב נשא את-רמת המים הקברה. הנה היא קראת לי לצאת
אל-תוך החשכה. ברחוב הבדד אין עברים והולכים עוד. רוח צח יפוח
והנלים מברקדים על-פני הנחל.

לא ארע אם אשוב הביתה. לא ארע אתמי אפוש בדרך. שם בשפת
הנחל באני שוט קסנה יושב איש זר לי ומננן פכנורו.

עה.

מתנותיך אשר נתת לנו בני הביתה סמלאות את-כל ארכינו - ובכל-
זה אנחנו שבים אליך כפעם בפעם ומשאלותינו לא מעטו.

הגדר עשה את-משלחתו הבר יום ביומו וממחר לרוח ארחו ביד
שדות וכפרים - ובכל-זה נחשו זרמו אשר אין קץ לו להגיע למקום-שם
תרחק את-במות הנליך.

ברית הניתוח אשר לו ימתיק הפרח את-הרוח - ובכל-זה פגלו
האחרון יהיה להיות לך לקרבן פלו.

לא חדל הארץ בהיותה עוברת לך.

את-דברי המשובר יבין איש איש על-פי דרכו - ובכל-זה תגות כלם
האחרונה פסה רק אליך.

עו.

היום על-יום, ארון תני, שומה עלי לעמוד לפניך פנים אל-פנים?
אם במעל פנים שומה עלי, אתה ארון כל-העולמות, לעמוד לפניך פנים
אל-פנים?

התחת שמיך הגבהים עלי להתנצב הומם ונלמוד וכלב ענה שומה.
עלי לעמוד לפניך פנים אל-פנים?

הבעולסך אשר עם עבלים כל-היום, בקרב המון נהפז ובעודי מטען
עבודה ומלחמה, שומה עלי לעמוד לפניך פנים אל-פנים?

ואם פעלי יחם על-שני האדמה הזאת, האם בךד ובאין לשון תהיה
שומה עלי, אתה מלך המלכים, לעמוד לפניך פנים אל-פנים?

עז.

ידעתיך כי אתה אלהי, על-כן אעמד פרחוק - אך לא ידעתיך כי
אתה קרובי לבעבור אוכל להתחבר אליך. ידעתיך כי אתה אבי, על-כן
אכרע לבנליך - אך לא אחפש בךד בחפוש ביד רע.

לא אעמד באשר תרד אלי ובאשר תאמר לי כי לי אתה, לבעבור
 אצמיד אותך אל-לבי לגשותך להכר לי.
 אה אתה לי בן-אחי - אך אני לא אתבונן אליהם ולא אהלק עמם
 את-שכרי, כי את-כל אשר לי אחזה רק ביני ובינך.
 בטוב לי וברע לי לא עמדת עס-בני אדם פיראם עמד עמדתי, וראתי
 מיאש את-חיי ולבן לא אפול נפשי בים החיים הגדול.

עח.

או ביהות תכל חדשה עוד והכבדים הנהירו כלם ביום הראשון, ונקבצו
 האלהים ונבאו וישבו וחדו וישירו לאמר: האה, האת, שלם החזון עדי-
 תכלית! האת, האת, היתה השמחה בלי שמץ דשי!
 וסתאם ויקרא האחד: ראה אלבי כמו סרץ נפל בקיר המאורות
 ואחד מן-הכבדים אבד.
 ופיתר הזהב אשר לנבלם נהק, שירם חרל, ונהררו כלם תודה גדולה
 ויקראו: אמנם בן, הכבד האבד היה הטוב מכל-הכבדים, ציץ-התפארת
 אשר לכל-השמים!
 ומנהיגים ההוא יבקש הכבד האבד בלי מעצור ומבה לסה תעבור
 השמחה כי באבד הכבד אבד לתבל טעשתה האחד.
 נרק ביהות הרממה עמקה בלילה וסחקו הכבדים והתלהשו איש
 באוני אחיו ואמרו: לשוא הם מכבדים! שלם החזון בעל, לא יחסר דבר!

עט.

אסיה גורלי לכלתי מצוא אוחד בחיים האלה, פיעתה תניא וארע
 תמיד בנפשי כי נסתרה ממני חוה פניך - תניא ולא אשבח את-זאת לרנע
 ואשא את-מכאוב האנתי זה בקרב חלומותי ובהקיק.
 אם חולמים ימי בשוקים מלאי עם בעולם זה וירי עמוסות משא
 בצעי דבר יום ביומו, פיעתה תניא וארע תמיד בנפשי כי דבר לא רכשת -
 תניא ולא אשבח את-זאת לרנע ואשא את-מכאוב האנתי זה בקרב
 חלומותי ובהקיק.
 פי אשב בפאתי הדרך צוף ונאנה מעמל, כי אציע לי מסבב על-פני
 עפר הארמה, פיעתה תניא וארע תמיד בנפשי כי עוד רב לפני הדרך -
 תניא ולא אשבח את-זאת לרנע ואשא את-מכאוב האנתי זה בקרב
 חלומותי ובהקיק.

אם לבשו חררי את־עדים והחלילים מריעים בקול והשחוק הולך
ונדול, בִּי־עֵתָה תִדְנָא וְאֵדַע תְּמִיד בְּנַפְשִׁי כִּי לֹךְ לֹא קָרָאתִי לְבוֹא אֶל־בֵּיתִי -
תִדְנָא וְלֹא אֶשְׁכַּח אֶת־זֹאת לְרַנֵּעַ וְאִשָּׁא אֶת־מִכְאוֹב דְּאַנְתִּי זֶה בְּקִרְבִּי
חִלּוּמֹתַי וּבְהִקְיָי.

פ.

אזי שמשו אשר לנצח וזהיר! המיתי לפליטת ענן סתו התעה
בשמים ללא הועיל. מנע חמדך לא הפיץ עוד את־אירי לבען שימני עם־
אורך להיות באחד, ואני מה ספר את־החרשים ואת־השנים הפבדילים
ביני ובינך.

אכזוה חפצך ואכזוה לך שעשע, כי עתה קח את־נפשי הריקה
והשטה הזאת, משח אותה בצבעים, שים עליה וְהִבּוּ, וְרַח אֹתָהּ עַל־פְּנֵי הָרוּחַ
הפוחו וְנִרְעַת אֹתָהּ לְנַפְלָאוֹת שׁוֹנוֹת.
ואחר־כן פי יהיה חפצך לבלות את־שעשעך זה בלילה, תדנא ואסע
ואבד בחפך או בשועך בקרד העלון בקרה וכה וסרוכה.

פ.א.

בימים אשר שכתי ככל־מלאכה התעצבתי אלי־לפי על־דבר העת
האבדת הנם. אך העת לא אבדה לי, אלני! אתה שמת את־בל־רנע מרנעי
חי אל תחת ידך.
בסתר לב־היקום הפכת אתה את־בל ורע סוריע ועשיתו לצמח, ציץ
הפכת לסרח וסרפי פרחים היו לעצי פרי לרב.
ואני בהיותי עוף ואשכב על־כנתי בעצלותים ואחשוב כי שבת כל־
מגעל. אך בבקר הקיצותי ואראה ויהיה גני מלא פלאי פרחים.

פ.ב.

בנך, אלני תהיה העת בלי מק. אין סיפר לכפיר את־רנעך.
ימים ולילות חולפים, דורות צצים ונובלים כמו פרחים. אכן אתה
הוא היודע להבות!
שנות־מאה אחר שנות־מאה הולכות ואתה יושב ומשלים פרח
קסן במדבר.
לנו אין עת להאבדה הנם, ובאין לנו עת־מפחרים אנחנו לחטוף על־
ימין ולגזור על־שמאל. עניים אנחנו ער־קאר לבלתי ירא מלאכה.

וְכָה עֹבְרַת עִתִּי וְאֵי נוֹתֵן אוֹתָהּ לְכַל־נִקְשָׁה וְלְכַל־מֶר נֶמֶשׁ הַבָּא
לְבַקֵּשׁ - וּמִזְבֵּחַד רֵיחַ כְּלִיל מִכָּל־קִרְבָּן.
וְכַרְבוֹת הַזֵּמִים בֶּן אֲחָמוֹ, כִּי יֵרְאֵתִי מִן סוּר יִהְיֶה שְׁעָרָךְ - אֵדָךְ רָאֵה
הִנֵּה מֵה הַעַת גְּדוּלָה וְאֶרְבָּה.

פ.ג.

אֲמִי! אַעֲדֶהנָּא עַל־גְּרִנְרוֹתֶיךָ שְׂרָשֶׁרֶת פְּנִינִים לְהֵט דְּמַעוֹת קַעֲבִי.
רַקְמוּ הַבּוֹכִים אַחֲרֵצְמִירֵיהֶם מִן־הָאֹר לַעֲדוֹת אוֹתָם עַל־רִנְלֵיךָ, וְאֵי
מֵה אֶקְשָׁרְלֶךָ אֲתִיעֲרִי עַל־לִבְךָ.
יָקָר וְשִׁמְשֵׁאֲרַת מִמֶּד לִי, אֵת תְּהַנִּים וְאֵת תִּשׁוּבִי וְלִקְחַתֶּם. אֵדָךְ זֶה
עַצְבִּי לִי הוּא לְבָרִי, וְאִם הִקְרַבְתִּי לָךְ לְקִרְבֵּן וְנִמְלַת לִי אֵת אֲתִימְסִיד מִתְּמִי.

פ.ד.

זֶה הַמִּכְאוֹב בְּהַסְרָר אִישׁ מֵאֲחִיו הוּא הַפְּרוֹשׁ עַל־מְלוֹא כָּל־הָאֲדָמָה
וּמַעֲמוֹ הִיא שׁוֹמֵה לַעֲזוּרוֹת בְּאֵין מִסְפָּר בְּשָׂמִים בְּלִי קֶץ.
זֶה הַמִּכְאוֹב בְּהַסְרָר אִישׁ מֵאֲחִיו הוּא הַמְּפִישׁ בְּדַמְכַת כָּל־לִילָה
מְבוֹקֵב אֶל־בּוֹכֵב וְנוֹתֵן הַר וְקִירוֹתָיו בְּשֵׁאוֹן רַעַשׁ הַעֲלִים בְּחֻשְׁרַת הַנְּשָׂם
אֲשֶׁר בְּלִילֵי־תַמּוֹז.
זֶה הַמִּכְאוֹב הַפְּרוֹשׁ עַל־כֹּל הוּא הַחֲדָר אֶל־כָּל אֶהְבָּה וְאֶל־כָּל חֶסֶךְ.
אֶל־כָּל מִכְאוֹב וְאֶל־כָּל תַּעֲנוּג אֲשֶׁר בְּמִשְׁכַּנּוֹת הָאֲדָמָה, וְהוּא אֲשֶׁר יִמּוֹג וְאֲשֶׁר
יִשְׁמֹחַ בְּאֲלָפֵי קִילוֹת וְמֵרָה בְּקֶרֶב לֵב מְשֻׁרְרִי.

פ.ה.

כִּי יֵצְאוּ נְבוּרֵי הַמִּלְחָמָה בַּסַּעַם הַרְאִשׁוֹנָה מֵהִיכַל נְשִׂאִם - אֵימָה
הֵיחָה נְבוּרָתָם? אֵימָה הִיָּה נִשְׁקָם וְחִלְיָצָתָם?
הֵיוּ מְנִיָּהֶם בְּסִנֵּי רָלִים וְחֲדָלִי יִשׁוּעָה וְהַחֲצִים נִחְבוּ עֲלֵיהֶם כְּמוֹ נֶגֶם
בַּיָּם אֲשֶׁר־יֵצְאוּ מֵהִיכַל נְשִׂאִם.
וְכִי שָׁבוּ נְבוּרֵי הַמִּלְחָמָה אֶל־הִיכַל נְשִׂאִם - אֵימָה הֵיחָה נְבוּרָתָם?
הִסִּירוּ מֵעֲלֵיהֶם אֲתִיחֲרָבָם, הִסִּירוּ מֵעֲלֵיהֶם אֲתִיחֲשָׁתָם וְאֲתִיחֲצִיָּתָם.
שְׁלוֹם הֵיָה חֲרוֹת עַל־מֵאֲתָם וְאֲתִיפְרֵי חֵיָהֶם עֲזוּבוּ מֵאֲתֵרֵיהֶם בְּיוֹם אֲשֶׁר־שָׁבוּ
אֶל־הִיכַל נְשִׂאִם.

פו.

הַמִּנּוֹת וְהַעֲבָדָה עֹמֵד עַל-פְּתָחַי. עָבַר אֲרֻחֹתַיִם לֹא-נִזְקַע וַיָּבֵא אֶת
 קוֹיֵי-אֶחָד אֶל-בֵּיתִי.
 הַלִּילָה אֶפֶס וְלִבִּי מְלֵא חֲרָדָה - וּבְבִלְיוֹה אָקַח אֶת-הַמְּנוּדָה, אֶפְתַּח
 אֶת-יָשָׁעַרִי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו לְשָׁלוֹם. הֲלֹא מִלְּאֲכָדָה הוּא הָעֹמֵד עַל-פְּתָחַי.
 אֶבְרַע לוֹ כַּמַּעַל כַּפַּיִם וּבְרָמְעוֹת. אֶבְרַע לוֹ וְאֲשִׁים לְפָנָיו-רַגְלָיו אֶת-
 אוֹצַר לִבִּי.
 אִן יָשׁוּב מִעֲלֵי אַחֲרַי מִלֵּאֵן אֶת-מִשְׁלַחַתִּי וַיֵּצֵל עָבַד יַעֲזוּב אַחֲרָיו
 עַל-פָּנָי בְּקָרִי - וּבִבְתֵי הָעֲזוּב יִשָּׂא רַק גִּי תֵּדַל וְהָיָה זֶה קִרְבָּנִי
 הַאֲחֵרוֹן לָךְ.

פז.

נֹאֵשׁ מִתְקַוָּה אֲנִי הַיּוֹלֵד לְבַקְשָׁה בְּכָל-פְּנוֹת מִשְׁבָּנִי וְלֹא אִמְצָאֶנָּה.
 בֵּיתִי קָטָן וְזֶה אֲשֶׁר חָלַף מִשָּׁם רָנַע אַחֵד לֹא יָשׁוּב וְלֹא יִמְצָא עֵיד.
 אֵד מְעוֹנָדָה, אֲדַנִּי, גְּדוֹל עַד-בְּלִי קֶץ, וּבִכְבֹּאֵי לְבַקְשָׁה, נֹאֵבֵא עַד-פְּתָחַךְ.
 עֲמַדְתִּי תִּתְחַיֵּם הַזֶּה אֲשֶׁר לְשָׁמַי עַרְבֵד וְנִשְׁאֲתִי אֶת-עֵינֵי הָרַעֲבוֹת
 אֶל-פָּנֶיךָ.
 בְּאֵתִי עַד-גְּבוּל הַיַּיִעַד אֲשֶׁר שָׁם לֹא יֵאבֵד דָּבָר - לֹא תִקְוָה וְלֹא
 בְּרַכַּת טוֹב וְלֹא מְנִי אִישׁ אֲשֶׁר נִרְאוּ בֵּינִי דְמַעֲוֹת.
 אוֹיְהָ, מִבֵּל אֶת-חַיֵּי הַרְיוּקִים בָּיָם זֶה, שְׂטֵף אוֹתָם בְּמַעֲמָקֵי תְהוֹמוֹ, תֵּן
 נָא וְתַחֲוֹשׁ נַפְשִׁי אֶת-הַסֶּתֶק הָאוֹכֵר אֲשֶׁר לְמַנְעֵי עַסִּי-צָבֵא כְּלִי-תִיקִים.

פח.

אֲלֵהִי הַמְּקַדֵּשׁ אֲשֶׁר שָׁמָּה! מִיִּתְרִי וַיִּגַּה הַנִּתְקִים לֹא וַיִּמְרוּ לָךְ עוֹד
 אֶת-תְּהַלְחָדְךָ. פִּגְמוֹנֵי הָעָרֵב לֹא יִבְשְׁרוּ עוֹד אֶת-מוֹעַד עֲבוֹרַת הַקֶּדֶשׁ. הָרִית
 אֲשֶׁר עַל-סִבְיָדָה דוֹמָם וּמַחְרִישׁ.
 בְּזִכְלוֹךְ הָעֲזוּב נִשְׁבַּח רוּחַ הָאֲכִיב, בְּרַכַּת שְׁלוֹם הוּא נִשָּׂא מֵאֵת הַפְּרָחִים -
 הֵם הַפְּרָחִים אֲשֶׁר לֹא יוֹסִיפוּ עוֹד לִהְיוֹת לְקָרְבָן עַל-מִנְבַּחְךָ.
 וְזֶה הַמְּקַרֵּיב לָךְ מְעוֹדוֹ, תַּעֲהָ עִתָּהּ בְּאֶרֶץ, שְׂאֵל נְדָבוֹת וְהֵן לֹא נִתְנוּנוֹת
 לוֹ. וְלַעֲתָ עָרֵב כְּאֲשֶׁר יִתְעַרְבוּ נִיצוּצוֹת וְצִלְלִים בְּחֻשְׁבַּת הָאֲדָמָה, אִן נָבֵא
 כּוֹשֵׁל וַיִּנְעַל אֶל-מְקַדְשְׁךָ אֲשֶׁר שָׁמָּה וּבְלִבּוֹ רָגַב.

ימי חגים רבים נעברו עליי, אלהי המקדש אשר שמם, והיתה רק
דממה. לילות הפלה רבים יחלבו ולא יעלו לך נרות.
עצבים חדשים ורבים נעשו ביד חרשים אמנים ואחר צללו כזרם
הנשיה הקרוש בנא עתם.
רק אלהי המקדש אשר שמם נשאר לבדו עד-נצח באין עבד ובאין
שם אל-לב.

כ.ט.

אל לי עוד דבר רמים ובקול שאון - כי ככה חסך ארזי. מהיום
והלילה אהפדלי קול מלחשים. שפת לבי תהפך להמית שיר בדרממה.
בני אדם נחפזים לשוק המלך. בלי-הקונים ורמוזרים הנה נקבצו שמה.
רק לי נתנה חפשה בחצות היום במרם מועד בעוד העבודה רפה.
יציצו נא אפא הפרחים בתוך גני אף אסי-עתם לא באה עוד. תבאנה
נא גם הדברים בצהרנים וענו אחריהם את-המיתן הינעה.
ימים רבים עברו לי במלחמת הטוב והרע. ועתה הנה היה דבר עם
בדשעשעי אשר היה לי בימי העצלות לבקש ממני להצמיד את-לבי
אליו. ואני לא ירעתי למהרה לי עתה הקריאה הואז אשר נקראתי לדבר
אין-מעיל ואין-חסך בו!

צ.

ביום דפק המנוח על-דלתך, מה-האמר לתת-לו מנקה?
הנה אני שם לפני אירחי את-כוס חיי המלאה - לא אתרלו לעבור
בירים ריקות.
את-כל מחק בצירי אשר לימי סתיו ולילות קיצי, את-כל תקציר
וקל-הלקט אשר לעמל חיי אשים לפניו באהרית ימי דרסק המות על-דלתי.

צ.א.

הוי אתה הנמול האחרון אשר לחיי. אתה המות. אתה מותי. בא
ולחש לי את-דברך באוני!
מיום אלוים אפיתי אליך; למענך נשאתי את-מנעמי החיים ואתי
מצקותיהם.

בל-אשר הנני ואשר-לי ואשר קויתי ואשר אהבתי - הנה שטף בלי
 זה תמיד אליך אל-תודך מעמקי סתריך. זה סבט עינד האחרון ונו הני יהיו
 אחרים אהה לנצה.
 היו הציצים למקלעת, נכונה עטרת הפרחים לחתן. הנה חמוזב
 הפלה את-ביתה אתרי החתנה ותקדם פני ארונה יחידה ברממת הלילה.

צב.

ירדתי בי יבא יום ונסתרו פני האדמה הזאת סגור עיני ועקבו אותי
 חיי דוסם ונרד המקד האחרון על-עיני.
 רק הבכבים יעמדו על-משמרתם בלילה והשחר יעלה כבראשונה
 והימים יסערו כמו נלילים וישאו עמהם שמחות ומצקות.
 כי אעלה על-לבי את-קק רגעי זה וסר סגור עיני הנבול אשר
 לרגעים. אז אביט לאור הנפת את-עולמך עם אוצרותיו באין האנה. נבחר
 בו כל-מושב הל, נבחר בו כל-חלקיהם קסן!
 וזה אשר שאפתי אליו לשוא וזה אשר השנתי - כל-זה יעבר-
 נא ויחלוף. רק תולי את-נה אשר בויתי תמיד ואשר לא שפתי אליו לב.

צג.

עקה הנני הולך. אמרו לי שלום, אחי! הנה אנכי משתחוה לכם
 ואנכי יוצא לדרך.
 פה אנכי משיב את-המפתחות אשר לדלתי - ואנכי משמיט ידו
 מכל-משפט אשר אלי-הפית הזה. רק דברים אחרים טובים אנכי שאל
 מעמכם באהרית.
 שכנים היינו ימים רבים, ואני הנה קבלתי שבעתים מאשר יבלתי תת.
 עתה הנה עלה השחר והמנורה אשר האירה לי את-פנתי החשכה הנה
 קלתה. באה אלי קרואה מטעם המלכות ואנכי נכון לדרך.

צד.

כי אצא לדרך, ונתתם לי את-כפתכם, רעי! השמים מוזרים באור
 השחר ודרכי נחמד.
 אלי-נא תשאלו מה-זה אנכי לוקח עמי. הנני יוצא לדרך בדרים ריקות
 ובלב מלא תוחלת.

את־עֲסַרְתָּ הַפְּרָחִים אֲשֶׁר לְיוֹם הַתְּנִיחַ אֲשִׁים בְּרֹאשֵׁי. אֵל לְאִישׁ
כַּמוֹנֵי הָאֲדָרֶת הָאֲבֻמָּדָה אֲשֶׁר לְעוֹבְרֵי אֶרֶץ וְגַם אִם חֲתָחִתִּים בְּדָרֶךְ וְרָעוֹת
רַבּוֹת - לֹא אֵרַע יִרְאֶה בְּנַגְשֵׁי.
כּוֹכַב הַלַּיְלָה יַעֲלֶה כְּאֲשֶׁר חָתַם הַרְבֵּי וְקִינוֹת תַּמְרוּרִים אֲשֶׁר לְקִמְרוֹת
הַעֲלָמָה חֲשֵׁמְעָה בְּשַׁעֲרֵי חֲצֵרוֹת הַמֶּלֶךְ.

צד.

לֹא אֲזַכּוֹר הִרְנֵעַ אֲשֶׁר צִעַרְתִּי בַפֶּגַם הַרְאִשׁוֹנָה עַל־מִסְתָּן הַחַיִּים.
כַּמָּה נִדַּל כַּחֵם כִּי שִׁתְּחַתִּי בַחֲדוֹד הַחֲדָה הַגְּדוֹלָה הוֹאֵת כְּצִיץ הַיַּעַר
בַּחֲצֵי לַיְלָה?
כִּי רֵאִיתִי אֶת־הָאוֹר בְּבִקְרִי וַיִּדְעַתִּי שְׂחָאֵם כִּי לֹא נִכְרִי אֲנִי עַל־פְּנֵי
הָאֲרֶסֶה הוֹאֵת וְכִי דָבָר אֲשֶׁר לֹא יִדְעַתִּי מֵהוּא וְלֹא יִדְעַתִּי שְׂמוֹ וְלֹא יִדְעַתִּי
דְמוּת לֹו לְקַחְתִּי אֶל־בֵּין וְרוֹעֵתִיו - הֲלֹא זֶה אֲמִי.
וְגַם בְּמִתִּי יִבֹּאֲנִי דָבָר אֲשֶׁר לֹא יִדְעַתִּי וַיְהִי לִי נֹדֵעַ. וַיַּעֲרַפֵּי אֶתְבְּחִי
אֶת־הַחַיִּים הָאֵלֶּה לְכֵן יִדְעַתִּי כִּי בָכָה אֵהֵב גַּם אֶת־הַמָּוֶת.
הִנֵּה בָכָה הַיֶּלֶד בְּהַלְקוֹתוֹ מֵעַם־הַיֵּשֶׁר הַיְמָנִי אֲשֶׁר לְאִמּוֹ. אִסָּם בְּעוֹד
רִנֵּעַ וְנָחֵם בְּשֵׁד הַשָּׁמַיִלִי.

צו.

כִּי אֲצַא מוֹהַ, תְּהִי נָא מִלֵּת־הַפְּסוּרִים הָאֲחֵרוֹנָה אֲשֶׁר לִי לֵאמֹר:
כֹּל־אֲשֶׁר רֵאִיתִי מֵהוּ אֵין מִבְּמִנֵּי.
קַעֲמִתִּי מִן־הַמֶּחֶק הַנִּסְתָּר אֲשֶׁר לְלוֹט הִנֵּה הַנְּסוּף עַל־פְּנֵי יַם הָאוֹר
וּבְדַבְּרֹתֶיךָ - תְּהִי נָא זֹאת מִלֵּת־הַפְּסוּרִים הָאֲחֵרוֹנָה אֲשֶׁר לִי.
בְּבֵית שַׁעֲשֻׁעִים זֶה עִסְרִבּוֹא רַבְּבוֹת צוּרוֹתֶיךָ הֵיוּ שַׁעֲשֻׁעִים גַּם לִי.
מֵה רֵאִיתִי אֶת־פְּנֵי־זֶה אֲשֶׁר אֵין לֹו צוּרָה.
כֹּל־בְּשָׂרִי וַיִּצְרֵי חֲדוֹ מִפְּנֵי מַנְעֻזָּה אֲשֶׁר נִעְלָה מִכְּלִי־מַנְעַ, וְאִם יֵשֶׁר
קָץ אֲוֹ יָבֵא נָא - תְּהִי נָא זֹאת מִלֵּת־הַפְּסוּרִים הָאֲחֵרוֹנָה אֲשֶׁר לִי.

צו.

כִּי שַׁעֲשֻׁעִתִּי עִמָּךְ לֹא שְׁאַלְתִּי מַעֲרִי: מִי אֲמָה? לֹא יִדְעַתִּי מַעֲצוֹר וְלֹא
יִדְעַתִּי סַחַר וַתֵּי הַלְכוּ בַּמַּעֲרָה.

בבקר השכם עוררתי משנתי כמו חבר נאמן והובלתני משמחה
אל-שמחה.

לא הקרתי בזמנים ההם לרעת אתהניון השירים אשר שרת לי.
חרד קולי לקראת צליליהם ולפי רגלי בי לשמעם.

עתה הנה תלמה עתה-השעשעים - ומה החזון אשר בא עלי פהאם?
הנה העולם ועיניו תלויות אל-הנלד והוא עומד לפניך ביהאה עסבל
בוכיו המחרויסים.

צח.

אעריך נשקי ועטרות פרחי, כי היו לך לשלל בהבנעי. לא כחי הוא
להמלט מיד אשר נפור ממני.

ידעתי הישב כי נאותי תבנע, ככלי חיי ישברו במקאובות לא-יסקרו
ולפי הריק יתק בנמירתו כמו קנה נכוב, ערפי תמס אכן ברמעות.

ידעתי הישב כי מאות טרפי הלום לא לנצח יהיו סגורים וסוד הכשו
הגסתר ינלה.

מתכלת השמים תביס עלי עין ותקרא לי ברמטה. לא ישאר לי דבר,
לא דבר, ורק המות יקרני לרגלך.

צט.

כי אנה אתה-משוש מידי, ירעתי כי תבוא לך העת לקחתו אהה. את
אשר לעשות - יעשה. אל-חג המלחמה.

ואתה לבי, הרף נדך ובדממה שא את-דבר הבנעי, שמח בחלקך
הטוב כי תנוח דומם באשר נתן לך מקום.

מטורתי תכבינה לבל-רוח קל אשר ישב קהן ואם אנסה לשוב
ולהעלותן ושבתתי את-כל אשר מסביב לי.

אך הפעם הזאת הכמתי ואחקה בחשך ואת-מתחלתי אציע לי עכ-
פני האדמה. ואתה אם יהיה עמ-לבבך, אדני, וקאת דומם ובוננת בנה
את-מוסקך.

ק.

אצלול-נא במעמקי ים הצירות, כי קויתי למצוא שם את-מכתר
הפנינים אשר לחדל קל-צורה.

אל לי לשוט עוד מחף אלהיך בקיחתי המסערה. הנה חלפו הימים
 אשר זה היה כל-משושי להיות מוטל מגל אל-גל.
 עתה הנה צמאה נפשי למות בינות לבני איזמות.
 בהיכל שאיל עמקה אשר שם הרעש הזמרה על-פי מיתרים אלמים,
 שם אעיר את-גבל הוי.
 אכוננה ואכינהו לשירי ער, ובהשמע קול נאקת הצליל האחרון
 ואנח את-גבלי ברמטה לרגלי-זה אשר לו הרמטה.

קא.

בומירותי בקשתיד בלתיי. הן הנה אשר נהגתי סדלת אל-
 דלת (על-פיהן) ידעתי אתה אשר מסביב לי מדי בקשי את-עולמי ומדי
 נגעי אליו.
 שירי הם אשר פתחו לי את-אזני לקל-למירי אשר לסדתי מעורי;
 הם נתנוני להביט את-נתיבות הסתרים והם נלו לנגד רוחי בוקבים רבים
 ברקיע לפי.
 הם הוליכוני כליהיום בין-העלומות ארצות התענוות והמצוקות -
 אך מה-משפט שגרי ההיכל אשר הביאוני שמה בקרב בקץ דרפי?

קב.

החלהלתי באוני בני אדם כי ידעתיך. בכל מסעלי ראו את-תמונתך
 ויבאו וישאלוני: "מי הוא?" ואני לא ידעתי מה אענם. אז אמר: "חי אני אם
 ידעתי להגיד" והם ונאצוני וילכו ממני וילענו לי - ואתה יושב ומשחק.
 אשיחה המיד בשירי את-שירי על-ארותיך. מלבי תשתפך התעלקמה.
 והם יבאו וישאלוני: "הינדנא לנו את-ההנות הצפונה בהם". ואני לא
 ידעתי מה אענם. אז אמר: "הוי, מי יודע את-הנותם!" והם וילענו לי וילכו
 להם - ואתה יושב ומשחק.

קג.

עם-פרקתי האחת, ברפת שלום אליך, אלהי, תן-נא נירומו בל-חושני
 פי ונגשו אלי-העולם אשר לרגליך.

כַּעֲבֹד מִצָּר תִּמְצוּן הַשֶּׂאֱתָה לְמִטָּה עִם־כָּל מִימֵי אֲשֶׁר לֹא שָׁפְכוּ בֶן־נֶט
נָא נָם רִוְחֵי בֵי לְמִטָּה אֶל־שַׁעֲרֵךְ עִם־בְּרִפְת־הַשְּׁלוֹם הָאֶחָת אֱלֹהִים.
מִי יִתֵּן וְאֶקְסוּ וַיְחַדַּר כָּל־מִירוֹתַי אֶת־צְלִילֵיהֶן הַשּׁוֹנִים וְהָיוּ לְשִׁטְף אֶחָד
וְשִׁטְפוּ לְחוּךְ יָם הַדְּמָמָה עִם־בְּרִפְת־הַשְּׁלוֹם הָאֶחָת אֱלֹהִים.
כַּעֲרַת עֲוֹנִים שְׂאֵפִים הַבִּיתָה אֲשֶׁר יָסַעוּ לִלְהָ וְיוֹם לַעֲוֹף אֶל־קִנְיָהֶן
כְּדָרִים, בֶּן־הַנָּא וְשִׁטְפוּ כָל־תֵּי לְבוֹא אֶל־בֵּית הַנְּצַח אֲשֶׁר לָהֶם עִם־בְּרִפְת־
הַשְּׁלוֹם הָאֶחָת אֱלֹהִים.

א י ב .

(ספה).

I.

ספרים נחרדים ומחזרים, יחידים במינם ונפלאים בתכנם, הולידה היצירה העברית בתקופתה המאוחרת, בימי השמש האחרונים אשר לה. כל יצירה היא עולם בפני עצמו, רחוקה מהקרתה ונבדלה ממנה, כאנמי ההרים הבודדים אשר לא יתחברו לעולם זה עם זה. חיים מיוחדים והמיה מיוחדת לכל אחד. אין עוד אתו הרוח האחת, הכוללת, אשר היתה מסעמת את יצירות הנבואה הקדומה ומטביעה על כולן הותם של אחדות פנימית, כגנה השמש המעור, המטשטש בבהירותו את כל נגן וכך נגן על פני הנף. הנבואה – זה היה הים הגדול ורחבי-הידיים, אשר לתוכו השתפכו נהרות-האיתנים, הקטנים עם הגדולים, ויהיו להמית-אלהים אחת, עד אשר לפעמים לא היה עוד להבחין בין קול לקול. יצירת הנבואה הקלאסית היתה כמעט קוליקטיבית. בקושי רב אנו עומדים על אפים האישי של כמה מן הנביאים. הלום אחד מרחף על כלם. גם האינדיבידואליים ביותר, יש איזה דבר המשתף אותם אל חבריהם. השרבוט העצמי נבלע בקלסתר פניה של התקופה. כל יחיד אינו ענ עונה לעצמו, כי אם שש לחצפרף אל החבורה, ולו גם יאבד בתוכה. על כן יש אשר האחד תזר על דברי חברו וממלא אחרי דברי חברו, ואין אנחנו מרנישים בזה; ויש אשר נאמין, כי מלב אחד כלם יצאו... הנבואה היתה יצירת האומה העברית כולה, ואנחנו עוברים מספור של נביא אחד לחברה, כמו מאולם לאולם בבית-מקדש גדול אחד.

כשאנחנו עוברים מיצירות הנביאים אל הספרים האחרונים של היצירה העברית הקדומה, אורם של עולמות אחרים טלף אותנו תיכף. עולמות מרוחקים ונבדלים. אין נשר בין עולם לחברו. כאי בחד מזהיר כל אחד בפני עצמו. אין הם קשורים בזמנם, במקומם, כדוב דברי הנביאים. פניהם אל הנצח. האדם הציג כאן לבדו עם חידת חייו ותגות מותו. אין כנפיה הרחבות של האומה סוככות עוד על בניה הגדחים. כל אחד מתחיל לבקש מקלט לעצמו, לנפשו. לא פתרון חי עם, כי אם

פתרון חיי אדם דורשים המשוררים האלה, אשר גם שמותיהם לא נשארו לנו ברובם לזכרון. עם יכול לחכות למשיח וטאלו, אך היחיד העלף. לאבדת חיו אין השלומים. אין זאת כי האורגניזמוס הלאומי התחיל כבר מתפורר אז. הבנים נפרדו כעל אסם, ועל פני הישימון הגדול נראו התועים הראשונים.

זאת היתה ראשית הבציר. סערות האביב הגרולות של השירה העברית עברו זה כמה. קולות ה' על המים נדמו. נפסקה זרמת ההרים העזה והנמחה, ורק בת-קול אחרונה רומיה עוד ברממת לילות. רומס קולחים נחלי-הקיץ האחרונים ורוך להם חוץ ושקט, אך ינון כבוש מלוה את לבתם. ואם יש אשר יתעורר עוד הסער, והרים רק נלים כבדים ואפלים. ונמפי הנבואה האחרונים אם ידובנו את אחר השרידים הבודדים, — לא ל„מלחמות אלהים“ עוד יקרא, לא על נצחון יהוה אמרת, כי אם על בוא הלילה הורבן הלילה. אין עוד ביצירותיה של תקופה זו לא מהוד בשחונה של הנבואה, אף לא מבהירות הכללח שלה. דמדומי לב ומכוכב לב בכל. על שני יהודה עופי השמש התחיל יורד הלילה, והכוכבים המעטים אשר הציצו מתוך השמים האפלים. רמזו רמזים רחוקים, סתומים וסתומים.

והנה שירת א י ב — הד מתריד כסער הראשון בנאוה. מרחב המדבר נושג עלינו ואלהי המדבר העתיק שוב דובר אלינו מתוך הסערה. אלהים רענן וחזק ובהו אתו. הענף לא יבוא לפניו. בותר על ההיים ותמארת החיים לא יחפוץ ובהכנעת-נפיש לא יקח את לבבו. בעז רוחו של האדם ובתום רוחו עוד יאמין, וברנעים, כשוב עליו לבו, עוד יחמד לצון לו עמו ונסה ינסה את כחיהסבל אשר לבהיריו. עוד יש את מי לנסות. ממרום כסאו ישמח לראות את עזי-הנפש, את אלה המתקיימים כנגדו מתוך שפעת אהבה ואמונה. שבת הוא, כי עוד לא נבלח אדמתו, אם היא מנדלת עוד כפירי-רוח כאלה. כל עוד האדם מתקומם בארץ, לא יגדל השממון גם בשמים. אין איש יודע, מי הוא מחברה של פואיטה נפלאה זו — מי הוא האיש אשר השליך את זרע המרד הראשון, אשר מתוכו גדלו עד היום צמחי הרחות העזים אשר לאנושיות כלה. כמהברו של ספר „קהלת“ גם הוא קלאי. עוד פחות מאשר בספר „קהלת“ ניכרים בו סימנים של איזה זמן ואיזה מקום. יש בסגנונו איזו פראות עתיקה, איזו הותם של קדומים. במקומותיו הסתומים יש מעקבת המדבר וחידותיו; כמו כתבת הרותה על סלעי ישימון קדמונים, שנמחו רשומיה פה ושם ועוד בשרידיה שוממים ההיים הלהטים, אשר הבעיר הנאון הגעלם, — זה אשר שמו וספרו ישארו לנו לעולם כחידת-פלאים, כסוד הבריאה הנצחית אשר אין נבול וקצב לכחותיה.

עוד פחות מזה יכולים אנחנו לעמוד על זמנה של יצירה זו. כל השערתיהם הראשיות של החוקרים אין בהן כדי להכריע בפתרון שאלה זו. אין עוד יצירה בכל הספרות העברית הקדומה אשר תהיה בכל תכנה ומחיתה מחוץ לכל זמן

ולמעלה מכל זמן כמוה. מכונת האדם הנצחית בה ומצוקת נפשו מעולם ועד עולם; מכוח הצט הצורכת בנעת להב ההכרה באדם, צעקת סהרו המרה בשלחו את ידו ראשונה להרים את צעיף החיים.

בעברנו משאר כתבי-הקדש אל הספר הזה, רגלינו עומדות פתאום על אדמה חדשה. כמו שמים זרים נמתחו על ראשנו. כאילו נתרחקה הסביבה המצויה, נתרחקו כל החיים הידועים לנו, ואנחנו הוצגנו פנים אל פנים עם נורל האדם הנצחי עלי אדמות. לא להגם נראה הספר כל-כך מוזר לא רק לבעלי-האגדה, שהשערותיהם והשקפותיהם עליו כל-כך מתגנדות זו לזו, כי אם גם לחוקר חריף ועמוק כר' אברדם אבן-עזרא, אשר הביע את דעתו, כי הספר „אזב" אינו אלא תרגום מלשון אחרת. שירת-איתנים זו יהודה היא בכל כתבי-הקדש, יהודה אולי גם בשירת כל העמים וכל הדורות. כמו מנין התום, אשר גררו את דרכו במשך אלפי דורות, פרץ פתאום לעיני השמש ברבבות צבעיו ויגל בראשונה את רוח האדם בכל עזה ויפיה. גם היום לאחר שידענו את שירת „פרומיתוס" ו„פיוסט" ו„קין", אנו עומדים משתוממים לפני ריב זה של האדם עם אלהיו כמו לפני אהת מחידות הטבע הנדולות. כמו ממעמקי יער-קדומים מגיעים אלינו הדברים, ורעננות בהם כבקול חטיבת העצים העתיקים בנפלים ראשונה וקול משללם אימה.

II

רק ספר אחד יש בכל כתבי-הקדש שטפסו של „אזב" – זה הוא הספר „קהלת". שניהם הם „בני-זקונים" ליצירה העברית, אף כי היהם אליהם מצדם של בעלי היהדות האופיציאלית לא היה כלל יחס ל„בני זקונים" חביבים... שניהם הם, לדעת רוב החוקרים, בני תקופה אחת, תקופה מאוחרת, – שעת השקיעה הצוננת ביצירה העברית הקדומה; ובכל-זאת לא הגיעה השירה העברית למדרגה של בנרות סיוטית יותר נבוהה מאשר בשני הספרים האלה. שירת ערב עולה משניהם – רוח האדם בראותה את עצמה נעזבה מבוראה-המְנַגֵּה, בהכירה ראשונה את יתמותה בחיים הקצרים לנכח תהום המות האורב לה על כל שעל. האדם תובע כאן את עלבונו – עלבון נפשו ועלבון חייו. קובל הוא על שנתן לו הכל ולא נתן לו דבר; על שהציגו לפני העולם והחיים כמו לפני ארמון-כתרים סטר ומסוגר אשר לא יפתח.

על ציר אחד סובבים שני הספרים האלה, ובכל זאת אין לדך שתי יצירות כל-כך שונות ונבדלות כמוהן. רק הרעיונות דומים, דומים השלדים המופשטים שלהם, אך לא הרוח, הבטוי, היחס אל העולם, וביחוד, מקור היחס. לנקדה אהת הם

שואמים, אך לא מנקדה אהת הם יוצאים; והו מקור ההבדל. הפנימי והחיצוני שבשהי היצירות האלה, הדומות לכאורה בכל.

שניהם מתמרמים על טרל האדם העלוב, על ה"ארץ שנתנה ביד רשעי. שניהם אינם רואים את התכלית של ההויה האנושית. ורק שאחד, קהלת, שבע חיים זתעטנים, כבר ידע, כי אין צדק ואין אושר ואין כלום, והוא רק מרצה לפניו את מסקנות חייו העצובות; והשני, משוררו של איוב, יותר תמים ויותר בריא, שבע עמל ומטוררים, מתאונן מר רק על עלבון הצדק, ועודנו מאמין בחיים ועודנו אוהב אותם ועודנו דבק בהם. זה מתאונן על המות שאינו מבדיל בין חכם לכסיל, וזה—על המות עצמו, על הוט החיים היקרים שנפסק על ידו. קהלת נעלב רק על החיים שרמו אותו, את החכם החוקר לכל תכלית; ואיוב צר לו על החיים הקצרים, החולסים—על החיים, שלמרות כל פנימותיהם, ערך יש להם. קהלת מתעב את החיים, ואיוב אוהב אותם, את החיוב האחד לאדם באשר הוא אדם: "כי יש לעץ תקנה, תקות החיים—הוא קובל—ותקנת אנוש האבדתו". ב"קהלת" אנו עומדים כבר עם הסוף. זהו דין-השבון קר, דין-השבון אחרון. באיוב רוח האדם רק מתהילה להתעורר, אך היא עוד בעצם תמה, בעצם אהבתה את החיים ואת האלהים. דוקא במי תלוניתו דצעקותיו של איוב עוד מספעת האמונה, כי אל לא יעשה עול. כל זמן שצועקים, עוד מאמינים. הכנחה הנמורה באה עם היאוש הנמור.

איוב צועק ומתמרמר. הוא רוצה לברר וללבן. איזו טעות כאן נסלה. איזו מיסספערשטאנדניסס' בין האדם ובין האלהים. הרע אינו אלא טעות, טעות שיש לברר אותה—לתקנה. הוא מאמין שיש עוד לתקן. דבריו ותלוניתו צריכים להשמע. זאו עוד יש תקנה, עוד יש נאולה: "מי יתן אפו ויפתחון מלי, — הוא קורא בראותו כי אין שומע לו בין רעיו—מי יתן כספר ויחקו; בעט כרזל ועומרת לעד בצור יחצבון!—ואני ידעתי: נוא לי הי ואחרון על עפר יקום. ה"מיסספערשטאנדניסס' שבין האדם והאלהים מוכרחת להתברר בזמן מן הזמנים! לקהלת הכל ברור, ברור עד לונעה. אין הקוה. אין כלום. אין כאן טעות, כי אם הק. כד-דעולם מוצק, שאין להלהם כננדו. קהלת חכם יותר מדי כדי להאשים, כדי ללמד תובה על מי שהוא; הוא עומד כבר מעבר לסערות החיים. איוב—עומד לפני החיים כלפני חידת נפשו, כלפני שער-ברזל, שצריך לשבור בראשו את בריהיו, למען גלות את מהות ההויד הכמוסה, למען נאל את עצמו ואת אלהיו.

נכ קהלת שואל והקור ודורש לדעת את המפלא ואת המכוסה. אך הוא עושה זאת על הרוב רק מתוך סקרנות, מתוך איזו במלה פנימית. בעצם כל החקירות הכל הדרישות היו לו זה כבר לזרא. יותר מדי כבר בקש ודרש מן החיים, עד אשר הקיץ ים אהד וירא, כי החיים הם כבר מאתרויה. על כן הוא מברך את כל אלה,

ההולכים לקראת החיים ישר, מבלי הסתר את פניון החקירה והחפוש מתחת למדיהם. איוב אינו יכול להשמיט את האבוקה מתוך ידו. הוא מכרח להאיר את אפלת לבו. הוא לא יטה הצדה. לו יש רק דרך אחת – הדרך אל אלהי. ואת הדרך הזאת עליו לשוב ולמצוא? על מנת כן הוא חי, על מנת כן הוא סובל.

איוב – בן־הכסר, איש־הטבע. הוא מדבר בלשון רעננה, צבעונית, מלאה חום ומלאה עוז. קהלת – בלשון מצוננת, צחה, קצרה וברורה. כאן נשם עלינו חום המדבר הלוהט; שם – אויר ההרים הוך והשוקט. ב, איוב עוד משפירם אותנו ריחות החיים החריפים; ב, קהלת – הד החיים עולה כבר קר ביותר וצלול ביותר. הרב הלוהט כבר הושבה לנדנה.

.III

כחו של הספר איוב אינו בדבורים וציורים בודדים, אף כי גם כאלה רבים בו. שיש בהם בדי להם; אף לא בהצי הרעיון הדקים והשנונים, שבהם מכניע אותנו בבת־אחת הספר „קהלת“. כחו במין ריתמוס עז ושוטף, אשר אין עוד כמוהו גם בדברי הנביאים המצוינים ביותר. כמו אֲשֶׁר־מים נופל ממרומי הרים הוא סוחף בורמו אח כל אשר יפגע בדרכו. אפילו הציורים הַמְעֻמְעָמִים והדבורים שלא במקומם כמעט שאיננו מרגישים בהם – כל כך חזק החוט המאיר, המאחד כל אמרה אובדת וציור מפיר ומסודר גם בפרקים היותר מסבכים. בשטף הלוהט הם נמסים כרגבי אבן במתכת רותחת, אשר תקלוש אל תוכה כל חומר זר ומוקשה ותעשהו נוול ולוהט. כמוהו גם המלה המשוטה ביותר תקרן פתאם מננה השלֵהבת אשר מסביבה והדבון הכי־מצוי ימלא אותו הרטט החי, העובר את כל מעמקי השירה הנפלאה הזאת.

זה כחו של הפתוס העברי. לא בטוי הרעיון הברור, אף לא של הרגש עצמו בצירופו האהרון, כי אם צעקת־הכאב הראשונה, חטהרירה את דממת המדבר; דם הלב המהביל, חי ואדום, לפני כס הבורא. הצעקה הגדולה והמרה, שהיתה נחנקה בלב אלפי דורות, – ועתה חרנה פתאם ממסנרותיה וחצת מלוא תבל בלִקְבֵה הבהיה. כל דבריהם הנבונים של רעי איוב מתבטלים מפני הצעקה המחרידה הזאת. מתוך גרונם של אלה מדברת החכמה העתיקה, שקפאה מרוב ימים – אותו הפס המסוכן המישן לפעמים את הלב עד לבלתי הרגש עוד במכאובי אחרים. חכמה זו, מקלט החלשים והעיפים, מקימה מחיצה בינם ובין מעני החיים. הם לא יבינו לעולם את אשר יעשה בלב האדם בהתפוצץ רגע אחד הקרח על סני נהר חייו, והוא רואה, כי הוא טובע ואין מעמד לרגליו, ואין משען ואין משענה בכל החכמה הרבה אשר היתה נר לרגליו עד היום.

איוב אינו מסביר. על הרוב גם לא יתן את לבו להשיב על דברי רעיו. יודע הוא, כי בודד הוא בין חבריו אלה, אשר אשר באו לנו ללו ולנהמו. יודע הוא, כי איש מהם לא יבין לו, לא ירניש אתו. אין טובלים בחבורה. הוא רק צועק מנהמת לבו, ובצעקתו זו - אמתו, אותה האמת שאין צורך לבסס אותה בראיות והוכחות. איוב צועק, יען כי יכאב לו. וכי יש לנו עוד צורך לשמוע גם אל תוכן דבריו למען צדד בזכותו?

אין אנהנו שומעים בכלל אל אשר ידבר כל אחד מן המתוכחים כשהוא לעצמו. אך שטף-הדברים הנמרץ אוהו בנו מן הרגע אשר יפתח איוב את פיו לקלל את יומו עד הרגע האחרון אשר לעינינו תהפך מדורת המרד הלוהט לאפר-הכנעה עומס וצונן. בשטף השירה אין אתה מרניש בכפל הדברים ובהסרון הדברים; אין אתה מכיר לפעמים גם את הרעיון בבהירותו המופשטת. לא רק הרעים נכנסים כל אחד לתחום חברו עד כי אין כמעט להבחין ביניהם, כי אם גם איוב עצמו חוזר כמה פעמים על רעיונות ידועים. ובכל אלה רענונות השירה לא תחדל. לפעמים אין אנהנו שומעים אל אשר ידבר, אך צלצול המלים וקולן יכו על לבנו הלוחך והתכות, ואנחנו לא נינף משמוע. כמו רעמים באים ומתגלגלים זה אחר זה ונבלעים זה בזה, רק הברקים התכופים נצתים אחריהם ומאירים את אפלת העולם וההחשכה.

נסחפים אנהנו עם גלי השירה, ואין אנהנו יודעים, אם סלאי הטבע הם עם כל העוז הכמוס של העדר-האמצעות, או יד האמן היתה פה, ידה-רוצים, אשר הצליחה לא רק לגלות כל עצמתה, כי אם גם למחות את עקבותיה... שירת איוב היא אולי הטבעית ביותר בכל כתבי-הקודש, ויחד עם זה אין לנו עוד ספר, אשר בו נשעבד בכח גדול כל-כך גם אל להמי אמנות גלויים וגסתרים, אשר בו יהיה כל צל-צלו של הרגש מורד ומתרומם עם כל תנועה קלה של הריתמוס, עם כל שנוי דק של המשקל, עם כל ציוורה כפלה של החרוזים. וכי אין אתם מרנישים בקללות איוב הראשונות עם החרוזים המשולשים היוצאים רחופים זה אחר זה את הקול העמום של הרעמים הראשונים בהתפרץ הסער והנחנק? והאם אין המנוחה הקרה נשמעת מרוך הכינשנציות המדודות של אליפז:

דגה אשרי אנוש יביתנו אלוה,

ומוסר עדי אליהם מאם;

כי הוא יכאיב ויחבט,

ימחק וידיו תרשינה.

בשש צרות יצילה,

ובשבע לא ינע בך רע.*

(* איוב ה', י"ז-י"ט.)

גם האיש אשר לא ידע את פירוש המלים יכיר תיכף את ההבדל העצוק
אשר בין הריחמוס המרשל של דברי אליפו אלו ובין ילל-הלב של איוב לאחר
שקצה נפשו ב. מנחמי העמלי עם דבריהם הפושרים. בנסף המלים ובצרוף האותיות
אנחנו מרנישים את ציור החורבן, בהסיר אל את עינו הטובה מעל האדם:

יִסְגְּרֵנִי אֶל אֵל עֲוִיל
וְעַל־יְדֵי רָשָׁעִים יִרְשָׁנִי.
שָׁלוּ הַיְיִתִי וְיִסְרְפֵנִי
וְאֶחָז בְּעַרְפִי וְיִסְצַפְצַנִּי,
וְיִקְיַמֵּנִי לוֹ לְפִשְׁרָה *.

שירת הטבע בקשיוטה - וכמה עמוקה בגרותה האמנותית! הוד קדומים חוסף
על כל סננונה, ויחד עם זה גם רחשי הלב וגם איזו אמנות מסתתרת לא ינכר
אותותיה של תקופה מאוחרת מאד. מלון שלם ** של מלים ובטויים עתיקים,
שמאות מפרשים יגעו לשוא והמציאו להם ביאורים מפולסלים, מעיה, כי יצירה
קדומה מאד לפנינו. ואין סלא, אם אחד מבעלי האגדה טיהם אותה גם למשה
רבינו... באמת יש בשירה זו איזה יסוד קדמוני ועתיק ימים מאד. איזה הד רחוק
של חיי המדבר עולה מכולה, - ואפשר מאד שהאגדה על דבר מאורעות איוב התה
נפוצה מימי קדם גם בין העמים הקרובים לנו קרבת לשון וקרבת משפחה, וביאוד
באדום וסביבותיה. גם בין החוקרים של זמננו יש כאלה, שראיות מובהקות בידיהם
על קדמותה של היצירה הזאת ***). אך הרוח הפנימית, המנשבת בה, מקרוב באה.
היופי הפראי מתמוז כאן עם איזו תרבות רוחנית עליונה, שנבולותיה נונעים כבר
בנו. אין כאן, כמובן, אותה מהירות-הבטוי של המחשבה אשר בקהלת; אותה
הקליעה אל המטרה עם היריה הראשונה... שם נתן בפתנס קצר סך-הכל אחרון.
סה אין יודעים עוד לקרוא בשם את תמהון הלב. שם אנהנו טטילים בשביל-רנן
מלאי אור ושקט, ופה אנהנו עוברים דרך סככי יער ונכשלים על כל שעל באפלת
הצללים; אך השמש הרחוקה אינה עוזבת אותנו גם באבוד כל דרך. בקהלה מלאכת
ההריסה כבר נגמרה ולשונות האש המהורות מלחכות את שרידי ההיכל; באיזבי
אנהנו עדים להתהלת החורבן ועשן-הדליקה הכבד עוד יורד עלינו כעבה-הענן לתתום
את השמים הנבוהים בעדינו...

(* איוב ט"ו, י"א, י"ב.

** מספר המלים, שאין דוגמתן בשאר ספרי התנ"ך, סניע כאיוב לשבעים ושבע.

*** הד"ר י. ל. קצנבלמן, וכסדומני גם ארנסט רינג.

IV

מה שעושה את שירת איוב כל כך קרובה אל לבנו, אינו רק הפתוס הנפלא אשר יפעם את כל פרקיה, כי אם גם אותה ההזינה הגדולה, אותו קול-הלב העמק, העולה מתוך דברי איוב גם בקללו וגם בזעקו חמס. זה אפי' של הפתוס העברי, שאיזה שקט פנימי, איזה בטהון פנימי מלווה אותו לעולם. תנחומות-אל אתנו תמיד. אין כאן אותה המרירות האכזרית שבדברי פרומיתוס כנגד ציאוס. שם נלחמים כחות-איבה. המלחמה כנגד ציאוס היא מלחמת-עולם, מלחמת דור ודור. אלהים שם סמל הכח המתנגד לאדם, לאֲשֶׁרוֹ:

מוֹשֵׁל עַל עוֹלָם
אֵל שְׁלִיט־עָרִיק,
אֵל רַע, אֲכַנְרִי*)

מה הלב משתפך לפני אלהיו, אשר הסתיר רגע את פניו ממנו. מה אלהים המקלט היחיד. אליו נמלטים גם ספניו... לפני כסאו שופכים את התלונות עם הדמעות יחד:

...אֲשַׁקֵּה עָלַי סִיחִי,
אֲדַבְרָה בְּמַר נִמְשִׁי.
אֲכַד אֵל אֵל הֵ: אֵל תִּרְשִׁיעֵנִי,
הוֹדִיעֵנִי עַל מָה תִּרְיָבֵנִי.
הַטּוֹב לָךְ הִי תַעֲשֶׂק,
כִּי תִמָּאס יָנִיעַ בְּפִידִי,
וְעַל עֲצָה רְשָׁעִים הוֹסַעְתָּ?
הִשִּׁיעַ בְּשָׂר לָךְ?
אִם כִּרְאוֹת אָנוּשׁ תִּרְאֶה?
הַכִּימִי אָנוּשׁ וַיִּמִּידִי,
אִם שְׁנוֹתֶיךָ כִּימִי נָכְרִי.
כִּי תִבְקַשׁ לַעֲוִי
וְלִחְטָאתִי תִדְרוֹשׁ?
וְלִמָּה מִרְחֹם הוֹצֵאתָנִי?
אָנֹעַ - וְעַן לֹא תִרְאֵנִי**.

שמעו נא אל הריתמוס הרך של הדברים, אל הקול הנזנה דמעות ורחמים - דגה הוא סוד קסמה של שירת התנ"ך, שירת-האדם האמתית, הנצחית. אין זה הפתוס

(* פרומיתוס לאמבילס. **) איוב י', א-ו. י"ח.

לתפארת, ההנאה העצמית מן הצלצול הרם שנדברים. כל מלה כאן הד לב כואב, כל דבור - טכול-דם. המליצות הקרות שבתנחומי הנעים היו מוניעות אותנו עד לשעמום, לולא המוסיקה המתנה של דברי איוב, המרעיפה על לבנו פעם בפעם חמימות נפשית, אנושית. קול של תינוק עוזב אמו עם שאנת חיה נפצעה - ושניהם קולות-לב חיים. הברכה והקללה נוגעות זו בזו, - ואנחנו מאמינים לשתייהן גם יחד. אין נגוד ואין דיסהרמוניה בחליפות הקולות. להפך: הם כאילו ממלאים זה אחר זה, כאילו מאמתים זה את זה. האדם עובר לפנינו, האדם רפה-האונים, כלי-משחק עלוב ביד הטבע, אשר יקום לפנינו פתאם, בהיות עליו הרוח, עז וגא ונערץ כאלהים, ואשר ישוב והיה לאשר היה בסוד מעליו כחו. לא נכורים דיקורטיביים יצרה השירה העברית, לא „חצאי-אלים“, אשר יצחקו לפנינו ויראו את כח נבורתם, כי אם אנשים, - אנשים בגדלם ובקטנותם, ברנעי עליה ובשעת ירידה, כאשר יהיה האדם מעולם עד עולם.

מזינה הרמונית זו של הפתוס הנשגב עם ליריזמוס רך וצנוע-קו אפיה המובהק של כל השירה הביבלית-הניעה כאן, בשירת איוב, למרום בסויה. עוד צוללים באזינינו קולות-הרעם של קללות איוב הראשונות, וכבר עולה תלות-הלב החרישית על החיים באפס אשר, אשר טובה מהם שנת-המות, המנוחה היחידה ל„ניעי כחי“. עודנו בעצם ריבו עם רעיו, אשר ככל אשר תחוק רוח איוב כן יוסיפו למררו בעקיצותיהם, והנה פתאם כמו שכח אותם כליל, והרנע הגדול בדבר האדם אל עצמו, אל לבו - אל אלהיו, שם בסיו דברים על גורל האדם ועלבון חייו הקצרים, דברי-לב, אשר צליל ינונם העמוק נשמע בכל פעם אשר נשאר רנע עם נפשנו, ועירם חנצת, כברק יאר קפוא תחת ענני לילה, לפנינו יתגלה:

הלא צָבָא לְאָנוּשׁ עַל־י אֶרֶץ

וְכִימִי שָׁקִיר יָמָיו.

בְּעֶבֶד יִשְׂאֵף צַל

וּבְשָׁקִיר יִקְוָה סְעֻלָּו.

בְּן הַנְּחֻלָּתִי לִי יִרְחִי שָׂוֵא

וְלִילֹת עֶמֶל מְגֻרָלִי.

יָמֵי קָלוּ מִנִּי אֲרָג,

וַיִּקְלוּ פְּאֵסִם הַקֶּהָה.

זָכַר בִּי רוּחַ חַיִּי,

לֹא תָשׁוּב עֵינַי לְרֵאוֹת מוֹב.

לֹא תְשׁוּרְנֵי עֵין רְאִי,

עֵינַי בִּי - וַיִּאֲנִי.

קָלָה עֵינַי וְיִלְדָּךְ -
 בֵּן יוֹרֵד שְׂאוּל לֹא יַעֲלֶה ;
 לֹא יֵשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ
 וְלֹא יִבְרָנוּ עוֹד מִקִּימוֹ * .

כקול הסער אשר יחדל רגע, כמו יחליף כח, והמה בסתר הולולים את המיתו העיפה, למען הגבר הילים וכיתר עז להשתער על אויבו, כן קוסמת לנו את קסמה בשירה זו חליפת קול ודממה, תקוה ויאוש, הכנעה ומרד, נהמת כאב ועדנת נענעים. לא פואימה סילוסופית לסנינו, אשר תנחנו בנתיבה ישרה אחת, מבלי נסות ימין ושמאל. אין כאן מלחמת דעות ידועות ומהשבות מסוימות, כי אם ברור-דברים אינטימי בין האדם ואלהיו. שני הצדדים הם קצת ברונו - מתחלה האדם ואחר כך האלהים; אך אל נא יתערב זר ביניהם! זר עלול רק לקלקל. ורעי איוב, המתערבים בריב, באמת רק מקלקלים. איוב אינו נלחם על דעותיו. עליו רק להריק את המון לבו, לנל את האבנים הכבדות הרובצות עליו, ואולי ירוח לו מעט. רוב דבריו של איוב אינם דברי תלגות, כי אם צקן-לחש והשתפכות ורזיים. אכן רק בשירת ישראל יתעדה ככה האדם לפני אלהיו.

מסרק לסרק וזלך הפתום ורפה. הכאב כמו מתרכך מאליו, והגם הלבן, גם ההכנעה, מתהיל רועד מרחוק. הלב, לב האדם הרפה, עיף סינונו, עיף גם מתלונותיו. רוחות שלום ונחמה, באו נא - באו מאשר תבאו! איוב אינו שולח עוד את הצי נאומיו להגן על עמדתו מפני רעיו. כל הוכחה כבר למשא עליו. מה יתן ומה יוסף לו, אם צדק הוא, ומה ממנו יהלך, אם צדקו הם. הוא רק מדבר תחנונים אליהם: עד אנה תזניון נפשי ותדַפְּאוּנִי במלים? הוא עיף כבר מהמון המלים, אשר לא תקלנה את הכאב, עיף גם מלמד זכות על עצמו:

וְאִף אֶמְנָם שְׁנִיתִי.
 אֲתִי תִלִּין מְשׁוּנָתִי.
 אִם אֶמְנָם עָבִי תִנְדִּילוּ
 וְתוֹכִיחוּ עָלַי תְּרַפְּתִי -
 דָּעוּ אִפֹּס בִּי אֱלֹהִים עֲתָתִי
 וְקִצְרוּ עָלַי הַקֶּרֶף - - -
 קִזְנִי קִזְנִי אֶתְּמָם רָעִי,
 בִּי יָרְ אֱלֹהִים נִנְעָה בִּי ** .

כה הולכת שלהבת-הזעם העזה ושוקעת מעט מעט, ובמקומה באה שירה חסלה וכה, שירת ערב. האדם לא נוצר למלחמת עולם. קר לו בלא נר-אלהים.
 * (איוב ז', א' - ב', ו' - י'. **) שב, י"ב, ד' - ו', כ"א.

בלא הסד־אלהים. האם רק מאשר תיעף רוח האדם היא שבה משובט במדבר אל אלהיה? הסימן היא לירידתה, אם תפגע והשלימה עם החיים ועם סתירותיהם? מי יודע? אולי רק אז תקבל את תקונה, בהכירה לא רק את ינון האדם, כי אם גם את ינון האלהים על הפנס הנצחי שבעולם אשר עשה? לא תמיד באה שירת-השלום עם השקיעה. יש אשר היא באה דוקא בנכורה שמש, בהרפא הלב ובכוא הברכה לשכון בו בראשונה.

הרוזי השירה האחרונים של נאומי איוב*. בשעה שהוא עוזב את מרי-שיתו והוא מוסר את עצמו כלו לזכרונות ימי האשר אשר היו לו, זורמים כמד לאטם כמילדיה חרישית מלאה מרירותם המתוקה של נענעים מאוחרים. תנחומי הלב בהם, לב יודע אמתו וצדקתו, עם צרכת עלבונו האחרונה על הענל אשר עשו לו. היום היום הלוהט רפה, ורוח-ערב צוננה, הרוח המ שפחת, עוברת על שדה הקרב עם בשורת שלומה. עוד פעם מביטה הנשמה לאחוריה, אל בוקר חיה, וכוכבי ערב. באשונים בוערים נענועיה:

מי יתנני כִּירְחֵי קָרָם,

בִּימֵי אֱלֹהִים יִשְׁמְרֵנִי.

בְּהֵלוּ נְרוֹ עָלַי רֵאשִׁי,

לְאֹרוֹ אֶלֶךְ חֶשֶׁד;

בְּאֶשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חַרְפִּי,

בְּסוֹד אֱלֹהִים עָלַי אֶהְלִי.

בְּעֹד שְׂרֵי עֲמִדִי,

סְבִיבְתֵי נְעָרֵי;

בְּרַחֵץ הַלִּיכִי בְּחַמָּה

וַצֹּר יִצְוֶק עֲמִדִי פִלְגֵי שָׁמֶן (**). — — —

דממת האלניה רועדת בכל מלה. עוד הדמעה האחרונה מזוהרה בעין, אך על סתחי הלב כבר דופקים, כרכיבי קיץ חמים, תנחומי אלהים. ככה עברה שירת-האיתנים לאט לאט ותהי לשירת-האדם, שירת הלב, אשר צוף בכור צערו נרפא בעניו.

V

ביצירת, איובי נתגלמה כל יכלתה האמנותית של השירה העברית הקדומה. כחות-האיתנים אשר חוללוה נדולים אולי מכה-האמנות אשר הושקע בה. האמנות אינה

(* כ"ט—ל"א. **) שם, כ"ט, ב'—ו'.

כאן קלטום בכל אופן. כזאת לא היתה מעולם בשירה העברית. היא נרחית מפני כחות הטבע, העצומים ממנה. אך הכפר „איוב“ הוא תולדה של יסודות יותר מרכבים. המעבר מן השירה הטבעית אל האמנות אינו פשוט כל כך, כפי שנוטים רבים לחשוב. וגם השירה הטבעית ביותר לא תמיד נמצאת כולה טבעית, כשכודקים אותה לאור הבקורת הנאמנה. שירת ההג'ך פועלת עלינו ככח טבעי. פועלת - למרות שהאמנות בה לקויה עד מאד. כה שלקוי בה מצד האמנות מחמלא על ידי כחות יותר נאמנים. אך אין זאת אומרת, כי לאמנות אין בה חלק כלל. ידה הזהירה עושה עוד במחשך מעשייה. האפסטיזה העצומה עוברת פתאם כרוח-פרצים ועוקרת משרשם את שהילי-האמנות הרכים. אך זחר צהוקה הענוג של ראשית אמנות נשקף לנו מתוך כל סדק ומתוך כל פנה. וכיחוד בספר „איוב“. בכל אופן אין עוד בכל התנ'ך ספר אשר בו הניע כח הבטוי של הסנטון העברי למדרגה נכחה כזו. כל סדק הוא כאן סימפונייה, כל דבור - ציור קולע אל המטרה ויחד עם זה גם פרצוה מוסיקלית. איזה אחד אורגני בכל. אפילו בבנינה הפטום במקצת. הכל מתנועע בכח של ריתמוס פנימי וחיצוני, אשר לא יתן גם לטפה אחת של שירה שתאבד לכטלה. צבע הדברים וקול הדברים כאילו מתחרים כאן יחד, ואין אנו יודעים אחרי מה אננו נמשכים יותר.

בשום מקום לא באה המוסיקליות של השירה העברית לידי פוינה הרמונית שלמה עם הכח הפלסטי שלה, כמו בשירת „איוב“, ביחוד בפרקיה האחרונים - במענה ה' מן הסערה. בשום מקום אין עצמיותה הלאומית על שירתנו כל-כך בולטת כמו בפרקים הנפלאים האלה. סלכטיקה עם מוסיקה, השרטוט הקפוא עם תנועה חיה שאינה סוסקת - כל אשר ישיג האמן רק ברנעים מצלחים לעתים רחוקות כל כך, הושג כאן כמו מאליו. כל ההימנון הנפלא הזה ליפי הטבע עם שפע כחותיו הגלויים והנסתרים, כל הפלגס הסוער הזה, אשר ירומם ואשר יכניע אותנו גם יחד, מתלכד כאן עם המון ציורים בולטים אשר אין כמותם לבהירות בכל שירת כתברהקדש. מין פלסטיקה גוזלת. כמו מתוך ערפלי-טוהר מבצבצות התמונות ואובדות רגע ומבצבצות שוב. תזון ומראה יחד. הכל מחוטב ויחד עם זה צף ומתנועע. כי אשר היח בארץ-ישראל וראה את טף-ההרים ביהודה או בנליל, יעמוד היטב על סטלה המצוינה של שירת התנ'ך. שם ההרים, הסלעים - כל המראות המוחשיים ביותר נראים לעין הרואה כאילו הם צפים תמיד, צפים ומתנועעים. תטבע הממשי טלו מרה אור, רוח ואויר, אך דקמת אדים שקופים, דקים מן הדקים, רועדת תמיד על-פני כל, מגלה ומקסה ומשרה הוד של חלומות על העולם. סטולות כאלה גם לצירי השירה. אין בהם השרטוט הכבד, המטבע המובעת. קני השרטוט נוגעים ואינם נוגעים. את אשר יחסר בצבעים ימלאו הקולות.

בציורי המבע הגרנדיוזיים שבספרים האהרונים של „איוב“ יש אשר אין אנתנו יודעים מה קודם-המלסטיקה או הפתום הלירי. סינורות-השאלה הקופצות, למרות מה שהן מססיקות מה ושם את המשך התיאורים, מפילות על הציורים אור מהיר ועז, ממלאות אותם אור ותנועה, ואנתנו רואים את סלאי המבע במקומות ובמצבים שונים בבת-אחת. אין כאן פרטות מינעת. הכל שוטף ועובר לפנינו בין אור וצל, ואנתנו רואים את החיים במחולם התמידי. מה שחסר בבטוי מתמלא עלידי איה סוד של צירוף-מלים וצירוף-קיום; עלידי אותם הרמזים הדקים, היוצרים את הציור בלב, שכל כח השירה האמתית, ביחוד של שירת התניך, בה ס, ולא באשר נאמר מפדש.

.VI

זאת היא שירת איוב מצד צורתה. שירה ושברי שירה נמנים לנו, והלב נפתח לקראת שניהם כאחד. בתוך הים הסוער עלינו מכל עבר מאירים לנו פתאם יאורי שקט ואיירדמטה. בקרות אור רחבות נפלות פעם בפעם גם על אפלת סנונה, ובשבילים צרים ועקלקלים נתע לפעמים לבקש דרך, עד אשר נשוב ונמצאנה. אך אבד לא נאבד.

מה היא שירת איוב מצד תכנה? מי שרואה בפואימה זו רק את הפיובלימה של צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, עוצם את עיניו מראות את כל מרחב השירה הרב אשר בה. מובן, ששאלה זו מציקה ביותר לגבור הפואימה, אך שירת החיים רחבה ממנה, ובתלונת איוב נשמע לא רק קריאת האדם אל אלהים, אשר „הסיד משפטוי“ כי אם הד ינונו הנצחי של האדם, הד ינונם המתמיד של החיים.

בפתיחה הגפלאה, שלמי צורתה ורוחה אינה אלא אנדת-עם עתיקת-ימים מאד. שאליה צירף האמן את השירה שאחריה, אנתנו מוצאים כבר את סמל הרעיון הראשי אשר בשירת איוב. אנדה זו, שאין כמעט כמוה בכל כתבי-הקדש לאמנות הספור ושלימותו, אינה מלאה עוד אותה הרוח של עוז והתקוממות. אשר בשירה הבאה אחריה. בין אותו איוב הנכנע, אשר ישכים תמיד אחרי ימי המשתה והעלה עולות בעד בניו, באטרו: „אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם“, ובין איוב המתקומם, אשר ידבר משפטים עם אלהים, יש תהום עמוקה. כמשך הדורות הרבים אשר עבר מזמן יצירת האנדה העממית עד שירת היחיד עלה ויסרה ציין-המרד בלב האדם. החוליה נפרדה מעל השלישלת. היא מבקשת כבר את פתרון קיומה במסגרת חייה הקטנה. למה באה? ולאן היא הולכת? היש כי אבנה אבדן עולם? אם כן, מה ומי לה מה בארץ, ומה חלקה בנצחון-הנצח הקר?

בבבל יצרת-עם אמתית אין עוד לשמוע בסתיחת איוב את הד מצוקות היחיד העמוקות. סה גם השאלה, גם סתרונה. כל רעה אשר תבוא על הצדיק אינה אלא גם יון. אנהנו, הרואים בחרדה את החורבן אחר החורבן הבאים והורסים גדה-הישרים, הן רואים גם את הנעשה מ, אחוריה-פרגודי ויודעים בשלמה באה עליו כל הרעה הזאת. ביצירות אנדיות אין העם שואל, כי אם משיב על כל אשר יעורר תמהונו בחיים. אך בחיי איוב, גם כפי אשר יספר עליהם בפתיחה האלימנטרית, אנהנו מרצאים כבר את סמל כל החיים, היי אדם אובד עצה וחסר ישע בקום עליו הסער. ציור החיים ושלומם על עברי פי תהום, ציור האשר של איוב עם החרדה התמידית המסתרת בלבבו, „אולי חטאו בניו, אותו העדר-הבטחון בהתמדת האושר של אלה השוכנים על קצה גבול המדבר – כמה הוא מסמל כבר כשהוא לעצמו את האידיאה של חיי האדם, של אושר האדם! הן כלנו יושבים על גבול הישימון, לכלנו אורבת תמיד „הרוח הגדולה מעבר המדבר... מי הוא האיש אשר ילך תמיד לבטח דרכו, דרך החיים? מי הוא האיש אשר לא ישודר יום אחד כל אצרות חיו ולא יצנ סתאם ריק מכל אשר היה לו?

סחד לא-יבחר זה, הסחד מפני איזו כחות רעים ופנעים רעים הגנונים לט, יוצק רעל גם בטום אשרנו המלאה. כמה נמצאים ההרזים הקצרים אשר בהם יביע אוב את רנש הסחד הזה, שהיה מלוה אותו גם בימי שלותו:

כי סחד פתחתי – ויאתניני,
 ואשר ינרתי יבא לי;
 לא שלתי ולא שקמתי
 ולא נחתי – ויבא רגזי*.

מנחה שלמה לא היה לו גם בימי האושר. לאחר כל חג היה מעלה צילית, אולי חטאו בניו. החג כשהוא לעצמו הוא כבר חטא... אין לעורר את הכחות הרעים, האורבים לנו, על-ידי שמחה יתירה. נלך נא בצעדי דמטה, סן נרגזו את החאום הגדום מתחתינו. לא האסון בבואו נורא. נראים ממנו שבעתים צללץ הרחוקים, המאפילים על לבנו גם באור לו. השלוח, שלוח האושר, נתנה רק לרנע, ואנו מחכים תמיד, כלנו מהכים ברעדה לרעה אשר תבוא. והיא תבוא. אם לא בדמות כשרים ושבא ורוח המדבר, – ובאה עם הזקנה ושפלוחה ומחלותיה, עם פנעמי המת החרדות. היא תבא, אף אם תאחר למעטים.

ובכל אלה יקרה מנת החיים. יקרה גם לאלה אשר יחכו למות, ויחפרו ממטמונים*. גם כי נקרא לו ונפלל לו ונקוה לו, לנואלנו האחרון והיחיד, נחד

(* איוב, ג', כ"ה – כ"ו.)

לזכרו. סחד המות הוא אשר ישחית את הוד החיים. לולא בלהות-המות, לא היו אול, בלהות-החיים. לו היתה לנו רק התקוה האחת, כי המות, כמו החיים, לא יתמיד לעולם! בכל שירת איוב מפעפעת החרדה הגדולה האחת, - חרדת המות. בכל פעם אשר צל זכרה יפל, תעלה יללת הלב הנכנע, אשר יקבל את מתנת החיים עם כל פנימותיהם, אם רק המתנה תהי לו מתנת עולם. בכל שירת התניך אין עוד דבר אשר ישרה על רוחנו עצבת עמוקה כקנינה התרישית של איוב על קצר חיי האדם, על חליפתו המוכרחת, על המות אשר ממשלתו ממשלת עולם:

אָדָם יְלוֹד אִשָּׁה.
 קִצְרֵי-יָמִים וְשָׁבֵעֵי-רִנּוֹ.
 כְּצִיץ יֵצֵא וַיִּמָּלֵךְ
 וַיִּכְרַח בְּצֶל וְלֹא יַעֲמֹד.
 אֶהְיֶה-עֲלֵיָהּ סִבְיָהּ עֵינֶיךָ
 וְאֲחִי תִבְיָא כְּמִשְׁקֵט עִמָּךְ - - -
 אִם תְּרוֹצִים יָמָיו,
 מִסֵּפֶר תְּדַשִּׁי אֶתְּךָ
 חֲקֹו עֲשִׂיתָ וְלֹא יִגְבַּר -
 שְׂמֵהּ מִעֲלָיו וַיִּחְדָּל
 עַד יִרְצֶה כְּשֹׁכֵר יוֹמוֹ.
 כִּי יֵשׁ לְעֵץ תִּקְוָה: אִם יִקְרַח
 וְעוֹד יִחְלִיף וַיִּנְקֹתוּ לֹא תִחְדָּל;
 אִם-יִזְקֶן כְּאֶרֶץ שְׂרֵשׁוֹ
 וּבְקֶפֶר יָמוֹת יָגֵעַ -
 מִרֵּיחַ מִים יִסְרִיחַ
 וְעִשָּׂה קָצִיר כְּמוֹ נֹסֵעַ:
 וְגִבֹר יָמוֹת - וַיִּחְלֹשׁ,
 וַיִּגְעֶה אָרֶם - וְאִיזוֹ?
 אֲזָלוּ מִים מִנֵּי-יָם
 וְגִדָּר יִתְרַב וַיִּבֶשׁ -
 וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא יָקוּם
 עַד-בְּלֹתֵי שָׁמַיִם לֹא יִקְיָצוּ
 וְלֹא יַעֲדוּ מִשְׁנָחָם.
 מִי יִתֵּן בְּשֵׂאוֹל תִּצְפִּינֵנִי,
 תִּסְתַּיְרֵנִי עַד שׁוֹב אֲשֶׁרִי.
 תִּשְׁתֵּי לִי חֶק וְתִזְכְּרֵנִי! (*).

לו רק היה גם למות חק, - נבול וקצב! לו רק היינו נזכרים עוד בנפחן מן הזמנים. כילדים שנענשו, לפני הבורא. מה מתוקה היתה שנת המות, לו היה חוסף

(*) איוב, י"ד, א' - י"ג.

עליה חלום של צמיחה חדשה, חלום של חיים עתידים, אימת החקלון הקר עוצמת אותנו עם קריאת הדברים. אהבת-החיים המשוטה וחבריא, אשר תפעם את כל השירה העברית - זכרו נא את האנדה על דבר מות-משה - רונשת כאן בחגיגה נוגעת עד תרומם הגמשי. זה עתה צעקנו מנהמת לבנו ונקלל את החיים קללת נצח, והגה אנהנו שנים ומתרסקים עליהם כנמול על שדי אמו... את כום החיים לא נשליך מידינו, גם אחרי אשר הרתנו את נטפיררעלה המרים.

.VII

זאת היא שירת איוב - שירת החיים הפנומים, אשר אין להם תקנה ואשר הכר נהמדם בכל צלליהם; שירת האדם האובד, אשר ידיו הרועדות תצאנה בשארית כמו בשולי החיים לכל תבלעהו התהום. האדם תובע את זכותו על ספת אושר אהת בחיים. תובע הוא את שכר חייו המעטים והרעים, כשכיר ירצה יומיו. תובע הוא את זכותו גם על החסא... האדם זכאי תמיד באשר הוא חולף. הכימי אטש ימך - קורא איוב כשאינו רוצה עוד ללמד זכות על עצמו - אם שנותך כימי גבר? כי תבקש לעוני ולחסאתי תדרוש?*) את כל חסאיו מסבך האדם בזה, שנבול יש לחייו, שימי חרוצים. רק פעם הוא חונג את חג קיומו הקצר. אלהים, שהוא נצחי, לא יזכה במשפטו עם האדם, מפני שהוא יציר כפוי: וקר נא כי כחמר עשיתי ואל עפר תשיבני***) - טוען איוב, האת היא אולי טענתו הכינצחת וצי הנחמה? לשוא תבקשה בתשובות הרעים הקלושות. מנחמים לא אלה, שנאים לנחם; לא אלה, שיש להם רפואה מוכנה לכל מכה שלא תבא. מנחמים אלה, שבעצמם אינם מנחמים. אלה היודעים, כי אין במה לנחם, ובכל זאת לבם מקורנחמה נצחי. מנחמת החמלה, מנחמת הרנשת הצער של העולם. דברי הרעים מתבטלים לא מפני דברי איוב; מתבטלים הם מאליהם. אובדים הם בלי הד, יען כי חסרים הם הכח הפנימי, האמת הפנימית. לא אל האמת שבהניון יקשיב האדם בעיר לו, כי אם אל האמת שבנפשו. רק היא מכריחה להאמין בה. בדברי איוב לא ההגיון יקח את לבנו, כי אם הכאב שבהם. איוב צודק, משום שהוא מובל. אמת-מדה אהרת אין לאדם. תמיד נאמין רק למעונים. מדת היסורים היא מדת הצדק. נאומי הרעים הם כבר פנומים, מפני שהם יוצאים מלבבות שוקמים יותר מדי, מלבבות בטוחים יותר מדי. דבריהם הולכים ורפים לא רק מפני זה, שכל אחד חוזר על דברי חברו - גם איוב הולך וחוזר על דברי עצמו כמה פעמים - כי אם מפני שאין בהם המית נפש וחמימות נפש, וכיור שהביעו פעם את דעתם איי בדבריהם כבר החום לשוב

*) איוב, י', ה'-ו'. **) שם, שם, ו'.

ולהלהיב. לא לחנם מתמרמר איוב כל כך על רעיו אשר „בגדו כמו נחלי. האהבה הגדולה של רע נאמן מוצאת תמיד ניב־נחמה. היא בעצמה אולי הנחמה הכר גדולה לאדם גְּרֵבּוֹת אֲבֹדוֹת חַיִּי. ואולם רעיו איוב באו להתוכח, ולא לנחם. הם הראשונים אשר יָדוּ אֶבֶן בּוֹ, כּדָרְכָם שֶׁל חֲבֵרִים מִיְּמֵי עוֹלָם. דְּבָרֵיהֶם יִזְנִקִים לֹא מִרְחָשֵׁי לֵב אֹהֵב, כִּי אִם מִתְשׁוֹקֶת נִצְחָנֶת קָרָה שֶׁל מִסְתַּכְלִים.

כאלה הם הרעים. אֲלִיפּוֹ הַתִּימְנִי – זֶה הוּא, כִּנְרָאָה, הַמִּיּוֹשֵׁב שֶׁבְּחִבּוּרָה. דְּבָרָיו נֹאמְרִים כְּמוֹ בְּלַחֲשׁ... אִיזוֹ הַכְּנַעֲנָה אֲלֶמֶת לִסְנֵי נֹאן אֱלֹהִים וְצִדְקָתוֹ בָּהֶם, וּמִנְחַת בַּטְחִין, אֲשֶׁר תִּכְרִיחַ אֹתָנוּ לְהַטּוֹת אֹהֶן אֵלָיו. אֵין לְקֹרֵא בְּלֹא רֵטֵט סְנִימֵי אֵת הַזּוֹן־הַלִּילָה אֲשֶׁר בִּמְעַנְהוּ הַרְאִשׁוֹן :

וְאֵלֵי דָבָר יִנָּבֵן
 נִתְקַח אֲזַנִּי שָׁמַךְ מְנִהוּ.
 בְּשִׁעְפִים מְחִינֹטוֹת לִילָה,
 בְּנִפְל מִרְדָּמָה עַל אַנְשִׁים,
 פֶּתַח קָרְאֵנִי וְרַעְדָה
 וְרֵב עֲצָמוֹתַי הַסְחִיר.
 וְרוּחַ עַל פְּנֵי יַחֲלֶף
 תִּסְמַר שְׁעָרַת בְּשָׂרֵי,
 תַּעֲמֹד וְלֹא אֶבִּיר מִרְאֵדוֹ
 תִּמְזַנֶּה לְנֶגֶד עֵינַי,
 דְּמָמָה וְקוֹל אֲשַׁמָּע :
 הַאֲנֹשׁ מֵאֲלוֹהִים יִצְדָּק ?
 אִם מַעֲשָׂהוּ יִסְתַּר נֶכֶר ? *

כמו צללי־מסתורין מרמזים עלינו... פחד אלהים נופל עלינו. נשליך נא את כל־יִזְנֵנו עוד טרם נקרא את קריאת־הַמְרִיָּו דְּבָרֵי אֲלִיפּוֹ אֱלֹהִים פּוֹעֵלִים עֲלֵינוּ כְּלַחֲשׁ־שֶׁל־הַשְּׂנַעֲנָה... אֵךְ כִּכֵּל אֲשֶׁר יוֹסִיף לְדַבֵּר, כֵּן יִסּוֹר הַקֶּסֶם מֵעַל דְּבָרָיו, – קֶסֶם הַמְּנוּחָה וְהַבְּטָחוֹן הַסְּנִימִי. הוּא מִתְחַלֵּל מִתְרַנֵּן וּפּוֹפֵל אֲשֵׁמוֹת עַל אִיּוֹב, וְאִזּוֹ יִהְיֶה נִם מֵעַט לִזְרָא. בִּיחּוּד, כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ וְחוֹזֵר עַל דְּבָרָיו – נִנְעֵ זֶה שֶׁל כָּל רְעֵי אִיּוֹב. יֵשׁ דְּבָרִים, וְאִסִּילוֹ דְּבִירֵי־אֵמֶת, שֶׁהֵם יִסִּים רַק כְּשֶׁהֵם נֹאמְרִים סַעֵם אֵהֵת. רַק פְּרִין הַרְנֵשׁ הַחֲדָשׁ יִשׁוּב וְיִחַדֵּשׁ אֵת כַּח הַמַּלִּים אֲשֶׁר כִּבֵּר צִלְלוֹ בְּאֹזְנֵינוּ.

ביתר עוֹ עוֹלָיִם דְּבָרָיו שֶׁל בְּלִדְד הַשּׁוֹחֵי. חֲדוּשׁ מַחֲשַׁבָה אִמְנֵם אֵין בְּנֹאֲמוּיָו. נִם הוּא הוֹלֵךְ וְחוֹזֵר עַל הַרְעִיּוֹן, שֶׁכִּבֵּר הִבִּיעַ אֹתוֹ אֲלִיפּוֹ בִּמְעַנְהוּ הַרְאִשׁוֹן :

* (אִיּוֹב, ד', י"ב–י"ו).

זכרנא, מי הוא נקי אבר, ואיפה ישרים נכחדו? (1), אך את דבריו סחיה רגש יותר
 טועה, בפתחן יותר עמוק. יסורי החיים הם טבע החיים. כלנו נתונים תחת ממשלתם
 ההוקה — הצדיק והרשע גם יחד. את הצור הזה לא יעתיק איש ממקומו.

מִרְרָה נִקְשׁוּ בְּאֵפוֹ,
 הַלְמַעֲנָד מִעֹב אֶרֶץ
 וְעֵתֶכֶּךָ צוּר בְּמִקְוֵמוֹ?
 גַּם אֹרֶר רְשָׁעִים יִדְעָךָ
 וְלֹא יִטֶּה שְׂבִיב אִשׁוֹ (2).

אין הוא מאמין בשלות הרשע, אשר רשת מזרה תמיד לפני רגליו וכמו „על
 שִׁבְכָה יתהלך“. כִּי אֵהוּ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁנֶה בְּלִי מַיִם, כֵּן לֹא יִצְוֵר הָאוֹשֶׁר בְּלִי יִשְׁרָה-
 לֵב וּמְנַחֵת לֵב. אֹרֶר שֶׁל בְּלָהָה הוּא מִפִּיל עַל חַיֵּי הָרֶשַׁע בְּדַבְרֵי הַמְּלֵאִים עוֹז שֶׁל
 אִמּוֹנָה. אֵךְ גַּם הוּא אֵינּוּ יֹכֵל לְהִקְלִין מִמְּבוֹכַת-הָרַעִיּוֹן עַל-דַּבְּרֵי הַצְּלַחַת הָרֶשָׁעִים
 שְׁאִינָה אֵלֶּא זְמַנִּית — רַעִיּוֹן אֲשֶׁר כָּל רַעִי אֵיזֵב מִתְּלַבְּמִים בּוֹ בְּלִי הַרְף, מְבִלֵי שִׁים
 לֵב לְחַלּוֹנֵת אֵיזֵב הַצְּדוּקָה, כִּי כָּל חַיֵּינוּ הֵן אֵינִם אֵלֶּא זְמַנִּים:

אֱלֹהֵי יִצְחָק לְבָנָיו אֵינִי —
 יִשְׁלַם אֵלֵינוּ וְיִדְעֵנוּ!
 יִרְאוּ עֵינָיו בִּידֵנוּ
 וּמִחַמַּת שְׂדֵי יִשְׁתָּה! — —
 זֶה יְמוֹת בְּעֵצֵם הַמַּי,
 בָּלוּ שְׁלֹאֲנָן וְשִׁלְיוֹ — — —
 וְזֶה יְמוֹת בְּנִקְשׁ מִרְרָה
 וְלֹא אָבֵל בְּפוֹכָה (3).

צוּפֵר הַנְּעֻמָּתִי, הַרַע הַשְּׁלִישִׁי, חוֹזֵר כְּבֵר עַל דַּבְרֵי אֵלִיפוֹ וּבִלְדָד גַּם יַחַד.
 מוֹכֵן, שֶׁהוּא בֹא רַק לְהַחְלִישׁ אֶת כַּח הַסְּעוּלָה הַמְּעֻטָּה אֲשֶׁר סָעְלוּ עֲלֵינוּ הַקְּדָמִים
 לוֹ. כָּל כֵּךְ דַּל הַמְּקוֹר, אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ שׁוֹאֲבִים שְׁלֹשַׁת הַרַעִים, שֶׁבְּדָלוֹת הָאֶחָד מִמֶּנּוּ
 לֹא יִשְׁאִיר מֵאוֹמָה לְבֹא אַחֲרָיו. בְּסַעַם הַשְּׁלִישִׁית עוֹד יִמְצֵא אֵלִיפוֹ מַלִּים לְהַשִּׁיב עַל
 דַּבְרֵי אֵיזֵב. בִּלְדָד מִשְׁתַּמֵּט כְּבֵר בְּמַעֲנֵה קֶצֶר, שְׁאִינּוּ אֹמֵר כְּלוֹם: „מָה יִצְדַּק אֲנוֹשׁ
 עִם אֵל וּמָה יִזְכֶּה יְלוֹד אִשָּׁה (4)“. צוּפֵר מִשְׁתַּתֵּק לְנַמְרִי (5).

עַל הַבְּמָה עוֹלָה תְּמוּנָה חֲדָשָׁה, מְחַרָּה, אֲשֶׁר לֹא יַחֲסֵר בָּהּ גַּם מִקְצַת שֶׁל
 קוּמִיסְמוֹם — אֵלֵינוּ בֵּן בְּרַכְיָאֵל. אֵינּוּ יוֹדְעִים, מֵאֵין בֹּא פְּתָאֵם. כְּמוֹ סֵן הַשְּׁמִים

(1) שֵׁם, דָּ, ו', (2) שֵׁם, יִשָּׁה, ד' — ה'. (3) שֵׁם, כ"א, י"ט — כ', כ"ג, כ"ח.
 (4) שֵׁם, כ"ה, ד', (5) וְשׁ סְבָקִים חִפְיָהִים לוֹ פִּרְקֵי כִּי (סַפְסוּק ז') וְכֵל הַפִּרְקֵי כִּי.

הוא נופל לתוך ההכורה, מלא מלים וחמה. כי מלאתי מלים – הוא צועק בחמת דוחו – הציקתני רוח בטני. הנה בטני כיון לא יפתח, כאבות חדשים יבקע. אדברה וירח לי, אפתח שפתי ואענה! צעיר לימים הוא, ועל כן לא פתח את פיו בדבר זקנים ממנו לימים. אך כשהוא פותח את פיו, לא יחדל עוד מדבר. הוא מלאה אותנו בלהג הרבה. מקדים הוא הקדמות להקדמות, ובמבול של דברי נאווה הוא שוטף אותנו בשרם ישמיענו את חסצו. בכל פעם הוא עושה הכנות רבות, כמו מתכוון לקשוץ קפיצה אחת גדולה, ובכל פעם הוא נשאר עומד על מקומו...

אין פלא, אם רוב ההוקרים נוסים לחשוב, שפרקים אלו אינם מגוף הפואימה ונקסחו על-ידי מחבר אחר. גם מן הצד הפורמלי-בראש הספר ובסופו אליהו לא נזכר כלל – וגם מצד התוכן יש להשערה זו על מה לסמוך. קשה להגית, כי משורר מצוין כמחברו של איוב יוציא לפנינו, כתם כל הוכוחים, עוד אחד המדברים, אשר לא יוסיף כמעט כלום על אלה שקדמו לו. אך אין לבלתי ראות בפרקים האחרונים של נאוטי אליהו עם תאורי הטבע היפים אשר בהם גם קשר ידוע עם מענה ה' מן הסערה. ציך שהוא, וספר איוב לא היה מפסיד הרבה, לו היה חסר את הפרקים האלה.

VIII.

מי איפוא ינחמנו? מי יפתור לנו שאלת החיים והמות? איזו יד טובה תנחנו בתקופ מבוכתנו? יד האדם תקצר מעשות את זאת. יד האדם תקצר מנאול את רעהו. אין אמת אחת ונחמה אדת לשלום ולנבוכים יחד. אלהים בעצמו הבדיל ביניהם. אלהים בעצמו בלל את שפתם, אשר לא יקרבו זה אל זה ולא יבינו זה את זה לעולם.

אל מי נשוע בצר לנו? גם אלהים בעצמו, אשר בידו כוס הנחמה המלאת, לא יקל מן המשא הכבד אשר ירביץ על לבנו. הוא מכניע אותנו בנאון פלאי התבל, אך סוד הברואה ומזמותיה עלינו כמדם עמו לעולם. אל נא נדרוש פתרון לחידותיה, אשר אין נבול ואין קין למו. נלך נא בעינים עצומות אחריה אל אשר תנחנו. היא בעצמה רואנת לנו על-פי דרכה. אוצר החיים הטוב פתוח תמיד, ובאלפי צינורות נעלמים שופע חסד אלהים אל יציריו הנדולים והקטנים. היא, תכין לעורב צידו, כי ילדיו אל אל ישעו ואת קן הצפור הקטנה והפזתה בסתר העשבים תשמור, אשר תעזוב לארץ ביציה; ואולם היא תדאג גם לנשר המורף, אשר ישים קנו. על שן סלע ומצודה, בחסרו אוכל לאסרוחיו, אשר יעלעו דם, ואת רחמיח לא תמנע גם

(1) שם ל"ב, י"ח-כ"י.

מן הבהמות, הענק שבחיות, אשר „כחו במתניו ואונו בשרירי בטניו. היא לא תבחין בין העו והרעה, בין השודר והשדוד. לכלם תדאג במדה אחת. לכלם חובותיה. גם אלהים לא ינחם. בצעקת-מלך הוא נותן את קולו. לא לו הצמדק. לא לו הת דין-חשבון על מעשיו. בחסארת העולם אשר עשה ובהמן כחותיו – צדקתו. איך נדן את היוצר, אם אין גם בכחנו להקיף את כל יצירתו? נהם אלהים מהמם את איזכ המסכן. „די שמתי למרסי – הוא מנמנם בחרדה – דברתי ולא אבין, נפלאות ממני ולא אדע...“

נכלמים אנחנו עחבים את הבטה. האמנם ככה נצא מאת פני אלהים? האמנם רק בהפגענו ובאלם רוחנו רצונו? אך ברנע האחרון יסול אור אלהים הטוב על מחשכי לבנו. אלהים, אשר מנערת קולו נאלם איוב, סונה, כתום הדרמה, אל אלימו מתאם ואומר לו: „חרה אפי כך ובשני רעך, כי לא דברתם אלי נכונד כעבדי איוב. אלהים בעט בסנינוריו! אלהים הכיד את צדקת איוב, אשר המיח דברים כנדרו, וימאם במדברי חונף. כמה יופי אלהי ורוממות אלהית במסקדין אחרון זה! כמה יש בו כדי לפים! לא בשירות והשבחות יחסוין אלהים, כי אם בועף הל הנאמן, אשר יזעזע את כסאו באפו ואשר ישא בכלזה ואשר יסבול עמו את צער העולם הגדול באהבתו אותו...“

* * *

וזאת היא שירת איוב – סערת-הקיץ האחרונה בספרות העברית הקדומה. עוד מים יבואו וימים ילכו, ודור דור בה את נכאי לבנו ישמע. יסורי לב עמוקים תוללה ויטבעו בה את חתם יסים לנצח. כמיטב שירת הנביאים, גם היא לא נולדה מתוך שפע החיים, כי אם מתוך מועקת-הרוח והמון עניוין. שירת המדבר היא ולהם יענו שקינים כל חרזיה, אך צמאון חיים וכחות חיים אדירים שוקקים בה מראשיתה עד אחריתה. הצער הרב אינו מדכא אותנו, כי אם מעורר וקורא לאלהים. על-ידי הצער נקרב אל אלהים. האדם לעמל נולד, אך נאולה יש. הנאולה תלויה בנו. האדם נאל את עצמו. הצער נואל. עם כל הינון הרב השפוך על פני היצירה הזאת, עוד מעטת תום חתומים מפכים בה בחזקה ואמונה גדולה בה יוקדת. נר אלהים עוד על ארץ רבה.

בשירת איוב עוד פעם התלקחה האש העתיקה ותנע באשיות עולם ותרעידן – אש האלהים במרם תקנה.

יְהִי חֵלְקֵי עַמְכֶם ...

יְהִי חֵלְקֵי עַמְכֶם, עַנְוֵי-עוֹלָם, אֱלֹמֵי-נֶפֶשׁ,
רִקְמֵי חַיִּיהֶם בְּשֶׁהָר, צְנוּעֵי הַגּוֹת וְעֵלֵיָהּ,
זֹלְמִים נְעֻלְמִים, מְמַעְטֵי דְבָרִים וּמְרַבֵּי תַפְאֶרֶת;
נְנוּזָה חֲסִדַת רוּחְכֶם בְּתוֹכְכֶם בְּפִנְנָה בְּקִרְקַע יָמִים,
וּסְגֻלוֹתֵיכֶם, בְּגִרְגְרֵי יֵסֶר, בְּחִבּוּן צְלָלִים תַּפְרִינָה.
לְבַבְכֶם – הַיִּכַל הַקִּדְשִׁי, וְשִׁפְתֵיכֶם – שְׁעָרֵי הַסְנוּרִים,
שׁוֹעִים – וְלֹא הַגֵּד לְכֶם, נְגִידֵי רוּחַ – וְכֹל יִדְעֵתֶם,
אֲמִנִי הַשְׁתִּיקָה הַיָּסֵף וְכִהְנִי דְמַמַּת אֱלֹהִים,
לֹא תִשְׁלַט עֵץ זָר מֵעוֹלָם בְּחַג נַפְשְׁכֶם וּבְאֲבָלָהּ;
אוֹר אֶחָד לְעֵינֵיכֶם תְּמִיד, אוֹר שְׂקֵט וְנוֹגֵה,
וּבֵת-שְׁחוֹק אַחַת, רַבַּת בִּינָה וְסִלְיָהּ, לְשִׁפְתֵיכֶם,
לְפָקֶד בָּהּ, בְּלִי הַכְרַע בָּהּ, אֵת כֹּל הַבָּא לְקִרְאָתְכֶם:
הַגְדֹּלוֹת עִם הַגְּדֻלוֹת, בְּצַדִּיקוֹת כַּחֲטָאִים נִם יָחַד;
אִם אִם, קָמוּ עַל רֵאשֵׁי אֲצָבָעוֹת, תַּעֲבִרוּ בְּנִתְיֹבוֹת חַיִּים,
וְלְבַבְכֶם עַר, וְאֲזוּנְכֶם קְשׁוּבָה, וְעֵינֵיכֶם מְשׁוֹטְטֵת תְּמִיד,
וְנַפְשְׁכֶם חֲרָדָה לְקִרְאָת כֹּל רַחֵשׁ יִפִּי וְנִדְנֹד תַּפְאֶרֶת,
עָבֹד זֹרֵעַ מְבִיבְכֶם בְּאֶפְסֵי-יָד וּבְלִי כֹנֵה,
אֵת הָאֲמוּנָה וְאֵת הַשְׁהָר, הַרְעָפִים מְכֹל יִשְׁחָתְכֶם
בְּעֶרְף מִשְׁמִים תִּבְלֹת וְצְלָלִים מִיֵּסֶר רַעְנָן.
אֲכֵן לַמּוֹדֵי הַחֲרַשׁ אַתֶּם וְחִדְלֵי קוֹל וְדְבָרִים,
פִּיכֶם לֹא יִפִּיעַ גְּדֻלוֹת וּכְפָאֶם לֹא תִיצַר קְמוֹת.

יָנוּעוּ מֵאוֹיְיְכֶם בְּלִבְכֶם וְנִעְנוּעֵיכֶם בְּהִיקְכֶם יְכַלּוּ,
לֹא יָד לָכֶם בְּמַעֲרֻכּוֹת חוּזִים וְלֹא נִחְלָה בְּכַתִּי מִשְׁכִּית.
שְׂרִידֵי יָמוֹת תַּחֲתֵיּוֹ צַעֲדְכֶם, לֹלֵא הַדּוֹ וְרָשָׁם,
וְאוֹלָם חַיִּיכֶם — מִיִּשְׁבֵּי חוּזִינְכֶם, וְהַפְּאֲרָתְכֶם — עֲצָם הַיּוֹתְכֶם;
אֵתֶם הַשׁוֹמְרִים הַגְּאֲמָנִים לְעֹלָם אֱלֹהִים בְּעוֹלָם!
יוֹם יוֹם, וְרִמְסִים רִמְסִים, בְּאוֹר עֵינְכֶם וּבִשְׂרָטוֹמֵי פְּנֵיכֶם,
יָנַר יָפִי חַיִּיכֶם אֶל חֲלָל הָעוֹלָם, בְּהִנְגֵר מִעֵין חֲתוּם
אֶל לֵב נִהַר לְהַחֲיֹתוֹ — וְהוּא לֹא יָדַע.
וְחֵי אֱלֹהִים, אִם יֵאבֹד נִיד אֶחָד מִצַּעֲפֵפֵיכֶם
וְאִם יִפֹּל אֶרֶצָה הַקָּטָן בְּנוֹעוּעֵי נִשְׁמַתְכֶם!
בְּשִׁירַת הַבּוֹכִים בֶּן יַעֲמָדוֹ יִרְעָדוּ לְנִצָּח בְּחֲלָל הָעוֹלָם,
וּבְחֹדֶר אַחֲרוֹן, נָם בְּאֵבֶר שְׂרִיד לְשִׁירֵי הַיָּמֵן וּיְדֵתָן
תִּקְרַר לְתַבְמַת כָּלִּיל וְדִרְדָּע — הֵם עוֹד חַיָּה יָחִיד
תִּנְלוּ שְׁנֵית בְּאוֹר עֵין אַחַד הָאָדָם וּבְעֹלָם פְּנֵיו.

תְּרַעֲיָה אֵב, בִּיעַר מֵאֲלוֹי.

אַחַר-אַחַד וּבְאֵין-רְאָה... .

אַחַד-אַחַד וּבְאֵין-רְאָה, בְּבוֹקְבִים לְפָנֶיךָ שְׂמֵרָה,
כְּבוֹ שְׂפוּנֵי מַאֲוֵי וַיְכַלּוּ בִּגְזוֹן הַדּוֹמָם,
אַךְ עוֹד הָאֲחֵרוֹן כְּמוֹס עָמִי, וְהוּא נִהְמַת כָּל חַיִּי,
לֹא יִחְרִישׁנָה הַמּוֹן-יוֹם וְכָל-שָׁמַן לֹא יִכְחַדְנָה,
אַשְׁדֵּר אִיטְב־נָא עוֹד בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְלִפְנֵי נְמוֹת יוֹמִי,
אִם בְּהַקִּיץ וְאִם בְּחֵלוֹם, אַךְ לֹא עוֹד פִּעַם אַחַת,
אַהֲהֵ, לֹא אַךְ הַפֶּעַם, וְלֹא רַק עַד אֲרֻגִיעָה,
יִשְׁנֶה-נָא אֵלַי בְּכָל-יְקָרוֹ חֲזוֹן קִדְמַת יְלֻדוֹתַי
וּבְקָרָה חַיִּי יַעֲבֹרֵנִי בְּמֵלֵא מְתָכֹו הַרְאֵשׁוֹן.

אֶמְנָם נִנְאֵלוֹ עֲתָה חַיִּי וְאֶחָלֵל בְּמַחְדֵי רֵאש־גְּזָרִי,
שְׂבַחְתִּי הַמְּסֻלּוֹת לְאֱלֹהֵי וְשַׁעֲרֵי רַחֲמֵי לֹא אֲדַפֵּק,
אֲזַנִּי אֲמוֹמֹת לְקַרְיֹאוֹתַי וְעֵינֵי עֲצוּמֹת לְרַמְזֵי קִדְשׁוֹ,
נְזוּף הָיִיתִי לְשִׁמְיוֹ וּמְגִדָה לְכוֹכְבֵי-אוֹרָם,
לֹא יִבְרַנִּי עוֹד צִיץ-הַבָּר וְשִׁפְלַת שָׂדֶה לֹא תִבְרַבְנִי,
נִזְרוּ מִעֲלֵי חַיִּוֹנוֹתַי וְרוּחֵי הַתְּנַבְרָה לִי;
וְאוֹלָם בְּאַחַד הַמְּקוֹמוֹת, בְּחִיק-תַּבַּל וּבְאוֹצֵר-עוֹלָם,
בְּמִקּוֹם לֹא יִבְחַד מְאוֹם וְלֹא יִשְׁחוּ עֲקֵבוֹת דְּבָרָה,
הֲלֹא שְׂמוֹנָה עַד הַיּוֹם בְּעֵינָהּ וּבְעֵצָם תָּמָה,
בְּחוֹתָם עַל יָמִין עֲלִיוֹן, דְּמוֹת יְלֻדוֹתַי הַקְּדוּשָׁה,
וּמְחוּץ לְחַלְיֹמוֹת עֵתִים, לֹא-נִסְמָחַת וְלֹא-נִקְמָחַת.

באֵלֶת הַשָּׁמַיִם בְּמָרוֹם, עוֹד תִּזְרַח אֵלַי מִמְּשַׁבְּצוֹתָהּ.
צִפְיָהּ הַלִּיכוֹתַי מִמְּרָחֵק וְכָל-צַעֲדֵי תַּמְסֹר.
לִי יִדְעֵד שִׁפְעָהּ וְשָׁלִי עֲדָנָהּ וְהִרְהֵב;

וְנֹף-מְכֻרָוֹתַי הִרְחֹקָה, נִאֲוֹת יְלֻדוֹתַי וּמִסְבָּצוֹתָהּ.
עֲשֵׂה שְׂרָשִׁי, מִצֵּן רוּחִי, גַּעִים וְעֲנֹשֵׁי וְהִגְיוֹנִי,
מִנֵּת יִקְרַת-לִי עַל-פְּנֵי תִבְלֵת וְהִרְוֹמֵת עֲמֻרֹת אֶרֶץ.
אֵין רֵעַנִּי לִי מִיֶּרֶק דְּשֵׂאוֹ וְאֵין מִתּוֹק לִי מִתִּבְלֵת שָׁמַיִם.
זָכְרוּ בֵּינֵינוּ הַטּוֹב לֹא יִסּוּג לְעַד מִדְּמִי
וְכִלְכִּי יִלְבִּין גִּצְחַת זֶה שִׁלְנוּ הִרְאִישׁוֹן, —
נֹף-מִלְדָּתַי, מְלוֹן רֵאשִׁיתִי וְרֵאשׁ כְּרֵאָה עֵינַי,
תִּבְלֵת שֵׁאֵן וּבִוְדָה, צְנוּעַ בְּיַפְעַת עֲלוֹמָיו,
שִׁמּוֹן הָרִים וַיְעַרְיִם וַצֵּעִיר שָׁמַיִם וְאֶרֶץ.
כִּשְׁלַח שְׁבִילָיו בְּעַמְּקֵים וּמִשְׁעָלָיו בְּקַמּוֹת זָהָב
וְחִצֵּי דוּמָם יָמִים וְלִילוֹת, מוֹצֵאֵי בְּקֶרֶת וְעֶרְבֵי, —
וְלֹא נִם הוּא, בְּאֲשֶׁר הוּא שֵׁם, עַל-פְּנֵי תִבְלֵת-אֶרֶץ,
אֶלְכָל מִתּוֹחָיו יַחַד וּבְעֶצֶם זֵיוֹ הִרְאִישׁוֹן,
בְּאֲשֶׁר חֲרַתוֹ מֵאֵן בְּנַפְשִׁי אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים גִּזְלָמָה
וּבְאֲשֶׁר אֲשִׁאֲנוּ בְּלִבִּי עַד יוֹם אַחֲרוֹן וְלִקְחָהּ אֶרֶץ,
עֲנוּגֵי-אֲבִיב אוֹ בְּהִיר־קִיץ, נִוְגַה־סֶתֶר אוֹ עוֹר־חֶרֶת, —
שׁוֹדְנוֹ תָּמִים בְּהִיּוֹתוֹ, קוֹפֵא אֵל יְקוֹמוֹ סְבִיב,
שׁוֹקֵט אֵל זְהָרָיו יוֹמָם וְאֵל רְזִירָיו לַיְלָה,
נֹצֵר רוּחַ אִפְּי הַטְּהוֹר וְשׁוֹמֵר חֲרֻדַת קִרְשִׁי
בְּחִיק כְּלֵאֲבָן דוּמָם וּבְקֶסֶת כְּלֵ-פִנָּה עֲמוּמָה,
בְּדַעַד עֲלֵה גִדְף וּבְצֵל-קַמֹּן-סְבִיבִים גְּמוּגִי;
עוֹד כֹּל יִעָרְיוּ עַל מִשְׁמְרוֹתָם, אֲרָגִים צִלְלֵיהֶם חוֹרֵי,
לֹא גִפְקֵד מֵהֶם וְלִזְלֵל וְאַחַת מִרְשָׁתוֹתָם לֹא נִקְרָעָה,
מִמְּבוֹאֵיהֶם מְלֵאִים עוֹד פְּחָדֵי לִבִּי מִמְּתוֹקִים.

ונגני-חלמותי משלבים תחת אחד השיחים.
גם הרריו בלם עוד על בנם הראשון יסמרו,
עמים כל מרבדיהם, רקומי ציצים ומסלפי רסיסים,
חותם פעמי עליהם ועקבותי בהם נודעו,
והר-חיי הראמון עודנו שפוד על-פניהם,
בין חגניהם ילין ער-עתה הד תרועת נפשי
ורוחי עודנה תועה שם בתמהונה ובאלם שפתה...

וננה-הורי הדל, קן מבמחי ואהל שלומי,
סעון אור פני אם, מחבא כנפה וצלה,
אוצר קצמי נשיקותיה ומצפון ריח חיקה, —
הלא גם הוא, באשר הוא שם, בכפר מרחקים,
על ראש גבעתו הקטנה בצל ערמון עבת,
עודנו גטוע במקומו ומראהו בימי קדם:
מצער, לבן ונחמד, שפל-גג ונעיר-אשנבים,
זתו רפודים אזור ומבקיטיו יציץ החצירה,
גנים עשירים לו סביב ומגדשות מגדל-פרע,
דומם, עם ארחות העבים, תנהרנה לפניו העתים,
והוא נצב על תלו הקטן, נצב יומם ולילה,
צופה לנתיבות עולם וחולם שלי מרחוק,
הנה יהנה בי תמיד וכתליו יעגמו לי דומם,
זכרי ומלא צפוניו וצל חיי תתנם בקרונותיו...

ידעתי כי רק אחת ישת האדם מפסם הנחב
וחזון זיו חהר לא יקום לאיש פעמים;
כי מראה תבלת יש לרקיע ושין ידק לדשא
ואור ננוז למלא תבל חירפנים לכל-מעשי אלהים,
אשר רק אחת תזכה להם עין תלד — ולא יוסף;

ואולם ברבת-פתאם לאלהים, לנאמן בעיניו יתננה,
 לא תשור עין צנוריה וחזה לא נגיד מועדה,
 דומם אערך-לה ואצפה, יומם ולילה אנהלה,
 וכבנור ערוך-מיתרים רוחי נכון לקראתה.
 לא אדע איפה ומתי ומרם אבין איזה הדרך
 ומי יהי הפלאה, אשר יביא אלי הקרבה —
 אחת ינבא לי לבי ונפשי יודעת מאד,
 כי פקד ופקבני החזון ויקר מאוני ושיגני.
 וכבא הרגע הנאדר, והיה כניד עפעף הנצח
 בהציצו עלי פתאם בעד צהר נקרע במרום,
 ונפקחו עיני וארו, וזכו בעיני הילה,
 ומראות ילדותי בלם על צבא חליפותם יחד
 עם כל יקומם סביב יגברו דומם דרך נפשי,
 יסלו עלי ארהות והרם כחלמות בקר בהירים,
 הרחקות תקרבנה פתאם, יקיצו קולות גרדמו,
 ונגנים וריחות נשקחים יקומו שנית לתתיה.
 רק רגע והמהמה החזון, ושטפני גל מתקן
 ואת כל עסים חני, עד תמציתו, ונמיאני באחת.
 ושוב אצמד נפעם לפני עולם פלאי בטהרו,
 בן גטול וחתום, זרוע חידות ופלאים,
 לא חלה בהם יד ולא נסה אליהם דבר-שפתים,
 לבבי ימלא המון ותמהון אלהים על-פני
 בעיני תורח הדמעה ובגפשי תרוסה נאלמה.

חשון, חרע"ו.

הצִיץ וַמַּת...

הוא נִכְנַם אֶל גְּנוּי הַפְּרָדִים וּבְיָדוֹ לִפְדוֹ —
וְחַמְשִׁים לַפְּרָדִים שְׁעָרִים,
וּבְכָל נְתִיבוֹהֵיו הַתַּחְתִּים: תְּהוֹמֵי־הוֹמֹת
וְהַרְרֵי הָרִים;

וְלֵהִט הַתְּרֻבּוֹת בְּשְׁעָרִים, וְאַחֲרֵי הַמְּזוּזוֹת
הַנְּחָשִׁים לְמִזְאָרֵב —
וְהוּא עֵבֶר שְׁלוֹם בֵּין בָּלָם פֶּסַח עַל נְחָשִׁים
וְחֶמֶק מִתַּחַת לְתַרְבֵּב.

לִפְנֵי־וּלְפָנִים נֶחְפּוּ לָבֵא וּלְפָנָיו לִפְדוֹ.
מִשְׁתָּאִים, מִחֲרִישִׁים
נִסּוּגוֹ מִרְשִׁישִׁים: עוֹדֶנְשׁ, הַיְהָרִם לָבֵא
עַד שְׁעַר הַחֲמִשִּׁים?...

הוּא יְהָרִם! — וַיָּבֵא אֶל גְּנוּי־הַנְּגָזִים,
לֹא דָרָךְ עוֹד וְרָשָׁם,
בְּחֻתֵר עַד גְּבוּלוֹת אֵין גְּבוּלוֹת, מְקוֹם הַהֶסְכִּים:
יְהֵאחֲדוּ בְּשָׂרָשָׁם.

יִוְסַף וַיַּחֲתֵר, וַיִּמָּצֵא הַיָּשָׁר בְּשִׁבְלִים —
הַשֶּׁקֶם,

נִשַׁט בּוֹ, וַיָּבֵא בְּאֶחָד הַנְּמָנִים עַד מְקוֹם —
אֵין וְאֵין וְאֵין מְקוֹם.

עד קלות אור עם חשך הגיע. עד אכסי התהו,
לא שלטה בם עין —
ושער החמשים, האחרון — אהה, אל מסתתר —
מה רחוק צדין!

ודעך הלפיד ודעה. הדרךכים משתבשים.
השבילים מהעקלים —
וקלם רק פרודור לפרודור — ואי אחרון השערים?
ואי עצם הסרקלין?

ודבר עינה נפשו מחתור. לא נאמן אור עיני
ורוחו לא נכון;
ויהי פי לא יכל עוד לקת על שמים קוממיות —
ויזחל על גחון.

ובלחכו עפר, על שפתיו עוד תחנה אחרונה
בוערת בליחשך:
לו אבא עד שער החמשים, אך רנע לוא אציץ
מעבר לקסוד.

התפלה נשמעה; ובטרים הלפיד הדועך
עד קצו יגיע
ושער החמשים, כליל אבני השיש המהור,
לפניו הופיע.

רועת הוד, בפתחהר העין — הלדפק?
עוד רנע התאפק,
ופתאם התחזק ויעו, ויקם קוחל —
ויהתפק.

אז יקבה הלפיד, ובלתות השער נבקהו -
וניצן שם פנימה,
נתענה נופתו, וקצרה אוד עשן ותגהר
על מפתן הקלימה...

למנצח על המחלות.

מוזר.

מָפִים וְחַפִּים! הִבּוּ בְּחָפִים!
טִלְלִי, גִּלְלִי! חֲלִיל אֶל פִּיכֶם!
נִסְרוּ, בְּנוֹרוֹת, מִיִּתְרֵיכֶם הַמְּרוּפִים!
קוֹל אוֹפֵר: חֹק! – יָבֵא שָׁר בְּאֵבֵיכֶם!

(שֵׁעִין שִׁיר-עַם).

לֹא בָּשָׂר, לֹא דָגָה, לֹא חֶלֶה, לֹא לָחֶם –
וְמָה כָּל הַדְּאָנָה? – הִיָּד עַל הַשָּׂבִים!

יֵשׁ אֵל בְּשָׁמַיִם וְהוּא הַכֹּל יָכֹל,
לְשִׁמוּ נְרוֹים רָגַל, מְבִיָּרָה הַמַּחּוֹל.

וְחַמַּת כָּל נַפְשֵׁנוּ, לְבַנּוּ הַבוֹשֵׁר.
תִּשְׁפֹּד פְּיוֹם בְּמַחּוֹלֵנוּ הַסּוֹשֵׁר.

וְשָׁלַח הַמַּחּוֹל בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים
לְהַחְרִיד הָאָרֶץ וּלְהַרְגִּיז הַשָּׁחֲקִים.

מָפִים וְחַפִּים...

לֹא רֵבֶשׁ וְלֹא חֶלֶב, לֹא טָפָה שֶׁל יַיִן –
אֵד בּוֹם הַתְּרַעְלָה הֵן מְלֵאָה עֲדִינִי.

אל תחרד הורע: בשאנת, לחיים! —
עד תפיה נמאיה — ודליו שוקים!

והלך וחק ונבר מהולכם,
ופגיתם הצהילו וצהלו קולכם,

ואל ידע איזבכם ואל ידע אוהבכם
את כל המתחולל בקרב לבבכם!

משים וחסים...

לא כתנת, לא נעל, לא כגד ומכסה —
מה רעש? — אין רע! מרבה כסות-מרבה משא!

עירמים וחסים — כנשרים נקלה,
נתנשא למעלה, למעלה, למעלה.

נעופה בסופה, נעברה בסערה
ממעל לים של פגעים וצרה.

כנעלים, בלא נעלים — האין הכל אחת?
אם כה ואם כה — סוף כל מחול לשחת!
משים וחסים...

לא אה ולא קרוב, לא דוד ולא גואל —
על מי אתה געען? ממי אתה שואל?

נתלכדה נא יחד, איש באחיו יתמוג —
חוקי וחקי וחקי, ונתחוק!

ויהי ערב אחד רגלים, סנדלים,
ושיבת הנקיים ושחור התלתלים:

ויסב הנלגל, בלי סוף ובלי תחלה
גם ישר גם הפוך – וְחֹזֵר חֲלִילָה.

מפּים וְחֹפִים ...

לא נחלת אָחֻזָה, לא נג וְצִל־קוֹרָה –
ומה כל הַחֲרָדָה ? ומה כל המוֹרָא ?

הָאָרֶץ רַחֲבָה, וְאֶרְבֶּע לָהּ רִחוּת –
וְבָרוּךְ שֶׁהִמְצִיא לְעַמּוֹ מְנוּחוֹת !

וְבָרוּךְ שֶׁבָרָא אֶת נַג הַרְקִיעַ.
וְלִגְר לָנוּ – שִׁמְשׁוֹ עַל מְסַמֵּר הַיּוֹקִיעַ;

וְבָרוּךְ עַל שֶׁאֵר כָּל טוֹבוֹתָיו הַגְּדוֹלוֹת –
הַלְלוּיָהּ בְּחֻצְצוֹרוֹת, הַלְלוּיָהּ בְּמַחֲלוֹת !

מפּים וְחֹפִים ...

לא הוֹד, לא יסוֹד, לא תַפְאֲרַת וְתִהְלָה –
הַנִּסְתָּמוֹ כָּל הַצְּנוּרוֹת ? – חֲלִילָה !

שׁוֹמְרֵנוּ לֹא יִישָׁן, לֹא יִשְׁכַּח עֲנוּיָו,
וַיִּפְרָגֵם אוֹתָנוּ כְּעַדְכֵּיו וְכָלְכֵּיו.

וְאַנְחָנוּ בְּכַרְפּוֹר כְּרַבּוּרִים וּבְשִׁירָה
וְתִקֵּן כָּל מַה שֶׁפָּגַמְנוּ בְּסִפְרָה :

וַיְהִי מַחֲוֹל הַמְּנוֹת וְשִׁירַת הַפְּנָעִים
בְּפִרְה גְּמוּרָה לְכָל הַחֲטָאִים !

מפּים וְחֹפִים ...

לא דִּין וְלֹא רַחֲמִים, לֹא נָקָם וְשִׁלָּם –
וְלָמָּה תַחֲרִישׁוּן ? – פֶּה שׁוֹמֵר לְאֵלִים !

שה שימו לרגל, ויז להב קצפה —
ותגד חמסקם לאבני הרצפה!

והיה מחולקם מחול עושים וגבורה,
להצית את כל סביבותיכם במדורה.

וקסופת המחול וקנהם הנמירות —
ינפצו ראשיכם אל אבני הקירות!

מפים וחפים! הכו בתפים!
מללי, גללי! חליל אל פיקם.
נסרו, פנורות, מיתריכם המרשים!
קול אומר: חוק! — תפח רוח אביכם!

אב התרעיה. ביער סאלין.

פְּחִיזְרָתוֹ.

(רשימה).

I.

בשעה תרביעית של יום חורף יצא פסח שליט מן הרכבת וראה בעיניו את הכרך ב', שהיה נדח ממנו שלש שנים רצופות, מבהיק לפניו בשורות של שלהבות, נחרזות עליו זו אחר זו. בלא כלי-דרך עמד שליט על הרובד והיה מביט סביבו. הרכבים הכירו בו מיד, שאורח הוא ומררו את רנעיהדותו הראשונים בהזמנתיהם התכופות. נחך עליהם בלבו. הן כל עיקרם של שלשת אלפי הפרסאות, שעשה במרכבת-הברזל לא היו אלא בשביל להזור ולהציץ בפניו של בית-נתיבות זה, בככר-הדשא שכנגדו, הגטועה אילנות, וברחוב הארוך שמאחוריה, שבזוויתיהם הסמויות והגלויות הם מעוררים זכרונות של ימים, ערבים ולילות – וכיצד יעביר את פרסות-הסוס על השבילים, שדרכו רגליו עליהם כל שנות נעוריו ודמיונו – בשנות הפרידה!

שליט היה מהלך לאטו וראשו כבוש בקרקע, כאדם המלקט תותים. מלשולי הדרך הניעו מאד את נטו החולה והשעול היה עולה וחונק את נרוטו. הוא לא הרים את ראשו למעלה: הכיבה היתח עליו אדמה זו. אחרי שעמד רנעים נשען אצל אילן אחד מאילנות הככר התהיל פוסע לו לדרכו וחזיכים מפחרים היו עולים על שפתיו. הוא חיך על שחזר חכה לראות בהייו את כל ה"סגות" הללו ועל "השקק הקטן", שקנה לו שביתה בנפשו לרנע קל, כאילו באמת כל עיקרם של אלפי הפרסאות לא באו אלא בשבילן, על הרכבים והעוברים והשבים, שראו אוהו כתועה ועל עצם עליתו לכאן, לכרך ב'. "אדם יצא מ'ח' וכא' לבי' – מילא, ועכשיו מה?" הוא חיך כלפי האילנות של הככר, שנדלו בקומתם – הרבה מהם ראה בשעת נשיתם – כלפי השלהבות של הפנסים ודיוקנה הורוד של רחל, שהיה מרפרף כנגדו בחללו של הכרך. דבר ישיבתה בב. ידועה היתה לו מתוך הגלויות, המעשיות של סראנק חברו השתקן והקצרן, שחיו נשלחות לו בדיוק פעמים בשנה ועל גבן חיתה רשומה כתבתה של רחל בלי הערה כל שהיא בצדה. עכשיו הוא כאן בב, בשכונתה.

שליט היה תולה מרגע לרגע את ראשו בהלונות הבתים ומציץ לשם. כבית-קסמים נודד באויר היה לו בית-דירתה של רהל וכשבריר-שמש, המפוז ממקום למקום עם נדנד האספקלריה, כך היה דיוקנה של רהל רוקד כנגדו מהלון להלון, מקרן-רחוב אהת להברתה. דרך אשנב זה יגלה פריצה או דרך הלון פלוגי. „לקראתו תבוא או תדביק אותו מאחוריו“, תקראתו בשמו, תניה את ירה על שכמו – מפני דבר זה נבהל. „לא, אי אפשי ברחוב“. הרחיב את פסיעותיו כבורח מפניה. אחרי טלטול מרובה ברחובות ידפוק בדלתה, תפתחנה לפניו, צוהלת, ורודה ומחייבת. על הספה מספרים זה עם זה. במה? נפשי, אל תשאל. האת, ריני השיחה הצוהלים, הקולטים לתוכם עסיסם של שנים. על מחלתו – בשתיקה. היא לא תרגיש בזה כל שלשת הימים. יותר לא ישהה כאן. ואם לשתיקה של עקשנות, ככל השנים – אני, אני כהנה הגדול!

שליט צמצם את פסיעותיו. היה מתישב פעם בפעם על הספסלים שברחוב הארוך כדי לפוש וכדי להאריך את רגעי-הצפיה המתוקים. לשבת כאן בבי, על הספסל, ברחוב הארוך, לא רהוק מדירתה, לשבת שעה, יום, יומים, – מה יפא. עיניו היו מסתכלות הליפות באבני המדרכה ובגנותיהם של בתי-החומה, אזניו היו קשובות להמננות, ששר לו הכרך ובמחו נשאו זכרונות שנות נעוריו כדהרות-סוס שוטף, ורחל אוהזת במושכותיו של הסוס.

שלוש שנים של פנישות ארעיות ומפוזרות. רובן ברחוב הארוך. הוא והיא ופראנק. כל אוהן שלוש השנים לא דברו ביניהם זה עם זה אפילו פעם אחת ביחידות. אחר-כך פנישות סמוכות מהקדמות בהדרו של פראנק. שתיקה עקשנית, סכסוכים, דבורים קצרים, שהיה מתחרט עליהם תמיד, מפני שמעולם לא היו שלוחים נאמנים לשפעת ההרהורים הנועים מעשרם ולא נהנו פדות לאנקת הנשמה, הכמהה לרחל. ביום היה מהלך על פני זרחוב הארוך ומסביבה ומחפשה, ובלילות היה מהבר מימרות גאות להכנס עמה בשיחה על ידן. הלילה הולידן, היום קברן וההלום השיכן לתהיה. כך עברו עליהם עוד שנתיים: אכסוף של ימים טפלים כשורות של מסדרונים ארוכים ואפלים. פעם אחת שפך עליה דיוטה מלאה דיו – בחדרו של פראנק היה הדבר – מתוך הלצה ומתוך כעס. שלשת הערבים האחרונים בלו בחדרו של פראנק. בערב האחרון, ערב של שלג, ירח וצחוק מרובה, הזמין אותה לטיול מתוך הפצרות מרובות שלא כטבעו. סרבה. התחמק סתאם מתוד חדרו של פראנק בלא ברכה ולמחר יצא, להכעיס, את הכרך בי ושוב בלא ברכה.

כעס הלחל סתאם את לבו של שליט. סרבה המרש... דבר לעצמו, כשעמד מעל הספסל ורקע ברנליו. מכטו התועה עבר לארכו של הרחוב הארוך וננעץ בשדרת האילנות שבסופו, שמטילי-הברזל של המסע מתחילים שם... אולם מיד חזר

לאחריו והתחיל מרחיב את פסיעותיו. „למעונה, מיד׳ - דבר לעצמו. „מחרי - לא, מיד׳. מתרי! - כן יקום. הוא הרגיש פתאום במבטו, שהיה נעוץ באותיות של שלט. „קונדיטוריה׳ עבר במחו על האותיות ומכל מקום לא זו מבטו מהן. את לבו תקפו פתאום נענעים חריפים, שעקרו את גפו ממקומו. לשם, מיד׳ - עלתה מתוך לבו נהימה ומבטו לא זו מן האותיות, כאילו היה דולה מתוכן את הנענעים ואת ההחלטה ללכת מיד.

„הריוזנטמות׳ - שמע כרוז מאחוריה. הוא הסיר את מבטו מן השלט והביט סביבו. „אקנה׳. לשמם של שני הספלים הקטנים, הריקניים המתהגנים: הכניסו פרחים לתוכנו, כי לכך נוצרנו! לשמכם, הספלים הקטנים, רחמתיכם. ריקניים עמדתם תמיד על שולחנה. כמה שוטפה היה כל אותן השנים, שלא כבדם במתנה. הוא רק הכניס את ידו לתוך כיסו ומיד שנה את החלטתו. הספלים מלאים הם, שוטפו! לנלג על עצמו והתרחק מן ההריוזנטמות.

וואולי אפריעי׳ - נצניץ פתאם הרדור במחו כשרגלו האהת כבר עמדה על המדרנה העליונה וידו ננעה בכפתורו של הפעמון. אכנס!... ישיבה קרובה של שתי בריות, שכופרות במציאותן של שאר בריות בצלמן. פתאום דלת נסתתה להבעים. פרצוף זר, לא־קרוא מתפרץ כרוח צוננת, שטופחת על בשרו של אדם טיבל באמבטי של חמין. המבטים מתבלבלים, השולחן זו לשם מה ממקומו, כסא צונת, ספר נפתח ודפיו מרשרשים, היא, בת־השועל, מפזרת כמו בשונג את השערות ומתכוננת לסוכך על הפנים שהסמיקו. הוא, פניו אל החלון, ידיו בתוך כיסיו והשפתים שורקות להן מתוך מטחה מעושה. ידו של שליט נתרה מכפתור הפעמון. באו ביעף ועמדו לפניו חיים הרגעים של הערב האחרון, כשהפציר בה לטייל והיא הציצה בו מתוך לנלוני. פניו היו אז מתחננות. עלבון! עלבון! - קרא שליט מתוך לב סילד מכעס. ירד בתפוזן מעל המדרגות, התחיל פוסע בהתרנשות אצל הבית זמעין בהעלבון. ברגע זה החליט לסור מיד למעונה ולשאול את סיה. הסביר נא לו את הנימוק האמתי של סירובה - והסל! - מה. טוב לב. כדי לשאול את סיה. היא היתה היחידה, שהשיבה את פניו ריקם ובא לתהות על גימוקה. הוא נודמן באקראי לב. וסר לביתה כדי לתהות על נימוקה. אולם כשעלה מתוך ריצה על המדרגות כבר היה לבו נוקסו ותש כחה של החלטתו זו. יסור ויהא שותק. ימתין עד שתהא השיחה מתגלגלת מאליה על ענין זה. יפה עשה שלא קנה הריוזנטמות. כך, לבדו. נכנס ויוצא. מסכה כשריוץ על הפנים. ככל השנים - ובמרכבת־הברזל לת.

עלה, דפק בדלתה, עבר את המפתח, הרכיך את ראשו כור וכנעלב. היא ישבה דרך שכיבה על הספה, גופה וראשה מעומסים בסודר ורנליה פשוטות על השרפרף שאצל הספה. הרימה את ראשה כנגדו. לא השמיעה כרוז של חדות, רק עיניה הבריקו

לא, כאילו הציגו כאדם קצת קרוב, שהזר לתוך החדר, אחרי שיצא מתוכו
לפני רנעים.

– מר שליט? – אמרה רחל בלחש, תקעה לו את כפה ובידה השניה הליטה
את סניה בסודר – השלום לך? – ישב האדון. – הושיטה את ידה השמאלית והזווה
כסא, שהעמידתו רחוק קצת מן הספה – זה לו ימים רבים בב.?

– היום באתי – השיב בלחש אף הוא.

– הלכת לטייל? – שאלה רחל אחרי שתיקה ממושכת.

– באותו הערב? – השיב שליט, שהבין את שאלתה – לא. כעסתי וחזרתי לביתי.

היא לא חיכה אהרי תשובתו ופניה היו רחוקים ממנו. ניכר היה, ששמעה את
קול דבריו, אבל לא הקשיבה אותם. היא לא שאלה כלל כדי להיות נענה. כזו היא
קבלת-פנים, כזו – כך הרגה שליט מתוך התמרמרות, קמין את שפתיו והטה את
ראשו לצד-ימין על מסעד הכסא.

– כמה שנים ישב אדוני בח' ? – שאלה רחל אחרי הפסקה ממושכת.

הוא שתק שעה קלה. אפילו במספר השנים שחלפו אינה מרנשת. כך. אחר-

כך השיב:

– כמה שנים ישבתי בח' ? – שלש. הן, שלש. כמדומני... מעין זה...

הוא הסה את ראשו לצד-שמאל והעיף את מבטו לצדדים. היא הרהיקה קצת

את השרפרף ואמרה:

– אדוני בא עכשיו מח' כמדומני...

– הן, מח.

– עיר ח' יפה היא?

– יפה. העיר ח' יפה היא.

– כמה מחירו של כרטיס מח' לב' ? – שאלה אחרי הפסקה מרובה והרימה

קצה סודרה, שצנח על השרפרף.

– רצונה של הנברת להעסיקני בדברים? – אמר באירוניה.

– כך הוא סבור? בכדי... השיבה בקול זר ומרוחק והפשילה קצהו של הסודר.

שליט ההזיר את פניו אל השולחן וידיו התחילו ממפלות בשני הספלים הריקנים.

– אדוני שליט, ססה שליט? – הכריזה רחל אחרי שתיקה ממושכה וקולה

רעד בשעה שהשמיע את שמו של שליט, כנבהל מפניו. שליט החזיר את פניו

אליה והציין בפעם הראשונה ישר בפניה. רק ברגע זה הרגיש, שפניה הורודים לא

היו לה עוד. הוא שאל:

– מה?

– ימים הם החיים?

- לא רעים! - השיב שליט.
- שוב אותה הנגינה! - פלטה רחל מתוך התמרמרות והוסיפה לעטוף את את סניה בסדר. שוב קלטה מתשובתו אותה הנעימה של ספק היתול, ספק נוכד-ראש, שהיתה נשמעת לה תמיד מדבריו ושיש בה מן הולזול.
- איזו נגינה? - שאל שליט והרחיק קצת את כסאו מן הספה.
- ה... של אירוניה... שהיה רגיל בה תמיד... בשיחתו עמי - הדגישה את המלה „עמי“.
- אח! - התפרצה מסיו אותה הנהימה הסתמית, שהיה פולט תמיד ברנע-חשד כאלה ושלא היתה מוציאה מעולם את החשד מתוך הלב, לסי שנם היא נטה נאמרה מתוך נגינתו הרגילה - תמיד - הוסיף אחרי הפסקה קלה - רואה את אירוניה בדברי.
- תמיד אני רואה? - אמרה ברונה והדגישה את המלה „תמיד“. גם שליט הדגיש בעוקצה של מלה זו. בקש למשמש ואמר מתוך גמגום:
- אולם על סי האמת, בעיקר, אין כלום בדברי, אי אפשר שיהיה בהם, אין כלום לא מן הולזול ולא מן העלבון...
- לא מן הולזול ולא מן העלבון - אמרה ונחכה בסרקסמים - באמת? - תודה! השתיקה עצמה שוב לא העיקה מעכשיו על שליט, שהיה שרוי בכעס בשל נחוק סרקסמי זה. הוא צרה את כעסו לתוך פסיעותיו הקולניות ולתוך מבטיו המפחדים, שהיו משוטטים על פני החדר ואינם מבחינים כלום. רחל רמזה לו באצבעה. ננש. עמד. אמרה בקול רך:
- שב, כאן - היא רמזה באצבעה על הכסא - לא, כאן! - היא רמזה באצבעה על הכורסא. ישב בכורסא. ומה? בלא אירוניה?
- „היא מטטה ביי, - חרהר שליט, כשהרגיש בצל של אירוניה שבעיניה. להשיב לאו סתמי בלא בת-צחוק אי-אפשר מסני העלבון והשמות שבדברי. חיך ונגעע בראשו בשלילה.“
- בלא אירוניה? ואני הייתי תמיד סבורה, שכן - אמרה מתוך חרה ועיניה הבריקו - בעיקר הדבר - קולה נעשה פתאום זר ומרוחק - פניך רעים! - סימה בקול, שהיה בו משום סיוס ורחמים.
- דבר זה ממרידה מאד? - השיב שליט ברונה.
- ואת עודך עומדת על דעתך בדבר?... - הפסיק שליט את השתיקה הממושכת, לאחר שעייין הרבה בתשובתו האחרונה וכא לידי החלטה, שהיתה עולבת יותר מדאי. הוא הרים את קצה סודרה שצנת.
- האיחניה? - סימה את דבריו מתוך שוין-נמש - דבר זה מטרידו מאד?

היא הפילה את קצה הסודר, שהורם קודם על ידו. הוא החזיר את פניו אל השולחן וצמצם את מבטו בהסגלים. היא ירדה מעל הספה, יצאה מן החדר וחזרה לאחר שעה קלה. שכבה על הספה והחזירה ראשה כלפי השעון שעל הכותל. „היא מציצה בשעון” – הרתר שליט בהשרד והשמיע בקול, כמשיב על שאלתה הדוממה: השעה הששית!

– באמת? – שאלה רחל בתמיהה.

– באמת! – השיב שליט ופיו סלט סתאום בלא רשות לבו – אני הולך!

– אדוני יוצא? – אמרה לאחר שתיקה קלה, תקעה לו את כפה והוסיפה מיד כמתחננת ונזרת:

– לא מיד, עוד שעה קלה... – אמרה והשהתה בתוך ידה את כף-ידו, שכבר התהילה משתמטת מתוך שלה.

– לא, אני יוצא! – אמר שליט בהחלטה. ברנע זה הקישו בדלת.

– רצונה של העלמה בחלב רותח? – נשמעה קולה של המשרתת, שעמדה על המפתן.

– בחלב רותח? – אמרה רחל ופניה הוהירו לקראת המשרתת – אייפטיי היום בחלב. – היא קפצה מעל הספה ומשכה אחריה את ידו של שליט – מיחם רותח. הביינא מארוסיה מיחם רותח, תיכף ומיד. אורח סר אלי, מארוסיה. אורח חשוב, ידידהגוער, רע-לב, שתקן ולגלגן. מהו בעיניך? הוא היה יפהפה. אל תראי שפניו... נפלו. הוא, כנראה, קצת חולה. הוא בא היום מכרך ח. פעם אהת שפך עלי דיוטה מלאה דיו. לחם קני, מארוסיה, שבוטות המוצות ומבוסמות. העיקר: ביסקוויטים. הוא אוהב מאד ביסקוויטים. בהקונדיטוריה שכרהוב הארוך, שאני קונה בתוכה בכל יום. הלא סר... לא יעזבני – מיד? כן?

– עדיין את לנלגנית כשהיית?... – שאל שליט בהבה, כשלבו נתרכך קצת מפני דבריה האחרונים. „חבתי לביסקוויטים עדין נשתמרה בזכרונה” – הרתר שליט בעליוות. הוא חש סתאם, כאילו עלה על ראשי הצוקין של הכעס והמכרזרים, שהעיקר עליו קודם וכבשם. הוא הוזח את כסאו והקריבו אל הספה, הציץ בפניה של רחל בחבה. חיכה כנגדו בחן ושאלה:

– עדין אתה כועס עלי? – בנלל... בנלל... דברי שכות... אל נא תכעס

עלי – אמרה בהתרגשות, כשהוציאה את כובעו מידו, תפשה אותו בכף ידו והרפתה אותה מיד – לא כדאי – סימה בקול חשאי ומרובה-המשמעות – יפשוט נא את מעילו – כך היה דרכו תמיד. תמיד היה יושב בחדרי כשהוא לבוש מעילו – יפשוט נא. על ידו אתה נראה לי כה זר ומרוחק, כמו לפני קניית הברטים...

שלים שמע את דבריה בחדוה ובחשד. עמד, פשט את מעילו כאדם, שעושה יצר ויודע, שבצעם אין לא לו ולא לאהרים צורך בדבר שהוא עושה. יצא, תלה את מעילו על הקולב, שהה שם שעה קלה מפני השעול שחנקו, נכנס. בקש לשבת על הכסא, רמזה לו באצבעה על הכורסא. סבור היה עלימי פעות, שהאצבע מכוונת כלפי הפסה, נגש וישב אצלה.

— לא לזה כוונתי — אמרה בהתרגשות — לא כך! לא, כך. שב. נשב נא ונכפר זה עם זו — סימה מתוך פשטות-הלב.
הוא ישב בכורסא.

.II

— יספר נא מר... יספר נא — אמרה רהל והתעטפה יפה בסודרה כמומינה את עצמה לשמיע ספוריהמעשה ארוך, שתכנו חיי אנוש.
הוא מפל בשתיקה בשבטי.

— הוא שותק... — אמרה לאחר המתנה קלה מתוך רתוה בקולה.
— מה יש לדבר? — השיב גם כן מרונו קצת.
— אין כלום? — שאלה מתוך מבט ממושך של תיכחה — הוא נענע בראשו בשלילה. היא סימה: והו ענין אהר — על סניה קפצה ענתה. הוא התחרט על תשובתו השלילית ואמר:

— אולי אין כלום... ואולי יש... הרבה יותר מדאי...
— אדרבא... שומעת אני... אמרה וישבה על הפסה מתוך עטיפה זו בסודרה, שהיה במשמעה: הריני מזמינה את עצמי לשמוע ספוריהמעשה ארוך, שתכנו חיי אנוש. מפני כך שתק מרונו.
— מכל מקום... אדוני שותק...
— מי? אני? — כלום שותק אני?

— מר שליט! — אמרה פתאום בהתרגשות ותפסה אותו בידו — אתה באמת שוה-רוח כל-כך. לא בנוגע אלי — אמרה מתוך תנועת-היד דרך ביסול — בכלל, בנוגע לבל הדברים... — היא העבירה את ידה בחלל כמראה על הדברים — או איך אלא משום עצמך... יושב אתה כאילו... אין בזה משום לנלוו. אלא ענין אחר... דומה, כאילו מציין אתה בלבנה מלמעלה למטה... מעין זה. וכי לא כך? או אולי עיפות היא זו, שנוזקה בכל היותך — שאלה מתוך הסקרנות האמיתית שיש בה השתתחות השתוממות שאינה מצויה אלא אצל הנשים. כלפי נעימה זו חרד לבו וערג על התגלות-לב. אמר:

— כך. איני יודע. הלא יש, שדלג פתח והשפתים עצומות..

- דבור יפה - אמרה רחל - גם עכשיו אתה רגיל אצל סתגמים ?
- צאי וראי - אמר שליט מתוך רגז קלה המקרבת את הפיוס - הרי את תמהה על השתיקה. אדם מגלה אמת מלבו ואת אומרת: סתגם! אני, למשל, איני כלל שוה-רוח. אדרבא... כשהייתי מהלך לכאן הייתי שמח בדרך מאד, משום, משום... שהייתי מאד שמח... הייתי מאד שמח עליך... על כל דבר הנושא עליו חותם של אותן השנים, שנות-הגוער. אילנות-הככר, למשל, כנגד בית-הגתיות, שראיתם בנמיעתם ושנדלו: כך! - הוא הראה בידו על שעור-קומתם - ואולי כל אלפי הפרסאות, שעשיתי במרכבת-הברזל לא היו אלא בשביל...
- אילנות-הככר - סימה במקומו מתוך חיוך של לגלוג.
- לא לדבר זה כונתני. מתכוון הייתי לומר - גמגם שליט מתוך מבובה - שבכלל, שהעיקר, שאני איני כלל שוה-רוח, כפי שאפשר לדון על פי הראיה. וכל זה משום שאין אנו... שאין אנו...
- מבינים איש את אחיו - סימה רחל בכובד-ראש מעושה ועיניה לגלגו - אולם לא, אדתי שליט, אפשר להביק... קצת... אפשר... הרי, למשל, רגש כזה, של שמחה על ימי הגוער, על כל דבר הנושא עליו חותם של... אילנות-הככר, למשל...
- שתיקה מרובה. רחל יצאה מן החדר חזרה אחרי רגעים. שליט, שהיה פוסע ביציאתה על פני החדר, ישב על הכסא בחזירתה והיה מסובב בידו את כובעו.
- שעמום! - אמרה רחל וישבה על הספה.
- הן! - השיב שליט ועמד מעל כסאו, כמכין את עצמו לצאת.
- הלא תשב עוד שעה קלה - אמרה רחל סתאום מתוך עליצת והוציאה את כובעו מידו - הלא תשתה חמיי. כן? - הן אתה בא מבית-הגתיות. שב ונשוחח באמת. אני אהיה שואלת. כן?
- היא נמלה בידה את מושכות-השיחה, שהיתה שוטפת מעכשיו בדרך סלולה, משום שיד-אמן, יד האשה המזמזמת לכר, נהלה אותה. היא אמרה בקול של התקרבות:
- ספר... ובהתגלחת לב קצת - גם אני... אחר-כך... כל השנים הללו מת רכשת? - כיצד אתה חי, היית חי כל השנים הללו?...
- אני? - השיב בחיוך נגה - איני חי אלא מתקיים.
- ובמה אתה עוסק?
- מעל אני, במכרות...
- הודיב?
- הצער?

– ונעשית סועל מפורסם? המבקרים מקלסים אותך והעורכים צובאים עליך?
הוא הגיע בראשו בשלילה מתוך החיך הגונה ופניו הביעו בת. היא חזרה
ודברה, כאילו לא הרגישה כלל בשלילתו.

– ותכתתך נדמסת בעתונים וירחונים וסרחים מונשים לך מקוראים ו...קוראות
סכבדי-שמך?

– לא, נברת – אמר שליט וכנה אותה משום מה בשם נברת – המבקרים
מכליעים את שמי. הנוחים שבהם מזדים פעמים בלחש, שיש בי ניצוץ כל-שהוא.
ראוי לדפוס. קצת הומור... הנשמה שבי ראויה לדפוס-דבר בהתרנשות ובמרירות.
העורכים? – סרירותי, נברתי, מופיעים בקושי בכתבי-עת, מופיעים ונעלמים כמהותנים
עניים על חתונה עשירה, שאיש אינו מרגיש בכואם ובצאתם. הקוראים? – כל פעם
שהם שומעים את שמי היא להם הפעם הראשונה. מי הוא? מה שמו? מה?
אותו... אותו... ותמונתי? – היא אינה מופיעה בעת...

– אתה ודאי מנזם קצת-הפסיקה רחל את דבריו-באמת לא הודו בכשדונך? –
שאלה בהשתתפות צנועה – זוכר אתה את חלומותיך? באמת לא הודו? –
סימה בהתרנשות – מפנימה?

– אולי מפני שמצער הוא יותר מדאי, ואולי משום שאדברבא...
– בענותנות יתירה אי אפשר לחשךך גם עכשיו – אמרה מתוך קנמור קל –
ואיך מצר כלל על זה?

– על שלא יסרני אלהים במדעם? כלום יש אושר יותר גדול לאדם מלהיות
נהבא אל הכלים, נשכת, בזוי?

– באמת אתה מדבר כך? סוף הוא המדבר כך? – דברה רחל בהתרנשות ובצער
כבוש – הכאלו היו חלומותיך? אתה... אתה... סוף הוא המדבר כך? או אתה איך
אלא משמה... אתה מלגלג... יודעת אני כך... אתה אדם מוזר... מוזר מאד... נאה
אתה – אמרה בכעס – סוף הוא המדבר כך? סימה בקול של התקרבות ותחזונים –
סלח נא, סלח את שאלתי. אתה ענום? מאד? כן? למה?

– מצאת את חידתי – השיב שליט בהתנלות-לב – קן אני לעצבות.
– את, למה? את, למה? – התחננה רחל בעיניה.

– איני יודע. אולי לא אסת בפני לא תמיד, רק עכשיו, ברנע זה. עצב אני
ברנע זה. הנה אני יושב על ירך ואני ענום מאד. בי אני צופה ומתענום. כלום זה
הוא אני? אני? גלי נא לי באמת הלב. הכזה טרל אנוש עלי אדמות? חי לו אדם
בעולם סטום של שנים, מסתלק מתוכו סחות-ערך מכפי שהיה בכניסתו. ממש כרוכל
זה. אנו מביאים לכאן חבילה קמנה של... ילדות, ברק עינים, קצת תמימות, פרחי

נשמה, פעמים כשרון... וחוזרים לשם ריקים... אולי מפני כך באה אלי היום התונה...
גם פניך... שנה פתאום את קולו העצב.

- לא ורודים? - סימה רהל - זוכר אתה את דבריך? - היא יושבה על
ידו בכורסא שניה - שונא אתה, היית אומר, את הפנים הורודים. פנים ורודים עון
סלילי הם בעולם הזה, ממש לא מן הנמוס. ואני הייתי ורודת-חפנים - אמרה אחרי
הפסקה קלה - אולם עכשיו - היא הרימה את פניה אליו ואמרה מתוך ההתטאות
של חן - כפרתי את עוני? עכשיו אני כוצאת חן בעיניך?

- עכשיו? תמיד.

- מכל מקום... נעשית מומחה לחלקות... הכישנות הלמתך יותר...

- חלקות? ... אני אין דרכי בכך - השיב נעלב.

- לא היה בכך - אמרה בהתמרמרות כבושה - אולם הכרך ז' למדך, כנראה.

גם תורה זו.

- דרכי לא היה בכך ואינו עכשיו בכך - השיב מרונ.

- אלא מה? זו היא אירוניה? - שאלה אחרי שתיקה סמושכה.

- לכשתרצי...

- רואה אני בך באמת, שאתה מה שהיית...

- מה

- מחר ו... נס...

- צדקת... - אמר שליט לקניית והביט סביבו. פרצופה של רחל נודמן לעיניו.

הוא לא הכירו. מה לי פה בשכונתו של פרצוף זר זה ומדו לי? - חלחלה פתאם.

הרנשה צורכת את לבו. "לצאת, מירי, לא, אחר-כך". "לא תיכף לעלבין. רהל

התחמקה פתאם מתוך ההדר וחזרה לשם לאתר שעה קלה. אהריה באה מיד מארוסיה

לתוך החדר ורחל קדמתה בברוך-הבא ממושך.

- האח, הרי מארוסיה והמיחס! מר שליט, נשתה חמין. אני אוהבת מאד את

מארוסיה. היא טובת-לב ממך. והיכן השבוטות? את אינך מכירה אותו, מארוסיה?

הוא שליט, שספרתי לך עליו, ששותה לפעמים עשר כוסות של חמים בבת-אחת,

אוהב ביסקוויטים, מנהיג בעצמו את מנעליו, ומעולם לא נתן לי פרח במתנה. אתה

אוהב אנשים? - שאלה פתאם אחרי שיצאה מארוסיה מהחדר - לא, אתה שונא

אותם, מפני שמבור אתה, שהם שונאים אותך. גם אותי היית שונא, כן?

- כך את סבורה?

- כך הייתי סבורה... כל השנים...

- ועכשיו?

- עכשיו? עכשיו... נשיח נא בענינים אהרים. כמה ימים תשהה כאן בבי?
 - לרגלי איזה ענין באת לבי?
 - לרגלי ענין חשוב מאד - אמר שלים בקול מרובה-השמעות.
 - מאד?
 - הן, מאד - השיב שלים שוה-רוח. - ענין שאינו סובל דחיה, שאם לא
 עכשיו שוב לא יעשה עולמית.
 - מענין. שתה נא. אני אמוזג לך ואתה תהא מססר מלב ללב. בלא אירוניה.
 למה נתנכר איש לאחתו? נעלה נא על השנים המפרידות, נכפור בהן כאילו לא
 התרחקנו. אתה יודע - אמרה פתאם מתוך חדה כמבשרת לו בשורה - הלא
 קרובים היינו קצת. כן? לכל הפחות: קצת.

.III

הוא לא השיב כלום על דבריה האהרונים. הם היו מסובים בכורסאותיהם, שהיו
 סמכות זו לזו אצל השלחן, מבמי עיניהם היו נפגשים לסיונין ובלבותיהם תססה
 מנוכה-הרויה זו, שתכנה היא בושת-ההויה שהיו חשים תמיד איש בפני חברתו ושהיתה
 עוטה תמיד את שניהם במסך-הערפל. שררה ביניהם אותה השתיקה המעיקה, כשהדבורים
 הבודדים נבדלים מתוך הסיות בעם, שמטבילים אותו בכל פעם בדיוחה, שאינה מחזקת
 אלא משהו של דיו על קרקעיתה, ונוסלים לתוך הלל-השתיקה כמפות-גשמים כבדות,
 המופתות בדמי הלילה על הלונותיו של בית שאהד בודד שומר בתוכו את מטתו של
 אחד חולה. רק המיחם היה מזומם לו בלי הספק, כאומר: הרי אני משמיע כל מה שיש
 לי להשמיע! הוא היה מתפלל לאלהים, שישים בפיו דברים, דבורים, שינצנצו
 בעיניה כמחרוזת של שביכיאש או שישטפו כפלג של מים המאררים לתוך לבה,
 שיציתו את דמיה או שיכבו את גר-נשמתה, שינענעו את הגשמות בערש-השקט או
 שיקרבו את הנופים זה לזה מתוך סלודים; להפריץ בצחוק או בכני, לכעוס, לצעוק
 או להתחנן לסניה, להשתמח על הספה פתוך צוחה אנושה או לכרוע לרגליה, לדקלם
 בפניה שיר או להקריא לה מכתב ערוך אליה, שיהיו כרוכות בשורותיו אנקותיהן של
 כל אותן השנים, לספר לה על ימ-ילדותו, חלומותיו עניי, נאונו, נדבת-לבו, כעסו,
 יאושו וכבוכתו או לנשת דם ולקרוע כהרף-עין את המסכה: הנני, אדם פשוט חולה,
 לא לנלנן ולא נאה, אולי מוזר קצת, אבל לא יותר. אולם הדבור לא היה בפני.
 היא ההחכמה וקסצת ראשונה לתוך נחשול-הזכרונות, כשהגיחה בחכה נלזיה את נפח
 על מסת-ידו. אותה שעה נעשה הפלא: המסכות זוו משהו. הם שקעו ביס-הזכרונות
 והעלו מתוכו מרגליות, שבשעתן לא היו אלא אבנים פשוטות. המיתן של שטות

שנים היתה חותרת להשמע מתוך הרנעים של עכשיו. לפיכך באו הדבורים כה תכופים. הרבה היה ידוע לכל אחד מהם מכבשירלבו של חברו. היתה בזה ידו של הרניול הכשר, שרשתו היתה פרושה אפילו דרך אלפים הפרסאות, שהפסיקו שלשת השנים ביניהם. הרבה למדו שניהם מרמזיו הבודדים של פראנק השתקן. הרניולים דבורים הרבה, שנשתכחו מן האומר או העושה עצמו, נשתמרו בזכרונם של השני, והלה השיבם עכשיו לחבירו כדבר שנמסר לו לסקדן למספר-שנים. פעמים היו דומים לשני בני-אדם שהצניעו מרגליות בשני מקומות מיוחדים והתנו ביניהם לזכור כל אחד את מקומו ואת מקומו של חברו. לשנים חזרו שניהם. שכח כל אחד את מקומו ולא זכר אלא את מקומו של חברו. הם היו מעלים לתחיה צורות נושנות ומגלים זה בזה צורות חדשות. כל הדברים נתנו להם עכשיו נתינה חדשה: הלבנה, שהציצה דרך החלון, הפרצוף שכנגד, הצל שעל-גבי הכותל, האלהים שבשמים... כוכבים ובני-אדם, הרנשות ודעות, שנאח ובדידות, אהבה וצער, - בכל היו צופים איש דרך ברקיעניו של חברו. כשהוא היה מדבר והיא היתה מקשיבה ומציצה בו היה רואה כאילו היא המדברת והוא המקשיב, וכשהיא היתה מדברת היה שומע יותר את הריחמוס ואת הרטט שבקולה מששמע את דבריה. גם השמן לא פסק מלרקד ביניהם. הלבבות נחרשו ונתרככו, אבל מרנע לרנע היו שניהם נתקלים במקום מרשים שבלב ושוהים בו כמה וכמה. ברנעים כאלו היתה משתררת ביניהם שתיקה ממושכת ומעיקה על הלב כעלבון וכמוסר-כליות, כשהמבטים היו נולים על הרצפה, התקרה והכתלים, ננעצים בשלהבת-העששית או בצללי החדר ונפנשים אלו באלו.

„אנו שותים את הבדידות כאויר וכמים“. כך החליטו שניהם. ושליש הוסיף:
- פעמים בני-אדם רוחשים לנו קצת חבה או הרכה, אבל לא למהותנו הם רוחשים אותה, אלא להלבושים המפלים שבנו: למעיל זה ולעדרלים הללו, לצורת-החוסם או להזרדיות שבפנינו.

- כדי שנביר את כל בלהותיה של הבדידות, שאנו נתונים בתוכה - אמרה רחל - צריכים אנו לקרוא עלינו, לא באמת... בחזון... את המחלה או את החרפה, לקטוע את רגלינו או לנדם את ידינו. הגע בעצמך: אילמלי קטעו את רגליך, את רגלי... יש לי, למשל, שתיים שלש חברות, אחת קרובה. - הייתי מסיחה לה לפעמים עליך - הם היו לכתחילה מבקרים אותי בכל יום, פעמים ביים, מפני החמלה, הניטום, ההרגל או כדי להתענג על שלימות-טפם בשכונתו של המום. אולם מיים ליום היו הבקורים פוחתים והולכים. ובכלל... מן הרנע הראשון... לא אלה המבטים ולא אלה הקולות. מה נוראו! פתאם קולותיהם של כל מכריך וחברריך נשתנו. ואולי הקולות האלה הם העיקריים, והאחרים, שהם משתמשים בהם כל ימי חייהם, שאולים אצלם. כיצד, למשל, היית מתנהגת אתה?

— אני הייתי מתרחק ממהנה האוהבים-האויבים, כנרש את הרעים בהקבים שלי, עושה את הברדות ריך ולא הייתי מכניס מסף דלתי ולפנים שום בריה הויך מ...
 — ???
 — הויך מאשה אחת שבבית-הזמר קטן שבעיירה אחת רחוקה... הלא תביני...
 היא קרובה לי מאד...
 — יפה אמרת. באמת? כן? — צדקת. ודאי.
 היא התחילה פתאם פוסעת על מני החדר, ננשה אל הספה, השתמחה עליה וזהתעספה יפה בסדרה כמנינה על עצמה. רמוה לשליט באצבעה. ננש.
 — שב — אמרה כמתחננת — שב, כאן. רצוני — הוסיפה לאתר שתיקה קלה — לנלות לך דבר.
 הוא ישב אצלה על הספה ולבו זע מפחד. שררה דממה, שנפסקה את-רכך על-ידה מתוך דבור חרישי:
 — קודם יצאתי מתוך החדר פעמיים... לא זה... רצוני לנלות לך באמת דבר... אתה אינך מאמין? לנלות? כן? הרכן נא את ראשך —
 הוא כסף את ראשו ואמר בתחטנים:
 — נלי נא! אנא!
 — לא. אי אפשר. רוצה אני לנלות את סודי או איני רוצה? הביני נא. לנלות? הן — אתה אומר? — הרכן נא את אונך. הקשב. דופק? — שאלה אהרי שתיקה קלה, כשפתחה את סודרת כנגד הלב — אה, אהו נענעה כנגדו באצבעה כמתנדה בני.
 שליט הרים את ראשו הכבוש והרניש באצבעה, שהיתה מכונת כלפי הכוננית. דרך הערפל, שעטף את עיניו, הבחין בשורת הצלוחיות של סמי מרסא שעל הכוננית, ספק כפיז בבהלה ושעול חזק, שהתפרץ מנרונו, היה כהר הוידוי על ודויה.

IV

היא תפשה את ידו ולחצתה מתוך לב סולד ורותח ותוא הגיח את ידו השניה על שערות ראשה ברחמים. אלו היו שהי ידים פשוטות לכריתת שלום דרך שורה של שנים בין שתי נמשות כנות-ניל-ומולדת, שאבדו זו את זו אחורי כותל של חשד, סכסוכים ונאווה. היא היתה מסכה על הספה ורגליה מופשלות על השרפרף והוא ישב לרגליה על השרפרף, שניהם מהרישים, מציצים ומהייכים כשני ממורסים שפויים. הם חיכו על צערם המזהיר והמשותף, על הראיון, שהומין להם הגורל, ועל שכופס להבטלק מכאן בקרוב. שררה דממה זו, שנשמע מתיכה רשרוש פסיעותיהן של

הגשמות הפוסעות שפי זו לקראת זו. הידים היו לחצות זו את זו, הגשמות, שכבר התערטלו מקליפתן הגופנית העומדת להתפורר, היו מגששות זו את זו בלא חציצה, הלבבות היו ששים זה על זה כשני בני-אדם קרובים, שנודמנו לבית-נתיבות אחד, וכשבדקו את כרטיסיהם ראו, ששויים הם לזים, לשעה ולמרכבה. שניהם כבר שלחו שרשים עמוקים לתוך חורשת-המות, כבר היו חיים וחולמים את המות, ועיניהם, שעייפו לשקף בתוכן את אור-החיים, היו מתבלבלות, בשעה שהיו מסתכלות בהעצמים של עולם זה, כמו מתוך הסתכלות במדורה. היא פתחה הראשונה בדבור:

– אתה אינך חס על...? שאלה בלחש והגיחה את ידה השניה על כף-ידו – על כל זה?... היא העבירה בחללה-החדר את ידה, שהיתה תלויה שעה קלה כלפי הלבנה שהציצה בחלון. הוא נענע בראשו בשלילה והעביר את ידו מתוך ליטוף על חשר-פף.

גם אני – לחשה והגיחה את כפה על ראשו הכסוף, ישבה אצלו על השרפרף והרימה את ראשו, כשהיתה תומכת את מצחו באצבעותיה והציצה לתוך עיניו ברחמים.

הוא הוץ ממנה את נפו מתוך רטט, ירד וישב על השמיח לרנליה. ירדה והסבה אצלו על גבי הקרקע. חזרו וישבו שניהם מחרישים, מציצים ימחייכים כשני מטורפים שפויים. נמל אותה והושיבה על הספה.

– לא כאן. מקומך לא כאן – לחש שליט והעביר את ידו בחלל – לא מקום של כבוד הוא בשבילך...

– והיכן? – שאלה חרש.

– שם! ... הוא הרים את ידו למעלה.

– באמה? – שאלה כילדה חמה ומסקספת והציצה לתוך עיניו כאהובה, שהקשיבה בפעם הראשונה לודיוו של האוהב. הוא ישב על ידה ואמר.

– תמיד הייתי מדבר אל לבי כך... כל השנים... כשהייתי מהלך בלילות... פהורה את מהיות שורה כאן... כאן זהים...

עיניה גדלו ולוטשוו מתוך הקשבה. היא הגיחה את ידה על שכמו והוא הוסיף בהתרנשות:

– כל אוהן השנים הייתי מדבר אל לבי... הייתי חרד עליך...

– היית חרד עלי? ... שאלה בחן.

– הן, רחלו

– הן? – התפצה ספיה ועקת-חדרה ושעול בסופה. נוסה זו לאתוריו ברטט.

הוא קם ואמר בקול רך:

– שכבי נא, הלא עיפה את.

היא הטילה את ראשה על הכר דרך ישיבה והתעטפה יפה בסודרה. הוא היה מנענעה נעטעים קלים, כמי שמנענע תינוק. הציצה לתוך עיניו מתוך מסירות נפש ואמרה בחן: - כשנעלת לשם... נתאונן? נסיה, שכאן... לא טוב... כן?

כמלני האביב הזורמים מכל עברים כן שטפה עכשיו שיחתם נלוית-חלב. היא הציאה את זרועה מתחת הסודרה, הגיחתה על שכמו ואמרה לאחר דממה ממושכה ששררה ביניהם:

- לבי היה מנבא לי, שאראך קודם...

- ואני בכל בוקר, כשהייתי קם משנתי הייתי שואל את עצמי: אימתי?

- ואני הייתי מונה את הימים. שנה ויום אחד, ושני ימים, שנתים וירח, שנתים וירח ויום.

- בשבוע שעבר מלאו שלש שנים.

- תמיד כשהייתי תחרת לחדרי ובעלי-ביתי היו סחים לי, שאדם יושב בחדר

הייתי אומרת לעצמי: "הוא". וכשהיתה מארוסיה סחה לי, שאדם סר ביציאתי ושאל לי הייתי רצה כל אותו היום בין סכרי כמשונעה, שואלת ודורשת. בכל יום חכיתי לך שתבוא. בערבים הייתי פעמים מתנמנמת ונעורה פתאום מתוך הלמות-לב: ראיתך בחלומי בזרועותיה של אחרת.

נוסף רטט. הוא לחץ את ידה שמהיך להסודר ושאל כדי להשיאה לענין אחר:

- למה לא התרצית לטייל? למה? - סיים בתרעומת.

- איני יודעת. וראי מפני שהזמנת אותי. עקשנות היתה זו. מזורה הייתי

באותם הימים - אמרה נקובלת על עצמה - די היה לו לאדם לבטא דבר או הרנשה, שאהקומם כנגדם. ואולי נרטה לזה התשוקה האוילית, שהיתה נמועה בלבי: להיות שונה מאהרים. - סימה בקול של אשמה.

- ואני כל כך הפצתי בך! - דבר בתרעומת - כל נשמתי נתקמטה באותו

רנע. מעולם לא הפצתי כך באיש. איני יכול להתבנות. לכזות דיוקן זה... צלם האב... אין לי רשות... כל אהון השנים הייתי חש את העלבון, כאילו יד אחת שלי לא עלו עליה מעולם מים זכיש...

היא ישבה, הגיחה את כסה על ראשו והיתה מציצה בעיניו ברהמים רבים,

כאילו היתה מבקשת ממנו סליחה בשמם של כל באי-עולם על כל העלבנות שעלבודו, על כל ימ-כרדיוותו ולילוחי ועל ת,סוף...

- "אדובי"! - לחשה אתרי דממה ממושכת.

היא הניחה את ידו על כף ידה, היתה מסתכלת באהבה שעה ארוכה בקצות
מצבעותיו. אחריכך שאלה:

— מפני מה עזבת את ב. ? משום... שחרד... היית עלי? — אמרה ברונה
של אהבה, שהיתה התומה בתוכה מכל מקום קיבלנא של אשה על הגבר שקמה
את חייה.

— מפני... מפני שוין־נמשך...

— טעית בי, — לחשה רחל.

— גם את טעית בי — להש שליט לאחר שתיקה קלה.

הוא עמד אצלח שעה מרובה מחריש ונבוך, כלי מלא חמאים ומשעים. אילת
השחר של דמעה נצנצה בעיניו.

— גלי נא... אין בלבך עלי... שום... שום נדטר של מינא... של תרעומת? אין?

— אין... אין... סלחת... מה השמעתני בפי?— נבהלה פתאם מפני דבריה —

אני... אני... סלח לי את פליחתי — היא הניחה פתאום את כפה על שכמו, כבשה
את ראשה ואמרה בלהש — השמיעני נא דבור אחד...

— איזה דבור? — שאל והניח את כתידו על כפה המישמה על שכמו.

— אתה יודע...

— גם את יודעת...

— אני יודעת... אני מאמינה... — אמרה כמתהננה — אולם רצוני לשמוע בפירוש...

מפיד... לו פעם...

— אני אר-ה-ב

ברנע זה חש על מצחו את נגיעתו של הפה הקט, שהיה תועה אחריו שנים
בחללו של עולם: בכרכים ובכפרים, בגבעות וכעמקים, בתיאטרונים מרובי־אוכלסים
ובלילות־נרודים.

— ותא...? — שאלה.

— תמיד—סלח פיז את הסלה, שנשמעה כלענ ארסי לשני החולים מוכי־השחפת.

— השביעני נא מוירעיניך! — לחשה רחל.

— הריחני נא מריח שערותיך — לחש שליט בשכרון ועמד על ידה כמושלה.

הצנע, כאוחב.

דיהם נשלבו זו בזו והיו מוסעים על פני רצפת החדר לקראת הלכנה, שהציצה

כנגדם דרך החלון.

ו.

היא ששטה מעליה את הסודר ועמדה כנגדו בעטיפה הלבנה, שהיתה עוטפת את כל גורתה יפתי-תואר, סלקה את שביבי החיך, שהיו נצבים תמיד כשומרים בעיניה, ונגלתה לסניו בתונתה המוצנעת. היא מבלה את קולה בנבכייה-נשמה, פתרה את תסרוקת שערותיה וקלעה אותן לשתי קוצות כדרכה באותן השנים, נמעה את ברק עיניו וחיתה מעיינת באהבת-הדוה בקצות אצבעות-ידי. היא זקפה כנגדו את טסה הרענן והלוהט, כולו תמים כנביע מלא, שטלמלה אליו משך שנים רבות דרך נביות-ארץ רחבות ולא הסילה מתוכו אמילו טפה. צואר-הברבור שלה היה מתפתל כנגדו ברטט, נשמתה ערנה על צלילי קולו ומבטיה ארבו אחרי כל רמז קל שבארשת פניו. הוא כבש את ראשו בשתיקה, ידיו היו מהליקות את קצות השרוולים של העטיפה של זו, שעמדה כנגדו זקופה, נונה, חורת ולוהטה, ועיניו היו שוהות על הפס השקוף פמוך לצואר-הברבור, שהשתקף בו פס לבן, זך ורוטט של בשר וחתרות מתוך מוטר הלב מן הפס והלאה, כאדם, שעיניו סתעלסת בהחול הלבן והעדין המשתקף דרך חמים הצלולים שעל שפת הנהר ומבטו חותר להתחבר עם מצולות הנהר. היא לפתה את ראשו בזרועותיה והוא כרע על ברכיו והיה מחבק את רגליה בהכנעה.

פתאום נבחלה ואמרה מתוך חרות-מהגון:

- אתה הוא זה?

- את היא זו? - שאל הוא מתוך אותה הבהלה של חדוה.

קולותיהם המשולבים היו רועדים בתוך החלל עד שנועו - ונשתלבו הזרועות. היא חבקה אותו כאם וכאהובה, כאחות וכחוטאת, והוא התעה את מכניו, שצנחו על המזבח שמסביבתי. היא לפטה אותו בכף-ידיה הרכה, בזרועה החשופה, בשאנת-דמיה, במבטיה הכמהים, באודם השחפת שבפניה, ובהקריאות הבודדות של "הוי ו, אהי, שהשביתו מרנע לרנע אה הרמטה, והוא היה מעביר באהבה את מכניו עיניה. היא לחשה מתוך שכרון-אהבים וקולה היה רועד:

- אילמלא... גלה נא - אלו לא כך... אלו לא היינו באים לידי כך... אלו נמשנו שנינו לא כך... אילמלי היתה עודה הורדיות בפנים... גלה נא... אתה היית... היית... כאחרים... עם טבעת...? הן?

הוא הניע בראשו הכבוש בהסכמה. היא תמכה את מצחו באצבעותיה ודברה, כשהציצה לתוך עיניו:

- העינים - מה צבען? מעולם לא עמדתי כראוי על טיבן, פעם אחת אמרתי לרעותי, זו שסחתי לה עליך: "הניעי בעצמך: את מכירה בן-אדם כמה וכמה שנים

ואיך יודעת צבע עיניו מהו. מנוחך ז' היא צחקה. אף אני צחקתי. ההיחה. עדין לא שמעת כהוגן את צחוקי. אני יודעת לצחוק. אנחנו היינו שרוים תמיד בכעס, מוכעים היינו בים של תביעות... החטמים היו כבושים תמיד בקרקע. צללו חייתו במצולות של ים-התביעות... הלא צחוק הוא. אנו רואים זה את זה פנים אל פנים, ולמה איך צחוק בקול? הבה ונצחק בחברותא. עומר אתה נבוך, טהריש ומנוחך. אדם מזור אתה. משורר אתה. משורר גדול. מאמינה הייתי בכשרונך כל השנים, ההיחה. צחקת נא למעני. קום ועמד על ידי. הלא אני כל... וכי כלה מבערה אני? ואתה ה... תלך עמי לטייל? בפני כולם. כן. כן. באותו ערב טילת? לא? אני - הן. שעה מרובה חפשתין ברחובות. אצל הקונדיטוריה שברחוב הארוך עמדתי שעה מרובה וצפיתי לך. הלא אני הייתי פמשיית. ההיחה.

היא פורה את שערותיה הערמוניות, ערבנתן בשלו. עמדה כלפי האספקלריה, החלה מסתובבת ומסוכבת אותו מתוך רקוד כלפי האספקלריה. אולם פתאם התחיל צחוקה רועד וננח, כוונ שנתהוה בו סדק, עד שנשתתק לנמרי. היא עמדה כנגדו, בשאצבעה התלויה באויר מכוונת כלפי פניו השחוסים והצנומים ופרצופה היה מתעות והולך ממצוקה שבלב:

- וי, וי, אתה בכך!... - התמרצה מפייה ועקת-שבר.

- ואת!... - התעונו פניו כנגדה מתוך מצוקות.

היא כסתה את פניה בשתי ידיה כאשה צנועה בשעת הדלקת הנרות, אולם קולה לא נשמע.

.VI

הם היו מהלכים לאטם שלובי-זרוע בשלג, כלפי הירח; חולים, פתרישים ולוחמיים. הוא היה מחויק בידו את הצוארונת סמוך לפיה והיא היתה מכניסה בכל שעה את ידו לתוך הירונת שלה.

קר? - לחש הוא - לחזור. כן?

לא. עוד שעה קלה! - התחננה. אלם תוך כדי רגע אמרה:

- אני דואגת כאן קר לי. - היא רטזה בידה על גופו ונלחצה אליו בכל גופה.

- לא, חלילה. עוד שעה קלה - אמר ולפת את ידה בין השרול ובין הכסיה.

הם חזרו ושרכו את דרכם לאש. היא היחה מהלכת בצדו וקוסת-קוסה, עדינה, חוננת ופוסעת ברנל של הן ככלה נאה. הרכבים היו מזמינים אותם זה אחר זה לתוך כרכרותיהם והם היו מנענעים בראשיהם בלאור מתוך בנת-צחוק של חדייה. הם היו מעלים ומורידים את ראשיהם בקצב, מציצים במרצופיהם של עוזרים ושבים

ומבקשים בשרפוטיהם עקבות גורל בעליהם, או מחפשים מתוך ראשים תלויים ברקיע את נתיביהחלב. דיהם היו מנששות דרך הלכס את הכתלים של בתיההומות בגאהים בהם, ורגליהם מדרו את שעור פסיעותיו של הגשר שאצל שדרת האילנות, פעמים היו מתעכבים על יד חלונות התערוכה של החנויות. מעבירים את מבטיהם על שמלות, מעילים ומנבעות והוא היה בורר ביניהם את הנאים לה. וכשהגיעו אל הדעבות המצודות, השרויות בדממה של רוח יתירה, ישבו אל אחד הספסלים. היא הפילה את ראשה על שכמו ואמרה בלחש מתוך מצוקת-נפש:

- שיחה, שיחה, אהובי, על כל... אותם הדברים... שאבדו מאתנו... שיחה, שיחה. על חרות-אפשר ועל דממה. בית-חומר קמן, כבר רחב. אנחנו לבדנו. ערב-ירח. חריקת-שלג. רחוק מצמ... הלא הם עלבו אותך. כן? אני שונאת אותם. הם רעים. שיחה נא, שיחה, ססח. בית-חומר קמן... כבר רחב, רחב.

- ובתוך בית-החומר הקמן כלי-בית של עץ. - מלא אחרי דבריה.

- עץ לבן - ענתה אחריו חרש.

- ועל הכוננית צרור קמן של ספרים. מזמוריהן של הגשמת היותר רבות ומתורות שבעולם.

- וספריך ביניהם.

כך היו מסתבכים שניהם בחבל-ההזיה ובונים להם בחזון נדה שלום ומנוחה בכתם של הירח, השלג החדד והאהבה, בשעה, שהדיירים עצמם כבר היו נכונים לדרך רחוקה.

- יסה היה חלקנו? כן? ועכשיו? - להשה אחרי שתיקה ממושכת.

- עכשיו... אנו מאושרים... כפלים! - השיב אחרי שתיקה קלה.

היה סמוך לאחת-עשרה שעות, כשלוה אותה לתוך חדרה. היא הסשיפה מעליו את מעילו. אדמומית של שחפת להמה בלחיות, זעה קרה כסתה את מצהו- והגשמות רק פתחו את נביעיהן. הם עברו בדמיה את כל סבואיה ומחילותיה של האהבה, מנעמיה ומרוריה כדי שעור תקופת חיי-אנוש. אהבת-שנעון, לסופי-תופת, קנאת-פתיים ובנידה כהרף-עין. הוא קנא בה לאודם-השחפת שבסניה, פרח-המית, גלעלם תוך, ששפך עליה את הדיותה, והיא קלטה מתוך לסופיו הבל נששות שנשרפו בתוכם. הם עברו זה את זו באהבה, ביראה ובדמעות של חדוה. לרגעים היו מבטיהם נעוצים אלו באלו ואינם מבחינים כלום כנתונים בתוך ערסל ונבהלים פתאום זה מפני זה, כשהעינים מזדירות.

כשהשמיע השעון שעל גבי הכותל את השעה השניה עמד ולבש את מעילו. לכתחלה ישבה על הספה שלובת-ידיים והציצה בפניו בשתיקה. כתאם ירדה ועמדה כנגדו, מציצה ומתחננת, כשהיא מרכסת ומתירה את כפתורי מעילו הליפות. הוציאה את כובעו מידו וסבבתו בידה כנגדו. שררה דממה ממושכה. הוא התעה את מבטו, הגאש והגענה, לצדדים, כמבטו של אדם שנפרד לצמיתות מפנת-שקט שלו, והמבט הותר לססוג לתוכו את הגשמה החיה שבכל הכלים. הוא שלה את ידו אל הכובע. היא הושיטה אותו לו כאשר עניה המושיטה להלוקה את שערות ראשה הנזחות, נחמתה האחרונת. הוא הושיט לה את ידו, כשרגלו כבר עקרה כדי פסיעה. אולם פתאם נפלה על צוארו ואמרה מתוך ככי:

— אתה אומר, פסח, שאנו מאושרים עכשיו כפלים. אני איני משינה... הסבר נא לי, הסבירני כך, שאהיה גם אני... משינה... שיהיו הדברים נכנסים לכאן — היא מפחה בידה כלפי לבה — ל-כ-א-ן — לא! — היא התיפחה — השטן לא רצה. אני ואתה ימים היינו יותר מדאי בשנים...

הוא ספג את דמעותיה ודבר: על החיה שבאדם ועל השועל שבאדם, על האושר, שאינו אלא משל, על התיבה האורית, ששתי נפשות תמימות חותרות לבנות להן בתוך הנלים הסוערים של המים הוידונים והמאוררים, בתוך המבול של קנאה, שנאה, משטמה ובנידה. הן סופה של התיבה לשקוע, לשקוע! הוא דבר על העוקין שבהיה, על הבלי-המאויים, על המעות שבאהבה, על הזהום שבתמימות, על הבנידה שבשכועה. על הערמומיות שברעות, על הצער שבכדידות ועל הנאות הפצועה על כל מדרך כף רגל. האדם כלו הוא פצעים... הוא כרך כאחד דברים, שחי עליהם כל ימיו, שהאמין בהם ושלא האמין בהם אלא ברגע זה.

— בית — דבר בסרקסמוס וככוז — אשת-חייק, פעמי והתול... חה... חה... חה, חה, חה... חה... חה... חה...

— אח!... — הגיעה בידה באויר דרך במול ויאוש. האחי הגאש הזה היה איום ומכריע יותר מדבריו.

שררה דממה ממושכה. היא ננשה אליו לאמה. עמדה על ידו מחרישה. זקפה פתאום את קומתה כנגדו ואמרה:

— הגר נא... זרועות... של אחיותי... היא העבירה את זרועותיה באויר דרך הבוק, עיניה להטו ופניה היו מתעותים מעיני-נפש.

הוא הניע בראשו הכבוש בהן.
— הללו? — שאלה מתוך לענה הזועם ורמוזה בידה על זרועותיו. הוא כסף את קומתו מפני מבט-זעמה והשיב בלחש כחוטא שנתבע לדין:

– חכמי בורעות של ב-ש-ה.

נופה נרתע לאחוריו מתוך רמט-האיכרים כמתחמק ממנו. היא דתיסחה בקול הרישי, כשהחזירה את פניה כלפי הכותל שנקרן-זוית של החדר. הוא עמד על ידה שעה מרוכה מרחק ומחריש ופניו אל הכותל. לא העיז להשמיע קול, לקראה בשמה או לננע בה באצבעו. רק יכנותיה הבודדות הפסיקו את הדממה. היא התחילה סומעת על פני החדר, כשפניה מכונסים בתוך כפות-ידיה, כנזירה שאברה מכנה-ל לזיתה שכתה-לוכה, והוא היה סוסע אהריה כתינוק וכגוזף. עמדה בקרן-זוית שניה, נעצה בו מבט ממושך של תוכחה ואהבה. בקש להתרחק ממנה, אחזה אותו בידו. חבקה בזרועותיו, דחה אותו נופה מתוך התרסה, כבש את ראשו, היו מבטיה מבקשים ממנו סליחה. תלה בה את מבטו, כבשה את עיניה בקרקע, כבש אף הוא את ראשו, זקפה סתאם כנגדו את נופה הסולד כחוטאת, דברה ברעדה כמתפללת זרועותיה המתפתלות באויר היו נמשכות לקראתו כנשאות על-ידי סערות זרועות:

– הרי הן של ב-ש-ה. כימיני כ-אח-יירתי!

היא נרתעה לאחוריה כדי פסיעה וחזרה לסניה כדי שתי פסיעות. נופה התהיל סתמל ונכמת. הוא ששט כנגדו את זרועותיו ברחמים, כאדם, שפושט את ידיו להגנים בתוכן צסור פצועה הצונחת מעל ענף רצוף. נופה צנח על הססה כשכולת קמסה והיא לחשה בשכרון:

– תהי נא נס לי אהבתך כמו שהיתה להן, לאותן...

הוא פרע לרגליה, עסף בסודר את נופה הרועה, ספג את דמעותיה וחבקה כאב את בתו. השתמס מזרועותיה, שהיו כרוכות מסכיב לצוארו, עמד שעה קלה מחריש, חור. אחר כך הרים את ראשו, דבר כמפקד ומתחנן:

– לא, בת... לא, לא...

עמד ויצא כפסיעות השאינה וקולות דתיסחותה היו רודסים אחריו וסדביקים

את אהיו.

אַרְצִי.

את ארצי לי, רות גם וברוכת שמש,
עם דמי הריך וערפלי יהוד,
הרושדים על לבנת סלעך
וקרשת גצח רושפים וסוד.

את לי קמו־שאת — בינון שדומיך
ענפי אור ורעבי צנת־עב;
בעלמת מערותיך, קר מרגעה
לפלימי קרב ביהן ולבוני קרב.

את לי. אהבתי חוברת חולותיך,
הנוהרים עננים על פני גם,
ואדמימות סרחיך התרדים
קרחשי לבי, לרוח בקר חם.

לנגה שחר את נגלית ראשונה
בעירם גבעותיך לי — ותהי
קנפש תיה רפה, אמאת־ישע;
וקמכות־אש ינונה נגע בי.

ותפסין בך. שטוח על ארצתך
הקשבתני שירת לבך, ועל כל תל
הצדתי את הראש העוף במח,
וסכל צור ינקתי שלות-אל.

לא ידע איש, מה לחשו ללכבי
פל נהלל בודד בך, כל סבך בנקוני דר,
פלכתי בעסקיך העוברים,
קסום הוד ערבים ועצב-קדומים ור.

לא ידע איש, מה פתקו רוחות ליל בך,
לשפעה הנשמה כי תכל,
ורנת משיטתך מה מנחמה
בשבילי-דמי לב הלך-הרים ול.

את ארץ-אם. את חוף לעוברי ימים.
את נבול השימון. מתבא אל והם ;
לדריך, נשאי שקם, מקצה ארץ
לב טרדי כל לשון וכל לאם.

יש במחורזיל בתנוכת סאגדך,
של נחלי מים משרי רך ונחלום ;
אך סתדעד בכדידות הדרדך,
קדוד ללב בנהיעו עד הלום.

יד מי ננעה באפריון...

יד מי ננעה באפריון

והלאות ימי זמנו;

באות רוחות מושאות ערב,

והלב לא ידע מה הוא.

בארי עוד ידבק סולם

תחת שמש שש בהלל;

אך הלב בקר שח על אשדו,

בשן ערבה על פני אלו.

בשן ערבה רוקם ערבו

על פני יריעות נהרה,

נע לקבי, שבע מנוחה,

תחת חפת תבלת קרה.

לבי, לבי, מה תמטר

בה מיומה להפדה,

דבמו צפור לפני סער

אלי קנה אתה תרד?

אחת ערב עוד רחוקים -

שמש, שמש, ואת בקר נרה;

ועל יריעות זהר רוקמה

את נרלי יד נסתרה.

.1916

עוד אֶזְכֵּר פְּלֵאי יוֹם.

עוד אֶזְכֵּר פְּלֵאי יוֹם בְּאָרְיֵב
בְּזֶכֶר אִישׁ רִנְעֵי הַחֵלֶם.
בְּצִיּוֹת אֵילָן וְבַיִם נִמְלוּ
הָאֲוֵרוֹת תָּרַשׁ מִנֵּי רוֹם.

וּבְנֵן עֲרָבָה לְבְדֻכּוֹתֵרוֹת
פְּתוּחַ כְּלוֹ לְאוֹר הַיּוֹם.
בֵּין סִבּוֹת צֶלֶל וּשְׂבִילֵי זֶהָר
תְּשִׁינֵנוּ תַחַת הַפְּתִיחִים.

קִהַל עֲבֵד־אוֹר פְּקֻלְעִים דְּקִים
מִעוֹלָם אַחַר גְּחֵלוֹ רוֹם,
כְּמוֹ בְנֵי־אֵל עֲלִינוּ פִּרְשָׁה
שׁוֹפְעַת תְּקַדְעֵד רוֹם.

בֵּית אֲמִן רְחֵקֵי בְּפֶר וּבְתִיז
בְּאוֹר נְמוּנֵי וּבְשִׁלּוֹם
הַעוֹלָם פִּרְחוּ שְׁעֵפֵי אֲשֶׁר
בְּצִיּוֹת נֵן בְּנֵנָה רוֹם.

הַדְּשׁוּב רוֹם כְּזֶה וּבָא עוֹד?
שְׁאַלְתִּי, וּבְשִׁינֵךְ דְּמִשְׁתַּחֲתִים
עַת רַבָּה רְעֵדָה, לֹא נִפְלָה —
הָאוֹר־זָהָב מְלֵא עַל שְׁחוֹר תְּהוֹם.

מה רעד לבי עם הדמעה!
מה אהבתוך: אך אהל זם —
ואי הדמעה? שוב פורת
העולם. מתרה התהום.

אז ידך צוננה ורקה
בדי שמת, ובולם
אפיך חיים סביב טפחים
יד אל ברכתנו מג רום.

ה. נ. ביאליק.

הַחֲצִצְרָה נְתִיבֵי־שָׁה

(ספור).

את הדברים שלטמה, שמעתי לפי אורה לסדר של מסח, אישיצבא יהודי מחילהמלואים, כבן ארבעים, שנקרא השנה למלחמה, ובליל ראשון של מסח נודמן עמי למסכה אחת. ואני מוכר כזה את דבריו כמו שהם, בלי פרטום.

.I

הזאת לי הפעם השניה בחיי - כך פתח אישיצבא ואמר - שאני מסב לסדר אל שלחן זה. בפעם הראשונה עלתה לי כך בהיותי עוד נער קטן כבן תשע - הדבר אירע איסוא בקירוב לפני שלשים ושתים שנה-ואולם או „פסחוי עמי בכית זר גם כל בני ביתנו: אבי ואמי, אחי ואחיותי ואפילו משרתנו סטיופי. הא כיצד, שואלים אתם? מעשה שהיה כך היה:

אבי בא עם ביתו לטור בכפר קטן סמוך לעיירה יום אחד, בסך-הכל יום אחד, אהרי שנאסרה על היהודים הישיבה בכפרים. אלו הקדים לבוא שמה יום אחד, לא יצא מה שיצא, אבל הוא אחר יום אחד - וגורדינו נחתך. ולא שהיה עברין לתאבון או להכעים, אלא אנוס היה לכך על-פי המשרה שנתנה לו שם באחד היעדות הקרובים, ומשום פרנסה אין משגיחין לא בעבירה ולא ביסורים התלויים בה. שוטרי אותו הגליל נראו אמנם מתחלה כמהמירים, אבל בעיקר הדבר היו גם נהנים הנאה מרובה; סוף-סוף יפה להם יהודי אחד הדר באיסור מעשרה בהיתר, שזה עין פרי ואלה אילני סרק. ובאמת, לא היו ימים מועטים ובין שני הצדדים, כלומר, בין אבא בעל העבירה ובין השוטרים שומרי משמרת החוק, נקבעו „יחוסים נורמליים“: הוא וביתו דרו בכפר והם קבלו, כל יאחד לפי „כבודו“, את כסף הקם מדי חדש בחדש, מלבד מתנות ארעיות, כגון דמי יוס-טוב ומלוות קטנות שלא על מנת להחזיר, ומלבד כל מיני דרונות ותקבנות, בין לימי אידיהם ובין לימי מועדינו ובין לכל ימיההולדת של הספנובו ושל אשתו ושל כל ילדיהם. בני אדם הללו, הרי יודעים אתם, אינם

מולזלים בשום מתנה: זוג ברבורים אבוסים, הכינת יין, בקבוק ייִש, מאה ביצים, כובע סוכר בנרתיקו הכחול, ליטרא מה, לשך טבק, תרמיל גבינה לחה, אוני המין - את הכל הם נוטלים. וכסה נקיי דעת הם! הסטנובו, למשל, מעולם לא תבע במה, אלא בקש. "וסי - היה אומר לאבא, כשהוא מניח כף יד כנדה על שכמו - צו נא, בבקשה, להביא לי מיערך עצים להסקה; החורף הרי ממשמש ובאי או: אל נא תשכת, חביבי, לשלוח לי כאלף רעפים! הלא רואה אתה: בני צריך תשן."

והאוריאדניק עקום-העין - זה דרך אחרת היתה לו: דבר שנתן בו את עינו העקומה, היה משבח. "איטא - היה אומר לאמי, כשהוא מביט בעינו העקומה אחרי תרנגולת שמנה מנקרת באשפה שבחצרנו - היכן מצאת תרנגולת משוכחת זו? והיו בשוהים, שאחרי שבת כזה נמצאה אותה התרנגולת הנאה מוטלת כפותה על נבי השחת בעגלתו הכחולה של האוריאדניק. ומתכן היה אותו האוריאדניק לבוא לביתנו בימי שבתות ומועדים דוקא, ודוקא בשעת הסעודה. אך ישבו בני-הבית אל השלחן-וכנגד החלון ומועין צצו מיד מאליהם סוכו הצהוב ועגלתו הכחולה של האוריאדניק, והאוריאדניק עצמו בתוך העגלה. מה לעשות? מראים לאורה פנים יפות ומזמנים אותו לסעודה. הזמירות נדהות, הספר שאבא מעיין בו בין הבשיל לתבשיל נסגר ומתמנה אל הצד, והבל פי שכור נודף ומטמא את השלחן בשיחה תפלה, ומעמים גם בדברי קלמה, שמתויב אהה לקבלם כבדיחות נאות ולמלא עליהם סך שחוק של הנאה, בשעה שבשרך נעשה חדודים חדודים והיך נקמצת לאחוז בעורף אוטם ולהשליכו החוצה.

אכן ברוב הימים הסכינו לו בני הבית ולא היה חוששים לו עוד, ופעמים, לאחר ששלשל זה לגרנו מלוא הבקבוק ייִש ונתבשם כל צרכו, אף היה מצטרף עמו לגנוני הזמירות, וכמובן, על פי דרכו, בעקמת פה ולוות שפתים, וכשהוא מטממן בתוך כך בעינים שתויות, מרושנות ושוחקות לבעלת-הבית ופושט דרך-אנב את ידו בשפחתו פרֶשָה, שקצה שמנה ומחושבת-פנים. רק מלמדנו לבדו, שהובא מן העיירה, לא יכול בשום פנים להסכין לו, כמו שלא הסכין גם לכלב הקשור בחצרנו לשלשלת. שניהם היו עליו תמיד כחדשים והטילו עליו אימה יתרה, אף-על-פי שהיה אבא מעלה מס מיוחד גם בשביל גלגלת נוספת זו של המלמד. כך עברו עלינו בכפר המש שנים. בתוך אותו הזמן בנה לו שם אבא משלו, מעצי יערו, בית קטן, ולחנכת הבית הזמן אליו גם את כל אכרי הכפר וערך להם שלחן טוהר. מאהורי הבית שההטהה וירדה במדרן גת-ירק גדולה, שזרעה אבא. ברפת עמדו שלש פרות חולכות ובארוה - שני סוכים. בחצר היו מנקרים תרנגולים וצִקְרִים אווים ואמרוחיהם. בשלולית שלפני החצר שכשנו בני-אחים וכמגרש

הקרוב רעו ענל וסח. וצל כדרך אנשי הכפר. הפרנסה היתה מצומצמת, החיים דלים, אבל היו בהם מעט שלווה ונחת.

כל ימות החול היה אבא שוהה ביער, ובערכי שבתות וימים טובים היה ההר בענלתו לכיתו ומבלה יום או יומים במסבת אשתו וילדיו. הילדים היו שומרים עת בואו עלייד דרך היער בקוצר-רוח ובלבבות חרדים מגיל. אך נשמע מרחוק, מקצה היער, הכלה סמוך לכפר, קול מצילות צמד סוכי - מיד התנערו כצפרים ורצו לקראת הענלה בתרועה ובעהלה: „אבא, אבא“ וזכרנע והנה כלם מטפסים ונופלים בחיק הענלה ומתרסקים על אבא. זה יושב על ברכיו, זה נתלה בצוארו וזה ממשמש בכיסו, לראות מה מתנה מוליך אבא שם. אפילו משרתנו הרכב, הוא הוא גם שומר היער, מסיזי, בחר מנדל ובעל כתפים, אף הוא משתתף בשמחה, מקצה שניו הלבנות והמוצקות בחיוך של תענוג, וכדי להטות את הילדים יעורר שוטו בכל כח והסוסים ישאו את הענלה אל הבית ב„כערה“.

לא אמרתי לכם עוד, כי באותו כפר עצמו דר מכמה שנים, ובהיתר, עוד יתדי אחד, זליג שמו: ביתו שלו עמד בראש נבעה אחת בקצה הכפר ושלנו - בתחתיתה, ושני בתי יהודים אלה, בעמידתם הפרושה קצת משאר בתי הכפר ובשני קומתם, תואר נותיהם וחלוניהם, נראו כשכונה קמנה בפני עצמה. עד מהרה נדרסה בנבעה, סלמעלה למטה, רצועה דקה, שביל קטן, שנמתח בין הדשאים כפסקת הלובן בקדקוד שער, ושתי החצרות נקשרו על ידו קשר של קימא. סלמד אחד לילדי שני הבתים ומשפס אחד ליושביהם. כל אחת משתי בעלות-הבית יודעת מה שבקדרת חברתה, שולחות הן זו לזו מסטעמי תבשיליהן וממאסה תגוריהן. משאלת שכנה לחברתה קדרה, מרדה וגפה. נמנות ביחד על אגודת ירק, על קופה של ביצים ועל זוג של תרנגולים. בלילי החורף ובימי הקיץ הארוכים באה אשה לבית חברתה או לסמי שלה לשם שיחה במלה, להתליע קטניות, לטנן מרקחת, או לשם מריסת נוצה וסרינת פהמק בחבורה.

לא עברו ימי-שכנות מועטים - והקשר בין שני הבתים נאהזק. השכנים נהפכו למחותנים, אבא היה מטופל בבנים זכרים ונקבות, והבן הבכור שמואל כבר מלאו לו עשרים, ולענין עבודת הצבא „בעל זכות“ היה; ולעומתו זליג היה מטופל בנקבות וזכרים ובתו הבכורה ולדה הגיעה לפרקה. עמדו וכתבו „תנאים“ והנכילו את יום החתונה. לא עמדה לו „זכות“ לחתן ונלקח לעבודת הצבא, ולתוגת כל בני שני הבתים, נדחתה החתונה עד ערן ועדנים, כלומר, עד אחרי מלאת לו לחתן שנות עבודתו בצבא.

על דבר אחד היה אבא מצטער הרבה: על שאין „מנין“ קבוע בכפר, ושבת או יום-טוב בלי תעלה בצבור, היה אומר אבא, חצי טעמם נטול. כל נפשות הנכרים

בני המנין שבכפרנו לא היו אלא שבע. ארבע בכיתנו: אבא, שני אחי הגדולים והמלכה, ושלוש של בית זלינ. ומיום שיצא אחי לעבודת הצבא עמדו על שש. ולסיכך שמהה יתרה היתה לו לאבא, כשהזמין לו הקדוש-ברוך-הוא לשבת אורחים, אם מסוחר העצים הבאים ליער או מסקידי היער הבריו, ואם מן היהודים הסחורים בכפרים, כנון רוכל, זנג וכדומה. במקרה כזה היה אבא שולח מבערב להודיע את פסה-איצי החלבן, יהודי פשוט חשוכי-בנים, שהיה דר יחיד עם אשהו העקרה ופרותיו ההולכות בחותו הבודדה שכאחד העמקים הקרובים, מהלך חזים שבת מן הכפר, וזה היה משכים ובא לביתנו בשבת בבוקר, הולך דרך גנות וקרפיות, כשהוא מעוטה מתחת לטרבל-שבתו במלית לבנה, כדי להצטרף לעשרה. לא שהיה זהיר כל כך במטכול - רוב בני הכפרים הרי אינם מן המדקדקים במצוות המעשיות - אלא מכיון שמקימין תפלה שבת בצבור, הרי יש לעשות המצוה כתקנה בשעת הדחק, היו מצרפין למנין קטן והומש בידו, ומשהכמו המנינים, הביא אבא לביתו מן העיירה גם ספר-תורה מצנעת מתחת לפרוכת בארון קטן, והקציע לה בחדר-הלמוד זית מיוחדת, שהיתה מסלת עלינו הקטנים מאותה שעה בקדושתה הצנועה אימה מסתורית. קריאת התורה על-ידי מלמדנו בנטון המעמים בתוך העדה הקטנה, הכפרית, העמוסה שליתות ומזינת במשקפים והומשים, היתה משרה על בוקר-השבת בבית נעים-קודש מיוחדת, שהרגישו בה, כמדומה, אפילו כלי הנחשת, הנוצצים במהרתם מכנגד, מעל נכי השדה, ומחויכים לנו בזהרם חיוך רך וענני של שבת. ובחדר הסמוך, מאחורי הקיר, היתה עומדת באותה שעה אמי בשמלת-שבתה הנקיה ובמטפחת-משיה, סדורה העכה בידה, שפתיה רוחשות ועיניה מתמלאות דמעות גיל, שפירושן, בקירוב, כך: „אמנם נדחים אנו בכפר, שרויים בין הגויים, אבל אל הסד אלהים, אל רחום והנון. את עמו לא יוש ולא יעזוב, והוא נתן לנו ברהמיו את השבת והשכין בביתי את תורתו הקדושה והטהורה. לכבוד שבת כזאת, שהיה בה מנין לקריאה, היתה אמי מוכיפה מאתמול ששטידה יתרה, ואחר התפלה כבדה את המנין ביי"ש לקידוש ונדובשניות והמעיתתם מכל מעדני השבת. היהודים שותים נמיעות נמיעות קטנות, כדרכם, ומכריכים את אבא ואת אמא: „לחיים, יוסי, יהי רצון, שתהיינה ישועות ונחמות בישראל, ולחיים, איטא, יהי רצון שישוב אליך מהרה בנך. ואמא נאנחת ועונה: „אמן, כן יהי רצון, רבוני-של-עולם.“

ופעמים שנפקד ביתנו גם בסעודת-רעים ובהלולא קטנה. בליל מוצאי שבת של חורף, שהלה בו זביחה של ענל או שחיטה של אוזים וסנן שוכנם, היה השוחט של העיירה הסמוכה, יהודי פקח לבוש נקיים תמיד, בעל אכנט רחב ובעל שיחה נאה, בא לביתנו באדרתו ובנרתיק הלפיו ומביא עמו עלינו ריה של יחדות העיירה וקצת התרוממות רוח. לכבוד המאורע של אותו הלילה היו מתכנשים ובאים לביהנו תיקף אחרי „הבדלה“ כל בני המנין: המחוחן ר' זלינ ואשתו וכניו, החלבן

ססחאיצי ואשתו העקרה ושנים שלשה ספקדי היער, שהוומנו לכאן על ידי אבא מערב שבת. יושבים מסביב לטיחם רוחה על השלחן, שותים חמין ומייעים. אבא חליג משחקים בנעים חאבי והמלמד עומד עליהם ומתגעגע, כלומד נמרא, ונתן עצות לשני הצדדים גם יחד. סקדי היער - רובם נחכנים ועליזי רוח - מבדחים את דעת הגשים. ססחאיצי החלבן אינו מוציא מקטרת האחורקא מפיו וממלא את הבית עשן ועפוש, ואחי הכבוד, היודע נגן, עומד ופורט על כנורו „חסדיתי או „וואלאכית“.

אך הגה הובא השוחט הביתה, - ברוך הבא! שבוע טוב! - והכל מפנים לו מקום בראש השלחן. לאחר שהוא שותה בחסון שתיים שלש כוסות תה ומתחבט, יוצא הוא בכנסות מקוסלות בשרולים מוסשלים ובמאכלת נוצצת - מראה גולן - לבית המטבחים, כלומר, לרפת, לעשות שם מעשהו בעגל ובאחים הכפוחים. כלבי החצר שומעים צריחות האחים הנכסמים ונעית העגל הנעקר והנם צובאים על הרפת ומצפים מתוך המיה של רוגזה וקוצר-רוח לחלקם בססולת הטבח, המושלכת לאשפה. בנמר השחיטה והבדיקה - השוחט שב הביתה ותוסס מקום בראש השלחן ומראהו כבראשונה, מראה יהודי שויב בעל צורה, בעל אבנט רחב ובעל-שיחה נאה. „העוים והזאבי נעזבים. וכל הפיות פוינים אליז. רי נדי - כך שם השוחט - הרי זה יושב בידמולקתו הנקיה של סמוט, שמצח לבן ורחב מבהיק תחתיה, ומספר מעשיותיו. מעשה באליזו הנביא, זכור לטוב; ומעשה בבעל-שם-טוב, זכורנו לברכה; ושוב מעשה בהסבא מששולא, זכורנו יגן עלינו; ועוד מעשה באחד מליז צדיקים... הכל משתתקים ומשימים אזנם כאמרנסת. הרבר יושב בעינים עצומות, זקנו המדולדל בידו, מתגעגע כלומד נמרא ושומע בכונה גדולה, כשהוא מתאנח כל רגע מלבו אנתות של יראת-שמים. ססחאיצי מתעטף בעגן מקטרתו וכובעו שמוט כלפי מעלה. סקדי היער, קלר-קלים אלו, הכבידו ראשם פתאם ואחת הגשים הצנועות ממדת להחביא קווצת מרדנית מתחת לספספתה. המיהם אף הוא מנמך קולו ומוזום בחשאי. הסו שיחתו של השוחט, שיחה ערבה, מתונה ומוטעמת, נכעת בנחת, זולפת ספיין-ספין מתוקות ובאה אל הלב כצרי וסם חיים. העולם, אם כן, אינו הסקר עדין; שומר-ישראל לא ינום, אבוא, ולא יישן...

ואחר-כך - סעודת „מלוח מלכה“, שתחלתה משקה-ייש ומשרת פירות בצירוף גלדי שומן, קורקבנים וכבדים מרוסקים של האווים השחומים, אמצעיתה - שוב משקה בצירוף תחמיץ רוחה ומעלה הבל ולביבות ממולאות, וסופה - עוד הסעם משקה עם זמירות בסה ונגינות אחי בכנור וברקודים של התלהבות עד עלות השחר. החלבן ססחאיצי, זה היהודי השתקן בכל ימות השנה, יש שהיה יוצא בלילה כוח פתאם מנרדו ומניע עד לידי מדרנה עליזנה של התלהבות. הולך היה ומרקד ומזמר עד כדי מרוף-הדעת, עד פלות-הנפש, ותוך כדי רקוד היה משליך מעלה קפוטתו,

פניו כלסיד אש, עיניו עצמות, כפיז פרושות ברחמים, והוא מרקד ושואג בקול:
 "ישראל עם קדושים, הרי אני כפרה צפרנכם הקטנה!" או בכניה: "יהודים בני
 רחמים, הגיחו לי ואשקף על קדושהשם. חוסו עלי, עקדוני והעלוני על המוקד. הוי,
 הוי, לבי נשרף מאהבת ישראל... וכך היה מרקד ושואג וכוכה עד שהיה נופל על
 הדרגש כמת, ולמחר, בבוקר השכם, כשנתפכת, היה מתגנב זכא אל ביתו, חוזר אל
 פרתו ומעשה חלבו ואל מקטרתו ומשתתק שוב לזמן מרובה.

רוב ימי החנים היו עוברים עלינו בשמחה שלוחה וצנועה, מסוכה בתנתיחשואין.
 הפרישה מן הנוף היהודי, פרישה מאונס, מוהגשת בימים אלו לבני הכפרים ביותר,
 והלב מתמלא נענועים. החצי של "לכם" מתקיים כהלכה: אכילה, שתיה, שינה, במלה,
 אבל החצי השני של "לה" פגום. אין בית-המדרש, אין צבור יהודי ואין כל. ופעמים
 שאין אפילו מנין, מפני שהמלמד עולה לביתו בימים אלו, ואורח אף הוא אינו מצוי,
 כי מי גם עני שבנעניים יוצא מביתו בימי חג? וכשמחלקש מנין בקרשי – מה מעם,
 בעונותינו הרבים, יש בהקפה של ספר-תורה יחידי או נענועים של לולב בודד. סדר
 הבקורים לכבוד יום-טוב אף הוא איננו גדול ביותר וקורת-רוח מרובה אין בו. בית
 המחותן זליג ובית פסח-איצי מבקרים בבית אבא, בית פסח-איצי ובית אבא – בבית
 המחותן זליג, בית אבא ובית זליג – בבית פסח-איצי – וכל המחזור תם. יושבים בשעת
 הבקר איש בבית שכנו, מפצחים אנווי יער ורעוני דלועים, מספרים חדשות שנתישנו,
 מנקשים באצבעות על-נבי השלחן ומספקים עד כדי כאב הצדעים.

משיצא אחי הבכור לעבוד בצכא נוספה בכוס היגון החשאי של אמא טפה
 חדשה, שרשומה היה נכר ביותר בימי שכתות ומועדים. החבורה בבית נתמעטה, הבנור
 של אחי היה תלוי על הקיר אלם ונלמוד כל הימים. ומקומו של הבן הבכור, הפנוי
 בשורת הילדים מסביב לשלחן, נראית לאמא תמיד כחלל של שן אמצעית עקורה או
 של אצבע כרותה. כל פעם שהיתה מחלקת מנות התבשילין בין המסובים היתה נושאת
 עינים נונות אל המקום הפנוי ההוא וכובשת אנהתה, שלא לחלל שבת או יום-טוב.
 עם האכרים שבכפר הלך אבא בשלום ובמישור. מיום שבא לרות את היער
 ניספה פרנסה בכפר. הללו מן האכרים עובדים ביער, הללו מוציאים אל העיירה
 הקרובה עצי הסקה ובנין למכירה, והללו מוליכים עצים אל התחנה הקרובה של מסלת-
 הברזל. עצי בנין היו מצויים לאכרי הכפר כזול ובתשלומין לשעורים, ומתוך החורבות
 העקומות וצריפי העצר עלו מעט מעט בנינים טובים בעלי קומה: בית חדש, אסס,
 רפת, מכלא. שנים שלשה גני תבן נחלפו בשל רעפים ופרצות רבות בגרדות נסתמו.
 היו אמנם מקרים, שעצי הבנין באו ליד אחד האכרים במשיכה – כפר, שיער
 קרוב לו, איראפטר לאכרו בלא זה – אבל אבא לא היה סמצה, על-פי רוב, על
 ה"מושך" את עומק-הרדף, ופעמים אף עשה עצמו כמתעלם. סוף-סוף הרי בתוכם

היה יושב, ובאסור, ויפה ליהודי השלום. אכרי חכמר כבודו על כך כבוד מרובה, ויש שהיו מביאים לפניו את חגרותיהם ומשפטיהם הקטנים. אבא ידע לדבר עמהם כלשונם ועל-פי דרכם: את האחד פיים, את השני הזכיה ובשלישי נער – וכל הצדדים יצאו מלפניו מרוצים. עם המכובדים שבהם היה בית אבא אף מהליף משלח-מנות בפורים: בית אבא שולח להם „אזני-המין” ולחמניות והם מחזירים הרנגולת חיה, ביצים, תרמיל פרנים. אחד מהם, וסילי, אכר סקה ובר-דעת, ידיר ישן לאבא, לא נמנע אף משלוח את בנו הקטן לחדר מלמדנו, כדי ללמדו שם בין שאר הילדים מעשה הכתב, – בכמר בן ארבעים בתי אכרים לא היה שום בית-ספר, כשם שלא נמצא בו גם בית-תפלה וכהן – ופישקא – כך שם הגוי הקטן – כמעט שנתייהר. יודע היה על-יפה הרבה פסוקי תפלה, חצי הקדושי ורוב פסורי החומש, ממה ששמע מפי חבריו היהודים או ממה שקלטה אזנו שלא במתכון. ובתב היח רוסית באותיות עבריות בדרך מסורסת, משמאל לימין דוקא. בליל קלנדא היו באים שקצי הכמר ומופרים את זמירותיהם מאחורי חלונותינו, ואימנתנו הזקנה יברחה מוציאת להם מן הבית חלה לבנה, כיסנין ממולאים פולין וקטניות ומרוטות קטנות. בימי האביב היה אהי הבכור שמואל יוצא לחורשה הקרובה ומתקן שם, בין שני עצים, נדנדה, שהיו מתנגענים עליה כל ילדי הכמר, של הגוים והיהודים ביהר. ובימות החורף התקין להם מן-חלות, שהחליקו בהן הילדים מראש גבעת זליג לתחתיתה. בערבי הקיץ יש שהיו מתלקמים זאטוטי הכמר, בחורים ובתולות, מסביב לביתנו, אחי שמואל עומד אצל החלון ומנגן בכנור מבסנים והם יוצאים במחולות ורקודים מבחויץ. דרך אנב: אותה הזקנה יברחה אמנה בביתנו שלשה ילדים ודבקה בהם ובבית אבא בכל לכה. משפלת היתה בילדים באמונה: מאכילתם ומשקתם, מישנתם ומעוררתם, מזחתם כאחת היהודיות על לבישת טלית-קטן, על כסוי הראש ועל אמירת „מדה אני, על תלמוד-תורה ויראת-שמים, ומרחיקתם בחרדה מתערובת כלי בשר בכלי חלב. כשחלה אחד מהם היתה מביאה בסתר צלוהית „מים קדושים” ומזת עליו לרמואה.

הכל, כמדומה, עלה יפה. דרה לה בנתת משמחה קטנה יהודית כאחד חכמרים הקטנים, ולמי איכסת לוז. אבל הנה בא השמן וקטרה, וברגע אחד נהפך חכל לתרו וברו.

.II

השמן בא בשנה הששית לשבתנו בכמר. בעיר הסלך חיז חלופי משמרות: שר אחד ירד, או מת, ושר אחר עלה בטקומו – גבול נפתחה פתאום מרת-חילין.

חכמו נזרות ורבו גרושים. השמועות הרעות, שהגיעו בכל יום מן הכפרים מסביב, האילו בתוך בתי היהודים הבודדים, המשוקעים בכפרים, דאגה וחרדה. החיים היו תלויים מנגד והקנאה וצרות-העין גברו. כל אחד חרד לסת-לחמו והשד בחברו. אבא היה יורד פתאם, שלא בעונתו, מן היער לביתו בפנים זועמים, מתלחש שעה רבה עם אמא ועם המחותן ונוסע בתפוזן לעיר המחוז או לעיר הסלך, להמתיק שם, את הדינים. המחשבה בלכד על-דבר יציאה מן הכפר – היה בה כדי להקריש את הדם. בית אבא הרי כבר השריש בכפר זמן מועט לפני תגבורת הדינין התחיל אבא גם עוסק בבנין בית משרפות זפת, שהשקיע בו רוב ממונו המצומצם. ואולם השתדלותו של אבא, במקומות הראויים לא הצליחה, כנראה, ביותר, משום שאבא היה חוזר ממסעיו תמיד עוד סר זעף משהיה. המקידים ב„מקומות הראויים“ נעשו שוב פתאם מחמירים גדולים. שער ה„מס“ עלה שבעתים – ובסחון נמור, בכל זאת, אין. האוריאדניק אף הוא היה תוכף את בקוריו בביתנו, כמי ששוקד על המשמר אלא שהיה מתכוון עתה לבוא בלילות, כמתגנב, ועינו הימנית, שנראתה עתה עוד עקומה משהיתה, נעשתה פתאם זרה וקרה, כמעט זעומה, חלבונה נתרחב ובאילו אינה סכרת בנו כלל. האכרים שבכפר אף הם נשתנו פתאם: מעין שחצנות נורקה בהם, שהצננות שלא היתה בהם קודם לכן. והרע מזה, שאין לך לילה בלא ננכת עצים מן היער. ויש מן האכרים שלא השתדלו אפילו להצניע את הנגבה, בדעתם, שיפה עתה לאבא השתיקה והעלמת העין. הגיע לידי כך, שאבר אהר, שאשקא ה„זאבי“, „לקחן“ ידוע בכפר, הוא ושני בניו, נתפסו פעם בלילה על ידי שומר היער, משרחטו סטיופי, בשעה שהטעינו אלה את ענלתם עצים נטובים. עמדו הנגבים על סטיופי והכוהו מכת רצח – ואת העצים הוליכו לביתם. על המעשה הזה לא יכול עוד אבא, כמובן, לעבור בשתיקה, ומסר את הנגבים לדין. ומאז הקים עליו אבי בכפר שונאים רבים מבית הנגבים וקרוביהם. אחד מקרובי הנגב, בבלר הכפר, שכור מפורסם, התחיל כותב בדרך קבע, אחת בשבוע, שטנה על אבא בנוסח השנור: „ליהוי ידוע, שהיהודי פלוני בן פלוני, היושב עם ביתו בכפרנו באסור, כנגד החוק המפורש, משחית במעשיו הרעים את רוח העדה ומביא נזק למדינתו. – והאכר הנגב היה מוליך את כתב השטנה בחיקו ומציאו למקום הראוי“. „המקומות הראויים“ היו מבהילים כל פעם אליהם את אבא לראיון, ובחזירתו מראיון כזה לביתו היה מראהו כפראת סת. פעם אחת חזר ממקום שחזר – והגה מצמד הכוסים שבענלתו לא שב בלתי אם סוס יחידי. הסוס השני, היפה ביותר, נשאר ביד ממנה של „מקום ראוי“ אחד בתור „כופר“ והסוס הנשאר, שלא מצא לו אבא לפי שעה בן-זווג, חזר עם בעליו הביתה, בנפשו מנוף, ומזם הענלה, היוצא מן האמצע, משורכב לו שלא כדרכו בצדו האחד. פני אבא התלהמו מעלבון, כאלו נלהוהו חצי וקנו וברתו לו חצי קסושתו

והרכב סטיופי כמעט שככה מענמת-נפש, וכשפתח את הסוס היחידי מן הענלה והבניסו לארוה קללהו קללות נמרצות, חרק עליו שניו, הכהו על פיו כאגרוסו וכלה בו כל חמתו. ההסרון אמנם, נתמלא אהר כך: אבא החליף את סוסו היחידי, המוב גם הוא, בשנים רעים, - מה שנרם צער והרפת-לב לסטיופי - אבל המנוחה והבטחון לא שבו עוד. מבלי דעת מה ילד יום, משך אבא את ידו מבית משרפות הזפת לנמרי, ומלאכת הבנין שבתה באמצע. אבא היה אומר, שהנדבכים, העוזבים בחורשה בין האילנות למלונת הזירים וענלים, באים אליו בכל לילה בחלום ובוכים לפניו...

ומדת הדין, שנסתחה על יהודי הכפרים מסביב, הלכה בינתים ונכרה. מתחלה היו פתרים ומגרשים, ואחרי כן גרשו בלא התראה. לא הועיל שום כוסר. בתי-אבות, שנבנו בעמל שנים, נחרבו על ידי פקודת-התאם בשעה קלה. בחול הדרכים, המשוכות מן הכפרים לעיירות, היו זוחלות בכל יום ענלות-אכרים וממלטלי היהודים המשולחים בתוכן. ולמחרת היום היו אותם האכרים עצמם חוזרים לכפריהם ושוחקים על משבתי היהודים הנשארים, שלא פנעה בהם עדין מדת-הדין אימה חשכה נפלה על ביר אבא והלבבות נבאו רע.

ופעם אחת, ביום פגרא של נויים, כשהיה אבא בביתו, בא סטיופי פתאום אל הבית מבהל וספר, שאכרי הכפר יושבים עתה מסובים בבית המרזח, רובם סבואים. והנם מכינים איזה, ניירי לרעת אבא. ראשי המסיתים הם סאשקא ה"זאבי, הוא האכר הגנב, וקרובו הלבלה, ודברי ה"סניעורים" בטלים בבקבוקי יין-השרף, שהמסיתים מכבדים בהם את ה"קהל". תוכן ה"נייר" הוא, לפי השמועה, השתדלות ה"קהל" לפני "המקום הראוי", להרחיק את הו'יד יוסי מן הכפר, ראשית, מפני שהוא דר באיסור, והשנית, משום שהוא "מויק". היו רנלים לדבר, שגם יד איזה יהודי באמצע: סמוך לאותו זמן קנה לו אחד היהודים גם הוא הלכת יער על גבול היער של אבא, ובין שני בעלי היערות נפלה תחרות, שהביאה פעמים גם לידי תגרה, כנהוג.

לא שהה אבא והלך מיד בעצמו לבית המרזח. בפניו, חשב אבא, לא יעזו. וכך היה. כניסת אבא פתאום לבית המרזח הביאה את המסיתים במבוכה. שנים שלשה מהם נשמטו ויצאו מן הבית והנשארים כבשו עיניהם בקרקע. אחד מהם נבהל ופשט ידו אל ה"נייר" העווב, כמטהר להצניעו, קדמהו אכר אחד, איש זקן וירא-שמים, ממכבדי אבא, וחטף את הנייר, ובהצליבו תחלה על לבו, קרע את הנייר לקרעים, קורע ואומר לאבא: ברך את אלהים, יוסי. אתה נצלת מצרה, ואנחנו מעבירה. צו להגיש ייש לעם. אבא צוה - וכרנע נהפך לב העם ורות אחרת היתה עמו. נתעוררה מדת היושר והבורת הסניעורים נצחה. מקצת מ"בעלי התשובה" - נהפך לבם כל כך אחרי שנים שלש כוסות, עד שהעידו ב"אלה ובשבעה" בעצמם, שחם כלבים

„בני כלבים, בני בניהם של כלבים עד עשרה דורות; ואחד, בבקש שליחה מאבא, בכה כביבר, השתטח על הקרקע וקרא: רמוס, יוסי, רמוס. ועוד אחד תוסף על לבו וצעק, שינן על יוסי „עד טפת הדם האחרונה, ואת ה„זאבי יהרג. הרג יחרג... בחזירת אבא לביתו הניע אליו קול צוחה מבית המרוח. סתוך „תשובה באו, כנראה, חמסיתים ושכנגדם לידי מהלומות ויד אכר היתה בבלורית רעהו, כנהג.

הגייר נקרע הפעם, ואולם הסכנה לא חלפה כליל. העם שבכפר נחלק לשתי מחנות צוררות זו את זו כל הימים. לתניות ומריבות לא היו קץ, וכתבי שטנה הניעו אל ה„מקומות הראויים משני הצדדים. הסמטובי מבהיל אליו פעם צד זה ופעם אר שכנגדו, רוקע ברנל על שניהם ושואג כארי: „לסיביר! בשלשלאות של כחל ו! ובאחד מימי החנוכה הבהיל אליו הסמטובי את אבא. הניח אבא בעגלת החורף זוג אחים שמנים, תקרובת של חנוכה לאשת הסמטובי, ומחר לבוא לקול הקריאה. בעלת־הבית קבלה את התקרובת בסבר־פנים יפות והסמטובי חכנים מיד את אבא הדר לפנים מהדר ואמר לו:

– בקש רחמים, יוסי. אני איני יכול עוד הצמיך. שונאך חותרים תחתך. וכסלך גברה מרת הדין. חוסרות, אוהרות. יהודי בכפר – תלילה וחלילה, בבל־ירָאָה וכבל ימצא. מדקדקים שם עכשיו כחוט השערה.
– היתכן? – פען אבא – בגלל יום אחד
– בגלל יום אחד...

– ומה אעשה? – שאל אבא – אולי יש בכל זאת תחבולה?
הסמטובי פרש כפיו ושרבב שפתיו, כאומר: עשה מה שבכחך. אני – קצרה ידי. לא חזר עוד אבא לביתו – ורץ בעגלתו לעיר המהת. מעיר המהו רץ לעיר הסלך. וכך היה רץ ומתרוצץ, עד שחזר אחרי ימים לביתו רצון ומדוכא וכמעט בלא כלום. נמצאו לו אמנם שם בעלי עצה, אבל העצות היו סותרות ומבטלות זו את זו; היו גם שתדלנים שהבטיחוהו, אבל ההבטחות היו קלושות. אחד מהם, שיש לו, לפי דבריו, „צדדים בתוך ה„מקומות הראויים, קבל אמנם על עצמו – בשכר הנוק, כמבין – לבוא בדברים עם אותם הצדדים, כדי „להתיר את אבא, כלומר, „להקדים את זמן ישיבתו בכפר יום אחד לפני צאת האסור. אבל לדברי רבים, אין בדבריו של זה כמש. רמאי מסורס הוא. אף על פי כן נתן לו אבא המיקדימה: מי יודע? אולי...

בכח „אולי זה „תלב אתו השתדלן את אבא כמשלוש חדשים, והענין מכלל „אולי לא יצא. בכל שבוע נחנלו „צדדים חדשים שמעונים „פיוס ויד אבא ינעה מלפיים. באהר הימים הודיע אותו השתדלן, שלבטל הנזרה אי אפשר; כבר כתובה וחתומה היא ומונחת במקום מלוני, אלא מה אפשר? לעכב, ודבר זה היא עולה

כך וכך. נתן אבא כך וכך ועכב; ואולם לא עברו ימים כועסים ושוב באה הודעה, שהגירה אחרי כל העטובים, זו בכל זאת, והוא מציין עכוב שוב. נתן אבא שוב כך וכך ועכב שוב. וכך חזר הדבר חלילה: השתדלן עמד על המשמר ועכב בשתי ידים, והגירי זו. זוחל היה בלאט, רתיעה רתיעה, וכמוי מן העין. כנגב במהתרת, אבל זו, וכל עקירה והגחה שלו עלתה לאבא בדמים, והעיקר בעלבון כבוד וביסורי נפש שאין דוגמתם: חזרות לבטלה על פתחי ערכאות, דחיות בלך ושוב, מתן בסתה, בקשת רחמים, נגבת דעת, התרססות לפני זקני פקידים אכזרים, ערלי-לב וידועי-שכרון ולפני פרחי פקידים שחצנים ומופקרים, ועידות-סתר בבתי מרוח מזוהמים, משא ומתן של גבלה... ממסעות כאלה היה אבא חזר לביתו מחוסר כל פעם רביעית דם ושובב אחר כך בביתו בטטה שנים שלשה ימים... וכשירד מן המטה היה מתיחד בהדרו ומתהלך שם הנה והנה שעות רצופות. ופעם אחת, בין השמשות, מצאתיו עומד בזוית לפני ארון-הקדש הקטן ובוכה בהשאי...

הרבה שערות לבנות בראשו ושרמוטים חדשים כמצחו הוסיפו לו הימים ההם. ראה אבא. ש, בדרך הטבעי לא תבוא הישועה, וצפה לרחמי שמים. מלהשהדל לא חדל - „וברכהיך בכל אשר תעשהי כתיב - אבל בישועה נמורה לא האמין עוד. מתפלל היה בלבנו, שהפורענות לא תמהר, על כל פנים, לבוא, וכינתים, מי יודע, אולי... אולי יארע בינתים איזה נס, כגון מין מניפסס, או מלחמה או כדומה לזה סבת מדינה, שתשיח את יוסי הדר בקוויאובקה מן הלב.

בינתים באו ימי ניסן, ומאחי הבכור שמואל, העובר בתור מחצצר בלהקת הנוגנים של הצבא, הגיעה סתאם אגרת, מבשרת בשורה כפולה: „ראשית שהוא, שמואל, זכה, בגלל התכשרותו המיוחדת בגנינה, ל„סתפורת“, והשנית, שקבל מאת הרשות שלו חפשה לשבועים ובערב פסח יבוא הביתה הוא וחצוצרתו. אבא קרא את האגרת באזני כל בני הבית - ובבית היתה שמחה. הילדים מרקדים: „שמואל יבוא, את החצוצרה יביא! על פני אמי נפלה רנע קרן אורה ובעיניה נצנצו דמעות.

- אי אשה, למה תבכי? - אומר אבא ומוחה באצבע דמעת-סתר אף הוא - הרי סמן טוב. עתה תראי כי יושענו אלהים...

- הלואי, רבוניש-ל-עולם, מי יתן. בזכות הילדים - עונה אמא וכובשת בכיתה בכל כחה, שלא לצער את אבא.

אהה, תפלת אבא ואמא לא נשמעה. הפורענות הקדימה לבוא, ובשעה שלא היינו טובנים לה כלל: בערב פסח.

III.

האורח נח מעט ואחר הוסיף לספר:

„אותו היום – ערב פסח שחל להיות בשבת היה, ובזכרוני נחרתו כל פרטיו. מן הבוקר זרחה השמש ולא חדלה, ושני בתי המחנות, זה שמתחת לגבעה זה שבראשה, היו סבהיקים ושוהקים זה לזה בלבנוניתם ההדשה ומתנדרים זה בפני זה באבנטם הכחול, הוא חוט הסקרא, הסובב את סתניהם, למטה מן החלונות, לכבוד יום טוב. מאחורי הבית עלו שירות הפועלות, שהשכימו היום ראשונה אל הגנה לעדרה; וכל שעה הוסיפה לה ערוגה חדשה, ערוגה שחורה ולחה. נבעת זליג העלתה בין לילה, אחרי הנשם, שער דק וירוק של נצני-משי רכים. ורצועת השביל המתוחה שם מלמעלה למטה הצהיכה סתאם בחדושה מבין המשי: כל הרצועה מראשה לכופה זרויה היתה חול רטוב וזהבהב. איש לא ראה מי זרה שם את החול, אבל הכל יודעים, כי יד הכלה עשתה זאת בסתר, בכקר השכם, ולכבוד החתן, העתיד לבוא היום. כמעט שהייתי חס על הרצועה המרוכצת, שלא לפגמה בדריסה, קודם שתדרוך עליה רגלו שלו, של החתן. בשתי ההצרות רבתה התכונה: הנעילו כלים, גדרו, קרצפו, שפשו – והקול הלך עד למרחוק. ספסלים ושלחנות נדונו ברותחים ובאבנים מלוכנות והתענו תחת היד הרה והמנידת של הזקנה הצמוקה יבדוחה, נויה מיוהדת זו, שהיתה מדקדקת בעניני כשרות יותר מישראלית, ותחת היד הנסה והשמנה של השקצה המחוטטת מרשה. שתי המחנות עבדו היום, ונס העבידו את אחרים, בנבורה גדולה, כמעט במסירות-נפש, כאלו התחרו זו עם זו בזריזותן. וכי קלה היא: היום יבוא שמואל, החתן, ולאחר שנתיים של עבודה בצבא.

עליכם לדעת, כי מיום שבאה אגרת אחי עמדו שתי המחנות במחלוקת: אמי טענה: שמואל אורח שלה הוא. ההורים – היתה אומרת – קודמים למחותנים. והמחותנת צוחה: „לא כיו שמואל חתן הוא, ומי זה ראה חתן, שלא ישהה פסח אחד בבית המחנה? נתערבו הנברים ופשו: יחלקו. סדר ראשון – בבית הורים, ושני – בבית המחנות.

מחלוקת מעין זו נפלה היום גם בין ילדי חכמים: כל אחד מהם רצה ללכת עם סמיוסי בענלה אל התחנה הקרובה, לקבל שם את פני האורח, העתיד לבוא היום אחרי הצהרים ברכבת. סוף-סוף עלה כבוד זה בחלקי – ואני הייתי עומד ומצפה בעינים כלות ליציאת הענלה, העומדת זה כשעה רחוקה, מוצעת ומוכנת בכל, לפני שער החצר ואינה זזה בכל זאת ממקומה. מעוכבת היא לסמיוסי, שיושב עוד בחצר רכוב על גבי חמור של נגרים ומפצל ומעמד בקרדם את הסקלות הלבנים.

ידת הדשות של פסח, למנרפות וליתוכים. רוצה אני לסייע לסמיזמי בכל כחי ולקרב את הקץ, אבל אמי מושכתני כשם להפיפת הראש ולהלבשת לבנים. יראה היא, שלא אתמהמה בדרך ואכנס ליום טוב בגוף שאינו נקי.

שלא להפסיד זמן, מפקיר אני הפעם ברצון את ראשי לעריבת הרוחחים ולמסרק המנום ואת בשרי לכתנת המצוחצחת, הנוקשית, שמביאה עלי בצנתה הלבנה סמררת קלה, ובשעת הכשר, מנסה אני להשתדל בפני אמא, שתלבישני מיד – לא לכבודי, כמובן, אלא, לכבוד האורח – גם את חליפת שאר בנדי החדשים, את הכובע, המעיל והמכנסים, והעיקר – את הגעלים המנוהצים. רוצה אני להראות בפני שמואל בכל הדרי. אבל אמי דוחה את השתדלותי במענה נצחת, שהבנדים האלה יתלכלכו בדרך, ונח לי ולהם שאלבשם אחר-כך, בחיורתי. עלי-כרחי אני מסתפק במעט ויוצא מיד מן הבית ביד רמה, משופר ומחודש למחצה, כשהבתנת הנוקשית מסכסכת עלי וכשאני מרניש כבר את חצי נועם ההג מסעפצ בעור בשרי ובעצמותי.

במרחדור נתקלתי באחותי, היושבת כבר על שרפרף וכותשת מצה במכתשת ובעלי של עץ גדולים ממנה פי שנים; ואחותי השניה, כמעט תינוקת, מרקדת את הכתוש כנסה זעירה, יחן פסח עליה, אל תוך סדין לבן. על נבי ספרני ענול של נָפְרִים, הוא, דף המליהיה, היו מונחים כבר העופות הרטושים, הם וקורקבניהם הכהולים ואשכלות חלמוניהם, עם הברבור השסוע באמצע, וציהם האדמדם שותת. אחי האמצעי רסק מרור במנירת, מעקם סרצומו ומתעטש. אצל הפתח בחדר הבשול עמדה פרשה לבישה נקיים, מקושטת בסניר ובמטפחת לבנים, ככלה בקשוריה, כולה כשרה לפסח, פניה המחושטים הבהיקו, וסרקה בסכין פנימה, כשהיא פתוח קשקשים נוצצים, את עוד בשרו של דג שמן ומסרפר, המוכן לקלחת הנהשת שבצדו. מחדר הבשול מבפנים עלה השאון הנעים של שחיקת סממנים ותבלין ושל האש המתלהבת בתנור המחודש וקדרות חדשות הלבני פנים. אבא הכין חרוסת. אמא טבלה בנומא שבהצר מחרחת ארוכה של כפות ומזלגות סמורשים. כלי העץ, הספסלים והאצטבאות, החבית והדלי הלבן, עמדו כבר, שמופים ומודחים, איש על כנו ומלאו את תפקידם. מתוך נומא שניה שבהצר עדין הבהבה השלהבת הקטנה של החמץ הנשרף ועשנה הקליל רָטַט באוויר. ערב הפסח כבר נתן קולו וריחו בכל מקום. ואולם הפסח עצמו עודנו נעול במרקלין מבפנים, בחדר המיוחד לו, ואין אמא מנחת להכנס אליו. שם הוא יושב ספון, כמלך במסבו, סאהורי היריעה, ביקר כרים לבנים וכלי זכוכית מזהירים ומתלהש עם אליהו הגביא. רק כשאמא פותחת רנע אחד את הדלת לצרכה, יש שהוא מציג אלינו הילדים משם בעין אחת טובה, כרומז: דגני, ילדים.

כחצי שעה אחר בעור חמץ משה סוף-סוף העגלה ממקומה ואני בתוכה. עתה ידעתי כי נוסע אני, וכעוד שעתים אראה, אפוא, אם ירצה השם, את בני אחי, אותו ואת הצוצרתו...

בנשות העגלה אל הדרך העולה לתחנה רדפו אחרי השינוני שירות הסועלות העודדות בנגה. הזאתי את ראשי לאהורי, לצד השכונה שלנו: שני הבתים הלבנים, העליון והתחתון, עומדים חטרים באבנטיהם הכהולים ומביטים אחרי. שניהם כאלו מזוהרים: אל תתמהמהו בדרך. ערב ססח!

הדרך בין הכפר והתחנה, אף על פי שנימוחה קצת מגשם הלילה, ומקומות מקומות של טיט קלוש בה – רעה ביותר לא היתה, והסוסים רצו עליה כדרכם, ריצה מתונה. מן הכפר עד התחנה – המהלך בעגלה שתי שעות, וכן להורה. אם לא יעכבנו דבר, נשוב אפוא עם האורה, לפי החשבון, כשתי שעות ומחצה, או כשלוש שעות לפני הערב, כלומר, בשעה שהכל בבית כבר יהא מוכן למסח. אני מצייר לעצמי עד כמה תרכה השמחה בשוב העגלה עם שמואל. כל בני שני הבתים יתאספו ויצאו לקבלת הפנים, וגם הכלה בתוכם...

הסוסים רצו בין שדות הרושים, רויץ וצלצל במצלותיהם; רוח קלה הבהבה על פני – ולכי טוב עלי מאד מאד. הן ערב הססח שכך על כל העולם. בין העבים הקטנים ברקיע נתפנו רוחים גדולים, שביולי תכלת הרשה, תכלת של פסח. באור הירק התנצחו זה עם זה גלים קטנים של חמימות מתוקה וצנה משיבת נפש, ושתייהן מופחות על פני ועל ערפי לסירוגין מפיחות קלות. שלוליות שלוליות של מים קבועות בתוך השדות כמראות זכוכית, מהן חלקה, שתכלת הרקיע צופה משם במהרתה, ומהן מרששות רטט של צנה ונצצות בקשקשי כסף וזהב, כעין הצלוחיות והכוסות של פסח. אפילו השוורים המלוכלכים של צבורי השלג הקטנים, שבצבצו לפרקים מתוך אהת הפהתים, לא פגמו את המראה. בעיני היו כשירי חמץ גוקשה שנתכוצו מבושה בחורי עפר.

העגלה רצה, ואנו נכנסים ויוצאים משדה להורשה ומהורשה לשרה. בינתים אני מסדר לי בלבי את סדר הימים של הפסח הבא. אכן גדולה תהי השמחה במעתני בספח הזה. יום יום ושמתנו. ביום הראשון – יבאו המחותנים אלינו: יין, סיפוניות, קנובקאות, אנוזים ומשחק באנוזים. ביום השני – נבוא אנחנו לבית המחותנים, ושוב יין, סופוניות, קנובקאות, אנוזים ומשחק באנוזים. במוצאי יום טוב ראשון – יתאספו שוב הכל לביתנו. המחותנים יבאו. הכלה, ופסה-איצי ואשתו. הכל. שמואל ינגן בחצוצרה. הילדים ירקדו. ושוב יין וסופוניות וקנובקאות ואנוזים...

אודה ולא אבוש: יותר מששמחתי על אהי העתיד לבוא, שמחתי על החצוצרה שתבוא עמו, והיא היא שזרותני לצאת אל התחנה. מעודי לא ראיתי חצוצרת פנים

אל פנים. ידעתיה רק על פי צורתה בתמונה הפוטוגרפית בלבד, היא התמונה ששלח אלינו שמואל זמן מועט אחרי כניסתו ללהקת המנגנים ועתה היא תלויה בביתנו על הקיר סמוכה לכנור. מצויר הוא שם בבנדי השרד והחצוצרה בידו. אכן חפץ נאה ומשובח היא החצוצרה, ובעוד שעה קלה אוכה לראותה ואולי גם להשתמש בה. „אולי זה בלבד מלא את לבי שמחה בלי מצרים, ולא יכולתי להתאפק, שלא להסיחה מיד לסטיופי, היושב מלפני וערפו אלי:

– הנידה נא לי, סטיופי, – אומר אני אל הרכב – הראית חצוצרה מימיך?
– וכי מה? – הסב הוא אלי את פרצופו בתמיהה.

– אי אתה יודע? שמואל יביא עמו חצוצרה! החצוצרה ממש, של נחשת!...
הבשורה הזאת לא הרעישתו, כנראה, כלל וכלל. מפני שהפך מיד, בלי ענות יכר, את פניו אל הסוסים חזר לו כבתחלה, במנוחה שלמה. „מה יבין זה! – מבסלו אני בלבי – עם הדומה להמור! ומיד צרפתי אנרוף לאנרוף, דוגמת שסופרת, והתחלתי לתקוע ולהריע באויר העולם, כשאני מרקיז עצמי על מושבי למי קצב התרועה. כנגדנו באו כסה קרונות של אכרים, השבים מן התחנה; עברה עלינו גם כרכרה קלה, מצלצלת אף היא במצללות סוסיה, ושני מיני פקידים לבושי מדיהם בתוכה – ואני הייתי מריע והולך ואיני חושש. רק סטיופי לבדו ההויר כמה פעמים את ראשו לאחוריו והביט אחרי הפקידים הבטה לרעה עד העלמם מן העין, כאלו לבו הניד לו. שפניעת שני ה,מלאכים האלה אינה לטובה.

כשהגענו אל התחנה מצאנו שם את שמואל, כשהוא עומד כבר בבנדי הצבא על הרוכן של בית הנתיבות ומחכה לעגלתנו. כמה נתנשמו פניו! והיכן חתימת זכנו? קפצתי מן העגלה ורצתי לקראתו. שאילות שלום, נשיקות. סטיופי השקה את הסוסים והעביר אל העגלה את חפצי אחי. בקשתי בעיני בתוך החפצים את החצוצרה, ולא מצאתי בלתי אם ארגו אחד גם וכבר, ושני לו קמץ ממנו ויפה, כעין נרתיק. הבינתי מיד, שהנרתיק הוא כלי מחויק ברכה, ובכל זאת. כדי לצאת מידי ספק. שאלתי עליו את אחי, מה הוא.

– זהו נרתיק של הכלי – ענני אחי.

ידי, שמשמשה בנרתיק, נרתעה כמעט לאחוריה מפני שם הכבוד הזה: הכלי! חפץ הייתי לבקש את אחי, שיראני את עצם הכלי מיד, ולא העזתי. נשאתי אליו את עיני בתהנונים. אחי כאלו הבין ללבי ואמר:
– עתה עלינו למחר הביתה. ערב פסח.

הדין עמו. עתה עלינו למחר הביתה. ערב פסח. ושלשתנו הודרנו ועלינו אל העגלה. הסוסים מהרו לרוץ בדרך שבאו מרוצה קלה ושמחה, רצים ומבשרים במצללותיהם: שמואל בא, שמואל באו שמואל נכנס מיד עם סטיופי בשיחה שאין

לה סוף על עסקי הכפר, זה שואל וזה משיב, ואני לבי לנרתיק ולמה שנתוכו. כמעט שנתיאשתי מלראות את גוף החצוצרה בדרך; סגורה ומסוגרת היא בגרתיק, כאותו הפסח בטרקלין; אבל הקדוש-ברוך-הוא, לא רצה, כנראה, לקפח שכר נסיעתי, ובעוד כבדת ארץ לבוא אל הכפר, נתן בלב אחי מחשבה טובה, לכשר סרחוק בתרועת החצוצרה את דבר בואו. הוא אמר והוא עשה, וכרנע נפתח הניתיק, ובד אחי הבהיקה פתאם החצוצרה, כלילת נהשת נוצצת, מעשה חלילים חלילים, שבוהרה הכתה כמעט את עיני בסגורים. בעוד רנע-ומתחת אצבעות אחי התחילו מבעבעים והזמים בנחת מעלות ומורדות של קולות זכים וצלולים. הכלי מההטא כתינוק. ופתאום והנה הרעים גרון הנחשת בכל גבורתו ועל פני מרחבי שדה, באויר הוך, התפיצין, מרשי אדיר ונסלא.

סטיופי הרעיש שוש - והסוסים העלו אבר וגמאו ארץ. המצללות והפעטונים שבצואריהם כאלו נתבלבלו רנע אחד ספני גבורת המרש ופוזינגס נתערבב, אבל מיד שבו לאיתנם ולצלצולם העליו והקצוב, וככה חדש היו מבשרים ואומרים: שמואל בא, שמואל בא. האילנות שבצדי הדרכים רקדו לפנינו והרהיבו לנו דרך. השלוליות הצהילו כנגדנו פנים. הכל מריע ומבשר: שמואל בא, שמואל בא.

ובעוד הענלה שוטפת במרוצתה - והנה הכרכרה ושני הפקידים שבתוכה באה שוב כנגדנו. אותה הכרכרה ואותם הפקידים, שפנעו בנו תחלה, בהליכתנו לתהנה. פניעה כפולה זו - היתה בעיני כסמן רצ, שיש לחוש לו. החצוצרה רעדה ביד שמואל וכמו הועם זהרה פתאם, ושמואל מהר והגרידה להיק' הענלה וסוכך עליה בטעילו. הענלה והכרכרה עברו זו על פני זו כהפזון, והיושבים בשתייהן, כמו על פי נבואת-לב אחת, הפכו כלם כאחד את ראשם לאחוריהם והביטו אלה אחרי אלה הבטה חשדנית כמה רנעים...

בינתיים עברה ענלתנו ברעם עמום וקצר, שנקטע מיד, על נשר קטן, נטוי על פני הריץ, ונכנסה בתחום הכפר. במקום הזה קוינו למצוא אנשים משלנו יוצאים לקראתנו, כמו שהותנה עוד לפני הנסיעה, אבל לתמהוננו לא היה שם איש. אל הלב התגנבה דאנה. אחי תקע בהצוצרתו עוד תקיעה אחת אחרונה, בשפה רפה, והשיב את הכלי לנרתיקו. סטיופי עמד פתאום על רגליו, דפק את הסוסים בכל כח ויריצם ב,סערה. על פנינו הלפו בהפזון בזה אתר זה בתיאכרים בודדים במביא הכפר, הם ונדרותיהם הדחויים, ושקציהם' היחפים והמלוכלכים. ששכשכו בשלוליות והתעוררו לקול המצללות והשוש ולמראה איש הצבא הנשוא בענלה.

והנה הבהיקו כנגדנו גם שני הבתים הלבנים שבראש הנבעה ושלמטה. לפני חצרנו נראית חבורה של אנשים ונשים עומדת. אין אלה כי אם מן הגאספים לכבוד האזרח. אבל מדוע אין איש מהם זו ללכת לקראתנו? הדבר כלו מוקשה.

ומפזיסי עודנו עומד על דוכנו קוממיות, בפישוקרנלים, ומצליף שוט ביד ימה. באויר התפוצין לרנעים קול השוט כשלפוחיות מתפקעות והענלה טסה וקרכה ברעיש וחסוון. הנה אני מכיר כבר את כל אחד מבני החבורה. בנייבית המחותן, הגדולים עם הקמנים, פסחאיצי, אשתו ועוד. הבנדים כלאים: תערוכת יומיטיב חול. מתנוססים כובעים, מטפחות ומנעלים חדשים. הנה גם הכלה שם. כלה לבנה. והנה גם זקן-הכפר בזקן-השום שלו ובאזורו האדום. עומד הוא שם מן הצד, מקלו בידו וציץ הנחשת על לבו. זה מה לו פה בשעה זו? ומבני ביתנו מדוע אין נראה שם איש?...

מקץ רגע, כשעמדה הענלה לפני שער החצר ופני הנאספים נראו לנו מקרוב נפתר לנו הכל. באין אומר ודברים נפתר לנו הכל...

.IV

האורה השפיל קולו קצת והוסיף:

הפתרון היה אכזרי מאד, אכזרי מכדי העלות על לב נער קטן כמוני. הדבר הרי בא בפתע פתאם כל כך!
מי יכול לשער, כי בשעה שנשוב אני ואחי סן התחנה לבית אבא לא נמצא עוד שמה סאומה...

מי פלל, כי בתוך כדי ארבע או חמש שעות ששהינו בדרך, יבואו בני-אדם לבית אבא, ישעינו כלים ונפשות בקרונות ויאמרו להם: לכו אל אשר תלכו ואימתו? בעצם יום כזה!

כמה חדשים רצופים זחלה הנורה, זחלה בלאט, כפתן חרש, ועתה ברנע קטן על היסח הדעת, קסצח ממחבואה פתאם ונשכה! וכמה עזה וממארת היתה הנשיכה!
הכרת פני הנאספים בעלי הכובעים והמטפחות החדשות, שקדמו את פנינו בשתיקה, הנידה לנו מיד את כל הבא על בית אבא. במראיהם המדוכא והקודר ונפניהם החמרמרים מבכי דמו יותר לחבורה של אנלים מלחבורה של קבלת פנים.
וברדת אחי שמואל מעל הענלה ואני אחריו, נתקה פתאם מתוך החבורה ופרחה למעלה כחץ צוחה עזה, זעקת שובר בודדה, שנקטעה מיד כמו בסכין חריף והשאירה אחריה חריץ עמוק באויר העולם ובלב. המחוגנת היא שצוחה כך, והיה בצוחה קמועה זו סעין פריחת נשמה מן הגוף. הילדים נעו בככיה והנברים הסבו פניהם הצדה ורפרפו בריסי עיניהם וכנטריהם.

העולם נטשטש עלי, והדברים שמכאן ואילך איני זוכרם אלא כמו שראיתים במראה עכורה, שברים שברים, למחצה, לשליש ולרביע.

אני ושמואל עומדים בחצר, ואיני יודע איזה הדרך נכנסנו לשם. טובעים ונעלים חדשים, בלי גופים באמצע, הולכים מאהורינו בשתיקה, כאלו צפים באויר. אחד, קרוב אלי, מדבר, ואני שומע כל מלה בפני עצמה, אבל איני רואה מי מדבר ואיני מבין מה ולמה הוא מדבר. מתוך הרפת הנעולה, שאיני רואה ממנה אלא את המנעול בלבד, בוקעת ועולה ונוקבת את המה נעית ענל מר צורה. למה הענל צורה? מתוך כוחל הבית פורש ומרהף לקראתנו באויר עוד כובע חדש. למטה הימנו זקן, ושתי ידיים בשרוליהן פרושות לו מתחתיו. הידים בוכות כתינוק ואומרות: ראה, שמואל, מה עוללו לנו? – אבא? אם כן הוא עודנו פה?

והנה גם יבדחה. מתכוננת היא מרחוק בפני שמואל, מנענעת ראשה הקטן כנרנרת, ומיבבת בחשאי: החביב, הנחמד...

אנו עומדים בבית מבפנים: חרבן ומהפכה. שלהן הפסח, הקירות, החלונות – כולם נתערטלו. המטות ריקות. שנים, שלשה כסאות מוטלים הפוכים. מהפכה וחרבן.

ארוץ הקודש הקטן בלבד נשאר עומד חבוי בפנתו כשעמד ופניו מכוסים בוילונג הנקי והחדש, שלא לראות את הבית בנוולו.

ובתוך ההפכה סוכבת הזקנה יבדחה, סופקת כפיה ומיבבת הרש:
– באו הרשעים, באו. הטעינו בעגלות ושלהו... האם על הבנים...

היש צורך לספר גם פרטי הנירוש? הם פשוטים וקצרים עד מאד:
שני הפקידים, שליחים מיזחדים מעיר השלך – הם שקרנו בדרך פעמים – באו בצהרים פתאם, הביאו מן הכפר שלשה קרונות, ובלי טענות ומענות צוו להסעין את הכלים ואת הנסשות ולהוליכם אל אחת העיירות הקרובות. שום תחננים וכניות וועקות שבר לא הועילו. אמא והילדים הושבו עליכרחם בתוך הקרונות, ועמהם הכרים והכסות וצרור המצות ויתר כלי הנילה. אפילו מהבת הדנים וסיר הבשר חורדו מעל הכירה באמצע בשולם ונשתלחו עם בעליהם מן הכפר. עם הנולה הנלתה עוד הטיבה בשלש פרותינו, היא אם הענל הנשאר, שהילדים היו צריכים לחלבה. לאבא הותר בקושי להשאר לפי טעה, עד שישבו שני בניו הנשארים, כלומר: אני ושמואל, וענלתו מן התחנה, ובלבד שיעזבו אחר כך, הוא ובניו הנותרים, תיכף ומיד את הכפר. באותו יום ובאותה ענלה. זקן הכפר נצטוה צווי חמור לכלי לזוז משם עד שיתקיים החוק במלואו.
החוק נתקיים במלואו.

אבא מסר את ספר-התורה בארזנו הקטן למחותנו זלינ ואת ציירות המפתחות ביד הזקנה יבדוהה. שגשארה לשמור הבית, והתחיל מודרו ומורז אותי ואת שבואל לעלות אל הענלה. להשיג את אמא והילדים.

הגיעה שעת הפרידה האחרונה. האומנת הזקנה הצמידה ראשי ללבה אצתה בבכיה. מתוך החבורה פרצה יללת-נשים חדשה. המחוננת נתעלפה, והכלה כבשה פניה בכפות ידיה וכתפיה רעדו.

הענלה משה. שני הנברים הגדולים, המחוחן ופסחאיצי, לזוגו בדממה עד קצה הכפר, מקום שהחורשה מתחלת, ושבו. מאכרי הכפר לא בא ללוותנו איש, ואלה שראונו מרחוק, מהרו להתחבא בבתיהם. בעוד רנע נבלעה הענלה כולה בחורשה – והבל נשאר מאחרינו: שני הבתים הלבנים, הגבעה, המלויים, זקן הכפר בטקלו וציין-נחשתו, יבדוהה, – חם ונשלים הכפר!

מיטין הדרך, מבין העצים הרלולים ושרביטי ענפיהם, נגלתה קרחת ענלה, ובנין שלא נמנר הודקר מאמצעה. הוא בית מישרפות הופת, העוזב באמצע בנינו. נדבכי הלבנים הציצו עלינו מבין גזעי האילנות בשוממותם. נדמה לי, שהקיצו מתרדמה כבדה, תרדמה שלאחר יאוש, וכאלו הם קובלים בדממה: „יוסי. יוסי. למה עובתנו?”

אצא הסב מהם פניו, שלא להסתכל בהם. פתאם והנה קול חלחול נשמע, חלחול וגדימת השאים...

אבא בזכה...

סטיזי דפק את הסוסים בזעף, כאלו נתכון להכליע במרוצתם ובקול מצלותיהם את ככי אבא ואנקתו, אבל הסוסים היו עיפים, הדרך אל העיריה מקולקלת והענלה התנהנה בכבודות.

ושוב הענלה עוכרת בין חורשות ושרות. המצלות משמיעות שוב את צלצולן הרק והקלוקל – אבל כמה עצב קולן הפעם!

עם ערוב היום נראו לנו סוף-סוף מרחוק שלשה הקרונות, המשרכים דרכם בבוגן, הם והמטלטלין והגפשות שבתוכם. מאהורי הקרון האחרון נמשכה סרה, קשורה במסורה, שהחזירה כל פעם ראשה לאחוריה ונעיתה, עלתה עד לשמים. באזני נעורה שוב נעית הענל הכלוא ברפת...

בעוד רנע השינה ענלתנו את השיירה של הקהנות.

האספר לכם על דבר פנישת אמא ובנה בדרך היאך היתה? – למעלה מכחי הוא, ומושב שאדלג על זה. אחרי אותה פנישה היתה האם מוטלת שעה ארוכה במתה. משוקעת בתוך צרורות הכרים והכסתות. בצדה ישכבה מקופלת אחותי הקטנה,

שנרדמה מתוך בכיה, ודמעתה על לחיה. אחותי השניה ואחי האמצעי ישבו ביתר שתי הקרונות - ופניהם אף הם חמרמרים סבכי.

עם שקיעת החמה הניעה השיירה לחורשה אחת הסמוכה לעיירה כמהלך חצי שעה. אמא נתעוררה סתאם, היטיבה המטפחת על ראשה, הוציאה חבילה קטנה מתוך אחד הצירות, צותה לעכב את הקרונות, וירדה.

- לאן? - שאלה אבא, כשראה אותה נוטה לצד תל שבחורשה, ועכב את עגלתו אף הוא.

- להדליק נרות - ענתה אמא.

איש לא התפלג. הרי שבת ופסח כאחד היום, והיא מימיה לא בטלה ברכת הנרות, אבל איש לא שער, כי בתוך כהלת הנירוש לא תשכח מלהכין לה נרות, שמא יהטך לה בדרך.

אהי שמואל נחפו מיד אחריה, לסייע לה. הקרונות ומנהיניהם האכזרים עמדו במקומם עמידה של יראת כבוד. בעוד רגע הזהיבו מעל התל שתי השלהבות קטנות. החורשה הסמויה נתפקחה פתאם, כאלו נקבעו בה שתי עינים חיות, והאילנות שבחורשה השתאו דומם על היהודית בעלת המטפחת, שעומרת בשעה זו בניניהם, פורשת כפיה על נרות וכוכיה בדממה.

מחר הדבר: עד כמה שהיתה ענומה ומשונה באותה שעה המסכה כלה, נדמה לי בכל זאת, כי בו ברנע שנצנצו בין האילנות שתי השלהבות הקטנות, מיד תפסה קרושה בחורשה, ובאחת מפנותיו האפלות, בהיכל מוצנע שם לפני ולפנים, נפתה שער קטן של רחמים, ומלאך טוב הוציא משם ראשו. שתי השלהבות היו בעיני כשהי נקדוה זהב של סוף-פסוק בשולי הרקיע: עד כאן הול, מכאן ואילך - שבת ויום-טוב. ענמת-הנפש שתקפה באותה שעה את כלנו, כאלו נתרככה ונתקדשה אף היא, ודומה שאמילו האכזרים הרנישו ברבר, ואחרי ההדלקה, כשעקרו הם ובהמתם רגליהם ללכת, נראתה לי הליכתם בדרך היער ובתוך עלמת בין-השמשות כוהירה וחשאית מבראשונה, והיא, הייא שלהם כלפי בהמתם העיפה כיוצא מפיהם מנומך, וברחמים, כאלו ינון הרגע שפך עליהם מרוחו והכניע לבנם וקולם סתאם.

אמא לא אבתה עוד, אחרי ברכת הנרות, לשוב אל הקרון, אלא הלכה רגלי בצדי הדרך, ושמואל ואבא הלכו על ידה בדממה מזה ומזה. הילדים שבקרונות עברו בעצת אבא לעגלה, וסטייפי צוה להריצם אל העיירה הקרובה לפני בוא הקרונות שמה. עד מהרה נשארו מאחרינו הקרונות, הכבואות שבצדם, החורשה. הסבותי עוד הפעם את עיני כלפי התל שבחורשה: שתי השלהבות נצנצו לי עוד משם רגע אחד קטן, ומיד נעלכו. ככוי - אמרתי בחרדה, ונפשי ענמה מאד

להורשה שנכסית שוב וחורה לאפלתה. שער הרחמים שנפתח רגע נסגר שוב, המלאך הטוב השיב ראשו, והכל נאלם מסביב.

בינתים יצאה הענלה מן החורשה – ופרצוף הירח, שצץ פתאם כנגדנו מן הארץ, הביט עלינו בתמיהה רבה, מלוא רוחב פרצופו, כשואל: מי הם אלה הגוסעים כאן בשעה זו?

הצטמצמנו ארבעתנו בחיק הענלה וישבנו מחרישים. שממה עלינו נפשנו. צנה עלטה, כאב לב ובשת-פנים. איכה נבואה אל העיירה בשעה זו?

והעיירה הגה היא הולכת וקרבה לעומתנו בחפזון. קורצת היא לנו מרחוק מתוך עלסת הערב כשביכי אור רבים, שביכי חג, שמרמזים על הדר בתים והדרים כליל זהר וטהר, על שלהנות לבני מסות, עמוסי כל טוב וברכה, על כרייהסבה מצוהצחים, על יין מתאדם בכלי זכוכית יקרה, על כפות ומולנות נוצצים, על בנדי הכודות ותכשיטים, על רהבות-לב ומאור פנים...

מכל יהודי העולם אפשר אנחנו בלבד נמצאים בשעה זו בדרך. נשאתי עיני לשמים. אף הם עטו הלילה את כל תכלתם ושתו עליהם את כל עדים: כוכביהם הגדולים, הקטנים, קטני-הקטנים... זעיר פה וזעיר שם מתקעים עליהם שרשרות שרשרות כסף של רידי עבים קלות, עבי בלימה, שנראים בקלותם ובזכותם כעין לווית פאר לתכלת-ההג הגהדרה. והנה הם מנביהים את קצרת הכסף, את הירח, מעבירים מעליה בזהירות את המפה הזכה, את רדיד העב הקלה, ומראים אותה בכל מלואה ותפארתה.

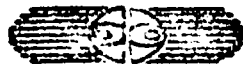
ינן השאי זלף עם אור הלבנה ומלא את הלב המית נכאים. בנרון מתנק ובעינים דמעות. ופתאם והנה ידענו את כל הבא עלינו – והדמעות זנקו. מתחלה בכינו בחשאי, כל אחד לגפשו, ואחרי כן בקול ובחבורה, ארבעתנו יחד. אנו בוכים והענלה רצה, רצה...

וכשהגענו לעיירה כבר עמד הירח באמצע הרקיע. על פי רצון אחינו משה. עברה הענלה לפנינו ואנחנו ירדנו והלכנו רגלי בצדי הדרכים ודרך טבואות אפלים, מתכונים להבליע את עצמנו, כמתגנבים, בצללי נדרות ובתים, שלא להראוה יותר מדי. וההירות היתה, באמת, יתרה, מפני שהרחובות היו באותה שעה ריקים כולם מאדם; העם לא יצא עדיין מבתי הכנסת. ובכל הדרך, עד האכסניה היהודה שבעיירה זו, שהלכנו עתה לשם בהוראת אבינו, לא פנע בנו אדם.

בעוד רבע שעה הגיעו לאותה אכסניה גם הקרונות וההולכים עמהם... בעת ההיא, יצא העם מבית-הכנסת, ויהודים מלובשים בנדי יום טוב, שעברו במקום ההוא, ראו לתסהוגם שלשה קרונות מעונים ממלמלין הוגים לפני שער האכסניה של משה-אהרן, ופאחד מהם פרורי-מצה נשפכים וגופלים ארצה לאור הירח...

וכלילה היא - סיים המספר את דבריו - הסבותי ראשונה, ניהד עם כל בני בית אבא, לסדר של פסח על שלחן זה, על שלחנו של ר' משה-אהרן בעל האכסניה, זכור לטוב. האיש הטוב הוא החזיק בכלנו ולא נתן אותנו להתסור. ולא עוד אלא שנתכון לעשות נחת-רחם לאבא ואבא וכבר אותי, בנם הקפן, בארבע הקושיות. - וההצוצרה? - שאל פהאם מבין המסובים נער קטן, שלא הרגיש בו אדם תחלה.

כל המסיבים נתנו פניהם בנער - ונתאדם. והאורח נחך וענה: - ההצוצרה? מקץ שבועים, במלאת ימי ההופש, חזר עמה אחי לעבודה הצבא, ואני לא זכיתי עוד בפעם ההיא לשכוע את קולה יותר, מונחת היתה כל אותם הימים בנרתיקה תחת אחת המזות של האכסניה, מקום שהושלכה לשם עם יתר החפצים, ולא העיזה לצאת משם ולהשמיע קול. היא נתבישה.

התקשיב? ...

התקשיב: התקשיב? מה־נפלא וָזר,
מה־נפלא וָזר!
פְּעֻמוֹנִים גְּדִמּוּ; גְּדִמּוּ אֵה כְּבָר,
אֵךְ תּוֹעָה עוֹד הָדָם עַל שְׂדֵמָה וְכָר,
עוֹד תּוֹעָה וְשָׂר...
התקשיב? התקשיב? מה־נפלא וָזר...

בְּאַרְצוֹת חִלּוּמֵי אֲשׁוּטֵט לִי דָם,
אֲשׁוּטֵט לִי דָם...
כְּבָר עֲמַם הַזְּהָב, כְּבָר פְּנֵה הַיּוֹם,
אֵךְ רוֹעֵר עוֹד וְהָרוּ עַל יַרְכְּתֵי תְּהוֹם,
עַל כְּנֶף הַחֲלוּם...
בְּאַרְצוֹת חִלּוּמֵי אֲשׁוּטֵט לִי דָם...

וירצבורג, קיץ תרל"ד.

חֵלוֹם נוֹרָא.

בְּעֶרְב־שִׁכְבִּי כְּרוֹת נִקְפְּרָת
עַל אִם הַדְּרָה, בֵּין שְׂדֵמֹת עֹזֹבוֹת.
שָׁמַיִם עֹכֹרִים כְּגִיֹת עֹפְרָת
הַעִיקוּ עַל בְּצוֹת רְקוּבוֹת.
אֶךְ בְּלֵיל חֲלָמֵי נְחִילֵי דְבוּרִים
עִם רוּחוֹת חֲמוֹת בְּשִׂדְמוֹת
וְזָבַב בְּרָגִים דּוֹסְמוֹת.
כִּי הָיוּ חֲמִים וְשִׁלּוּיִם הָאוּרִים...
יִשְׁבְּתִי עַל גֹּזַע כְּרוֹת שֶׁל אֵילָן:
חֲבִהּוּקוֹ דְבוּרִים, כִּי עֲלוּ נְחִילָה.
הַתְּעַלְסוּ צְפָרִים וְכֹל גִּשְׁמַע קוֹלֵט
וְאֲשֶׁר שִׁבְתוֹן בְּעוֹלָם...

דקבר 1914.

פּרָחִי.

על פתל חֲדָרִי, בְּשַׁחֲזֹר וְיִוְחִי,
צֶעַךְ פְּרַח מַחֲבֵי, וְהוּא עֲמִיתִי.
בְּנִבּוּל כָּל פְּרַח, בְּשִׁבּוֹת כָּל רִנָּה
יִשְׁגֹּשֶׁג פְּרַחִי בְּשַׁחֲזֹר הַסֵּנֶה
בְּרִקְבֵי סְתוּיִם וּבְקֶרֶךְ הַרְפִּים
יִתְכַסֶּה פְּרַחִי נִצְנִים יָפִים,
אֵךְ יִיף פִּי שְׂבַע בְּחֻשְׁבַת גִּשְׁתִּי,
עַתָּה בְּפֹרֵר יַעֲדֶהוּ בְּרִקְמַת בְּקֶרֶךְ...

בְּחֻשְׁבַת גִּשְׁתִּי, עַתָּה עַר לְכִבִּי,
הוּא מְזֹרֵר מְזֹהֵר בְּחֻשְׁבַת נְוִי,
הוּא מְזֹרֵר מְזֹהֵר בְּדָמִי אֶלְמֵנֶת
בְּבַתּוּגַת חַיִּים חֲלוּם אֶלְמֵנֶת,
בְּנֹר פְּלֵאִים עַל רֹאשׁ מְעֵנֶה,
אֵף בַּל יִתְאַר, אֵף בַּל יִכְנֶה...
הַסּוּפָה תִּלְלִיל, הַקֶּד אֶבְרִי,
אֵךְ חֵם לְנַפְשִׁי, עַתָּה קֶד לְבִשְׂרִי...

אקטובר 1915, פסוונרד.

חולות.

מה שותקים החולות בצעיקם!
הלילה בתכלת הציפס,
זרת תוררר הכסיפם...
תקרא בנות-גלים תרנה
מנגינה רחוקה, נאינה
על תהום, על תעלומות הקינה.

על תהומות מזהירות-אפלות
תרנה בנות-גלים ללילות
תרנה עליות-אבלות.
מחזירים ונמנים הנשפים,
הגמים על חולות מככפים,
מלנג וכאב שיר-הקשפים...

וירצבורג, קיץ תרע"ד.

תְּשֻׁעָה - בָּאָב.

בְּלִילָה זֶה דְּרַבְתִּי
לְעֵבֶר הָרִי יְהוּדָה:
לְנִי חֶרֶם שֶׁפִּהַר
וְלַעַג יִלְלַת תַּנִּים,
שִׁירַת־נוֹטָר עֲצוּבָה.
בָּאָה מִעֵבֶר הַנְּנִים.

בְּלִילָה זֶה נְמַשְׁתִּי
סְהָרִי קְרָמִים וְגַנִּים,
עֲזֻבְתִּי גְעֵרוֹת שְׁזוּפוֹת
עַם עֵינֵי גַעְגּוּעִים שׁוֹקֵקִים,
עֲבַרְתִּי לְעֵבֶר הַהָרִים
בְּשִׁבְלִים נְשָׁמִים וְרִיקוֹם.

אֵךְ לְהַטּוֹ בָּקָה כּוֹכְבִים
עַל שְׁבִילִים נְשָׁמִים וְרִיקוֹם!
וַיְהִי בְּחֻצוֹת הַלִּילָה
וְאָבָא לְרַגְלֵי הַהָרִים,
רָעְדוּ טְלָלִים וְחָרוּ
עַל סְלָעִים שְׁחֹרִים וְקָרִים.
לֹא קָמוּ רְפָאִים, לֹא דָרְכוּ
נְבוֹרִים עַל סְלָעִים קָרִים,
כִּי אֲוִרְחַת עָבִים עֲשֵׂנוֹת

פֶּלֶסָה מְרוֹם אֶת הַרְקֵה.
שִׁבְבֹתֵי הַיָּמָם לְאֶרֶץ
וְאֵלֵיט פְּנֵי כְּבֻדָּה.

. וְגַם שֶׁחַר פֹּרֵחַ נִעְרָתִי
מֵרֵאשִׁי עַם הַקְּרָקֶה
וְרֵחוֹץ טַל וְנַחוּמִים
שִׁבְבֹתֵי שְׁנֵית לְקָרְמִי;
יִבְעָתִי כִּי יֵשׁ עוֹד רַב לִי:
יָנוּן לִילֹתַי וְיָמֵי...

אב, תרע"ה.

פֶּלֶסָה

בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ.

בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ אֶהְבֵּתִי הַרוּחוֹת,
כִּי יֵשְׁבוּ חֲדָשִׁים וְזָרִים
וּמִשְׁהוּ כְּבָר יֵשׁ בָּם מִדְּרָכִים לֹא כְּמוֹחוֹת
מִשְׁבִּילִים וְלִמּוּדִים וְקָרִים...
בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ אֶהְבֵּתִי הַרוּחוֹת
וּמְרוּצַת שְׁנָנִים גִּסְעָרִים.

בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ אֶהְבֵּתִי הָעֵבִים
כִּי יֵדְאוּ גִחְפוּזִים, נִפְרָטִים
וּמִשְׁהוּ בָּם יֵשׁ מִמְּאַנְיֵדֶהָבִים,
מִפְּרָפּוֹר רְנָשׁוֹת גְּעֻלָּמִים...
בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ אֶהְבֵּתִי הָעֵבִים
וְהַמִּית גְּהָרוֹת מוֹעֵטִים.

בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ אֶהְבֵּתִי הַנְּהָרוֹת
עַת כְּבָדִים נְלִיהֶם וּשְׁחֹרִים;
כְּרֵטָט נְצוּרוֹת תְּרַעַשְׁנָה צְמָרוֹת
וְשַׁחַק מְעַרְפֵּל כְּלִי אוֹרִים...
בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ אֶהְבֵּתִי הַנְּהָרוֹת
וּמִשְׁק גְּעֻנְעֵי גְעוּרִים...

בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ הַלֵּב מְהַנְעֵנֵעַ
לְסַתֵּר עוֹלְמוֹתָיו הַבָּלִים...
לְסַדֵּק, מִשְׁבֵּר לְקוֹץ שְׂבַע
רְגִישוֹתֵי מַה־נִּנְהוּם, מַה־קָּלִים!
בְּלִילוֹת סוּף קוֹץ לֹא אָח לִי וְרַע,
רַק רוּחוֹת, רַק עֲבִים וְאֵלִים...

אב, תרע"ה.

הַמְשָׁלִים וְהַפְתָּנָמִים שֶׁלֵּנוּ.

ברכושנו הלאומי תופס מקום גדול הם של. עשירים אנהנו במשלים ואפשר להחליט בלי הגזמה, כי לשום אומה ולשון אין אוצר-משלים עשיר כליבך, ביחד באיכות, כאותו שלנו. ועל קנינו זה יש לנו זכות ודאית, בלי שום מעטת ופקסוקים מצד אחרים: אפילו אויבינו היותר עזים לא יוכלו לערער עליו או להרהר אחריו. כאן, במקצוע המשלים, אין אנחנו פאראזיטים, — בכל אופן, הרבה פחות מהאומות האחרות. ידוע, שהמשלים בכלל הם אינטרנציונליים, ברובם הגדול הם משותפים לכל העמים: יש משלים ששנו את „בגדיהם“ (צורהם ונוסחתם) בלכתם מני אל גוי, ויש שלא שנו אלא את לשונם. ואולם משלי-ישראל, ביחוד הביבליים והתלמודיים, כמעט כולם מקוריים, גם בצורה גם בתוכן. במקצוע המשלים נתקיימה בנו במלואה הברכה „והלויית גויים רבים ואתה לא תלוה“: אנהנו לא לוינו מנוייר אירוסה כלום, אבל הם, העמים הנוצרים, לוו הרבה, הרבה מאד, מאוצר המשלים והפתגמים של התנ"ך שלנו, — לוו בלי ידיעת בעלים. ואף אמנם לא היתה הסכמתנו נחוצה כלל בהלוואות הללו. הרי התנ"ך חדל מהיות ספר החתום לעמי אירוסה זה הרבה מאות שנים: על-ידי תרומים נחים ועממיים נעשה ה„ביבלי“ לספר עממי, ביחוד בין העמים הפרוטסטנטים. והמליצה היפה, המהודרה והמחודדה, אשר בה מלבישים משלי-המקרא את מוסרם הטוב, את חכמת-החיים שלהם ואת האמתיות הפסיכולוגיות שלהם, פעלה פעולה כבירה על רוחם ונפשם של עמי אירוסה, ביחוד על האשכנזים והאנגלים, עד כי מהרו להכניס אל אוצר-משליהם הלאומי את תמצית זו של הפילוסופיה העממית ושל החרוד העממי של העברים הקדמונים.

המשלים והפתגמים שלנו מתיחסים לארבע תקופות: א) התקופה המקראית, כלומר מראשית התפתחות התרבות העברית עד החרבן הראשון; ב) התקופה התלמודית, ימי הבית השני ועד חתימת התלמוד; ג) מהתימת התלמוד עד סוף ימיר-הביניים; ד) ארבע או שלש מאות השנים האחרונות (וכאן אני מודיע תיכף, שבתקופה הרביעית יש לנו דבר ביחוד עם משלי-הורנו).

המשלים של התקופה הראשונה, של העברים הקדמונים, נמסרו לנו בתנ"ך. הספר „משלי שלמה“, אף-על-פי ששם המלך החכם מכל אדם נקרא עליו, הרי הוא באמת קובץ משלים ופתגמים (בכל מקצעות החיים) ואמרי-מוסר ואמרי-בינה, שיצר הרוח העברי והפילוסופיה העממית העברית במשך מאות שנים, עד החרבן הראשון. מלבד ספר המשלים הזה יש לנו בתנ"ך עוד ספר אחד, שגם הוא בעיקרו אספת-משלים: זה ספר קהלת. אמנם ספר זה, המיוחס גם הוא לשלמה, נתהבר בודאי בזמן מאוחר מאד, שהרי יש בו פתגמים ומאמרים שלא ינכרו אותות הספקנות (סקיפטיציזם) והפיסימיות, ואפילו האסיקורסות (אסיקוריאזם) והמאטוריאליות, שכאו, כנראה, מהשפעת חכמת יוון. אבל בצדם של פתגמים כאלה, שהם בודאי רק ילריירווחו של המהבר המאוחר שהתקשה בלדתם, אנחנו מוצאים בספר המיוחד במינו הזה משלים שלמים ונעימים, יפים ונחמדים, שתכונתם העממית בולטה גם בעד עב-הענן של ה„פילוסופיה“ הרובצת על הספר כלו. המשלים האלה קדמו בודאי הרבה לזמנו של המחבר, הם בודאי חלק מאוצר-המשלים העתיק של העברים הקדמונים, ולכן אני מוצא לנכון להכניסם לתקופה הראשונה. פתגמים כמו „יוסף דעת יוסף מכאוב“, אפשר שאינם משלי-עם, לא העם התמים יצר אותם: הם הגיונותיו של המחבר הנקרן שהגה ברוחו הקשה. אבל המשלים הלקוחים מחיי-האברים, כמו „פורץ נדר ישכנו נחש“, או „שומר דח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור“, הם בודאי משלי-עם: קצורם, מעשיותם, ציורם הכולט. וגם ההתול הדק, הדומור הנצים, הם עדות נאמנה לעממיותם.

ואולם אוצר-המשלים של התקופה ההיא לא הצטמצם בשני הספרים האלה בלבד. בכל ספרי התנ"ך פזורים הטון פתגמים ומליצות, אשר אעפ"י שלא נקרא עליהם בפירוש שם „משלי“⁽¹⁾. נפרים הם על נקלה, עפ"י סגנונם וצורתם המיוחדת, שהם משלי-עם: כלומר, שהתפרסמו והתפשטו בין העם והיו שגורים בפי הבריות בזמן קדום, והנביא או המשורר, שבדבריו נמצא אותו הפתגם ואותה המליצה, לא הוא יצר אותם, אלא לקח מן המוכן, מן המפורסם. אם אחאב מלך ישראל עונה על איזמו החצופים של בן-הרדד: „אל יתהלל חוגר כמפתח“, אין צורך להחליט שהוא יצר תוך-כדי-דבור, מניה וביה, את הפתגם השנון הזה, אלא יותר קרוב לשער, שאחאב השתמש כאן במשל עברי מפורסם⁽²⁾, שאולי נולד דוקא בקרב העם, בין החיילים

(1) יחזקאל קורא (י"ח, ב'): מה לכם אתם מושלים את חמסל הזה על אדמת ישראל לאמר: אבות יאכלו כוסר ושני הבנים תקהינה. וירמיה אומר (ל"א, כ"ח): בימים ההם לא יאסרו עוד: אבות יאכלו כוסר ושני בנים תקהינה — ואינו קורא לו בפירוש משל. אנב אעיר, כי בפי הבריות שגור המשל הזה בנוסחת ירמיה (אבות מכ"ד — ושני בנים —) ולא בנוסחת יחזקאל.

(2) קצת משמע בן מלשון הכתוב: „ויען מלך ישראל ויאמר: דברו (כלומר: אפרו לבן-הרדד את השאל המפורסם) אל יתהלל חוגר כמפתח. אך אין זה סוכרה.

שהמלהמה אומנותם. או, למשל, מתנמים מעין „הזורעים בדמעה ברנה יקצורו, קרוב לדאי שהם היו משל-עם עוד בטרם נכתבו בספר (בכלל מלאים מזמורית-הלים המון מקראות שהזותם מוכיחה עליהם שהם משל-עם קדמונים). ואמנם עתה קשה לברה; איו מליצות ביבליזות צריכות להחשב למשלים ופתנמים עתיקים, כלומר, שעוד באותה התקופה הקדומה היו לקנין הכלל, ואיו מהן צריכות להחשב לקנין הפרט, ליצירת-רוחו של הנביא והמשורר; שהרי סוף-סוף אין לשכות, שהעברים הקדמונים בכלל, והנביאים בפרט, היו מדברים בציורים בולטים, במשל ומליצה, וכנח עליה הרוח, היה הנביא מוציא מפיו מליצה, שיש בה כל הסמנים והסממנים המכשירים אותה להיות למשל-עם, ואשר על כן היתה באמת אחר-יכן למשל בפי כל. (ובכלל, הנה בדורות מאוחרים נהיו רוב פסוקי התנ"ך למשלים ולפתנמים ולציטאטים, — אם מפני שמליצתם וצורתם מכשירתם לכך, או עיי הוצאת המקראות ממשומם לתכלית זו; אך על זה אדבר להלן בפרוטרוט).

במשלי התניך מתגלה לנו החדוד העברי בעצם מהרו (בטרם מפלי עליו את ההתחכמות-הפולית הרבנית ואת הבדחנות הז'רנונית). תם השם „משל“ בעצמו מביל כבר בקרבו את עיקר מושגו של החדוד. כי „משל“ פירושו דמיון דבר לדבר, והחדוד הלא הוא בעיקרו המצאת דמיון ושיון מפתיע בין שני דברים הרחוקים מאד זה מזה, או יותר נכון, דמיון דבר מפורסם לדבר שאינו ידוע כל-כך, ביחוד השואת דבר רוחני לדבר גשמי; כמובן אין השיון אלא מדומה, כי עיכ הוא מפתיע אותנו, כי איש לא פלל להשוואה כזו, אבל עיי ההשוואה יובן ויובלט יותר הדבר הגדמה, ה„משל“. למשל: „סוטר מים ראשית מדון“, או „נשיאים ורוח וגשם אין, איש מתהלל במתת שקר“, או „כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם“, — כאן נמשלו, כלומר הושוו שני דברים, חזיון מבעי מפורסם לחזיון מוסרי, שבהשקפה ראשונה אין כל דמיון ביניהם, כי על כן מפתיע אותנו השואה זו: אך תיכף אנחנו מרגישים את החן והשכל הטוב שבהשוואה זו, ונפישנו מדושנת עונג, אנהנו נתנים הנאה עצומה מן המשל-החדוד הזה.

ואולם לא המיד לובש המשל צורת השואה בין שני חזיונות. יש שהפתנם המוסרי או איו הוראה בהיות העולם נאמר בתניך בחצי-משל: כלומר, ה„משל“ חסר בו, והשומע צריך בעצמו למצוא את ה„מוסרי“ היוצא ממנו וללמד סתום מן המפורש, נסתר מן הנגלה, או יותר נכון: כלל מן הפרט. כי בחצי-המשל יש ציור בולט של חזיון מוחשי פרטי, וממנו יוצא המוסר המסופט הכללי. לדוגמא. אותו המשל המצוין שנוכר למעלה: „שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור“, הרי הוא בא ללמד, שלא טוב היות האדם זהיר יתר מדי ופחדן גפרו; אבל תחת לאמר זאת בהפיטטה ובהכללה, הוא נתן לנו ציור בולט שממנו

תצא תורה כללית בחכמת־ההיים. חרוד, אי יותר נכון: התלוצצות קלה, התול, יש גם כחצאי־משלים כאלה. כמו בציור של „שומר רוח“, כאילו עיניו משוטטות לכל עבר ושומר את הרוח, מן יבוא ויסור את הזרע שהוא רוצה לזרוע; או זה של „היואה בעבים“: הוא עומד תמיד נטוי־גרון ומכיט למעלה לראות את דרך העבים, שמא הם הולכים וקרובים אל שדהו שרוא אומר לקצור.

או יש שהמשל מדבר ברמו, „במליצה חידות“, כמו במשל האמור: „אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה“. תחת לקרוא את הדבר בשמו ולאמר: האבות חטאו והבנים יסבלו עונותיהם (כמו שאומר המקונן בפירוש: אבותינו חטאו ואיננו ואנחנו עונותיהם סבלנו), בוחר לו המשל מליצה־חידה יפה, שבעיקרה גם היא השפאת חזיון רוחני (קהשא וענשו) לחזיון נשמי (אכילת בוסר וקהות השנים).

אבל יש שהמשל מדבר דוקא בהכללה ובהפשטה, ואז הוא מסתיע אותנו בקצורו הנפלא ובאימנות ההגדרה, הדיפיניציה. כמה בהירה היא האמת הפסיכולוגית המזכעת בשלש המלים, שנאה תעורר מדנים, וכמה מהודר הציור המליצי אשר בו הובעה האמת הפסיכולוגית השניה: „על כל פשעים תכסה אהבה“. (במשלי הגוים יאמר בנידון זה „האהבה היא עורת“. ואולם כל בעל־טעם מחויב להודות, שהמשל העברי יפה ממנו הרבה. במשל העברי אין האהבה עורת, אדרבה, היא נלית־עינים, אלא שבכונה היא מכסה על הפשעים, כדי שלא תראה אותם. והו ציור מליצי מדבר וגם רך ונעים מאד).

המשל הירדאקטי, המלמד לעשות טוב ולסור מרע, משתדל להשניא את המדות הרעות ככל התחבולות: גם באיומים, גם בלצון ולענ; וכשהוא מתלוצץ במדה רעה, אינו נמנע מן ההפרזה, כדי לתת אותה לצחוק ולשנינה. ההלצה המשתמשת בציורים נפרזים, עלולה להתהפך לבדהנות המגנית נסה (כמו שאירע לה „חרודי הוירגני“; ואולם במשל העברי, גם כשהוא משתמש בנשק המסוכן של ההפרזה, הוא נשאר בכל־זאת בנבולות האימתימיקה ואינו מתהפך לליצינות פרוצה, בורלסקית. הפרוזת כאלה אנו מוצאים ביחוד במשלי התנך המכוונים נגד העצלות והסכלות. „טמן עצל ידו בצלחת, נלאה להשיבה אל פיו“ (או כמו שנאמר במקום אחר: „גם אל פיהו לא ישיבנה“), זוהי בודאי הפרזה גדולה, אבל ההלצה יפה כליכך וההומור¹) בריא וטוב כליכך, עד שהיא נשאת חן אפילו בעיני

1) בורה היא מלפני חכמי תנאים, שה „הומור“ זר לרוח היהודי — „חכמי ישראל בזמננו כודים להם, ואולם אני תושב, שהחלפתו זו היא מן השקרים המוסכמים, ובהמשך מאמרי זה יתגלה, שלא סיבעי כחדוד העברי, אלא אפילו בהודו הוירגני יש הומור, מפני שההומור האמתי בא לנו בירושה מאת העברים הקדמונים.

האיכתישיקן הקסוף ביותר. הפרזה יתרה גדולה יש במשל: „אם תכתוש את האויל בסכתש בתוך הריפות בעלי, לא תסור מעליו אולתו” – ההלצה קרובה כבר לברחנות, אבל נסית אין בה ושעמה אינו מקולקל. משלים בהפרזות כאלה, נראה שטלדו בקרב העם – לולא דמסתפינא הייתי אומר: בקרב ההמון – ולכן נודף מהם ריח, עממי יתרה מדי.

משלי התניך עוסקים בכל מקצעות החיים, הרוחניים והגשמיים, מלמדים אותנו אמתיות פסיכולוגיות, ובכלל אמתיות נצחיות; הם מורים גם הלכה למעשה, לשמוש המעשי בבית ובשוק: במקצוע זה, כמוכן, רק בחוג הצר של החיים המעשיים המצומצמים והבלתי-מורכבים של העברים הקדמונים. כלומר של חיי אברים. ביחס זה מתמיה קצת רבוי המשלים על עשירות ועניות, וביחוד הפסימיות שבהם, שלפעמים היא נראה כריוינגציה, או גם כהודאה שכך צריך להיות. ובאמת יש לתמוה איך נולדו אצל אברים פשוטים משלים כאלה: „הון יוסף דעים רבים ודל מרעהו יסדי”, „גם לרעהו ישנא רש ואוהבי עשיר רבים” – ואין צריך לאמר המשלים המאחרים שנקתלת: „הכסף יענה את הכל”, „הכמת המסכן בווייה”, וכדומה. האמנם היו כבר העברים הקדמונים מכבדים את העשירים ובוזים וגם שונאים את העניים? ואמנם בשביל המשלים הללו מונים אותנו אומות-העולם, ובפרט אותו הסטגנא האשכנזי זומבארט, והוא מרים על גם ביחוד את הפתגם (משלי י"ד, כ"ד): „עטרת חכמים עשרים”¹. אמנם זומבארט רוצה להוכיח מזה שהעברים הקדמונים היו ברובם סוחרים. אבל זוהי בדוּתא נמורה; ואם יש עוד צורך להוכיח בטולו של השקר הזה, יבואו המשלים בעצמם ויטפחו על פניו: שהרי במאות המשלים שבמשלי שלמה וקהלת אין אף אחד מעולם המסחר (תחת אשר מן התקופה התלמודית, שאז כבר עסקו היהודים – ביחוד יהודי-בבל – במסחר ותגרנות, נמסרו לנו בתלמוד משלים „מסחריים”, – אם גם מעטים מאד – כאשר נראה להלן). המשל היחידי במקצוע זה: רע רע יאמר הקונה ואוול לו או יתהללי, לא יוכל להעיד על „תגרנותם” של העברים הקדמונים, לא רק מפני שהוא עד אחד, אלא מפני שהוא עולה יפה גם לנבי אברים: סוף-סוף יש קצת מקחיזממכר גם בין כורמים ויונבים, ודוקא בכפר אפשר למצוא קונים המצטיינים בערמוניות קמנונית זו, המתוארה בתומור יפה כליכך במשל הנזכר².

(1) סופו של הפסוק: „אולת כמילים אולת”, מעיד אמנם, לפי דעתי, שכולו משובש הוא (וזה אינו הפסוק המשובש היחידי במשלי שלמה). אך לאורך ניסא, הדא יש עוד משל כזה, אם גם מאוחר (קהלת, ז', י"א): „טובה חכמה עם נחלה...”
 (2) גם המשלים על „טלויים ולויים” והאזהרות המרובות כלפי „תערבות”, אינם מעורים כלל על תגרנות.

ואולם חקירה זו – על „תננותם“ של העברים הקדמונים – איננה עתה מענייני. והגני עוזב את התקופה המקראית ועובר אל התקופה השנית, התלמודית. נעל השמוש במשלי התנ"ך בדורות המאוחרים ועד היום הזה, ידובר להלן בפרטיות. התקופה השנית מקיפה את ימי הבית השני ועד התימת התלמוד, היינו לערך אלף שנים. המשלים והפתגמים של התקופה הארוכה הזאת מפורדים ומפורדים בים התלמוד ובאפיקי הים הגדול הזה: המדרשים. קובצים מיוחדים של משלים ופתגמים מימי הבית השני (כאולם שמימי בית ראשון) לא הגיעו לידינו. מרמזים שונים שבתלמוד נראה אמנם, כי היו ספרים כאלה, ובפירוש נזכרו ממין זה ספרי בן-לענה ובן-תנלה; אבל לצערנו אבדו עוד בזמן קדום, ואינם. אמנם יש בידינו ספר המשלים של בן-סירא, שמחברו חי כמאתים שנה לפני החרבן השני. אבל הספר נמסר לנו, בידוע, לא במקורו העברי אלא בתרגום יוני; ואף-על-פי שלפני מאה שנה בערך תרגם שוב לעברית, תרגום מן התרגום, הנה ידוע הוא שבמשלים העיקר הוא מקוריות הלשון: משל שהורק מכלי אל כלי סנה זיוו, פנה הודו, פרתה נשמתו. אמנם בשנים האחרונות גלה החכם ר' שלמה שכטר, בין כתבי היד שבגניזה הקאירית, קובץ משלי בן-סירא בלשון עברית, שלפי דעתו ולפי דעת חכמים אחרים, הוא המקור העברי של הספר. אבל יש חכמים וחוקרים המטילים ספק במקוריות של כתב-יד זה: יש אומרים, שהוא אינו אלא תרגום מיונית או מסורית; ועדיין לא באו לידי החלטה. אך באמת אין זה נוגע הרבה לנידון דידן; סוף-סוף החלק היותר גדול של משלי בן-סירא חזותם מוכיחה שאינם כלל וכלל משלי-עם, אלא ילדירוחו של המחבר, ועל-פי רוב: ולדות שיצאו לאויר העולם בקושי גדול, ועל-כן רובם אינם בני-קימא, לא נקלטו באוצר-המשלים של האומה הישראלית (מלבד מה שלא הספיקו להתאזרח בקרב העם, מפני שנוף הספר העברי אבד בזמן קדום). רק חלק קטן של משלי בן-סירא טבועים בחותמה של החכמה העממית, והם אמנם מובאים כולם בתלמוד במקומות שונים, מיעוטם בשם בן-סירא, ועל-פי רוב בלי הזכרת שמו, ויש גם בלשון „המשל אומר“, ולפעמים גם בסימן „שנאמר“ או „דכתיב“, כאילו היה זה פסוק בתנ"ך (שמוזה אמנם נראה, שבדורות ההם היו המשלים האמתיים של בן-סירא מפורסמים מאד ושגורים בפי הבריות – ביחוד בפי החכמים). ומאותם המשלים המשובחים שלו, שנמסרו לנו בתלמוד, עוד היים וקימים אצלנו הרבה עד היום הזה, ואנחנו משתמשים בהם בדבור ובספרות. כמו: „אין אורח מכנים אורח“ (שבתלמוד-ביב צ"ח:–הובא בשם בן-סירא בנוסח כזה: „וקל מסובין אורח מכנים אורח“); „במפלא ממך אל תדרוש, וכו'; גלה סודך לאחד מאלף“; „כל עוף למיטו ישכון ובן-אדם לדומה לוי“; „אם תעזבנה יום, יומים תעזבך, ועוד כאלה.

ואולם המקור הראשי והעיקרי למשליהעם מאותה התקופה הארוכה, הוא כאמור, התלמוד. אלפי המשלים והפתגמים שבתלמוד ובמדרשים מפורסמים ומסודרים במקומות שונים בתוך דברי הלכה ודברי אגדה. אבל יש בתלמוד קובץ מיוחד, מסכת שלמה המכילה רק משלים ופתגמים, זו מסכת אבות. אמנם במסכת הגמלאה הזאת נקרא על כל דבור ומאמר שמו של איזה חכם, כל משל ופתגם מתייחס לאיזה תנא, – ומוזה מוכח לכאורה, שהמשלים הללו אינם משלי-עם, אלא הגיונות וחקרי-לב של חכמים ידועים, קנין רוחם הפרטי של הסופרים והתנאים. דגובים שם בשמות, מימי שמעון הצדיק עד האחרונים שבתנאים: ר' יהודה הנשיא ובניו ונס נכדיו. אבל באמת, אין קריאת השמות של החכמים ידועים על משלים ופתגמים מוכיחה כלום. הלא באותה מסכת אבות אנו מוצאים משל כפודסם ממשל-שלמה מיוחס לאחד התנאים הנדולים: שמואל הקטן אומר, „בנפול אויבך אל תשחח, וגי. וכדי לישב את הפליאה הזאת, הרינו מתחייבים לאמר, שהכונה היא, כי אותו התנא היה מחבב ביותר את המשל הזה, והוא היה מרגלא בפומיה. ואם-כן הרי יש לנו רשות להחליט, כי מה שאירע לשמואל הקטן הוא סימן לאבות, כלומר להרבה מאמרים שבמסכת אבות. ולא על-פי עד אחד נקים דבר: כי סקרנו של שמואל הקטן איננו מקרה בודד: יש עוד משלים. המיוחסים בפרקי אבות לתנאים ידועים, והם לקוהים לא ממשלי שלמה, אבל ממשלי בן-סירא. כאשר כבר העיר החכם המנוח רייפמאן באחד ממאמריו. ומלבד זה, הגה באותה המסכת מתייחס לפעמים מאמר אחד לחכמים שונים⁽¹⁾. כל-זה נותן מקום לספקן להרהר אחרי „אבהותם של החכמים על רוב המאמרים שנקרא שם עליהם. מה שנקרא שמו של איזה תנא על משל במסכת אבות, אינו מוכיח איפוא כלל שאותו התנא הוא באמת אביו, יוצרו ומחוללו של המשל, אלא שהוא היה נושא אותו תמיד על שפתיו, והיה מפנה אליו. את לב תלמידיו בהמרצה יתרה, מפני שמצא בו רעיון חשוב ביותר. ולכן רשאים אנחנו גם להחליט, שכמה וכמה ממשלי „אבות הם משלי-עם עתיקים, שנתייחסו אחרי-כן לחכמים ידועים מפני הטעמים האמורים, ואולי גם מפני שאותם החכמים שמו אותם לקו ולמשקולת בחייהם.

לפי דעתנו, כל אותם המשלים בפרקי-אבות שאין בהם עיוגיות יתרה והפשטה מרובה או גם מוסריות קשה חועמה, – כל אותם המשלים הקלים, הפשוטים, הנחיים בצורתם הנעימה ובהלצתם הדקה, ושיש בהם תכלית מעשית לשמוש בהי יום-יום, – אותם המשלים ראויים להחשב למשלי-עם, אעפ"י ששמו של ר' אליעזר או ר'

(1) האמר, אל תרוש מן הצבור מתייחס בפרק ב' לחלל, ובפרק ד'—לר' צדוק (וסוף כל סוף הוא לקוח מן-סירא). והאמר, הוה מקבל את כל אדם בסבר פניה יפות' מיוחס בפרק א' דוקא לשם אי הקפדן, ובפרק ג'—לר' יששעאל הנוח לבריות.

יהושע או ר' עקיבא נקרא עליהם. כמו: „אל תסתכל בקנקן אלא כמה שיש בר; אם אין אני לי, מי לי; „מרבה נכסים מרבה דאנה; „אמור מעט ועשה הרבה; „אם אין קמה אין תורה; ואולי גם: „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות. ועוד ועוד.

אך כאן צריך אני להזכיר דבר מהמיה שנמצא בירושלמי (סנהדרין פ"ד, סוף הלכה ח'): סת לא אמרא: הוה ראש לשועלים ולא זנב לאריות-ממש ההפך מהאמור באבות! ומזה יוכל בעל-דין קשה להוציא לכאורה מסקנה, שהמשלים ב„אבות' הם רק משלי חכמים, ולעומתם היו בקרב העם משלים משלהם, כשלי-עם, שהורו לפעמים ההפך. אך באמת אין מקשין על משלים, ובכל הלשונות יש משלים הכותרים זה את זה; ודי להזכיר את שני הפסוקים התכופים שבמשלי-שלמה: אל תען כסיל כאולתו - ענה כסיל כאולתו - . ובנוגע להמשל „הוה ראש לשועלים - , הגה גם על יוליוס קיסר מספרים שהוא היה אומר: „מוטב שאהיה הראשון בכפר, משאהיה השני ברומא. ועדיין קשה להכריע, מי הוא רודף-כבוד ובעל-נאווה יותר: אם זה שרוצה להיות ראש לשועלים, או זה הכותר להיות זנב לאריות...

אך האמת נתנה להאמר, כי בין מאות המשלים המצוינים שבפרקי אבות, יש רק מעטים מאד הטובעים בחותמה של העממיות האמתית; רובם ריח תורה, ריח בית המדרש, נדף מהם, - אלא שבכל-זאת נהיו אהר"כ, ברכות הימים, גם הפתגמים העמוקים והעיוניים למשל בפי כל. בדקתי ומצאתי יותר מחמשים משלים ופתגמים מפרקי-אבות, שכמעט כל מי שאיננו בור נמור משתמש בהם עד היום הזה בחיים המעשיים¹. כמו: „אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו; „אל תפרוש מן הצבור. „לא הבישן למד, ולא הקפדן מלמד. „היום קצר והמלאכה מרובה, ועוד הרבה (גם אותם הנזכרים למעלה). וגם מעט המשלים דארמייס שב„אבות, כמו: „לפום צערא אגרא, וביחוד מתנמו המפורסם של הלל: „על דאטפת אספוך' (שבו משתמשים אמנם ביחוד בדרך-הלצה. ובפרט הסותרים יל הקונקורנטים שלהם שנכשלו בעסקיהם). ואולם המשלים העממיים האמתים בלי שום פקסוק, הם אותם המפורזים במרחבי התלמוד והמדרשים, ושנמסרו לנו בלשון הארמית, או כנכון יותר: בדיאליקט הארמי, שבו דברו המוני היהודים כל ימי בית שני, ועוד הרבה מאות שנים אהר"כ. (החכמים השתדלו לדבר עברית, לא רק בבית-

1) להחצויותם של משלי „אבות' בקרב העם הועיל הרבה המנהג של אמירת הפרקים בשבתות החורף. אבל אלכלא היה להמשלים „יתום עצמם, לא תועילה לתם „וכוה-אבות' זו.

המדרש וגם בדרשם לפני העם¹, אלא גם בשיחות-חולין שלהם. המשלים הארמיים שבתלמוד מובאים רובם בלשון. היינו דאמרי אינשי, או „מתלא אמרא“, או „משל הדין“ אומרי (כלומר, המשל של המון העם) – ובאלה הרי אין שום ספק בעטמיותם. אבל גם אותם המשלים הארמיים שלא נאמר עליהם „אמרי אינשי וכדומה, ואסילו אותם שהובאו בתלמוד בפירוש בשמו של איזה חכם, של איזה אמורא, צריכים להחשב למשלי-עם, מכיון שיש בהם הסימנים המובהקים שבמשלים אמתיים: הקיצור, ההריפות, והציור הכולט. הנה דוגמא אחת: במסכת בבא מציעא (צ"ו). יסופר מעשה כזה: איש אחד שאל מחברו חתול, לקלות את העכברים שבביתו. והנה קרה מקרה משונה: העכברים התנסלו על החתול ויהרגוהו. בעל החתול תבע את השואל לדין לפני רב אישי, והאמורא נבוכך ולא ידע איך לפסוק הלכה (אם זה „אונס“, או חייב השואל; ואם זה נחשב כ„מתה מחמת מלאכה“, הוא פטור). „אמר לו רב מרדכי: הכי אמר אבימי מהירוניא משמיה דרבא: „נברא דנשי קטלוהו לא דינא ולא דינאו! והנה אף-על-פי שהסתננס המחורד – „נברא דנשי קטלוהו“ – נמסר כאן איש מפי איש בשם רבא, בכל זאת אין כל ספק, שזה היה משל עממי, אלא שהאמורא רבא השתמש בו בהומור יפה לתורות על-פיו הלכה בשאלות משפטיות סבוכות ממין זה. והכונה שם בתלמוד הוא, לפי דעתו, כך: רב מרדכי מסר לרב אישי, כי בענינים כאלה היה רבא מתנהג לפי המשל העממי הזה, שבאמת הוא עולה להם יפה מאד. והוא הדין בהרבה מיטרות, שהאמוראים משתמשים בהם באופן מיוחד בשעת מלחמתה של תורה, אבל חזותם מוכיחה שהם משלי-עם². וכן יש שהאמורא מקשה ממשל עממי על הלכה או על דברי חבירו. למשל בבבא מציעא (מ"ג): מתקיף לה רב פפא: זכן וזכין תגרא איקרא? ! ונס כאן, כמובן, לא יצר האמורא את המימרא היפה הזאת על רנל אחת, אלא שהשתמש במשל ספורס לצורך הקושיא (ואמנם כאן אומר רשיי בפירוש: „משל הוא“). וכן בכמה מקומות בתלמוד בבלי (וגם במקום אחד בירושלמי, חגיגה, פ"א ה"א) מתפלא המקשן:

¹ במסכת פסחים (מ"ב). מסופר בנידון זה מעשה יפת. האמורא רב יהודה דרש בצבור (בקהלה בבליית!) לפני הפסח בהלכות אפית המצות, ויאמר (בעברית) כי צריך ללוש את המצות במים שלנו (מן הפעל „לין“), או הביאי אליו אנשי המקום את כדיהם ויבקשו ממנו לחת להם מן המים שלו (כי הם הבינו את המלה „שלו“ כמלת הגוף); ואז בירר להם את שעותם.

² אנכ אעיר, כי מן המשל הנ"ל „נברא דנשי קטלוהו“ – נראה, שהיהודים, עוד דורות הרבה אחרי החורבן השני, ולטרות הדתיות הנפרזת והסוסריות הוועמת המדכאת וחמכמלת את החוסר ספני הרוח, היו נותנים בכל זאת ערך גדול מאד לנכורות-אנשים, ורגש הנאון של הנבר היה ער וחי בקרבם. „נברא דנשי קטלוהו“ – האין זה הד הקריאת ההירואית-הנאותנית של אכיסלך בן יובקל: שלוף הרכך ומוחתני, מן יאסרו לי אשת הרגת הו!

יציבא בארעא וניזרא בשמי שמיא! וכמובן, גם זה משל מפורסם, אף-על-פי שבשום מקום לא הובא בלשון „אמרי אינשי“ וכדומה. אמנם לא תמיד נוכל לעמוד על אופיו של מאמר חריף שנוזק מפי איזה אמורא ולברר, אם משל מפורסם הוא, או חרוד יפה שיצר בשעת התפלפלותו או בשיחת הולין שלו נושםפני יפיו היה אחר-כך למשל, שהרי האמוראים היו חריפים ומחודדים די הצורך ליצור פתגמים שיתקבלו אחר-כך באוטה כמשלים. לכן לא נוכל להחליט דבר אלא באותם המאמרים שיש בהם סמנים מובהקים של משלים עממיים. לטוב זה אני חושב, למשל, את הפתגם החריף והמעליב שקראה האשה החכמה והנאיונה ילתא (אשת רב נחמן ובת הריש-גלוחא) על עולא בקצפה עליו: ממהדורי מילי ומסמרטוטי קלמי. זהו בודאי משל הסוגי, שבכל-זאת יש בו הסימן העיקרי של המשל העברי העתיק: השואה מפגיעה של שני דברים, שאין ביניהם לכאורה שום דמיון. ואין ספק, כי משל זה לא נברא בהבל פיה של ילתא בן-רנע דוקא לכבודו של „עולא נחואה“ (שהיה הולך ושב מארץ-ישראל לבבל ומהכא להתם, ועל-כן מכוון אליו הפתגם יפה), – אלא שהיא השתמשה כאן במשל השנור בפי הבריות – וכיחוד, כנראה, בפי הנשים (יש במשל זה איזה „מעם נשים“ – אם אפשר לאמר כך. הדמיון „מסמרטוטי קלמי“ נאה ביחוד ל„בעלת הבית“; וגם אר הרצון כלפי ה„מהדורי“, מונח יותר בטבעה של האשה).

בדברי על המשלים שבתלמוד, וביחוד על המשלים הארמיים שבו, אני מתכוון אל התלמוד הבבלי ואל הדיאליקט הארמי שלו, כלומר של יהודי בבל, הקרוב מאד לעברית. ואף אמנם כל המשלים והפתגמים והדבריים, השנונים בפי הבריות עד היום הזה, לקוחים מן התלמוד הבבלי, ומן הירושלמי לא לקחנו כמעט כלום. מדוע? פשוט, מפני שבדליכא שאני, מפני שבירושלמי אין כמעט שום משלים, והמעטים שיש בו נמצאים גם בבבלי. אמנם במדרשים, וביחוד בבראשית רבה, שנקרא בצדק „אגדת ארץ ישראל“, יש משלים ופתגמים בעברית וארמית, אבל גם-כן במספר לא גדול. ואולם מזה לא מוכח כלל, שיהודי ארץ-ישראל לא היו עשירים במשלים. אדרבא, דוקא התלמוד הבבלי מביא הרבה משלים מצוינים, שהוא מיהם בפירוש לבני ארץ-ישראל. כגון המשל המוסרי המהודר „מלח ממון תסרי (או – תסדי) מעיד עליו הבבלי (כתובות ס"ז): בשם רבן יוחנן בן זכאי, שמקורו מירושלים (לא כדן מתלין מתלא בירושלים? – הלא כן מושלים משל בירושלים?). זהו אפוא משל עוד מימי הבית השני, והיה שנור ביחוד בפי „יקירי ירושלים“. וכן נודע לנו מהבבלי, כי „במערבא“ (בארץ ישראל) כשאיש לוקח אשה היו חבריו שואלים אותו: „מצאי“, „מצא אשה מצא טוב“ או „מוצא“ („ומוצא אני מר ממות את האשה“)? ביחוד זה, שהוא „למדני“ רצת, השתמשו, כנראה, ביחוד, תלמידי-חכמים; אבל

לא מן הגמגע הוא שברכות הימים היה לפתנם עממי, כמו שבאמת הוא עתה שגור במי הבריות.

אך לא זו בלבד, אלא שהתלמוד הבבלי מעיד להדיא, שבימי האמוראים היו לבני ארץ-ישראל ולבני בבל משלים שונים על ענין אחד: כלומר, יהודי בבל היו אומרים על ענין אחד משל זה, ובני ארץ-ישראל היו ממשלים על אותו הענין עצמו משל אחר; והמשל של הבבלים לא התאזרח בארץ-ישראל, והמשל הארצישראלי לא התאזרח בבבל. כי כך לשון הנמרא (מכות י"א.): הכא (כלומר בבבל) אמרינן: טוביה חסא וזינוד מיננה, (כלומר בארץ-ישראל) אמרי: שכם נסיב ומבנאי נזיר. שני המשלים נאמרים, כשאישי נקי סוכל יסורים בשביל אחר. שניהם הם מכונן המשלים ההיסטוריים, כלומר שנוסדו על מעשים שהיו. המשל הבבלי מקורו בעובדה זו: איש אחד, זינוד שמו, בא אל רב פסא והעיד לפניו, שאיזה טוביה עבר עבירה. ויצו רב פסא להלקות את-זינוד (מפני שעבר על לאו), לא יקום עד אחד באישי. אז קרא זינוד בתמהון: טוביה חסא חיינד מיננד (לוקה)! וכאז היתה הקריאה המראני-קומית הזאת לטשל עד היום הזה. המשל הארצישראלי מיוסד גם הוא על מעשה שהיה - אבל לא על מעשה מוזמן מאוחר וכבני-אדם שאינם מפורסמים כלל, אלא מעשה מספורי התורה, מספור שכס בן-חמור, בפרשת, ותצא דינה. על המשל ההיסטורי וההומורי הנחמד הזה בא ביאור יפה במדרש בראשי-רבה, ועל-סיהו נוכל לצייר לט את הדבר באופן לזה: שכס זחמור אביו לכל סקידיו עומקים בשער העיר, ומפתים ומשדלים בדברים את כל הבא העירה להמול. והנה-אכר בא מן הכפר, ואנשי שכס מושכים אותו להמול. האכר, מכנאי (סתם אכר נכרי נקרא בתלמוד מבנאי, זה שם המוני כללי, כמו, איזואף ברוסית) הוא מרבץ באותה שעה, מתעקש ואינו רוצה. אז מבאר לו שכס, כיד הדברנות הטובה עליו, שהוא מתחתן במשפחה גדולה. במשפחת יעקב, והתחתנות זו תביא תועלת עצומה למדינה, ורק תנאי קמץ דורשים בני יעקב, ואם כן צריך להביא את הקרבן הקמץ בשביל הנאה טרובה כזו. האכר, מכנאי דנק, הוא ערל ממש, ומחז המטומס אינו קולט כלל את הפוליטיקה העמוקה של שכס. הוא מבין מתוך כל דגאום האורך של שכס רק דבר אחד: ששכס לוקח אשה, והוא, האכר, מחויב להמול בשביל כך. והנה הוא מתנדד מאחורי אונו ומטלל: שכס נסיב ומבנאי נזיר (שכס גישא אשה, ומבנאי נמול)!

הננו רואים, אפוא, כי ליהודי ארץ-ישראל היו משלים מיוחדים, שהבבליים לא השתמשו בהם (אף-על-פי שהמשל „שכס נסיב“ הוא בודאי יפה ומתודד הרבה יותר מ-טוביה חסא-), וגם - אם אפשר לומר כך - לאומי-היסטורי יותר. אך, כמובן, קשה עכשיו לדעת, אם מספר המשלים המיוחדים הללו היה רב או מעט. ובכל

אופן יש לנו להצטרף על שלא נמסרו לנו - והבל על דאבדוק! ואולם בדרך-כלל נוכל להחליט, שרוב המשלים הארמיים היו משותפים ליהודי שתי הארצות; והא ראייה, שהרי המשלים הארמיים המועטים, שהובאו בתלמוד הירושלמי ובמדרשים, נמצאים בלי שום שנוי גם בתלמוד הבבלי.

מלבד המשלים הארמיים, שהם אמנם עיקרם ורובם של משלי התלמוד, יש בתלמוד ובמדרשים גם מספר גדול של משלים ופתגמים עבריים (חוץ מאותם שבפיקי-אבות), שהם פנינים יקרות באוצר-טיטלינו. לא רק מפאת הכנס המצויין המיד, אלא גם מפאת צורתם, שלפעמים היא יכולה להתחרות בחנה ויפיה גם עם משלי התניך. אך כשרם אשים פני אל המשלים שבתלמוד, הנני להעיר, כי במדרשים וביחוד במדרש רבה, שהוא מאוחר בזמנו מאד) נמצאים משלים אלהים בלשון עברית, ואותם המשלים בעצמם טובאים בתלמוד (או במדרשים קדומים) רק בארמית. ואולם כל בעל טעם וכל בעל חוש לשוני יכיר ויודה תיכף, שהנוסח הארמי הוא העיקר, הוא המקור, בלשון זו יצר העם את המשל, והנוסח העברי אינו אלא תרגום. ויען כי משלים בכלל לא נתנו להתרגם, ואפילו מארמית לעברית הקרובות מאד זו לזו, כי על-ידי התרגום תשש כחו וגם ליהו של המשל, - לכן אין גם במשלים המתורגמים שבמדרש רוח חיים (ולכן שגור בפי הבריות, עד היום, הנוסח הארמי ולא תרגומו העברי). הנה, לדוגמא, המשל הארמי המפורסם, זרוק חוסר: לא אורא אעיקריה נפילי נמצא, במדבר-רבה בעברית: "זרוק מטה לארץ, לעיקרו נופלי. הרי תרגום נאמן, ובכל זה הוא כנוף בלי נשמה לעוכת המקור הארמי (אנב: מפה אינו מוסר לנו כלל את ה"תומרא" הארמי. וכן הוא גם במשל ספורסם אחר: "כירא דשהית מיניה מיא, לא תשרי ביה קלא". משל זה הובא במדרש בעברית: בור ששתית ממנו מים, אל תזרוק בו אבן. כאן אפשר להכיר את אי-מקוריותו של הנוסח העברי על-ידי השניאה של המתרגם. בנוסח הארמי, הטקורג נאמר: - לא תשרי ביה קלא. "קלא" פירושו נושעסר, תומר, פיט חוצות, - כלומר, דבר המעכיר ומדליח את המים. ובוה מוכן המשל יפה: אל תשלך אל אותו הבור רפש ופיט להעכיר את המים שעתית מהם. אבל המתרגם העברי לא מצא בעברית מלה אחת המוסרת בדיוק את ה"קלא", ולכן לא דק ויכתוב במקומה, אבן. ובוה סר מעמו וגמר ריחו של המשל, שהרי אבן אינה מעכירה את המים כבור, ומה איכפת להם להמים, אם משליכים לתוכם אבן? - בעל התרגומים הללו הוא, כאמור, ביהור, בעל ה"במדבר-רבה". המדרש הזה נתחבר בזמן מאוחר מאד, כי כבר נזכרו בו "עשר ספירות", וגם יש בו ציטאטים ספויטיו של הקליר; וכנראה ישב מחברו לא בארץ-ישראל ולא בבבל, אלא במדינה אידוסי (אפשר באיסליה), ויהודי המדינה הזאת לא ידעו את הלשון הארמית, ולכן השתדל לתרגם בשבילם.

לעברית גם את המשלים הארמיים. ואולי עשה זאת לא משום אידיעותם של יהודי מדינתו, אלא מתוך קנאה יתרה ללשון העברית, קנאות של פוריסם נלהב, וזה בודאי חוסר-טעם. ואמנם על בעל המדרש עוד אפשר ללמד זכות: שהרי בימד עוד לא נתפשטו כלי-כך המשלים הארמיים בקרב הקהל, ויהודי ארצו אולי לא שמעו אותם מעולם, – ולכן חשב שלא יקלקל את מעמם, אם ימסרם להם בפעם הראשונה בעברית. אבל בדורנו, אחרי שכבר עברו כאלפים שנה על המשלים הארמיים, אחרי שהם שגורים בפי כל וכבר נבלעו ממש בדמנו ונפרצו שהארמית שלהם קרובה מאד לעברית ומובנה על נקלה, – אם בדורנו יש סופרים המשתדלים לתרגם אותם המשלים ל"עברית צחה", ולמשל במקום, בטר עניא אולא עניותאי הם כותבים דוקא, "אחרי העני הולכת העניות" – הרי אנן רשאים לחשוך גם אותי בעניות – אבל לא חמית.

המשלים והסתגמים העבריים, הספחיים ומפורדים בכל רחבי התלמוד והמדרשים, רובם, בלי ספק, נוצרו בבית-המדרש, על-ידי חכמי ארץ-ישראל וחכמי בבל, על-ידי התנאים והאמוראים. אבל יש בהם חלק גדול, שאנחנו רשאים לחשבם ליצירות עממיות, כי תכנם מעיד עליהם שנוצרו בשוק החיים על-ידי העם בעצמו – כמובן, בזמן קדום, כשהלשון הארמית לא נרשה עוד כלה את העברית מן הבית ומן השוק. ולמשל בפתגם המצוי, "סרצה קוראה לנגבי מניש אני ריחיהשדה, ריח הכפר, ובסוח אני שאבותיו היו אכרים ולא תנאים או אמוראים נובתחלה היתה כונתו כפשוטו, ואחרי-כך הכניסו בו החכמים גם כונת אחרת, והשתמשו בו לענינים שונים, כמו שקרה אמנם לכל המשלים). ולא זו בלבד, אלא שאני רואה במשל זה עממיות הרבה יותר מאשר במשלים הדומים לו שבלשונות הגויים. כידוע, הרעיון של המשל הזה נמצא גם במשליהם של אומות-העולם: המשל האשכנזי אומר בנידון זה, נעלענענהיים מאכט דיעבעי, וכן אומר הצרפתי, ועוד. אבל דוקא במשל הלועזי יש הסשה: נעלענענהיים, שעת-הכושר, הודמנות – זהו ענין מסשט, העם במובנו המצומצם אינו מדבר בלשון כזו, וכשום אופן לא יאמר "נעלענענהיים מאכט" – ולכן אין המשל הלועזי עושה רושם של משל עממי אמתי. אבל "סרצה קוראה לנגבי, זהו דוקא עממי; כאן יש הנשמה, סבעיות, ציור בולט, נאטורליסטי ממש. הסרצה קוראה לנגבי: בוא וננוב, הנה סתח סתח! – ומשלים עברים מצוינים בטבעיותם כאלה יש הרבה מאד בתלמוד, ולכן נוסה אני ליחס אותם דוקא אל העם ולא אל מוריו ומאשריו.

גם אותם הסתגמים העבריים, שבתלמוד נקרא עליהם בפירוש שמו של איזה חכם, יש אשר חזותם ותכנם מעיד עליהם שמקרב העם יצאו, אלא שהחכמים השתמשו בהם בדבורם לענין הגאות להם. לסוג זה אני חושב את תשובתו של

ר' עקיבא לר' שמעון בן יוחאי, שבקש ממנו ללמדו תורה, ועליזה ענהו ר' עקיבא: „יותר ממה שהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק" (פסחים ק"ב). כמדומני, שאפילו עור בשתי עיניו יראה את העממיות (את ה„כפריות") שבפתגם זה; זהו בודאי „משל הדיוטי עתיק, ור' עקיבא השתמש בו יפה לענינו. ואולם המאמר „אם בקשת לְהִנְק הַתְּלָה באילן גדול, שנמנה שם בנמרא בין הדברים של מ ד ר ר' עקיבא לר' שמעון בן יוחאי, נראה שזוהי איזו מליצה אליגורית של ר' עקיבא בעצמו – שהרי משל עממי לא היה צריך ל ל מ ד ו. אך בכלל היה ר' עקיבא אוהב להבל את דבריו במליצות פיוטיות או מחודדות, כאשר נראה גם ממעשה נאה שנמסרה לנו במשנה זכרריהא (בבא קטא צ"א.). מעשה באחד שפרע ראש אשה בשוק, וחיבו ר' עקיבא לשלם לה ארבע מאות זון (דמי בשתה). אמר לו (האיש): רבי תן לי זמן. ונתן לו. שְׁמָרָה [כשהיא] עומדת על פתח הצרה, ושבר את הכר [שלה] בפניה, ובו כאיכר שמן (שמן ששויו איסר, מסבע קמנה). גלתה ראשה והיתה מספחת ומנחת ידה על ראשה. העמיד עליה עדים וכא לפני ר' עקיבא; אמר לו: רבי, לזו אני נותן ארבע מאות זון? (הרי אין לה בושת, אחרי שהיא מבוה את עצמה כל־כך בשביל דבר מועט). אמר לו ר' עקיבא: „צללת במים אדירים והעלית חרס בידך!"¹ אדם רשאי להבול בעצמו, ואחרים שחבלו בו חייבים, וכו'. המליצה צללת במים אדירים וכו' היא מהודרה ומחודדה מאד, (היא רומזת ל„צוללים" היוודים לנבני הים לבקש מרנליות וכדומה), ועולה יפה לאותו האיש שפרח מרחת גדולה כזו לישוא. מליצה זו היתה ברכות הימים לפתגם שגור, אך, כנראה, היא קנינו הפרטי של ר' עקיבא ולא יצירה עממית.

ר' עקיבא ענה בפתגם יפה, בהנינו על כבודה של אשה פשוטה. ורבו ר' אליעזר ענה גם כן בפתגם חריף כדי להעליב אשה חכמה. אין חכמה לאשה אלא בסלף! אמר ר' אליעזר לאשה חכמה (כן מעיד עליה התלמוד, יומא ס"ו, וגם בירושלמי סוטה, ס"ג הי"ד) ששאלה אותו איזו שאלה במעשה העגל. בודאי אין בתשובה זו „גלגליות" יתרה כלפי כבוד ה„מין היפה", ואולם כל החושב, שר' אליעזר הוא הוא שיצר באותה שעה את הפתגם המעליב הזה, אינו אלא טועה. זה היה בודאי משל מפורסם בין היהודים משכבר הימים (ובאמת יש דוגמתו בהרבה אומות ולשונות – מה שיכול להיות קצת תנהומין לאחיותינו, שהרי „צרת רבים חצי נחמה"), – ור' אליעזר, שבכלל היה אדם קשה, קפדן גדול ולא־נחלכריות, השתמש במשל זה, כדי להראות אירצונו להאשה העוסקת בדברי תורה.

¹ מליצה יפה זו הובאה שם רק בכרייתא, ובמשנה איננה.

בכלל אני רואה לחובה להדגיש ולחזור ולהדגיש, שאין לנו להשניה כלל מה שהתלמוד קורא שם חכם על פתגם משלי. עם ישראל היה תמיד עם פקח, פקח בשתי הוראותיו: ברדעת ונלווי-עינים; הוא הסתכל בבינה יתרה בעולם הגדול וב"עולם הקטן" (כלומר: האדם). לכן עלבון גדול הוא לאבותינו הקדמונים אם נחשוב, שכמעט כל משליהם ופתגמיהם המחוכמים הם פרי הניזונים של חכמיהם הגדולים, של בני-עליה, של יחידים-גולה שבהם, והעם בכללו לא השתתף כלל ביצירתם. משלי-מוסר פשוטים יתר מדי ומשלי-חכמה עמוקים יתר מדי, אלה הם בודאי פרי מהקריהם של גדולי האומה; ואפילו אם לא נקרא על משלים כאלה שמו של איזה חכם, חרי-על-פי טבעם הם מחויבים להיות יצירי בית-המדרש. אבל משלים שיש בהם כללים של פקחות לשמוש בחיים המעשיים, או גם אם יש בהם הערה יפה על מנהגי העולם וטבע הבריות, — אלה הם בודאי מסקנות הסתכלותו של העם בכללו, בין אם נמסרו לנו בלשון ארמית או בעברית, ומה שנקרא עליהם שמו של איזה חכם לא איכפת לנו כלל¹.

ולא זו בלבד, אלא אפילו כשהחכם דורש איזה מקרא, ומתוך הדרשה, בתור מסקנה, יוצא איזה פתגם משלי — גם אז אין לנו לחשוב, שאותו הפתגם נולד באמת מאותה דרשה. לא, נהפוך הוא: אותו הפתגם היה משל מסורס קודם לכן, ואחר-יכן בא הדרשן והסמיך את המשל על סוסק בתניך, בדרך דרוש מתודר פחות או יותר (כמו שיאמר בתלמוד: "קרא אסמכתא בעלמא"). הגה, למשל, על אותו הפתגם. אין חכמה לאשה אלא בסלך² מביא שם ר' אליעזר תיכף ראיח מן הכתוב, דכתיב: וכל אשה חכמת לב בידיה טווי. דרשה זו היא הלצה יפה, כשהיא לעצמה; אבל, כמובן, לא היה הדרש אביו של המשל, אלא להפך: המשל עורר את הדרשן למצוא לו אסמכתא הלצית זו. או כשהתלמוד (מנילה יב:) אומר על דבתוב, ויאמר מסוכן-³ (ממוכן הוא האחרון בשבעת שרי סרס ומדי, ובכל זה ענה ראשונה!) — הדיוט קופץ בראשי⁴ (ובמדרש אסתר: מכאן שההדיוט וכו') — ברור הדבר, שהפתגם היפה והאמתי הזה היה משל מסורס מאז, וההכנס התלמודי השתמש בו כאן לדרוש יפה את הכתוב.

¹ בכלל אי-אפשר לסמוך על התלמוד כל עיקר בנוגע להתייחסות המאמרים אל אומרים, חנה, למשל, המאמר חידוע, אבר קטן יש באדם — טובא בתלמוד בבלי (סוכה נ"ב: וגם פנהדרין יז). בשם ר' יוחנן הארצישראלי — ובתלמוד ירושלמי (בתוכות, פ"ה, ה"ח) הוא טובא דוקא בשם רב נחמן בר' יעקב הבבלי! הסתירה השנונה הזאת מעידה רק שגם בכלל גם בארץ-ישראל לא ידעו עוד את מולדתו ואח יולדו של המאמר (שחיה מסורס בשתי הארצות); וכמובן, לא ר' יוחנן ולא רב נחמן הם אבותיו-ואפשר שככלל לא נולד בבית-המדרש, אלא בסביבה אחרת דגמרי.

או כלום אפשר הדבר, שלהמשל הנפלא „נכנס יין יצא סודי“ זכינו רק בשל נימטריא מקרית? בתלמוד (ערוּבין ס"ה. ונס מנהדרין ל"ח.) מובא משל זה בשם ר' חייא, ובצורת דרשה נימטריאית: „יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות (כלומר: „יין“ בנימטריא שבעים, וכן „סודי“ נכנס יין יצא סודי. בהשקפה ראשונה נראה לכאורה כאילו אין המשל הזה אלא המצאתו הפרטית של ר' חייא, שעלתה לו במסקנה של נימטריא. אך לפי דעתי טעות גדולה היא לחשוב כך; המשל הזה נוצר בדאי בקרב העם, על-ידי המתכלות במנהגי הבריות, ולא על-ידי החכמות של צידומי-אותיות – אלא שאהר"כך בא איזה דרשן (ר' חייא או אחר) ומצא סמוכין למשל העממי בחשבונות של בנימטריא; וכמוכן, רק מקרה הוא ש„יין“ „סודי“ שוים בחשבונם. ואנב אעיר, כי גם המשל העברי הזה עולה בעממיותו ויפיו על חבריו הלועזים. המשל הלאטיני אומר בענין זה „In vino veritas“, = „ביין [יש] אמת; פתנם זה אינו עושה רושם של מימרא עממית, אלא של „מאמר החכם“, צורתו פילוסופית-עיונית ויבשה קצת – למרות היסוד הלח שעליו נוסד (ובאמת לקחו הרומאים את הפתנם הזה מן היונים, והוא נמצא כבר אצל אפלטון). תחת אשר הפתנם העברי-הלמודי חי ובלט: היין נכנס והסוד יצא – זוהי עממיות אמתית וזהו יופי אמתי“.

או כלום יעלה על הדעת, שבעד הפתנם הנעלה, שאין ערוך ליסוד-צורתו ולעומק-רעיונו: „אוי לי סיוצרי ואוי לי מיצרי“, אנו חיבים להודות לאיזה יוד יתרה, שכאמת אינת מיותרת כלל? הפתנם הנפלא הזה הובא בתלמוד (ברכות ס"א. ונס עירובין י"ח.) בצורת דרשה של ר' שמעון בן סוי (מ. רכנן דאנתא ולא מן המפורסמים ביותר): למה נאמר „ויצר ה' אלהים את האדם בשני יודין? (תחת אשר „ויצר-כל חית השדה ונוי“ נכתב ביוד אחת): אוי לי מיצרי ואוי לי מיצרי. הדרשה היא קצת קאלאמבורית (כי, כנראה, הוא דורש „ויצרי בשתי מלים „וי יצרו“ וקשה להאמין, שהקאלאמבור הביא את הדורש לידי רעיון עמוק כזה שבסתנמו. אבל הדעת נתנת, שהסתנם נברא קורם להדרשה (כמוכן אין סתנם זה יציר העם, אלא סרי מחשבותיו של הכם גדול), והדרשן מרה ומצא לו אסמכתא בדרשתו המשונה קצת.

¹ כידוע יש בענין זה גם משל זירגוני: „וואס כיי א ניכטערנעם אויפ'ן לונג, אוי כיי א שכורין אויפ'ן צונג“. אבל המשל ה„יהודי“ הזה הוא באמת משל אשכנזי עתיק, וכל „יהדות“ מצומצמת רק במלה העברית „שכור“. ואסנם כמעט כל המשלים הזירגוניים, שאינם עוסקים בפירוש בעניני היהודים, הם או לקוחים מאשכנזיות, מלה כמלה, או מתורגמים משולנית ורוסית – ועל זה עוד אדבר לחלן.

אף יש שהתלמוד מוסר לנו מאמר של חכם בתור דרשה מן הכתוב, ובמקום אחר נקרא אותו המאמר בפירוש בשם „משלי“. לדוגמא במסכת שבת (י:) „—מכאן אמר רבן שמעון בן נמליאל הגותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו. ובמדרש במדבר רבה: „משל הדייט אומר: נתת פת לתינוק, הודיע לאמו. אם כן אין הפתגם הסדוני הזה מסקנת דרשתו של רבן שמעון בן נמליאל, אלא שהוא מצא לו סמוכים בדברי תורה. ובה יובן גם מה שבמדרש מובא המשל המפורסם „אזנים לכותלי בשם ר' לוי: ורש"י בפירושו למסכת ברכות (ח:) כותב, — דאמרי אינשי אזנים לכותלי. הנקרנים תפשו את רש"י בשביל כך: הא כיצד? היאך הוא קורא „אמרי אינשי למאמרו של ר' לוי? אבל באמת צדק רש"י: הפתגם „אזנים לכותלי, שישנו בכשלי רוב העמים העתיקים והחדשים, ואשר מסתמא ידע אותו רש"י גם מן הלשון הצרפתית, בודאי לא נברא על-ידי ר' לוי, אלא היה מפורסם באומתו הרבה קודם לו. (בכלל טיחם התלמוד. וביחוד המדרש, המון משלים ופתגמים מחוכמים לר' לוי ולר' יצחק, שניהם מן האמוראים הקדמונים שבארץ-ישראל ושניהם מראשי „רבנן דאגדתא“, כלומר שרוב עסקם היה באגדה ולא בהלכה; ויען כי משלים ואמרי בינה ומוסר שייכים לחלק האגדה, לכן זוקף אותם התלמוד על השבונם של אותם בעלי-אגדה).

ואף זאת, כי חכמי התלמוד מבקשים אסמכתות מן המקרא למשלים, שהם בעצמם מסמנים אותם בלשון „אמרי אינשי“. די להזכיר ביחס זה את השיחה הנאה שבין רבא ורבה בר מארי (בבא קמא צ"ב): „מנא הא מילתא דאמרי אינשי...? כלומר, רבא שואל מאותו רבה בר מארי, שהיה כנראה דרשן חריף ובקי, להביא לו ראיות מן המקרא על המשלים „דאמרי אינשי“ — כלומר, על הרעיון ועל האמת שבאותם המשלים — שהרי, ליכא מידא דלא רמיזא באורייתא, ולכן גם למשלים העכטיים המפורסמים צריך למצוא ראיה או רמז בדברי תורה. והרשן רבה בר מארי מצא תיכף אסמכתא מחודדת על כל משל שרבא מציע לפניו. אין זה מעניני לדבר כאן על הדרשות המחודדות שבתלמוד (והשיחה היפה הגיל שייכת לסת זה), אך לא אוכל להמנע מהביא דוגמא אהת ממחרות המרגליות שבאותה שיחה. „מנא הא מילתא דאמרי אינשי: שפיל ואזיל בר אוזא ועינוהי משייפין (ועינו משוטטות הנה והנה)? אמר לו „דכתיב: והיטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך; בדבור זה גומרת אביגיל את נאומה הארוך אל דוד; עד כאן דברה בהכנעה דברי פיוס והתנצלות, ותהלות ותשבחות לדוד, — ואחרי ככלות הכל היא זרקת לו רמז דק, במבט-ערסה מן הצד: והיטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך... איזה מקח הוא הדרשן הבבלי הזה, ואיזה „סודות“ ורמזים מילה הוא בדברי המקרא, ואיך הוא עושה חולין את כתבי-הקודש! (ואמנם בהשטמת הקדושה מעל

ספורי המקרא, ואפילו מעל ספורי התורה, עולה עליו איש-שיהתו רבא. על המשל
ההמוני „שתין תכלי מטייה לככי דקל חבריה שמע ולא אכלי (יששים מתלות באות
על שניו של השומע קול חברו שאוכל והוא אינו אוכל), מביא הדרישן הגיל ראייה
על-פי דרכו, אך רבא בעצמו מוצא אסמכתא יותר חריפה: אנא אמינא לה מהכא:
„ויביאה יצחק האוהלה שרה אמו-ויקה את רבקה והיה לו לאשה, וכתוב בתריה:
„ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה“ (נתקנא ביצחק, כך אומר רש"י בפירושו).
במבט-חול כזה הביט האמורא הגדול רבא על ספור התורה בנוגע לאברהם אבינו! –
אך נחזור לעצם ענינו.

המשלים התלמודיים נבדלים ממשלי התנ"ך לא רק בלשונם וסגנונם. המשלים
שנמצאו לנו בתלמוד ובמדרשים הם בודאי עשמיים יותר מאותם שבתנ"ך, וגם
מעשיים יותר. משלי התנ"ך מלמדים אותנו אמתיות נצחיות על-ידי כללים
עקריים, כללים מקיפים, ומשלי התלמוד מוסרים לנו גם-כן אמתיות
נצחיות, אבל הם נכנסים יותר בפרטים של חזיונות החיים. בכלל הסתעפו והתרחבו
מקצעות החיים בימי בית שני ובתקופה התלמודית – וממילא נתעשר אוצר-המשלים
ונתרחב „הוג פעולתם“. כמעט אין לך מקצוע בהיים המעשיים שלא תמצא עליו
איזה משל עממי בתלמוד. אפילו אותו מין המשלים הנקראים באשכנזית „בויערין-
רענעלן“: כלומר, כללים קצרים לשמוש בעבודת האדמה, נאמרים בסגנון משלי –
גם הם מצאו מקום בתלמוד (ואולם אין הם שטורים עוד בסינו, מפני שאין להם מקום
בחינו הגלותיים). הבדל בין המשלים של שתי התקופות אנו מוצאים גם ביהוסם אל
מחוות הטבע ואל בעלי-החיים. משלי התנ"ך לוקחים להם גם כן את ציוריהם
דמיונותיהם מהיי הטבע ומטבעם של בעלי-החיים – אבל רק מחוג מצומצם של
בעלי-חיים מועטים ומבלי הכנס בפרטים. ותחת אשר במשלי התלמוד אתה מוצא
הסתכלות יפה בטבעם של הרבה מיני בעלי-חיים: „כלבא בלא פטייה (כלב שלא
בכפיו) שבע שנין לא נבחי“; „לא עכברא ננב אלא חורא ננב“; „לא מדבשך ולא
מעוקצך“; „שפיל ואזיל בריאחא-“ (עי' למעלה); „יותר משהעגל רוצה לינוק וכו',
ועוד הרבה מאד. באלה ודומיהם יש השנאה מחודדת אל ענינים מוסריים, אלא
ש„המשלי חסר (כמשלים בלי נמשל שבתנ"ך, שעליהם דברתי למעלה); אבל יש
גם בלי תכלית מוכרית, כמו: „חמרא אפילו בתקופת תמו קריא ליה, או „נני
דחמרא שעורי“ (נלי החמור הן השעורים שהוא אוכל), ועוד.

גם בחריפותם נבדלים המשלים של שתי התקופות. החרוד שבמשלי התנ"ך
הוא „אצילי יותר, אבל אינו חריף ושנון כזה של משלי התלמוד. מן הדוגמאות
שהבאנו למעלה כבר אפשר להרניש את חריפותם המיוחדת של המשלים העשמיים
מן התקופה השניה. והגני להביא עוד דוגמאות אחדות: אלקסטא נקמן רחא לירי

אתי (הדוכס אחז בידו ובמנע זה נקלט ריח השררה לידו); משל זה הוא לענ שנון; מאד! - וכן גם ה"שנינותי"; "אסתרא בלגנא, קיש קיש קריא"; "חסריה לגנבא, נפשיה לשלמנא נקיפ' ועוד, ועוד. אבל גם בהלצה ובדיחה (בהומור אמתי) הם מצטיינים יותר ממטלי התג'ך. מה מכדחת היא ההלצה שבמשל המפורסם "קדרה דבי שותפי לא קיריא ולא חמימאי או: "גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי'"; או: "ערבך ערבא צריך" (2), ועוד הרבה מאד. יש גם משלים הנראים כ"המוניים" על-ידי הפרזותם, אבל גם הם אינם "בדחניים" אלא חריפים ביותר. כמו, לדוגמא, שני המשלים "המקומיים" (כלומר, המכוונים אל אנשים של מקום ידוע): "פומבדיתאה לויך, שני אושפיך" (אם לזה אותך אחד מאנשי פומבדיתא, שנה את האכסניא שלך - לכל ידע מקום משכנך; כי הפומבדיתאים היו מפורסמים לגנבים); "גרשאה נשקך, מני ככך" (אם נשק אותך אחד מאנשי גרש, ספור את שניך) - כי הגרשאים חשודים על גנבה. שני המשלים נמצאים במסכת חולין קכ"ז, והאחרון מצוין ביחוד בהיריפותו. אצל אומות-העולם יש הרבה משלים, שלקחו להם את ציוריהם והשוואותיהם מן הסולחן הדתי, ממנהגי דתם. במשלי התג'ך אין משלים ממין זה; כי המשלים המעטים שבמשלי-שלמה המכוונים נגד הקרבנות, אינם נכנסים לסוג זה, שהרי אין הם באים ללמד על ענין אחר, אלא ללמד על עצמם באורק לשם השפלה ערך הקרבנות ולהגדלת ערך, המעשים הטובים עליהם. משלים מעין, עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מובח, הם לקח טוב, אבל אין בהם יותר ממה שכתוב בהם. רק בתלמוד ובמדרשים נמצאים דבורים משליים אחדים שיש בהם דמיונות ממנהגי הדת, כמו: "טובל ושרץ בידו"; "מה לכהן בבית הקברות?"; "כהן המסייע בבית-הנרנות" (כדי לקבל תרומה. זוהי שגינה יפה מאד). מן הדבורים האחרים הללו אין לדעת אם היה העם בכלל משתמש בציורים דתיים לצרכי משליו. ואולם יש משל אחד מסוג זה, מצוין מאד, שהתלמוד מוסר אותו בפירוש כמשל עממי, - וממנו אנו רואים שבקרב העם התהלכו משלים ממין זה עוד בזמן שבית-המקדש היה קיים. בתלמוד (ירושלמי פסחים, סרק ז' הי"ב; ושם בבבלי הדברים

(1) המשל הנחמד הזה הובא ב"עין יעקב" כסוף מסכת ברכות; ובגמרות שלנו איננו אבל בגמרות של הקדמונים לא היה חסר; ואני סצאתי את המשל גם בפירוש הרד"ק לזכריה (י"א, ה') בשם רז"ל.
 (2) פתגם יפה זה נמצא בתלמוד בשני מקומות (סוכה כ"ו, גטין כ"ח:). והנה ב"מורה הנבוכים" (חלק א' פרק ע"ד) נאמר: "וכוח יאמר באמת המשל המפורסם אצל הערביים: ערבך ערבא צריך". האמנם אשתמיסתי מחרכ"ם שות משל תלמודי? ואם כן איך תביאו בלשון התלמוד? או אולי כונת הרב"ם, שמשל זה מפורסם גם בין הערביים? אני מכקש מאת כל מי שיש לו, מורה נבוכים" במקורו ערבי (בהוצאת פונג) לברר את הדבר ולהודיעני, ואורנו בכל לבי.

מנומנים) בעי רב מרי חייא שאלה בהלכות טומאה וטהרה, ורי חייא ענהו, שהוא יכול ללמוד את ההלכה מן המשל העממי («מהא דמתלוין»), «ססהא כזיתא והלילא מתבר אנרייא»¹) (התיכת הקרבן-פסח, שמניעה לכל אחד ממנויו קטנה כזית, אבל קול קריאת ההלל עליו משבר את חננתו – מליצה טעין, ותבקע הארץ לקולם-). הנמשל של משל זה מובן על נקלה. רעשי גדול בשביל דבר קטן. ההומור הנחמד שבמשל זה מעיד עליו – עוד יותר מעדותו של רי חייא – שהוא עממי אמתי; וממנו נוכל גם אנחנו ללמוד – לא הלכה בעניני טומאה וטהרה – אבל את יחוסו של «העם» אל מנהגי-הדת היותר חשובים, ובזמן שבית-המקדש היה קיים... אך זה איננו עתה מעניני ואולם כדאי לשים לב אל «ההיסטוריה» של המשל המצוין, הוזה: איזה הדרך הגיע אלינו. אלמלא מצא רי חייא בהנינו המשונה, שיש ללמוד ממשל זה הלכה בדני טומאה וטהרה, לא היינו זוכים לראות את המרנלית היפה הזאת שבאוצר-משלינו העתיק. וכך היא אמנם «ההיסטוריה» של רוב המשלים שנמסרו לנו מן התקופה ההיא: ברובם עלינו להודות לאיזה «מקרה מוצלח», מעין הגיל, על מציאותם בתלמוד. ומי יודע כמה מאות משלים עממיים לא הגיעו אלינו, רק מפני שלא היה באפשר להוציא מהם שום «הלכה», או מפני שבמקרה לא השתמשו בהם בבית-המדרשו (אנב אעיר, כי המשל הגיל, שמוצאו מימי בית-שני, היה שנור כפי העם דורות רבים אחרי החרבן – שהרי רי חייא ורב חיו כמאה וחמשים שנה אחרי החרבן. ואולם בזמן סדורו של התלמוד הבבלי, כנראה שלא היה שנור כל-כך כפי הבריות – כי על-כן נוסח המשל בבבלי מנומנם. או אולי בכלל לא התאזרח המשל בבבל).

משלים בחרוזים אין בתנ"ך ובתלמוד, ששום מפני ש«החרוז» היא המצאה מאוחרת, לפי הערך, דורות אחדים אחרי חתימת התלמוד (וממעם זה אין חרוזים גם במשלי היונים והרומאים העתיקים; תחת אשר במשלי הלשונות החדשות וגם במשלי הזרנון משמש החרוז תבלין עיקרי, – ויש שהחרוז מתפס על ריקניותו או פגליותו של המשל: כלומר, יש שהמשל נתפשט באומה ונתחבב על הקהל לא משום ערכו הפנימי, אלא בשביל חרוזו המצלצל יפה...), אבל גם השמוש ב«לשון נוסל» על לשון (הרגיל גם במשלי היונים והרומאים, ואין צריך לומר בלשונות החדשות) אינו מצוי כלל במשלי התנ"ך – אף-על-פי שהגביאים לא נמנעו להשתמש, לפעמים, בשעשועי-מלים כאלה (ויקו למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה, וביחוד אצל מיכה המורשתי, בפרשה הראשונה של ספרו). ובין אלפי המשלים

¹ מעין משל זה יש גם ב'הירגון': «רועיני לאקשען און פיקל וסירותי» – הלאקשין (סין תבטיל לסעורת ליל שבת) טועפים וחוסרות סרובות. רעיון לחן.

והסתגמים שבתלמוד ובמדרשים, יודע אנכי רק שנים שניכר בהם שמוש זה בכיוון. האחד הוא אותו הסתגם הנעלה שכבר נזכר למעלה: אוי לי מיוצר, ואוי לי מיצריי. והשני הוא המשל המפורסם, המנלה לנו את טבעו של האדם: **בהגדרה מפליאה בקצורה: בשלשה דברים אדם נכר: בכיסו בכוסו ובכעסו. לסכם ולכלול בשלש מלים שלש מסקנות של תודת-הגנפש, שלש אמתיות פסידת-לוניות, זוהי בודאי אמת נדולה; ועוד יותר תפליא אותנו אמת זו כששלש המלים דומות זו לזו בצלצולן, – ובכל זה אין ב"לשון נופל על לשון" שבפתגם זה (ונם בפתגם הראשון) שום דחק ושום קושי ושום מלאכותיות! אדרבה, הכל כליכך שבעי, כליכך, מהויב המציאות, עד שאין אנו מרנישים, שיש כאן, שעשועי-מלים בכונה; נדמה לנו, שאי-אפשר כלל לתת הגדרה קצרה ומדויקת כליכך במלים אחרות. שני המשלים הנזכרים מעידים, שחכמינו, (כי, כמובן, רק הם, ולא "העם, יצרו אותם) ידעו להשתמש ב,חרודי מלים" בהידור מצויין, – אבל כנראה, נזהרו אבותינו הקדמונים מן הקלקלה הכרוכה במיני חרודים כאלה (כי הגטיה לשעשועי-מלים מביאה לידי קלמבוריות פרוצה ולבדחתות המוניות). לכן לא נתנו להם מקום במשליהם¹). ובאמת, גם במשלים העבריים שנוצרו בדורות שאהרי חתימת התלמוד, כמעט שאין בהם לשון נופל על לשון (ואמנם גם בהרזים לא השתמשו במשליהם העבריים; אף-על-פי שהגוים שבקרבתם ישבו השתמשו במשלים נהרזים ביד רחבה²).**

בכל האומות והלשונות יש משלים ריקים, מריוויאלים וגם נסים. בתניך ובתלמוד אינך מוצא משלים כאלה. אחד החוכרים במקצוע המשלים ברק ומצא שכתמיט

(1) אחרי כתבי זאת נזכרתי, שבריש מסכת בבא בתרא איתא, כדאצרי אינשי: ארכעה לצלא ארכעה לצללא. ניכר, שיש כאן איווה, שעשועי-מלים המוני. אך למרות הפירושים הרבים שנאמרו ע"י, איננו יודעים מה הוא פת.

(*) הערת העורך. כפרט זה לא דק, כמדוסה, הסופר הנכבד, בעל המאמר. גם המשל החרוזי וגם הקלמבורי היה ידוע לקדמונינו, ועל שתי הדוגמאות שהביא כאן בעל המאמר יש להוסיף עוד, כגון הסתגם הנחמד בפסחים ק"ד ע"א: "דאכיל אליא א שיש בעלייתא, וראכיל קרולי א קילי דסתא שביכ", פירושו: האוכל אליה [בלומר, משמנים ומעדרים] סתחבא [מפני נושיו] בעליה, והאוכל ירקות שוכב [לבטח גלוי לעין כל] על אצעות העיר, וכן הפתגם השני מעניני שמירת הנוף הבא שם: "אכול קציל ושב בצל". בשני הסתגמים אלה יש גם מן החרוז וגם מן הקלמבור. ידוע כמו כן הפתגם השנון, שקרא רב אדא בר אהבה על קריעת כרבלתה של כוזית אחת ששפה פתון: "סתון פתון – ד' מאות ויוי שויא" – פתגם שיש בו קלמבור משולש: רפון לשם חכותית הניזוקת, רמו לססר, מאתיים (מאתן כארמית), עשהי פעמים, מאתן עולה ד' מאות, ורמו למרת, הסתינות" (עיי' בסקומו כרכות כ"ג). וכן ב,א"ב דבן-סירא, ספר מאותר בזמן, אבל כולל פתגמים עתיקים – רונם מוכאים בתלמוד – נמצאים כמה משלים חרוזיים, כגון: "לחכיבא ברמיזא ולשמיא בכרמיזא", דהבא לקמצאה ועו. יסא להלקאה ועוד.

לכל העמים יש משלי-לעג על בעלי-מומים; ואולם במשלי התניך והתלמוד אין נסוֹת־הרוח כזו, אין בהם אף משל אחד המתלוצץ במומים נפניים. וזוהי - לפי דברי החוקר הנ"ל - עדות נאמנה על נפשם היפה ותרבותם הנעלה של היהודים בשתי התקופות ההן. ואני מוסיף, שגם במשלים העבריים שלא־הרי חתימת התלמוד, ואפילו במשלים הורנוניים, „שאינם יראים מסני כלי, אין הלצות נסות על בעלי-מומים“.

משלי התניך והתלמוד עולים לאִלָּפִים. זכאן מתעוררת השאלה: האמנם כולם ממקור ישראל הם? וספק זה יש לו על מה לסמוך: שהרי, כאשר אמרתי מראש, המשלים בדרך כלל אינן־רנציונליים הם, הובם משותפים לכל העמים, - ואם כן ממש מעשה־נסים הוא, אם משלי אבותינו הקדמונים יהיו יוצאים מן הכלל הזה; ובנסים קשה להאמין.

והנה בנוגע למשלי התניך, אי־אפשר כלל לברר את הדבר. כי עמי שם הקדמונים (שרק אותם, כמובן, אפשר היה לעשות שותפים להעברים הקדמונים ביצירת המשלים) לא הניחו אחריהם שום דוגמאות ממשליהם, ואין אנו יודעים, אם יצירותיהם במקצוע זה היו דומות למשלי התניך, אם לא. על־פי הדוגמאות מיצירותיהם במקצוע השירה והמליצה, ביהוד של בני אשור ובבל (שנתלזו בדורנו על־ידי החופרים־החוקרים), נראה שבמקציע זה היו העברים הקדמונים, משכמם ומעלה נבונים מכל בני־שם. ולכן קשה לשער, שמשלי האשורים והבבלים (שהמשלים הלא נס־כן חלק מן המליצה). היו יכולים להתקרות עם משלי התניך ביופי ובחריפות (הרעיון של הרבה ממשלי התניך הרי הוא משותף לכל העמים - לא רק לבני שם -; אבל במשלים העיקר הוא בסויו של הרעיון והתלבושות בכלי־מלות); וממילא אין מקום לחשוד את העברים הקדמונים בשאילת־משלים משכניהם הקרובים והרחוקים: אין דרכו של עשיר ללוות מן העני.

וכנוגע למשלי התלמוד - הגה בימי בית שני עמדו היהודים ביחוסים קרובים עם העמים ה„קלאסיים“: בראשונה, במשך מאות שנים, עם היוונים, ואחרי־כן גם עם הרומאים. ובכן צריך, לכאורה, לשער, כי במשלי היהודים מן התקופה ההיא יהיו נקרים למדי עקבות ההשפעה של שני הגוים הגדולים האלה, וביחוד

(1) יהודי־אשכנז היו קוראים לרגלים עקבות, בהלצה: „קדמא-ואולא-איס“. אבל זה אינו סום גדול, וההלצה אינה נסה. ואולם נזכר אני, שביירותי שמעתי ספי נשים זקנות את הציפאט המחודד „בר סום רע“, כלומר: כל בעל־זום הוא אדם רע. ביחוד היו קוראות את הצפוק הזה על בעלי־חפזות וכל אלמים. כאמור, שמעתי זאת רק ספי נשים - אבל הן קשה להאמין שהציפאט המחודד הזה הוא „ירוד אשה“. ואולם דעה זו, שבעלי מוּמִים הם אנשים רעים בטבעם, היא מקובלת אצל ההמון באומות אחרות - וביחוד אצל הגשים ההבנויות.

השפעת חכמת יוון. הלא הדיאלקטיקה הארמית של יהודי ארץ-ישראל (וגם לשון המשנה) מלא מלים יוניזת עד אין מספר, וגם מלים לאטיניזת, -ואם לקחו היהודים מהם מלים, מדוע לא יקחו מהם גם משלים ופתגמים? ובכל זה לא נמצא במשלי תלמוד אלא דמיונות מועטים, דמיונות רחוקים, עם משלי היונים הרומאים. זה נראה כדבר מלא; אבל ב"פלא" זה נוכל להאמין, יען כי הוא מתבאר בדרך הטבע. מלים היו היהודים מוכרחים לקחת מאת היונים (ובמקצת גם מן הרומאים), יחד עם הכלים החדשים ועם המושגים החדשים שהכניסו בנייפת לאהלי-שם, - אבל למשליהם לא נזקקו, יען "כי רבים אשר אתנו מאשר אתם". היהודים הקדמונים לא עסקו בחקרי הפילוסופיה ובחקרי הטבע - כי חקירות כאלה לא היו לפי רוחה של אמונת היחוד - לכן התעסקו ביתר שקידה וביתר עמקות בפילוסופיה העממית, בחכמת החיים, ובחקרי טבע האדם שכלם החריף, שדרש תפקידו, בקש ומצא סוקו ביצירת משלים ופתגמים מהונכמים. רוח ישראל, ה"נינוס" של האומה, שלא יכול לצאת לפעולות כבירות בעולם המחשבות (בתוקף הדת שהזירה אותו מן הפילוסופיה ומחקרי הטבע), הוכרח להתפורר, להתפוצץ לרסיסים, בעבודת-המחשבה הזעירה של המשלים והפתגמים. ומתוך-כך היו היהודים הקדמונים האמנים היותר גדולים במקצוע זה (שהשקיעו בו את כל כחות-נפשם); ולכן גדול אוצר-משליהם גם בכמות וגם באיכות; ולכן לא היה להם כל צורך לקחת משל אחרים.

הגני עובר עתה אל התקופה השלישית, המקיפה גם היא פרק-זמן של אלף שנים לערך, מחתיכת התלמוד עד סוף ימי-הביניים. במשך התקופה הזאת התפוררו היהודים בין כל אומות העולם. הם לא דברו עוד עברית או ארמית, אלא בלשון ארץ-מגוריהם; אבל השפה העברית נשארה שפתם הרוחנית, שפתם הספרותית. היא היתה לא רק המליץ בינם ובין אלהים (לשון התפלה), אלא גם המליץ בין הנוף ובין הנשמה - היא היתה לשון נשמתם. המקרא והתלמוד נלמדו בשקידה עצומה, והמשלים העבריים והארמיים נהיו יותר ויותר לקנין הכללי. והיהודים לא הסתפקו עוד באותם פסוקי-המקרא ובאותם מאמרי התלמוד שהם משלים נמורים, "מיום הולדם"; בחריפותם ובבקיאותם הפכו הרבה מקראות והרבה דבורים הלמודיים, שאין בהם שום משל ומליצה, לפתגמים מחוכמים, לציטאטים מתורידים. בכלל עשו את התנ"ך ואת התלמוד למקור לא-אכזב של ציטאטים, למעין הגובע של אסמכתות ורמזים; על-ידי הוצאת הדברים מסשוסם, יצאו להם מאותם הציטאטים משלי-מוסר או כללים מעשיים, הלצות יפות ובכלל דבורים ציוריים, שהעשירו מאד את אוצר משלינו ופתגמינו. והדבורים השטורים (נעסלינעלסע ווארטע-

בלשון אשכנז הללו, שכל מי שאיננו בור גמור היה מתבל בהם את שיחתו הלועזית, הם שעמדו לשפתנו שתחיה חיים בלתי-פוסקים – אולי עוד יותר מאלפי הספרים שנכתבו בה.

השמוש בציטאטים תנכיים נתפשט כבר בימי התלמוד. במאמרי „פסקי-המקרא שכתלמוד“ (השלח, תרע"ד) הוכחתי בראיות ברורות, שלא רק החכמים, אלא גם סתם יהודים, שלא היו תנאים או אמוראים, היו רגילים לתבל את דכריהם בפסוקים וחצאי פסוקים (גם אם במקומם אין בהם שום חדוד ושום חרוש, שום משל ושום מליצה), בתור אסמכתא יפה להענין המדובר. והמנהג הזה נפרץ יותר ויותר בדורות שאחרי חתימת התלמוד, ועל הציטאטים מן המקרא הוסיפו אז המון ציטאטים מן התלמוד: מימרות ודבורים, שכתלמוד נוסא אין בהם שום כונה משלית ויהיו ל„דבורים שגורים“ בפי הבריות עד היום הזה.

ה„ציטאטים“ הם ממינים שונים; אך בכלם ניכר שנבררו בכינה יתרה ובהרגשה אסתטית דקה. וגם אלה אשר, לפי דעתי, נעשו לציטאטים על-ידי המון העם – גם הם אינם כלל וכלל חסרי-טעם. למשל, ברור בעיני; שהדבורים „גם אני בחלומי“ או „עוד היום גדולי וכדומה, נהיו לציטאטים על-ידי המון, כי על-כך משהמשים בהם עד היום (כמובן שלא כפשוטם), ביחוד ב„שדרות התחתונות“, ובכל-זאת מורגש בהם איזה טעם מיוחד המכשירם להיות ציטאטים, אף-על-פי שבמקומם, במקרא, פשוטם כמשמעם בלי שום ריח של מליצה. גם את הדבור השנור „כאשר אכדתי אכדתי חושב אני לציטאט המוני; אבל צורתו היא להדיא מליצית¹⁾, ולכן אין להתפלא שנתחבב על העם – ובפרט שמקורו במגלת-אסתר, בספור סופולארי מאד. מן הציטאטים, שבמקומם אין בהם שום מליצה, ובכל-זאת נתחבבו על הבריות ונעשו לדבורים שגורים (אבל לא על-ידי המון) בתור אסמכתות מליציות, אוכזר עוד את אלה: „כל אשר יעלה המזלג“ (במקומו-שמואל א', ב'; י"ד-הדברים כפשוטם, והמזלג מזלג ממש. אך בפי הבריות נעשה לציוור מליצי בהוראת „מכל הבא בידו“ – שגם הוא ציטאט); „נהבא אל הכלים“ בתור כנוי מליצי לענו וצנוע (ובמקרא כפשוטו); „לא בא כבושם הזה“ (ביחוד היא מליצה קבועה ב„הסכמות“, גם על ספרים שאין להם טעם וריח. ובמקרא כפשוטו, על הבשמים שנתנה מלכת-שבא לשלמה, ושם נאמר, כמובן, „לא בא כבושם ההוא“; אך שניים קצנים כאלה, וגם גדולים מאלה, קבלו הרבה ציטאטים בפי הבריות). ומן הציטאטים התלמודיים: „פתח בכר וסיים בחבית“; „טענו חטים והודה לו בשעורים“ (שני

1) יש במקרא עוד מליצת מעין זו: „כאשר שכולתי שכלתי“, וטוה נראה שסגנון זה הוא מסגולותיה של המליצה העברית האסתטית.

הדבורים האלה במקומם הם כפשוטם; אבל גם פשוטם מברחת היא, ולכן נעשו לפתגמים הלציים). וכן גם הדבור המפורסם „לא דובים ולא יער ו' ואמנם ה„היסטוריה של הציטאט הזה מוכיחה על „חוש הריח המצוין של עמנו, לְהִרִיחַ „הלצות גם סתוך מאמרים רציניים מאד. הגה על המסופר על הנביא אלישע שקלל את הנערים שהתקלסו בו, ותצאנה שתיים דובים מן היער ונו' – על זה באה מחלוקת בנמרא (סופה מז): יש אומר, כי באותו המקום היה רק יער ולא דובים, ובדרך גם נמצאו שם פתאום דובים; ויש אומר, כי גם יותר גדול היה שם, כי באמת, לא יער הוא ולא דובים ובכל זה קרה מה שקרה. ומן המימרא של „התמימות הקדושה הזאת, עשה לו העם את הפתגם ההלצי „לא דובים ולא יער בהוראת להדים.

וכן יש ציטאטים שנוכר בהם בפירוש שם אדם שעליו סובבים הדברים – אך מפני שבאותו הפסוק או בדבור התלמודי יש איתו הבלטה מיוחדת, או שמפני סבת אחרות הוא מוכשר להיות כלי-קבול לרמזים ואסמכתות, לפיכך נהיו ל„דבורים שנורים, כמו: „לו ישמעאל יחיהו' (כך נוהגים לענות, בהלצה, כשאחד מבטיח לעשות טובות, וכדומה, הרבה יותר ממה שעשה קודם, – כמו שענה אברהם להקדוש-ברוך-הוא על ההבטחה שגם שרה תלד לו בן); „ולא תאמר אני העשרתי את אברם' (כך מצטטים הבריות בהוראת: איני רוצה לקבל ממך את הדבר, כדי שלא תתפאר עלי, וכדומה); „ברחל בתך תקטנה' (בהוראת „דבורים ברורים). ומן התלמוד: „גם חרבונה זכור לפוב' (ציטאט יפה מנזר על אדם שהועיל בפועל, אף-על-פי שכנתו אינה רצויה); והציטאט ההלצי: „וכי דרכו של בועז לשאול בנשים? (על ציטאט זה עוד אדבר להלן); וגם הדבור השנור „ר' יעקב משלם' (מקורו בבבא קמא לט: בבבויטא, שבמקום „ר' יעקב אומר: חייב לשלם, נאמר „ר' יעקב משלם. ואמנם דבור זה מחויב עלימי צורתו להיות לציטאט הלצי, ובפרט כי „ר' יעקב יוכל להחשב כ„ר' יהודי. –) ועוד הרבה.

ואולם יש מין ציטאטים, שקשה לדעת במה זכו להיות „דבורים שנורים. למשל המליצה הקבועה: „לא יאומן כי יוספר' (במקומו בחכקוק נאמר „לא תאמינו כי יוספר, ואולם בפי הבריות נעשה השנוי הנ"ל, כדי להשוות את שני הפעלים במנין ובבנין); הלא באמת אין בה שום מליצה ושום הבלטה, והיא יכולה לכאורה להאמר בכל לשון, – ומדוע זה נתהבבה ככה על הבריות, ואפילו יהודי פשוט מתבל בה את שיחתו הירדגנית? עוד יותר קשה למצא טעם להציטאט התלמודי-הארמי

(1) פאמר זה אינו כתלמוד בבלי אלא בירושלמי (מנילה פרק ג' ח"ו) וגם באסתר רבה ובפסכת סופרים. ושם הוא נאמר בלשון הלכה: חייב אדם לאמר בפורים „גם חרבונה זכור. אך בפי הנראה נעשה שגור בפי הבריות עליידי הזמר לפורים „שושנת יעקב, שנוסר במלות „גם חרבונה זכור לפוב'.

„ברדי הוה עובדא“ – במה מצא הן כליכך בעיני הקהל? ואני צריך להעיר, כי ציטאט ארמי זה היה אהוב וחביב עוד לקדמונינו, ועוד בספרות הרבנית הקדומה היה למליצה קבועה (למשל, בציטאט הנזכר מתחילה, תשובה של ב"י בעל התוספות – בן נכדתו של רש"י). ובכל זה הלא צריך להודות, שבודאי לא בלי חשבון דעת, לא בלי ברירה, חבבו קדמונינו את הציטאטים הנזכרים. ולכשתעיין תמצא, שיש איזה נזון מיוחד, איזה „ניואנסה“ מיוחדת בהמבטא השיש, „ברדי הוה עובדא, שא י א פ ש ר למסרה אפילו בעברית. וכזאת תמצא בכל הציטאטים התלמודיים-הארמיים שהתאזרחו אצלנו גם בדבור נם בספרות, – וכידוע מספרם לא קטן: הלא כמעט כל הפרמינולוגיה התלמודית נשואה על שפתי כל איש (ונם אשה: „נסקא-מנה, „קיימא לין, „ממה נפשך, „מכל-שכן וכיוצא באלו שגורים נם בפי הנשים). ולכן לא מחכמה עושים הפוריסטים החדשים שלנו, המשתדלים בעצמם, ונם יוצעים לאחרים, להמנע בספרות מן הציטאטים הארמיים המקובלים באומה, ולתדנמם דוקא עברית. – אך אשובה נא לעניני.

עד עתה דברתי על אותם הציטאטים שלא הוצאו לנמרי משישום. ועכשו הגני להביא דוגמאות אחדות ממין הציטאטים שהוכנסה בהם כונה חדשה לנמרי, ימתך כך נהפכו למשלים מהוכמים או לפתגמים מיוחדים. הנה, למשל, הפסוק בישעיה. מהרסיך ומחריביך ממך יצאו, שהוא יעוד-נחמה, והגנינה היא על מלת „יצאו“, אך על ידי העתקת הגנינה אל מלת „ממך“ נתהוה פתגם המכיל אמת מעציבה. או המשנה במס' ננעים: „כל הננעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמי, שהיא פסק-הלכה. שהכ הן רשאי לראוה רק את הננעים של אחרים, אבל לא ננעי עצמו, – הנה על ידי הכנסת כונה חדשה (ובלתי רחוקה כלל ממשמעות המלה) במלת „ננעים“, להוראת חסרונות ומנרעות רוחניים. נהפכה ההלכה היבשה הזאת לסל מציון. המכיל אמת פסיכולוגית נצחית. (המשנה הזאת הובאה פעמים אחדות בנמרא ונם במדרשים, ותמיד רק בהוראתה ההלכית. ובכל זה הלא משנה זו ממש צועקת: דרשני כמשל! ביחוד בשביל שבמקום „כהן“ נאמר בה „אדם“ – ועל זה יש באמת להתפלא – שהרי היה צריך לאמר: כל הננעים הכהן רואה – ולא „אדם“, כי לסתם אדם לא הורשה לראוה ננעים!).

(, במתנם מהודר מעין הגיל ובאותה הכונה בעצמה הוא הציטאט הסוכא כבר בתחכפוניי להחריזי וב„אבן-בוהן“ לר' קלונימוס (בן-דורו של עמנואל הרומי): „שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים“. ומקורו בססכת פסחים ושם הכונה, שהכתוב „לא יראה לך המץ“ אומר רק לראוה חמץ שלך, אבל לא של אחרים. ועל-ידי עקירת המאמר מסקומו ו„שנוי חנון“ קצת, יצא לקדמונינו משל יפה, ממש כהוראת המשל „כל הננעים“ וכו'. ואולם הציטאט „שלך אי אתה רואה“ וכו' לא נעשה לקנין הכלל ואיננו שגור בפי הבריות (רק אצל ה„למדנים“), תחת אשר „כל הננעים“ שגור בפי כל.

שתי הדוגמאות הגיל, והרבה כיוצא בהן, נעשתה רק „אופירציה קלה, שנוי ב„גנון“ או בכונת מלה אחת, כדי להכשיר את המאמר לציטאט מהדודר. אך יש שהיו עושים „אופירציה גדולה, הוצאת כל הססוק או מאמר חזיל ממשוטו לתכלית זו. למשל, הססוק „ומשמע ודומה ומשא“ (שמות בני ישמעאל) נהפך לסתנם סוסרי בהוראת: צריך לשמוע ולדום ולשאת ולסכול (ציטאט זה הובא כבר באגרת הרמב"ם אל בנו. ולא עוד אלא שהתרנום על התורה, המיוחס ליונתן בן עוזיאל, מתרנם כן להדיא את הססוק!) ויש מצטטים אותו ססוק בהוראה כזו: לשמוע ולדום – זהו משא כבר. ואלם ציטאטים „דרושיים“ כאלה קרובים כבר לקאלאמכורים ויש גם קאלאמכורים גמורים, אך אותם אני מיהס לתקופה הרביעית, האחרונה, ימי שלטונו של הפלפול הנפתל וה„מצאות“ הפולניות. כמו הציטאטים: „ראית נגב ותירוץ עמו“ (כל נגב כשתוססים אותו יש לו תמיד „תירוץ“); „עני ואבין מי נוזלו“? (העני אינו ירא מגנבים וגולנים); „הצפור לא בשר“ („עוף“ אינו נחשב לבשר, כי העיקר הוא בשרא דתורא – למי דעתם של בעלי הציטאט. והקאלאמבור הוא על הססוק. ואת הצפור לא בתר, כברית בין הבתרים). יפה יותר הוא הציטאט הססחרי: „אש יצאה מן שבוץ“ (כשעושים חשבון מתחילים להתקוטט), אך גם הוא בודאי מן הדורות המאוחרים.

ואולם צריך אני להעיר, כי בנוגע לציטאטים שנחהדשו לאחר חתימת התלמוד, לא נקל כל-כך להגהיג בהם סדר-זמנים ולהגביל אפילו בקירוב את תקופת יצירתם. רוב הציטאטים אין להם מקור בספרות (אלא הם שגורים בפי הבריות), או שהם נזכרים רק בספרים מזמן מאוחר, – אך מזה לא מוכח עדיין שהם מן התקופה האחרונה. וגם כשאנהנו מוצאים איזה ציטאט מפורסם אצל אחד מקדמונינו, אין לנו להחליט שהוא הוא המקור הראשון, או שהוא בעל ה„מצאה“. ידוע הוא, שיש בספרותנו מימי הביניים שלשה מקורות חשובים לציטאטים מחודדים, והם ה„תחכמוני“ לאלחריי, „מחברות“ עסנואל הרומי ו„אבן בוחן“ לר' קלונימוס (מהבר „מסכת פורים“). ואמנם רוב הדוידים הם קנינם הפרטי, וגם אחר-יכן לא היו לקנין הכלל. אבל יש בהם ציטאטים, שאחרי חקירה מרובה נליתי, שהם היו מפורסמים מאות שנים קודם לכן, ואלם גם הם לא האריכו ימים ולא זכו להיות „דבורים שגורים“, כאשר קרה להרבה ציטאטים, שבזמן מן הזמנים היו „דבורים שגורים“, ואחר-כך נשתכחו. אפילו במקצוע המיוחד של עסנואל הרומי. זה מקצוע „נכול-פה“, שלכאורה יש לו מינופולין עליו, – בכל זה מצאתי שיש לו כאן ציטאטים מחודדים-נסים, שהיו מפורסמים הרבה דורות לפניו, ודוקא בסביבה לא אירוטית כל עיקר. ולמשל הססוק „איוב ה', ט"ו, ישען על ביתו“ וטמר, שעסנואל משתמש בו בחריפות נסה על מחוסר נבורת-אנשים („וביתו זו אשהו), – הגה באמת היה הציטאט הזה מרמין

קבוע לאותו הענין כבר אצל – הפוסקים הקדמונים; ואני מצאתיו גם בתשובה לרבנו תם, שקדם כמאתים שנה לעמנואל (עיין בהנהגות מיימוניות בתשובות דשייכי ל"גשים", סימן ו', ועוד שם בתשובות אחרות), ומלשון התשובה שם, על האשה שמוענת על בעלה מענת ישען על ביתו, ניכר שהמליצה המאסילה הזאת איננה המצאתו של רבנו תם, אלא שהיתה מסורסמת קודם לכן. (אנב אעיר, שבציטאט זה השתמש הרמב"ם מרדכי אהרן נינצבורג בהאויטוביוגרפיה שלו, "אביעזר", כאלו היתה, המצאתו הפרטית).

או, למשל, הדבור השנור, דקדוקי עניות, שבתלמוד (ערוכין מה:): ששמו כמשמעו יסורים של עניות, והבריות משתמשים בו, בהלצה, להוראת נקרות יתרה או קושיה קלושה, וכדומה, וריבים חושבים שזה מן ההלצות המאוחרות, – הגה באמת מצאתיו כבר אצל הראב"ע: בפירושו לקהלת (י"ב ה') הוא אומר באותה הוראה בעצמה: "זהו דקדוק עניות" (עיין שם). ואיני בטוח כלל שהאבן-עזרא הוא שהמציא את הציטאט ההלצי הזה; אך בכל אופן הרי ציטאט זה זקן ורניל, כי כבר עברו עליו לכל-הפחות שמונה מאות שנה ועודנו מורגל בפינו. וכן יש הרבה ההושבים, שהדבור הרניל, אין לזה טעם וריח" הוא ז'רנוניזם נמור, ובכל אופן הוא מומן מאוחר מאד. ולא אכחד, שלפנים השבתי גם אני לז'רנוניזם, והייתי נוהר מלהשתמש בו בכתב. ואולם לרגל חקירותי במקצוע המשלים והפתגמים שלנו, נודע לי שדבור זה הוא ישן נושן, ואני מצאתיו אצל הרמב"ן: בפירושו על התורה (בראשית, בפסוק "בשגם הוא בשר") הוא אומר על דברי רש"י: "ואין בפירוש זה טעם או ריח". אם כן אין הוא לא ז'רנוניזם ולא מאוחר, אלא עוד לפני

(1) בספרות הרבנית המאוחרת משתמשים בציטאטים שונים (מלכד, דקדוקי עניות) לכטול דברי חברו. ולמשל המהר"ם שיף פתכב מאד את המכנא, הכל הכלים. גם על דברי מהרש"א (שהוא קורא לו מהר"ש יצ"ל, כי עוד היה אז בחיים) הוא אומר (כ"ם ט): "זה הכל הכלים", וזה ודאי קושיא של הכל הכלים. יחס אי-נימוסי כזה כלפי אדם גדול (מהרש"א היה גדול מההר"ם שיף לא רק בשנים אלא גם בתורה ובחכמה הרבה מאד) איננו חיוון בדרך בספרות הרבנית, ככל הזמנים ובכל הארצות – וכבר נמצא יחס כזה בין חכמי התלמוד. וכדאי ענין זה לכתוב עליו באשר מיוחד. ועיין בהערה שאחר זה.

(2) נפלאים דרכי הרמב"ן! הן הוא מעריץ ומקדיש תמיד את רש"י, ואת הראב"ע הוא סגנה (בשכיל, מודותיו) המסוכנים) וכותב עליו פעמים רבות "יוצק זהב רותח לתוך פיו" (גם זה ציטאט מן התלמוד, ושם הוא נאמר על נכובדנאצר), וכאן הוא מעליב פתאום את רש"י (שהרי בודאי יש עלבון בדברים: ואין בפירוש זה טעם או ריח); ולעומת זה, בפירוש האוינו, בפסוק "אל אביך ויגדך", הוא אומר על דברי הראב"ע: "ודברי פיו חכם, חן! (שזה נראה, אנב אורחא, שהציטאט הזה, הרניל מאד בספרות הרבנית המאוחרת על-פי רוב בראשי-הכות ודפח"ה, היה משמש כבר בימי הרמב"ן). ואולם צריך להזכיר, שבהקדמה לפירושו על התורה הוא אומר: "ועם החכם ר' אברהם (הראב"ע) יהיה לי תיכחת סגולה מאהבה מסותרת"...

שבע מאות שנה, לכל הסהות, היה זה דבור שנור אצל ה,ספרדים' נומסתמא גם אצל ה,אשכנזים', וגם מצאתי שדבור זה הוא ציפאט הלצי, אמפכתא על דרשה מסורסמת בויקרא רבה: ד' מינים שנוטלים בסוכות, יש מהם שיש להם טעם ולא ריח, ריח ולא טעם, לא טעם ולא ריח, כך ישראל' וכו'.

מכל זה אנחנו רואים, שצריך להיות זהיר מאד בקביעת זמנים להציטאטים שלנו, וגם בהערתם...

ואולם גם ביצירת משלים ופתגמים עבריים חדשים עסקו היהודים בתקופה הזו. והיו באמת היוון נפלא: יהודים, שלשון-דבורם היא אשכנזית, צרפתית, איטלקית או ספרדית, יוצרים להם משלים ופתגמים עבריים, לא כדי להשתמש בהם בכתב, בספרות, אלא דוקא לצרכי הדבור, כדי לתכל בהם את שיחתם הלועזית! שהרי רוב היצירות הללו (שהן שנורות בסינו עד היום הזה) אין להן מקור בספרותנו, וגם אלה שנמצאו בספרים, כסומנים שם בפירוש בתור "משלים" ומאמרי העולם. ואמנם אבותינו לא ידעו כלל שהם עשירים מופלגים, שהם ברוכים בשתי לשונות או גם בשלש לשונות, וגם לא ידעו לחלק בין "לשון לאומית" ובין "לשון עממית"; הם ידעו, או יותר נכון: הרגישו, שהלשון העברית היא הלשון שלהם, של כל עדת ישראל, והלשון הלועזית המדוברת בסייה היא לשון נכריה, שעל פי ההכרח הם מחויבים להשתמש בה בשוק, במשאס-זומתנם עם הזכרים; אבל בינם לבין עצמם הם צדיכים להרכות בדבורים עבריים יותר ויותר, ולא רק בעסקם בתורה ובענינים רוחניים בכלל, אלא אפילו במילי דעלמא, ואפילו במשלים עממיים. הם קראו אמנם לעברית "לשון הקודש", ובכל זה השתמשו בה לכל דברי-חול, ואפילו להלצות נסות, כי נשמחם העברית הרגישה את עצמה לחוצה ודהוקה וקסואה בדבור הלועזי - בלשון נכריה, בלשון גלותית, לא יכלה נשמחם להתחמם ולהתלהב או גם לצחוק ולהתלוצץ ול"התהדר". המלה העברית היא שהיתה מחזירה נשמח למנרים מתיים, היא היא שהיתה משחררת אותם ומחממת אותם ומשכיחה אותם את גלותם ואת שפלותם, היא היתה מרחבת את דעתם וגם מברחת את דעתם...

בין המשלים החדשים של אותה התקופה (ובכל הדורות שאהרי חתימת התלמוד) יש שתכנם לקוח ממשלי הגוים שבקרנם ישבו היהודים, אבל על-ידי הצורה היפה והסגנון החריף שקבלו בעברית, נשתנו לטובה כליכך מן המקור שממנו לקחו, עד שאי-אפשר כלל להכיר את מוצאם, והשוני הנמור הזה נותן לנו זכות בעלים עליהם.

בתור דוגמאות אביא את היותר מסורסמים והשנוניים בפי "רובא דעלמא". רגה המשל המצויין "הרוצה לשקר ירחיק עדותו", שביסו חריפותו יוכל להתהרות עם טובי המשלים העבריים של התקופה התלמודית, רובא כבר אצל הרא"ש בתור

„מאמר העולם“ (נ) – כי יאמרו העולם: הרוצה לשקר ירחיק עדין, הראיש, שבעות פרק וז, ומה נראה שעוד לפני שש מאות שנה היה משל זה שנוהר בפי היהודים – ולכן צריך לשער שהוא עברי מקורי לגמרי (אף-על-פי שרעיונו מובע במשלי אומות אחרות – אם גם לא באותה חריפות; וכידוע נוסד על הרעיון הזה משל ספדי יפה של קרילוב הרומי בשם „Исход“). מהודד מאד בסגנונו הוא הפתגם שיש בו מעין ציטאצ: „אחרי מות קדושים (אמור)“ משל זה שנוהר בפי כל, אבל מקור בכפרות לא מצאתי לו, וקשה להגביל את זמנו, – בכל אופן איננו צעיר לימים. אין מקור בספרות גם למשלים הללו השנונים בפי כל: „אין חכם כבעל הגסיון (הרעיון נמצא גם במשלי אומות העולם, אבל בסגנון אחר לגמרי; למשל, האשכנזי אומר בניהון זה: פִּי־אֲבִירֶען גַּעַה־אִיבֶער שְׁטוּדִירֶען); דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב (כמעט בסגנון זה יש משל אשכנזי, ולכן אפשר שהוא מוכן מאוחר, לפי הערך). סוף גנב לתליה (שמעתיו בילדותי ביחוד ספי גשים, זה לפי דעתי אות שהוא מוכן קדום); מה שיעשה זמן לא יעשה השכלי (מקור בכפרות לא מצאתי לו, אבל אני הישב אותו ל„עתיקיזמין“ ונפלא הדבר שמצאתי בהולדת יצחקי לרי יצחק קארו, בפרשת וישב: „לפי שהמנחמים אימרים לאכלים: מה שיעשה הזמן יעשה השכלי“; הכונה היא, כנראה: יעש נא השכל עתה מה שיעשה הזמן בלאו הכי – כי הזמן מביא תנחומין. מזה יש לכאורה לשער, שאצל הספרדים – רי יצחק קארו היה מגלי ספרד – היה לפני ארבע מאות שנה פתגם שנוהר זה לניחום אכלים – ואפשר, איווא, שגם „מה שיעשה הזמן לא יעשה השכלי“ הוא יצירה „ספרדית“, כאשר מעיד גם סגנונו ה„פילוסופי“.

מיוחד במינו הוא המשל הארמי השנוהר בפי כל: „טורא בטורא לא מנע, אינש באינש מנע“. מלשונו הארמית היה אפשר, לכאורה, לשער, שהוא „עתיק יומין“ מאד (שהרי המשלים שנתחדשו אחרי התלמוד, שנונים בפינו רק בעברית, ומסתמא כך היו מתחלת ברייתם); אבל מה שלא נמצא לו שום זכר בספרוהנו מטיל את „זקנותו“ כספק גדול. ועוד יותר הוא חשוד בעיני, מפני שהוא נמצא גם במשלי הרומים מלה במלה¹⁾. אפשר כי הוא נמצא מלה במלה גם במשלי הסורקים (כאשר נודע לי מספריו של התייר הגדול, אחינו המנוח, הזאמבערי, ויש לשער, שהרומים קבלו אותו מן הסאטארים ששלמו לפנינו ברוסיא, כידוע. אבל איזה הדרך בא אלי

¹⁾ באחד משירי עמנואל הרומי (מחברות, רפופ לבוב, צד 167) יש אמנם מליצה זו אבל בהוראה אחרת לגמרי; ואין לה שום שייכות אל המשל הספורס. ובכלל צריך לדעת, שמליצותיו ותודויו של עמנואל לא היו שגורים כלל בפי חבויית, ואינו יודע אמרו, דבור שגור אחר שמקורו במחברות עמנואל (בדווי מפני תאסור שרכץ עליו ערפי תשולחן-עיון).

²⁾ „Гора съ горю не сходится, небо съ землей съ столкнется“

יהודים? האמנם תרנמו אותו מרוסית, ולסימן שהוא הרגום קבעו אותו בלשון ארמית, שהיא ידועה בין היהודים בשם, לשון התרגום? נגם התלמוד קורא לפעמים, תרגום ללשון ארמית, אבל, אפי"ן, הרי הוא מומן מאוחר מאד - זה אי-אפשר, שהרי הוא שגור אפילו בפי המון העם (כילדוהי שמעתי אותו אפילו מפי ברים גטורים); - ומשלים חדשים, ובמרט בארמית, לא היו יכולים להתאזרח אצלנו כל-כך. או אולי מוצאו של המשל הזה הוא מארצות חמורה, והוא תרגום ישר ספודיקת או מלשון מורחית אחרת, והובא אלינו בזמן יתר קדום על-ידי השדרים חירושלמים, וכדומה? - בקיצור, המשל הזה צריך עיון. וכדאי לחקור על אדותיו.

יש אצלנו אמנם עוד משל ארמי שנתחדש אחרי התקופה התלמודית: "מאן דיהיב חיי יהיב מונא". אבל הוא אינו שגור כל-כך בפי הבריות; ו"ארמיותו" באה לו מפני שנוסד על מאמר תלמודי ארמי "כי יהיב רחמנא שובע לחיי יהיב" (תענית ח:). ואמנם משלים שנוסדו על מאמרי חז"ל או גם על מקראות, נבראו דרכה בתקופה ההיא והם שגורים בפי כל, אבל רק בעברית, כמו: "מרכה דברים מרבה שמות"; "משנה מקום משנה מול"; "יש לו מנה רוצה מאתים" ועוד דרבה. ואולי גם המשל המפורסם "צרת רבים חצי נחמה" נסד על דברי המדרש (דברים רבה פ"ב): "צרת רבים אינה צרה". (המשל "צרת רבים חצי נחמה" הובא בספר "מלאכת מחשבת" לרי"מ חסין, פרשת תבוא, שנדפס ראשונה בשנת ת"ע. אך בדאי אין זה המקור הראשון).

כבר אסרתי למעלה, כי גם במשלים ובמתגמים שנתחברו לאחר התחמת התלמוד ולאחרי המצאת ה"חרוז" אין כמעט שום זכר לתרומים. ובאמת, ידע אני רק פתגם חרוזי אחד השגור בפי כל, והוא: "אין רגע בלי סנע, וכנראה הוא ישן נושן, כי באחד משירי ר' יהודה הלוי כבר נמצא דוגמתו: "ואין רגע בלי ננע". יש אמנם עוד שנים, שלשה, פתגמים חרוזיים ספרותיים, המפורסמים בין הלמדנים והמשכילים, אבל אותם לא אוכל לחשוב ל"דבורים שגורים". כנראה יש בזה סימן של קונסרבטיביות עקשנית: מכיון שמשלי התניך והתלמוד הם בלי חרוזים, לסיכך אסור לחגנים לאוצר משלינו העבריים שום משל נחרו...

בין ה"דבורים השגורים" שלנו יש גם הרבה ציטאטים מספרותנו הסילו-סופית של ימיהם, וביחוד מ"מורה הגבוכים". מזה נראה, שה"חרוזות והאסורים" התכופים לא מנעו את אבותינו מלהגות בספרים ה"מסוכנים" האלה בשקידה רבה. כי על-יכן שגורים בפי הבריות (ועוד יותר בספרות הרבנית) ה"דבורים ה"פילוסופיים": "הרגל

(1) מקורו ב"קהלת רבה" בארמית ובשנוי. אך מצאתי אותו בעברית, כגיל, בספר "גפא יתורה" (פירוש על "מנורת המאור") בהקדמה לגר ראשון. וראוי לדעת, כי הפירוש הגיל נדפס תמיד ביחד עם "מנורת המאור" והוא פומולארי מאד.

געזעה טבע"; המפורסמות אינם צריכים ראייה¹; „ההכרח לא יגונה"; „שני הסכים בנושא אחד" (דבור זה, שמקורו ב„מורה נבוכים", אי ע"ה, משתמש בו גם ה„פוסק" מהרי"ק בתשובותיו, סימן ק"ט; ובסרפ שתנמו המפורסם של אריסטו: „האדם מדיני בפועל" (שנתפרסם אצלנו גם-כן על-ידי „מורה הנבוכים", ב', מ', ועוד). גם הדבור ההלצי, בהטת בצורת אדם מקורו ב„מורה הנבוכים" (נ', ח', „בהטת בתו אר אדם, ובמחברות עמנואל - צד מ"ד - „בהטת על צורת איש").

ולעומת זה יש להתפלא (וגם להצטער), שמכל הספרות השירית והמליצית שלנו מימי הבינים וגם מן הדורות האחרונים, ואפילו מן ה„פיוטים" המרובים, לא נשתמר כמעט שום ציטאט בפי הכריות. והלא מתוך הים הנדול הזה היה נקל מאד לדלות סניג'סתגמים ודבורים מחוכמים ומחודדים בכל מקצעות החיים הרוחניים והגשמיים! אין זאת, כי אבותינו אהבו רק את התורה והחכמה, דברים הצריכים לטוד ויניעת הרוח ושכל-חריף; על-כן היו מחכבים אפילו את ספרי הפילוסופיה, למרות סכנת-גם שות הכרוכה בהם. אבל דברי מליצה ושיר, ואפילו „פיוטים" וסליחות וקניות שנהגו ל„אמרם", הם סוף-כל-סוף דברים של מה בכך, אינם סובלים שום פלפול ואינם נזקקים ל„חרוד המוח", - לפיכך לא שמו אליהם לב כלל; ואפילו ה„פיוטים" וכו' היו רק נאמרים מן השפה ולחוץ, אבל לא נכנסו לא למחם ולא ללבם, וגם לא לאונם... ולפיכך לא ניכרו עקבותיהם כמעט כלל בהמן ה„ציטאטים" וה„דבורים השטורים" שלנו.

ובטרם אכלה את דברי על התקופה השלישית, הנני להעיר הערה אחת נחוצה. כבר רמזתי למעלה, שהמשלים והציטאטים מן התלמוד יש שנוסחתם בפי הכריות (וגם בספרות) שונה קצת מזו שבמקורם. ואמנם אין לתמוה על זה הרבה: משלים ומאמרים השטורים והיים בפי העם. עלולים לפעמים לשנויים (אף-על-פי שבמשלים וציטאטים של אומות העולם זה חיון יקר-המציאות טאד). ואולם להרבה מן השנויים הללו מצאתי סבה פשוטה מאד: הם שטורים בפינו לא כנוסחתם במקורם הראשון, אלא כנוסחתם בפרוש רש"י על התורה. בדקתי ומצאתי בפרש"י עה"ת כמה משלים ופתגמים וציטאטים מן התלמוד והמדרשים, והם הם השטורים בפי הכריות ביותר, ודוקא בנוסח שהובאו ברש"י. לא כל היהודים למדו גמרא ואף לא „עין-יעקב", אבל „חומש עם רש"י" למד כל יהודי בילדותו ב„חדר" - לכן נתקיימה

(1) המקור הראשון לפתגם זה מצאתי במילות הגיון' להרמב"ם (פרק ח'). ר' אליהו בחור בספרו „תשבי" התהכס לקבוע את הפתגם הזה בתורו; „למפורסמות אין צורך את" - אך עסלו היה לשוא: איש לא זכר את חרוזו, תחת אשר הגוסת חרוזי „המפורסמות אין צורך ראייה" היה לקנין הכלל; ואפילו הרבנים, שהספרות הפילוסופית היתה לחם חתיכה ראיסורא, היו ששהששים כפתגם זה שמש כאלו היה מאמר תול, והוא פרמין קבוע במסכתות.

„גירסא דינקותא“ זו אצל כולם, ולכן אותם המשלים וכו' שהביא רש"י בפירושו היו שגורים ממש בפי כל – וכמוכן בנוסח של רש"י.

והגני לחזק את החלטתי זו בראיות ברורות. בתלמוד (ברכות נ"ה. ועוד) „אי-אפשר להלום בלא דברים בטלים“; ובפי הבריות שגור „אין הלום בלי דברים בטלים“ – יען זוהי גירסא דינקותא שלנו, כלומר כך היא הגירסא ברש"י (בראשית ל"ג. י"א. וכן שגור בפינו „הרבה שלוחים למקום, יען כן הוא ברש"י (שמות ס"ז. ל"ב); אבל בגמרא (תענית י"ח:) „הרכה הרנין יש ביד המקום. או המשל המפורסם: „עני חשוב כמת, נמצא בלשון זו רק ברש"י (שמות ד', י"ט); אבל בתלמוד נדרים ס"ד: ועוד) „ארבעה הישובים כמתים: עני, סומא וכו'. וכן הפתגם המפורסם: „אהבה מקלקלת השורה“, נמצא בנוסח זה רק ברש"י (בראשית כ"ב. ג')*. תחת אשר בתלמוד (סנהדרין קה:) וגם במדרשים הלשון משונה קצת. או הכל אומרים: „לנלל התחר בעולם, יען כך לשון רש"י (בראשית כ"ה ל'); ובתלמוד (שבת קנ"א:) ובמדרשים „לנלל הוא שחזור בעולם“ (שנוי זה אינו גדול, ובכל זאת יש בו כדי להוכיח השמעת רש"י). וכן הדבור השגור „נָפָא ואינו ידע מה נָפָא“, לקוח מרש"י (בראשית מ"ה, י"ה), תחת אשר בתלמוד יש רק „מתנבאים ואינם יודעים מה מתנבאים“ (כבא בתרא ק"ט.). ועוד הרבה כיוצא בזה.

אבל רש"י השמיע על נוסח ה„דבורים הטורים“ שלנו לא רק על-ידי פירושו על התורה, אלא גם על-ידי פירושו לנביאים וכתובים. הנה כבר הכאתי למעלה את הציטאט ההלצי „וכי דרכו של בועז לשאול בנשים?“ במקורו הראשון (שבת קי"ג:). זיהי תמיהה על הכתוב ברות: ויאמר בועז לנערו – למי הנערה הזאת? ועל זה מתמיהה הנמרא „וכי דרכו של בועז לשאול בנערה? (ולא: בנשים); אבל בפירושו רש"י על הסוכה הנזכר הובאה השאלה בנוסח השגור בפינו (וכי דרכו לשאול בנשים?). ועוד גדולה מזו מצאתי בפירושו רש"י לניך. הנה המשל המפורסם „שקר אין לו רגלים, שגור ממש בפי כל (אפילו בפי נשים ונורים); ואני השבתי תמיד – וכן היא בודאי דעת רובא דעלמא – שאין לו מקור אחר מלבד מאמר הגמרא הידוע „שקרא לא קאי“ (שבת ק"ד.). ומה מאד שמחתי בשמצאתי במקרה את המשל העברי הנזכר בפירושו רש"י למשלי (י"ב, י"ט). ומזה מוכח, שהצורה העברית של המשל המפורסם הזה היא עתיקה מאד¹.

* עיין בראשית רבה נ"ה – הערך.

¹ אצל זה נמצא גם בתקוני-וזהר (תקון כ"ב), כמוכן בארמית: „שקרא לית ליה רגלי“; וכמוכן הוא תרגום מעברית בפירושו רש"י תלמוד או בפי העם. ואך תמימות יתרה

הגני עובר עתה אל התקופה הרביעית, המקיפה את ארבע או שלש כאות השנים האחרונות. הוצאתי את התקופה הזאת מכלל הדורות שאחרי חתימת-התלמוד לא מפני שנתחדשו בה משלים עבריים בצורה מיוחדת ומסוג מיוחד, שאין דוגמתם, בתקופה השלישית, - אלא בשביל שבה התחילו היהודים ליצור משלים ופתנמים בלשון נכריה המדוברת בניהם, כלומר בז'רנון האשכנזי.

במקצוע המשלים העבריים לא נהונו בתקופה זו כמעט שום חדושים: הם הוסיפו להתפשט יותר ויותר בקרב חכם ועל ידי התנברות למוד התורה, ביהוד תורה שבעל-פה, מצד אהר, ועל ידי התפתחות ה"השכלה" העברית, מצד אחר, ובודאי נוצרו בה גם משלים חדשים, אבל מפני שאין בהם סמנים מובהקים, הטבדילים אותם מן הקודמים להם, איננו יכולים להכירם ולקבוע להם מדור מיוחד. יש לשער, שהפתנמים החריפים והציטאטים המהודדים במקצוע האירומיקה הם יצירי תקופה זו. וכן חושב אני, שרוב הציטאטים הקאלאמבוריים המפורסמים אצלנו ראוי להם לתקופה זו, כאשר אמרתי כבר למעלה. ההתחכמות הפלפלנית, שפרצה כל נדרי ההניזון והטעם הטוב במאות האחרונות, ביחד בפולניה, היא שירצה חמרים-חמרים של קאלאמבורים, שהרכבה מהם אמנם נשכחו ברבות הימים (ועל זה אין להצטער כלל; כי אלה ש"אבדו מתוך הקהל" מובטחני שהיו תפלים וחסרי-טעם. ויש לי על זה ראיות הרבה, ואחת מהן אביא כאן. הגאון בעל "שבות יעקב" מביא בספרו "עיון יעקב", שביטוי - היינו זה כמאתים שנה - היה מקובל באומה, שבערב-שבת מהנבר הקור יותר מבשאר ימות השבוע, וסימן לזה אומרים העולם: וקרקר כל בני שתי. פירושו של הקאלאמבור הוא מסתמא: וקר קר כל בני ש"ש" כלומר: כל יום ויום קאלאמבור זה נשתכח בדורות האחרונים, יחד עם ההנחה המיפיאורולוגית המשונה שעליה נוסד. על "אברה" זו הרי אין לנו להצטער - וכן הם יתר ה"אבודות".

ואולם עיקר הדושה של תקופה זו זה המשל הז'רנוני, כאמור. אך קודם שאכנס לסרטים, הריני מחויב להעיר שלש הערות כלליות, שאמנם יש בהן כדי להתסיה את ה"נייטראלים" וכדי להקציף את קנאי הז'רנון, - אבל אמת הן לאמתן. ראשית עלי להעיר, שמשלים במובנם האמתי מעטים מאד בז'רנון; יש בז'רנון הרבה הלצות יפות פחות או יותר, הרבה מילי דבריתותא, הרבה חדודי-מלים, הרבה קאלאמבורים (בלי מספרו), אבל משלים במלוא מובן המלה אין הרבה. בז'רנון. שנית: רוב המשלים האמתיים וגם הרבה חדודים ציוריים מליציים שבז'רנון, הם

היה לחשוב, שתקוני וזהר" או איוו, אותיות רר"ע, או ספרים מוזיפים אחרים ואי-סופו-לאריים כמותם, יכולים להיות סקור ראשון למשל עממי כות... אפילו מן הוותר הקרוש" לא זכה שום סאמר להיות לרבור שגור".

או אשכנזים נמורים, או תרנמים מזוסית ופולנית, או מעובדים מעברית. שלישית – ועל זאת בודאי ירנמני מסורסי הזרנון – : המשלים והחדודים וכו' הזרננים, אינם כלל וכלל עממיים; ה"עכ" לא השתתף כמעט כלל ביצירתם, וה"עם" אינו יודע אותם ברובא דרובא, ואינו משתמש בהם בדבורו אלא במקצת מן המקצת. אילו היה אפשר לעשות "אנקיטה" בנידון זה, היו מסקנותיה בודאי מפתיעות מאד. אבל גם בלי סטטיסטיקה אין כל ספק, שעד עתה היה ה"עם", ואפילו המון העם בסועל ממש, משתמש במשלים עבריים יותר (ובכל אופן לא פחות) מבמשלים זרנניים. שינו נא לפני יהודי המוני את ה"כרך הנורא" של המטח אינגאין ברנשפיין ("ידישע שפריכזערערע" וכו') ושאלו אותו, כמה מאלפי המשלים והחדודים וכדומה האצורים בו ידועים לו ושנונים בפיו? אם ימצא שם כאלה המשה למאה – אל תאמינו לו: הוא מנום; באמת אפילו שלשה למאה אינם מסורססים בין המון העם. כך הוא עממיותם של המשלים הזרנניים...

ועל זה אמנם אין להתמלא כלל. הן יוצרי המשלים והחדודים וכדומה הזרננים, היו דוקא הלמדנים ולא "עמי הארצות"; כי על-כן יש ביצירות הללו, התחכמות והמצאות, ולפעמים גם "חריפות של בקיאות" הרבה יותר מבמשלים העבריים. בעלי היצירות הללו היו ה"מנידים" ובחורי הישיבות, או סתם למדנים-ליצינים, וכיחוד ה"בדחנים", שהליצנות והתרונות היתה אומנתם ופרנסתם (כמובן, גם ה"בדחן" לא היה איזה שוליא דנגרא או רצען בור; הרי את זוכרים עדיין את ה"מוהיקאנים האחרונים" של הבדחנות: כמו אליקום בדחן – צנוניר – וחבריו: הם היו למדנים ומשכילים עבריים) – ובחורות האחרונים נוספו על ה"יוצרים" האלה כל המהנה הנדול של ה"אפיקורסים" (כלומר מיסדי ה"השכלה" באשכנז ואחרי כן ברוסיא). כל אלה התכוונו ב"יצירותיהם" אלה על-פירוב רק להידודא בעלמא, כדי לבדח את דעתם או את בני "השדרות העליונות", ולפעמים גם לשם פולמוס נגד האדוקים ונגד התקפים והעשירים. הם השתמשו בלשון "העממית" לא לתכלית עממית, אלא רק מפני שהזרנון הוא "עיר פרוצה אין חומה", ולכן הוא מסוגל ביותר להדודי-מלים ולשבושי-מלים, לסארודיות, לסירוסידבורים ולכל מיני קאלאמבורים והמצאות. ועל-כן היו רוב "יצירותיהם" בלתי סכונות כלל לרוחו של המון העם ועל פי רוב גם בלתי מוכנות לו – למרות לשונן ההמונית – ועל כן נשאר רובי היצירות הזרנניות הללו ב"סודי" אצל כנופיא קטנה של משכילים-ליצינים, – ואלמלא המנוה בערנשפיין, שפור ממון הרבה כדי לאסוף כל מילתא דבדיהותא וכל חדוד שגורק מפי לך, ואחרי כן כינס אותם בספרו הנדול וקבעם לדורות בתור משלים ופתנמים עממיים (מה שכמובן לא היו מעולם), – אלמלא הוא, לא היה ה"עם", וגם רובא דרובא של ה"משכילים" יודעים כלל מציאותם של אותם המשלים וכו'.

בין המשלים והסתגמים הוירטואליים יש הרבה שלוקחו ממשלי התנ"ך והתלמוד. הם, לפי דעתי, ה"זקנים" ביותר (אך בכלל אין במשלי הוירטואליים למעלה מבני שלש מאות שנה, וגם הם רק מעטים מאד). כמו "ווי א האר סון מילך" ("כמישחל ביניתא מחלכאי) וגם ה"חרחיים": "וואס נאט פהוט, איז מסתמא נטי" (כל דעביד רחמנא לטבי); כל זמן דער מענש האט די אויגען אפען, זאל ער האפען" ("כל זמן שאדם חי יש לו תקוה"); "אז מען זייט אין ליידען, שניידט מען אין פריידען" ("הוורעס ברמעה ברנה יקצורו"); "די וועלט איז ווי א לייטער, ארויף געהט איינער, אראָב דער צווייטער" (יש כזה במדרשים; ובמחברות עמנואל מלה במלה; העולם דומה לסולם, זה עולה הה יורד"), ועוד הרבה. ובכל־זאת למרות זקנתם ולמרות החרוזה המצלצלים יפה אינם מפורסמים ואינם שנורים בפי העם (מלבד "ווי א האָר פון מילך"). ולעומת זה מפורסמים ושנורים מאד אותם שהם אשכנזים גמורים (והם אמנם גמ"כין לא מן הצעירים לימים) או שתורגמו מפולנית ורוסית (והאהרונים בודאי צעירים מאד). כמו: "אז נאָט וויל, שיסט א בעזיס (אשכנזית); "ווי דאָס פינסטע ראָד צום האָנען (אשכנזית); "א נאכט אויף א וויל, זעהט אויף א מייל (אשכנזית); "אויסן נגב ברענט די היטעל (רוסית); "ווי אנארבעט צום וואנדי (רוסית); "די ציינער לענען אויסן פאליצע (רוסית); "אריינלענען א פינגער אין מויל (רוסית); "פון דיין מויל אין נאטיס אויערעני (רוסית); "וידלען אויף וואס די וועלט שפעהט (רוסית), ועוד הרבה מאד.

אך בכלל אין המשלים והסתגמים ממין זה מעניני. מכיון שהם תרגומים מלועזית ללועזית (כלומר לזרען האשכנזי), הרי אין בהם אף קורטוב של "יהדות" – ואני מדבר כאן רק על המשלים והסתגמים שלנו, שעליהם אוכל לחשוב רק את אלה ממשלי־הוירטואליים, שתכנם הוא יהודי מקורי. (במשלים העבריים מספיקה לנו צורתם העברית, גם אם תכנם לקוח מלועזית, שהרי "יהדנו" אותם על־ידי הלשון היהודית, כלומר העברית; אבל מה שתרגמו משלים מלועזית לאשכנזית מקולקלת – בזה לא יהדנו אותם כלל; ואחת היא לנו, אם היהודים משתמשים באותם המשלים ברוסית או באשכנזית נקיה, או באשכנזית מקולקלת). ולכן אישם פני רק אל אותם, שתכנם הוא כדאי יחדי, או שצורתם היא יחידית־עברית מיוחדת במינה.

וזמן הסוג האחרון יש הרבה, והם תריסרים ומחודדים – אם גם אין בהם החן וההדר של המשלים העבריים ואף־על־פי שצורתם כדחנית ביותר. כדוחים הם ביחוד אותם התרחיים, המורכבים מעברית ואשכנזית (לא תמיד מקולקלת), ואותם אני חושב גמ"כין ל"זקנים". כמו: "במקום שאין איש, איז הערינג אויך א פיש" (כאן יש גם הרכבה של שש עברי – מפרקי אבות – עם שש אשכנזי, והוזג עליה יסד

מאד; או: „אין חכמה ואין תבונה, לנגד פרוי פאָרטונה“ (לנגד המזל; „פאָרטונה“ היא אלילת המזל אצל הרומאים; ו„פרוי פאָרטונה“ היא ראייה ברורה לקדמתו של המשל הזה, והיא יצירה של יהודי אשכנז, ולא של יהודי פולין וליטא); או: „והוא ימשל בך, און וואָס זי וויל טום זי דאָךְ. וגם אותם המורכבים שאינם חרוזים, ושיש בהם קאלאמבור (אבל לא כדחגיגתם ביותר); כמו: „כי אפס כסף, מאַכט דער תרנום: שלים וי (כלומר: „ארי שלים כספא“, ו„שלים“ באשכנזית פירושו „רע“). הקאלאמבור היפה הזה, הוא בודאי מן הקדומים; כי בורנון המאוחר אין מלת „שלים“. כדחגיגתו יותר הוא הקאלאמבור „יד העדים (איידיים בורנון) תהיה בו בראשונה“ (על היחס הרע שבין חתן לחותנו. בורנון יש פתגמים אחדים המעידים על היחס הרע הזה; כמו: „אָ שנור אין א איידים זענען א פאָר שדיים“; „א זון און א מאַכטער איז א קינד, א שנור איז א וואונד, א נא איידעס איז א הונד“. משל זה נוצר בפולין—כאשר יעיד מבטא החרח, קינד וואונד הונד — ובאותה „ארץ חמדה“ של מחבבי הנלות היו חיי המשפחה של היהודים לא־מהודרים כלל...). כדחגיגתו הוא הקאלאמבור: „בגעלע, בנרינע, בשמחה רכה“ (על חתן שמחויב לשמוח בכלתו המכוערה. זה סארודיה על „בנילה ברנה בשמהה רכה“). עוד דוגמאות מסוג זה הן: „השמר לך פּען!“ (אזהרה שלא להרבות לחתום על שטר־יחובות); „צום קול ממון“ (זה חרוד קאלאמבורי על הכתוב במחזורים ממעל למלים „ותשובה ותפלה וצדקה וטו, באותיות קטנות „צום קול ממון“. וכונת הקאלאמבור הוא: מי שרוצה שישמעו בקולו, צריך שיהיה לו מלבד קול מצוה, גם ממון. חרוד זה מוצאו מאשכנזי מזמן קדום לפי הערך). ולסוג זה שייך גם הקאלאמבור המפורסם „קין (קיינען) איז ניש הבל“ (ואמנם דוקא קאלאמבור זה, שאין בו שום הדוד ושום רעיון, הוא מפורסם מאד, תחת אשר חרודי־מלים שהבאתי למעלה, ועוד הרבה כמוהם, שיש בהם גם חריפות וגם רעיון, אינם מפורסמים, והעם אינו יודע אפילו טעיותם).

צורה יהודית־עברית נאה, בלי שום סירוס־מלים, יש להרבה פתגמים תם למשלים אמתים. המפורסם ביותר ממיין זה (אבל, כמוכן, „לא עממי“) הוא: „עס איז א גרויסער חלוק פון „וכך היה אומר“ ביז „וכך היה מונה“ (מעין רעיון זה נמצא גם בפתגם זרנוני נמור: „דער ווייטעסער זענע, איז דער צו דער קעשענע“, אבל פתגם זה הוא אשכנזי, וכל „יהדותי“ מצומצמת במלה הפולנית „קעשענע“...). בלתי מפורסמים כלל הם שני פתגמים חרוזים, כמעט עבריים נמורים, בעניני שדוכים: „אנא־למנה איז א סכנה, א ניושה איז א בושה, א בתולה איז א נדלה“; והשני: „ניש קיין מוזמנים, ניש קיין שייין פנים, אבער א סך שנים. על פתגמים „כמעט־עבריים“ מעין הנזכרים, המצויים הרבה בורנון (כלומר בספרו של ברנשטיין), גלית דעתי לפני כמה שנים (בעתון „הבקר“ שיצא על־ידי סרישטאן), שכתהלת

בריותם היו עבריים נמורים, וברבות הימים ז'רגנו אותם קצת. אך באמת הם צריכים להחשב גם עתה כעבריים נמורים; – וכי בשביל שמיענו להם בין המלים העבריות אתא קלילא א' ומלה זעירה „איזי, נססלה עבריוחם? ובאמת, ברובם שלא לצורך הוא „הפית התפלי' הזרנוני: מי שמבין את הדברים: אני אלמנה איז אסכנה וכו', הוא יבין גם: „אלמנה-סכנה, נרושה-בושה, בתולה-נדולה; בלי „דבק' ז'רנוני. ובכלל כבר הניע זמן לברור מתוך המשלים והחדודים הז'רנוניים את אלה שיש להם צורה יהודיה-עברית, (ובפרט הקאלאמבורים העבריים, כמו „דער שכל פון א בת-כהן, „בת-כהן כי תחל לזנותי-זה קאלאמבור עתיק), וליהר אותם לנמרי, כלומר: לעשותם לעבריים נמורים; ובודאי לא יפסידו עיי אופירציה קלה זו, אלא עוד ירוחו... בין המשלים וכו' שאפשר לשער שהורתם ולידתם היתה בעברית, (ושבכל אופן אפשר לעשותם לעברים נמורים), חושב אני גם את אלה: „כעס וחמה, מאכען דעם מענשען פאר א בהמה. (כעס וחמה, עושים את האדם לבהמה); „ונתני סאכט צוריק אויך „ונתני (זה פתגם יפה שמוצאו מאשכנז, ואינני מריח בו שום ריח ז'רנוני, וכונתו היא כפתגם הלאמיני המפורסם: „אני נוחן למען תתני, Do ut des), „או ס'איז ניטא קיין מזומנים, איז אויס מחותנים' (אין מזומנים, אין מחותנים). וגם המאמר היפה מאד: „אני ארעסער מיוחס איז נענליבען צו שבירי לוחות' (עני מיוחס נמשל לשבירי לוחות. הדמיון היפה ל„שבירי לוחות' וגם השירה האילינית שבמליצה זו נופא, אינם סובלים כלל את המלים הז'רנוניות האחדות המכבדות עליהם). גם את הפתגם היפה „אין ברירה איז א נרויסע נזירה, נחויג להכניס לאוצר המשלים העבריים, ועוד הרבה כאלה

מתוך שרוב משלי הז'רנון נוצרו בדורות האחרונים, לאהרי מתן ה„השכלה, לפיכך אתה מוצא בהם כבר בשוי לדעות החס שיות שהחלו אז למצוא מסלות בלב בעלי-הבתים העליונים וגם הבינונים – ויש שהם גם מטיחים דברים כלפי מעלה. אך על זה עוד אדבר להלן, וכאן אני רוצה רק להטעים חדוש אחד שבמשלי הז'רנון, שגם הוא סימן ל„הפשוטות' היתרה. הגה ראינו למעלה, שבמשלים העבריים מכל התקופות אין כמעט שום ציור מליצי ודמיון מן הסולחן הדתי אבל במשלי הז'רנון כבר יש הרבה רמזים ואסמכתות על מנהגי הדת, ועל-פי רוב לא כדי להתלוצץ בהם אלא לשם משל מחודד על ענין אחר. כמו „ווי א האן אין בני אדם' (באמת צריך לאמר: ווי דער האן וכו' שהרי הכונה היא על התרנגול הידוע בסבוב כפרות, בשעת אמירת הפסוקים „בני אדם יושבי חשך' וכו'. ובעברית נסיכין צריך לאמר „פתרנגול בבני אדם'. ציור זה של התרנגול הגראה כמסתכל בפסוקים שנאמרים, סבבה – קזמי – והומורי עד מאד). וכן: „אז מען איז ברונז אויף דעם חזן, שפרינגט מען ניט קדושי'. משל זה הוא אולי היותר הומורדי-הלצי בכל

משלי הורטון. כמה מנחמת היא, נקמה' כוון נכי כל כונתו של משל זה הוא להתלוצץ בהתנקמות קטנונית. ואמנם יש כאן המעטה מיוחדת במלח, ברונזי. מלה עברית זו קבלה בדבור הורטוני הוראה מיוחדת - דוקא שלא כמשומת, ברונזי בורטון אינו „כעס' נמור, אלא למחצה לשליש ולרביע; זה נוח רסה וקלוש מאד של כעס, מעין תרעומות, סינא קלה. מי שכו עס על החון, מתנקם בו בדאי בדאיבעי. אבל מי שהוא רק „ברונזי' עליו, גם „נקמתו' רפויה וקלושה ומנחמת מאד; כאילו איכפת לו להחון (שאחוריו כלפי הקהל) וכאילו אפשר לו להרניש אם אותו האיש מזעזע את רגליו אם לא, בעת שהכל חוקרים. - עקיצה מורגשת במתנם המפורסם, ער ויינס אויף „מי יחיה' (כל העולם בוכים באמירת „מי ימות' - בפיוס, ותגה תוקף - זה בוכה דוקא על „מי יחיה', - כלומר עינו צרה בפריסת אחרים. משלים ופתנמים כאלה המכוונים אל הקנאה והשנאה והתחרות שבין היהודים - יש הרבה בורטון, והם היו מפורסמים כבר אצל יחדי אשכנז, זהה אות על „קרמתם' היחוסית). מפורסמים וקדומים הם גם אלה: „סון „על חטאי חירד מען ניס פעטי; „האוחו בדי איז די בעספע תסלה' (יש טסהאות רבות לפתנם זה) - ואף-על-פי ש„חריסותם' רפויה מאד, אבל הרעיון שבהם נכון ומעשי. חריסים הרבה יותר, אבל כפעם בלתי מפורסמים כלל, הם אלה: „א סך זמירות און וועניג לאקשען (זהו מעין המשל הארמי העתיק שהבאתי למעלה „פסחא כזיתא והלילא מתבר אנרייא'; אך, כמובן, המשל התלמודי יפה וגם חריף שלא בערך יותר - ואין צורך לאמר „עמטי' יותר - אף-על-פי שגם הורטוני נראה כיצירה עממית, כאילו חיתה זאת קריאתו האילנית של איזה „פלעט', שמולו נרם לו לסעוד בליל שבת אצל קמצן ארוק); „חד-נדיא שמערת תמיד אויף איין מקח' (דובין אכא בתרי ווי - נאמר בכל שנה; אבל המקח של סחורות אחרות, עולה ויורד).

כאלה הם גם יתר המשלים והמתנמים הגונעים במנהגי הדת ובתפלות הידועות, מבלי להתלוצץ בהם (ואליהם שייכים גם הפתנמים המהודדים, צום קול סמוך וההבדל הגדול שבין „וכך היה אומר' ובין „וכך היה מונה', שהזכרנו קודם לכך). אבל יש ביניהם שכונתם להדיא להתל, אם במנהגי הדת או בשומרי המנהגים או ביהודים בכלל; ויש שמתוך ההתול נשמעת התמררות על גורל היהודים; כגון: „א יודישער תענוג איז א קיהלער תשעה באב'; „א יודיש גליק איז אז ער קומט צו ברכי; „א יודישער געוויין איז דער גורל צו קדישי. התמררות אני שומע גם מתוך הקאלאמבור: „רשי מאכט און מאכט, און מען געהט סאָרט נאקעט און באַזועסי. - כאן יש כנראה לענמר על הלמדנים הבטלנים, העוסקים בפלפולי דאוריהא, ובביתם אין לחם ואין שמלה טאולי זה קול אשה הקוראה בצאניה וצאניה' שלה את העוסח הקטוע „רשי מאכט-א. לענ עקין כלפי המסחר היודי

נתם כן בציר לקוח ממנצי הדת) נמצא במאמר הידוע: „א סוחר איז די א איד אין ספירה: ער צעהלט און צעהלט און מאָר ניט אויסזאָגען וואו ער האלפֿט. אָך זױ, כנראה, מן החדשים שבחדשים. התמרמות, אם גם בנגון מתון, מצלצלת גם בחזו היסה: „הרש ניסן איז א מייערער ציסען“ (השוה לזה את תרזוי המצוינים של י. ל. נורדן בשירו „אשקא דריספֿק׳: שבווע אחד יחסול כחגמל— —).

מן הסתמים הנראים כ, מטיחים דברים כלפי מעלה, ראוי להזכיר את זה: „נאָט איז אַ סאָטער, אז ער ניט א מכה ניט ער א בלאָטער“ (בעתון „הבוקר“ גליתי דעתי שפתגם זה חציו הראשון, ת, כשר, נוצר בזמן קדום, וחציו השני, ה, אסיקורסי, נוסף עליו בזמן מאוחר: ופתגמים „מורכבים“ כאלה, עם הוספות „מסוכנות“, יש הרבה בודטן). מתון סמט ויפה הרבה יותר הוא פתגם אחר: „אז נאָט וואָלט זאוינען אויף דער ערד, וואָלטען זיי איהם די פענסטער אויסגעשלאָגען; זה רעזן מצוין בצורה שנראית כ, עססית, — אלא שאינני בטוח, אם אין זה תרגום מלועזית. יהודית יותר ודריסה פחות היא המימרא שבאותו הענין בעצמו: „רבנו של-עולם, א וועלט האָסט דו בעשאפען — אזא יאָהר אויף מיר; סיהרען סיהרסט דו די וועלט — אזא יאָהר אויף מינע שונאים“.

משלי הורטן הקדומים, כמוכן, אינם הונים חבה יתירה ל, גויים. אָך המשלים המאוחרים מבכרים, בהרבה בחינת, את הטיים על היהודים; ומפורסם הוא הפתגם האילאומי מאד: „לעבען זאָל מען צווישען גויים, שטארבען — צווישען יודען“ (עלפי הפתגם הזה מתנהגים כעת הרבה מוסרים: לפני כותם הם מצוים לקברם בקבר ישראל...). סחאת מסורסם הוא הפתגם: „געבענשט איז דער נאָשען וואָס איז געשטירט מיט חלבי (כלומר: פסטר עם גויים, כי מהם אפשר להרויח יתרה). משלים הללו דומיהם הם יצירות של הסוחרים, וביתוד של ה, אקציוניקים (המתוארים באמנות ובדיק בספורד של ר מנדלי „בעמק הבכא“). קדום יותר הוא הפתגם הסגביל יפה במלה אחת את הטוב והרע שב, שני הצדדים: „נאָט זאָל אבהיטען פאר גוישען ל ח און סאר אידישען סה“.

מן המשלים והסתגמים הנזערים ביחוד ליהודים, ראוי להזכיר עוד את אלה: „נדן און ירושה, זיינען מיט דעם מיוועל בחברותאי (ויש גם כזה: „אָנצוארעען גרו און ירושה, איז ניט קיין כושה“). ובעניני שדוכים (מלבד אלה שנוכרו למעלה): „אז עם קומט דער בעשערטער, חידד עם אין צוויי ווערטער“ (יפה מאד בתן תמימות); „בעסער צו סאָהן מיט א היימישען נגב אדער מיט א פּרעמדען רבי (אוי, וי 1);

(1) על רבנים יש עוד משל לא-מנוצם: אלע הינד און אלע יונים און אלע רבנים חאבען איין פנים.

„א שדוך זאל מען מאָהן אין דער היים, א גנבה – אין דער פרעמד. מצוין הוא
החדד על פי שאינו יכול לקרוא עברית בלי „נקודות“: „אַהן פּאָדקאָוועס קאָן ער
קײן עברי נים“ (אבל, סובן מאליו, שלא בעל-ענלה יצר הלצה יפה זו).
ה„שנוררים“, הקבצנים שהיו מחזרים בעיירות, היו משתדלים לקנות את
ה„גנדיים“ שהם „קרוביהם“, אם לא „שני בשני“ או „עשירי בעשירי“. יהודי-אשכנז
היו אומרים על אותם הקבצנים ה„מתקרבים“ (שכאו אליהם ממולין) ציטאט עברי
יפה (מ.מי שברך): „[עם] כל ישראל אחיהם. ובמולין וליטא נתחברו על מיני
„קרוכים“ הללו סתגמים הלציים בדרטון, שהמפורסם שבהם הוא: „א סערדיס-פוס-
פּאָדקאָוועס-איניקעל“ (או: – צוועקעל). בלתי מפורסמים בנידון זה הם: „מיין זיידענס
האַן האָט אין זיין באבעס הויף אריינגעקרייה; או: „מיין סערדס-בייש-שאַעקעלע,
איז געוועזן ביי זיין זיידענס וואָנען אַ סלעקעלע. הלצות אלה הן בדהניות יותר
מד, טכערט כשנדמה אותן אל ההלצה העברית הגיל, היפה בשמטותה ובהגדרתה
הקצרה והמדויקת). אבל הלא כן הם רוב, חרדיי הדרטון.
מן המשלים והחרדים הדרטוניים שנונעים בענינים כלליים ושצורחם היא
זירטנית נמורה – לא אביא כאן דוגמאות: כי הם אינם מעניני, – יען שרובם לועזים
גמורים או סתורגמים ומעובדים, והמעטים שנראים כמקוריים, אינם מוסיפים שום קו
חדש, שום נוון חדש על האופי היסודי של משלי הדרטון, כפי שהובלט בדוגמאות
השונות שהבאתי עד עתה. ואת האופי היסודי אפשר לסמן במלה אחת: הפרזה.
רדיפה אחרי דמיונות רחוקים, אתרי השואות גפרות, אחרי אַפּקטיים, אתרי הברקה
תעית – זהו סימן מובהק של ה„משלי“ הדרטוני ושל ה„חרדי“ הדרטוני. המשל העברי
סעור את המחשבה, וה„משלי“ הדרטוני מעורר – צחוק סרוע. (כמובן יש יוצאים
מן הכלל, גם הכא, גם התם, אבל בדרך כלל כך הוא). הדוגמאות שהבאתי למעלה.
הן באמת שמנם וסלתם של משלי הדרטון (כי עליכן יש בהם הרכה דברים
יפים); בכונה (כדי להרחיק ממני, לזות שפתים) לא הבאתי את הקאלאמבורים
הגמסי-הסראיים ואת הברחנות הפרועה, התופסים את החלק היותר גדול באוצר
המשלים והחרדים הדרטוניים (כלומר, בה„כל-בני“ של ברנשטיין), – ובכל זאת הרי
גם סן הדוגמאות המעולות שהבאתי נראה כמה רחוק המשל (והחרד) הדרטוני
מן העברי! והן היהודים יצרו את שניהם; אבל, כאמור, הלשון נורמת.
סתקופה האחרונה (שבה נוצרו משלי הדרטון) נתחדד שכלם של היהודים יותר ויותר,
גם על-ידי העסק הנסרז בסלפולי דאוריתא, גם על-ידי מלחמת הקיום שהזיקה
אותם להמציא תחבולות חדשות לבקרים. על כן לא מצאה חריפותם היתירה עוד
ספוק בחדוד ה„אצילי“ של המשל העברי, ואפילו התלמודי; הם דרשו גירוי נסרז
גם, קפסיים סרוץ, הלא ראינו, שנם החרד העברי לבש צורה חדשה (לא נאה)

באותה התקופה: נוצרו קאלאמנטים עבריים ממין נרוע. ובכלל השפיעה השאיפה להפחה גם על שמוש המשלים והציטאטים העבריים בעת ההיא. למשל: אם עד אז מצאו ספוקם בציטאט התלמודי „מעט חטים והודה לו בשעורים“, הגה מעתה התאמצו להפריז עוד על ההלצה שבציטאט זה, והתחילו אומרים: „מעט חטים והודה לו בפריה ורביה“ (או-ב„שור הגסקלי“, ועוד הפתעות נפרזות כאלה). וכן לא הסתפקו עוד בהלצה הישנה „בהמה בצורת אדם“, אלא הפרזו עליה בכדחנות פרועה: „בהמה בצורת סוס“ וכדגה וכדגה. ובזרנון מלאו את כל תאומם... כי אין כמזו מסוגל להפרזות פרועות ולכל מיני כדחנות. ואף הוא, בתור זרנון, היה בכלל הלשוני היותר מתאימה לאנשים, שהמפלול היבש מצד אחד, וההתרחקות האנוסה מן הסבע, מצד שני, המיתו בקרבם את רגש היוסי ותרגשת התן האמתי.

1) אני פונה בבקשה אל כל חכמיאם כספרותנו הישנה, להודיעני את המקור הראשון, בכלל מקור קדום, (אם רק יש מקור ספרותי) לדבורים השגורים שאני רושם כאן: ארם דואג על אבוד דמיו, ואינו דואג על אבוד ימיו, וכיו. — (נמצא באחת מתפלות ה„מענה לשון“, הסובאת גם ככסה מסדורי התפלות — העורך).
 כאדם העושה בתוך שלו.
 לא יעלה ולא יבוא (שגור כפי הבריות בחוראת, חס ושלום, רתבנא ליצלן וכדומה).
 שבק חיים לכל חי (אני סגאתי לו מקור רק כספרות הרכנית הסאורת, כמו בשאלות ותשובות „חתם סופר“).
 שתיקה יטה בשעת התפלה.
 ואני מודה למפרע לכל מי שיעשה אז בקשתי, או שיודיעני כהחלם (כדגה בר. סמכא) שאין מקור ספרותי לדבורים הנל.

המוקעים בזהורית הערב.

המוקעים בזהורית הערב,
היה מי ישמע נאקתכם הברישית!
את נאקתכם הברישית
בזהורית הערב.

אנוי שמעה בערב-ארנמן,
פלגים רנו ורנו פעמונים.
המה המו המונים
בערב-ארנמן...

אז תעיתי, בן ערבות רחוקות
שמי ינוני וקשתי וצלי,
צרו אצדי על שבילי,
בן ערבות רחוקות...

את אוריה הדליקה הקרת.
לקבות רנו ורנו פעמונים.
וחל וחלו המונים
בינות חומות הקרת...

המוקעים בזהורית הערב,
אני ראיתי פניכם הנעים
בין עגנים סתלהבים
בזהורית הערב.

עִינְכֶם דוֹמֵם נִבְטָה בִּי, דוֹמֵם,
דְּמָכֶם שׁוֹתֵת וְרוֹחַץ רְגְלֵיכֶם...
מֵה־תְּבִיטוֹ בְּעֵינֵיכֶם,
מֵה־תְּבִיטוֹ בִּי דוֹמֵם?...

אֲנִי בְנֹכַח וְאֲחִיכֶם הַגָּנִי.
מֵה־לִּי מָה וּלְצַהֲלַת פְּעֻמוֹנִים?
וְרִים לִי הַהֲמוֹנִים.
אֶחָ לְצַעֲרֶכֶם הַגָּנִי...

הַמּוֹקְעִים בְּזוֹהַרִית הָעָרֵב,
הֵהּ מִי יִשְׁמַע נֶאֱקָתְכֶם הַחֲרִישִׁית?
אֵת נֶאֱקָתְכֶם הַחֲרִישִׁית
בְּזוֹהַרִית הָעָרֵב?...

פּוֹנוֹרָה, אֶפְרַיִם 1916.

פְּרִיָּשָׁה.

ג.

הדבר הרי גלוי וידוע :

בשעה שזקני־החסידים סמכו את ידם על הרבי מסדינורא ז"ל - למלא מקום אביו הזקן זצ"ל, היה הוא עוד כמעט נער, לא מלאו לו עוד חמש־עשרה שנה, המפורכים יצאו לבקש לו את בת זוגו.

לכאורה, מי פתי ולא יהרצה להתחתן בו? הלא בן גדולים וצדיקים הוא, ובלאו הכי - אף הוא עצמו הרי למדן מופלג הוא, גדול בתורה ובעל מח, והויץ לזה, יפה הוא, בריא הוא, קוסה לו, הדרת־פנים לו, כבן עשרים למראה... על מצחו הך - צל תמיד של מחשבות נבונות, ועל שפתיו - צחוק קל טרחף תמיד, ואף־על־סֶכֶן - כל היניעות לבטלה, לא יצא כלום.

בא שדכן ושידוך בידו: כלה בת גדולים, חוסר מנוע צדיקים וקדושים, אביה - חסד ועשיר, אומרים: „תורה וגדולה במקום אחד” - והדבר אינו מתקבל; מה טעם? בכרכי הים הם יושבים, במרהקים - ומי יודע מי הם, ומה הם.

יושב לו בעיירה עשיר גדול, איש חשוב מן הישבים ראשונה אצל שלחן הזקן ז"ל, ולו בתולה, עודנה ילדה, ובת יחידה היא לו, ונפשו חשקה ביהום... ולמה לא? - עמד ושלה שדכן. בחצר מטים להצעה אוזן, הרבנית שנתאלמנה אומרת: מי יודע, אפשר, הדבר מתקבל על הלב. ואחד מן החשובים נכנס לחדרו ז"ל, ומציע לפניו:

- שדכן בא... הדבר ראוי להשָׁמַע.

- דהיינו? - שואל הוא ז"ל ושחוק קל על שפתיו.

- המחוחן למדן, אחד מן החשובים אצל אבא ז"ל, ובת יחידה לו... ולהפריט

לה נדוּגָא הוא אומר כך וכך.

- ומי הוא החשוב הזה? דבר־סוד הוא? - צחוק הוא ז"ל.

- ר' אהרי.

שחק הוא זיל שעה קלה ופניו חוד קצת, ומיד הוא שואל:

– והוא רוצה בי?

– מה השאלה? הרי הוא עצמו שלח את השדכן.

– אבל אני איני רוצה.

– ומה מעמך?

– לא נראה לי.

– ולמה?

– הנוע פשוט, תורה יש כאן, אבל יתום-אבות היכן? מה היא שלשלת-

תזחמין שלו?

ותחסיד משתתק. כאן – הרי הדין עמו זיל: ר' אהרן הוא בן משפחה עשירה,

משפחה כשרה, אבל גם פשוטה...

וכינתים וחזמן עובר, עוד חצי שנה, ועוד חצי שנה, ואין דבר.

והענין מפליא: האי מאי?

ופעם אחת ישבו בסעודת ראש-החודש, והוא זיל פתח סיו המפור ברברי תורת-

תענין הלך והתעמק, פניו זיל התלקחו כאש, והמסובים שחו דבריו בצמא; כל

הלכות רעדו, וכל התפשות דבקו ונבלעו בו נחלים בים. היתה שעה של דבקות

שלמה, ממש נפש קשורה בנפש. הואים היה בעליל, שהוא זיל מסמס ועולה

למרומים ומעלה עמו על כתפיו את שומעי תורתו. מתוך עליה באים לידי התפשות

הנשמיות, מהתפשות – לשמחה, לשמחה פנימית וחרישית, שרק הנשמה מרגישה

כה... ומיד השמחה התפרצה לחוץ והיתה להלולא וחינגא... ומעתה – חרי רואים

הכל בחוש כי יסה עשו לבחור בו זיל אתרי אביו... וכלום מה הדבר חסר? איי

הדבר חסר אלא שלא יהא הוא שריו „בנפיו“.

ולאחר ברכת המזון, כשהוא זיל נכנס לחדרו, נכנסו אחריו גם וקנייתחסידים.

הוא זיל הרניש בדבר ושאל בצחוק, כדרכו:

– דבר לכם אלי?

– רבי – פתח אחר מהם. מידידיו של ר' אהרן, ואמר: הכל בשורת –

– ומה לא כשורה? – שואל הוא זיל בדרך חלצה.

החשובים שותקים.

והוא זיל אומר:

– גם בעיני יפלא הדבר...

– ומה התכלית? הרי לכל עת?

– ומה אתה אומר לעשות, חכם?

– כלום יורע אני? לפי דעת... הרי ר' אהרן; משמע מן השמים הוא.

- על סוכתו אתה שוקד ? - נתן הוא זיל עיניו בו בחקמדה.
 - הלילה לי... לא מטעם זה...
 - היה לא תהיה ! מכיון שר' אהרן מעמיד על הדבר - סיפן רע הוא...
 - אבל השרוי בלא אשה... ועד אימתי השעור ?
 הוא זיל שקע במחשבות, ישב שוחק וסניו כבושים בידי, אחר כך קם פטקוטו,
 מסע זזה והגה, ומתאם עמד ואמר בלשון החלטה :
 - השידוך הראשון שיבוא לידי - אותו אקבל.
 ולמחר - והגה שדכן בא :
 בשכונה של החצר הן דרות, אם ובתה הבת - יתוסה פאביה הרב דמתא,
 ויפדלתאר היא מאין כמות, וכושלתת היא.
 החסידים מהמסים קצת : הרב הנסמר - מתנגדי היה, והנערה - אומרים עליה
 שהיא נודת יהירות בעצמה, מתהדרת בלבושיה ומתקשמת... אף-על-פי-כי נכנסים
 לחדר זיל ומציעים לפניו :
 - שדכן בא...
 - ובכן ?...
 - יתוסה... בת הרב דמתא...
 הוא זיל - דעתו ברחת עליו, התבונן שעה קלה ואמר :
 - כיון שהנדתי, שוב איני חוזר... מן הסתם כך צריך להיות.
 ומיד קראו לשדכן ואמרו לו - הן, וחזא רין לבשר את הכלה, ובאותו הלילה
 נתבו את התנאים.
 והשמחה היתה גדולה. הוא זיל ישב אל השלחן שמח ופונ לב, הדש הרבה
 תדשי תורה ; החבריא צהלה ושמחה, זמרו נגונים שונים. כל אותו הלילה אכלו ושתי
 ורקדו בחבורה, ועד הבוקר לא טעם איש טעם שנה... רק ר' אהרן לבדו נפקד
 פקטו שם. ולמה ? טנמנם היה בלשונו... הדבר אינו ישר בעיניו... ברי לו, כי דברים
 בגו... איזו קנניא היתה כאן... עורבא פרח... אבל מי חושש לו ? רואים שהקנאה
 והבעס מדברים מתוך גרונו, ואין אדם נתסס על צערו...
 ובל"ג בעומר היתה החתונה. חסידים באו מארבע פנות העולם... זקנים, גדולים,
 צדיקים וסתם רבנים, שלש מקהלות של "כלי זמר", והשמחה היתה מרובה. הכל
 שפחו בשמחתו זיל. ובעת שעמדו החתן והכלה תחת החופה הכל ראו עין בעין
 שהזוג הוא מן השמים ; סני הרקיע היו מהורים באותה שעה, הלבנה זרחה, הכוכבים
 הבחיקו, ומני החתן והכלה כסני בני-מלכים ; שניהם גבוה-קומה, שניהם יפים וברורים,
 ושניהם מלובשים בגדי הדר, משי טהור, וכשהזרו מתופתם זה בצד זה, היה הלב

מתמלא תענוג, הנרות התלחצו, כל־הומר נגנו בקול, הרבנית הוקנה רקדה לפניכם, ומלאכי השרת הביטו אליהם ממרומים בעינים מאירות...
 וכהנ הבנורים – באו כמעט כל החסידים לקבל את פני רבם. והיתה העדה גדולה, ואפילו זקני החסידים, אלה שהיו בושים לבוא עד עתה, באו גם הם... וכבית־המדרש היתה פתאם רוח אחרת; רוח חדה וששון ויקר. הוא ז"ל הניד „תורה“ לפני התפלה מענינא דיומא... בקבלת התורה דרש. בענין התדבקות שכינה בישראל... והחסידים עומדים צופים ושומעים בכונה. השמש זורחת, ורוחות קלות מנשבות, ובלבבות פורחת ועולה שמחה של קדושה, והעדה שבה להיות שלמה כשהיתה... גם ר' אהרן בא בתוך הבאים, הוא שותק ופניו זועפים, אבל בא... הכל נתחדש כקדם, כמו שהיה בעוד הזקן ז"ל חי עמם. והעדה צהלה, הזמר עלה מעלה מעלה, ולשמחה אין קץ ונבול.

והוא ז"ל – מראה פניו נשתנה פתאם, זורח היה כהדרו והכל ראו את השכינה שורה עליו... הכל מרנישים שוב מה שהרנישו מאז ומקדם: יש להם על מי להשען... והסמי האחריו של האבלות גם הוא נמחק.

II

והנה עברו שנות מספר, העדה נתקשרה לו כשר אמיץ. ובאים מארבע פנות העולם לשאול עצה ותפלה מפיו; שופכים לפניו את הלב ויוצאים מנוחמים... הוא ז"ל – הדרת פנים לו, זקנו השחור מגדל ויורד לו על חזהו, ובמצחו נתרבו הקמטים; וכי קלה היא צרת הרבים? אבל הבטחון גדול, ולב אחד לכל העדה, והכל שריים בשמחה; השבתות והימים הטובים – מעין עולם הבא, ונפשו ז"ל קשורה בנשמתם של החסידים, והכל טוב ויפה, אבל איזה עיקר הסר... איזה חוט של צער נעלם נמשך על השמחה... כבר עברו ארבע שנים, חמש שנים, החסידים מצפים, החסידים מחכים, והכל לבטלה, אין כלום...

ומעינים בדבר: אפשר לא נתן דעתו ז"ל על כך? עודנו צעיר ואינו מרניש בדבר? ואם תאמר – דבר מצוה? יש לומר: טרוד הוא בענינים גדולים מאלה...
 בינתיים והנה עברו שמונה שנים, תשע שנים, והכל כשהיה. עתה נראה כל הענין כמדרש סליאה: הרי אין לדבר סוף?
 והוא ז"ל – כאילו אינו חושש כלל... שרוי הוא כל הימים בשמחה, יושב ועוסק בתורה, מתבודד בחדרו... מתהלך בין החסידים ואומר דברי בדיחות, מפיל חוץ לעיר עם האברכים והומר לו לצון כדרכו, כאילו הכל כשורה...

ורבים מן הזקוקים לתפלתו זיל נכובו. ננעלו בפניהם השערים. ובאמת, ס, שדוא חשוכי בנים, רחמנא ליצלן, או צער גדול בנים יש לו, היאך יכנס עתה אצלו זיל לבקש סמיו עזרה ותפלה? הרי יש כאן משום השש, לועג לרשי... והחסידים באו לידי עצבות, גם חרבנית - רואים אותה - והיא עצובה. חולכת היא בחשאי, ורהה אין עשה. שקועה בהרהורים, כמין צער טסיר מלוה אותה, אבל היא שוהקה...

והוא זיל אינו נחן כלל את דעתו על הדבר, משיח עם החסידים, מזמר אתם, ואינו חויש.

ומבקשים תחבולות, סוף-סוף הרי כך אי אפשר, הרי צריכים לעוררו על הדבר. והיה מעשה: אברך בא, מיום התונתו עברו עליו שלש שנים ובנים אין לו, ודוא פיצר ודואן, מרעיש עולמות. אבל להכנס לפניו זיל קשה לו - אינו מעי... וחזתו של אותו האברך, הוא אחר מן החשובים לפניו זיל, והבת מפצרת באביה - כתב פתקא ונכנס לפניו.

והוא זיל מעיין בסתקא, מעיין וקומט את מצחו, נאנח אנהה קלת, וסיד הוא שוחק שחוק קל:

- וסה הרעיש? - הוא שואל.

- כלומר?... -

- עוד יש פנאי.

- הא כיצד? הרי דבר מצוה?

- כלום כידו הוא?

- אם כן?

- עוד יש פנאי... ומה כל החרדה?

החסיד עומד ומהרהר: שעת הכושר היא, ואין להחמיצה... ונאנח.

- ואנחה זו כלפי מה? - שואל הוא זיל.

- כלפי הא, מענין לענין... בשלמא האברך... שאני... אבל - - -

- ומאי אבל?

- ששוטו במשמעו... כסבור אני - - -

- כנגד מה אתה סהבון? הגד נא.

- „מתי תעשה לביתך?... הדבר קשה לחם להחסירים.

הוא זיל שתק. עצבות נחה על סניו, דומה: עוד מעט ודמעה תרד מעיני...

סביט הוא אל החלקן ואינו עונה דבר, וכשהוא הוסך את סניו ורואה את החסיד

עומד עדין ומחכה לתשובה - הוא אומר:

- וכסבור אתה, שאין רצוני בכך?

– אם כן... אדרבה?...
– שומה! וכי בידי היא?... ודאי מן השמים מעכבים...
– היכי תמצי?...
– היכי תמצי? – הרי רואה אתה?
– אם כן – הדבר רע סאר?
הוא זיל הקמיד חרק מפז?
– ואתה מה כי תתערב בדבר?
החסיד נשתתק, ומיד יצא לו.
ומהיום הרוא – שקע הוא זיל במחשבות, סמן של צער טרעה לו על פגיה,
והיה הולך בחפזון כשהוא מכולבל קצת, נכנר בחרו, ואין איש יודע מה אתו...
קעט באכילה, מעט בשחיה והיה מרוד עד מאד.
וגם תרבנית – סניה נשהנו, אינה יוצאת כל הזם ספתח ביתה, ופעמים
קולה נשמע, כשהיא מתפללת ושופכת דמעות... החסידים שותקים וטעמים... טונים
שבועות וחדשים...
הנה עברה שנה שלמה – ואין כלום, הכל כשהיה...
כאן – הרי רואים בחוש שמן השמים מעכבים...
תברה חלשת הדעת ריל. בינתיים ואיזה ילד נפל למשכב ותסתכן, אבי הילד
נכנס בעל כרחו לסנים והגיש סתקא, והוא זיל יושב ומביט בעינים עצבות, ופתאום
הוא נאנח בשברון סתנים... ולבם של החסידים המה לו זיל.
בן כך וחסידים מתהלכים איש איש עם ננעילבו, זה – ילד חולה לו, זה –
בתו בנרה, זה – בנים אין לו... הכל צריכים לרחמי שמים, ואין עצה; להגנם – מי
ימלאנו לבו?... תוששים משום צערו זיל...
והחסידים יוצאים מנדרם... התחילו מרגנים... ורי אהרן – בתו כבר בערה,
ועדין יושבת בבית אביה. אמנם היא נתארשה לאחד, אבל החתן לא ישר בעיניה
ומאנה בו, והקשר הותר. ומתהלך לו ר' אהרן גם הוא בצרת נפשו, גם הוא רוצה
להכנס לסניו זיל ואינו יכול, והוא קובל בלבו: הנערה – עד אימתי תשב? הרי
היא למעלה מעשרים וחמש... גדולה ההרפה, וקשה לראותה בצערה, עיניה כלוח
בדמעות, ובלאו הכי – הרי המא הוא... כלום ישיאנה לאחד מן השוק?...
ומתוך צער בא ר' אהרן להרהר אחרי מדותיו דל, ומתרחקים רעים – לדי
רנן, ופעם אחת לא יכל להתאמק ונלה דעתו בפיחוש:
– היתכן? הרי שהה עשר שנים... הלא רואים בחוש שמתחלה אין תחת סן
השמים... ומה יש עוד לתדור ולמקמק? כלום אין דין בישראל?...
Digitized by Google

שומעים החסידים ומודים לו בלבם. ובאמת, מה יש עוד לחכות? ואף-על-פי שהכל יודעים כי פינא בלבו של אהרן עליו ז"ל – ומה בכך? מה ענין זה לזה?... הרי הרין עמו... משנה מסודרת: שזה עמה עשר שנים... וכלאו הכי – הרי החסידים משתססים ויוצאים מכאן אחד אחד... ומה להם לעשות? הרי כך אי-אפשר... ויושבים החסידים בבית-המדרש ומעיינים בדבר. מה לעשות? זה בכה, זה בכה, עד שרי אהרן הרים קולו עליהם:

– שופים! למה נחשה? יש לחכנס בעובי הקודה, המיצר גדול ואין אויר לנשימה... והתורה לא בשמים היא... ודין יש בתורתנו ששא תאמר: הוא עצמו מאי? – הרי אין חבוי... ודאי הוא סמתין לנו שנעזור בידו... הבה ונעזרהו!... – יסה אמר ר' אהרן – הסכימו כולם.

בינתיים הגיעו ימי נשמים, ימי הסתו, הבצח רבה ברחובות ומחלה שהלכת בין הילדים רחיל, ואנשים תולכים השכים וזועפים, ומתקבצים הזקנים, ורי אהרן בראש, תכנסים לחדרו ז"ל.

והוא דל יושב צולל ברעיונות, ועיניו עצומות, ואינו דאה ואינו שומע כלום. עומדים הם ומחכים רנע קל עד שהוא ז"ל עמד מסקומו וראה אותם כשהם עומדים לפניה בראש כפוף... והוא נבהל קצת:

– מה קרה? – תוא שואל.

– אסברה בעיר, – עונה האחר.

– מה, מה?

– הילדים מתים – נאנה ר' אהרן – יונקי שדים, תינוקות של בית רבן.

– מאימתי?

– זה כמה שבועות.

– ואנכי לא ידעתי? ולמה לא הנידו לי?

– רבי, לא יכולנו... – נאנה זקן אהר.

– כלומר?... – וסניו ז"ל תורה.

– פשוטו כמשמעו, לא יכולנו לצער את הרבי...

– מה פירוש הדברים?

– רבי – מנסגם אחד מהזקנים – ימחל נא לנו הרבי... לא היינו מעזיזים.

כסבורים היינו... ששא יש בכך מעין לועג לרש... לא יכולנו...

וכולם נאנחו אנחה מן הלב.

הוא ז"ל הוריד את ראשו, עמד – ואין מלה בסיו, אחרייכן קמט את מצחו

בועף ואמר:

– נורה היא מלסניו יתברך... ומי יבטלנה?...

— היינו? — שואל האחד.
— ותנור אומר... הצדיק נזהר... — מוסיף השני.
— אפשר הדבר תלוי במזל... ומזלה של זו — — —
— לא! יודע אני... כרי לי... אני הגורם... — נאנח הוא ז"ל.
— אבל הלא יש דין בישראל?... — אומר ר' אהרן, כשהוא עומד מאחורי
הוקן שבחבורה.
הוא ז"ל נתכלכל עד מאד, כסה את פניו בידיו וידום.
הכל שתקו.
והוא ז"ל עומד ונופו לא נע, כמעט שסרחה נשמתו והוא אינו בעולם התחתון.
בכל הלבבות עצב נרא. וצער גדול ירד ומלא את כל הבית. ולאחר שעה קלה
נאנח הוא ז"ל אנחה כבדה ומרה, ואמר:
— אמת, הדין הוא כנגדי... אבל יודע אני... אנ הגורם...
התהוק הוקן שבהם ואמר:
— אנשים פשוטים אינם מבינים... וכשאינם מבינים הם משתמטים ונמנעים
מלבקר בית הרבי... והתורה לא בשמים היא... וכבר שנו חכמים: עתה עמה עשר
שנים — — — הרי הרבי יודע...
הוא ז"ל חשב הנע קל ואמר:
— הלא צריכים לשאול גם את סיהי
— ולמה? — שואל אהר מן הצד.
— אלא מאי? בעל כרחי? — הקסיד הוא ז"ל.
— בודאי... צריכים לשאול גם את סיה... בודאי צריכים — נענו מלם.
הוא ז"ל נשאר עומד כשיריו סמוכות על השלחו וראשו מורד על גביהן,
והזקנים יצאו מחדרו איש אחר אחיו.

III

ובית המדרש הומה, איש את רעהו יתלחש, והכל יודעים שהדבר צריך
להשתנות, שנים תפלה לא תועיל עוד... ונס לא יעשה... הרי הוא ז"ל רמו על
זה: „נורה היא מלפניו יתברך” — משמע שאי אפשר לבטל את הנורה.
ור' אהרן מוזז את החסידים:
— יכנסו אליה... ידברו עמה... ומאי כולי האי? כלום היא אינה מחייבת
במצוה? הלא דין תורה לפנינו ומי יתביש מפניה? וכי „תכלית” היא זו שתשב כל
הימים ותעסוק בתכשיטין?... לא תודו בראהי...

והמקורבים נשמעים לו הולכים, ורי אהרן אחריהם, נכנסים להדרה-ומוצאים אותה כשהיא יושבת לבושה בבגדי חמדות - דרך שדרה - כדרכה. יושבת לה אצל השלהן ודעתה נוחה עליה. המיחם עומד על השלחי ורותח, ומסביב לו כוסות נקזת, והמטרות דולקות, רהבות בבית.

והרבנית רואה אותם וקומטת את מצחה בתמהון; כלומר: כניסה זו שלא בזמנה מה היא? הרי לא שבת ולא יום-טוב עתה? ומיד היא חוזרת ומשערת: הלילה ליל סג'יר, גשם בחוץ, אפלה, ראו מנורות דולקות - וגנפנו, כודאי - לשתות בם חמים, והיא מומינתם לישיבה ומצוה למזוג להם חמים.

- חסין - אומר האחד - מהיכא-תיתי... אבל לא לשם זה אנו באים עתה.

- אלא לשם מה?

- דבר לנו להרבנית.

- אלי? - מתפלאת הרבנית.

- ובשליחותו של הרבי שיחיה אנו באים - אומר " אהרן.

- היאך? הרבי שלח אתכם אלי?

- שלחי לאו חקא... אלא... היינו הך... מנמנם חסיד אהל.

- אני שומעת. - אומרת הרבנית.

- הרבנית הלא תבין מדעתה - פתח ודבר בנחת זקן-החבורה - הרבי שיחיה

דרי אינו סתם יהודי... יהודי פשוט שאני... אבל רבי, צדיק הדור... רועה נאמן

לעדר-ישראל... החסידים משליכים עליו כל יהבם... על צדיק הדור אנו נשענים...

ודואנים למונותיו, למשל, כדי שיהיה פתוחן פה לתכוע ממנו, שגם הוא יתפלל

עלינו לפרנסה... הרבנית הלא תבין... וכשהוא עצמו חסר דבר... איך אפשר...

אדרכה, תאמר נא, מי יכול לבוא ולבקש ממנו שיתפלל בעדנו על דבר שהוא

עצמו צריך לו?... מי יערב את לבו לעשות כזאת... הלא תבין הרבנית...

והרבנית יושבת ומקמטת את מצחה, ועיניה מכיסות הבטה מטונה:

- איני מבינה כלל... לענין מה נאמרו הדברים?

- וכי מה אין להבין כאן? - מתפלא האחד.

- וכי מה איי כאן להבין? דרי נם אנדהם אבינו עליו השלום התאונן: ואני

תולך עירי... - מסים השני.

- וכבר מלאו עשר שנים - מסיף רי אהרן את שלו - הרי דרי

תורה לסניך?...

ופני הרבנית חורו ואדמו חליפות, קמצה ממקומה כאילו נשכה נחש, עמדה

רנע ושוב ישבה על כסאה, כבשה את כעסה ושאלה:

- ובכן?

- הרי הרבנית יודעת איך נוהגים בישראל... אולי המזל נרם, הזוג לא עלה
יפה... אחר כך אסיר ישחנה המזל, וישועה תבוא לזה וגם לזה...
– ואם אני איני חוששת לכך כלל? – היא עונה קשות.
– היתכן? וכי אשה איננה מחויבת במצוה זו? מהו „איני חוששת“? –
– אבל – מנמנת היא – מי יודע? ... ועוד – לי אחת היא.
– אבל לו שיחיה הרי הדבר נוגע... לו – לא אחת היא... הרים קולו חצוף
אחד – החסידים עומדים ומצפים, הצדיק הרי משועבד לכלל ישראל!
וכאן בערה כאש חמתה של הרבנית, הלא אינה אלא אשה ונת „מתנגדי...
קפצה ממקומה ועיניה יצאות לה מהוריהן, רחמנא ליצלי, פניה היו ללהב אש
והיא מרימה את ראשה כמעט בגאווה וצוחת בקול:
– ומי מבקש עצות מידכם? אף מלה אחת איני רוצה לשמוע מפיכם... יבוא
בעל הדין בעצמו וינד-אם יש לו מה להניד... ואתם מה כי תתערבו בדבר? צאו
מכאן! ראות פניכם לא אוכל!...
התבורה, גבהלה. כעס כזה, צוחה כזו, עין לא ראתה ואוזן לא שמעה... הרי
אין זה כלל דרך בת תלמיד-יחכם, והחבורה באה לידי הספדה מרובה, אבל מי
האיש אשר ימלאנו לבו לחתרו כנגדה?
ועד שהם עומדים ממקומם לצאת, נפתחה הדלת והוא דל נראה על המסגן
עמד הוא שעה קלה במקומו, משתאה לדעת מי פה ומה פה, אחר-כך
הוא שואל:
– רבנית, מה קול הצעקות?
הרבנית מדברת רכות:
– אתה שלחת את אלה?
– אני? – אומר הוא זל כשואל ומניו הביעו צער גדול...
– התורה שלחה אותנו! – הרים עוד הסעם החצוף את קולו – הדבר היה
לשיחה בפי אנשי העיר... הכל מתלחשים ומרגנים, אומרים: דברים בנו... ובאמת
מי שמע כזאת? כל החסידים משתמשים מכאן ומתפורים אילך ואילך, השתיקה
אסורה לנו!...
עומדת הרבנית ומניה לבנים כסיד. הוא זל הוריד את ראשו וכל טפו רועד...
אבל שתק... ועומדים הזקנים ושותקים גם הם. פתאם והגה אדמו פני הרבנית ותחל
דמעות פריץ מעיניה...
הוא זל חרד לגשת אליה, אבל סיד התאפק ועמד על מקומו...
– רבנית... הבניה למה היא...

הרבנית הסתירה ראשה בין ידיה ובכתה בכרימ, והוא זיל עמד בכובד-ראש
 כשעיניו מלאות דמעות.
 והזקנים השתמפו ויצאו בחשאי אחד-אחד...

IV.

והיה הדבר בין השמשות. יושנים החסידים בבית-המדרש ומתלהשים איש
 את אהיו, משתוממים, מתיעצים: היתכן? השליחים שבו בלא כלום... דברו
 דברים מפורשים - ולבטלה.
 - גדול צערו של הרבי... הרי סוף-סוף - זווג ראשוי... ישוב עמה עשר
 שנים רצופות... וכי קלה היא זו?
 - בודאי, ובודאי! אין זה מן הקלות כלל וכלל.
 - ובאמת... הרי הסוף יוכיח על תהלתו... שכל אותן השנים ששהה עמה-
 לבטלה שדה...
 - ולמה?... הרי יש דין ודיין?
 - הוא אשר אמרתי: צערו גדול...
 - למאי נפקא מינה? - מתאנה ר' אהרן - להגיה את הדבר כמו שהוא אי-
 אפשר, הרי הובה למחות בידו... ואם לאו - כל הענין למה הוא... ואם תאמר:
 הוא עצמו מאי? - הרי אין חבוש... ומצוה לסייע לו...
 באותה שעה, והנה אברך בא לבית-המדרש ולוחש לו לר' אהרן באזנו:
 - הרבנית... לפני שעה קלה הלכה עם שפחתה... כמבוי של בית-
 המרחץ הלכו...
 - מה? - קומט ר' אהרן את מצחו ומראהו כנבהל - עד כאן? ...!
 החסידים הקיסודו:
 - מה היה? מה מה?
 - הרי זה נגד התורה? - כתפלא ר' אהרן - גרושת-הלכו... הגשמע כזאת?
 והכל ממללים ומתלחשים, הדבר נוגע עד הלב, היתכן? מדברים בנט-פפורין,
 נושאים ונותנים, והיא בשלה?... דבר כזה הריהו בכלל כיעור...
 - ומה לעשות?
 - וכי העולם הפקר?
 - הבו עצה.
 עוד הם נושאים ונותנים, והנה האברך התצופ בעצתו:

- מוציאין את המפה שלו... תהא פרישה... וסוף לדבר... ולא כך עשה
 ראובן ליעקב אבינו, לפי פירוש רש"י ז"ל? ואנו - הרי כונתנו לשם שמים...
 הכל נודעו: עד היכן הוצפה מנעת? ואף-על-פי-כן לא השיב איש על
 תדבר כלום, אלה הביטו על אלה, ושתקו שתיקה כהוראה...
 - ואליבא דאמת-אמר ר' אהרן לבסוף: אם נעייין בדברי, הרי אין העצה הזאת
 רחוקה כל כך מן הדעת, אדרבא...

ותוך כדי דבור והגה מקצת מן האברכים נעלמו מבית-המדרש.
 לא עברה שעה קלה והאברכים שבו. פניהם היו כפני מתים, רחמנא ליצלן,
 ידיהם ורגליהם רעדו, וכולם מתהלכים וכובשים עיניהם בקרקע... סמש כבושת
 נב... אמת, לשם שמים נתכוננו, ואף-על-פי-כן, מי יודע? גדולה האחריות...
 וכבנינים הכל: המעשה נעשה ואין להשיב...

ואימה חשכה נפלה על בית-המדרש. הכל הרגישו כי נבלה נעשתה, והעושים
 לא ינקו... ונניעה בדבר הרי יש לכולם...

אלא יכלו עוד זקניה-חסידים לשבת על מקומם במנוחה, לבס נוקפם...
 יצאו אל החצר, התהלכו הנה והנה, כל אחד שקוע במחשבותיו, והכל שותקים ומחכים
 לאחרית דבר...

ועובר זמן מה, מציצים דרך החלון - ורואים אותו ז"ל כשהוא פוסע במהירות
 הנה והנה, יושב על מקומו שקוע בהרהורים, ושוב עומד ורץ לארכו ולרחבו של
 החדר ונראה כמבולבל, חסידושלום... משמע שהרגיש בלבנו... מוליה חזי... בעוד שעה
 קלה והנה גם הרבנית באה, עברה את החדר במרוצה שלא ירגישו בה, באה לתוך
 הדרה, וקסאה במקומה כאבן... ממתה עומדת יחידה... ספקה את כפיה
 חזקת שבר משונה פרצה מגרונה - אוי! - ומיד נפלה בלי כח על מפתה והתחילה
 סיללת בקול.

מהומה היתה בבית. האברכים נמלטו על נפשם.
 השפחות מהרו לקולה של הרבנית, חסידים רצים ובאים לחדרה, וקולה עולה
 עד לב השמים, אוי לי! ואוי לי! אי-אפשר להשיבה למנוחתה...
 הוא ז"ל חרד לבוא אל החדר, וכשראה את הנעשה נשאר עומד ברחוק מקום
 הדעתו כמבולבלת עליו, ריל. נסתלק ממנו כח הדבור...
 והיללות והקולות אינם פוסקים, שופכים עליה מים צוננים, מנישים לה סם
 להריח ואין טועיל.

והבל עומדים ומחכים ברתת חזע, מה יאמר הוא ז"ל על כך? מתיראים היו
 שמא מתוך צער תתמלט חז קללה מסיו, וקללת צדיק - -

והוא זיל עדיין עומד ופניו משתנים כל רגע, ופתאום - כאילו הקיץ מתרדמה ונמנם:

- א ? - - - מה ? - - -

ולא יותר...

אבן נפלה מן הלב: שעת הסכנה עברה...

והיא - אך שמעה את קולה, התעוררה מעמ, וצעקותיה מסקו. לא נשמע רק קולה כשהיא מתיסחת בחשאי. הלב דוח, קשה היה לראות בצער שניהם. הוקנים מלאים חרטה. אבל הנעשה אין להשיב.

המתינו לה שעה קלה עד ששב אליה רוחה, או התהוקה וישיבה על מפתח והדמעות על פניה, הקפה עליו זיל עינים בוחנות... פניו החורים חזרו יותר, הוקנים פרשו לקרן-זווית.

- במקודתך הדבר נעשה ? - היא שואלת.

- במקודתי ? הם ושלום.

- ובסקודת מי ?

- כלום יודע אני ?

- אלא מי יודע ?

- לא ידעתי דבר מכל הנעשה.

- אמור לי ! מה סירוש הדבר ?...

- ומה לעשות ? - נאנח הוא זיל - כח התורה... ועיניו זלנו דמעות. הרבנית

נבהלה עד מאד... והעומדים מסביב לא יכלו להביט בפניו זיל מרוב צער... הוא דל שב לחדרו, והרבנית - נפלה על משכבה.

דממה בחצר. איזה צער כבד ירד אל חבית. האברכים מתהלכים ביננו ושזתקים... ובהחדר, אצל החולנית - כל הלילה דלקה המנורה, ושפתותיה - מסביב למפתח. הוא זיל ישב סגור בחדרו, הלך הגה והגה ונאנח, ישב וחשב מחשבות מרחק וקשות, וכל הלילה לא עלה על מטתו...

.V

מהמכה היתה בחצר. הרבנית יושבת לה כל היום בבית פזיזה וצועקת: היא לא תצא מן חבית הזה, אינה יכולה, אינה רוצה.

והוא זיל עצבות נוראה שרזיה על סניו. כל הימים הוא יושב כלוא בחדרו ושותק, אינו אוכל ואינו שותה, בזקנו השחור נראו שערות לבנות. והשבתות נעשו חול, סנה זיון. השפחות הולכות כמעט במלות: אינן מבשלות ואינן אוסות. סניו זיל לא יראו אל השלחן ודברי תורה אינם נשמעים, ועדת הי כצאן בלא רועה, חיו. רבנו של עולם! מה תהי אחרית דבר? ומה עוד לעשות?... ונמלכים ושולחים לקרוא לרב אחד מקרוביה ומשפחתה. יבוא הוא וידבר עמה, ואף-על-פי שהכל יודעים שהוא „מתנגד“ – ומה בכך? הרי משנה מסורשת: שהה עמה עשר שנים... אדרבה, יגיד לה הוא... הרי מ„צדי“ שלה הוא ואפשר שתשמע לו.

והרב בא, נכנס לחדרה, ואחריו גם אהדים מהחשובים, והוא מדבר אליה רכות: – רבנית, הרי יש בכך משום חלול השם? הלא בת גדולים את? וגם דין תורה את יודעת, וכבר נאמר „לא תוהו בראה“... וגם עשר שנים עברו, ששמע: נורה מן השמים הוא...

והרבנית שותקת.

והרב – מוסיף לדבר על לבה:

– וכתובתך מרובה. ועולם-הבא טובטח לך... ומה את רוצה עוד? כלום רוצה את שיקפח הוא בשבילך את שני עולמותיו? והרי גם את מחויבת לשמוע בקל תורתנו הקדושה...

– איני יכולה... איני יכולה... – אומרת היא ונאנחת.

– מה פירוש „איני יכולה“? „ואהבת את ה' אלהיך“ – בכל נפשך. אסילו

כשהוא נוטל את נפשך? והרי אין תחבולה ואין עצה לנגד השם יתברך?... ובאמת: מהי ה„תכלית“...

וכאן בערה חמתה בה, והיא קופצת ממקומה:

– ואתה מה לך סה? מה אתה רוצה?

– רוצה אני שתקיימי מה שגורה התורה... הכל מזהירים על כך...

– ואם איני רוצה לקיים?

– הדבורים הללו מה הם?

– דברים כפשוטם: איני רוצה!

– אבל הרי התורה מצוה?

– איני רוצה לקיים!

הרב נכהל מאד, מי שמע דברים כאלה? ה' ישמרנו...

וגם הוא קסין ממקומו וצוח:

– רבנית! קרובים דכריך לדברי כסירה, ריל ו...

– אני עצמי אתן ריץ השבון על מעשי... שום אדם אחר לא יהא נענש עלי... ואתה – אל תבוא אל ביתי עוד! השומע אתה? אל תדאג לאחרים, דאג לנפשך!...

והיא הרימה קול וצעקה וברוחה הקשה המיחה דברים גם כלפי מעלה, הדברה דברים שאין להעלות על הפה.

– אינה שומעת לשום אדם, בקול התורה אינה שומעת... את ההסידים אינה יכולה נשוא... לא תצא מזה, יהי מה!

– הנשמע כואת? הרי היא יצאה ממיש מדעתה, ריל.

– אבל – אומר ר' אהרן פתאום – הרבנית הרי צריכה לרהם עליו שיחיה? העצבות מתשת כחו, אינו אוכל, אינו שותה, וההסידים נמנעים מלבוא אל ה, חצרי... בית הרבי הולך ושמש... וצערו של הרבי גדול מאד...

הרבנית מורידה את ראשה ושותקת, ופתאום היא נותנת קולה בכבי:

– אתה... רק אתה הייב בדבר... אהרן!... אתה ולא אחר...

– האי מאי? את מי היא מאשכת? – בא זקן אהד לידי הקפדה, היא עקרה ואחרים חייבים...

האשה יצאה מגדרה, הרימה את קולה בשאנה:

– צאו מכאן! אל תעמדו פה, צאו! אל תבואו לביתי!

וקולה משונה, ופניה אדומים ומאוימים כל כך, עד שההסידים נבהלו ומהרו לצאת. והרעה גדלה מאד, פהד בא בלב חסידים: מי יודע? שמא תצא מדעתה, ח'ו, ואי אפשר יהיה לנרשה...

ושבוע אחר שבוע עובר, ואין חדשה, הכל כשהיה.

בינתים – והנה שבת־חנוכה, חסידים באו מכל העברים, מתהלכים הם בתצד ומחרישים, ודאנה על פניהם, והשבת – אינה שבת, הוא זיל יושב בחדרו, וכבית־המדרש – דממה ועצבות, התפלה אינה תפלה, וקריאת התורה – לא קריאה היא וההסידים זועפים ומרינפיש...

ונשמעו קולות מתלוננים:

– מה יהי הסוף?

– למה שותקים, למה?

– הנשמע כואת?

– השתיקה חסא גדול היא...

ובמוצאי שבת נאספה כל העדה ונכנסה לחדרו זיל, כל פנים עצובים, וכל

לבב ריז.

והוא דל - פניו חרו, ובמצחו נתרמו הקמטים, וכשהרניש בנכנסים נאנח אנחה כבדה, והעדה הומיה:

- רבי... אי-אפשר לנשוא עוד...

- השבתות שבתו...

- עצבות בכל סנה...

- היינו למשל ולשנינה...

- הבריות מרגנות...

- והסוף מה יהיה?...

והוא זיל עומד בעינים עצומות, ומראה פניו משתנה בכל רגע ככרום.

והעדה נאנחת.

- אבל אחי בני ישראל! מה בידי לעשות ולא עשיתי? - אומר הוא דל

פתאום - וקולו רועד מאד, והדברים הותכים את הלב כחרב חדה, וכל העומדים

עליו מורידים את ראשיהם.

אי-אפשר היה לנשוא צערו ומכאובו

וכאן פתח ר' אהרן סיו ואמר:

- רבי... אם תפלה אינה טועילה - הרי דין תורה לסנינו...

הוא זיל נתן עניו בו בהקפדה. הביט שעה קלה כשהוא שחוק ושקע עוד

יחר בהרהורים, עמד כאבן חוטם, כאילו אין בו נשמה. ראו בהוש שהוא זיל שואל

עצה שם ככרום... את-רכך הפך את פניו לצד העדה:

- הן... כך רוצים מן השמים, יהי נטו

- ובעל כרחי? - שואל האחד.

- זה למה?

- הרי היא מסרבת... אומרה היא, שבשום פנים לא תצא מזה, לדן-תורה

לא תחוש, אומרת היא.

- כך אמרה?

- באזנינו שמענו.

- נקרא לה, ואני בעצמי אישאל את סיה...

ומיד הוסיף:

- ומי שגם בדבר מתוך סניה עצמית... ומי שהצית את. איש הסחלוקת

כניח ושללא לשם שמים... ארור יהי האיש הזה, ולא יראה נחת בבניו ובכנתיו

כל ימי חייו...

ועדה אחזה את העומדים: הקללה שיראו מפניה התמלטה מפיה... עוד

מתחלה נבא להם חלב רע... האברך החצוף, זה שנכנס מתחלת מעשה בעני הקורה,

קבל את ענשו כבר ויצא מדעתו, רחל... . מרה שחורה נפלה עליו, וחדרו
נסהלק ספיז...

רי אהרן עמד ופניו פני פת, ברכיו רעוד ושניו צללו...

בתוך כך נפתחה הדלת והרבנית נראתה בפתח.

הוא זיל רמו באצבעו, וכל הנצבים יצאו.

ועברה עוד שעה, ובכיה נשמעה מחדרו זיל, ואחר הבכיה-דמטה, ואחרי-כן-

דברי-לחש, מעין בקשת תחנונים... עד שדרכנית יצאה מצד אחד ונכנסה לחדרה.

וסן הצד השני - פתח הוא זיל את הדלת לבית-המדרש ובשר:

- סחר יכתבו את הגט:

לסתרית ישב בית-דין בבית-המדרש, הסופר כתב את הגט, ופניו זיל היו

אחרים לגמרי, העצבות עוד שכנה עליהם, אבל בנן אחר... והרבנית גם כן ישבה

כשהיא שוחקת, לא בכתה ולא דברה כלום; אך כשהוא זיל לקח את הגט בידו

ליהן לה, ופתח: "הרי את מגרשת סמני" - - - התחיל קולו רוער, ועיניו זלזו

דמעות, והרבנית קבלה את הגט והתהילה מתאום מיללת בקול, והיללה היתה כל-כך

נדאה, עד שההסידים התחילו גם הם בוכים.

הגישו לה סים קדים והשיבו את רוהה.

אחרי-כן עמדה ואמרה:

- אני יוצאת מבית בעלי... אתם חשבתם לשנות את המזל... אבל סוסכם

לחתרם... מרחתכם לבטלה. בטוחה אני שלא יצא מזה כלום...

ובאותו היום לקחה עמה חמציה ויצאה מביתו זיל, והלכה לטר מחוץ לעיר

בבית קטן ומיוחד הרחק מבני אדם...

.VI

והימים נתחדשו כקדם. בכל פנות הבית היתה אורה, ובבית-המדרש כל המנוחת

הלקות; האברכים יושבים ולוסדים בדתמדה, והקולות מתנשאים ועולים למעלה למעלה,

והכל כשהיה...

רק הוא זיל לא חזר לכמות שהיה. הוא נשחגה, יושב הוא לו בחדרו המיוחד

צלל ברעיוני לבו ואינו יוצא מסתח ביתו.

בין כך - והנה שבת קודש באה. החסידים - דעתם רחבה עליהם: "שלחן"

יערך ברה, תורה יגיד, והם מומנים אל השלחן את הכל, מסייעים להגבאים בסודר

השלחנות. והוא זיל יצא מחדרו כשהוא לבוש בנדי משי ופניו אורים, הורים

עד מאד, ועיניו מביטת בנכורה וסחד יחד, והכל משתתקים וטובשים נשימתם מאימה ומחכים.

אחרי הדנים פתח הוא זיל בדברי תורה, וסובבים היו דבריו על פרשת השבוע, על הכתוב „ולא תעלה במעלות על מזבחי... מענין לענין – ננע בסוד וזוג ראשון, ובסוד „המגרש – – – מזבח מוריד עליו דמעות... רמו לחורבן בית ראשון, בסוד „במשעיעכם שלחה אמכם... הכל הרנישו שקולו רועד, וסעמים גם נספק ונשתתק לשעה קלה... ובשהסיר כפות ידיו מעל פניו היו עיניו אדומות ומניו להבת שלהבת. כל גופו היה רותח – בחינת אש... והענין הולך ושתעמק, כלו פלאי-פלאים ודיי דוים... מקשר היה את כל הענינים בקשר אחד, ודבריו גם הם כנחלי איש... האברכים עומדים ומנענעים בראשיהם. הוקנים מעמזין את עיניהם מרוב עמקות ומתאנחים אנחת קלות, והלבבות נפעמים, ויראה נעלמה באה ללב. וכמין יתוש מנקר במח: לא ימה עשו, שלא כשורה כלל וכלל...

וכשהוא זיל נמר את דבריו וקולו הקדוש נספק, ואחד מן המנגנים נתן קולו בזמר, מיד מלאו האברכים אחריו, וחומר היה הולך ועולה מעלה מעלה, והכל מרנישים: השמחה נוברת את העצבות, והלבבות מתמלאים חדות. רק הוקנים עדין עומדים שקועים בהרהורים וחוט של צער מהוח על פניהם. הלב ידה ואין יודע למה...

והשבת עברה, ורוח אחרת היתה ב„חצרי, רוח חיה... אמת שמרנישים, כי עוד איזה דבר חסר כאן, שאין חכל שלם... אבל אין בכך כלום... ורק רי אהרן מתהלך לו בינוש כבוש כלו בתוך צערה, כאילו, חם ושלוש, דעתו נטרפה עליו. הוא שותק ולבבו יכה בקרבו... והיה הדבר לפלא: מה זה היה לו פתאם? ומשערים: אפשר אינו „בכו הבריאות“, אפשר נפל רוחו בקרבו, חרי בת יחידה לו, ולמעלה מעשרים וחמש היא, ואולי עוד יותר מכן... ועדין היא יושבת ומצפה. וכי דבר קמן הוא?

והוא זיל התחיל לעסוק בסנופים, אינו אוכל ואינו שותה אלא כדי להחיות את נפשו, וכל הלילה אין הוא עוצם את עיניו לישון. יושב הוא וסעיין בספר פתוח לפניו וקולו לא ישמע, הולך לו בחדרו אנה ואנה ושותק שתיקה של ענכת-נפש... ורק לסנות ערב, בעת שקיעת החמה, הוא יושב לו אצל חלון החדו, מעשן את טקמרתו ומביש בעינים קמות כעיני זכוכית למרחק אין סוף, ועל מצחו קמטים רבים ודקים. פהדי-פהדים מחף סביבו. חסידים יראים לעבור לפני חלונו... הלב חוסה, הגשש עורנת להתקשרות-ואין מבוא. כמין מחיצה מברלת בינו זיל ובין הבריחה... ובליילה, כשהוא זיל יושב לתקון-חצות, קול דממה וחשאי עולה, כקול יונה בוכיה... והקול-מוען... תובע... בוכה... ולשעמים גם נוער... וצער גדול מרחף בחצרו.

ועוברים כמה שבועות, הוא זיל כבר שקע כולו בכנפים, אינו מדבר עם איש, אינו מציא דבור קל מפיו, והחסידים התחילו חרדים ודואנים לנפשו זיל. ועוד הפעם מעינים בדבר: מה לעשות?
ור' אהרן מתנונה והולך, ולב החסידים המה לו, סוף־סוף-עצם מעצמיהם ובשר מבשרם... ופעם אחת בערב ישבו החסידים אצל התנור בבית־המדרש ור' אהרן בא. קראו לו ופנו לו מקום לשבת אצלם, והוא ישב מתוך אנהה. ושואלים אותו:

– אהרן, מה היה לך?
– ומה ראיתם בי? – הוא ענה בשאלה, כאילו אינו יודע דבר.
– להעלים ממנו את יטנך לא תוכל... הכרת סניך... רוחך רעה תמיד, מה זה היה לך שתאם?
ודוא – נאנח ושחק.

גערו בו:
– האי מאי? המכסה אתה מאתנו מה שבלבך? דאנה בלב איש... בתוך עמך אתה יושב... והשתיקה למה היא? אדרבה, אמור, דבר, אפשר בדינו לעורך?
ור' אהרן נאנח עוד הפעם:

– הרי רק בשר ודם אנכי... וכלום יודע אני? ... אפשר שמין של מחשבה זרה היה בלבי... אפשר המחתי דברים כלפי כבודו, שיחיה... ומעם הרעומות חיתה בלבי עליו... ובאמת – הרי בת, אישון עיני, אולמי אני עמל וטורת כל ימי? ואמרת אראה נא בטובתה... אוכה לנחת... יצאתי מנבולי ובקשתי יתר מדי... ונחוא! לא הסכים, והיה מה שהיה, יש להוש שטא נגיעה לי בדבר... וחקללה אינה נחנת לי מנוח... והרי בתי היחידה עדין היא יושבת בוגרת בביתי... עזבה היא... והיא עלמה כשרה וטובה... עיניה כלות בבכי... ואני ירא. בי האשם... דיא אנכי מאד...

ועיניו רטבו סדמעות...
והחסידים מנענעים בראשם, לבם לבם לו, והם יושבים וגמלכים בדבר, הה לזה שואל:

- ומה העצה?
- אדרבה, ומה יכולים לעשות
- אהרן, הרי איש תוכלות אתה?
- יש עצה – אומר ר' אהרן – וסי יתי ואלהים יצליח את עצתי.
- אמור נא.

- אולי היה הוא זיל מסכים עתה... ואדרכה: דומה שהוונן מן השמים, ורציה לדבר - - - הרי רואים אתם... ואו היתה הקללה במלה מאליה.
- ההסידים קסצו:
- עצה טובה.
- מחשבה נפלאו
- ובלאו הכי - וכי הוא שיחיה יהא שרוי יחידי כל ימיו?
- אבל מי יודע? - נאנה ר' אהרן.
- אם יתרצה הוא שיחיה?
- לחוש מבעי...
- יש בכל זאת לנסות...
- אדרכה - אומר ר' אהרן.
- מהיכא תיתי - - -

ומחכים עוד שבוע, ועוד שבוע, ודוחים את הדבר מיום ליום, עד שנודמנה להם שעת-הכושר. הדבר היה לפני הפסח. החטה יצאה מגרתיקה, ורוח קל מנשב, והוא זיל - דעתו ברוחה קצת עליו, והוא יושב לו במנוחה אצל חלון חדרו ומעשן את סגרתו, ושהוק קל על שפתיו, והחשובים סובבים אותו, מדברים מעניני פסח. משיחים במילי דעלמא, ומענין לענין - עד שבאו לענין "השרוי בלא אשה"... וקן אהר - מידידיו של ר' אהרן - מרמו מתוך אנהה.

- אנהה זו מה פרושה? וכי שידוך יש לך בשבילי? - שוחק הוא דל בדרכו מאז...

- כלום יודע אני?...
- אמר, דבר! בדאי כבר טוכן בידך מה שהוא.
- וכי הרבי אומר להשתדך?
- עודך שואל אם אני חסין? מה השאלה? פשיפא ופשיפא! - אומר הוא זיל בדרך הלצה.
- באמת כך?
- באמת, באמת...
- וכידי-שידוך, ועם בתולה.
- כך? ולמה אתה שותק? אמר, אני שומע.
- פתו של ר' אהרן.
- כך? ... ישן נשן... ומאי? עודנה יושבת?...
- הן.
- תימה, תימה.

- ששמע: מן השמים הוא.
 - הדין אתך... בתדאי מן השמים הוא... - שוחק הוא זיל. לאחר כן הוא מתדרר שעה קלה ואומר:
 - יהי כן.
 - באמת?
 - הרי אתה שומע דברים ברורים: יהי כן. אלא תנאי אחד אני מתנה: בלא רעש, בלא מהומה, חוסה - ודי...
 - ואימתי יעמידו את החוסה?
 - אפילו מחר.
 החסידים אינם מאמינים לשמע אהן, אבל הוא זיל דעתו בדוחה עליו, סיפני שמחה נכרים על פניו... הוא שוחק ואומר כמירוש:
 - ולמחר... יכולים להכין הכל לחוסה...
 וועומדים עוד שעה קלה ומשיחים, ער ששקעה החמה, והוא זיל שקע פתאום במהשבות, ופולט מלים:
 - לכו לכם! עזבוני לנפשי, יכולים אתם להומין את החוסה למחר...

למחר עמד הוא זיל לחוסה עם בתו של ר' אהרן, ור' אהרן - פניו זדוה, השמחה שודח עליו, ומסניו זיל - לא היתה נכרת לא עצבות ולא שמחה, כאילו אין הדבר גונע לו. הוא יצא אל החצר, עמד תחת החוסה, והכל - כאילו אינו יודע מכל הגעשה אתו. ראו בחוש שנשמתי במקום אהר... וכשנשל את טבעת-הקדושין בידו, נשתנו פניו. וכשהתחיל לומר - הרי את מקודשת לי - פניו נתעורר ושפתיו רעדו...

ביניהם וכל החסידים הריעו: מול טוב! מול טוב! ונתנו קולם בשירה והזבילו את ההתן ואת חכלה לחדרם. ומיד ישבו כל הקרואים לסעודת הגשואין, והכל טכחים ומוכיילב, רועשים ומזמרים, ופתאום - והנה הוא זיל נעלם מן הבית...
 ור' אהרן אך הדניש בדבה, ופניו היו כסיד, ברכיו כשלו, וגפל והתעלף.
 צעקה נהיתה בבית. הכלה התחילה מיללת בקול רם. עד שהשיבו את רחנה במים קרים.
 והוא זיל ישב כגור בחדרה, ישב ועטן את סקמרתו ועיניו - בשמי קורה...

והכל היה ללא הועיל. הוא זיל התפשט את עצמו מן העולם הזה לנמר, וזיה מסגף את עצמו שלא כדרך הטבע. פניו דלו, והקנו היה הולך ומלבין מינו.

ליזם, וכל היזם הוא יושב סגור בחדרו, יוצא הוא רק מדי שבת בשבת, מניד דברי
תורה, וכדבריו היה מסעמע סחר סמיר ונורא... ואחר־כך הוא שב לחדרו ולא יותר.
וכתו של ר' אהרן היתה הולכת ומסקה מיום ליום ורוחה נבקה בקרבתה מניה.
הזריקו חללו, והיתה יושבת וכוכיה כל הימים באין הסונות, ועיניה האדימו מבכי:
ונעטו חלפות ורכות.
והקללה נתקימה:
ר' אהרן לא ראה נחת בבתו מיהודה...
אוריסת, תרע"ו.

הָאֵם הַזְּקֵנָה.

ימים מועטים קודם פטירתו של בעלה ישבה חנה-לאה ליד מטתו והסתכלה בסניו הצנופים מחמת חולי, שתוריקו וקשרו את קרבת המות. עיניו היו עצומות, נדמה לה לחנה-לאה, שמתגמנם הוא. נאנחה בחשאי ועיניה זלגו דמעות. ובו ברנע הקיץ החולה ושאל:

— חנה-לאה, למה תבכי?

הזקנה סהרה לסחות דמעותיה וענתה מתוך בעתה:

— רק נדמה לך... לא בכיתי כלל...

אך החולה היה כאילו לא שמע את התנצלותה, והוא הוסיף ואמר:

— לא ישנתי... אך עצמתי עיני מתוך הרהורים... הרהרתי כך... הלואי שיתן לך אלהים כח לעמוד ברשות עצמך... טוב טוב לך שתדורי בביתך לבדך... כבר אמרתי לך פעמים רבות: איי האכות והבנים צריכים ויכולים לדור יחדו... אין נחת... אין כבוד...

הדברים יצאו מפיו בלחש, למקוטעין, חנה-לאה הסתה אזנה והקשיבה, ונענעה בראשה לאות-הסכמה, ותמהה מאד על בעלה, שכוהיר עליה מסני הבנים.

לאחר פטירתו של בעלה, כשכבאו השכנות ביסיה-אבל לנחמה, שדלו אותה בדברים, שמוכ לה להכניס אל ביתה את בתה דבורה, כדי שלא תהא נלמודה. אך חנה-לאה שמרה בלבה את דברי בעלה קודם פטירתו והתאמצה לקיים אותם.

ואולם מקץ חדשים אחדים תקפה עליה הכדידות ונכרה עליה העצבות. חייה לא היו חיים, באין איש בבית. מה מעם יש, למשל, ב„קידוש והבדלה“ ששומעים אותם מפיו של שכן? או מה הנאה יש בסעודה-של-שבת, כשאין „זמירות“ בין הבשיל לתבשיל?

לפיכך נמלכה חנה-לאה והלכה לבית-הקברות ושפכה את לבה על קבר בעלה, ובקשה ממנו מהילה, על שאינה יכולה לקים את צוואתו.

וכששבה לביתה, נדמה לה, כי היא רואה את בעלה מוטל במטה ונותן עיניו בה ומנענע בראשו כאומר: "הרי רק לשובתך נתכונתי... ואם דעתך נחה בכך, עשי כטוב בעיניך..."

בעלה של חנה-לאה היה חולני כל ימיו, וכל פרנסת הבית היתה עליה. אך היא האמינה באמונה שלמה, בי רק בזכותו של בעלה, שהיה יושב ולומד תורה, היה הקדוש-ברוך-הוא מזמין לה פרנסה. חנותה הקטנה היתה מלאה קונים, אף-על-פי שסמוך לה היו כמה וכמה חנויות גדולות ויפות ממנה. ולא עוד, אלא שלא ידעה חנה-לאה מימיה כל מחלה וכל כאב, אף כי יושבת היתה תמיד בטחב ובצנה. אין זאת כי זכות תורתו של בעלה עמדה לה.

עתה לאחר שנפטר – קפצה עליה פתאום הזקנה עם כל תולדותיה. עיניה נעשו כרות, שעול תדירי תקף עליה, והיא חשה ברנליה, ביחוד בימות החורף. רק שלש או ארבע שנים היא דרה יחדו עם בתה דבורה, וחנה-לאה נודקנה כל-כך, עד שהיא רואה את עצמה כמיותרת בעולם, אמנם הבית ביתה, החנות חנותה, וכל בני-הבית, בתה, חתנה, נכדיה, זהירים בכבוד-אם, ולא עוד אלא שחכבים אותה ושומרים עליה. ובכל זאת תש כחה של חנה-לאה מיום ליום. היא רואה בחוש, כי משנפטר בעלה נכתלקה ממנה זכותו, והרי היא עוברת ובטלה מן העולם.

חתנה, בעלה של דבורה בתה, הוא מלמד-תינוקות ועני מדוכא כל ימיו. בכלל הוא ביש-נדא, משתכר מעט, ואלמלא אשתו שנושאת-זונתת בשוק, לא היה הבית מחפזנס. ולפיכך היא המוציאה-זה-מביאה בבית ומושלת על אישה. ופעמים שהיא באה לידי כעס, מגדפת את בעלה ומקללת את בניה, צועקת ואומרת: – הכח אבנים כחי?... למה המלתם עצמכם כלכם עלי?... לנו ממני... לא אוסיף עוד לשאת משאכם...

ובשעות אלו נדמה לה לחנה-לאה, כי הדברים האלה מכונים אליה. הן היא אוכלת ואינה עושה. ואף-על-פי שבתה לא סנעה מעולם בכבודה אסילו בדבור קל, היא רואה את עצמה כנעלבה ומשתדלת לצמצם את עצמה. כמה פעמים, כשבתה שואלת אותה: "אמא, כבר אכלת?" היא עונה: "הן, הן", אף כי לא בא עוד אוכל אל פיה. ובשעת מנוחה, כשדבורה פורקת מעליה את עול הדאגות-של-פינסה, היא מסתכלת בפני אמה ואומרת, פעמים אל עצמה, ופעמים באוני בני-ביתה או שכנותיה:

– אוי ואכזי לי! ראו נא את פניה כמה דלו!... נצטמקו כגיל... אין זאת
כי תלה היא... מה לעשות? מה לעשות?...?

באהד מימי סוף־הקיץ באה אל העיר הקטנה, על קבר אבותי. בתה הצעירה
של חנה־לאה, רוזה, זו שדרה בכרך. היא באה אל עיר־מולדתה לבושה בטי משי,
סקושה בכל תכשיטיה, כדי להראות את עשרה לבני עירה. זה כשתי־עשרה שנה
שעזבה את עיר מולדתה, ועתה היא רוצה להראות בימי עשירותה, שרכשה לה
בסחיד ימי נעוריה.

ברנצ הראשון שראו עיניה את אמה שנפלה על צוארה מתוך נשיקות
רטובות מרמעה, ספקה כסיה ובקול רוח צער, מעורב במין תוכחה, שאלה את
אחותה בלחש:

– רבורה, מה היה לאמנו?... למה את מחשה?...?

זו נדה וענתה:

– מה יש בידי לעשות? ודאי שצריכה היא מפול, אבל הלא עיניך רואות...
רמזה לה על העניות שמציצה מכל פנות הבית, נטולת כחו של אדם ומפילה
עליו את הנקמה.

וביום המחר, לאתר ששבה הבת העשירה מבית־הקברות ולבה רך מן הדמעות,
שישבה על קבר אביה ומרוכך מדבריה־מוסר, שהשמיעו באזניה הגשים, על
שעזבה את אמה לטע ברעב, סנתה אל אהותה ואמרה בהחלטה:

– כהר אני נוסעת לביתי ואמי תסע עמי.

רבורה נבאלה קצת וענתה:

– חוששת אני... הרי אמנו לא עזבה מימיה את עירה הקטנה, ואך הוכל

לחיות בנכר?

– בנכר? – הפסיקה האחות העשירה מתוך תרעומות – הלא בביתי עתידה

היא לדור. כלום נכריה אני לה?

רבורה נסתה להמתיק את דבריה ואמרה:

– חסד־שלום... כלום אני מבינה, שנביתך לא תהא אמנו חסרה כלום?...?

אלא אני אומרת, שיסה לזקנה שכמותה לשבת במקום מגוריה... וכי מה הם
צרכיה?... אילו שלחת בשבילה בכל חודש וחודש כמה שתשלחי, היתה יכולה
מה לחיות בנח ונחת...

האחות העשירה נכנסה לתוך דבריה, ענתה ואמרה:

– לשלוח כסף קשה... העתים נעשו רעות... אבל בתוך הוצאות־הבית לא

ניכר, כשמועד עוד איש אחר. משני השולחן שלי – הוסיפה העשירה ביהירות – יכולה להתפרנס משמחה שלמה.

דבורה נסתה עוד הפעם כחה להשיב את אהותה ממהשבתה.

– אבל – אמרה כמו לעצמה – קשה לי לתאר, כיצד תוכל אמא להיות באין נכדיה לסניה... הרי היא כרוכה כל-כך אחריהם, כמו שהם כרוכים אחריה... ואין כל פלא... הלא על ברכיה נולדו, לעיניה גדלו, ולא עבר יום שלא נראו לסניה... כאן נעלבה האחות העשירה עלבון גדול: ענתה מתוך כעס עצור:
– אין אני יכולה להבין... הרק בניך שלך הם נכדים, ובני שלי אתם נכדים לאמנו? ...

נסתחמו מענתיה של דבורה ואמרה בדרך גמר:

– מילא... מצאלה את אמא... אם היא רוצה לנסוע... כלום למונתי אני מתכונת? ...

הימים הראשינים לשבתה בבית בתה הצעירה היתה חנה-ללא כחולמת. הבית המרוח עם רחישו המהודרים ועם כליו המפוארים נראו בעיניה כארמון של ה, פריץ, זה שהיו מספרים עליו נפלאות בעיירה הקמנה.

היא היתה פוסעת על גבי הרצפה הממורטת בזהירות יתרה, כאילו דרכו הנליה על גבי לוח של זכוכית. מתיראת היתה לשבת על גבי הכסאות המרופדים משי ירוק ועומדים מסביב לשולחן מקושט.

פעמים, כשהיתה נשארה לברה בבית, היתה עוברת אט על פני החדרים, מתבוננת אל הכלים היפים שלא ידעה שמושם, נונעת באצבעותיה בדברים יקרים שנראו בעיניה מוסלאים, לוחשת בשפתיה אמרי התפעלות ומתרהרת בלבה: „הלוואי שאזכה לראות עשירית מזה בביתה של דבורה.“

בבית הגדול הזה יחדו לה חדר לעצמה, שבו מצאה חנה-ללא מקלט בכל שעה, שחיו באים אורחים ויושבים לשחק בקלפים או לעסוק בשיחות-חולין, שאינן מבנות לה.

בכלל ראתה חנה-ללא, שבתה משתדלת לשפר את חייה ולהמציא לה כל מחסורה. עוד בימים הראשונים לבואה הלכה עמה רוחה אל בית-כנסת סמוך ויחדה לה שם מקום להתפלה.

– גם סה בכרך – אמרה לה בתה מתוך צחוק של חבה – יש אלהים ויש שערי-שמים ואת יכולה להתפלל בכל יום, כמו בעירנו הקמנה.

הבית הוא מלא כל טוב, חנה־לאה יכולה לחיות ברוח ובכבוד. בלי דאגה וכלי עצב. היא רואה ומבנה, כי חתנה, בעלת של רחה. יש לו עסקים טובים, וכסף לא נחשב כלל בבית. גם הוא גם אשתו אינם קמצנים ומסרנסים אותה בעין יפה.

ובכל זאת אין חנה־לאה רואה נחת בחייה אלו. אין היא יכולה לעקור מלבה את הרגש, שאוכלת היא סה לחם חסר, שמתפרנסת היא כמו מן הצדקה. הם נותנים צדקה לעניים רבים, ואף אני בתוכם.

כמה פעמים הרהרה חנה־לאה בלבה: „הלא רוזה בתי היא, ריזילי שלי, ששפחתי ורביתי, ולמה זה איני השה אליה שום קורבה?...” גם הילדים שלה אינם קרובים ללבה כילדיה של דבורה. „אסור מפני שמסונקים הם ואינם נוקקים לרחמיה. וחתנה, בעלה של רחה... חנה־לאה מתעבת את פניו השמנים והמנולחים, „פני גוי, אף כי מסביר הוא לה פנים ומדבר אליה רכות ושואל תמיד לשלומה. ולסיכך עלה על לבה של חנה־לאה כמה פעמים לשוב אל עיר־מולדתה. תקפו עליה הנענועים. כמה היא משתוקקת לדבר עם דבורה בתה, לחבק ולנשק את הילדים שלה, לראות את פני חתנה. ביחוד חזקו הנענועים בימי השבתות, ואז היא סחליטה „לשוב אל ביתה. אך במוצאי־שבת היא נזכרה בדלות המקנת בביתה של דבורה בתה, בפרוסת הלחם שאינה מספיקה, ואז היתה דוחה את נסיעתה „עד אשר ירחם ה'.

מן היום הראשון שנבאה חנה־לאה לדור בבית בתה העשירה היתה שרזיה בעולמה המיוחד, שהצטמצם בהררוריה על דבר דבורה בתה ועל דבר עיר־מולדתה. היא לא ידעה, אף לא השתדלה לדעת, את הנעשה בבית. הכל היה זר לה. העסקים, השיחות, המנהגים, האורחים – כל אלה היו רחוקים מלבה ומהבנתה. היא בקשה איזה ענין בבית למסל בו, כדי להסיני שעמומה ולהתקרב קצת אל מקום דירתה, אך לא מצאה מאומה. בבית־המבשלות לא הניחו לה לעשות דבר. לא נאה לך, אמר – אמרה לה רחה. ושני הילדים, נכדיה. בן ובת, היו מרוחקים ממנה. מפני שהיא לא הבינה לשונם והם לא הבינו לשונה.

רק כעבור חדשים אחדים לשבתה אירע בבית דבר, שהנה־לאה לא יכלה כדרכה, להסיה דעת ממנו ולאמר, כי אין זה נוגע אליה. בתה רחה חלתה... היא הלכה לשאול כרופאים... שככה במטה... על השלחן נראו צלוחיות... נשמעו אנהותיה ונחיתותיה של החולה... חנה־לאה חרדה. לב אם התעורר בקרבה. נכנסה לחדר בתה ושאלה לשלומה.

– מחלת נשים – ענתה הבת בקיצור.
הנה-לאה הסתכלה בסני בתה, נחנה ולחשה על אונה:
– לפי דעתי הרי...
על סני הבת נראה חיוך בענותה:
– רב לי...
ולאחר זמן-מה, כשניכחה הנה-לאה, כי השערותה אמת היא, אמרה אל בתה
מתוך ניל, כמצחח:
– הלא אמרתי לך... נזכה ל, מזל-טוב... בשעה מצלחה...
– מה שמחה יש כאן? – ענתה הבת כמרוגת.
רצתה הנה-לאה להוכיחה בדברים על שהוציאה מפיה דוסי כזה. אך מפני
בתה זו ניטל ממנה כח-הדבור. אילו היתה דבורה בתה מוציאה מפיה דבור כזה,
היתה מקבלת ענשה מפי אמה כראוי לה.

כשמלאו ימיה נמעה רחה מביתה, וביום המחרת בשרו לה להנה-לאה, כי
בתה ילדה בת. הזקנה נבוכה, בקשה לראות את פני היולדת בו ברנע, אך אמרו
לה, כי רק ממחרת יתירו לה להכנס לבית-היולדות, שבתה שוכבת שם.
כל אותו היום היתה הנה-לאה שרויה בצער. שמונה ילדים ילדה דבורה בתה,
וכולם נולדו על ברכיה. בשעה כזו היש רוסא נאמן יותר מאם? וכאן הרי היא
כורה בעת-קשה כזו לבתה...

כעבור שבעה ימים חזרה היולדת לביתה, ועמה באה מינקת, אשה בריאת-
בשר ובעלת פנים יפות. הנה-לאה נמלה את הילדה בזרועותיה, נמסה אותה, הסתכלה
בפניה הזעירים, אמצה אותה אל לבה. על-ידי פעוטה זו נעשתה לה בתה קרובה יותר,
וכל הבית לבש בעיניה צורה של בית-קבע לה. קודם חשבה אותו רק לדירת-ארעי.
ושמחה גדולה שמחה הנה-לאה, כשיחדו לילדה עם מיניקתה את החדר המפולש
לחדרה. היא תהא סמוכה לנכרתה הקטנה, תשניח עליה, תמסח אותה, תמסל בה.
הילדה הקטנה באה לעולם חולנית ורפת-אונים. והנה-לאה נתמלאה רחמים
רבים אל היצור החלש הזה, „שגם לצעוק לא היה בו כח“. והיא תמהה מאד, על
שבתה, אם הילדה, עזבה אותו בידי המינקת ורק לעתים-רחוקות היא נכנסת לשעה
קלה לראותה, „כאילו לצאת ידי חובת אם“.

בלילות היתה הקטנה מקיצה בבכי והמינקת לא התעוררה משנתה, ורק הנה-
לאה היתה יורדת מעל מטתה ונחפזת אל עריסת הילדה לנענעה ולהשקיטה. „אף-
פעם אחת לא באה האם בלילה, לראות איך התינוקת ישנה. הלב אין לה?“

יש אשר חלתה הקטנה, וחנה-לאה היתה שרויה בחרדה ומבקשת תרופות, אך האם היתה שקטה, ולא עוד אלא שלגלגה על האם-הזקנה, שהשקיעה כל חייה בנידול החינוקת... „היא אינה אוהבת את הילדה“ – הרהרה חנה-לאה כמה פעמים – „מה רעה מצאה בפעוטה זו? כלום היא אשמה שחולנית היא ופניה צנומים וכל נוסה מחלדל? אדרבה, לפיכך צריך לסגל בה יותר, כדי להחלימה.“

פעם אחת הלחה הקטנה כליכך, עד שהנה-לאה התמלאה מהד למראיה... היא ישבה כל היום וכל הלילה ליד עריסת נכדתה ושמרה עליה.

דוקא באותו ערב הלכו כל בני-הבית, וגם רחה בתוכם, אל התיאטרון, כאילו לא היה דבר.

לב חנה-לאה היה מלא כעס ומרירות על אכזריות זו של בתה, עד שנמרה לנדף אותה בפעם הזאת כראוי לה. גם סדרה בלבה את מענותיה. „הן גם בלב אפי-חורנת יש חמלה יותר.“ „מי שאינו מרחם על בנית, סימן הוא שאין לו לב יהודי.“

אך בני הבית שבו לאחר חצות הלילה, וחנה-לאה דחתה את השיחה עם בתה ליום סחר. בינתיים הוקל לה לילדה החולה, ומתוך שמחה שכחה חנה-לאה את כעסה. ואולם כל עמלה של האם הזקנה עלה בתהו. הקטנה לא האריכה ימים. רק

חדשים מעטים חיתה. ולאחר מחלה קצרה מתה.

חנה-לאה לא משה מחדר התינוקת במשך כל אותם הימים שחלתה, עד שיצאה נשמתה. לבה היה מלא צער מעורב בחמה. וכשנכנסה האם להדר הקטנה בשעת נסיסתה והסתכלה בפניה, אף הוציאה מספחת לבנה והנישה לעיניה, הרנישה חנה-לאה שנאה עזה אליה ואמרה לנרש אותה בנדוף.

ולאחר שמתה הילדה לא התמלאה עוד חנה-לאה על שכל הדבר עבר בחשאי. לא בכו הרבה, לא יללו, אף סימן של אבלות לא נראה בבית.

אך בלילה שאחר הקבורה, כששכבה חנה-לאה בחדר אחד עם המינקת, שלא הכפיקה עדיין לעזוב את הבית, שמכה לפניה את לבה:

– אנשים אין לב הם בני הכרך.

– כך, כך – הסכימה המינקת.

– בת יש לי בעיר מולדתי... שמונה ילדים לה, יאריכו ימים... כשנולד ילד גדלה השמחה בבית... הן מתנת אלהים היא... ובשחלה ילד לא ידעה האם מנוחה... שכחה את כל העולם... וכאן... אל יהשוב לי אלהים לעון... למה נותן הוא ילדים לאל? ... המינקת נענעה בראשה ואמרה:

– העשירים אינם שמהים בילדים, זה הוא ענין לעניים. אלה אין להם תענוגת אחרים, אבל העשירים יש להם מלוא כל העולם, ולמה להם ילדים? הילדים מפרידים אותם, מכבידים עליהם, נוטלים מהם זמנם.

חנה-לאה שמעה את הדברים ומשכה בכתפיה, כאילו ספרו לה על דבר מין
בריות משונות, שיש להן לב אחר ונשמה אחרת מו של בני-אדם.
המינקת הוסיפה לדבר:

— הרי אני באה לבתי ה„מַרְמוֹת“ ויודעת את מנהגיהן... הן עושות כל
התחבולות שלא ללדת בנים... פעמים שחן נענשות על-כך בחליים ונס במיתה...
ופעמים שאין התחבולות מועילות, ואזי בא לעולם ילד תולני ומנוגע, שסופו למות...
כך הן ה„מַרְמוֹת“ בימינו!

המספרת רקקה מתוך כז ובחילה. וחנה-לאה לא האמינה למשמע אוניה. אך
סתאום נציץ רעיון במוחה, שהרעיד את כל גופה והטיל עליה מין אימה.
המינקת כבר שקעה בתרדמה וקול נחרה נשמע על פני החדר, אך חנה-לאה
לא יכלה לנמ. היא התהפכה מצד אל צד, שכבה והרהרה, העלתה בדמיונה את
מנהגי בתה בימים שהלכה לשאול ברופאים, נזכרה בקטע-שיחות, שלא הבינה אז
פירושה, והחשד נבר בלבה, כי המינקת דברה אמת...

ממחרת בבוקר ירדה חנה-לאה מעל מטתה, התחילה צוררת את חמצייה
ומכינה עצמה לדרך. וכשנפגשה שעות אחדות אחר-כך עם בתה, חזו שאלה אותה
בתמרון: „מה זאתי?“, ענתה חנה-לאה בקיצור: „אני נוסעת היום לביתי“.

רוזה עמדה משתוממת, הסתכלה בסני אמה ושאלה בקול מלא עלבון:
— וכי מה חסרה את בביתי? כלום פגעו, חס-ישראל, בכבודך?
חנה-לאה הרימה אליה את עיניה וענתה מתוך זעזוע-נפש, שנשמע בו בכי חנוק:
— אם אסתריל, עליה השלום, היתה מיותרת לך בביתך, וראי שאני נס-כך
מיותרת סה... את נרמט במיתתה של אסתריל...

האשה הצעירה נבוכה. פניה התאדמו ולא ירעה מה לדבר.
זקורם נסיעתה של הזקנה, כשאמרה רוזה לתת לאמה כסף, דחתה אותה
בנויסה ואמרה מתוך כעס עצור:

— אלהים יעזר לי בלעדיך... מידי רצח-נית איני רוצה לקחת מאומה...

בעיר מולדתה לא דברה חנה-לאה על אדות בתה מאומה כאילו התבישה בה.
וכשהיתה דבורה בתה מעתירה עליה לספר לה, כיצד חיה אהותה ואיך מגדגי
ביתה, היתה חנה-לאה מסרבת ועונה:
— אל תקנאי בה, בתי... אין לי נחת ממנה... מה יש לה מכל עשירותה?...
מוטב שתחדלי... לבי מר לי..

עם מנחת-ערב.

...ואני עם מנחת-ערב דם שכבתי
אמוף תרעמת-עד ושכונח-אל
וכנף השממה חופפה על מחשבותי
וקתוחות לקראת נפשי נרעות-צל.
והנה למראשותי קרוב השקיעה,
נופס חן ארנמן על הקיר;
והדרי נפשי מלאו חרדת קמיהה
בתרדת בית-י: לפני השיר...
ואחרד מן הדממה ובחפזון,
אף פנה שמאל ומין: אי מנה?
ויהי לי גלוי-שכינה ללא חווי
ואפל גלוי-עינים ואלם-ם:
ואני ככלות אל גיל האור השתור
נחליתי גצח וכל מאדי דוי:
על מה בלי חדות-אור נבראתי מאור,
הקדשתי גביא-ובלי דבר יי?
ותהי כלות-נפשי לי לרגו יומם,
ולבלהות-שחור בלילות קשי-חלום:
ימננבי חוון לצו לי במקומם
תרננו אחריי: דרך אורר יום:

סוד גא אני — ואמר: לקגם — ודון:
נמדיר־דשע הם בלי שם גיד!
הבחו להם—ורוחי כם לא ידון.
אני חשבים אלך ורפי לכה.

אשירה גא לאפל שיר אסלה.
אשירה גא לאלמון שירת שכול:
יש פתק ממאיר גם בינן תרעלה
ותגחום אקור יש בחקר-כל...

אך רבו לי הימים ללארועם
ולילות כבד־שקמה הבהו לב;
כה רשלי נמר ריחו, דל מטעם —
אקטנו וכלי תקנה עוד לכאב.

ועתה מה תוחלתי עם ערבים?
לו עאב־תחננו רך בתפלה צום?
לו דמקה אחת לאיר קבות־עינים
ולכל מדא־בי הנם — מליחתיהם...

גְלוֹי וְכֶסוּי בְּלִשׁוֹן.

בני-אדם זורים בכל יום לרוח, בכונה ולפיתומם, מלים חמרים חמרים, אותן
זאת צרופיהן השונים, ורק מועטים מהם ידעים או פעלים על לב, מה היו המלים
ההן בימי נבורתן. כמה מאותן המלים לא באו לעולם אלא אחרי חבלי-לידה קשים
וממושכים של דורות הרבה; כמה מהן הבהיקו ככרקים פתאם ובטיסה אחת האירו
עולם מלא; דרך כמה מהן נמשכו ועברו מחנות מחנות של נשמות חיות, נשמה
הולכת, נשמה באה, וכל אחת הניחה אחריה צל וריה; וכמה מהן שמשו נרתיקין
למיכניסמוס דק ומורכב מאד של מחשבות עמוקות והרגשות נעלות בצרופי-צרוסיהן
הנפלאים ביותר. יש מלים - הררי-אל ומלים - תהום רבה. יש שבמלה קטנה אחת
נגזזה כל תמצית חייה, כל השארת נפשה של שיטה פילוסופית עמוקה, סך-הכל
של חשבון-עולם שלם. יש מלה שהכריעה בשעתה עמים וארצות, מלכים הקימה
סכסאוחם, מוסדות ארץ ושמים הרניזה. והנה בא יום והמלים ההן ירדו מנדולתן
והשלכו לשוק, ועתה בני-אדם מנגלגלין בהן מתוך שיחה קלה כמי שמנגלגל בעדשים.
היש לתמוה על כך? אין מחרתין אחרי מרות הטבע. כך מנהגו של עולם:
מלים עולות לנדולה ומלים יורדות ונעשות חולין, ובעיקר הדבר, הרי אין לך בלשון
מלה קלה שלא היתה בשעת לידתה גלוי-נפשי עצום וטרא, נצחון גדול ותשגב
של הרוח. בשעה שנדהם, למשל, אדם הראשון מקול הרעם - „קול ה' בכת, קול
ה' בהררי - ובנסלו על סניו, מפה תמהון ואחוזי חרדת-אלהים, פרצה או מפיו
מאליה - נאמר, בחקוי לקול הטבע - מין הברה פראית, מעין שאנת חיה, קרובת
לקול „קרר - זה הנמצא בשמות הרעם של הרכה לשונות - האם לא הביאה קריאה
פראית זו נאולה גדולה לנפשו הגדהמת? האם בקריאה זו, הד נפש שנודעועה לכל
מעמקי מצולותיה, נתגלה מנורת היצירה מחרדתה ומצהלת נצחונה בשעור פחות
מאלה המתגלות בבור מצלחי בעל תוכן נשגב, שעלה ביד אחד החזים הגדולים
בשעת עליית נשמה? האם באותה הברה קלה, נרגר המלה העתידה, לא נכרכת

מסכת פלאים של הרגשות - בראשית, הרגשות עזות בחדושן וכבירות כפראותן, מעין חרדה, פחד, השתוממות, הכנעה, התפעלות, התעוררות לעמד על נפשו ועוד ועוד כאלה? ואם כן הוא, האם לא היה אדם הראשון ברנע זה אף הוא ציר וחזה נשנב, בורא על-פי אינמואיציה ניב-שפתים, וניב נאמן מאד - על-כל-פנים לנבי עצמו - לועזעים נפשיים עמוקים ומסוככים? וכמה מן הפילוסופיה העמוקה, כמה מן הגלוי האלהי - כמו שכבר העיר על זה חכם אחד - היה בדבור הקל, אני, שהוציא אדם הראשון מסיו?

ואף-על-פי-כן, הנה עינינו הרואות שמלים אלה, ורבות אחרות כיוצא בהן, עומדות מובלעות בלשון - ולא כלום. הנפש כמעט שאינה נפנעת מהן. תוכן נאכל וכחן הגמשי פנ או נגנז, ורק קליפותיהן, שהושלכו מרשות היחיד לרשות הרבים, עדין עומדות בלשון ומשמשות אותנו שמוש רפלקטיבי ומרושל בנבולות מצומצמים של הניזון ומשא-ומתן הברתי בתור סמנים חיצוניים והמששות לדברים ולמראות. הדבר הגיע לידי כך, שלשון האדם נעשתה כשתי לשונות, שנבנות זו מהרבן זו: לשון פנימית, לשון היחוד והנפש, שהעיקר בה, כמו במוסיקה, ה, איד, לחד - במדור השירה, ולשון חיצונית, לשון ההמששה וההכללה, שהעיקר בה, כמו במתימטיקה, ה, מה, לחד - כמחיצת ההניזון. ומי יודע, אולי כך יפה לאדם, שיהא יורש את קליפת המלה בלא תוכה, כדי שיהא ממלאה, או מוסיף בה, כל פעם מכחו שלו ומורית בה מאור נפשו הוא. רוצה אדם בקב שלו, ואלו עמדה המלה הדבורית כל ימיה במלוא כחה וזהרה הראשון, אלו היתה מלוחה תמיד כל אותה הפסליא של הרגשות ומחשבות, שנקשרו בה בימי נבורתה, אפשר שלא היה שום, חי מדברי בניע לעולם לידי גלוי עצמותו ואור נפשו שלו. סוף-סוף כלי ריקן מחזיק ומלא אינו מחזיק, ומה אם המלה הריקנית משעבדת, המלאה לא-כל-שכן.

על מה יש לתמוה? על אותו רגש הבמחון ועל אותה קורת-הרוח, שמלויים את האדם בדבורו, כאילו הוא מעביר באמת את מחשבתו או את הרגשתו המובעת על טימטוחות הדרך נשר של ברזל, והוא אינו משער כלל, עד כמה מרופף אותו הגשר של מלים, עד כמה עמוקה ואפלה התהום הפתוחה תחתיו ועד כמה יש ממעשה הגם בכל ססיעה בשלום.

הרי הדבר ברור, שהלשון לכל צרופיה אינה סכניסה אותנו כלל למחיצתם הפנימית, למהותם הנמורה של דברים, אלא אדרבה, היא עצמה הוצעת בפניהם. מחוץ למחיצת הלשון, מאחורי הפרגוד שלה, רוחו של האדם, המעורטלת מקליפתה הדבורית, אינה אלא תוהה ותוהה תמיד. אין אמר ואין דברים, אלא תהיה עולמית, "מה" נצחי קפוא על השפתים. באמת אין מקום אפילו לאותו "מה", שיש במשמעו כבר תקוה לתשובה, אבל מה יש שש? - בלי מה - כלום פה מלדברי. אם בכל-

זאת הניע האדם לידי דבור ודעתו מתקררת בו, אין זה אלא מטדל פתרו להשאר רנע אחד עם אותו ה.תהו האפל, עם אותה ה.בלימה, פנים אל פנים בלי חציצה. כי לא יראני האדם וחי' - אומר התהו, וכל דבור, כל גרנד של דבור, הוא כסוי מסדו על קורטוב של "בלימה, קלסה נועלת בתוכה טפה אפלה של "תיקי' נצחי. שום סלה אין בה בטולה הנמור של שום שאלה, אבל מה יש בה? - כסויה. אין נסקאמינה מה היא אותה המלה, החליסוה באחרת, ובלבד שיהא בה לסי-שעה כדי כסוי חציצה. שתי אחיות צוררות, משתי קצוות מקבילות, המוסיקה האלמת והמתימטיקה המסקנת, מעידות כאחת על המלה, שהיא "לאו דוקא", שאינה אלא מין רקמת תהו; אלא כשם שהגופים נעשים מורגשים לעין ומסוימים במצריהם על-ידי שהם חוצצים במקומם בפני האור, כך המלה מקבלת ישותה דוקא על-ידי כך. שהיא סותמת כנגדה נקב קטן מאותו התהו והוצצת בפני אפלתו, שלא תהא זו מפעפעת ויוצאת עליה לשמש את תחומיה. היושב יחידי באשך-חושך ואפלה ומרתת, משמיע קולו לאזניו: קורא את, שמעי' או מצמצף בשפתיו. למה? "סנולה" היא להסיח דעתו ולהסיג פחדו. וכך המלה הדבורית - או שמה שלמה של מלים - כחה אף היא לא בתכנה המפורש-אם בכלל יש כזה - אלא בהסת-הדעת הכרוך בה. העלמת-העין היא סוף-סוף המקלט הקל והנוח ביותר, אף אם מדומה, מפני הסכנה, ובמקום שפקיחת העינים היא נוסה הסכנה, הרי אין לך גם מקלט בטוח הימנה, ויפה עשה משה שהסתיר פניו. ומי יודע, אולי באמת הדבור שמבראשית נורק לא מבין שנים, בין אדם לחברו, בתור כלי-שרת חברותי, מעין דבור שלא לשמו, אלא דוקא מפני האדם היושב יחידי, בין אדם לעצמו, בתור צורך נפשי, מעין דבור לשמו נרידא, בחינת "בתוכי ישתומם רוחי ועם לבבי אשיחה"... לא נתקררה דעתו של אדם הראשון עד שהשמיע את עצמו לאזניו. ואולם אותו הקול שמבראשית, שהעלה את הכרת האדם טמצולת התהו - הוא עצמו עמד פתאום כקיר מבדיל בין האדם ובין מה ש"מעבר הלו", כמי שאומר: מעתה, אדם, יחי' פניך סבונים רק כלפי מה ש"מכאן ואילך". אחר-כך אל תביט וב"מופלאי אל תציין, ואם תציין - לא תועיל, כי לא יראה האדם את ה.תהו פנים אל פנים חחי. תלום שנשכח - לא קבר עוד. אל ה.תהו תשוקתך, והדבור ימשול בך.

ובאמת אין, הדעה והדבור "שולטים אלא במה ש"מכאן ואילך, בר' אמת של מקום חמן. אך בעלם יתהלך איש, וככל אשר יתקרב אל האור המדומה של פניו, כן יגדל הצל מאחריו וכן לא ימעט האופל מכל סביבותיו. "מכאן ואילך" אולי יש לישוב את הכל; בדחוק או ברחוק, אבל יש לישב. העיקר, שלא ישאר חלל ה.דעה של האדם רנע אחד סגני בלא מלים צפופות ורצופות זו אצל זו

בקשקשי השריון, ללא ריוח בינתים כחוש השערה. נר הדעה והדבור – הגהלת והשלהבת – נר תמיד לא יכבה. ואולם אותו השפח של „מכאן ואילך“, השרוי בתחום האור המדומה – סוף־סוף במה נחשב הוא לעומת ים האינסוף של אופל-העולמים הנשאר עדין, ושישאר תמיד, מבחינת הוֹיֵן. וסוף־סוף הלא דוקא אותה האסלה הנצחית, זו המטלת אימה כליכך – הלא היא היא לבדה שמושכת אליה כל ימי עולם את לב האדם בסתר ומעוררת בו נעגועים כמוסים להציץ בה רגע קטן. הכל יראים ממנה והכל נמשכים לה. כמו פינו נבנה עליה מחיצות של מליס-מליס ושמות-שמות להעלימה מן העין, ומיד הצפרנים חוטטות וחוטטות באותן המחיצות, כדי לפתוח בהן אשנב קטן, סדק כל שהוא, ולהציץ דרך שם רגע אהר אל מה שמעבר הלוי. אולם, אהה, שוא יגיעת אדם! בו ברגע שהסדק נפתח לכאורה, – והנה חציצה אחרת, בדמות מלה או שמה חדשה, עומדת פתאום במקום הישנה וחוסמת שוב את העין.

וכך אין לדבר סוף עד העולם. מלה הולכת ומלה באה, שמה עולה ושמה יורדת – וה„תיקו“ הישן והנצחי בעינו עומד, לא ישחנה ולא יתמעט. נתינת שטר על החוב, או רשימתו בפנקס, איננה עוד פרעון החוב: סורקת היא רק לפי-שעה את משאו מעל הזכרון ולא יותר. והוא הדין בדבור ההחלטי, כלומר, בקריאת שם וקביעת סדרים וסגנים למראות וצרוסיהם. שום תשובה לשאלת המהות אינה מובלעת ועומדת ממילא בדבור סתם. אפילו דבור של תשובה־בהדיא אף הוא אינו באמת אלא נוסח אחר של השאלה עצמה, „בתמידה מתורגם, בניחוחאי, פגנון של כסוי במקום הגלוי. אלו באנו להפשיט את ה„תוך“ הגמור, האהרון, של כל המלים והשמות, סוף סוף, אחרי מצוי אחרון, לא יעלה בידנו אלא שם אחד הכולל את הכל, שם בן ב' אותיות. ואיזה? עוד הפעם אותו „מהי הנורא, שמאחוריו עומד איה „איקס“ עוד נורא ממנו – ה„בלימה“. אבל בחר האדם לפורר את חבנו לפרורים קטנים, בתקת־שוא להקל בכך את הפרעון. וכשאין התקנה מתקימת, הוא מחליף מלה במלה, שמה בשמה, כלומר, נתן שטר חדש תחת הישן ודוחה או מרחיב לעצמו את זמן הפרעון. בין כך ובין כך – והחוב אינו בא לידי נבינא לעולם. מלה או שמה יורדת איפוא מגדולתה ומסנה מקומה לאחרת לא מפני שהורע כחה לנלות, להאיר, לבטל את ה„תיקו“, מקצתו או כולה, אלא דוקא להסך: לפי שנשחקה המלה או השמה מדוב מעד ומשמוש חמוט ואין בה עוד כדי כפוי והצלמה יפה, וממילא אין בה עוד כדי הסחה־הדעת לפי שעה. האדם מציץ רגע בסדק שנפתח, ולפתחו הגדול מוצא חנה שוב ה„תהי“ האיום לפניו, והוא קופץ וסוהם לפי־שעה את הסדק... במלה חדשה, כלומר, אהו ב„טולה“ הבדוקה לו סכבר, מאהוזה הקדמת, כמסיחה את הדעת לפי־שעה – והוא ניצול מן הפחד. ואל תתמהו

ה.כטלהי מועלת למאמינים בה, שהרי האמונה עצמה אף היא אינה אלא הסתד הדעת. האין דונטא קרובה לזה בין המדברים עצמם אדם, כל זמן שהוא חי ושואף ומתנועע ופועל – ממלא חלל, והכל מוכן, לכאורה; הכל אתי שפיר. כל שפף החיים, כל תכנם – אינה אלא השתדלות רצופה, יניעה בלתי פוסקת של הסח הדעת. כל רנע של „רדיפה אחרי“ הוא באותו רנע גם „פליטה סף – זזה, רק זה, כל שכרו. שכר רדיפה – פליטה. הרודף מוצא כל רנע את ספוקו לפי שעה לא במה שהשיג אלא במה שנמלט, והוא הנותן לו צל של קורת-רחו ובטחון לפי שעה. „כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון. אך הנה מת האדם – ותחלל נתרוקן. אין מה שיסיח את הדעת – והמחיצה נסתלקה. הכל נעשה פתאם בלתי מוכן. ה„איכס“ הנעלם משתרבב לפנינו שוב בכל מורא קומתו – ואנו יושבים לפניו רנע אחד על הארץ באסלה אכלים ודומם כאבן. אבל רק רנע אחד, לפי ששר של חיים מקדים פתימה לפתיחה, והוא סומין לנו מיד „כטלהי חדשה להסיח בה את הדעת ולהפיג את הסחר, ועד שלא נסתם הגולל על המת – וכבר נמצא אותו החלל שנתרוקן סתם שוב באחת מן המלות, תהא זו של הספר, של תנחומין, של פילוסופיה או של אמנה בהשארית הנפש וכדומה. הרנע המסוכן ביותר – גם בדבור וגם בחיים – אינו איפוא אלא זה שבין כסוי לכסוי, כשהתהו מנצנין, אבל רנעים כאלה מעמים מאד גם בשנת הלשון וגם בשנת החיים, ועל-פירוב בני אדם מרלנים עליהם ואינם מרנישים. שומר פתאים ה’.

ומכל האמור יוצא הבדל גדול שבין לשון בעלי פרוזה ללשון בעלי שירה. הללו, בעלי הפשט, סומכים עצמם על ה„צד השוהי ועל המשותף שבמראות ובמלים, על הקבוע ועומד בלשון, על הנוסח המקובל – ולפיכך עוברים הם את דרכם בלשון בטח. למה הם דומים? למי שעובר את הנהר על-פני קרח מוצק, עשוי מקשה אחת. רשאי ויכול הוא זה להסיח את דעתו לנמרי מן המצולה המכוסה, השוטפת תחת רגליו. ואלה שכנדם, בעלי הרמו, הדרש והסוד, רדופים כל ימיהם אחרי „הצר המיוחד“ שבדברים, אחרי אותו המשהו הבודד, אחרי אותה הנקודה, שעושה את המראות – וצורפי הלשון המכונים להן – כחטיבה אחת בעולם, אחרי הרנע בן-החלק שאינו גשנה עוד לעולמים, אחרי נשמתם היהודה וסגולתם העצמית של הדברים, כפי שנקלטו אלו ברנע ידוע בנפש רואיהם; ולפיכך מוכרחים הללו לברוח מן הקבוע והדומם בלשון, המתנגד למטרתם, אל החי והמתנועע שבה. אדרבה, הם עצמם מחויבים להכניס בה כל רנע – על-פי מפתחות מסורים בידיהם – תנועה בלתי פוסקת, הרכבות וצורפים חדשים, המלים מפרפרות תחת ידיהם: כבות ונדלקות, טוקעות

חורחות כפתוחי החותם באבני החשן, מתרזקנות ומתמלאות, שושמות נשמה ולובשות נשמה. בהמר הלשון בא על-ידי כך חלופי משמורות והעתק מקומות. תג אהה, קצו של יויד - והמלה הישנה זורחת באור חדש. ההול מתקדש והקודש מתחלל. המלים הקבועות כאלו נחלצות רנע רנע ממשבצותיהן ומחליפות מקום זו עם זו. וכינתים, בין כסוי לכסוי, מהבתב התהום. הדג סוד השמעתה הגדולה של לשון השירה. יש בה מגרית היצר של הרנשת האהריות, מן האימה המתוקה של העמידה במסיון. ולמה הל לו דומים? למי שעובר את הנהר בשעת המשרה על-פני נלידין מתגדנדים וצפים. חלילה לו להשהות את הרנל על נבי גליד אחד יותר מהרף-עין, יתר מכדי קפיצת-הרנל מגליד להברו הסמוך ומהברו לחברו. בין הפרצים מהבהב התהום, הרנל מתמוטט, הסכנה קרובה - - -

ואף-על-פי-כן גם מאלה יש שנכנסים בשלום מחוף זה ויוצאים בשלום אל החוף השני. לא את הפתאים בלבד שומר ה:

עד כאן על לשון המלים. אבל מלבד זה, "עוד לאלוהי לשונות בלא מלים: הגניגה, הבכיה והשחוק, ובכולם זכה ה, "הי המדברי. הללו מתחילים מסקם שהמלים קלות, ולא לכתום באים אלא לפתוה. מבעבעים ועולים הם מן התהום. הם הם עלית התהום עצמו. ולפיכך יש שהם מציפים ונורפים אותנו כהמון גליות ואין עומד כנגדם; ולפיכך יש שהם מוציאים את האדם מן הדעת או גם מן העולם; כל יצירת-רוח שאין ובה מהד אחד משלטה אלה, אין חיות חיים ודגני לה שלא באה לעולם.

3 אקטומב, 1915.

שְׁתֵּי אַנְדוֹת־פְּלָאִים.

(ליום מלאת שלש מאות שנה לכות סרוונטס ושקספיר).

בדמדומי השחר של תקופת ה"תהיה" ספר שרה־עולם לאנושיות שתי אנדות־חיים נפלאות, שמעמן לא פג וקסמן לא סר עד היום הזה. אנדות־חיים אלו ידועות כמעט בכל הלשונויות וכל דור מגלה בהן פנים חדשות של יופי ועוז. אין לשער את השפעתן המרובה על התרבות האנושית ואת ערכן הרב בהיי הרוח של העמים הרומניים, הלטיניים והסלביים. לאלה היו אותן האנדות מעין "מתן־תורה" חדש. האנדה האחת נוצרה באחת הפנות הרחוקות של אירופה, בארץ של בערות ופראות, ונישאה היה השמני מינואל סרוונטס, בעל הספר הנצחי, רוק־קישופי. השניה נגלתה על אחד האיים הגדולים ביותר של אירופה, בתוך עם נאור ועז בדמות נאון החזים וויליאם שקספיר. שני אנשים אלה, שכל חייהם ויצירי רוחם נראים לנו כאנדה מפליאה, מתו כמעט ביום אחד, ביום העשרים ושלוש לאפריל בשנת 1616. שלש מאות שנה עברו מן היום ההוא – ואולם שתי האנדות, ההישפנית והאנגלית, עודן חיות בפי כל האנושיות התרבותית וכחן חדש עמהן עד היום הזה. אחד הוא הענג והאשר שמרניש לשמען הדרומי השחרחר והצפוני לבן־העור, בן־המזרח עשיר הדמיון ויליד המערב טעון־המחשבה, כי על כן אנדות־עולם הן וחייהן חיי נצח.

1. הַאֲנָדָה עַל הָאֲבִיר הַנּוֹדָה.

דור לדור יספרנה ואב לבן: באחת העיירות של אחת הארצות, שהיתה שקועה בתהום של בערות ובמצולות רפש, היה בן־עניים ונכד־אבירים, שגדל ללא־תורה. והיה הילד מחטט באשפה ברשות־הרבים ובאחורי־החצרות והיה מלקט ומציא משם כל פסטיניר נדפסת שמצא, כדי לשבור בה את רעבונו וצמאו לקריאה ולדעת. וכאשר גדל הנער ראה באחד הימים את אחד המשחקים, המחזרים בעיירות עם מקהלתם לשמח את לב הקהל, והתאוה להיות כמותו. אחרי שלמד קצת תורה מפי מורים

בורים של האוניברסיטאות ההישמניות וכתב איזה שיר-מספד על מות המלכה איזבלה, נודע אל שליחו של „האב הקרוש“, שבא לנחם את המלך פיליפוס השני על מות יורשה-העצר, ויצא אתו לאיטליה. באיטליה היה עובר ממשרה למשרה וגולה ממקום למקום, ובינתיים זכה לראות שם את הדר היצירה הנאונית של רפאל קנפי וליאוד-נרדו די וינצ'י, פיצ'אן ומיכאל אנג'ילו, ולהתענג על השירה הרעננה של סטראק'י ועל עוז הדמיון של אריזסמו. אז עמדה באיטליה תקופת, התחיה ועל כל החיים היה נסוך שכרון היופי וחירות הרוח. לו ראה או מרחוק את ארץ מולדתו, כי עתה נשבר לבו מחרפה וצער. אנשי ארצו היו מקריבים קרבנות אדם ליראתם ועל מוקד-האש שלהם עלו רבבות מושלמים ויהודים וגם אחיהם בני עמם. והיו חיים או בני עמו על בות המגורשים מארצם ובות הארצות הרחוקות שנתן המקרה בידם. והיו עריהם מלאות רפש וצחנה ויושביהן – גאוה טפשית ואמונות-הבל. עמיה-ארצות התפרנסו זה מזה מן החמס ומן הגול והרוזנים בלו ימיהם בעצלות ובתנרות. כל הארץ ההיא התכנסה תחת הכנפים השחורות של כהניה והמטבע של אותו עם נהיה מנוזר מצד זה ורוסח וחנית מצד זה. כזו היתה הישפניה בדורו של סרוונטס, וסרוונטס היה בן דורו. גם הוא כרע ברך לפני האינקוויזטורים ואישר-הצבא היה בעצמו דגכבד מכל האדם. הוא בעצמו היה איש-צבא. בתור איש-צבא השתתף במלחמת הרבה. נפצע פצעים קשים באחת התנרות עם המושלמים, אבדה לו יד ימינו ונפל בשבי. כאשר הובא על-ידי החומסים האלנייריים לאפריקה נמכר לעבד ונפל ביד בעלים אכזרים. הרבה התענה בבתי-כלא וכל נסיונותיו לברוח לא הצליחו. כמה תהבולות חבל לנטול את נפשו ואת יתר בני ארצו מן השבי, אבל בכל פעם נתפס. כך התענה בשבי כחמש שנים עד שננאל על-ידי קרוביו. אבל בשובו לביתו – שוב אינו מוצא לעצמו ענין אחר מעבודת הצבא והוא נעשה שוב היל ומשתתף עוד הפעם במלחמת שונות. ובשובו עוד הפעם אל ביתו והוא עיף ויגע מחיי הגדודים – הוא מהליץ לחיות חיי אורח פשוט ומקבל עליו משרת נובה-מסים. אז יחליף את הסיף במסר והוא מפרסם ברפוס רומן, שקוראיו היו מעטים. בינתיים הוא עוסק במסחר-שטרות ובשליחות-מסחר. כעבור שנה אנו מוצאים את סרוונטס בתור סוחר-חטים ואחר-כך בתור פּתָב אצל הקבלן הראשי של, הצי האדירי. מפני מעל בכסף הממשלה שמעל אחד מעוזריו מובא סרוונטס אל המאסר. כשהוא יוצא לחפשי הוא נעשה סוחר במעשה-הארנ ובכצלים וכותב גם קומידיות אחדות לא-חשוכות. עוד הפעם מושיבים אותו במאסר מפני חשד של רציחה וכצאתו גם הפעם לחפשי הוא פותח בית-תסירה וזם זה הוא מוציא גם ספר אחד שקרא לו בשם „מאורעות דוך-קישוש הלמנשי“. וראו זה פלא: סרוונטס נעשה סתאום לסוחר המהולל ביותר בארצו. ספרו זה, שהוציא קרוב לשנת החמשים בחייו, נעשה בארצו לאחד הספרים המפורסמים

דהחכיכים ביותר והוא-הוא שעשה את מחברו גם לאחד הסופרים המהוללים ביותר בכל העולם ובכל הזמנים. לפתע, באחת השעות הקשות כפנות צהרי-חיו, ראו עיני הגדס העני ואישר-הצבא הזקן את הנפלאה באנדות החיים ועל פניו הזועפים נולדה ראשונה בת-הצחוק העצובה. אישר-הצבא הגדס, שנמה את ידיו בכל המלאכות ורעב ללהם, נעשה למשוררה הנאוני של אחת האנדות הנצחיות של החיים. האין מקרה זה - כשרוא לעצמו - אנדה?

אבל כמה שחיי סרוונטס עצמו נראים נפלאים וסבוכים - כל זהרם וכבודם תלויים באותו הספר שהוציא בשנת החמישים לחייו. בדעתו היה לכתוב רק ספר-בדיחה לבדה את הקהל ולהתל באבירות שירדה לעת ההיא מגדולתה, אבל סבלי יצונו יצר יצירה נאונית שערכה עומד לדורות. בתור חיון רוחני ומסחולוני היתה האבירות בליל משונה של השאיפות הרמות ביותר והמאויים היותר פרוצים, של כח פראי ויסרנפיש. המרופדרים והמינגוונגרים, הדוניים האימלקים והקונדוטירים - כלם היו בשעתם חידות-פלא של מערכי לב אנוש. האבירים הנמורים היו לא רק חמושי-ברזל, כי אם הם עצמם כאילו בנויים מברזל עשות, אבל יחד עם זה היה לבם עשוי מן הארגן היותר דק ואורירי. הוטי-השררה שלהם היה מוקשה, אבל נפשם היתה מלאה נענועים וכסף. בימיו של סרוונטס וכארצו נעלמה כמעט משפחת האבירים הנמורים ונשארו רק ספיחיה, ועל אלה חשב סרוונטס לשפוך את לענו, ולא ידע כי קללתם תהפך בסוף לכרחה בלי יודעים ספר לנו סרוונטס את האנדה הנפלאה על האביר הגודר של האנושיות, על השאיפות הרמות והנעלות המרהפות על חייו. בספרו השתקפה כל הישפניה בלה של אותה התקופה על אביריה ונסיכיה, אכריה וכפריה, ועם זה מצאה שם נפש הארם היפה, זה חלק אלוה ממעל בטובי מאוויו ונענועיו, את תאורה הנכון והאמתי. בספרו האחד הזה על "האביר הגודר", קנה אישר הצבא הגדס את עולמו. כי בסינתוזה זו של הזמנות והנצחיות, של ההואי הלאומי והריאליות הבל-עולמית התגלתה נאוניתו של סרוונטס. אז ירד לעולם אחד מפלאי-החיים. בשעה אחת נבראה יצירה נאונית ויוצרה הנאוני, וגם זהו פלא: אחרי כל התלאות הקשות וכל המאורעות האיומים שעברו על סרוונטס נמצאו עוד בנפשו צלילי שמחה אמיתית ואוצרות של שחוק עדין, וסרוונטס נעשה ליצירה של בת-הצחוק הטוררה והזכה, המעדנת את הנפש ומיפה את חייו. "בישר-נרא" זה הוא אבי ההומור הרך והעצוב בספרות העולמית. בשעת אחת ההתנגשויות המעוררות שהוק של "נבורי דון-קישוט קרא לו נושא-כליו בשם: "האביר בן דמות הינון". וכאשר שאלהו דון-קישוט מה ראה על ככה כי נתן לו שם חדש, ענה האביר הפשוט, שיסוד נפשו הוא הרגש הריאלי החי: "התבונן התבוננתי כמה רנעים בפני אדוני לאור הלסיד - - - והנה נראו לי עצובים חועסים מאד עד להמלת-לב, לא ראיתי

כמהם לעצב ולינון מעודי¹). ועיני האבר ראו נכונה: דמותו של דון־קישוט היא דמות התונה העולמית, תונה היופי הגפשי המתחבט בבתלי העולם הממשי. בתוך הממשיות הגדולה והמכאיבה של החיים מעוררים הדון־קישוטים תמיד יותר עצב משחוק. דון־קישוט חדל זה כבר להיות שם פרטי. הוא היה לשם כללי ולסמל אנושי, בסוף ספרו אומר סרוונטס כי מתברר הספר כסה בכונה על מקום הולדתו של דון־קישוט, האצילי זיפה־הרנטי, כדי שכל הערים, כל המבצרים וכל הכפרים של ארץ למנש יתנאו זו לפני זו בכבוד זה. ובאמת, כלום אפשר לאמר, איפה נולד דון־קישוט וסתי נולד? מקומו וזמנו – כל מקום וכל זמן. בכל דור דור הוא הולך בינינו ואנדרת־חייו היא המנעימה לנו את ימינו. לא סרוונטס המציא את דון־קישוט, כי אם החיים בעצמם. בחלקו של סרוונטס עלה רק לספר ראשונה את אנדרת־הקסם, ואישר זה שנפל בנורלו גם הוא אנדי.

הרבה „אכירים” קמו לבני האדם שמטרת־הייהם היתה „להביא פדות ונאולה לכל אומלל ולהושיע עני ורך מיד חוק ממנו”, אבל לא כולם היו דון־קישוטים. הדון־קישוטים היא במערכי־הלב המיוחדים של אישיות מיוחדת במינה. קיים בודדים שונים שאנו מוצאים אצל דון־קישוט הלמנשי אנו יכולים למצוא אצל הרבה אנשים, אבל כל הטפוס כלו הוא „חד בדרא”. ננהות־הזוהר הסוככים את דמותו של דון־קישוט באים מתוך ארני־נפשו המיוחד ומתוך סבך־הפלא של כל תכונותיו יחד. במבנה רוחו אין לציין קיים יסודיים וקיים שניים – הוא כולו „מעור אחד”. שלמות פנימית מצינת את דון־קישוט ומבדילו משאר האידיאליסטים ואוהבי־האדם. הוא איננו מכיר בשום ספקות ובשום סעפות, בפני רצינו אין כל גדרים ומעצורים, הוא הושב מחשבה, ותוך כדי מחשבה הוא משתדל להוציאה לפעולה. הדון־קישוטים אינם רואים כלל את התרום הרובצת בין המחשבה והפעולה. בבני נשרים אין להם חפץ וצורך. רצונם העז ושאיפתם הנמרצה הם לבד מנשרים לפניהם את כל התהומות העמוקות שעל דרכם. וכנבור המעצורים כן יחוק רצונם. „כי ככל אשר ינדלו המוראים וככל אשר ירבו החתהתים, כן יפויץ כחי וכן תלהט נפשי וכן תפעמני גבורתי להעפיל ולצאת לקראת פחד המות” (דברי דון־קישוט). דון־קישוט עוזב את ביתו השקט ואת כפרו השלו ויצא לדרך־נדודים קשה המלאה התחתי טות ואף פעם לא עלה על דעתו לשוב אל „סיר הבשר ואל הבצלים”. כח סמיר מושך אותו קדימה והוא שמעודדה במלהמתיו ובמסלותיו. פניו של דון־קישוט הנם לפעמים עצובים, אבל מצב רוחו בהיר וצלול תמיד. וכח סמיר זה השוכן בקרב לבו של דון־קישוט הוא

1) רוב הכתובים הסוככים כאן לקוחים מתרגומו של ביאליק, „דון קישוט”, הוצאת „תורגמן”, שיצא ממנו לפי שעת רק הספר הראשון.

השאיפה הנצחית לגדולות החיה בלב אנשרהמעלה. „כי האיש אשר לא ישא נפשו לגדולות נקלה הוא ונקלה יהי עד עולם” אמר דון־קישוט הלסנשי. השאיפה לגדולות היא שעמדה לה לאנושיות בדרך התפתחותה הקשה. בכח השאיפה לגדולות הלך הפרא ללמוד דעת, עזב האדם את משכנות מבטחיז ונרד למרחקים, נלה ארצות חדשות וחיים חדשים והעשיר את התרבות האנושית. השאיפה לגדולות היא הכוכב הנצחי המאיר לאנושיות ולכל יהיד את הדרך לעתיד יותר טוב ומקרבים אל אותו העתיד. ואלה היחידים הגדולים שהניעו לאושר אמתי ונעשו אדונים לחיים האם לא השאיפה העזה לגדולות היא שהביאה אותם לטרום אִטְרֵם? אכן רבים המכשולים הגדולים, ורע מזה הקטנים, בדרך השיאף לגדולות, ואולם לדון־קישוט יש כשרון מיוחד שלא לראות כלל את הקטנות הממשית הנפגשת על דרכו. וכשרון זה מציל אותו מיאוש. כמו שיש עינים קצרי־ראות ומרחיקי־ראות, כן יש עינים מחטמות בקטנות ועינים הרואות רק את הגדולות ואת הנשגבות ואינן רואות את הקטנות ואת הזעירות. דון־קישוט הוא מרחיקי־הראות ומגדילי־הראות. בשאיפתו לגדולות הוא מגדיל גם את המעצורים הקטנים והמקרים הפעוטים. הוא עצמו בורא את מטרתו ובורא גם את המעצורים, מפני שהוא אדון לעצמו ולכל החיים הסובבים אותו. הדון־קישוטים אינם מקבלים על עצמם את מרות החיים הממשיים ואינם הפצים להשתעבד להכרח ההגיוני. רגש החופש מקנן עמוק בלב האביר הנודד, והוא משחרר גם חוטאים ופושעים ידועים ומתיר אסורים רק מאהבתו הגדולה לחופש: „כי לחופש ברא אלהים את האדם וחפשי יהיה” (שם). בכח דמיונו הלוהט בורא לו דון־קישוט מציאות חדשה ועולם חדש וחי בהם. שלילת המציאות הממשית ובריאת מציאות חדשה, מציאות דמיונית – הן מסמניהם של הדון־קישוטים. הם כאילו עומדים ומצוים על החיים, מפני שהם יוצרים הפשים. דון־קישוט בורא עולמות כרצונו, מהמציאות הריאלית הוא מקבל רק התעוררות ונרין. בעיניו אין הבדל בין עולם המעשה ועולם הדמיון. בעיניו הכל ממשי היא. כל הספורים הנפלאים על האבירים האנדיים, והאבירים האנדיים עצמם, נחשבים בעיניו למעשים שהיו, לעובדות. ענקים שנהפכו בין רגע לסחנות־רוח, קובע אנדי של גבור, שנתלנל באן של גלבים ועוד גלגלים מעין זה אינם כלל מן הנמנעות בעיני דון־קישוט. הכל אפשרי והכל ריאלי. אין הוא מכיר בשום גבולי הזמן והיכולת. מובן מאליו, כי בשעה שהאדם אינו מתחשב כלל עם הממשיות ובוועט בהגיון וביהוסים הקבועים של החיים על כרחו הוא בא לידי טעות. טעותיו של דון־קישוט מוכרהות הן מפני חוסר־ההתאמה שבין החיים החיצוניים והפיסתם עי דון־קישוט.

בעמקות נאונית נפלאה ציר סרוגטם את טעותיו של דון־קישוט. אנו קוראים את הספורים המשונים ואת המאורעות המוזרים ואין אנו יודעים על מה להשתומם

יתר, אם על דקות ההבנה הספיחולונית ועמקות החוש המדעי או על יפי הציור
 האמנותי. סרוונטס נותן לנו את האפשרות לראות איך מתהווית המעות הדוֹך־
 קישונית ואיך הולך ונארג בחלום שבהקיץ של בעל-החלומות הגדול.
 הגה עומדים על אחת הנכעות שני אנשים ומביטים לעבר אחד על חויון
 אחד. העינים המביטות דומות זו לזו בכח-הראות שלהן וגם העצם הנראה אחד
 הוא, ובכל זאת רואה האיש האחד בעצם הממשי – צבאות חיל, והשני רואה בו
 עדרי כבשים. מעות כזו אפשרית היא אצל כל אדם, אבל מה שבא אחר-כך – אינו
 אלא מחלקו של דוֹן-קישוט. נושא-הכלים שנשור-פנסא אין לו אלא מה שענינו
 רואות, אבל דוֹן-קישוט רואה את הכל סהרהורילבו. תוך כדי ראייה נהפכת
 התרשמותו הריאלית לאנדה ולתעלולי-הדמיון. כן, למשל, לא הרחק מכפר מולדתו,
 בנליל מושבו ביום בהיר אחד בתוך שלוח נמורה מתראה אבק העולה מתחת רגלי
 העדרים. מיד נראה לדמיונו הלוהט של דוֹן-קישוט כי „תיטרות אבק עולים מקצה
 הארץ, וכי „שני מחנות צבאי הם ההולכים בבקעה. ובאותו המהירות המיוהדת רק
 לדמיון האנושי נשא רוחו של דוֹן-קישוט על ימים וארצות, תקופות ושנים והוא
 מחליט כי שני המחנות הצרים הם: האחד – של יושבי אהר האיים והשני –
 מאפריקה. בטוחו של דוֹן-קישוט אינה מתעוררת כלל השאלה הפשוטה: איך באו
 פתאום אצל כפר מולדתו מחנות זרים אלה מארצות רחוקות דרך הים הגדול? בכלל
 אין דוֹן-קישוט נוהג לשאול שאלות ולהעמיק חקר. הוא מאמין בעולם חזיונותיו
 כילד תמים. „החכמים והנבונים“ ה„מנתחים“ את הפרח תחת להתענג עליו, ימצאו
 גם בטפוסו של דוֹן-קישוט. בין בזה שציר סרוונטס ובין בזה שנפגש בחיים, הרבה
 ענין מדעי וחומר פסיחולונוני. די רק להזכיר את ההלוציניציות של דוֹן-קישוט, את
 אופן מחשבתו ועוד, כדי שתתעורר במוח הרופא המחשבה על דבר טפוס חולני.
 אבל מחשבות אלו וחשדים אלה של „החכמים והנבונים“ אינם מורידים מישו
 הנמשי של דוֹן-קישוט ומערכו האנושי כלום. בין שהוא רואה באכסניה שבצדי
 הדרכים – סירת-רוזנים ובין שהוא שומע את קול פעמי הכבשים כקול, צהלת
 סוסים, רעם תופים והרועת הצוצרות – הוא נשאר תמיד אהר, יפה בתמימותו
 הגדולה ונשגב באהבתו הרבה לאדם ובמסירותו הנאמנה לחלום נפשו שהוא קורא
 לו „דולציניה“. אותה בת-אכרים שנהפכה בעיני דוֹן-קישוט לבת-רוזנים, לדולציניה
 היפה והיחידה בעולם, היא באמת סמל עמוק לחלומות הנפש ולנענועיה אצל כל
 אדם. גם כשעיני דוֹן-קישוט נפקחות לרגע והוא רואה את התהום הרבה של
 המטשיות הסתוהה תחתיו, אין הוא מתפעל ביותר והוא יודע כי יד „המכשף
 הגדול“ באמצע. המכשף הגדול, צרם ואויבם של הדוֹן-קישוטים, הוא לפרקים
 דמיונם הלוהט (בוה איז הדוֹן-קישוטים מודים), אבל על-פי רוב הוא – ההיים הממשיים.

ההורסים תמיד את בני-הרוח שלנו והמחללים את הימים בחלומותינו. ואמנם, "מכשף גדול" זה אָשם במסלותיו של דוֹן־קישוט. מסלותיו מרובות וגם יסוריו גדולים, אבל הוא נשאר תמיד בלתי־מונח. בנאון הוא נושא את דגל האהבה לאדם. כאביר נודד נמור יעבור מארץ לארץ, מחקופה לתקופה ובכל מקום שיבוא שמה הוא נלחם עם הרע. כל חייו הם שאיפה אהת גדולה להתרומם מעל הממשות הנסה והמכאיבה ולקרב את ממשלת הצדק והטוב. הרע השולט בעולם אינו נוהן לו מנוח. במסבת רועיהעוים הפשוטים מצא החולם הגדול מרעע וסנור לבו נפתח. הוא נזכר בימים הקדמונים כאשר "שלום אמת שלט בארץ ואהבה ואחווה ורעות היו בין האדם ובין רעהו" – ותמימים וישרי־דרך היו בני האדם ולבם לא ידע קנאה ותאוה. לא התנשא איש על רעהו ועין אדם לא צרה בחברו – ומאווי האדם, אהבתו ונענעויו אף הם לבשו מלים פשוטות ותמימות, כתומת רחשי הלב אשר הולידו אותם. גם את השקר לא ידע האדם עוד ולא השיגו התרמית והחנופה את נכול האמת והתום – ועתה הגה באו ימים אחרים, ימים רעים מאד. התאוה והקנאה הרימו ראש והרשע יתהלך בקומה זקופה. ומיום ליום הולכת ורבה רעת האדם והתועבה תפרוץ בכל גבולותיו. אין אמת ואין משפט ואין צדק ואין תום ומישרים בארץ". כך יתאונן התמים הגדול בהתעטף עליו נפשו. בקראנו משא נפלא זה תתעורר בנו מאליה השאלה: מתי נאמרו דברים יפים וטנים אלה? האם אינם נאמנים ונכונים גם בימינו, והאם לא היו נכונים ונאמנים גם בימי נביאי ישראל וחזי הדוד הרחוקה? אכן, נצחיים הם הדברים העצובים ונצחי הוא אומנם, כי רגשות הצדק והיופי שבנפש האדם נצחיים גם הם. למצבי־נפש כזה נוהגים לקרוא אידיאליות. דוֹן־קישוט הגדו, באמת, אידיאליסטן קיצוני וקנאי. וככל קנאי אין הוא יכול לשבת בשלחה בעולמנו הריאלי. מסלותיו המרובות באות לא רק מפני גלגלי המאורעות כי אם בסבת האידיאליות הקיצונית. דוֹן־קישוט הולך תמיד בכח תביעת נפשו הגדולה וחפץ לכבוש את החיים בכחו זה. אבל החיים הם "עקומה גדולה" ואין לכבשם בהשתערות ישרה. מצבו של דוֹן־קישוט בחיים רומה למצבו של כל נביא צדק, הכא אל החיים הממשיים בשם דרישותיו הנפשיות הרמות. ואולם הדרישה האידיאלית לחוד, והתנאים הריאליים לחוד. היש להתפלא על מה שהדוֹן־קישוטים מוכים ופצועים ונעצנים לפעמים קרובות גם סנוהכים? "משונע איש הרוח", דוֹן־קישוט נראה בעיני דבים כמשונע. אותה הסביבה הבויה של הגלב הכפרי, הכומר, הפונדקאי ועוד, רואים רק את הזרות שבמעשי דוֹן־קישוט, אבל אינם רואים את גדולתו. רק מנשו־פנסא הפשפן, שקורבתו לאדונו העלתה קצת את רוחו, יודע, כי אדונו, הוא האיש הנכון בכל רגע גם למלכה וגם למהלומות כאחד. היום הוא אומלל שבאומללים ומחר – והנה שתיים שלש עשרות מלכים בידו, מתת־חסד לנושא כליו. ואמנם זו היא מנת חלקם של

כל הדוֹן־קישוּטִים שבתוך האנושיות. תקיפות שלמות עוברות והדוֹן־קישוּטִים הנם „אומללים שבאומללים” מפני היר החזקה של המציאות המעיקה. אך פתאום מניע היום וחלומותיו של דוֹן־קישוּט מתחילים להתקיים ואנו רואים אותו הולך בראש המון גדול של סנשים־פנסים לקראת הגדולות והמזכות, שראה בעיני רחו, ושימסור לנושאי־כליו, כי דוֹן־קישוּט עצמו אינו חושב לעולם על־דבר שבה, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. את הכל הוא עושה רק לשמה, לשמה של אהובת נפשו. הוא לא רק שונא־בצע, כי גם דאוג לא ידאג כלל לצרכי־הגוף, רואים אנו אותו כראות נודד, הלך. מה לו מה ומי לו מה? בארץ זו המלאה שקרים ורמיה הנתו אחד המאמינים התמימים. מאמין הוא בספריו כבספרי־קודש ומאמין לכל אדם, אפילו לסוכנתו ולכומר הרמאים. תם הוא כילד ותמים כאחד הצדיקים. בשעה שהוא נמצא ביער הגדול המלא סחרים ורחשי לילה („דוֹן־קישוּט”, ספר ג, פרק ו) – כמה יפה היא ישיבתו של החולם הגדול לצד נושא־כליו הפשטן והערום כאחד! בליל סחרים זה מספר סנשור־פנסא חריצ־ליסמן אנדה לדוֹן־קישוּט החולם, כמו שמספר גדול לקסן. ביער־ההיים הסבוך יש לילות־זועה כאלה שדוֹן־קישוּט נהפך לילד עזוב וחרד, והוא, בעל האנדה והאנדה החיה עצמה, משה אזנו לספורי הריאליסטים. אבל שעת הולשה זו אינה נמשכת הרבה. יבקע השחר ודוֹן־קישוּט יצא שוב לפעלו, ונושא־כליו – אחריו. לפעמים ילוהו לא רק נושא־כלים אחד. כי אם המון רב של מאמינים והולכי דרכו. בשאיפותיו לגדולות לא תמיד בודד הוא דוֹן־קישוּט. עם כל הגחוך הרב שבמצבו ועם כל ה„שגעון” הנראה לעין, ישנו כנראה איזה קסם־פלא בחיי דוֹן־קישוּט, חוהר־נפשו המלאה עצב יצודד את לב האנשים. הן לסלא יראה הדבר, כי אכר ערום, שחוש המציאות אינו עזבו אף לרנע, נלוה על ה„אביר הנודד”, המרהף תמיד בעולם של דמיון והזיות. סנשור־פנסא אינו מאמין הרבה בשכר המוכמח לו ומכיר היטב גם את הזיתיו של אדונו – ובכל זאת הוא הולך אחריו, נושא חרפות ובוז, מתענה בנדודים ובסחרים ואת דוֹן־קישוּט אינו עזבו. יש, כנראה, בדוֹן־קישוּטיות איזה כח טמיר הקונה את לבות האנשים הפשוטים, גם אם ריאליסטים שכריאליסטים הם. בחיי האנושיות ישנם רגעים שהדוֹן־קישוּט מאצילים מרוחם הכבירה על האנשים הפעוטים סביבם – ואלה עזובים את בתיהם ובני ביתם, מניחים את להס־הוקם ואת שלות־חיהם ויוצאים אחרי החולם הגדול לדרך קשה־לקראת האי שבוד־סיון. זה האי, שדוֹן־קישוּט מבטיח לנושאי־כליו, מושך תמיד את לבות המעולים שבבני האדם ומעורר בהם שאיפות ונענועים חזקים. היש אשר תתמלא תקותם וחלומם יבוא? כשהשעה רצויה והדור זוכה יש שדוֹן־קישוּט מביא את ההולכים אחריו לאי המקווה ומאשרם, כמו שעלה לו לסנשור־פנסא להיות זמן מועט לראשי־האזרחים כאחד האיים. אבל דוֹן־קישוּט

עצמו אינו עובר לעולם את הירדן ואינו בא לעולם אל ארץ הסגולה. ה"אי הרחוק" עושה אותו רק לנר ולנודד עלי אדמות.

סרוונטס מספר, כי בשעה שדון-קישוט שב מגדודיו לכפרו ראה שני ילדים נצים ושטע את האחד אומר: „איננה עמך, ולעולם לא תראה אותה“. השומע אתה, סנשו?“, קורא דון-קישוט: „לעולם לא תראה אותה. מלים אלו שנאמרו על-ידי הילדים בדבר כליבת-צפרים, נראים לו לדון-קישוט כדברי-נבואה על „דולציניה“ שלו, שאיפת-חיוו וחלום נפשו. והלא קמה הנבואה! דון-קישוט לא זכה לראות את שכינת נפשו. תחת להביא סדות וישע לעולם, הוא נופל עצמו בשבן „ידידיו הכפריים מהליטים-על-פי סרוונטס-“. להציל את דון-קישוט מסכנת-גדודיו זמביאים אותו בערמה לתוך כלוב-עין, כדי להשיבו על ערמת-תבן לכפרו שממנו יצא לגדודיו הגדולים. וכה נפל החולם הגדול לתוך הכולב הצר של המטשיות הנסה. צמד-בקר סוביל אותו וה„גלב“ וה„כומר“ הם שוביו. ונפלא הדבר: עם כל מצבו המנוחק עד מאד של האביר האומלל בשעה שהביאו אותו הביתה על ערמת-תבן – איש לא צחק. סרוונטס מספר, כי הנשים בנו. לא צהוק עורר דון-קישוט השבן, כי אם בכי. כידוע, התעורר שוב דון-קישוט וברח ממסכתו השוממה. שוב תקפו עליו מלחמותיו ומאורעותיו הסבוכים עד שנוצה לזמן רב. לא על-ידי כובר המלהמה ולא על-ידי החיים נוצח דון-קישוט, כי אם על-ידי האסור שאסרו עליו להביא סדות ונאולה לסובלים. בימי שנה שלמה שומה היתה על דון-קישוט הלמנשי להסיר דעתו מן הרע שבעולם, מן העלבון והצער שבחיים, להסתלק משאיסותיו ולשבת בשלום בביתו. כך יצא גורדינו אחרי שנפל תחת מהלומות הגלב שהתחפש לאביר. ידוע ידע גלב גם זה כמה לנצח את האביר העדין. הוא שלל ממנו את מטרת-חיוו ותוכן-חיוו. דון-קישוט נופל על ערש-דווי שממנו לא יקום. כי איכה יחיה דון-קישוט בלי דון-קישוטיותו ואיכה ישלו זה השואף אל הגדולות בכפר השומם ובמסכת „ידידיו הנסים. שיכתו לחיים הריאליים, שיבת בינתו אליו הן משבר קשה בחיי האביר. „דון-קישוט הגעלה והעדין נו ואתו בן-האדם שהיה נקרא בשמו נוע לעינינו. לא „דון-קישוט“ מת, כי אם איזה אלונזו אומלל. בשכבו על ערש-דווי מתודה האביר הלמנשי ואומר: „הייתי דון-קישוט הלמנשי ועתה אני שוב אלונזו קויקסנה הטוב“.

בחושו הנאוני הרניש סרוונטס כי „דון-קישוט“ אינו יכול למות מסני שטפוס אנושי זה הוא בן אל-מות. ומשום זה מת נכורו רק באותה השעה שחדל להיות דון-קישוט ונהפך לאיזה „אלונזו הטוב“. תמונה זו של הסתלקות דון-קישוט והוסעת אדם ששטם במקומו כלאה כל כך הרבה „אמת ומשל“ כאחד, טבעיות וסמליה. ושוב אנו רואים עד כמה גדולה היא לסעמים השפעחם של הדון-קישוטים על

האנשים שעמדו בקרבם וידעו את נפשם הנעלה. נושא-כליו של דון-קישוט מציע לסניז שוב את שרותו בצאתו לטולה, ללקות למענו ולחפש את „דולציניה“ עד שתקצא. קשה עליו הפרידה מאדונו. אבל האכר הפשוט לא שם את לבו כי הוא מדבר כבר עם איהו אלונזו קויקסנה, ולא עם „האביר העדין והנעלה“. דון-קישוט נעלם, כדי להגלות שוב בעת אחרת ובמסכה אחרת בשעה יזתר רצויה. הוא יצא שוב לנדודיו הגדולים בארץ „אביר נודד“ של האנושיות, כאגדת-קסם יפה.

II. האגדה על מטה-הקסמים.

רבוא רבנות ספרים נכתבו עליה. אלפי אנשים הקדישו את הייהם לחקירתה ולהבנתה ובמשך שלש מאות שנה עומדים האנשים, מתענים ומתפללים עליה. בתי-עקד גדולים וכתבי-עת מיוחדים הנוגעים באותה אגדה ישנם כבר לרוב, ובכל זאת עד היום הוזה נשארה החידה בלי פתרון. צעיף של כשפים מכסה על היו ויצירתו של אותו הקוסם הפלאי הנקרא ויליאם שעקספיר. הויץ מיצירותיו, שנדפסו לא על ידו ושלא נשארו בכתב יד, יש לנו רק קטעי ידיעות סתמיות ונירות אחרים הנוגעים בו, אם מעט ואם הרבה. עד כמה אנדי הוא שקספיר יש לראות על-פי אחת הסברות, שנולדה בסוף מאתי-השנים שעברה, כי שקספיר לא היה ולא נברא, אלא משל היה. דעת-הכמים זו חשבה את השר המלומד ביקון למחברן של יצירות שקספיר הגאוניות. המחלוקת הספרותית שנתעוררה בענין זה לא בררה כלום, ופני האגדה הנפלאה לא השתנו. סוף-סוף לא שמו של אותו יוצר גאוני הוא העיקר, כי אם עצם יצירתו, שלא סג מעמה ולא סר קסמה עד היום הזה. באמתו של דבר, אין הידיעות המרובות של ביקון מסבירות לנו כלום ביצירה השקספירית ואין אנו יכולים כלל למחות מזכרונו את הפרטים המעטים הנוגעים לקוסם הגאוני שקספיר. מעל כל במה שעליה עולות דרמותיו, מעל ראשו של כל קורא שקספיר, בכל מקום ובכל זמן, במשך שלש מאות שנה מירשהוא ממיר ונעלם ספר את האגדה: באחת העירות הקטנות של אנגליה הישנה, בסטריטספורד השקמה, היה היה בסוף ימי הבינים נחרי-חזירים ונכר אכרים. ויגדל הנער ללא תורה וללא דרך-ארץ בין יתר בני האכרים השופי-השת והיה צד ציד ביערות זרים והיה מוכה על זה בשומים. ויתחבר הנער עם שונים וישך דרכו. באחד הימים עזב האישי את עיירתו ויבוא לונדונה. שם מכר את סוסו שרכב עליו בדרך אל העיר ויצא להפש לו מהיה. בקרב הימים נשכר לבעל-ארוחת ויהי לעגלון-משרת, אשר יוליך את האוזהים אל התיאטרון, הולך והשב. ויעש האישי היל במשרתו ויצאו לו שם בתור עגלון תיאטרוני, ועוררו נדעו בשם „נערי שקספיר“. אדונו, בעל הארוחת, היה באגרידוזש, המשחק

הידוע של אותה התקופה. נתקנא האיש שקספיר במשחקים על הבמה ובקש להיות כמוהם, אבל אלהים לא חננו כשרון גדול של משחק ועל כרחו הסתפק בתפקידים קטנים, לא-חשובים. תחת זה התחיל לכתוב דרמות, והדרמות היו עולות על הבמה ומצאו חן בעיני רואיהן. והנה פלא: זה האיש, שהיה אתמול עהר לפסים, ושלוש-ציד-נגב, נעשה לנאון עולמי. שקספיר, שהיה בעיני הצנור האנגלי של אותה התקופה, ככל משחק על הבימה – גרוע מצועני ובריון, מתחיל לראות בעיני רוחו מלכים ובני מלכים בקומם לרשת כסאות וארצות ובהאבקם זה עם זה ועם פנעי הגורל. יתר על כן, אותו בן-אכרים מסטריטפורד התחיל רואה בעיני-נשר את מערכי-לכ אנוש. נפשו חדרה לתוך מעמקי הצער האנושי של אב שכול ונעלב («המלך-לירי») ושל בן נאמן החב חובת-נקמה להורני-אביו («המלח»), של הנאהבים הנספרים בחזקת היד («רומיאו ודוליסה») ושל אוהב הממית את אוהבת לבו מרוב אהבתו אותה («אופילה»). הוא ראה את השקב והתרמית השוררים בעולם והציץ מתחת לסנור לבם של הנעלבים עלבון קשה («קוריוולן», «טימון האתונני», ועוד). אכזריותו של האדם באלפי גוניה ונלווייה, תמימות הגפוש וחלולה, נענעי האדם ויאושו, היהוסים המסובכים והמשונים בין היחיד והרכים, רנשי אומן ופעשי בניה ועוד רבבות תנודות ותנועות שבלב האדם ושכחיי העולם – את הכל ראה שקספיר ועל הכל ספר לנו באמנות נאונית. אבוקת היצירה שלו האירה את המדרונות ואת התהומות של נפש האדם בכלל ונס את המשעולים והמתכואים המיוחדים שבנפש האשה. כל טפוס שלו הוא מנלת-חיים. רוחו חכביר ברא את האישיות המוצקה והאכזרית של לדיי מקבט והוא הוא שברא גם את הנפש הזכה והמהורה של אופילה. אשת החשק קליאופטרה מצד אחד ויונת-התום מירנדה מצד אחר – כמה עשירה היתה נפשו היוצרת של אותו קוסם פלא! לא כצלמו וכדמותו הסוביקטיבית עשה את האנשים, יצירי רוחו, כי אם כצלם האדם החי, כצלם בן האדם הנצחי והעולמי. כמו במים הזכים, מי המעין המרה, כן רואים אנו בכל דור דור את השתקפות נפשונו בנבוריו השונים. מי שחפץ לדעת את אנגליה של המאה השש-עשרה ימצא אצל שקספיר הרבה אורות נאוניות של המסכה ושל התקופה, אבל כל זה בא אצלו כלאחר-יד, כמעט שלא במתכוין. בקוריוולן הרומאי ובטימון האתונני, בקליאופטרה המצרית ובלדיי מקבט האנגלית, באנמוניה האיטלקי ובשילוק היהודי ועוד – בכלם חשובה לא לאומיותם כי אם אנושיותם, אף על פי שכל טפוס ומפוס הנהו אמתי וחיוני וכל סמניו המיוחדים נתונים בו. כשרונו הנאוני של שקספיר לבוא למקומו של כל אדם בן איזה אומה שיהיה ולהבין כל התכונות השונות והמרוכבות של בני האדם – כשרון זה הוא אחד מפלאי-הרזה הנדולים ביותר. אופילה שלו («איתאל הכושי») הוא מאיר טפוסים בעוז רגשותיו, בחום סוגו וברתיחת דמו אבל

המקרה שקרה לו הוא אנושי כללי, כי לב האדם אינו נבדל מחבירו בצבע-העור. כל הלכות נעשו מא-הניכשרי אחד המתכוון מכאב ושותת דם מסצע-יצער. ב. רומיאנו ודזוליסה' אנו רואים אה אש המאווים רוי האור של בני-הדרום, אבל גם פה האנושיות הרבה והעולמיות המקיפה מרובות על הלאומיות והיחידות. אחרי המשורר הנעלם של „שיר השירים" לא עלה עוד בידי שום איש חוץ משקספיר להראות לנו בעמקות כל-כך נפלאה ובאמתיות כל-כך ברורה, כי „עזה כמות אהבה, קשה כשאל קנאה". ההיתה נפשו של שקספיר עצמו חולת-אהבה, הידע לנו את אשר הנענועים – מי יודע? יודעים אנו, כי היה נוסע לשעמים קרובות לביתו, לאשתו בת-הכפר הגסה. ועוד אנו יודעים כי בשעה שברא את יצירותיו הנאוניות, את „המלס" שלו ואת „מקביט" שלו ואת שאר ילדיר-הקסמים שלו, היה שקספיר חושב תמיד על רכושו והונג, את יצירותיו לא שכלל ולא עבד, כי לא דאג להן כלל. אפילו כתב-יד אחד לא השאיר לנו. נגד זה יש לנו כתב-בקשה, שערך אל אחד מבתי-הדין, לגבות איזה סכום מעוט של רבית שאיזה אביון סטריטפורדי חייב לו. בספרים שיצאו באותו הזמן אין איש מזכיר את שמו של שקספיר, אבל אנו מוצאים את שמו באיזה כתב-אשמה אופיצילי המאשים אותו בלקיחת רבית גדולה. ואדם זה בורא את הטפוס הנאוני של המלוה ברבית, היהודי שילוק! על-פי הרושם הראשון יש לחשוב, וכן חושבים רבים, כי הרעיון היסודי של הדרמה הידועה הוא קסנווריה על היהודי המלוה-ברבית. אבל זוהי טעות-רבים. לא היהודי ולא המלוה ברבית בכלל נאשמים על-ידי שקספיר. כאמן אמתי ויוצר נאוני אין שקספיר בא להאשים או לחייב את מי שהוא. הוא מתאר את האדם ואת החיים כמו שהם. עין היוצר רואה את ההכרת הפנימי, הנעלם מעין כל אדם, שבמוב ושברע. וכמו שהשוהה במצולות יש שהוא מעלה בידו מרגלית יקרה ויש-חרם. כן גם שקספיר צולל בנכבי הנפש האנושית ומעלה משם גם מרגליות גם פנרי-חיים. בדרמה הנזכרת מופיע היהודי במקרה ושקספיר עומד לימין שילוק מפני שהוא עצמו, בעל הרכוש והשואף להון, הבין הבנה עמוקה את רגש הרכוש המקנן בלב הסוחר מוונציה. באיזה אופן לא נעלם עלה לו לשקספיר לחדור לנפשו של היהודי שלא ידע אותו ולא ראה אותו מעולם, כי בשעתו לא היה אף יהודי אחד באנגליה. ובכל-זה – שילוק הוא יהודי טפוס בין בדבורו הרגשני, מסוג הדבור בשאלות ותשובות, ובין בצחוקו המלא סרקזמוס, בין במעמדו הדל ובאסונו ובין בשמחתו, שמחת הנקם. בין שאר הסוחרים הוונציאניים אנו מכירים את היהודי על-פי יחוסו הרציני אל ההיים ועל-פי רגש הרכוש שלו. כל תנועה שלו וכל מעשה הן יהודיות (אחת היא אם טובות ואם רעות) ואין כל גבול לתמהוננו כאשר נזכר כי רק בחושו הנאוני הרגיש שקספיר את היהודי ורק במטה-הקסמים שבידו יכול היה לברוא טפוס חי כזה.

קשיות ערפו של שילוק ודרישתו, דרישת „יקוב הדין את ההר“, הבטול הנמור המורגש בדבורו על אנטוניה, אותו הבטול הידוע לנו אצל זקנינו בדברים על „הנוי“, יתסו למשרתו העצלן ומשפטו על מעשה בהו – כל זה מובן לנו וקרוי לנו, כאלו היה שקספיר חי אתנו. יתר על כן, באותה התקופה הפראית והאיזמה הביע שקספיר על-ידי שילוק מחאה כל כך נמרצה נגד מעני היהודים, שטעמה עמד בה עד היום. שילוק איננו כלל וכלל על-פי שקספיר חדל-אשים ובווי בעיני עצמו. שיחתו עם אנטוניה (מערכה I, מחזה 3) והמונולוג הידוע שלו, (מערכה III), מלאים הכרת ערך עצמו, רעל חודר והתול מר. המחזה השלישי של המערכה הראשונה, „בשילוק“, הוא כלו מעשה-החושב נפלא. במחזה זה התגלו רצון-הכרז של היהודי שילוק, תאות הגמול לעלבון-חיו, הרגשת הכח שלו ורגש-הנקמה העמוק בתור שלומים לקלוט וענתו. כל דבור ודבור של שילוק הוא כל כך אנושי וכל כך עברי, כל מעשה ותנועה של שאר הגפשות העושות הן כל כך נוצריות ויחד עם זה אנושיות – עד שתאורי שני הצדדים הם נצחיים. צפיה רחוקה כזו המרחפת על פני דורות שלמים ועמים שלמים יש למצוא גם בתמונת-היהודים של הציר הנאוני קמברנדט. כשאנו מביטים על תמונת-היהודים שלו, שנכתבו לפני ארבע מאות שנה, אנו מכירים גם בהן פתאום את זקנו היקר או את מכרנו הרב שבעיר ליטאית. נפלא הדבר, אבל כדאי לשים לב לזה, שבדרמה השקספירית יש לראות את ההבדל היסודי שיטנו עתה בימינו בין הסוחר היהודי הבינוני והסוחר הנוצרי הבינוני מערי ליטא ופולין. הרעיון היסודי של הדרמה הנהו עמוק מאד. זהו רעיון הנגוד בין שתי השקפות-עולם שונות, בין איש הידוע ומכיר את טיב הרכוש ובין קל-דעת ופזרן. גם שילוק, גם אנטוניה הם „סוחרים“, אבל בה בשעה שהאחד מתיחס לרכושו בכובד-ראש, השני מסור את רכושו לרוח. בדרמה של שקספיר כלם שואפים להון, גם היהודי גם הנוצרי, אבל רק היהודי יודע כהוגן את ערך הרכושו. אנטוניה נוכע לקחת את פורציה לו לאשה רק מפני שיש לה הרבה כסף; לורנצו, הנוגב את בת-שילוק אינו שוכח לנוגב גם את כספו; אבל שני איטלקים אלה הם מבלי עולם, המאבדים את כל אשר להם בקלות-דעת רבה. לא כן שילוק, משורר-הרכוש, שנעשה גם למשורר הנקם והשלומים. בווי ומבזה, עבד ושליט בעת אחת – כזה הוא שילוק. ושניות זו, החיה בלב כל יהודי עד היום הזה. שניות זו היתה מובנת לשקספיר. זה שהיה משכמו ומעלה נכזה על כל עמו ודורו היה נחשב או לעבד, כי המשחקים בעת ההיא היו נחשבים לעבדי הלורדים. כל קבוצה של משחקים היה שמו של איזה לורד קרוא עליה והיו אומרים „עבדי הלורד פלוני“ או „עבדי הלורד אלמוני“. בתוך להקה זו של „עבדים“, שכל מעמדי החכרה התייחסו אליה כבנו, חי שקספיר כבן-מלך שנשבה. ואולי בעובדה זו יש למצוא קצת סתרון לחידה המשונה.

שקוסם הפלאי והיוצר הנאוני היה כל כך בהול על תרכוש ועל חייהתושבים הפעוטים. הוא, שראה את הקמנות והכעור השולטים גם בחיי הנדולים, שידע את כל גלוייהחיים השונים בהבליהם ובנוולותם, שהרניש והכיר גם את היופי הנצחי ואת הקסם שבחיים – איך שב באחד הימים לעיירתו השוממה ולחייהתושבים הפעוטים והשלים עם כל זה? כמה משונה הדבר! דוקא בשעה שהגיע ביצירתו למרום המעלה, כאשר התאסף סביבו עולם מלא ויפה של יצירי רוחו, הסתלק סתאום שקספיר מכל קסמיו, עזב את היצירה האמנותית ואת התיאמרון ושב לאשתו הכפרית ולילדיו הגמים והתחיל להתעסק רק בעניני מסים ורבית. ככלי אין חסין בו זרק מלפניו את מטה-הקסמים שלו ויקח מקל-משען בידו כאחד התושבים המשעממים של עיירתו. אנו רואים אותו בסוף ימיו עובד שדהו, מסקל ננו ונומרהו, אבל את נן-היצירה הגפלא שברא בעצמו שכח לנמרי. והיה יושב וויליאם שקספיר בתחלת שנות הששים שבחיו במסבת איזה שכור בבית-היין שבעיירה ושניהם היו משוחחים ביניהם כחברים וידידים. וכאשר הגיע יום מותו של שקספיר לא הזכיר כלל בצואתו את יצירותיו, לא את המרנדיות ולא את הקומידיות, לא את השירים ולא את משחקי-הקסם, כי אם את השיללינגים שלו ואת כריו וכסתותיו. וימת האיש ויקבר בין שאר החנונים ונחררי-החזירים של עיר-מולדתו. עברו עשרות שנים רבות והנה התחיל סתאום רעיון אהד משונה להרגיו את האנשים והיה הרעיון הולך וחזק והגיע עד לידי הכרה ברורה ושלמת: הן קוסם נאוני היה האיש שקספיר, אחת הגפשות היותר עמוקות ונדולות שקמו לאנושיות! ומני אז מתחילה אנדת-הקסם ששמה „וויליאם שקספיר“ לצודד נפשות ולהאיר לאנושיות כלה.

הידע שקספיר עצמו את כחו העניקי ואשרו הרב? על-פי קלות-הדעת, שבה התיחס ליצירי רוחו, יש לחוש כי הוא לא ידע את ערכו הרב של מטה-הקסמים אשר בידו. אבל, מי יודע, אולי היתה בו אותה הפורנות קלת-הדעת של העשיר הנדול, שאינו חרד על דיניו, בדעתו כי אין קין לאוצרותיו. אולי הרניש שקספיר בכח-היצירה הפלאי שלו והעניק מלא הפניו לאנושיות מרכושו הרוחני והגפשי – קשה לרדת לעומק דעתו של קוסם-פלא זה. אך בכל-זאת נראית ההשערה השניה כנכונה. שקספיר הרניש את כחו ועשרו הרוחני, אבל לא נתן דעתו עליהם. הוא היה שכור-יצירה ומוקסם בעצמו מעולם-הקסם שברא. הרנשה סתמית של אָשור האנדי וכחו האנדי לא ססקה מעולם משקספיר ואת עקבותיה יש למצוא ביצירותיו המרובות וביחוד בשיריו. אבל, כאשר התחיל יומו לפנות ושקספיר הרניש את שליחור הערב הולכים ובאים, קמה לפניו תמונת-עצמו בכל זהרה וחסנה. אז הכיר היוצר את עצמו, אבל יחד עם בואה של דעת-עצמו זו מתעוררת בו המחשבה לשבור את מטה-הקסמים שבידו ולהפרד מעולם יצירתו. לפני הוציאו לפועל מחשבתו זו הוא

כותב בפעם האחרונה משחק-קסם בשם, הסערי ונתן כפי הגבור הראשי את ברכת-הפרידה שלו. ב"סערי" אנו רואים את שקספיר בפעם הראשונה מדבר בערו, כי "הסערי" הוא אחת מיצירותיו הסוביקטיביות ביותר. הוא בעצמו קורא ל"סערי" משחק-קסם, אבל ביצירה זו התיחדו החיוניות המפליאה ודקת הארג של סוכי דרמותיו ועסקת הרנש ותהומיות הצער של בחירות פרנדריותיו. ביצירתו זו האחרונה התגלו כל הקסם וכל היופי שעמדו תמיד לשמישו. בספרו לנו על אנדת-חייו ברא שקספיר את היסוד באגדת על האדם היוצר. אנדה זו בתור יצירה ספרותית מלאה קסמי יער וריח שדה. בה שומעים אנו את רחש פעמיהם של נמדריה-הליל ושעירייה-עמקים ועליה מרחפים הצלילים הסודיים של מנגינת היצירה העולמית. הצורה המרכזית שבמשחק-הקסם הוא פרוספירו, זה שהיה דוכס במילן ואבדה לו ממשלתו הארצית ועתה הוא מולך ברוחו הכביר ובקסמי נפשו על כל היופי והנשגב שבעולם. ספינתו של פרוספירו - מכפר שקספיר - נטרפה בלב ים ויד הגורל הביאה אותו לאי שומם ובודד. והנה על אי זה מתגלה פתאום אצל פרוספירו כח-קסמים, שבו הוא מצוה על כל הטבע. ומהו הדוכס פרוספירו נגד יוצרי-הפלאים פרוספירו? במקום כבדת ארץ קטנה והמוך עבדים בוויים יש לו לפרוספירו עתה עולם מלא של עושי רצונו. עוזרו הראשי המשועבד לו הוא המלאך העדין אריאל. בתמונת אריאל חאר שקספיר את נפש האדם היוצרת. ולשם תאור זה לא השך שקספיר צבעי-קסם וצלילי-פלא. כל הנועה והנועה של אריאל אומרת שירה וכלו מלא נמישות ועדין. הוא הוא המנצח על מנגינות הרום ועל מקהלות כנות-הגלים ואור עיני הבהירות מאיר לעולם הגדול. הוא מכבד את פרוספירו וממלא רצונו, אבל בכל-זה היתה בו השאיפה להירות והוא מזכיר לפעמים קרובות את ההבטחה שהבטיח לו פרוספירו לשחררו. בהזכרות אלו על השחרור המקווה אנו שומעים את הדי הגענועים של נפש האדם המתלבטת בכתלי הממשיות הארצית ושואפת למקורה. אריאל כמה לחוש, אבל כל זמן שפרוספירו עודנו חסין ליצור ולברוא, אריאל הוא עוזרו הנאמן. בעזרתו מחולל פרוספירו סופות ומער, מעורר רעם וברקים, מכה גלים בים ומשרף ספינות. בכח האמנות היוצרת מאקף פרוספירו את הנימפות ואת שעירייה-ההרים, את בנות-הגלים ואת בני האדם. עליפי הנופת ידו אומרים השמים שירה ולמוצא שפתיו יחכה הפרא קליבן, זה הסמל החי של האנושיות מסומטמת הלב והמוח השקופה בסראות ונסות. פרוספירו שעבד את קליבן הפרא, אבל יחד עם זה נתן לו את כח הדבור ועורר בקרבו את ההכרה האלהית. קשה לצייר מה היה נוש אנושי פרא זה לולא התגלה באי השומם הקוסם הגאוני פרוספירו. בפראותו אין קליבן חסין לקבל עליו את מרות החכמה העליונה והיופי הנצחי והוא עומד למרוד בהן. כעבד בזוי שאין לו כלום משלו הוא יודע רק לקלל את אדונו ורבו. הוא אומר: למדפאי

לדבר. אשתמש בכח הדבור שלי כדי לקללך". והוא מקלל: "יחולו נא על ראש פרוספירו כל יסורי הרעל שהשמש סופג מן הבצות, מן האנמים ומן הרקבנות ובאו בעצמותיו כשחפת: כדי להשתחרר משלטון היופי והקסמים כורע קליבן ברך לפני משרת-המרזח השכור, שהגלים זרקוהו אל האי, ואמר לו: "אני אראך כל שעל אדמה המתציא צמח על האי. את כפות הנליך אשק: היה לי אלו! בצורתו של קליבן, המעורר גועל-נפש בפראותו, נתן לנו שקספיר את הקריקטורה היותר נוראה של האדם. בכל קו וקו עגל פרא זה אנו שומעים את ההתול המר ואת הבח הרב שהגתה היצר הנאוני לחברת האנשים הנסים, המחליסים בכל יום את יראתם ונכונים לכרוע ברך לפני כל שכור שקרן ולבקשו: "היה לי אלו! פרוספירו הגעלה וקסמיריצירתו שנואים עליהם, את מרות היופי והטוב אינם חפצים לקבל עליהם – ובכן מה יעשה בתוכם פרוספיר-שקספיר? סוף-סוף הלא הם הגם אדוני האי, אי החיים, והשקספירים הבדדים והמעטים הגם רק אורחים, אורחים לא-מצויים פה עלי אדמת הקליבנים, ולו שמענו כפי שקספיר דברי יאוש מר לא היינו מתפלאים אף מעט. אך שקספיר אינו מוחה כלל. כמעט בשויון-רוח נמור הוא עוזב את חברת האנשים, שהעניק להם מטובו. פרוספירו אינו אלא עצב. בתונה הרישית הוא מלוה את יום היצירה שלו הדולך ופונה. בתחלת "השעה הששית" (בן חמשים ושלוש היה אז שקספיר), כאשר נתמלאו כל מאווי פרוספירו, באמצע החגיגה הנדולה ובלוית סנגינת הפלאים של שמירום, אומר פרוספיר-שקספיר:

בא הקק לקח! אלה המסתתקים שראיתם הנם רק רוחות.
הנה נעלמו כבר, כי שבו אל על ובחלל העולם הוד נפוצו שוב.
האמינה! יבא יום וקמו חיונות אלה הנפלאים יגוהו נעלמו
גם סירות הרוננים, היכלי הארץ, ראשיהם אל עבים ישנו,
וגם פדור ענקי זה! זו הארץ שמתחת הנלינו גם היא חלף תחלף
וקל הנמצא עליה פלי השאיר זכר בחלום נעוף.
וגם אנו עצמנו הננו בני אותו הארץ,
שממנו החלמות נארגים,
ובימי חיינו המעטים שנת וחלום יפוכנוני".

(הסער", מערכה IV.)

בהרהורי-עצב אלה של פרוספירו אנו שומעים את הדן של מחשבות-הערב אצל כל אדם וגם אצל היוצר. כי מה בצע בעולם-קסמיו אם הכל הוא רק חלום עוברו אם כנפי הכליון מרהשות על הכל – למה ולמי יעמול היוצר? האין טוב לו לאדם לסור הצדה, לקפל מליתו, לשים את צרורו על שכמו ולשוב לחייו הפסיביים ל"חיים הקטנים" ה"little life" כמו שאומר שקספיר? על שאלה זו עונה שקספיר בחיוב. הוא עולה על סוסו ויוצא לסטריטפורד שלו, ל"חייו הקטנים".

אבל לפני הסתלקו מעולס-קסמיו נסרד שקספיר-פרוספירו מיציר-רוחו וילידי דמיונו
 נברכת הפרידה וקולו של הקוסם הנדול בפעם האחרונה לפני האלמו מלא
 עז ועצמה. בכל דבור ודבור שלו אנו שומעים את קול המצוה על החיים וכל אמרה
 שלו מצלצלת כקולו של נגיד ושר-חיים. ברכת-פרידה זו של היוצר הנדול בצארה
 מהעולמות שברא היא אחת השירות היותר נפלאות של הספרות העולמית. יופי אנרי
 יצער עליין מרחפים על פני כל שירת „האזיני“ זו של שקספיר. הגה היא:

שִׁעְשְׁעוּ הַרוּחוֹת, רוּחוֹת הַנְּבֻעוֹת, שְׁלֵיחֵי-הַנְּחָלִים וְשִׁעְרֵי הַעֲמֻקִּים
 וְגַם אֶתֵּן הַדּוֹלָקוֹת בְּצִצְדֵימָם לֹא-יִנְרָאִים אַחֲרַי שֶׁר הַמַּיִם.
 וּבִרְחוֹת וּפְתַח־מַקּוֹת מִמֶּנּוּ בְּשׁוּבוֹ-הָאֲזִינוּ נָא.
 וְאַתֶּם הַקְּטָנִים, נְשִׂרֵי-הַלֵּיל, הַמַּחִילָלִים וְסוֹבְבֵים לְאוֹר הַלְּבָנָה
 וְנוֹבְלִים מִעֲגָלִים עַל הַשָּׁא הָאֶחָד שֶׁמִּמֶּנּוּ לֹא יִשְׁעַם הַצֶּאֱן,
 הַשְּׂמָחִים וְצוֹהֵלִים לְקִרְאָת צְלִילֵי-הַעֶרֶב בְּרִדְתָּם מִן הַמִּנְדָּל -
 הַקְּשִׁיבוּ נָא כְּלַכֶּם.
 אַתֶּם-אֲשֶׁר בְּעֶזְרְהֶכֶם הִקְרַרְתִּי בְּעֵבִים שֶׁמִּשְׁצִהְרִים,
 עוֹרְרֵי סוּפּוֹת וְסַעַר, הַתְּרַדְתִּי גַלֵּי יָם
 וְהִנְכִּי הַתְּהוֹמוֹת הַיְּרוּקִים הוֹצֵאתִי מִנְּיֻנוֹת־אֵל,
 אַתֶּם-שֶׁבְּשִׁלְיַחוֹתְכֶם נָתַתִּי אֵשׁ לְרַעַם,
 קַרְעֵתִי, עֲנִיִּים, נִדְעֵתִי אוֹנִים וְאַתֶּשׁ אַרְזִים וּבְרוּשִׁים,
 קָבְרִים נִפְתְּחוּ בַּסִּקְרֵתִי וּבַמְצוֹת־יָפִי קָמוּ מֵתִים עַל רִגְלֵיהֶם
 נִחְיוּ בְּאִמְרֵתִי וּבְדַבַּר אֱמֻנָתִי - שִׁמְעוּ-נָא:
 מִקְּלָכֶם, מִכָּל הַקָּסֶם הַרֵב הַזֶּה הִנְנִי נִפְרָר עִתָּה.
 תְּבוֹא־נָא מִנְּיֻנְתִּיהֶרוֹם וְחַתִּיר אֶת כְּבִלֵי הַרוּחוֹת
 וְחַשְׂמַח הַפֶּעַם אֶת סוּפָה שֶׁל אֲנִרְתִּי-הַקָּסֶם.
 שִׁבְרֵי אֲשֶׁבֶר אֶת מַפְי, מִפְּהֵי-הַקְּסָמִים,
 עֲמַקְ-עַמֶּק בְּאֶדְמָה אֶקְבְּרֶהוּ, וְגַם אֶת סִפְרִי,
 סִפְרֵי הַנַּחֲשׁ, אֲשַׁלֵּיךְ לַתְּהוֹמוֹת, יִצְלַל בְּעוֹפְרֵת.

(„הסער“, מערכת V.)

אחרי שירת-פרידה זו מקפל פרוספירו את מלית-היצירה שלו ולובש שוב
 את בגדיו הקודמים, בנדי הדוכס המילני, הארצי, ובוה הוא נומר את חייה-היצירה
 שלו. וגם שקספיר לבש את בנדי-החול שלו אהרי „הסער“. מני אז אין אנו שומעים את
 קולו, כאלו סר ממנו רוח הקסם. דממה עמוקה קמה באי, אי-היצירה של פרוספירר
 שקספיר, ורק ככלות הבל, כאשר נעלמו רוחות-הפלא ופרוספירו שב להיות מלך-
 אביון, אנו שומעים ברעד לב את חפלתו האחרונה שהוא מפלל בדממה. כסה יצער
 אנשי ודכדוך הגמש בתפלה זו של הקוסם הנדול שסר כסמו! בלב שבור ונונה אומר
 פרוספיר-שקספיר:

נְעַלְמוּ מִי פְּלִאֵי־קַמִּי
בְּמַצְבֵי הַדָּל כִּי נִשְׁאַרְתִּי.
בְּקִרְיֹתַי נָא אֵל תִּשְׁכַּחֵנִי
וּבְרִצּוֹנְכֶם הַטּוֹב מְגִלּוֹתַי
נָא הִצִּילֵנִי.
לֹא קָסַם בְּיָדִי עֲתָה וְלֹא נָחַשׁ
וְרוּחֹת עוֹשֵׂי רִצּוֹנִי לִי אֵין עוֹד,
יָאוֹשׁ מִרְיָהוּ סוּף הַרְבֵּי –
אִם לֹא בְּתַפְלָה יָבֹוא עֲוֹרֵי,
בְּתַפְלֵת־צַעַר הָעוֹלָה שְׂמִימָה,
הַמְהַרְפָּקָה בְּשַׁעֲרֵי הַרְחֵמִים
וְשִׁבָה לְכוֹנֵן צַעֲרֵי הַחוּצָה.

(סיף-דבר, הסערה).

בתפלה לבבית ונונה על הרחמים נגמרת האגדה הנפלאה על האדם היוצר. עצוב הוא סוף האגדה ופלאי עם מותו של נושאה החי, וויליאם שקספיר, נעשתה לאגדת-נצח מבהיקה באור שבעת הימים ומאירה את נפשותינו ומצלצלת באוזנינו כמגנינת-הפלא משמיהרום, הגשאת כחלל-האוויר במשך כל משחק-הקסם של „הסערה“.

* * *

איה הנבול בין החיים והאגדה? אין בכחו של הדמיון הלוהט ביותר להמציא את המאורעות וסבכי-המאורעות המשונים והנפלאים שהחיים בעצמם ממצייאם, כי אין לך אגדה מסוככה והקיימת כחיים עצמם. כל חזון וכל חלום יש לו יסוד ממשי ואפשרות בחיים, ונס אנו בעצמנו הלא הגנו בני אותו הארץ שממנו החלומות נארנים, ובימי חיינו המעטים שנת וחלום יסובבנו. אך בין כל אנדות-החיים הרבות עד לאין שיעור-תהי זו של האביר הנודד וזו של מטה-הקסמים מן הגפלאות והגשגכות ביותר.

במהנה חלוחם, 1916.

יעקב פיכמאן.

אח־הָעָם.

(ליובל הששים).

1.

ששים שנה מלאו לו עתה. אך זה כבר, זה ימים רבים, אנו רואים אותו כמו ממרחקים. זה כמה קולו מניע אלינו כמו מעבר לנבולה של תקופה. במיטב ימיו ירד לו מן הבמה, ירד בעצמו, והשאיר אחריו – למרות הד־האמונה העולה מתוך דבריו האחרונים – איזה צל של ינון עמוק, חידת־לב באין פתרונים. לא זקן שתש כחו עזב את המערכה וילך לנוח, כי אם נבור במיטב כחותיו הלך ופרש, יצא מתוך המחנה ויעמוד לראות מרחוק. אין זאת כי נפצע האיש עמוק בלבנו סצע אשר איש לא ראה, והדממה אשר באה פתאום כסתה על הדם. אין זאת כי את הדע והמר בספקותיו הסתיר בתהומות נפשו, ויותר משהשמיע לנו בדבריו הברורים, נשאר אולי סתום ונעלם מעין רואים. לא תמיד אנחנו שומעים, כשהדממה מדברת . . .

ששים שנה מלאו לו, ואנחנו יכולים עתה לסקור בסקירה אחת את כל הדרך, שעבר בה. דרך ארוכה מאד וקשה. בעד החלום המתוק של „בני משה“, חלום קצר ועובר, שלם אחר־כך בנדודי־מדבר כברים ומינעים. מה מעטים היו אילני־הפאר, אשר בצלם ישב בין קרב לקרב. מה מעטים היו לו רנעי מנוחה וקורת־רוח בצוק הימים הרבים. אפילו בכבושים, שנפלו בחלקו ובחלק דורו, לא היה כדי ליִשב את דעתו, להשביח את המית נפשו. בתנועת־יד אחת הפסיק את כל שירת־נצחון, שהיתה מתפרצת לפעמים במהגרו. את כל צהלת־הג השבית בעצם תְּמָה ו אַבּוּקָת מחשבתו הבהירה החרידה צללי חלומות שפוני לב, וצנת יום שפכה על כל מסתרי לילה וחביון שירה. תועבת נפשו היתה כל קריאת־נצחון מְרָמה, כל מנוחה וקורת־רוח בלא עתה. את השמחה אשר לה צמא גם לבנו, דחה ליום הנדול, לשעת הנצחון הנאמן. מעין, זה נדחה היו כל חייו. ימים רבים צפה לו, ליום הנדול, לשעה הנאמנה, גם בעמדו מרחוק היה סר אלינו פעם בפעם בחרדת־לב נסתרה לראות, אם יש

כבר אלהים בתוכנו, אם כבר באה השעה הנדולה, – סר ופורש שוב למיהקיו
בינו הדומם.

מי הקים את המחיצה בינו ובינינו? באשמת מי היה הדבר? למה עזב אותנו
הלך לו? החידת חיינו היא או חידת נפשו? אך שתִּיקת אחר־העם מעיקה עלינו.
בכל שתִּיקה יש כדי להמיל אימה... בשתִּיקת גבור, שעזב את המדגה בעוד כחו
אתו, יש מעין אזהרה. על מה הוא מזהיר ומפני מה – אך אימים היא מהלכת
עלינו – החידה הזאת. יד מי מקצצת בנטיעות ננו בחשאי? איזו רחות רעות מכות
את כל רך ואת כל ענוג בציצונו, ואין איש רואה ואין איש שם על לב?
האומנם זאת היא הקללה, קללת חיינו, ואנחנו לא נדע עוד את האורב
לנו, – האורב לקלנו?

.II

קורבה יתירה אמנם לא היתה בינו ובינינו מעולם. שפה ידוע היה תמיד מבדיל
בינו ובין אלה, שהיו קרובים לו כליכך ושנעשו אחר־יכן רחוקים במשך הזמן.
אם היה האָשם בו או בנו – אך היה באישיותו איזה דבר, שלא נתן לנשת אליו
מקרוב. שלם היה האיש – שָׁלֵם אולי יותר מדי, מכדי שנדבק בו ונאהבה. בשחיר
המשקל, במתינותו ההרמונית היה איזה דבר מעליב את אלה, שיללו מכאב
ומקוצר־רוח. השלימות הנפשית מכניעה, אך יש גם שהיא דוחה, מרחיקה, כשהיא
גראית לעין יותר מדי. ההרמוניה של אחר־העם היא יותר מדי בולטת. איזה דבר
הוא מסתיר ממנו. הוא אינו בא אלינו לעולם בשאלותיו וספקותיו; מעולם לא
התנדה בקהל. אלינו בא תמיד לאחר המלחמה והסקפוקים הפנימיים, וסימני מבוכה
מעולם לא הכשילו את פיו. מעולם לא ראינו אותו בכשלוננו, לא שמענו אותו
בגמגמו – בדרת ענן תונה על הגשמה והאדם מתחיל בעצמו שואל נתיבת חייו.
אחר־העם היה בא אלינו רק בשעה שמצא את דבריו ראויים להשמע; כשאנו הנו
היינו זקוקים להם. לא אל עצמו ידבר ואנחנו עדים לשיח האדם עם נפשו; תמיד
דבריו מכוונים לשומעיו. רק לעתים רחוקות מאד אתה מרגיש את נשימתם החמה.
כמורה ידבר, כאיש שהוא משכמו ומעלה נבזה משומעיו, ולא כרע וָאָח, אשר
בהטיפו את תורתו לפנינו, יספר לנו גם את ננעי לבבו הוא. ועל כן היא חסר ברבו
אותו הצבע החם של דברים אינטימיים, שהלכ נפתח לפנייהם לא רק מצני האמת
שבהם, כי אם מפני יפים האנושי. הן הוא לא מעה מעולם. ואנחנו היינו אוהבים
אותו עוד יותר דוקא מפני טעותו, אנחנו היינו מתקרבים אליו אולי דוקא בשעת
מבוכתו, והיינו סבינים אותו דוקא בגמגמו...

אחד-העם בעצמו הבין את כל הזרות שבדבר, כשהיה אנוס כל ימיו לאחד כל מאמר ומאמר שכתב. לכתוב סיחש לדברי עצמו. תמה אני, אם יש עוד בנינו איש, אשר ידע להביע את אשר בלבבו כאחד-העם, אשר ימצא למחשבתו את הבטוי היחידי שלה, בלי כל חסר ויתור. וכל זה לא הועיל לנו. לא הועילו גם כל הביאורים, שארבעת כרכי מלאים אותם. אור המחשבה, כפי הגראה, אינו מספיק, ואפילו כשהבהירות הסגנונית אתו. לב הקורא נפתח לפנינו רק או, כשתוא נעשה שותף ליצירתנו, כשהוא נושא גם כן במשאנו-כשהוא צובר אתנו יחד את הדמומים הכבדים ונצחונו הוא גם נצחונו.

אחד-העם בא אלינו עם מחשבתו הבוגרת ועם בטחונה, ואנחנו לא ראינו אותה בלידתה, בטרפויה הראשונים, כשהיא עדיין חציה הרגשה והצל עוד מרובה בה על האור. מחשבה שלא נתבננה שלא נתבשלה כל צרכה, תמיד חשודה על אהדה-העם ביותר. אין הוא מאמין ברמזים. ואנחנו יש אשר נעזיב דוקא לאותה השעה הנפלאה שביצירה, כשהאור והצל עדיין משמשים באחד, כשתחומי המחשבה עדיין לא נסתמו כל צרכם ושערי ה"אינסוף" עוד לא ננעלו. בכל שרמוט ברור ביותר יש מעין המעט-דמות. ממשלת הגלוי הגמור קטנה ומוגבלת יותר מדי. זהבטוי הגלוי של אחד-העם לא היה מרחיב, כי אם מצמצם. הוא תפס רק את המעט, את הודאי.

זה היה אילן חזק ורב-שרשים, אילן מנדל פרי, אך כמעט בלי עלים ופרחים. את סערות האביב לא ידע. רק פעם נתגלה כמו מתחת חופת צל של מסתורין וירמו לדורו רמו חשאי ללכת אחריו. זאת היתה תקופת "בני-משה", זה הנסיון שלא הצליח, אשר ישנה ככל-זאת הוד מיוחד על אחד-העם הצעיר. אך תקופה זו היתה קצרה ומעציבה ביותר. הדור הראה מיד את כל חוסר כחו ליצירה דתית חדשה. יציר החלום הענונים נשרו עד מהרה, ולפני אחד-העם נתגלה ברור כל הדרך. זה היה גלוי נורא: אין לנו כה של יצירה. מאז איננו מאמין עוד בדורו - איננו מאמין עוד בלא. מאז הוא ענ עונה אחר עונה ליצירתנו. הוא נעשה נביא הקטנות. הוא רוצה להציל את שארית הפליטה. לא אנהנו נגאל ולא אנחנו נגאל. הבה ונהיה נשר ליצירת העתיד!

כל מהלך מחשבתו נעשה מאז מעין עינוול, ההולך ושכ אל נקודותיו הקבועות. הכל ברור לכאורה, חזק בכל זאת להטעמה בלתי-סוסקת. נמשטשו הנבולין שבין החלום הגדול, אשר נשא האורה בלבבו, ובין המעשים הקטנים, אשר דרש בחיים. בדור שכל יפיו היה יפי האנדה, שנולדה בתוכו, בדור המפסימום, שדרש את הכחות לפי המעשים הגדולים, בא הוא, בעל המינימום, ודרש את המעשים לפי הכחות. יותר מדי שקל את כחותינו, ולא הפין לדעת, כי הברכה מצויה דוקא בדבר הסמי

מן העין. הוא לא האמין, כי יש אשר אנתנו מתקרבים אל מטרותנו האמתית דוקא בלכתנו בעינים עצומות. בזה מאמינים רק המשוררים...

.III

כן, בממשלת המשוררים אין לו כל חלק. כל רמט של אמנות ושירה מעורר בו גם חשד ידוע. יודע הוא, שהמשוררים אינם מכירים שום שעבוד. והוא רצה בחוקי ברזל. בחוקים אשר לא ימוטו. הוא ידע את הסכנה אשר בקסמי החלום. את היופי לשעה ירא. הוא בקש את היופי לדורות.

הוא היה הפרוואיקן הראשון בספרותנו הצעירה. בימיו הדל עירובי-הפרשיות שבין פרווא ושירה, שהיה נהג בה מימי המשכילים הראשונים ואילך. עירובי-פרשיות, שלא רק סמולנסקין, כי אם גם נרדון לא יכול להשתחרר ממנו. הוא היה יוצר הפרווא האמתית, יוצר הבטוי הכונבל, המנדיר, האחראי, שאינו משאיר אחריו שום מקום לנלוי כונות שונות. ביצירת אהדה-העם לשוננו שוב נעשית בטוי מוסרי – לשון שהאמת חותמה. הוא היה הראשון, ששם מעצור לשמפה, ששם אותה בכבלי דיסציפלינה, שהתחיל שולט בה כשליט בלי-מצרים. מה רב היה הרכוש, שהיה מוכרח לותר עליו לשם בטוי מוסרי זה! כמה יופי אמתי וכלתי אמתי היה צריך להפקיר, כדי להגיע אל מטרותו היחידה! הוא נעשה באמת מעין אסקים של הלשון, נזיר כל תמונה ושיר. אך הוד של מלכות צנוע הבהיק לנו מתוך לשון-נוירים זו, ולא היה איש בינינו, אשר לא נכנע ספני כחה ואמתה.

זאת היתה דוגמא של לשון מעשית. לא סגנון, שמלבד התוכן יש לו גם תביעות מיוחדות שלו, כי אם שאיפה קפדנית, בלי שום ותזרים, אל העיקר. רק אצלו אנו מוצאים את הערך השוה, האדיקוואטי של הלשון והתוכן, שאנו מוצאים דוגמתו רק אצל יחידי העולם – הבטוי טאינו מכטיח יותר משהוא נתן. הבטוי שלנו – למה נכחד את האמת? – הוא תמיד או למעלה מן התוכן, או – אהה! – לעתים קרובות גם למטה ממנו... בין כך ובין כך אין קשר נאמן בינינו ובין הלשון. בין כך ובין כך אין אנהגו פורעים את שמרותינו באמונה. במובן זה יש לנו בספרותנו רק אחד למופת – אהדה-העם. הבטוי של אהדה-העם אינו רק הכיר מוסרי בספרותנו החדשה – הוא גם הקולטורי בה ביותר. קולטורי – במה שנאמר בו, ועוד יותר – במה שלא נאמר. אם קולטורה היא כח הרוח על כל מה שבא מן החוץ להטות אותנו מדרכנו העצמית – עלינו להודות, כי לא השיג איש אצלנו את הכח הזה במדה יותר גדולה וברוכה מאשר השינו אהדה-העם.

אין כאן להמיסגנון. להפך. יש לנו איזו רוחה מהעדר סגנון, מחוסר מלים. אם נכרים לפעמים גם עקבות מלכול סטוי מן העין בסגנונו של אהדה-העם, אין זה

אלא במקום שאתה רואה את שאיפת הסופר לקמץן וחשכון בולפת יותר מדי. אמנם חושיהמדה המצוין של אהר־העם אינו נותן לו לפגום את פשמות סגנונו גם בזה. בסבע של סגנונו להפעים את הרעיון ולהסבירו בכל אמצעי המדע וההגיון שבידו, במקום שיש איזה חשש לחסרון בהירות. בהסברה מלאה זו יש גם לפעמים כדי להעליב... אך אין אהר־העם רוצה אלא שיבינו אותו, מבין שהשיג מטרה זו, השיג את הכל. להשפיע עלינו באמצעים אחרים כמעט שאין הוא משתמש. באמונה זו, שרק ההבנה מספיקה, שאין האמת צריכה אלא שינלו אותה, אתה מוצא את כל מרניותו של אהר־העם; בה הוא מתנלה לפנינו בכל תמו ויפיו.

במה כחו של סגנון אהר־העם? אין אנו מכירים באמצעיו. אנו רק נכנעים להם. זה כחו של סגנון זה, שבהפרידנו אותו ליסודותיו, אין אנחנו מנלים עוד סוד יפיו. זאת היא אותה המדרגה הנבונה שבסגנון, כשהוא כמעט בטל מפני התוכן ובכלל-זאת אתה מרגיש במציאותו. אין לכחד אמנם: פכעיות שלמה, אותה הפכעיות הבאה מתוך חירות פנימית גדולה, מתוך איוו ונתרנות-מעין זו שאנו מוצאים, למשל, בסגנונו של לוינסקי-אין כאן. הוהירות היתרה, הצמצום עד כדי קפדנות מעידים, כמה עבודה השקיע כאן היוצר; אך גדלות הסופר ניכרת בהסתירו את עקבות מלאכתו. בסגנונו של אהר־העם אין אתה מכיר, על איזה טפוס הוא נמנה. אין זה סגנון ביבלי ואין זה סגנון משני; ואין אתה יכול גם להחליט, שיש כאן מוינה של שני אלה. כל ניב כמו נולד עכשיו בראשונה וכאן אדמת נידולו. זהו רק סגנון אהר־העם. איש לא יחקה אותו. זהו סגנון של בנרות. הוד הנוער אולי אין בו; אך אין בו גם סימני זקנה. כח נאמן בו, כח עצור שאינו מתבזבז לבטלה - כח שמור לעת מצוא. לשוא תבקשו בו ציצי הסימבוליקה. אין ההד אשר מעבר לנבולין עולה מתוכו. בדמדומי הנאצל רואה אהר־העם סכנה לעולס־העשיה, להאמת המוחלטת של חיי הצבור. הסימבוליקה - זהו הבטוי הנפשי, אך האישי ביותר. כל אהר־העם רואה בו מחוון לבו. רק הבטוי הריאלי המוגבל נותן את הכולל, את המשותף. לשם אמת כללית זו אין אהר־העם חושש גם לצמצם מעט את האמת של הפרט.

ככה משתרעת לפנינו יצירת אהר־העם. בהירה ונלויה ומנובלת. אין זה שדה פרחים מנומר, אשר ירהיב את העין ביפיו. אהר־העם כל־כך מקמץן בנצנוצי־שירה, עד אשר לפעמים נדמה לנו, כי הוא גם מתגדר לפעמים בפרחאיות שלו מתוך איזה בוז מסתור ליעד היופי. שדה היצירה של אהר־העם מזכיר לנו ניר־אביב משחיה, אשר ששון הצבעים עוד טרם יתהו. ואולם בהמותך את אונך אל תלמיו הרבים, אתה מקשיב, כמה כחות של צמיחה עמוקים כאן רוגשים במסתרים...

.IV

את כל סגנונו ומהלך-מחשבתו של אחר-העם מציגת אותה המתינות של תלמיד-יחכם אמתי ונקי-דעת, שבספרותנו החדשה יש למצוא דוגמתה רק אצל ר' נחמן קרוכמאל. כמה רחוקה ההרצאה השוקטה והאירוניה הרקה והבלתי-מוטעמה של אחר-העם מאמצעי הפולמוס הגסים של שד"ל, זה שהיה מתגפל על מתנגדיו בקרדום כבר כלסטים מזויין, או מן ההתלהבות הסוערת של סמולנסקי, שהיה שוטף אותנו כמפל מים כבידים במבול של דברים וסתיונות זו אמנם נוסלת מיצירתו חלק מכחה הבלתי-אמצעי. האצילות היתירה, נדמה לנו, מצננת את דמה החם. היא אינה תופסת אותנו בכה-איתנים, כי אם פורשת את ממשלתה עלינו לאט-לאט ובוהירות מיוחדת. למדרגה של סופר עממי לא יניע אחר-העם לעולם. יותר מדי זרה לו לשון ההמון לכך. הוא יהיה תמיד נביאה של ה-élite. אך השפעה אמיתית זו תהיה תמיד הסתמירה ביותר. מצבת-הברזל של מחשבת אחר-העם לא נשתחרר עוד, ואם גם נלחם כנגדה, בכחה נלחם...

המחשבה של אחר-העם אינה מונקת ממסתרים לפתע פתאום, כחית-יער ערומה, אשר תאחו את טרפה ואין מציל. הרעיון אינו מתגלה כברק אור נעלם. אשר לא נרע מאין יבוא. קול צעדיו מניע אלינו ממרחקים. שער אחרי שער הוא פותח לו לאמו, צעד אחר צעד הוא כובש בבאחון את דרכו, וכשהוא מתגלה, הוא נקבע מאליו במשבצת הלב, כאילו היתה מוכנה ומצפה לו זה כבר. כל מה שחושב והונה אחר-העם, הריהו בעיניו כדבר מוכן וידוע, שיש רק לשוב ולבארו היטב. הוא כאילו בא רק להזכיר נשכחות. יש אצילות רבה בדרכו של אחר-העם, שלא להעמיס את החידוש שבמחשבתו, כי אם דוקא את הידוע, אה המוכן מאליו. מדה נאה זו יכולה להביא אותנו לפעמים לידי מסקנה מוטעת, שאחר-העם מבצר מקום רק למהשבה המקובלת. אך זה יהיה עול גדול מצדנו: בזה שהוא שחר את חוטי מחשבתו המקורית בארנ העבר יש אולי לראות את הקו הזוטר יקר שבאישיותו המוסרית.

מחשבתו של אחר-העם אינה מחוסרת כנסים, כמו שאפשר לשפוט לפעמים על-פי הרצאת דבריו, המעשית ביותר. היא אוהבת לשים מעצור לעצמה בעצם מעוסה. אוהבת היא את הנבול. לרצונה היא שמה רסן במיה, כשהיא חשה סכנה לנסות הצדה מן הדרך אשר התותה לה. משוש דרכה לבלי המשך אחר יסיה יותר מדי. במוכן זה, כמו בהרבה מוכנים אחרים, יכול היה אחר-העם - לא בלי קורטוב של נאווה נסתרה - להעיד על עצמו, כי מעולם לא נחשב בעיני עצמו כסופר אמתי. ואמנם יש לו על מה להתנאות: המחשבה לא היתה לו, כלרכים מאתנו, שעשועים למלאות איוו ריקניות שבלב. הספרות - במוכן הגרוע - לא היתה מלאכתו מעולם.

בכל אופן יצירתו יש איזה מיכניסמוס בריא, שהוא משועבד לבעליו ואינו יוצא מרשותו לרנע. מין קונטרול תמידית על עצמו, שלא להוסיף ושלא לנרע. אין הכוס עוברת על גדותיה לעולם. אין אטנס השפע המתפרץ, אשר ישפר. אין המחשבה נורקת ימינה ושמאלה ביד עשירה. קמצנית היא הכחה של אחר-העם במכעה. אף טפה לא תלך אצלה לבטלה. אך גם לא תחסר אף טפה.

באחר-העם השינה המחשבה העברית ראשונה את הדיסציפלינה של הבטוי המערבי. הוא היה הראשון, אשר למד אותנו לשלוט בעצמנו, להנביל את עצמנו. הוא שחרר אותנו לחלוטין מן הששטוש המורחי, מן הערכוב של חוץ ומציאות, מן האפססזה התמידית. כרות צוננת עבר את המדבר הנדול של ספרותנו, ובכל מקום עברו השאיף אחריו נתיבות מאירות. את כל פנה טהר מאבק הדורות. שנואת נפשו היתה כל אנרכיה, כל ערכוביה. את כל חוץ שבחיים ובספרות רפק לחוק, לסיכטימה. אין מקריות בטבע. לכל יש דרך יש קביעות. הכל הולך אל תכלית ידועה.

רק בשם הנדולות הוא דורש את הקטנות. רק בשם המכסימום הוא דורש את המינימום. בהגבלת עצמנו הוא רואה את נאולתנו. מתוך החוג הצר של עבודה קטנה וקבועה הוא נושא את עיניו אל הכוכבים הרמיב אין הוא מאמין בכחות המתפרצים, כי אם בכח המתמיד, בכח ההכרחי. לא אה הרנע הנדול האחד הוא מוקיר, כי אם את הרנעים הרבים. האדם הנדול אצלו - יהו המפוס הבינוני, אשר כל כחותיו המוסריים שקולים ומדודים-אף אחד לא פנום, אף אחד לא יחסר. את הקיצוניות, אף זו של הגאון, איננו גורם. בכל הוא מבקש את הסינטיזה, את ההרמוניה של הרוח. את ההכרעה לצד אחד לא יסכול. שום, קומפנסציה בעד החסר לא יקבל. יש לו „עיקרים“, אשר עליהם לא יותר לעולם. גם מן הגאון הוא דורש מלוי כל חובותיו. מכל הסובליציסטים העברים הוקיר דוקא את ליליענבלום, את זה שמהשבתו כשהיא לעצמה לא היתה סבהיקה ביותר הוא הוקיר כליליענבלום את הפשטות-את ה„בינוניות“ הייתי אומר, את הסופר הישר, שכל מחשבה שלו מצטרפת למעשה; את הפרוזאיות החיצונית, השומרת את הקודש תחת מסוה של חול.

המחשבה הלאומית, שהתלכטה מחוסרת צורה ונבול ביצירת שדיל וסמולנסקין, קבלה את תקונה ותנבר חיל בכח הבטוי החדש של אחר-העם. ביצירת אחר-העם יצאה ראשונה מחתולי הילדות של השירה, מצאה ראשונה את הנדרתה, קבעה את תחומיה. מה שהשתפך עד בואו אל כל עבר ויאבד בלא דרך, נכנס לאפיקו והתחיל זורם במנחה ובסחון. זה היה הבטוי המערבי למחשבה העברית-הסינטיזה הראשונה של מורח ומערב. אנחנו, עם כל המערביית שבנו, עוד לא השתחררנו מן הצבענות המרחית, מן היסוד הדמיוני ביותר, המפשט ביותר. יותר משהשנו אח

הבסיס המערכי, אנחנו שואפים אליו. אנחנו דורשים אותו לא רק מאחרים, כי אם גם מעצמנו. זהו האידיאל שלנו. אך ביסודנו אנחנו מלאים את רוח המורה. עוד ערפלי החלום ממשמשים את גבוליהם המציאות הגאמנים. אין עוד אותה המזינה השלימה של תום הרגש וחריפות השכל—מה שמצין בעצם את רוח המערכ. סופרים מזרחיים אנחנו, שמרדנו בהמורה ועדיין כולנו שבויים בידו. אחר-העם הוא מערכי בעצם. הוא ריאליסטי. כל רעיון שלו מכוון לצד ממשי, מעשי. אין יופי מופשט. יש רק הוד הבנין של החיים.

באחר-העם נתחזקה היהדות, כמו ביצירת הרמב"ם והרמ"ק, לא בזה, שהכניסה את יסודות המחשבה האירוסאית לתוך עצמה. הפילוסופיה של אריסטו נשארה זרה לרוחנו ומסנה לא דבק בנו כמעט מאום; ואפילו ההינלניות, שהיא יותר קרובה לנו, לא השפיעה עלינו אלא מעט מאד. היהדות נתבססה בגלותה בעצמה. אותם היסודות החדשים, שקיומה היה זקוק להם באותה שעה. היסודות האירוסאיים היו רק האמצעים לכך.

אין אני סומין בהרכבת דעות חדשות. כל הרכבה פוגמת את המעם הטבעי, מחקת את הצורה המקורית. בכל אורגניסמוס לאומי כריא ישנם ממילא כל היסודות האנושיים. נצרכת רק לפעמים קנאות ידועה, קנאות לאומית, כדי לנלחם. ואחר-העם הוא אחד הקנאים האלה.

.v

אולי היה טוב, לו היה פרות קנאי. אז היה יותר סופר. לולא ספר את עצמו בחינדעות מצומצם, אשר עליהן חי ועליהן נלחם, היה בלי ספק פותח לנו הרבה צנורות-שפע חדשים, שמחשבתנו היתה מתברכת מהם. אך הוא ידע, כי כל מחשבה חדשה ניוונה מהפסדה של הברתה, ועל כן היה ירא כל כך להרחיב את גבול יצירתו. לו היה „סופר אמיתי“, לא היה חושש לכך. מי שהוא סופר בעצם, שסח על המחשבות הנוצרות והטבלות כאחת. ידע הוא, כי ה„טבלות“ משמשות הסוד וכל טוב לשדה מהשבות הרשות. לא כן הוא המורה: כמות מחשבתו היחידה, ושבת ניל יצירתו לעולם. ענומה היא דרך המורה.

בבטחון עליו התהיל. המית-לב המה ואמונה גדולה האירו את דבריו הראשוניים. איזו הרמוניה גם אה היתה או בין המחשבה והרגש, אשר הכניעה את הלב והמחשבה כאחד. בן-לילה כמו גדלנו בכחה. בן-לילה נעשינו לבוגרים. אך ארכו ימי המלחמה, ההרמוניה לקחה מעט, והספירה, למרות שהוא שולט בה אינו נתן לה להרעיל את צנורות נפשו, התחילה עוזרת מעט את הים הוך

זה שוקם הוה. עוד שרביט המלך בידו כמקודם, אך חירותו הולכת ונפגמת. היא מתחילה כסרסר בעצמו בשלשלאות הברזל של שיטתי.

התחילו נמשכים וכוחים ארוכים עם מתנגדיו - וכוחים ארוכים יותר מדי. כל וכח מתמיד, כל נסיה הסברה יתירה מעמידים סוף-סוף את המחשבה על המינימום שלה. כשאדם חוסר לעצמו את בא-הכח-בה, הוא הולך ומעמיק אותה; כשהוא חוסר איתה לאהרים, על כרחו היא מתעכב על השטח העליון. המחשבה של אחד-העם הפסידה הרבה על-ידי זה, שנעשתה מכוונת לאחרים יותר מדי. ברצתנו להשליט אותה על אחרים, הלך ונשתעבר בעצמו ות-ויותר אליה, בהלחמו כל הימים עם אחרים, לא הספיק להלהם מעט בעצמו, להשתחרר מעט מעצמו. לא טיב כשאדם נעשה אדיסמן של שיטת עצמו יותר מדי.

אחד-העם הוא יותר מדי מניסם. הוא אינו מקבל בהשבון את הכחות הכרוכים של החיים - הכחות שאנם מן המנין. הטבע הרבה ותר עשיר ממה שיש בכוחו להקיף. אך בתור ריאל סמן אינו לו לה-העם אלא מה שענינו רואות. ועל-כן כליכך מעטה השמחה בהיקף מחשבתו.

בלב כבר אנו הולכים אחריו. אין זה יער של מסת-רין. אין אהנו הלכים לקראת פלאים. כל השבילים מינילים כאן אל תכלית ידועה - ידועה לפעמים מראש קצת יותר מן הצורך. יש אשר טוב מעט לתעות כאין דרך, לנלות פתאם את ארסון-הקסמים, אשר לא צפינו לו. אך יש גם ניל בשבילי-הזוהר, אשר ינחנו במח. כי ניגף מעט כצחוק החלומות וצבעיהם, אנו שמחים על צמצום ההיף, - על ממשלת הודאי.

לא את החלומות הוא הורם. הוא ירא אולי עוד ותר מאחרים את מותם- בכל מעשה ריאלי קמן הוא מבקש את זוהר החלום, ובכל חלום-את האמת הריאלית. למען הרחוק הוא כליכך מזהיר על הקרוב. כל אמצעי צריך להיות גם תכלית. בכל רגע ייעד יסיו של הנצח!

הוא היה איש-הסגנון, ועל-כן ידע להסקיר את הרב בשביל המעט. למעשם השלמים צריכים אנו לא רק מצד עצמם-הם סמל העתיד, בהם כח העתיד. על כן לא הבדיל בין קמן לנ ול, ובלבר שיהיה שלם. רק הסגנון היה מסיל עליו אימה. בכל פגם של ההוה ראה את התקלה לדורות.

הוא היה לא רק איש-הסגנון. הוא, במוכנ ידוע, יצר את צביון הדור. לתוך חונ מחשבתו משך את הקרובים והרהוקים. ומשירד מעל הבמה נמשמשו פני ספרותו, כמו נתק החוט הגאמן שהיה מאחד אותה.

אמונתו בנו, צריך להניד את האמת, לא היתה רבה, הוה היה מעליב. אך זאת היתה ספקנות מתוך רצינות עמוקה, מתוך רגש-אחריות צורב. זה לא היה

סקיפטיציזמוס מתוך שממון ופריקת-עול, כי אם קריאה להתנבר על עצמנו, להתרומם על עצמנו. הוא סונע בנו, למען עוזר בנו את רגש הכבוד שקהה, למען השוף את שארית הכחות הנרדפים בנו. ספקן זה מאמין בכל-זאת, שבדור של אינדיווידואליסטים כדורנו אפשר עוד להשלים את ההכרה, שמציאות אמיתית אינה אלא מציאות הכלל, שמפני המציאות החברתית בשלה המציאות האישית. הוא מאמין, שאפשר עוד להשיב לנו את האינסטינקט הקדמוני של הנה קי קמביזת, שנפנס אצלנו.

תורתו של אחד-העם אינה מנדלת נבורים—היא מנדלת אנשים. א: שי חובה. אנשים שיש בכחם להביא קרבנות מתמידים, קרבנות חשאים, קרבנות שאין מרגישים בהם. על-ידי זה שאין היא תובעת את אשר למעלה מכתנו, היא מעמיקה את תביעותיה. היא קובעת הרמוניה בין החומר והרוח, בין האידיאל והמציאות. אין התורה לחוד והחיים לחוד. אל נא נעשה את תורתנו סלסטר בדרשנו את אשר למעלה מכח האדם.

זאת היא תורת ישראל.

* * *

זה הוא האיש אחד-העם וזאת היא תורתו. אין זאת אנה עליה מפליגה במפרשיה הקלים לים-הגדול. איזו יד כבדה תנחנו. אין בתורה זו כדי להשכיח את עניי חיינו וקוצר ידינו. אך יש בה גם תנחומים מצנעים. יש בה גם כדי לפייס. יש כאן על מה לעשן. בארנ החלומות היפים, אשר עמו את נפשנו אורות רועדים בימי תקופה שלמה, זה היה חוס החיים החזק, יתר המחשבה הנאמנה. אל נא נבוא במרוניא עליו, שהוא בעצמו לא היה בונה. לא זה היה תפקידו. הוא היה הארכיטקטון של מחשבתנו הלאומית, של בנינו הלאומי. אלה שיבאו אחריו לבנות את השלישין, על פי תבניתו יבנוה.

.1917

גפשות.

I.

י. ל. פֶּרֶץ.

הוא מת – ואני בתוך סנה שוקטת יושב ומדפדף בספורים ומניע לספור הקטן „העושה נפלאות“. האם תזכרו אותו? – מעשה בקוסם העושה בלהטים ומאחו את העינים. בבקר יום אחד בפתע פתאום נתגלה באחת העיירות הקטנות שבוהליניה. שואלים: מהיכן? – מפאריז. להיכן? – ללונדון. מתפלאים: דרך עיירה בוהליניה ללונדון? – תעה תעה! – וכשבני אדם רצים אחריו ומבקשים פתרונים, הוא מתעלם תוך כדי דבור, כאלו בלעה אותו האדמה, ובאותו רגע נופא הוא נראה בתוך קבוץ שני של בני אדם בעבר השני של השוק. לאחר ימים הוא שוכר לו אולם גדול, כדי להראות נפלאות בסני קהל ועדה. ונפלאות – עין לא ראתה, חוץ לדרך הטבע. בולע נחלי אש כתפוחי אדמה ומשליך מסיו קשורי משי מכל המינים ומכל הצבעים. זורק מבתי הגליו זוגות-זוגות של תרנגולי הודו, והתרנגולים חיים ורצים על סני האדמה וקוראים קוקוריקו. פתאום הוא מרים רגלו ומקרצף מעל סולי נעלו דיגרים של זהב, זהב ממש, מלוא הקערה דיגרים של זהב. אחר כך הוא שורק – ומתחילות טסות באויר עונות חלות לחם, כצפרים עפות, והן מחוללות באויר ומרקדות רקודים. שורק שנית – והכל נעלם שוב ברגע אחד ואין כל. אין עונות, אין חלות, אין תרנגולים, אין קשורים, אין זהב – לא כלום. נתגלה לבסוף שהיה זה אליהו הנביא... ובעוד אני מדפדף באותו הספור – והנה פּרֶץ בעצמו עומר חי וקָים לְפָנַי. האם לא היה הוא בעצמו מין קוסם שכזה?

אמת – אליהו הנביא. אבל איזה רגש של אירבטיחות קלָנה תמיד את ההכרה הזאת. יש בו באותו אליהו הנביא הספרותי איזה דבר, שאינו נתן אותך להאמין בממשותם של העינים. ואין אתה בטוח לעולם אם יש להם יסוד קים מתחתם,

הכל תוסס, הכל רופף, הכל רופס. לעתים תוקף אותך מין סהר סתאז, שבעוד רנע והוא ישרוק – וכל העולמות הנפלאים, שנער לפניך מתוך בתירודעותיו, יצלמו וינחו ולא יהיו סתאום, יש לך עסק לא עם אמן, כי עם קוסם...

ילד פלאות היה בנערותו, מין עילוי חריף ושובב. בבוקר יום אחד, רומה כאלו מפאריז או מלונדון, צף למעלה בתוך העיירה הקטנה של ספרותנו. תעה תעה לכאן, בחסוון כתב איזו דברים, חטוף וכתוב, חטוף וכתוב, והדברים היו לא טובים ולא רעים, אלא שהיו משונים מכל מה שקדם להם. וכשהתחילו לרוץ אחריו – נעלם סתאום ולא נראה. יותר מעשרים שנה לא ידע איש איה הוא, ורק שמועה נשמעה כי באיוו עיר נדחת בפולין נשחקע ונעשה שם לאדבוקט פרטי בערכאות. סתאום צף שנית למעלה, בא בסערה ובנשימה לוהטת, אחת שתיים ושלוש, ולא עלה אלא קסין על הדוכן, והתחיל להראות נפלאות. ונפלאות – כיצד הוא אומר שם? – נפלאות אשר עין לא ראתה, ו... לדרך הטבע, בלע נחלי אש, פלט קשוירי משי וברא תרנגולים ותרנגולות. שרק – ושיי היכלות נפלאים, עשויים בדולח ושוהם ואזמרנד, סרחו סתאום לעינינו. שרק שנית – ומתחת לסולי נעליו התנלנלו לפנינו אלפי דיגרים של זהב. שרק שלישי – ופהר סתאום – הנה זה נופל עלינו כי בעוד רנע יחדל הכישוף, וכל המראות הנחמדים האלה ימוטו לעינינו וינוזו ויעלמו סתאום. יש לכל אלה נדל, אך אין להם משקל. פורחים הם באויר. בארנו הספרים שלי עומדים כל הכרכים היפים אשר לנו, והארנו סגור היטב על מסגה, ובכל זה יש שאני מוצא את עצמי מוכרח לנשת בבוקר אל הספרים האלה ולמשש אותם במו ידי, למען הנכה כי עוד עומדים הם שם באמת. מתירא אני שמא פרחו בין כך וכך...

אי מזה בא דבר שכזה?

כשראיתי את פרין בפעם הראשונה, זה לי יותר מעשרים וחמש שנים, וראיתי את קדקוד הראש האדיר הזה עם העינים הלוהטות, ושמעתי את אופן הדבור שלו עם הסננננצים הקצרים ועם ההלכות הפסוקות, שעל פי רוב חזר מהן הוא בעצמו בעוד רנע, והתכוננתי אל התשוקות הסוערות והרבות שלו ביחד עם קוצר רוחו לברר אותן לו לעצמו ולהוציאן לידי פעולה – נעשה לי דבר אחר ברור סתאום: עד כמה שלא יהיה האיש הזה גדול בתור סופר, בתור אישיות מצוינה הוא גדול שבעתים ככה. הספרות שלו, בעצם, אינה אצלו אלא מין הזיון-לואי, מין תפל קטן, מין הוססה בחנם. העיקר הוא סוף סוף האדם שלו. בתור סופר אפשר שנתן לנו יותר משהיה ביכלתו, ובתור אישיות – סהות מאשר יכול לתת בעצם. כל מי שיודע רק את ספרותו, ואותו לא ידע סנים אל סנים, זה יודע רק חלק אחד קטן ממנו. חזק וכביר היה שבעתים מן העדה אשר סבבה אותו, ועל כן משל בה ביד חזקה ובסרוניה

נדולה – ועל כן היה לה גם לסופר נדול. אבל בכדי להיות לסופר נדול באמת, השרה לו, פשוט, סבלנות. לא היה לו די אורך-רוח כדי להיות לאמן. תאווה לא-כבושה בערה בו להיות – ושום נפקא-מינה לא היה לו מה, כלבד שיהיה: יהיה נא לחביבו של ההמון הנדול שברחוב, יהיה נא לרבן של חסידים, יהיה נא לעומד בראשה של התנועה היודישית – ובלבד שמהיאות-הכפים תהינה סוערות ולא תחסרנה רנע אהר. הן היה מאלה, אשר רנע אחד לא יוכלו להיות בלי מהיאות-כפים. – דרך אנב היה גם לסופר נדול...

וכמה פעמים, כשהניתי בו, תקפתני כעין התמרמרת – התמרמרות כנגד אותו ההמון והתמרמרות גם כנגדו. מה היה יכול אותו סרץ להיות לנו באמת, אלמלא הדיחה אותו הערצת-ההמון מן המסלה ואלו נתנה אותו לעבוד את עבודתו על-ידי טבעו? כמה אוצרות טובים היינו יכולים לקבל ממנו, אלו היה לו הכח לתור על חנופתו של השוק ולהתיחד עם נשמתו ועם עצמו על השולחן אשר לפני אדני – שהוא הסימן הראשון לאמן באמת? – הן סוף-סוף הוא האיש אשר נתן לנו את „גלגלו של גנון“ ואת „אם לא למעלה מזה“ ואת „בין שני הרים“ ואשר בכלל הנשים בנפשו קולטורה שלמה של ספרות!

דבר אחד הוא ברור: הכשרון הוא אצילות ולא המזונת – הכשרון הוא ההפך הנמור מן ההמונת. אם חנן אלהים אותך כשרון, שהוא דבר הנתון רק לאחד מרכבות, הרי בחיריך אתה, ובכך: אציל. ואם עושה בעל הכשרון כגנים כאלו הוא מתערב עם ההמון, שקר הוא עושה בנפשו ושקר הוא עושה עם ההמון, ורק את נפשו ואת כשרונו הוא מחבל.

ההמון הנדול העריץ אותו – ואת ספריו לא קרא. האינטליגנציה לא העריצה וגם קרוא לא קראה, והיחידים קראו – ולא העריצו. היהידים ידעו כי היה זה כח, אשר אין לו כל התנאים הדרושים להיות לנדול.

II

י. ל. קאנטאר.

דומם מת ואיש לא ידע את מותו, דומם חי ואיש לא ידע את חייו. רק פעם אחת הפסיק את הדממה הנדולה הזאת: אז, לפני שלשים שנה, כשקם בבקר יום אחד והוציא את „היום“ – את העתון היומי העברי הראשון, אז היה היעש נדול מאד. מי מכני הדור אשר עתה יודע את אשר היה „היום“ הזה ואת פרשת ערבו? מי יודע עתה את אשר היה קאנטאר? אתרי שהכין ויפד ותקן אותו, יוד מעל הבמה ובאו אחרים ומלאו את מקומו והוא סר הצדה ויתחבא. מעט-מעט נשכח כולו. וגם

לדבר הזה לא שם את לבו. סוף-סוף הן לא העושה היה לו העיקר אלא
המשה. דומם חי ואיש לא ידע בקיומו, דומם מת ואיש לא ידע בכוחו...
ובכל זאת הן הוא זה האיש אשר עשה את המעשה, שהוא אפשר היותר
גדול, אשר נעשה להתפתחות ספרותנו ואשר ממנו נפתחה תקופה שלמה חדשה:
„החידוש הזה – אמרתי פעם על-דבר „היום“ – הוא סוף-סוף זה, אשר לו עלינו
להודות על כל אשר יש לנו בספרותנו כיום הזה. אם יש לנו סוף-סוף איזה דבר,
הדומה מעט או הרבה למין זה, שנקרא ספרות, הלא הדומים שלו מתחיל עם הנליין
הראשון של אותו העתון היומי הראשון „היום“. קין הושם לאותה הבטלנות ואהבת
הפסוקים וסמפוטריהמלים רק לשם מלים, שנשתרשו כל כך בספרות הקודמת. אדם
שהב בשביל ערוך יומי ויש לו עסק עם חיי השעה ועם חיי הרגע ועם החיים
בכלל, שוב אין לו אפשרות לכתוב מליצות ולחיות באויר ולחלום פסוקים, אלא
עומד הוא על גבי הקרקע וחי ממש וכותב ממש. צעירינו עתה אולי לא יבינו עוד
את כל הדבר הזה; להם נעשה הכל כבר טבעי. ואולם אל נא ישכחו, כי הם באו
כבר אל המוכן, וכי מוכרח היה איש, שיכין את כל זה – והאיש המכין את כל זה
הוא אהו יהודה ליב קאנמאר. אם יש לנו עתה איזו התהלה, ואם יש לנו גם
זחר סהתהלה ונראים גם הפירות הרכים הראשונים, אז בואו ונחזיק טובה לאותו
יהודה ליב קאנמאר. התקופה הזאת מתחילה עם החידוש שלו ועם עבודתו. כל
הספרות קבלה בהנוצת-יד אהת צורה אהרת. ואיזה כח חטכי, ואיזה ערך קולטורי
היה להידוש זה – כמעט שאין לתארו. אלמלא הייתי מתירא, שילעט לי קצת,
הייתי אומר: היה זה סעיף המצאה של מפלת-הברזל. מפלת-ברזל התחילה לעבור
סוף-סוף גם בערי השדה של הספרות העברית. לא כמו של הקיסור הוא העיקר
בהמצאה זו, לא האפשרות, שאדם עובר ממקום למקום במהירות יותר מרובה,
אלא אותן התוצאות הנפלאות, שאין להן שעור כלל, הכרוכות אהרי חידוש זה.
בתמוס חדש נתן לנו, טקפו של אומה מודרנית. כל חיינו הרותניים מן המוכרח
היה שישתנו על-ידי כך...

ואולם אני הן לא על „היום“, כי אם על קאנמאר בעצמו חפצתי לדבר הפעם
דברים אחרים.

יש בני אדם, שזהו נורלם, לבלתי הניע לעולם עד לשבת או ליום-טוב
עצמו, אלא מניעים תמיד רק עד לערב שבת וערב יום-טוב. גם היי קאנמאר
לא היו חיים בעצם, אלא מין „ערבי חיים“; לא היו חיים כשהם לעצמם, אלא מין
חיים של „בין כך וכך“, של „לפישעה“, של „בינתיים“...

ילד פלאות ברחוב היהודים שבויילנא. עילוי מצוין, נער אשר בעודו בנערותו
קבל התרת הוראה, עלם אשר הפליא את טוריו בהיותו בבית-המדרש הרבנים – כך

בא לברלן וכך נעשה לתלמידים המובהק של הלמהולץ, ווירחוב ודיבואדימונד, וכך השלים את חוקו בתור דוקטור לחכמת הרפואה. מוכן מאליו, כי חכמת הרפואה לא הספיקה לרוחו הלוהט, ולכן כתב „בין כך וכך“ מאמרים ודברי בקורת ושירים, וערך „לפישעה“ את „הצפירה“ השבועית, שיצאה אז כברלן. את אלה עשה, כמובן, רק „בינתים“. ואיזו עברית כתב האיש הזה בימים ההם! לא נפלאות ונצורות. חלילה, אלא סגנון, שלא היה עוד ידוע כלל עד אז, אותו הסגנון המדויק והמצומצם, אותה הבהירות בלי שום פסוקים ושיירי פסוקים ובלי שום חכמות של מליצות ובלי שום סמסופים של מלים. אותו „הן המפורש“, בשעה שאמר דבר בחיוב, ואותו „לא המצב“, בלעז שאמר לא – ואת כל זה עשה כבר אז, לפני ארבעים או לפני ארבעים חמש שנים! זה לא ממנו – כך השבו המבינים המועטים אז – אם לא ממנו תסתחח התקופה החדשה לספרות העברית, שאליה יהלו כל כך, או לעולם לא תסתחח עוד. סוף-סוף נתגלה באותה הספרות האדם מן הישוב הראשון המדבר בלשון בני-אדם, ולא רק שהוא מדבר. אלא גם כן – זה לא דבר קטן כלל – שאם אין לו מה להגיד, הוא מהריש לנמרי ואינו מדבר כלל. המצאה נפלאה זו, שלא לדבר כלל בשעה שאין מה להגיד, לא היתה ידועה עוד למפרינו אז. אלא – שכל זה היה אצל קאנטאר רק ענין „לפישעה“ והק „בין כך וכך“. בימים ההם שב לארצו ולמולדתו ונשתקע בפטרוגורד על מנת לעמוד על הבהינה גם ברוסיה בתור דוקטור למדיצינה ולהתחיל את אורח חייו בתור רופא – אלא שאירע לו מעצור קטן בדרך, נודמן עם אנשים, שהוציאו אז עתון שבועי רוסי בשביל יהודים, ויהי קאנטאר „בינתים“ לעורכו של העתון הזה, רק „בין כך וכך“, כמובן, ואולם את עבודתו העיקרית, את חייו טמש. הלא התחיל יתחיל מחר, בעוד ימים ומקץ שנה, ואתם הדברים הקטנים, שהוא עוסק בהם עתה, הן הוא עוסק בהם רק „לפישעה“. מחשבות גדולות היו בלבו תמיד לעתיד, בנינים שלמים היו לנגד עיניו בכל עת, עולמות מלאים הרה והנה והוה בכל הימים. והן בכח ידיעותיו הרבות ובקיאותו וחריצותו ויושר שכלו ביחד עם רוח הבקורת החריפה ועם הטעם הספרותי הרק שהצטיין בהם. היה יכול באמת לעשות את כל הגדולות אשר השב. אלא – „לפישעה“ ו„בין כך וכך“ ועד „מחר“ ועד „מקץ שנה“ עשה לו דברים אחרים לנמרי. למשל: „בין כך וכך“ עלה בדעתו ליצור את העתון היומי הראשון בישראל – וייצרנו. מוכן מעצמו: גם הדבר הזה היה בשבילו רק דבר „לפישעה“ ו„בין כך וכך“ ו„בינתים“, כי הלא את עבודתו העיקרית בעצם יתחיל לעשות – מחר. כמו כן היה „בין כך וכך“ למורה באיזו נימנסיה בפטרוגורד, היה „לפי שעה“ לרב בליבו, היה „בינתים“ לרב בוילנא ואהריכך ברינא – וכמובן: מחר, בעוד מעט, בעוד איזה זמן, לכל היותר בעוד שנה, יתחיל לעבוד את עבודתו בעצם, אשר לה הוא אומר להקדיש את

חיינו. במאות מכתבים אשר כתב אלי, הבטיחני כי עוד מעט והוא יתחיל... ובאחד מן הימים ההם ראיתיו, והנה הוא כושל ועיף וינע. האיש, אשר שריריו היו פעם ברזל וכחו היה כחו של ענק, היה עתה רק צל של קאנטאר הקודם. לא נשארו לו בלתי אם העינים הבוערות ואותו המצח הגבוה, המקומר והיפה, ואותם החידודים החריפים ומלאי רוח, שלא פסקו אפילו רנע מעל שפתיו. ים של תבונה נבע מסיו כאין מעצור. ואולם האיש נעשה „לפי שעה זקן, האיש נעשה „בין כך וכך“ לנל של עצמות יבשות-והוא: אין דבר עוד חולם הוא את הלומותיו ועוד הוא עומד רק על הסף כבא זה עתה מן החוץ לבעבור יתחיל. בהתלהבות ובאמונה רבה ובלב תמים מדבר הוא עמי על דבר הספר הגדול, ספר „תולדות הספרות הישראלית“, גם ספר „תולדות הספרות הכללית“, אשר יתחיל לכתוב בשבילנו סחר, לכל היותר בעוד ימים אחדים...

סחר-בעוד ימים-בעוד איזה זמן-לכל היותר מקץ שנה-ובינתיים והנה מול-טוב לך! השערות הלבינו, דעצמות עששו, ושנותיך ששים ושבעים... ובאחד הימים באה לי השמועה, כי יהודה ליב קאנטאר מת. אך עד היום הזה לא אוכל להתרגל אל המחשבה ולהאטין בה. כמדומני, שגם מיתה זו אינה אלא „לפי שעה“...

ואולם האיש הזה הוא שנתן לנו את „היום“. אלמלא עשה לנו שום דבר אלא את העתון העברי הראשון, הלא היה. אב הוא לתקופה חדשה.

.III

שלום-עליכם.

באה השמועה כי שלום עליכם מת - והרושם הראשון היה: ובכן גם המת הוא רק שחוק! - ובכן גם זה אינו אלא אחד מן „העסקים“ אשר יאחו גם מנחם-מנדיל!

אניד נא את הדבר מיד: תמיד, כשהגיתי בו, לא העסיק אותי כל-כך החזיון, שהוא „מרק טוון“ היהודי, או שהוא האזרח הנכבד של מזובקה ויהופיץ וכתריאלובקה היוצר לנו את מפוסו של מנחם-מנדיל, או שהוא הכותב את הספורים לילדים המצוינים ברכותם ואת הספורים לנדולים על דבר „טוביה החולב“, אלא תמיד ובכל פעם העסיק אותי אצלו חזיון אחר לנמרי: - הגה סוף-סוף יש לנו גם אנחנו סופר, והוא הראשון, שיש לו אותו הכשרון המיוחד להיות כותב וכותב וכותב! - הייתי רוצה כי הקורא יבין את הדברים האלה לאמתם. אינני מדבר עדיין על זה, אם הוא סופר טוב או לא טוב, אלא מדבר אני על עצם המלאכה של הכתיבה, שאני

מוצאים אצל אדם: - אדם שנו לר להיות סופר. הלא גם אחרים כותבים בקרבנו. ויש שהם בעלי כשרונות נפלאים. ויש שהם גדולים במעלה ממנו, ויש שהם נותנים לנו פעם ושתים איוז טרנלית יקרה, אלא שבכתיבתם אתה חש, שהם דחקים את עצמם לדעת והם עמלים עם עצמם ומינעים את עצמם, נושפים ברוחם אל תוך הניצוץ, שהתן להם אלהים, ומהבהבים אותו ועושים ממנו להבה, וסוף-סוף, על-ידי עבודה רבה ובעזרת המוח, יוצא דבר טוב. אבל סופר שיהא כותב מאליו, ואפילו בשעה שאינו רוצה כלל, סופר שהעט שבין אצבעותיו יהא כמין מִשְׁפָּף, שנשפכים ממנו נהרות שלמים, והם שוטפים ושוטפים ושוטפים, סופר שהוא מין מעין נובע יום ולילה, בשבת ובחול, בשנה פשוטה ובשנה מעוברת, כיד שעות במעת-לעת, סופר שאינו מחקר ואינו מנקר ואינו חוגג ואינו ממונג, אלא כותב וכותב וכותב, - סופר כזה היה לנו רק אחד, והוא שלום-עליכם. זהו כשרון בפני עצמו. עמו עשינו את ההתחלה להיות נכנסים גם אנו לתוך הספרות הכללית, בהיות לנו סופר, תחת אשר אנחנו היינו רק אנשים כותבים. אפשר שהאמנות שלו אינה עדיין אותה האמנות, שאליה אנחנו מתפללים, אפשר שהנפשות שלו הן הנפשות היותר פשוטות ואינן עדיין אותן המורכבות והסתומות, הנתונות מוון לרוחו של המבקש, אפשר שהליריות שלו אינה עדיין אותה הדקה והנאצלה, שרשמה אינה פוסק לעולמי עולמים, אבל לא זה הוא הפעם העיקר. העיקר הוא כי הוא סופר לשמו, משום שאינו יכול כלל להיות לא-סופר. מין עשירות היתה לו, עשירות של כתיבה, שדונמתה אנו מוצאים רק אצל מיליונר, מיליונר של ספרות. מין קלות היתה לו, קלות של כתיבה, שדונמתה אנו מוצאים רק אצל אשה, שאינה יודעת חבלי לידה, אלא מפילה את ילדיה בין נאולה לתפלה, כמין אבדה בהיסח הדעת. יושב אתה לפניו ומספר לו את תכנית הספור הגדול שלך, שאתה הונה וחושב ומהרהר בו זה עשרים שנה, זבין כך וכך הוא אומר לך: רעיון עלה על לבי ברנע הזה - ומקץ שלשה שבועות והנה רומן בן שלשה חלקים נגמר. ואת עשירותו זאת אנו מכירים אצלו גם על-ידי חיון אחר: בשעה שאחרים, כשעולה איוז מחשבה יפה על לבם, נוהרים להשתמש בה לבטלה ולהסיחנה לבעלי שיחתם, אלא מצפינים אותה לאותה שעה שישכנו לכתוב איזה דבר מהונן, בשעה זו היה שלום-עליכם ממסיר את המצאותיו ואת חידודיו ואת מחשבותיו בכל עת על ימין ועל שמאל בלי מעצור, ולכן היה לכותב מכתבים סרטים נפלא במינו. לפעמים היה כותב לרעהו מכתב בן עשרים או שלשים דפים, מין מכתב, שלום לאהובי, תחת אשר אחר במקומו היה עושה בחומר הזה ספר שלם. הלא המכתבים הפרטיים שלו הם ספרות שלמה!

מה עצר בעד הסופר המצוין הזה להיות לנו ראש וראשון?

שלום-עליכם, אמת היא, היה מרק טוון היהודי - אבל בכדי שיהיה לאדם גדול אפשר שחסר לו בקרב לבו אותו הצווי המחלט של המוסריות העושה את הסופר לגדול, שכל מלה שלו נעשית לבסוף לאורים ותומים. אותה היכולת המוסרית היא בשביל הסופר מין חיט של שדרה. העושה את קומתו זקופה. שלום-עליכם, אמת היא, הוא שיצר לנו את המימוש הנצחי של מנחם-מנדיל ונתן לנו את מנזיה החולב - אבל בכדי שיהיה לנו לאותו היוצר, אשר יכיר בו לא רק הרוב הגדול כי אם גם המעטים המבינים, אפשר שחסרה לו רק אותה היכולת של הפסיכולוג המפלס לנו את הנתיב לתוך החיים הנסתרים של נשמות המורכבות ומסורפות גם יותר קצת. יש רגעים שהקורא אינו יכול בשום אופן לצייר לעצמו כי הפסיכיקה של שלום-עליכם גבוהה הרבה יותר מזו של מנחם-מנדיל. שלום-עליכם, אמת היא, הוא הכותב לנו את ספורי הילדים הנחמדים - אבל בכדי שיהיה לנו לסופר, אשר לא נוכל לשכוח את המלה שלו לנצח. אפשר שחסר לו רק אותו הכח האימטיבי, העושה את המספר לאמן. לא ידע הסופר המצוין הזה את סוד המדה הנכונה.

אין שום ספק כי כל הכחות האמורים בזה היו טמונים בנשמתו של שלום-עליכם, אם לא במלואם, כי אז, לכל הפחות, ביסודותיהם, אלא שההומוריסמן שלו בלע אותם - זוהי גדולתו. מין גבור הוא, אשר כבש את כשרוטתיו ואשר נתן עליהם, בכדי שיהיה לנו להומוריסמן היותר טוב, שנתנה לנו ספרותנו.

כי הנה שלוש מדרגות אני יודע אצל סופר. יודע אני אותו, כשהוא עומד על המדרגה היותר פרימיטיבית והוא מביט על עצמו ועל העולם מסביב בכובד-ראש, מקמט את מצחו כיד שעות ביזם במשך שבועים שנה ונוטל את סבל החיים על שכמו בכבדות ונאנח תחתיו. המדרגה השנית היא, כשהוא מטלא שחוק פיו לכל חיון מחויזות החיים, אלא שהוא מוציא מן הכלל הזה את האהד - את עצמו. ואולם המדרגה היותר גבוהה היא השלישית: כשהסופר כבר הגיע עד לאותה המעלה, שהוא מוצא און בנפשו לתת לצחוק את נפשו הוא. שלום-עליכם, כמדומני, בא עד למדרגה זו. היה לו הכח לתת את נפשו עצמו לצחוק וללעג. ברא את מנחם-מנדיל - ובעצם נתן ללעג ולצחוק רק את עצמו. היתה לו נשמה יתרה, עד כדי להיות לסופר גדול, היו לו כחות של בורא נפשות, עד כדי להיות למספר מצוין, היו לו כחות של משורר לירי, עד כדי לברוא לנו עולמות נפלאים, ובא שלום-עליכם ונתן על כל אלה - למוכת השחוק שלו. בא ושחק לנו ולעצמו ולכל העולם כולו.

בא ושם לצחוק את כל חייו. בא ושם לצחוק גם את מותו. כי הנה כתב לנו צנאדה, שההומוריסמן שבו משחק שם גם מאחרי לקברו. אדם כזה היה לנו רק אחד.

.IV

שמעון-שמואל פרוג.

הידעתם כיצד התחיל? - נער פשוט היה מנערי היהודים בחדרו של מלמד יהודי במושבה של יהודים. עם נערים יהודים שעשע את שעשועי ילדותו. הלשון שדבר בה, לשון המולדת שלו, היתה הלשון היהודית. ולשון יהודית זו - אפשר שהיא היותר קלסית יותר צרופה יותר נאמנה, שתהיה בנשמתו של איש יהודי! אין לך מבטא רחוק, אין לך מלה זרה ובודדת, שתהא רחוקה חרה לאותו הגער היהודי. כי לא חנם בלה את ימי ילדותו בקרב אותם היהודים המפוססים, אותם הזלמנים והקלמנים ואותן מיני הנבירות העדינות הידועות בשם לוקשינטאָפּ והחינקאָפּ, שאהב כל כך ושהרכה כל כך לספר על אדותיהם אהר-כך בפילימוניו וברשימותיו בפרחה. מלבד זה הגה אמו בישנה אותו זמרה לו את הזמר ביהודית. ידע שמעון-שמואל"יק את שיר העם בלשון היהודית לא מתוך איזה קובץ, כי אם מפי העם עצמו. הדבר הספרותי הראשון, שכתב הגער פרוג, היה שיר בלשון יהודית. - כך היתה תחלה...

וכיצד סיים ידעתם? - עיף למות וכבד מכאובים נוראים הוא שוכב על המטה אשר לא ירד עוד ממנה. ההדשים האחרונים הולכים הלך וקרבים. רק עוד שבועות מעטים מבדילים בינו ובין היום הגורא. ופתאום - מי יודע את הנתיבות הנפלאות אשר בהן ילך רוח האדם? - פתאום תוקפים אותו נענועים באין מעצור, מין נוקסלג'יה באין קץ אל אוץ מולדתו, וארץ מולדתו זאת היא - ילדותו. על הישולחן הקטן העומד לפני מטתו מונח אותו הספר הקטן הנקרא תניך, והמישורד ההולה מדסדף בו ביזם ובלילה. ישעיה ויהוקאל וההלים נעשים שנורים על לשונו. בימים ההם נעשה כמין גם: בן החמשים ושש מתחיל פתאום לכתוב שירים בלשון, אשר לפנים ידע ממנה בדוחק רק מלים בודדות - כותב הוא שירים בעברית. בערב יום אחד אני יושב למצוי קרוב אל מטתו, והוא קורא כאזני את השיר הראשון שלו הכתוב בלשון הקודש. עיניו בערו. ורק אחרי אשר השלים לקרוא, התעצב קצת ויהי לא-בטוח. אך כאשר אמרתי לו, כי השיר, בנוגע אל הלשון, עולה על כל מה שצפיתי ממנו, להץ בדטמה את כף ידי, ובכך: הדבר האחרון, שכתב פרוג, היה שיר בעברית. כך היה סיומו...

ורק באמצע, בין אותה ההתחלה ובין אותו הסיום, אירע דבר קטן: הספיקה של ארבעים שנה, שבה כתב פרוג רוסית. אמת, ההפסקה הזאת ארכה מעט יותר מדי וחקיפה כמעט את כל פעולתו בספרות - אבל גם חזיון כזה אינו מן הגמנעים בחיי אדם. בימים ההם כתב בשביל זורנלים רוסיים הנועדים ליהודים כמו שכתב

בשביל זורגלים רוסיים הנועדים לרוסים, כתב בשביל ה"רצונווי" וה"ואסחוד" כמו שכתב בשביל "ווסטניק יוראפי" ו"רוסקאיא מיסלי". גם בשביל עתונים יומיים שונים למיניהם כתב, ואילו את הפיליטונים בחרוים כתב בשביל הגליון ליום הראשון בשבוע של העתון הכולורי, פארפרינסקי ליסאוק". - כך היתה העת של ההספיקה... הגה זאת היא המרנדיה הגדולה של חיי משורה, כי הפסקה של ארבעים שנה תהיה כם מן האפשר! ארבעים שנה חי איש חיי צל, חיים כמו בחלום, והוא דובר יום גלילה בלשון אשר לא נתקשר עמה באורח פסיכולוגי ואשר רק באופן מיכני לבד השיג בה מין שלמות של אמן נפלא. בנוגע אל התוכן דובר הוא את זה אשר פלא ימלא את הפסיכה שלו עד בלתי נבול, ובנוגע אל הצורה משתמש הוא בלשון שאינה לו סוף-סוף אלא מין צעצוע מלאכותי. והסתירה נעשית סתירה נצחית. במדה שהצורה הולכת הלך ויפח והלשון משתלמת הלך והשתלם, במדה זו הולכת הסתירה הלך ונעלה, הלך וקרוע קרע יותר גדול בלב, עד שלבסוף נעשה המשורר עיף ומורנו ולא-במות, והוא מרגיש את עצמו סתאום כמו זר במקום אשר הוא עומד שם - מין תיטק שנשבה בין העזבים. הרי פרט האומלל! מה יודעים בני הדור אשר עתה, אלה המנידים לך את שבחך הרבים אחרי ממתך, את אשר נשאת ואת אשר סבלת? פרוג לא היה מאלה אשר מצוא ימצא כח להשכיח מלבו אף לרנע אחד את ילדותו. יהודי פשוטי היה בלבו פנימי עד יזמו האחרון. עד יזמו האחרון היה רק אותו שמעון-שמואליק הדך של הקולוניה, ופתאום - הא לך מין קמיון נרינריביטש, הא לך סופר רוסי בתוך כביכה רסית והא לך על סבינדך המון דעים וחברים זרים והא לך אותה התוכה הארורה לעמד בסך-הכל ארבעים שנה על הדוכן ולעשות את ההעויות של מרס בולבאן!

ואני זוכר אותו כשראיתיו בפעם הראשונה. הדבר היה לפני שלשים שנה בערך. מיד ביזם הראשון כשבאתי לעיר הבירה הוצג לפני: עלם נבהיקומה, לבך שער עם מצח רחב ועם עינים משחקות, וקול היה לו - פשוט. מין זמר. כל מי ששמע את קולו בדבר, זה אהבו מיד. פרוג עמד על מרום המדרגה של תהלתו. חלק שירי הראשון יצא זה רק אז מבית הדפוס והמוציא לאור היה בעל "הנוביה חרמיו" כעצמו. בורענין לא ננה ולא הקניט אותו יותר מדי. סקאבימשיחסקי כתב עליו דברים טובים ויעמידו במדרגה אחת עם פוסאנוב ועם נרסן. מוכן מאליו כי בקרב החברה היהודית שבסטרונד היה פרוג בימים ההם האדם המהולל ביותר. לא היתה קורסיסנית יהודית אמילו אהת, שלא ראתה הוכה לעצמה לכתוב אליו סכתב-ידידת על גבי ניר ירוק או להשליך אליו פרח או ציץ, כשראתה אותו. ואני הגה דסרפתי בימים ההם בסחברת-השירים שלו, כסדף והזור וכסדף, ועמדתי לפני חידה. בסקירה הראשונה נראים הדברים, כאלו נכתבו אשירים האלה.

רוסית - ואולם בעיני גרמו כאלו היתה לשונם לשון עברית, לשון ביבליית, לשון קודש. עד שנכון הייתי להשבע בנקיטת חפץ, כי כתב אותם מחברו של אהבת-ציץ. כך כותב רק מאצו או, להבדיל, ישעיהו המלים, כמובן, היו מלים רוסיות, ואולם רק המלים. רבנו-של-עולם, איך אפשר לבני אדם, שאינם יהודים, להביץ אפילו במקצת את אשר כתב? - מתאום נתברר לי, כי אלמלי כתב המשורר אהה את הדברים ההם לא במלים רוסיות אלא בעבריות, כפי שהענין מחייב, היה נעשה לבעל סגנון ביבלי היותר מצוי. הן חי הוא כולו בתוך הביבליה, וכל מה שהוא כותב היא ביבליית. הכיתי לנס. הרגשתי בהרגשה לא-ברורה שהגם הזה מן המוכרח הוא שיבוא...

הוי אותה המרגדיה של חיי משורר, החולם בלשון האחת וכותב בשנית - והמרגדיה הזאת תנדל שבעתים ככה, אם באותה הלשון השנית אתה נעשה לאמן ואתה כותב בה עד להפליא. הסתירה נעשית על ידי זה גדולה יותר ומכאיבה יותר. נושק אתה מנשיקת סך או נושך אתה את אשר ישך, ואתה מרניש מתאום כי נשקת וגם נשכת - אויר. אין שום ממשות לפניך. ובזאת שונה אתה תכלית שניי מאדם כסוסאנוב. סוסאנוב זה, כשנשק או כשנשך, לא הרניש במעשהו זה את האויר; היה לו לנוכח פניו עמו שלו, עם של 180 מיליונים. שונה אתה בזה, אפילו מאדם כגורדון. גורדון זה, אמת היא, אין לו 180 מיליונים, אבל המעט, שיש לו, הוא שלו, ועם כל משיכה של קולמוס הוא מרניש איזה דופק חם ואיזה הד - ולו גם דופק חלש ולו גם הד רפה. פרוג האומלל, משורר אומלל עם ההפסקה בתוך האני שלו במשך ארבעים שנה! מה נתנה לך אותה התהלה הקרה והמעטה, שסורו לך? - מעט מעט נעשה המקום סביב לך ריק כל כך ודומם כל כך, ואתה מצאת את עצמך אומלל ועוזב כל כך. וכאשר חסצת לשוב, והגה אחרת את המועד, והמות כבר עמד מאחריך וצרב לך...

אם הרניש פרוג את כל זאת כבר אז, גם בימים הטובים, כשהשאון מסביב היה עדין גדול? - כמדומני, שכך. בשנת 1887 היה הדבר. אנחנו שנינו ישבנו אז במעון אחד ברחוב אוסיצרסקיא בספרונרד. ואני הגני זוכר פעם אחת בלילה, השעה בודאי שכבר היתה השעה השלישית, והוא ירד מעל משכבו חציו ערום והלך וישב על קצה המטה שלי ושאלני אם ישן אני, והתחיל לנשקני ולחבקני, וסתאום נשא את קולו ויבך. "מי יש לי מה ומה יש לי מה? התיפח סתאום, והדברים כמעט שהיו לא-מוכנים מרוב התרגשות. כותב אני וחוזר וכותב - ואני עוזב כל-כך ונלמד כל-כך!" במצברוח כזה ראיתי רק הפעם הזאת. מטחרת לאותו יום והגה כבר התעורר והיה שוב לאותו העלם עם העינים המאירות, ויקם ויסע לאיזו סעודת-צהרים בביתו של עורך עתון רוסי מפורסם.

אבל ימים אחדים לפני מותו כתב שיר בעברית, ושם אנתנו קוראים:

עמי חלוד, מנלתי כפולה, —
 מה כתוב שם. מה לקרא בה?
 גליון חלק... גליון חלק...
 ואורי קכה, וימי בא.

.V

ההדהלים קאצנלסון.

ועוד הפעם מרגדיה של היי נשמה: אשר תהיינה לאדם כל מתנות הרחם והלב ואשר יהיה מזוין בכל מיני ידיעות ולמודים שונים ואשר יהיו לו כל מיני הכשרונות הדרושים, עד כדי שיהיה בכחו לעשות איזה דבר גדול בחייו, ואשר עם כל זה יהיה נורלו לסודר את כחותיו לפרורים קטנים ולבלתי הניע לעולם עד לידי עבודת-חייו העיקרית. אפשר שהיסורים היותר גדולים אשר ימצאו את האמן הם היסורים: להיות מחשבה אחת ותמידית מנקרת במוחו יום ולילה, כי לא נתן לבני אדם את זה אשר היה בכחו לתת להם בעצם. אדם כזה היה קאצנלסון. במאות מכתבים אשר כתב אלי במשך שלשים שנה חזרת קינה זו הלוך והזור. הבקורים אשר הוא מוכרח לבקר יום יום את חוליו בתור רופא אינם מניחים לו לעבוד את עבודתו. מה יודע עתה העולם שמחוץ את אשר היה אותו קאצנלסון? — יודעים לכל היותר כי היה זה בעל נשמה לירית, שכתב דברי שיר בפרוזה אשר לקחו את הלבבות; יודעים גם כן, שהיה זה מלומד גדול, חוקר במקצוע הרפואה התלמודית, חריף ובקי בכל חדרי התורה, וכל אשר יצא מתחת עטו במקצוע זה טבוע בו הותם השלמות; יודעים כמו כן להגיד, כי כאשר מת, אין לנו עוד שני כמותו אשר יהיה בכחו למלא את מקומו תחתיו ולכתוב לנו את כל אלה; יודעים נוספות על אלה, שהיה זה בעל סגנון צח אשר לא הגיה רבים כמותו ויודעים לבסוף יחידים מועטים, אלה שזכו לבוא עמו במגע-ומשא, כי בתור אדם כשר, בעל נפש עדינה ומזוג טוב נחמד לבריות, אין כמעט דוגמתו, וכי עד כמה שנוקיר אותו בתור אמן ובתור מלומד ובתור בעל סגנון וכו', אין כל זה יחד אלא כקליפת השום, כשנשוה אותו עם כשרונות הלב המתור שהיו לו — אבל כל זה ביחד אינו עדיין סך-הכל של האדם הנפלא הזה. את אשר היה באמת יודעים רק אותם היחידים, אותם המקורבים המועטים והספורים, שהיו מקושרים עמו במשך עשירות שנים והיו להם אלפי מיני הזדמנות להסתכל לתוך צרורה-החיים הנפלא הזה. בלב נכון יכול אני להגיה די על לבי ולהגיד בפה מלא: אלו היתה האפשרות נתונה לקאצנלסון זה להשתמש בהחלט

למובנתו בכל אותם הכחות, שנתן לו אלהים טוב במתנה, ולא היה מוכרח לבלות את ימיו לבטלה בבקורי הולים, כי אז היו סני ספרותנו עתה אחרים לנמרי, ואולי לא רק סני ספרותנו כי אם גם חלק גדול של חיינו בכלל.

כי לא לפי מה שנתן לנו סופר או אמן עלינו להעריך את שווי, אלא לפי מה שהיה יכול לתת לנו. הן זאת היא הטעות הגדולה של הבקורת בכלל, שהיא עושה לנו תמיד סך-הכל של אזה אדם חשוב רק לפי היצירות המועטות שלו, ואינה מתנשאת לעולם עד לאותו נובה, כדי להסתכל קצת גם לתוך חיו הפנימיים של אותו אדם ולצייר לעצמה מה שהיה יכול לתת לנו בכח, חרץ סמה שנתן לנו בסוּעלו הנילות זו ירושה רעה היא לנו שהניח אחריו הפתנס הישן והצר: „אין לו לדיין אלא מה שעניו רואתי. לא, אדוניו הדיין האמתי מתחיל רק שם, במקום שעניו הבשר כבר ססקו מלראות לנמרי, ורק עוד עיני הרוח לבד חדרות לשם מעט או הרבה. כמה יש לנו כוסרים, ודוקא מן המהוללים ביותר, ודוקא מאותם העומדים בשורה הראשונה, שעברו עשירות-עשירות שנים, ועם כל זה נמצא כי כל מה שנתנו לנו לא נתנו אלא במקרה: על פי מקרה מיוחד, שאירע בחייהם, עברו עבודה זו או זו, ועל פי מקרה שני עשו לנו ספר סלוני וסלוני. אבל את העיקר שלהם, אותו הדבר הסמון במעמקי נשמתם, אשר נחשב בעיניהם לתכלית כל התכליות שבשבילה הם חיים, אותו לא הוציאו לנו, כי לא מצאו לו את ההודמנות הראויה. ובין כך וכך יושבת הבקורת למשפט ועושה סך-הכל לסופר זה, או בא הקהל ונטל את הנתון במקרה וחושבו לעיקר ומתענע עליו – והסופר יושב בלחץ לבו ורואה, איך ששערותיו הולכות ומלבינות מיום ליום ואיך שהיו שוטמים ונגרים וחולפים כמים אשר במורד... הזיון הוא המביא לעמים את האדם לידי עצבות!

על-פי רוב חוצים לנו את סופרנו המצוין לשני חצאים: לבוקי-בן-ינלי ולדיר קאצנלסון. בוקי-בן-ינלי הוא זה, שכתב לנו ספורים דמיוניים, דברי הלומות, סואיזיה בסרוהה וסובליציסטיקה לירית, ודיר קאצנלסון הוא אותו המלומד החריף, שהניח לנו את המתנות הנפלאות במקצוע המדע המדיציני-התלמודי. אבל בעצם אין כמעט שום הבדל ביניהם. בזוית הסואיזיה שבחדר נשמתו, במקום ששם היה בית-ההרושת לעיבוד הספורים הדמיוניים ויתר הדברים מן המין הזה, משל את מסשלתו אותו הדיוק עם אותה הבהירות ואותו הכונבל והמוקצב יסה יסה, שאותם אנו מוצאים על-פי רוב אצל האדם המדעי, ולעומת זה בספריו ובטאטריו המדעיים היתה שסוכה אותה קארומה המשפרת המלוה תמיד את האדם הפייסן. ואולם ירא אני כי אהיה מוכרח ללכת עוד ספיייה אחת להלן: גם המדעיות שלו אינה בעצם אלא מין שיה, מין אינטואיציה גניאלית של אדם משורה. לא מדרנות-מדרנות הניע לידי דיוקיו, לא על

די חקירה מיושבה וקרה, אלא על-ידי איזו סתאומיות, על ידי איזה שפע אור-
 פתאום, שבוה מצטיין כל-כך המשורה. ובכלל מי זה ידבר עוד כיום הזה על-דבר
 הברל שבין השנים האלה? ואת הגבול מי ידע, ששם יחדל האחד ויתחיל השני?
 האם לא היה קנט המשורר היחיד גניאלי, ששר לנו את „הצווי המחלפ“ עם עולם
 דמיוני גדול ועם חיים מכפנים וחיים מכהוין? האם לא היה שקספיר מהנדס גדול,
 שהעסיק את רוחו עם „החשבון הדיפרנציאלי“ של נשמת האדם? האם לא היה
 שפינהה המשורר של רעיון האלהים, וקרונסם האם לא היה המלוטר החוקר במקצוע
 המדע האנושי המסוים?

בפעם האחרונה, כשנפגשתי עמו, אמר לי בשהוק: „הידעת? באתי סוף-סוף
 לידי ההכרה, כי אינני לא משורר ולא מלוטר“. שחק ולא ידע כי אמת היא. היה
 קאצנלסון מין נפלא לנמרי: אותה ההרכבה המצוינה של המשורר והמלוטר יחד.

לְזִכָּר שְׁמֵעוֹן-שְׂמוּאֵל פְּרוֹנ.

יחידי היה המשורר שמעון-שמואל פרוג בשעת כניסתו להיכל השירה העברית בלשון רוסית ויחידי היה ביציאתו משם. לא הראש והמיוחד בחבורת המשוררים היה פרוג, לא הכהן הגדול מאחיו, אלא המשורר האחד, הכהן הבודד העומד על משמרתו ומכהן יחידי במשך תקופה ארוכה של שלשים ושש שנים. בן-זווג לא היה לו כחיו ולא השאיר אחריו דוגמתו במוחו.

הספרות הרוסית לעברים, בשעה שעלה פרוג על הבמה, לא היתה כלל עניה דלה ובכמה מקצועות כבר היו לה סופרים בעלי שם טוב, ורק מקצוע אחד בה היה עוזב ושמש – מקצוע השירה. המשורר ווילנקין, אמנם, כבר נודע היה ומפורסם בשם-בניו, מינסקיי ושיריו תססו להם מקום חשוב על עמודי הזיורנלים הגדולים, אולם המשורר הלז זר היה ברוחו לאחיו, על שבר עמו לא חלה ובצרתו לא צר לו, ומראשית צאתו על במת השירה היתה בת-שירתו, נתונה לעם אחר (שירד הראשון, שנדפס בשנת 1876 בעתון „נאווי וורמיא“ בגלגלו הראשון הליברלי, מדבר רמת בשכח הסלבויות הדרומית), ואחר-כך עבר בכבודו ובעצמו אל מחנה הנכרים. ולא נפלאת היא שהמשורר הצעיר פרוג משך אליו את עין הקוראים המבינים, תיכף כשנדפס שירו הראשון בעתון „ראזסוויט“ בסוף שנת 1879. אחד העורכים של אותו העתון, שהיה אף הוא בעל נפש סיומית, מהר לסנות במכתב אל המשורר ובקש שיודיעהו פרטי קורות חייו. ומה רבה היתה ההשתוממות בחוג הסופרים הקרובים אל המערכת כשנודע להם מחוך מכתב חשובתו של המשורר, שהוא עדיין בחור פחות מעשרים שנה, שטלד לאחד האכרים במושבה עברית בוברוביקוט, הסמוכה לחרסון, שם למד בחדר הישן, כמנהג העולם, עד השנה התשיעית לימי חייו, ואחר-כך כשלש שנים בבית-הספר הכפרי, ואחר-כך היה סופר וכותב כתבים בבית המשניח על המושבות, כיד הכתיבה היסה המובה עליו; ובשנת השש-עשרה לימי חייו יצא לעיר הפלך חרסון למצוא נתיבותיו בחיים, ושם הוא משמש בכהונת סופר בלשכת

הרב מטעם הממשלה החרסוני, ולאחר שעוסק ביום ברשימותיו בתוך פנקסי החיים והמתים של הרב, הוא מתבודד בחדרו בלילה ומנסה את כחו לערוך שירים בלשון רוסית, ועל-פי מקרה התודע לאחד הפקידים הקטנים, נושא משרת מניה בעתון „ידיעות הפלך” וכותב לפרקים קורססונדנציות לאחד העתונים הרוסים באודיסה, והלז ראה את שירי הבחור היהודי ומצאו חן בעיניו ובטובו התנדב להורותו פרק בתורת השיר. כלומר, כיצד עושין שירים כהוגן ועורכין אותם על הנליין על-פי תוקי השירה בקצב ובמדה נכונה.

ובכן היתה ראשית דרכו של המשורר הצעיר צלחה מאד. בפסיעותיו הראשונות הכיר מיד כי ברכה בו ונקרא בכבוד רב לבוא לעיר הבירה לבית-המערכת של „ראזווישי”, שחבריה היו סופרים מפורסמים וביניהם גם המשורר ווילנקין הגיל, שהיה כותב שם בכל גליון את פילימוניו בשם-הכנוי „נורדזוסטי”. בדיים ריקות, אבל בלב מלא תקוות נעלות ורמות בא פרוג למקור ההשכלה והספרות, לעיר הבירה שאליה נשא את נפשו, ובדמיונו חזה לו עולם שכלו טוב ויפה, מלא יד ימפיק נונה, והוא יושב לו בסוד הכמים ונבונים אנשי-מופת ונשיאי הדור ונהגה מוזי שכניתם. אולם תקוותיו המזהירות לא נתמלאו אפילו במקצה. החכמים והסופרים אמנם קבלוהו בסבר פנים יפות ולא סנעו ממנו תהלות ותשבחות לשיריו שנדפסו, אבל המשורר הצעיר לא מצא מקום להתהמם בנגד אורם ונעזב היה באין מורה דרך ובאין מנהל ותומך בידו. לאשרו היה הון רב אצור בגנוי נפשו העשירה ויכול היה לדלותו ממעמקים ולהוציאו לאור עולם בלא סיוע מן ההוץ.

שתי מתנות טובות נתנו לו להמשורר פרוג בימי ילדותו והן היו לו למקור ברכה. את הטבע ביפיו והדרו ידע והכיר לא מתוך קריאה בספרים מתים ולא בדרך ארעי, כי בחיק התולדה החיה והרעננה נולד ונתגדל ומשדי ברכתה ינק בכל פה, ואליה תשוקתו כל הימים. גם אהבה עזה לתניך, זה „ספריהספרים” שלנו, היתה נטועה בנפשו הרכה של המשורר בתקופת ילדותו ושם הבתה שורש ולא זזה מקרבנו כל ימי חייו. מועטות מאד היו השנים שעסק בהן בתלמוד תורה, אבל הזרע נקלט יפה בנפש ברוכה זו והרושם התקיף שעשו עליה בילדותה דברי הנביאים, וביחוד פרקי ישעיהו וקצת מחזיונות יחזקאל, לא נמחה מתוכה לעולם.

בזכרונות המשורר על „החדר” ועל „המלמד”, כשהגיע לפרשה זו בשיחת רעים, נשמעו תמיד צלילי חבה ונענועים, בלא תערובת משהו של החולים ומרירות כדרך „משכילים” בשעתם. חזכר אני איך היה המשורר החולה לפני שנים אהדות מתנכר על חליו חורד מעל ערש-דווי, ששכב עליה רוב הימים, כדי לבקר את מלמד הישיש מבבורוביקוט המומל חולה בבית-החולים האודיסאי, ומספר בחזירתו משם בהנמור של חבה יתרה את פרטי השיחות בין „הרב” ו„התלמיד” בשעת הבקור.

והיכל „כתב־הקודשׁ” היה לו להמשורר למקלט ומעח בעת צרה ומצוקה להסתר בו מפנעי הזמן ולמצוא תנחומות־אל על שבר בת עמו. כי עלה גליו הנורל המר לשיר את מיטב שירת נעוריו בשעת חירום, בימי מופת־זעם ופרעון בישראל – ודוי לאבל כגורו ושירתו לקול בוכים. והנה היה המשורר למקונן והגפיש מודעזעת עד היסוד לשמע קריאתו המרה בחמת־רוחו:

„מדוע הפקתם למארה שירתי? ...
אל מישור ערבה ומרחבי שָׁדַי
יום אכיב הבהיר לקדם יצאתי
ונבל התמים נשאתי בְּיָדִי – –
ושירה נלהבה
בשִׁמְחָה נשנבה
השתפחה מנבלי אל רחבי ערבה.”

והנה תחת „יום אכיב בהיר” קדמוהו ימי חשך ואפלה, ובמקום „שירה של שמחה” השתפך מנבלו התמים. שיר של פנעים, שירת קינים והנה והי, „שירת החיים” בצורתם החדשה הגוראה:

„שירה חדשה אימה
לפני החיים ערכו,
כל מלה ומלה בשירה
רעל בלִבִּי מִסְבוֹ.”

ושירה חדשה זו „כל מלה ומלה כה טבולה בשחת, בועם ובמכאוב ודאבה נצחת” וכולה לבושה שתורים ועטושה צלמות. ורק לסרקים יחיש לו המשורר־המקונן מפלט מאסלת ההזה לאור יקרות של חזיונות העבר ורוחו הסוערה והגדחה מבקשת ומוצאה לה מנחה נכונה בצל כנסי „כתב־הקודשׁ” ו„הד קולות נפלאים או אוניו יקחו משנים כבר עברו, מעתות נשכחו.”

והד השירה החדשה האיומה, הטבולה בועם ובמכאוב ודאבה נצחתי על צרת ההזה ביחד עם הד, הקולות הנפלאים מעתות נשכחו חדר אל תור לבות הקהל העברי הקורא רסית, וביחד בני הנעורים בעלי נפש מרגשת ורוח ערה, ורבים שחו בצמא את דברי המשורר, אשר בשיריו מצאו במוי שלם, עז וגמרץ לאותם הנשיות האלמים הכמוסים במעמקי נפשם. רוב הקוראים הרנישו כאלו הוציא המשורר מקרבם את תמצית רחשי לבם והניזנם ונתן לה נפש חיה והלביש אותה פאר וחמדודת כיד הכשרון הגדול המוכה עליו – ושם פרוג נודע לתהלה כתפוצות ישראל.

והבקורת אף היא הכירה לשוב את כשרון המשורר הצעיר והמבקרים המומחים הרבו לספר בשבח שירתו היפה. וגם מלך המשוררים העברים בימים ההם, הארי שבחבורה י. ל. ערדון, יצא במאמרו „הספחים” („האסיף” תרמ״ד) לפרסם את גדולתו

של פרוג, ובדברו על „מיני צמחים אשר לא חלו בם ידים, אף בל נסעו אף בל זרעו ומתחתם יצמחו, ועל זה שהיה מצמער כל ימיו לאמר: „מתי יקום בקרבני מקרב אחינו משורר רוסי כהיינה בדורו וכי לספר לדור את עמל ישראל ואת כל צרות נפשו בדברים נשגבים ונמרצים החודרים להם והעוברים משכיות לכבי, – הוא מרים על נס את המשורר שמעון-שמואל פרוג ובא להעיד עליו כי „כל מבין בשיר אשר קרא את שיריו יראה כי לב מתנה לו ורוח השירה נוססה בו בכל עוזה ותקפה; גם יחיש עתידות לו כי אחריתו ישנא מאד. ומה נוגעים עד הנפש דברי המשורר הוקן העומד לרדת מעל הבמה בפנותו אל הצעיר העולה עליה בצעדי און ובכח עלומים:

עֲלֵה נָכַל אֲנֹכִי, אֲתָה צִיץ פִּרְחֵי;
יָבֵשׁ פִּתְרֵשׁ פִּתִּי – אֲתָה מְלֵא לֵחִי;
יוֹפִי יִפְנֶה לְעֶרְבִי, זְמִיתִי נִתְקַוֶּה –
בְּדִי חוֹזֵן וְנֶעֱרַר נִפְשִׁי נִשְׁקִי.

זכרון דבריו בה „ספחים“ מעורר ילג את נדיביו עם אלהי אברהם כי „ישימו עינם ולכם על זית רענן יפה פרי תאר זה, ולא ימישו ממנו חסדם ואמתם, כי ברכה בו ולגדולות נוצרי. ובעוד זמן-מה, כשהופיע הספר הראשון של שירי פרוג, נדפס עליו במאסף אחר בשם בדוי מאמר בקורת, שיצא כנראה אף הוא מעטו של ילג, ובמאמרו זה בא המבקר בדברים נלהבים לנמור את ההלל הגדול על המשורר הצעיר. אשר „כמעט נקרא ארבעה וחמשה חרוזים סמעשה ידיו לבנו יניד לנו כי דבר לנו עם משורר אמת, משורר לירי, בעל כשרון גדול מאד, ובהמשך דבריו הוא עומד ומכריח עליו כי, בצדק לו נאה ולו יאה הכנוי משורר לאומי.

„משורר לאומי“ – עטרה זו שעטר ראש משוררי דורו לראש המשורר הצעיר הולמתו באמת לכל הדעות, ואין מי שיבוא להטיל ספק בדבר ולסקפק כמעט רגע אם שם-הסאת זה נאה ויאה לו לפרוג. אבל מה מזה החזון: „משורר לאומי“ – זאת שירתו ישיר לא בלשון עמו, לא בלשונו הלאומית, אלא בלשון נכריה, בלשון עם זר! חזון משונה כזה אי-אפשר למצוא דוגמתו בשום אומה ולשון, ואף לא בדברי ימי עמנו המשונה ויוצא מן הכלל ביחס כמה וכמה דברים.

אמנם לא ארכו הימים ופרוג התחיל לנסות את כחו גם בלשון עמנו המדוברת, ונסיונו עלה יפה והצלחה. בשנת 1888, כשעבר העתון הזירנוני היחידי „ידישעס סאלקסבלאטי“ מרשותו של ארו לרשות אחרת ושמו של הדיד י. ל. קנטור זיל נקרא עליו בתור עורך, עלתה ביד האחרון למשוך את פרוג לעבודת ה„סאלקסבלאטי“

זוה הרבה להשתתף בו גם בפרחה וגם בשירה. ומאז כתב לא מעט מזמן לזמן במאמסים ועתונים בלשונו המדוברת. וכשאנו מעיינים בשלשת הכרכים של „כל כחבי פרוגי ביהודית, שהוציאו באמריקה בשנת 1910, אנו מוצאים כמה מרגליות יפות בצד כמה וכמה דברים קלושים וקלי-ערך שאינם ראויים כלל לשם המשורר פרוגי. ידע המשורר את הלשון המדוברת ידיעה שלמה בכל פרסיה ותני תניה, בקי היה בכל הדריה וחדרי הדריה ובשעת הצורך הפליא להשתמש בכל התבלין והסממנים המיוחדים אשר לה, גם הוא היה הראשון שהשכיל לכתוב בה בהצלחה נמורה שירים במדה ובמשקל כדרך השירים באחת הלשונות האירופיות, אבל המשורר מעודו לא הגה כבוד וחבה יתרה ללשון עמנו הפשוטה והעלובה: אדרבה, התייחסותו אליה היתה כמעט תמיד התייחסות של בוז המניעה לפעמים עד משטמה, כדרך רוב ה„משכילים“ הנמורים בדרך הקודם, כמו למשל יליגי בשעתו, שהתבייש בשיריו הוירגוניים, מעשה ידיו לא לחתפאר, ובקושי הסכים להדפיסם ולהוציאם לאור בתנאי כסול שיקרא עליהם שם „שיחת חולין“... ואותו היחס לא היה נובע או מתוך סחף שוא מסני ההתהרות של הוירגון, שלא יבוא לדחוק את רגלי שכנית לישונו העברית, כמעטם ונימוקם של כמה מהיראים והחרדים במחנה הובבי שפת-עבר בימינו, אלא פשוט מתוך רגש של זלוול לזירגון הבזוי, שעבר בירושה למשכילינו מתקופת ההשכלה הברלינית הראשונה. ומי יודע כמה פנינים יקרות באמת אבדו לה לספרותנו העממית משום שמשוררנו זה, שאין כמהו מסוגל לערוך בלשון העם המדוברת שירי חמד מלאי הן עממי והוד פיוטי כאחד, השב עבודה זו ל„שיחת חולין“, ובכל אופן לדבר שאינו ראוי לתשומת-לב מיוחדת.

ברגש שונה מזה לנמרי התיחס המשורר בכל ימי חייו ללשונו הלאומית, לשפת עבר. אהבה עזה ונאמנה, הבה עמוקה ונלהבה היתה נמועה בלבו מימי ילדותו ללשון „כתבי הקודש“ ומים רבים של התקופות השונות שעברו עליו לא יכלו לכבותה. עוד בתקופת נעורי שירתו הוא מביע את צערו הגדול, אהרי קרוא בנביאים:

„וקרובה העת, ביה עמנו

— הבן השוכח הנרחו —

לא יבין גם מלה משפתו,

שפת קדשו, ביה בתוכה תירחו“.

(תרגום קאפלאן)

ולאחר כמה שנים בעוררו קינה על מות המשורר יליגי יהנה תמרורים על הימים המאירים, שבהם לא נדע גם „לקרוא כתבת-עצב על האבן הישנה שעל הקבר, שבו תנוח אבניו. וכנח עליו הרוח, בהשפעת התנועה הציונית בתקופותיה השונות.

להוציא מלבו לא רק קול ענות הלושה, אנקת אמיר על צרת ההוה, או קול נעטעים לתור הזהב של העבר הרחוק, אלא גם, שירי ציון, שירי תחיה מלאי תקוה לעת יד מזהיר, - הוא שולח ברכת-נצח לראש הנאים, להחיות בימי עבדות ומצוקות את הלשון הקדושה בקסמי הדרה.

הידע פרוג את הלשון העברית שאהב אותה כל כך? י. ל. גורדון בה, ספייחים' העיד עליו שהוא, מבין בלשון הקודש וספרי ישראל אינם לו כמעין חתום. אבל הבנה זו היתה רק בכח, נירסא דינקותא, הבנה בכתבי הקדש, ובשאר ספרי ישראל לא היה מעיין בכל ימי שבתו בפטרוגנד אלא לפעמים רחוקות מאד ובררך ארעי. הסכיבה של הסופרים, שהיה קרוב אליה ביותר, היתה רחוקה מקסר עברי. אין ספק שההוש הלשוני, שהמשורר חונן בו במדה מרובה, עומד לו לפעמים להרגיש את עצם הכוונה ועיקר ההוראה של איזו מלה או מבטא בעברית. ועל זכרוננו עולה עד כמה הפליאני פעם המנוח בהרגשתו החדה בטגע לעברית, שלא סללתי למצוא בו דוגמתה. הדבר היה לפני כמה שנים, בקיץ שנת תרנ"ב, אחרי צאת קובץ ה, 'פרדס' הראשון, שהדפסתי בו תרגום השיר הידוע של פרוג, 'אגדות הכוס' בשם 'כוס הדמעות' מאת סופר שלא נודע לי אז ועד היום נעלם ממנו מי הוא. המשורר עבר דרך עירנו אודיטה, וכשזכיתי להכירו פנים אל פנים שאלתיו מה דעתו על סיב התרגום של שירו, והוא השיבני שהתרגום בכלל טוב בעיניו וגם את שני השם של השיר בעברית הוא דורש לשבח. אבל על אחד המבטאים העיר שאינו עולה יפה לפי דעתו, ואי אפשר היה שלא לתת צדק להערת המשורר, שהעידה על דקות הכנה בלשון.

לא רחוק הדבר להאמין, שאלמלי תקפה על המשורר בתקופתו המזהירה הראשונה השמעה עברית (והוא היה כל כך נוח לקבל השמעה) להשתלם בידיעת שפת עבר ולנסות את כחו בכתיבת שירים עבריים לא רק בתכנם אלא גם בצורתם הלאומית, - אז היתה רוכשת לה השירה העברית כח גדול ומצויין ושם פרוג היה מתנוסס לתהלה בין טובי משוררי ישראל בלשונו הלאומית.

אולם לצערנו ולגדל צערנו של המשורר בעצמו בסוף ימי חייו, לא נעשה על ידו נסיון זה באוהם הימים הטובים, כשהיה עדיין, לפי מליצת ילי, 'ציץ פורח מלא לחי, אלא, 'לסנות ערב', כשהגיעו לו ימים שאין בהם הפץ וכיליני בשעתו יכול היה לקרוא על עצמו: 'עלה גבל אנכי ויבש כחרש כחי'.

מה העיר אותו באחרית ימיו לכך והגיע את ידיו הרפות לעבודה זו? מי ידע רוח האדם-ואף כי רוח המשורר: אפשר שבאיו מדה נרם לזה שלא במתכוון הסופר הנודע ש. אג-סקי, שהתאכסן בעירנו קרוב לאותו הזמן. כי הסופר הניל, שלא נסה מעולם לכתוב עברית, נהה עליו הרוח פתאם וערד בעברית שני שירי-בדיחה

קלים, ויהי הדבר לחדושי בעיני חבורת הסופרים, ואני קראתי אותם באוני פרוג הכוסל על ערש דוי, כדי לבדח את דעתו, ואולי פעל עליו. החדושי הזה לנשות את כזו אף הוא בלשון היקרה והחביבה לו כל כך.

והגה בבוקר יפה אחר, בסוף התורף הקודם, תוכא לי גליון קמון שלוח מאת המשורר, שהיה שכן קרוב לי, ובגליון - שיר עברי, ורצופה לזה פתקא בבקשה לתקן בשיר את שגיאות הלשון ולהחזירו מיד על-ידי השליח. קראתי את השיר ולא האמנתי למראה עיני. האומנם שיר עברי זה, שיש בו כמה סימנים מובהקים של השירה הפרונית, יצא באמת מתחת עט-העופרת (המשורר כתב בימי חליו האחרונים כמעט רק בעמרון) של פרוג, שלא כתב מעודו אפילו שורה אחת עברית? מהרתי תגסתי לחדר המשורר ומצאתיו מוטל בלא כח על ערשו, פגיו חורים כמני מת בלא פמת דם ורשומים עליהם בתוים בולטים סמני עטיים ויסורים קשים של ליל גודים, זמקף הוא ספרים גדולים וקמנים, ספרי תניך בתרנום רופי עם כל מיני מלונים עבריים. הגה הם, כנראה, אותם כל-המלאכה שעמדו לו בשעת דחקו בעבודתו החדשה והקשה ובעזרתם הצליח בדרך פלא להוציא מתחת ידו דבר כמעט מתוקן.

- ומה השיר בעניך, בודאי לא יצלח למאומה? - שאלני בקול חלש.

- אדרכא - ענית - עלי להגיד לך את האמת כי שירך העברי המליאני במדה מרובה. אמנם מצאתי בו קצת שגיאות הצריכות תקון, שהעברתי עליהן קו אחדים, אבל אין זה נגע כלל לעצם השיר, שמעולם לא פללתי לראות דוגמתו מעשה ידך בעברית.

פני המשורר התולה נהרו. ניכר היה, ששאלה זו, אם באמת הצליח בשירת העברי, חשובה אצלו ביותר ונוגעת עד נפשו.

עברו עוד ימים שנים ופרונו הראני גוסה שני של שירו הראשון מתוקן יותר, נוסף לזה עוד שיר חדש. וכך נמשך בכל לבו ונמשו לעבודת יצירה זו, שעסק בה בחשוקה עזה ובהתמדה יתרה בכל אותן השעות שיסוריו הקשים הרמו ממנו קצת ויכול היה לאחז עט-עופרת באצבעותיו הרפות והצבות. והעבודה הזאת הסתיקה את פירות מכאוביו בירחי חייו האחרונים ובה מצא הנחומות-אל על ערש דוי.

ומה רבה שמחתו באחד הימים, כשספרתי לו שורהאיתי שני שיריו העבריים בכתבי-ידי לביאליק מבלי הניד מי הוא המחבר, וזה הכיר מיד מעשה ידיו של מי הם.

ובאמת לא קשה לעין מבין להכיר ולמצוא בכמה חרוזים משידי פרוג העבריים, אותות וסימנים של השירה הפרונית.

לא רבה היא בכמותה הירוששה בעברית שהשאיר לנו המשורר המנוח, אבל חשובה היא לנו ויקרה מאד באיכותה. אין חקר ליקרת ערכו של החזיון הנפלא הזה: „המשורר הלאומי, שהוציא לפני עמו כל ימיו את רהו הגשנבה במיטב שירי בלשון נכריה, התעורר באחרית ימיו והגר שארית כהו להחזיר רוחו למקור מחצבתה ולתת לבני עמו הגדולים והקטנים את תמצית שיריו האחרונים בלשוננו הלאומית. יסו ומזהירה היתה זריחת החמה של שירת פרוג בשהרית חייו. קהל המבקרים והקוראים התענגו עליה וקדמו אותה בתרועת ברכה והלל. אולם שמי המשורר התקדרו מהר בעבים וענני עופרת של החיים המרים והמאחרים עלו וכסו את עין השמש מעין הרואים. כמה סבות, וביותר סבת המחסור ותלדותיו, נרמו לפרקים לירידתו של המשורר מהבמה הגבוהה שעמד עליה וההכרה חביאהו למצוא מחסה ומסתור במדור החחתון של אחד העתונים היומיים מן הפחתים במיטך כמה שנים... ובכלל מונח הוהם של סוגיות עצומה על רוב שנות חייו, ולפיכך נראתה בעהרים של הלדו זריחת בת-שירתו כיפי זוהר נעוריה לעתים רחוקות מאד. והנה, לפנות ערבי נתגלתה שוב בכל יפעת הדרה: הנשמה הסיוטית, שבילדותה חדרו להיכה קרני אור של כתבי-הקודש, מתאמצת לפני הפרדה מארץ החיים למחר ולהוציא מקרבה ניצוצות האור הגנוח בלשון כתבי-הקודש. בעמל לא מעט עולה לו עבודה זו. אבל כמה חביבים עליו יסורים אלה ובאהבה רבה וכמעט במסירת נפש הוא מקדיש לה כל רגעי המנוחה המועטים, שבהם נמצאה לו אפשרות כל-שהיא להחזיק עט-עופרת בידו הכהה - ואנו עומדים בחדת קודש לפני המהוה הנפלא של שקיעת-החמה המלאה זיו ומפיקה נוגה מיוחד.

אדר חרעיו.

שלום-עליכם והלשון העברית.

(ליום ההוכרה השנתית הראשונה — י' אייר תרע"ו).

„אל נא תשכח להזכיר, כי כותב אני אמנם יהודית, אבל אוהב אני אהבת נאמנה את הלשון העברית“ — כך נומר שלום-עליכם את הרשימה האוטוביוגרפית שלו, ששלח אלי לפני כמה שנים. ועדותו זו על עצמו נאמנה מאד, כי אמנם אהב ש"ע את הלשון העברית מנעוריו ואהבה זו, אהבה רבה ועזה, היתה תקועה בלבו ולא זזה משם כל ימי חייו.

הכל יודעים כמה גדולה היתה חברתו ללשונו העממית הנקראת „ורגון“, שהיה קשור בה בכל נימי נפשו. אבל חבה יתרה זו לא דחקה את האהבה ללשוננו הלאומית, לשון כתבי קדשנו, שאביו, יודע ספר וקצת משכיל, נטע בתוך לבו מראשית ילדותו. ובעודנו נער רך התחיל ש"ע „למשוך בשכט סופרי בעברית, וכמובן-בהרחים, ואביו קרא ברכ עונג והתפעלות את החרוזים הנמלצים של בני שלום, המושלם במעלות, ונבא לו עתידות כמשורר גדול בישראל. ובשנת ההמשך עשרה לימי חייו כבר נסה לשלוח דבריו על פני חוץ ונקבעו בדרום ב„המליץ“ ו„הצפירה“. אולם הסופר ש"ע קנה לו שם ונתפרסם בעולם רק לאחר שהתחיל בשנת 1883 להדפיס את פילוטוניו וספריו בלשון המדוברת ב„יוד. פאלקסבלאטי“ שהוציא בעל „המליץ“. בלשון זו נתגלה לפני הקהל בכל זהר כשרונו המיוחד, ולא ארכו הימים ונעשה לחביב הקוראים.

וגם לאחר שהיה לסופר מפורסם בכל פנות העם ושם „שלום-עליכם“ נודע לתהלה כאחד מראשי הבונים של הספרות היהודית, לא נתמעטה בקרבו ולא נצטמצמה כלל חברתו הישנה ללשונו העברית וספרותה ושנים רבות לא פסק לכתוב בה מתוך אהבה. אותו „ריב הלשונות“, שהיה מנסר מומן לזמן בנגלל הספרות והחיים ומתלקח לפעמים ללהבת אש, זו היה לרוחו ולא יכול לסבלו כל הימים. ובצדק הוא עומד בפסח השער של כתביו בעברית (וכך ראשון „הוצ' „השחרי“) ומודיע נאמנה: „אני, כשאני לעצמי, לא נתקיים בי פסוק זה של „ויתרוצצו-רצוני לומר: שתי הלשונות הללו אינן מתרוצצות אצלי כלל. אדרבה, שתיהן כרוכות זו אחר זו, שתיהן דבוקות זו בזו ושתיהן חיות אצלי בשלום ובשלוה, באהבה ובאחוה ובנעוה, אין קנאה ואין שנאה ואין צרות-עין, חלילה, בנידן, ושתיהן יונקות האחת

מתחומה של חברתה — — — סבור אני שחייבים אנחנו לקבל את שתיהן באדבה...
אלא מאי? אהבה זו שני סנים לה. אם, למשל, בלשון היהודית אני כותב את
דברי מתוך אהבה ומתוך חדוה, הרי הלשון העברית נרמזת לי עונג יישי.
אמנם עונג יישי זה לא היה שיע מרשה לעצמו אלא לפעמים רחוקות. לא
נקל היה לו לעצור ברוחו השומף ועמו, עם סופר מהיר, לא יכול להתעכב
ולהתנהל לאמו בלשון הדורשת מסול ועיון מדובה, כדי לערוך על הנליון ולתאר
בדברים כהויתם את אופני הדבור המיוחדים בצירוף התנועות וההעויות המשוטת של
הבריית הכתריאלית והמוסכיות, בלא ותור בשעת הדחק על דבר קשה ובלא
השמטות הבאות כהכרח מחוסר אונים למצוא את המלה המבוקשה והמבטא הנכון
והמתאים לעצם הענין.

ובאמת יפה היה כחו של שיע לעמוד במקום הסופרים העברים הנדולים,
ולא קשה היה לו כלל לקנות את השלמות הדרושה בדיעת הלשון ולסגל לעצמו
את היכולת הנמורה להשתמש בה כרצונו ולהניע סוף-סוף למדרגה זו שלא יבצר
ממנו להוציא מתחת ידו בעברית דבר שלם ולתת לפני הקוראים מסעמים מתוקנים
ומתובלים יפה, שלא לחסר בהם אף אחד מכל הסמנים השלום-עליכם יישי. ואפשר
שהיינו רואים או ב"נכר" שלום-עליכם אותו ההויון הנפלא שנראה לנו ב"סבא"
החביב ר' מנדלי, הנותן לקוראיו בידו המלאה טובה כפולה: יוצר יצירה ביהודית
ובעצמו מתרגמה, או יותר נכון, חחר ויוצר אותה בעברית ואין אחת נוסלת מחברתה
בטיבה וערכה אפילו במשהו, ולעולם אי אתה יכול לשפוט על-פי הערכה זו לעומת
זו מה ששתיהן המקור הראשון.

אולם שיע, ביהוד בשנים הראשונות לעבודתו הספרותית, היה זרה יותר מדאי
לסלום, ולעולם היה מחוסר רצון ויכולת להודיין ב"סבלנות" של ה"סבא" ולמסל
הרבה ביצירתו כדי ללמוש אותה ולהקציעה יפה-יפה עד שתצא מתחת ידו
מתוקנה ומשוכללת בלא פנימה קלה, ולפיכך נשאר סופר עברי יפה בכה
ולא באועל.

היו ימים שהשתדל שיע, לאחר שנעשה כבר מסורסם בספרות היהודית,
להתרנל ולהשתלם בלשון כהיק לשם השתתפות, שרשומה יהא נכר, בבנין הספרות
העברית הקרובה ללבנו. ובאחת מאננותיו אלי בשנת 1889, הכתובה עברית (רוב
סכתיו אלי כתובים יהודית), לאחר שהוא מקדים בראשה: "הלא שנינו "עברים"
אנחנו ומרשכים בשבט סופר בשפתנו הקדושה, ועין כי הדבר שאנו נשין בו הוא
סוד כמס לסני אנשים אחרים מבני ביתי לכן הואל נא להשתמש בשפת עבר
הפעם והיו מכתבך אלי שקוסיס אפוסים, מתוחים ומסונרים דיל ברמזאי, —

בא לבשרני בסופה: „בקרוב הימים יחלו ספורי הקצרים (אותיות פורחות) להופיע ב„המליץ“ וב„הצמידה“ - והם „תמונות וצללים מחיי היהודים במזמבקה, ואותך, ידידי, אנקש להגיד לי משפטך, כי עוד רך אני בשפתנו הקדושה ומעשי ידי בכרים המה לי, ראשית אוני. ולאחר שנה הוא חוזר וכותב לי עברית בענין זה: „בעבור הקומפלימנט שלך הנני נותן לך את ברכתי שלום ותודה כפולה ומכפלת; ואולם אם שכוכב מזוהר ממדרגה העליונה אני בעיניך, בכיז לא הנעתי עוד למסעות יתרה, ועדיין יודע אני את רוחי ואת נפשי ואת כחי ואת כשרוני ואת ואת... יודע אני כי איני בורא נפשות רבות וחסרונך, התמונות שאני נותן ל„קוראים הגבנדיים“ ב„המליץ“ הגה הגם פרי בוסר, מקרים בודדים, נשמות דאולין ערסלאין, זכל מה שקורא אתה כעת בהמליץ הוא עומד מחוץ לגבול כשרוני, ואין הוא העיקר אצלי, כיא המדרש; השפה-זאת היא מסרתי כעת. זמן מועט לאהר זה נהפך עליו הנלנל ונפנע ונעשה יורד מנכסיו, וכמה חדשים עברו עליו בשתיקה גמורה, בלא אחיזת עט בידו לכתוב בשום לשון. בתוקף מהפכה זו בחייו נדד ממקומו ובא לנור בעירנו אוידיסה. חוכר אני את השעות הרצופות בכמה נשמים שהיינו מבלים יחד בכתיבת פילוטוניבקות בשם „קבורת סופרים“ בחתימת „אלרד ומירד“, שנרסמו בשעתם ב„המליץ“. הגה שני, לסמים יהודים יושבים להם ובוררים מיתה יפה לסופרים משחית-טעם בעולם הספחת ומפסלים באמונה בקבורת „מתר-מציה“ אלו - ובשעת „מעשה נורא“ זה לא ספק חוכא מפייהם וששו כמוצא שלל רב על כל אמרה נאה שעלתה בדם. זביחוד היה, אלרד (הוא שלום-עליכם) נהנה הנאה מרובה וממלא שחוק פיו כילד תמים לכל מבטא חד וחריף, שהצליח להמציא לצורך הענין ולקלוע כחץ שנגן אל המטרה. בעבודה משותפת זו נוכחתי לדעת עד כמה שיע הוא בעל חוש-לשון אף בעברית, ולא היה ספק בעיני שסופר זה יכול להעשות לכשירצה גם סופר עברי מצוין. זכשנשתי אחר כך להוצאת הקובץ הספרותי „פרדס“ פניה, כמוכן, גם לשיץ בבקשה שיזאיל אף הוא להמנות בתוך הסופיים הנכנסים לפרדס. הוא חבתיחני להשתתף בפרדסי בנטיעה חדשה בשם „דן-קישוט ממזמבקה“, ואת הנסחתו בא לסלאות בנמר הדפסת הקובץ. כמעט בשעה האחרונה, בשעת „נעילה“, חש לדפוק על השער כדי להכנס. מביתו של „הסבא“, שנחן עינו ב„פתחה“ של מעשה יד „נדרו“ והוסיף בו נוסף משלו, יצא המחבר בהפוזן ומרר לבית-הדפוס, ששם מצא אותי, ושנינו עברנו על יתר כתביהיד לעשות בו תקונים קלים ולהכשירו לדפוס על הנל אחת, ובאותו מעמד נמסר הפרק הראשון של „דן קישוט ממזמבקה“ ושמתה-הנחם רעהו ליד הבחור המסדר, ומשום שמירה מן הקוראים המרדנים, שלא יבואו בתביעות יתרות, תלינו עליו קמיע בשם „סילומין“.

בשנים הבאות, לאחר שיצא מאודיסה וחזר לקיזב עיר-מנוריו הקדומת, הייתי מעוררו בסכתנים פעם בפעם לשלוח המשך „דן קישוט“ או ספור אחר ל„פרדס“ השני ואחר-כך השלישי, והוא היה משיב לי בכל פעם בכונה רצויה למלא את משאלתי. פעם הוא כותב: „בנוגע למאספך הגני לעבדך כאשר עבדתני אתה בשכר הימים, ושם ספורי שכראתי לכבודך הוא „אכרס ושרי“ (רומן מחיי היהודים הנאורים בקזסנקה). לכבודך יצרתיו אף כי עוד לא עשיתיו, כאשר כי ידי מלאות עבודה וכו“י. ופעם (בסוף שנת 1893): „עף וינע אני מרב עבודה, מלכד אשר מכאובים רבים וענינים רעים עצבוני וימררוני בימים האחרונים. אולם אין לך דבר העומד בפני הספרות, ובפרט ש„פרדס“ עומד ומטפח על פני: „רשע, עשה תשובה“ לכן איפוא היה בטוח שה„דן קישוט“ שלי לא ירחק חק, ואף-על-פי שיתמהמה אפילו הכי חכה לי בכל יום שיבוא. ועוד פעם (בסוף החורף של שנת 1895): „לפרדסך השלישי הכינתי ספור-אהבים שאשר אתי בכתובים ושמו „רם ויעל במזמבקה“. היש עוד מקום בעדי להבנם לפרקלין? מלא ענין הוא מכתבו שלאחר זה, שבו הוא כותב בתוך יתר הדברים: „על-דבר ספורי שאתה מזרז אותי ומרעיש עלי עולמות למחר לשלח: אלק, סן יאחר המועד הלילה, הגני מבטיח אותך, כי יותר משאתה. הענל, רוצה לינוק, רוצה אני, הפרה, להניק, אך כה אוכל עשה ואנכי נקרע לנורים מטש, אבר אבר לבדו, אין בי מתום. מי כמוך יודע את תכונת נפש עבדך שיש לאל ידי לעבוד עבודתי – עבודת הקדש בכל עת ובכל מקום, ביום ובלילה, בבית ובהוץ, ואפילו בשעה שאינה לא יום ולא לילה, בשעה שבני הקטנים יוצאים במחולות-מחנים, בצלצלי שמע ובצלצלי תרועה, ברעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול לעומת שלחן הסופרים שאני יושב עליה, כל גפשות בתי רואים את הקולות, מאטמים את אזניהם ויוצאים בחפזון להחבא בחדר מסוה, – ואני עבדך בן אמתך יושב ומוחק וחוזר וכותב, כידוע לך. ובכל זאת אי-אפשר לי לבצע מעשי ידי, אשר החילותי לערוך בעבור „פרדס“ היקר לי מאד, יען שאין לי בימים האלה לא הי רוח ולא היי בשרים, סובל אני חנוט הקבר ונלטל מחלות מטש מסבות שונות שתלויות לא בי ולא בשום אדם אלא בהקדוש-כבודך-הוא בכבודו ובעצמו, ולפיכך נאלין אנכי, לכלי השב את פניך ריקם, לשלוח לך את ספורי, שהקדשתי לכבודך, כמו שהוא, כלו פרוורים, סריקס מפורים ומפורדים, ואתה – – – תעשה לנו מטעמים כאשר אהבתי, וכתנאי מפורש: ככלות מלאכתך תשלח לי העהקה נכונה (קאסיע בלעיו) בטרם תמסור את נוף הספור לדפוס. ולאחרונה בא לפני לאחר זמן בהתנצלות של התוליה-התמרמות: „אמנם גם אני הפצתי מאד להמנות בין הגננסים ל„פרדס“ הרביעי, גם החמישי, גם הששי גם וכו“ ועד שלשים וחמשה פרדסים (אייה – אמן הלוואי:), אבל מה אתן לך ובמה

אקדם את פני קוראיך ואני יהודי „ורטוני המתעסק ב„ברחנות נטה ומחבב את „האמה הגאלחה“ היא השפה היהודית (לשונו הוהב של מ. בהמליין)? אולם למען יסכרו פיות דוכיי דברי ספשות כאלה ומשום „ודע מה שתשיב“ אשלח לך את „מורה שעות“ שלי אייה תיכף אהר חג המצות הבעיל ותשבז עוני.

סוף-סוף נתיאש שיע מלעלות בעצמו ל„כותל-המזרח“ של היכל הספרות העברית ולישב שם בשורה הראשונה במקום הסופרים העברים הגדולים. רוב הגסזנות שעשה במקצוע זה (תמונות וצללים ב„המליין“, „שימעלי“ ב„האסיף“ הרסימ, „הן-קישוט ממוסבקה“ ב„פרדסי ועוד) לא עלו יפה ולא יכלו להניח את דעתו ובכך נשאר שיע, כאמור, סופר גדול בעברית רק בכח, ונשא את נפשו אל סופרים מומחים אחרים שיבואו ויכניסו עליידי תרגומים יפים את מיטב כתביו לאוצר הספרות העברית היקרה לו. ומה שמח לבו כשבא לידו תרגום עברי הגון של אחד מספוריו! שטחתי זו הביע בהתלהבות עצומה במכתבו ממעינות הרפואה בחרל בסוף הקיץ של שנת 1909 לאחר שקבל את תרגום שלשת הספורים הראשונים של „ספורי מופיל בן החוץ“, שנכנסו לביבליותריקה של „מוריה“ לבני הגעורים. באותו המכתב הוא מראה באצבע על המבטאים שמצאו חן בעיניו ביותר, ומסיף לבסוף: „ואולם הרטוני, רבותי, ואשב לפניכם על הקרקע ואשאל אתכם שאלה קלה: למה אתם משתמשים פעמים רבות במלת „הוא“ שלא לצורך? כל ימי הייתי מתלבט במלת „הוא“ זו בלשונו העברית וכל ימי שנאתיה ובררתי לה מיתה יפה. ולאחר כמה שבועות הוא חוזר במכתב לענין זה וכותב בסגנון שלום-עליכם: „אחד מי ידע? אחד אני ידע-אחד, „גה של מנשאים הרופאנית, שוצא מתי ב. כלול בהדרו, כפתור ופרח“ וכו' וכו' ונומר בקריאה היוצאת מן הלב: „הוי, ידו של ב, תבוא עליה ברכה, רבנו-של-עולם!“

ומשאת-נפשו זו של שלום-עליכם, שיוכה להכנס במכתב כתביו לתוך הספרות העברית, נתקיימה במלואה ובאופן נעלה על-ידי חתנו ייד ברכוביץ. הסופר הצעיר הזה, שהוא בעצמו צייר בעל כשרון בריא ורענן המסוגל להוציא ציורים מקוריים יפים ומשוכחים. עזב כמעט את כתי-שירתו העצמית ודבק בוז של הותנו שיע והיו לרוח אחד. ואותו הפלא של יצירה מכופלת, יהודית ועברית כאחת, שהסבא ר' מנדלי עושה לבדו, מתגלה שוב לעיני הקוראים במעשי ידהם של שני הסופרים, ש"ע וברקוביץ. זה האחרון הואיל לתור ברצונו המיב על מתנת כשרתו המקורי וכבש את יצרו ליצירה עצמית הנסוע בקרבו והקדיש את כל כחו ואונו כדי לתת את שלום-עליכם ממש בכל קמתו ושלמותו בעברית, והריהו עוכד את עבודתו באמונה ובה יתרה ובחריצות נפלאה במינה, לא כמתרגם בעל-מלאכה,

המריק מכלי ראשון אל כלי שני ומצבד בעל-כרחו מקצת הטעם העקרי ומפיג את ריח המקור, אלא כיוצר יצירה מעשה די אמן, שלא נכר בה שום רושם זר וסימן של תרגום, ואפילו עין מומחה לא תדע להבדיל בינה ובין מקורה הראשון. ולו אנו חייבים תודה על העושר הרב של ש"ע, השמור בעין ובכל מלואו לטובת ספרותנו העברית. ספורי „העיר כתריליבקה, חיי אישיה הקטנים, דרכיהם ומנהגיהם בבית ובחוק, ארחם ומסחרם, היי-שלותם וריבותיהם וקטנותיהם, ימי חגם ואבלם, שמחתם ועצבונם וכי וכל אשר להם; ספוריו של „טוביה החולב, עסקיו ומסחריו, נסיונותיו, מאורעותיו ודברי ימי בנותיו ויותר תקפו ונבורתו, רוב חכמתו והדושי תורתו; נלגלי הסבות, הנסיונות והמאורעות השונים והמשונים של „מנחם-מנדיל בעל-ההלומות, העובר במקלו את ים ההיים על נשר של „ניירת“ וכיוצא בזה; חיי „אדם ובהמה ברחוב היהודים, זקנים עם נערים, חיי צער ועוני של ימות החול וחיי עונג ונחת, ביחוד של ילדי ישראל הבשרים והתמימים, ב„ימים טובים“, – כל טוב הירושה הספרותית של ש"ע השתרל ברקוביץ בכל כחו להעביר לאוצר הספרות העברית, והשתדלותו עלתה לו בשלמות נמורה ו„על צד היותר טוב“, דבור קל לא נעדר, כל תג וקצו של ייד לא יצא לבטלה. והדברים מאירים ושמחים כאלו נוצרו לכתחלה בעברית ויצאו מתחת יד המחבר בעצמו מתוקנים ומשוכללים.

אפשר להניד בתור השערה, הקרובה בכל אופן אל האמת, שאלמלי חשתלם ש"ע בלשון העברית והוסיף לכתוב בה בעצמו לא בדרך ארעי אלא כעובד עבודת קבע, – או היה נותן לנו את כתביו בעברית באותה הצורה השלמה שהם נתונים בה עכשו על-ידי ברקוביץ.

וברקוביץ מוסיף לעבד בלא ליאות באמנה רבה וביד אמן, את עבודתו החשובה בתרגום ספורי שלום-עליכם, ועוד ידו נטויה להעביר לעברית את יתר הספרים, אלו שיש להם ערך ספרותי קיים, באופן שנוכל לקוות שאיצר נחמד זה, מבחר כתבי ש"ע, כמו שהוא נתון ביד המחבר ביהודית, יפאד כלו גם את נגני הספרות העברית.

על הסגנון.

1.

הסגנון והתוכן.

סקור המבוכה בכל שאלה, שיש לה יחס אל הסגנון, הוא כמעט תמיד בזה, שהעקמנים אוהבים תמיד להבחין בין הסגנון והתוכן, ורואים אותם כשני יסודות נפרדים. עוד פ ר ין, כמרומני, בהאמרו, "מה היה נורדון – בלשן או משורר?" נע בשאלה זו, ואולם עד היום לא הדר עוד האור אל כמה מחזות אפלים לדעת, כי אין בעולם סגנון כשהוא אלעצמו ותוכן כשהוא אלעצמו, כי אם יש יצירה אמיתית והיא בהכרח גם בת-סגנון וגם בת-תוכן, או יצירה מזויפת, והיא בהכרח מחוסרת סגנון ותוכן גם יחד.

צריך לקבוע את זה במסמרים במחזות מפולסלים אלו, שהסגנון אינו רק כלי-קבור לתוכן, כי אם התוכן עצמו. הרעיון או הרגש שלא נולדו עם סגנונם – לא נולדו כלל. רעיונות הולכים וחוזרים; סגנונים אינם חוזרים לעולם. לא המהשבה החדשה באה לעולם, כי אם סגנונה החדש. רק אלה, שלא עמדו כלל על מתת הסגנון, מבדילים בין הסגנון והתוכן. רק אצל ההסוין יצויר סגנון בלי תוכן או תוכן בלא סגנון. המצוים אצל אכטות יודעים, כי אחת משהי אלה: או ששניהם ישנם, או ששניהם נעדרים. הסגנון אינו לבושה של המחשבה – הוא אויר קיומה ונשמת חייה. אל נא תנסו להסריד ביניהם, כי אין להסריד. מי שמאמין להכיר את אפלטון או אפילו את קנט על-פי הרצאת מחשבותיהם על-ידי אחרים, אינו אלא מנעוה. היצירה הנאמנה אין לה שני אמצעים של בטוי. הבטוי היחיד – זהו הסגנון. הסגנון – זהו מקלט המחשבה, שנמלטה על נפשה ספני צללירהתה, החדפים תמיד אחריה ושואפים לבלעה.

.II

סוד הסגנון.

ושוכ אחס שואלים: מה הוא סגנון ומה הם הסימנים, שעל סיהם נכירנו? ואולם הן זהו עיקר הסגנון, שאין להכיר אותו על-פי סימנים מיוחדים. כל מה שנתן להיות סוגר ומסמן בסגנון אינו אלא לברשו החיצוני, הארעי. לא, הסגנון האמתי הוא למעלה מכל זה. מה שמכנים בו אחרות שליכה ומוצקה, מה שיוצר את הסובסטנציה שלו – זהו דבר שאין לו דמות ושם. זהו הסוד של כל יצר – הסוד הנעלם גם מכנו עצמו... הושבים, שהקביעות היא מסמני המובהקים של הסגנון; וגם זה לא נכון. כל סגנון, שסימניו החיצוניים קבועים ואינם משתנים אינו אלא דבר שבהרגל-אפריכות ידוע של סגנון, ולא דבר שכמהות. סגנון כזה אפשר לקבל משום שנבוליו ואסיו גלויים. כל העמל עליו יזכה בו. הסגנון, בתור בטוי הרחח הפנימי, גם בעליו אינם מכירים בו, כי על כן הוא, מלח היצירה, סוד סודה ונשמת נשמתה. סגנון כזה יתלבש בכמה לבושים, וקים עם זה במהותו היחידה לעולם. כל ברק-יצירה חדש, הריהו גם גלוי חדש בסגנון. בכל סגנון קבוע יש כבר העדר היותה. זה הכלל: כל סגנון, שהוצר על-ידי בעליו הכרה שלמה, הולך ונעשה למגירה ידועה, שהאמן אמנם נשען עליה בשעת הולשה, ואולם שהיא מטעפת את דמות יצירתו. כל דרך כבושה, ואפילו על-ידי האמן עצמו, אינה מובילה למרחקים. סגנון כזה למה הוא דומה? לפוס בלום, היודע כבר את נפש רוכבו. הבגעה לו ואמונת עבד לבעליו. את רוכבו לא יפיל אהור... ואולם הסגנון האמתי למדי-מדבר הוא. עליו אין לשבת בבטחון ושאננות יתירה; אך הוא יגלה לנו תעלומות לא שערנון. הוא אינו יודע את הכנחה ואת הקסאון לעולם.

חירות חיצונית עם קביעות פנימית – זהו סגנון האמן. בקשוהו אצל גדולי המשוררים שבכל דור ודור – אצל שקספיר וניטה, פושקן וטולסטוי – תמצאוהו.

.III

על השחרור מן הסגנון.

כי נביא ההמון אצל כל אומה ולשון הוא כמעט תמיד דוקא בעל-השכלונה, חסר הסגנון הגמור – זהו דבר מובן מאד. השאיפה לסגנון היא קודם כל כליון לב: האדם לאמת עצמית, להתרחקות מן המקובל, מזה שאינו נובע מעצם הגשמה; שאיפת היחיד היא למצוא את עולמו, ולו גם במהיר אכרת כל העולמות הזרים. איש-הסגנון הוא קודם כל האיש אשר כח לו להם קיר. וההמון אוהב רק את המטבע, העוכרת-למחרת.

אך מי שאינו יודע לזלול בדברים, מי שאין בכחו להפקיר אוצרי-אוצרות זרים לשם פרוד-זהב קמץ משלו, זה לא יהיה איש הסגנון לעולם ולא יזכיר את איש-הסגנון לעולם. איש-הסגנון אינו בהול. הוא בטוח בשלו. ימים רבים יהיה נודד, במעמקי האדמה יחפור, ואת אשר לא לו ישיב בבח. ההפך ממנו הוא בעל-השבילונה, בא-כחו של ההמוץ. זה שואף לבלוע את הכל. כל העולם והחלל העולםי - כלם שלו, בכלם יש לו חלק. הוא לא יותר על דבר. ואולם בעצם הוא נשאר תמיד עיזום וחסר-כל. מי שלא הפקיר מעולם גם לא זכה מעולם.

יש תקופה בחיי האמן, שעל פני כל יצירתו רועד יופי קטנו נוגע עד הלב. עוד איזה סוד מתוך מאפיל על כלה, המגדה והמבטיחה, אף כי אין עוד בו השלימות הנכונה. זאת היא התקופה של לידת הסגנון, הור צמיחתו האביכית. עדים אנהנו עוד לסלא המתחולל, חזן חביב שסוף עוד גם על כשלונות האמן. בחוסר כפחוכו של הסגנון כחו המסיר. עוד לא נתגלה הכל. עוד טרם יראה הנבול. זהו היופי הלוקח לב-היופי אשר אפס קצתו נראה; הכח הגדום עוד במסתרים.

בסגנון כזה מצטיינות היצירות הראשונות של גדולי המשווררים. עוד עקבת-המלחמה הרעננים נראים בהן. שותפים אנו עוד לחבלי היצירה של האמן, ובכל כבוש שלו כאילו חולקים גם אנו אתו שלל. גם נמנמו חביב עלינו. נמנמם זה, מוכן מאליו, עוד מעיד על הפיונו של האמן, ואולם נמנמם זה אינו בשום-פנים סימן לחוסר-סגנון. להפך. דוקא זה, שאינו נכשל בסיו לעולם ואינו מנמנמם לעולם, זה שסגנון עומד מוכן לו תמיד-אחריו תהיו מהיררים ביותר. זהו החשוד על חוסר-סגנון. לאיש-הסגנון כל מלה, כל כסוי באים בנס. כצפרים חרדות מעוספות המלים תמיד על ראשו - נראות ונעלמות, ואין לתססן. מתוך הערסל הוא קורא להן, מתפלל להן, וכל מלה באה לקול קריאתו. אבוקה מאירה היא לנפש היוצר, כאילו הוא הכיר אותה בראשונה, כאילו הוא זכה בה בראשונה. ציד יקר הוא לו, שהקרה לפניו אלהים. על כן בה תיקר בעיניו גם המלה המשומה ביותר והרגילה ביותר - ערכה ניכר אצל איש-הסגנון, ניכר מתוך יחס היוצר אליה; ויהם זה עובר בלא-יודעים גם אל הקורא. מכיר הוא תיבת, כי כל מלה היא כאן, בת-יחידה, והכל חייבים בכבודה. אל סגולותיה העצמיות של המלה אנו מצרפים גם ששון גלויה חבלי גלויה על-ידי המשורה.

לא מ,חבלי הסגנון נשקפת איפוא הסכנה ליצר, כי אם להפך - הסכנה מתחילה מן הרגע שמוסקים חבלי-הסגנון, משעה הנצחון, שעת הכבוש. הסגנון - תרדו שאיפה. שאיפה נצחית להשתחרר, להתגלות. ואולם שאיפה היא לתכלית כזה, אשר ברנע שנשיג אותה, היא שוב אובדת לנו... הסגנון, שכבר הניע לקצה התפתחותו, שבא כבר לידי גלויה, - חרדת יצירה אין עוד עמו. אתו בא אותו הבפתון

ביצירה, שהוא לפעמים מסוכן מכל גשוש ובקשת-דרך. כבוש הסגנון - שעת נסיון גדולה היא לכל אמן. זה, שבח הבו עוד לא עזבהו, ידע להפקיר גם את אשר כבש, והצמאון לגלות בעצמו מעמקים חדשים יבער בו עוד ביתר שאת. זה, אשר אימת המדבר ונדודיו עליו, ישמח על המנוחה ועל הנחלה אשר מצא, ולא ידע, כי בשעה זו, שעת נצחוני, שוב הכל אכזר לו.

אהרי כבוש הסגנון יש עוד נצחון יותר גדול - זהו השחרור מן הסגנון. מקודם עלינו למצוא את עצמנו, ואחר-כך - להשתחרר מעצמנו. מקודם בונים מחיצה, ואחר-כך ממהרים להרוס אותה. עת להבגס לתוך ה"עונה", ועת לצאת מתוכה - להמלם מתוכה. המבצר אשר זה עתה לכד האמן, יקפץ לבית-כלאו אשר לא יצא עוד ממנו, אם לא יסור לעזבו בעוד זמן...

רק העצמיזת הדלה מתגדרת תמיד בסגנונה, בכבושה הראשון, ומנללת בו עד רדתה קבר. האמן בן-התורין אינו מתבצר. תמיד הוא הורס על מנת לבנות. כאותו העוף האנדי הוא מת, ממית את עצמו מתקופה לתקופה, וקם בכל פעם לחיים חדשים.

אותה שעה, שהאמן השיג את עצמו, הוא עוזב את עצמו. עינו הצמאה מתחילה תופסת את אשר מעבר לגבולין. אותה שעה אינו חושש להכניס לתוך "עונה" שלו גם את אשר היה זר ומסוכן להכניס בתקופת-יצירתו הראשונה. העונה מתרחבת מתוכה. עצמיזתו שחוקה משעבדת לו את הקרוב ואת הרחוק גם יחד. העולם מתגלה ברכבות נליוו. אין עוד קרוב ואין עוד רחוק, בכל אשר תדרוך רגל האמן, שערי המלאות לפניו נפתחים.

רבים הם במסדרתנו הללי הסגנון. ולא רק לסגנון הלשון אני סבון, כי אם עוד יותר לסגנון האמנות - לסגול צורות ידועות והיקף-יצירה ידוע. ובשדה אמנם גם אלה קשורים תמיד בסגנון הלשון. חללי-סגנון לנו מזה ומזה - מאלה שלא כבשו את סגנונם, וגם מאלה שלא ידעו לבזו לכבושיהם. אלה עזבו את שללם וחותרים בלי הרף אל החומים הרחוקים, אם גם זה למעלה מכתותיהם; ואלה סרנו מזופי יצירתם רשת לעצמם ובמפרץ-התכלת השוקם קמאו מפרשי אניתיהם.

ואינני יודע: אולי האחרונים, היודעים לכצר את חוטתם, אלה שמכיון שמצאו את עצמם שזב אינם פורשים מעצמם - אולי הם מביאים את צורת יצירתם ליד שלימות נמורה, בשעה שהראשונים, נודדי הנצח, אינם זוכים לכך לעולם. אך המסתח האנדי של, אוצר הרוחות, אשר יעקרו את אניותינו מתוך הים הקרושי וישאנו דרחק מזה והלאה- הוא בידי הראשונים, אלה שהם מרימים בראשונה לפנינו את הוילון ומראים לנו את ארצות המלאות, אשר הם בעצמם אולי לא יבואו שמה לעולם..

רק בכח הבז אנו משתחררים מעצמנו, אנו נוילים את עצמנו.

אודיסה, 1917.

רשימות ספרותיות.

מקרקע אחר. חלק זה של היצירה הפיזית לא ניתן להתרגם כל צרכו. ואולם היסוד האחרון עומד מחוץ לארצו של המשורר ומהיץ לאומתו ומהיץ ללשונו - זה הוא חלק כל הקוראים שבכל עם ועם.

אבל גם אלה המתירים את התרגומים לבוא בקהל מטילים עליהם חומרות רבות. אוטרים: חייב המתרגם לבדוק בשבע בדיקות כל פסוק ופסוק, לבחון בחינה אחרי בחינה כל בסווי ובטווי, להיות חריף ובקי, ואחרי כל אלה - ימתין עד שתשרה עליו רוח הקודש ותכשירתו לתרגם פסוק כהלכה:

הייש צורך להגיד, כי רוב הצבור של מתרגמים אינו יכול לעמוד בגובהו? אך מלבד זאת חסר אני, אם יש לעולם הפטרות צורך בהן. סוף-סוף הרי אין המתרגם צריך להיות דיקן בלשונו יותר מן המחבר, ואנו יודעים, כי רק מספר קטן מאד של ספררי-שירה יש בספרות העולם, שאין בהם חסיר ויתר, ישכל מלה שבהם היא שקולה ומרודה, שאי אפשר להוסיף עליהן ולגרוע מהן. הרוב הגדול של הספרים, אפילו מן החשובים והמעולים, אינם כתבי-קודש ואין צורך כלל לנהוג בהם קדושה יתרה. העיקר הוא שהתרגום יעשה על הקורא מעין אותו הרושם שעושה הספר במקורו.

I.

על התרגומים.

הנילים ה"מסונקים" לקרוא תגר על תרגום דברי שירה, אפילו בידי מומחים לעבודה זו, ורואים בזה מעין חלול הקודש של הסואזיה. מומן לומן הם באים ומוכחים, עד כמה ניטל יפיה של יצירה גדולה פלוגית ופלוגית לאחר שלבשה צורה של לשון נכריה. אוטרים על דרך המליצה: הלשון לגבי יצירה פיזית חשובה אינה בכהינת קליפה לתוך או משבצת לאבן טובה, שאפשר "להסיר בין הדבקים", אלא הרי הן כנף תשמה מחוברים זה לזה, שרק "המות יפריד ביניהם".

ואולם רואים אנו, כי כל היצירות הפיזיות הגדולות הולכות ונעתקות מלשון אל לשון, וכמה וכמה מן המשוררים הגדולים ביותר נעשו על-ידי התרגומים לקנין רוחני של כל עמי התרבות. סימן הוא שיש צורך ויש תועלת לעולם בתרגומים, אף-על-פי שפוגמים הם את היצירה הפסוד, כנראה, יוצא בשכרם. נשאנו מעיינים קצת בדבר, אנו מוצאים, כי כל יצירה גדולה, עולמית, יש בה שני סודות: האחד הוא לאומי-סרטי השני הוא אנושי-כללי. הראשון מובן וטורגש יפה רק לבני-עמו ולבני-ארצו של המשורר, שנשמעם ינקה עמו

מכל הדורות והארצות. הם ננשו אל העבודה, בשאיפה חזקה ובמנמה ברה"ה. ואולם יש לקבול על בעלי "יסת", על שעשו את מעשיהם בחסונו יותר מדאי. נראה הדבר, כאלו ראו האנשים המצויים ההם את האוצרות הרוחניים הרבים והעצומים, שאצרו עמי אירופה במשך דורות רבים, וחמלאכה מרובה להעבירם לעולמנו העברי, ולפיכך התאמצו לסדר בעשייתה.

החסרון העיקרי שברוב תרנומי "יסת" הוא... דיוקם. מי שרוצה להוכיח, שד כמה צדקו הדברים: "כל המתרגם מסוכ כצורתו, דרי זה בדאי", יבוא ויקרא, למשל, את "יסורי ורטר הצעיר" לניחו בהרנומו של מ. ווילקנסקי ("יסת", קובץ I) או את הדרסה "מיכאל קרמ" של ג. הויססמן בתרנומו של י. ה. ברנר. אין אני מתכוון אל אותם הברברים הנסים, הצורמים את אחזק העברי, אלא אפילו רבים מן הפסוקים שאין בהם חטא ללשון העברית ושמושה אינם נאים כלל וכלל בדבר-שירה. לא המלים בסני עצמן הי העיקר ביצירה ספרותית, אלא צרופיהן זו עם זו, כשם שצדוף-קולות בורא נגינה וצדוף-קוים עושה צורה. תרנום מדויק מלה במלה, יפה לתלמידים הקונים דעת לשון נכריה ומתרגמים פסוקים כצורתם לשם תרגיל. אבל מי שבא להעתיק יצירה פיוטית מלשון אל לשון מחויב לבקש בלשונו מלים שהולמות את המלים שבמקור, ששקולות הן כנגד המלים שבדבר המתורגם, לא רק שמפרשות ומבארות אותן.

המתרגמים העברים שבדור הקודם, מבית-מדרשו של קלמן שולמאן, הרגישו בכך, ולכן חזרו על הדיוק, ולא עוד אלא שהתירו לעצמם גם לשנות סמסכע שבע המחבר, והכל כדי לניר את הספר

ולפיכך אנו רואים, כי הספרות הצעירות הולכות ומכניסות על-ידי תרנומים אל אוצרן את היצירות החשובות שבלשונית הנברית. וההון הרוחני הזה שהעמים הצעירים לוקחים בהקפה מאת שכניהם היקנים משמש יסוד לבנין הספרות הלאומית שלהם.

גם בספרותנו העברית, בכל תקופה של התעוררות להרחיבה ולהגדילה, באים סופרים לתרגם דברי-שירה מן הלשונית הלועזית. אבל כאן קשה ביותר שאלת התרנומים (ומשום כך אפשר שלא הצליחו כמה וכמה נסיונות במקצוע זה). מלבד שהלשון העברית אינה מסוגלה עדיין למסור כראוי את הדברים הלועזיים מפני חוסר מלים וניבים, נשאר חלק גדול של היצירה הלועזית, גם מן היסוד האנושי, הכללי, שבה, זר להרוח העברי, ולפיכך אינו נקלם יפה בספרותנו העברית.

יש אומרים, כיון שכך, אין אנו צריכים להכניס לתוך ספרותנו העברית "ילדי נכרים", וכשם שהאומה העברית לא השתדלה לקבל גרים, כך ראוי לה לספרותנו העברית להרחיק את אלה היצירות שלא יצאו ממקור ישראל. ואולם זו היא רק דעת יחידים, שבכלל הם כופרים בצורך וביכולת להחיות ולפתח את הלשון העברית וספרותה, ולכן הם מסתפקים בשביר-לשון ובשביר-ספרות. אבל אלה שמאמינים בתחית הספרות העברית והתפתחותה ורואים הם צורך גדול בכך, הרי הם סיכחים ללכת בעקבות כל הספרות הצעירות, המתפרנסות מן התרנומים.

הנסיח החשוב "להריק לתך פכים קטנים של יעקב מיפסותו של יסת" נעשה בארץ-ישראל על-ידי קובצי "יסת". המיל אמרו להכניס לתוך אוצר-הספרים העבריים, את יקירי ויקרי הרח

תכרי ולקרבנו אל לב הקורא העברי. שיטה זו, כמובן, אינה רצויה, לא רק מפני שאסור לעשות ביצירה של אחר כאדם העושה בתוך שלו, אלא משום שאינה מביאה אל תכלית התרגום: להכניס את הקורא אל עולמו של המהבר. תרגום, חפשיי כזה הוא על פי רוב בבואה-דבבואה של המקור, ושכרו יוצא בהפסדו. ואולם גם השיטה הקיצונית האחרת, שאהזו בה בעלי 'יפת', אינה טובה ואינה יפה. מלבד שתרגום כזה מרחיק מן הספר את לב הקורא העברי וטמל מן הלשון העברית את הדהה ואת זוה, אין הוא משיג את התכלית הנרצה.

הרבה נרם לפגימת התרגומים של 'יפת', מלבד סויות העבודה, גם דבר זה, שהיצירות המתורגמות נכתבו נרמנית ורוסית. שתי הלשונות האלה רחוקות מאד מן הלשון העברית באופן שמושן וכבנין קאמריהן, ולכן קשה ביותר התרגום מהן. והמתרגם פוגש על כל צעד מכשול-לשון. ביותר מוגם התרגום מלשונות אלו לעברית - הדי'וק. ראיה מוכיחה לכך אנו מוצאים בתרגומו של י. ה. ברכוביץ' לספרו של מולסמיי: 'ילדותי' (הוצאת 'מורה ומעריבי'). כשאתה קורא את התרגום היפה של אמנהסנון העברי הזה, והספר הרחי סתח לעיניך, מתסלא אתה על יפה-המלאכה ועל הכח הרב לכבוש את 'לשונו' של מולסמיי. אבל בכל זאת אין התרגום הזה עושה על הקורא את הרושם של הספר המתורגם. המתרגם דאג ביותר למסור כהלכת את לשון הספר, אבל לא עלה בידו להשרות על תרגומו את רוח המקור ואת הט המיוחד.

בתוך בחינה זו ראויים לשבח יותר תרגומיו של המנחם א. ה. גמין ויעקב חסדמן: בימי שבהי צבי, וס. אובסטר פלדר: 'הצלב' - הוצאת 'אהיסר', ורשה.

אף-על-פי שאינם מדויקים, אבל אתה מועם בהם את מעם הספר המתורגם, אתה נכנס לעולם המתואר בו, ואתה מרגיש בנשמתו המיוחדת לו. אמנם חסרה בתרגומים אלו שלמות הסגנון העברי, אבל בכללם יכולים הם להיות למופת ולהוכיח, כי כל מתרגם לא יצליח בעבודתו אלא אם כן יעשה מין שותף להמהבר ביצירתו. צריך להוסיף, כי על-פי רוב עולה דבר זה בידי מתרגם כשיש לו ענין עם ספר בינוני, שאין הוא רואה את עצמו מחויב להיות זהיר בכל תג וקוץ שבו, כדרך שצריך לנהוג בספרים קלסיים. וממעם זה ראוי להצטער על שמולולים בספרותנו העברית בספרים בינונים, שכדאי היה לתרגמם. תרגומים כאלה היו מעשירים את הלשון העברית, והעיקר - היו מרבים את קהל הקוראים עברית.

לתרגום של ספר-שירה קלסי מוכשר רק איש שהוא עצמו משורר ויש בנשמתו ניצוצות מנשכתו של הסימן המתורגם על-ידיה. אם עלה בידי שאל משהניחובי סקי לתרגם בכשרון רב את 'שירת האייתה' לה. לונגפילו (הוצאת 'מוריה'), עד שהקורא העברי (לאחר קצת יסורי-עין) מועם מעמה של שירה זכה זו - לפי במיו של המ'ל-אין זה אלא (כמו יהוא מספר בהקדמתו) מפני שנפשו נקשרה בשיר הזה מימי ילדותו ושמר בלבו את אהבתו שנים רבות.

על התרגום הנסלא לכתבי ילום-עליכם, שנעשה בידי הסופר י. ה. ברכוביץ', כבר העירה הבקורת שלנו כמה פעמים. רוצה אני כאן להעיר, שמלבד כשרונו הגדול של המתרגם והבתו הרבה אל עבודתו הועילה לו הרבה הלשון היהודית, שבה נכתבו ספורי שלום-עליכם. אמנם זה כמה שנים שורר בקרבנו ריב לשונות, והזרען נחשב עתה להאויב.

בו בזמן שבאוהל ספרותנו נראו בדורנו משוררים גדולים מרובי-כשרון ועשירי-רוח, שהאפילו על המשוררים של הדור הקודם, אין לנו עתה אפילו מספר אחד, שנוכל לאמר עליו: „זה ינהמנו“ והפלא גדול יותר, לאחר שאנך יודעים, כי בין מספרי דורנו יש בעלי-כשרון במדה מרובה, מהם אמני-ציור ומהם דקדונוש, במדה שלא היה מצויה בסופרי הדור הקודם. ולא עוד אלא שהלשון העברית בימינו מוכשרת ומסוגלת לברוא בה יצירה שלמה יותר מן הלשון שכתבו בה סופרי הדור הקודם.

והרי גם חיי היהודים בדורנו עם הליפותיהם ותמורותיהם נותנים וזמר במדה מרובה ליצירות גדולות. כמה וכמה מאורעות עוברים לעיני סופרינו ברחוב היהודים, זה שהולך ולובש צורה חדשה, ולא שמשו הומר לשום יצירה חשובה.

אצל משוררי דורנו אפשר לראות את סני הדור, את יסודי-הגמש של היהודי שהכיר בלקוי-חיו, את הנעטעים החזקים אל העבר ואת השאיפות העצומות אל העתיד, את החיים בין תקוה ויאוש של דור המעבר — מה שאין כן אצל מספרי דורנו: הם לא קבעו ביצירותיהם צורות-החיים של דורם.

הסתגמים אומרים: „השירה היא הד החיים“, והספרות היא ראי החיים“. את ההד אפשר לשמוע מרחוק, אך בראי יכולים לראות כבואה של דבר, שעומד כנגדו בקרוב-מקום. ואולי בחלוק זה שבין ההד והראי יש לבאר את דלדולה של הביליטריסטיקה שלנו.

המשורר הוא בעל אוון דקה, שקולסת את הקולות העולים אליו מרחוק, והמספר הוא בעל עין חדה, שרואה את הדברים העומדים סביבו. המשורר יכול לשאוב ממקור נשמתו הוא, והמספר

היותר מסוכן ללשון העברית. אך הרי אין לכחד, שכמה מאות שנים חיו שתי הלשונות זו בצד זו ברחוב היהודים. הזדנון קלם לתוכו לא רק המון מלים עבריות, ניבים עבריים, אלא גם אופני-כשרי עבריים. והזרנון, הלשון המדוברת בפי יהודים (לו גם בנלות), ודאי שהוא מסתל יותר להסמיע בעברית משאר לשונות נכריות. ולפיכך יש בתרגומים אלו מזדנון לעברית מרובה לתחית לשוננו, שאנו שואפים לעשותה מדוברת.

II

המספרים העבריים.

מפני מה אנו מוצאים בספרותנו החדשה של זמננו רק רשימות סורהות, תמונות קמנות, ציורים בודדים, ואין לנו אפילו יצירה חשובה אחת, שתהא משמשת אספקלריא לחיי היהודים בדורנו? הקטטרים של ספרותנו רואים בזה סימן מובהק לדלדול הכשרון של מספרי דורנו, ומתוך נותם הם באים לשבח ולסאר את סופרי הדור העבר, שראויים, להיות לסומת.

והסניטרים באים ומלמדים זכות על מספרינו ומוצאים כמה וכמה מניעות ומכשולים מן ההוץ, שאינם נותנים ליצירה גדולה לצאת לאויר עולמנו. הצד השוה שבהם, שהכל מודים בדלדולה של הביליטריסטיקה העברית, אלא שהללו תולים את הדבר בירידת הדור החדש, והללו מאשימים את מסבת הזמן שגרמו לכך.

כדאי איפוא לעמוד על סיכו של דלדול זה ולהבין את מקורו, כדי לדין על חיוון זה שתמוה הוא כנתת כי הגה

הניעו לידי הסתכלות בנשמת האומה ולידי היקף רחב של העולם היהודי. יתרון להם למספרים בלשונות הלועזיות מחיי היהודים, שלפניהם עומדת הפרובלימה של קיום העם היהודי ומלחמתו הגדולה בעד קיומו. אין הסופרים האלה בקיאים בחיי היהודים, אין הם מכירים במנהגיו ונמוסיו, אין הם יודעים את שיחירושינו, ולפיכך תאוריהם על-פירוש נסים מאד, ופעמים שהסופרים האלה נכשלים בוזפים אמנותיים שלא-בכונה. ובכל-זאת הפסדם זה בפרטי ספורם יוצא בשכר החשיבות של תוכן-יצירתם בכללו. אם סופר כ ש מ ע ון י ו ש ק ו ו י ש ש, למשל, שכחו האמנותי קטן מאד וידיעתו את חיי היהודים היא פחות ממעט, עשה לו שם בתור סופר יהודי, אין זה אלא מפני שבהרבה מספוריו הראשונים נקודם שנעשה לבעל-מלאכה תיאטרוני, כגון: „Ита“, „Рассадя“, „Гейне“ וכו', תאר הסופר הזה את עולם היהודים ההולך ומויטט-צורה ולובש-צורה. ואולם המספרים העבריים, גם אלה שלא נאמסצמו ברשימת-היחיד שלהם, חאים את העולם היהודי כקבוע-עומד ומתארים אותו או באופן אתנוגרפי או על דרך הרומנטיות.

אין כנתי בכל מה שאמרתי להנחת, כי הימים שעברו בספרותנו היו טובים מאלה; בהערתו זו על לקריה של הביליטריסטיקה העברית בדורנו היה ברצוני לרמז על מקור הלקוי הזה, שהוא הוא המעכב בעד המספרים העבריים להשתמש בכשרונם לשם יצירה ראויה לשמה.

מ. בן-אליעזר.

דרכו לדלות ממעין החיים מחוץ לו. המשורר אפשר לו להיות בודד, איש-המדבר, אך המספר מחויב להמצא בחברת בני-האדם, בשוק החיים.

כמוכן, אין לקבוע תחומין למשוררים ולמספרים. פעמים שהם נכנסים זה לרשותו של זה, אך הכתוב מדגדג במהותה השכיחה של השירה הלייטית ושל הספרות הציורית.

המשוררים העבריים בדורנו מקבלים השפעה מרחק האומה, ששורה עליהם, מאוצרות העבר, שנגלו להם, מעולמות העליונים, שנפתחו לפניהם. ולפיכך עלה בידם לתת לנו יצירות, ששכנוע עליהן חותם-אלהים. ואולם המספרים העבריים, שצריכים היו לשאוב מבאר החיים של עמם, כיון שהתרחקו מן המקור הזה גסתלקה מהם שכנתם.

המספרים העבריים בדורנו עומדים מחוץ להחיים של העם, אף כי מקרב העם יצאו ובקרב העם הם יושבים. את חיי העם הם יודעים רק על-פי רשמי-ילדותם, שנשמרו בזכרונם. יש להם עין לראות ואוזן לשמוע ולב להבין את חיי העם היהודי יותר מן המספרים מחיי היהודים בלשונות לועזיות, ובכל-זאת לא עלה בידם לברוא יצירה של ממש. הם הצטמצמו בחוג צר ומתארים הם-לפעמים בכשרון שאינר-מצוי-חיי בני-אדם שעומדים גם מחוץ לחיים. גם אלה מן הציורים והרשימות והספורים, הלקוחים מן החיים, עושים רושם של אמידים וסקיצות. יציריכים לשמש חומר להאמן לברוא המונה שלמה ועדיין אנו מחכים לה....

עולים עליהם המספרים הורטוניים ביצירותיהם, שיש בהן תאור של חיי העם, ששונ ויטנו, משאדומתנו, שיחותיו וחלוצותו-מפני שהם קרובים אל העם ואל חיו, אף-על-פי שרק יחידים מהם

מן הַבְּמִיָּקָה הַצְּעִירָה.

צ. ז. היינברג. ספורים וציורים.
ספר ראשון. הוצאת אחיספרי, ורשה -
ברלין, חרע"ד.

איש אחד עזב את אשתו ובניו
גודד למחקים. שלח לה משם נמסמורין.
לאחר ארבע-עשרה שנה חזר האיש לעיר
מרשבו. קבל הבן פלגמה מאמו שישוב
הביתה לראות את אביו. שב הבן לביתו
ואמו מקבלת את פניו בכית התחנה. רואה
הבן שאמו מקושטת ומהודרת בבגדיה,
הוא מתלונן בלבו עליה. חשד נכנס בלבו,
כי בשביל אביו התקשמה. ואותו רעיון
מנקד כל העת במחו של הבן. ולבסוף
כשהוא רואה את אמו יוצאת מביתה,
הוא הולך בעקבותיה, ומדי ירניש כי
תשים פעמיה אל מי שהיה בעלה - הוא
הולך אחריה ומדבר על לבה שתמנע את
עצמה מזה, הוא מצוה שתשוב-ולשואו
האומללה הזאת אורבת את בעלה! והבן
עוין את אמו האומללה...

זהו כל הספור הראשון. ומסופרים
הדברים במין בהילות של אדם שנמרסו
ספינותיו. וכן זה, שבספור, אדם משונה
הוא וטווי-עצבים, ככל רנע, שרפת בלבו,
זרם דם סורין אל כוהו, "לחין בלבו"
ופתאום, חמלה עולה בלבו ושוב "עוקין
הד נוקב חוהו". ומה רעש? רע עליו
המעשה, שאמו, "אורבת עדיין את אביו
האכזר והרצחי".

לפי כל אותם הדברים המשונים
המסופרים כאן (המדונשים פעם ושתיים
ושלש) - אתה מכיר מיד את המתחיל עם
כל אפסות-כחזתיו.

והנה עוד ספור: בעל צעיר נוהה
אחרי אשתו הצעירה והיפה. והכל היה
יפה וטוב לזוג המאושר, אלא שארבעת

הילדים שלו נחלים ממנו את אשתו היפה,
והנה אירע כי בן אחד שלו חלה. והדבר
הזה כאלו אינו מובן כלל לבעל זה
הרוחף אחר אשתו, העיקר שהיא עצמה
„נמנעת הפעם מלחבק אותו".

אנשים משונים שכאלה רואה
המספר.

וכך עומד הבעל הצעיר על יד
עריסת בנו הנוסם ומתפלסף על מחלתו,
על קהות הרגשת האב שבו, על שעות
הדמדומים הלכותות ממנו בחוקה, על
אשתו הפובעת בינו ואינה שמה לב
אליו וכו' וכו'.

וכך חחרים הדברים דה אחרי דה,
ושזכ חקירות של מהיבך, ושוב דברי
רנשנות על, דמסה ונענעיים, על „יגנים
ופרמורים", על נכאים ודמדומים - ואין
לדבר סוף.

בכלל, סבע משונה לנבוריו של
וינברג. מכיון שאינו מחשבה או הרגשה
תוקפת אותם - שוב אינה סוסקת מהם,
והם מהרהרים והופכים כה כנואם
ובצאתם, בשנתם ובקומם, בבקר ובערב.
ואין זה משום שרעיון או רגש זה מפעם
בלבם ומרעיד את נפשם, אלא מין דברנות
לשמה היא, הכל נעשה ברצון המחנה,
נזר הוא על נבוריו וכך וכך - והם „עושים",
כלומר, מדברים, מהרהרים, מחשמים.

כך הוא נזר על הבן בספור
„מתוך אהבה" שינקר גהטט ברעיון, על
אהבת אמו לבעלה הגרוש; כך מחטט
הבעל בספור „על יד העריסה" מרגשותיו
עצמו, באהבתו לאשתו וקרירות רוחו ביחס
לבנו הנוסם. ורעיון אחד שליט גם במחו
של האב אכול-הספק (בספור „חשד"),
המתבונן אל הליכות בתו ומספק בצניעותה.
אב זה חוזר על רגש החשד שבו כמה
וכמה פעמים, לו לעצמו, לאשתו, לבתו,
וכל אשר יפנה, עד כדי הקאה, ונראה

שניהם פג, כל אותה מנגינת-הסלאיש של אהבה בת שיש עשרה שנה סוסקת-מלים אהדות של מהיבך ושירת החיים הגעלה, חלום-העלומים ויפים-הכל נהפך „לצליל-פעמון, לשריקת-צעדים של אדם „המספק ומשרך את דרכו בעצלתים... ואותה נימת-העצב של אהבה כחבת רועדת גם בספור האהרון שבספר „ראייתו. אברהמילי ורחליה נהארסו זה לזה מתוך אהבה זכה וטהורה והנה הופר „התנאים ופרה האהבה הולך ונובל, עד הגשמות הרכות הולך ונדעך... ולאחר ימים רבים שוב נפגשו שניהם והד-נכאים של אהבה נושנה חזר ונעוד בלב, והנפש תכלה לפלא-„להחיות את העבר“. רנע אחר ומהיצת השנים נעלמת, כל החיים עד יתה נראים למין סעוה, האושר שנתרהק נראה להם שוב קרוב לנפשמ.

אבל „רחליה נהפכה לנל של עצמות, והמות אורב לה... „ועכשו הכל עבר, אין כלום, אין כלום...“

כך נוצת שירת האהבה הכוזבת. שני הספורים האחרונים האלה הם באמת פרו רשמים חיים, איוו איני מימיות רפה של נפש מתודית ביטנה מרפרפת עליהם, והדברים נוגעים עד הלב, ואלו לא בא קבץ הספורים אלא בשבילם - דינו.

ש. עגנון. והיה העקב למי שור. ספור עממי. היצאת י. ח. ברנר. ירושלים חרע"ג.

אחרי הספחת הסעודנת והדקה מן הדקה שמטפלת בדמדומי הרגשות, בסערות נפש ורעידותיה הסמיות מן העין אנו מניעים לספור העם.

במין נלם, שמדבר על-ידי השבעה... לא טוב ממנו גם הבודד בספור, לינת צדק. גם זה מדבר ומדבר עד כדי שעמום על שיגא בודד וזר לכל, וכו' וכו'. כל אלה הספורים המקומעים-מה שיש בהם מן ה„מציאות“-ערנו שוה פרומה ומה שיש בהם מן ה„דמיון“-קליפת השום. אין בהם אף ריח של שירה ואבק פיוט, אלא תהלה וסוסם דברי רגשות מרגות ונקרנת מטלת שעמים.

שונים מארבעת הציורים הראשונים- השנים האחרונים. כאן אנו עומדים ומתיחדים עם לב רנש חסם, לב רועד ומפרכס. והדברים שם אף הם נונים ורכים, ועושים דושם של תהנת-עצב.

הדברים סוכבים על אהבה שלא באה. הנה שהרית החיים בעצם והרה, הלב טהור ותם, האהבה עולה וסורהת בלב. שני יצורים רכים קושרים נפשותיהם זו בזו - ומי יעמד לשמן על דרכם? ואולם איזה מלאך-רע אורב להם, ועננה סקדרת את שמי חייהם הזכים. אהבה גדולה בלתי-הנויה יוקדת בלב-והם נפרדים זה מזה בתנרת יד החיים האכזרית. השנים הולסות. הוא נשא אשה והוליד בנים - והיא עומדת להשתדך... כל אותן השנים הארוכות נשא „הוא“, יצחקיל (בספור „הביעו“) את „סוד אהבתו ולאחר שלש עשרה שנה הניע לנלות את סודו, ואותו החלום שלוה אותו כל ימי חייו שוב סרה בלבו ושוב הוא שומע „את סעמיה כקול הכנור“, הוא דולה מעיניה את סוד העכר-סוד אהבה, והאושר שהתמהמה- בא סוף סוף, הרנעים היקרים זולפים להם בנחת, שתי הגשמות הנדחות ננאלו משבין... אבל השמן שוב אורב להם, בדמות הפרוזה שבתיים. היא מתהילה פהאום לדבר על עסקי אמה ושדוכה האהרון, הוא-על אשתו ובניו - וכל הקסם הנסוך על

ספור העם - סעיף הרש"ה בספרותנו, עם העמים החיוני הגורם בו, עם הפשטות והתום המוכים עליו - סמן הפראה ותנבורת יצירה היא לספרותנו.

לפי שעה מעטים עדיין אצלנו ספורי העם. אחדים של פריץ של בודי-צבסקי-וחסל. עתה בא גם המספר הצעיר ש. ענגון. כשרונו של ענגון תועה עדיין, הוא נע ונד על חומר מודרני ("לילות" ועוד) שמהגלים בו ניצוצות של פיוט. נכנס לתוך נבולות ארץ-ישראל הדולה משם רשמיות; ואולם לידי גלוי כח יצירה ממש יגיע, כמדומה לי, בספורי העם שלו.

הספור ששמו רשום למעלה רב הוא בכמותו מן הספורים הקודמים של מספר זה, אבל חסר הוא תום האגדה, השקט והפשטות שבאותם הספורים הקטנים. והסגנון היפה של ענגון אף הוא נשתנה כאן. בלכול-לשונית של כתבי-הקודש, מדרשים ואגדות, סליחות ופזמונים ושאר מיני ספרי יראים - הכל בא כאן בערכוביה, בלא שום מנינה הרמונית. ולפיכך נראים לפעמים הדברים כ"מעשה להמיס" של בעל לשון, כמין "סטיליזציה", שאין בה מן הסגנון החנני הדרך של סופר צעיר זה. חוכף לכניסה, בראש הפרק הראשון, מודקרת ובאה הקדמה להוזה מתוך ספר ראים, "בינה לעתים" ואחרי ההקדמה - מין פתיחה שמופה במליצות ובשברי פסוקים ואתה תוהה: למה באים כל אלה? אבל כל מה שאתה תולך ונכנס לנוף הספור יתלוף הרושם שאינו נעים. המספר מכניס אותנו לתוך עולמן של שתי נפשות בישראל, מנשה-היים ואשתו קריינדיל ששארני, העמלים בחנותם בלי הרף למצוא טרף לנפשם. כל הימים הם כשור לעול, גלחמים בדלות ויגיעים בועת אפס, משלמים גשך ותרבות כדי להחזיק מעמד. סובלים

רעב כחשאי ואינם נכנעים; איזה כח נעלם וכביר יעודדם ובכל ענים הם בעלי הצדקה היותר גדולים בעיר. ולכסוף, כאשר כשל כח הסבל - באה מהפכה בלבם והיהודי מנשה-היים הלך בעצת אשתו למכוסם נכר ובידו כתב המלצה של הרב לאסקוף נרכות. לפני יציאתו לדרך הוא משאיר לה ארנז ואומר לה בזה הלשון: "זאת עשי, קריינדיל, כי תוציא מן הארנז הזה חוט אחד מדי יום ביומו ומי יתן והיה כי עם כל חוט שאת מושכת למטה יהא נמשך שופע והסד מלמעלה ואף אני מתקרב ונמשך עד מהרה אליך. ואם ירצה השם, והיה עוד פרס יכלו החופים בכד ואבוא אליך ופקדתיך".

יש להעיר דרך-אנב, שפרש קטן זה של משיכת החופים מן הארנז - אף-על-פי שנתיהד תחת עמו של המהבר - אינו כלל ברוח הספור העממי היהודי ודית של אגדה נכריה נודף ממנו.

והנה באים רנעי הפרידה הגונים של הבעל ואשתו: "וקריינדיל משארני עומדת ומסתכלת ודמעותיה תמח בסתר והאבק ימרקן והיא מתאמצת לשמוע אולי יגיע עוד לאוניה משק שעמח הסוסים. אך אין קול ואין קשב. ול"כששקעה חמה עליו החזיר פניו לעירו וקריינדיל משארני נתעלמה בצל החנויות, וערפל כהה וחום של אלול פרש כפיו על פני העיר ויכס את השדות החשופים, והמצבות הלבנות הבהיקו מתוך שדה הקברות".

כמה קצרות ופשוטות המלים, והמספר מסר לנו כאן תמנה שלמה של שתי הנפשות העלובות עם כל הינון השפוך עליהם. זרק כדי לקלקל את הרושם של השורות הלבניות והפיומיות בא אתריכך הסומון: "רבנרשל-עולם! דאי אתה צדק ומשפטך צדק - אך כאשר עוללת פה כה יהיה מולם של כל שונאי ישראל".

כאהבה, מנשה-חיים פורש מן הישוב, קץ בחיים ונעשה מנחה מן הברית. מתבודד הוא בבתי-הקברות ומרסד את יצועו בין שברי מצבות אבן.

הדפים האלה של הספר הרי הם מנלתינגן של נשמה נסקה בעונה ומלאים שירת צער ונכאים.

כמה מעוררים את הלב הדברים שמנשה-חיים, היושב בדרך דומם באחת הסנות בבית-הקברות, דונה בלבו: "יום המיתה ממשמש ונא וקריני מטאתי ננאלת ואני כאשר אכרתי אכרתי. נאולי ישוב בראשי, נשכה מאל ואנשים יכסו אותי במשאון ומאניש יפקד זכרי."

וכך יבלה מנשה-חיים את אחרית ימי המרים בחברת שומר בית-הקברות, יהלך סביבו צמוד-שפתים ואחז סיד נורא ואיום.

אף-על-פי שמקומות רבים בספור זה נכרים בהם רשמית-מלאכה והתגדרות לשונית, אבל בכללו כתוב הוא מתוך הסתכלות ריאלית-פיוטית ובין הספורים של מספרינו הצעירים, שרוכס ככלם לשון אחת להם ו, מאנירה אחת, חרי ספורים ממין אלו של ענון עם הנעימה המיוחדת והרכה שלהם חוזן-יצירה מרנין לב.

יצחק רצנבלסון. אנו חיים ומתים. דרמה לירית. היצאת. אחי-ספר, ורשה ברלין תרע"ד.

היה זמן-והוא לא עבר עדין - שסופרינו הצעירים נהו ביהר אחרי המודרניות. הגל של החדש-סנע גם בספרותנו וישמסנה. בין לילה צצו אצלנו מיכטיקים וסימבוליסמים, השרים על "תעלומות ההויה", על "מנגינות הנצח", על "נעטעי נשמה", על "שושנים שחורות" ועל "ארצות רחוקות" - על כל מה

בפרקים הבאים אח"כ מצוירים נדחיו ונלנליו של מנשה-חיים בערים שונות, כיצד נתהפך יהודי זה, אנין-הרעת חם על כבודו כהוג השערה, לקבצן פשוט, לבריה עלובה ומדוכאה. הירידה של מנשה-חיים, מלחמת היצר שבו ושפיעת נשמתו היפה, שמבעה בביצה העניות הבויה - מצוירת בצבעים חיים וריאליים. רושם עז תשאיר התמונה המכהילה של נפילתו האהרונה, כשמנשה-חיים כבר נלכד כלו ברשת היצר, ותאנת האכילה והשתיה תקפה עליו. כל העלכנות שנצברו בנפשו במשך ימים רבים, כל המועקה והלחץ שבלבו התפרצו עתה החוצה ויהודי שפל-ידה זה נעשה למתעד פתאום פורק-עול, שמוף בשכרות, עליצות של הפקרות מלפפת אותו והוא חוטף ואוכל, חוטף ושותה עד לשכרות, זולל וסוכא מהוך מין תאוה משונה ופראית עד סמסום-החושים וששמוש ההכרה... כל אותה התמונה של האכילה ושתיה מצוירת באמנות נפלאה חיה לעינים בכל שרמטויה.

ומשקרה למנשה-חיים האטון הראשון וכל יגיעו אכד לו בשביל מלווי האותו פעם אחת - שוב צפוי הוא אלי אטון כל ימיו. סחד איוס ויען אין סוף נישבים מכל הדברים המסופרים שם על מצוקות נפשו של מנשה-חיים. כשנתגלה לו פתאום הסוד הנורא, כי אשתו שלבו כלה לה בכל ימי נדחיו, יצאה, בגלל פעות נוראה, והיתה לאיש אחר, והוא הוא הקבצן הנודד, יהנה מסעודת מצויה שיעש בליל שמירת הילד, ילדה של אשתו...

כל הפרק האחרון של הספר יספר לנו על המית-לב של חרטה גדולה, על דכדוכינמש עמוקים מני ים של איש המצדיק עליו את הדין ומקבל את יסוריו

כתר של אננים טובות ומרובות נונים
לראש אהבתו, על „נשיקות כרה, על
„חלומות נראים ועוד וכו'...

וכל הדברים הנאמרים שם על כובע
שהרוח נשאהו ועל כסא לשבת עלי
ועל אלונמית לננב בה – הכל מעולף
צעף של מסתורין...

ובסוף השני שוב אותן הנמשות
עצמן שבפרק הראשון אלא שנוכח
המש שנים. ואותם הדברים של מהדבך
במהלך החיים של גבורי הרמה, לא
נשתנה שום דבר. ובכלל אין אתה רואה
שם שום חיים ושום פעולות חיים מלבד
מלים, מלים. שורץ הרוף המודקן, כמו
לפני חמש שנים, הונה מתוך שעמים
באהבתו אל נולדה ונולדה אוהבת
כמקדם את דוד ודוד מתנה אהבים עם
נערה בת שבע-עשרה סיה. מוכן הדבר
שנולדה מתרנות, מרעימה אותו, מושכת
אותו אחריה, מדברת לו על אהבתה
הנדולה אליו ושורץ עם צרור השושנים
שהכין בשביל נולדה נשאר יחיד. שוב
סימבוליקה...

עד כאן שירת החיים והשעמום...
מבאן ואילך בפרק השלישי – שירת המת.
המשורר דוד שפניו היו „רכים
וחולמים, רגשותיו זכים ועדינים הוא כבר
עיף החיים. מרבה הוא לדבר על המת.
על „המתנה מתוך אימה ועל „האר
העולה במתו של אדם המרגיש „משגו
מן המת. אבל כל הדברים האלה אינם
מסילים עלינו שום אימה. לשוא אתה
מתאמץ לעמוד על מקור המרניות
שבנשמתו של דוד. אמנם הוא סח
לנולדה על „ארצות החוקות, על הדרך
הקשה והאבלה המובילה אליהן, על
הברידות של ההולכים בה. וכששואלת
אותו נולדה: „מדוע ככה קר שם? הוא
מונה בקול סודי: „קר שם, נולדה, קר

שתרצה, ובלבד שהדברים יהיו מעולפים
צעף של מסתורין.

וכך הוצפה לפני שנים אהדת
ספרותנו יצירות, סימבוליות וסימיות,
במחילה, שבעיקר הדבר אין בהן לא
מסלי החיים ולא ממסתי הנשמה,
הכל עשוי שם ב„מתכונת, לפי הנוסח
המקובל.

מסוג זה היא גם הרמה הלירית
בת שלש תמונות „אנו חיים ומתים של
יצחק קצנלכון. המחבר קרא לשלש
תמונות, מאיזה סעם. בשם „דרמה לירית,
אף-על-פי שאין שם כלום מן הליריקה.
מתובלות הן הרבה בסנטימנטליות וכמיני
„דבורים, שלפי כונת המחבר הם צריכים
להיות סודיים ועמוקי כונה, אבל הקורא
לא ימצא בהם כלום.

בפרק הראשון אנו רואים את
הבחור שורץ יושב בשעה השניה כלילה
בחדרה של נולדה. שורץ זה, כפי הנראה,
אוהב את נולדה והיא אוהבת את אחיו
הצעיר דוד. שורץ יושב שעות ארוכות
בתבת נולדה ושוחק מתוך שעמום.
ולסרקים הוא מתרגו ומדבר דברים
מקומעים, סימבוליים: „רוחות מנשבות
בחורן, רוחות קרות. עומד ומביט לתוך
החלון ושואל במון סודי: „כל זה מהו?
ונולדה עונה לו: „הסתו, שורץ... והוא
אמר נבעת „הסתו... ולאחר צאתו מן
הבית הוא שב שנית ושואל פתאום את
נולדה: „אם תזרח להם סחר השמש
ואם לבוא „לבשר בשורת שמש...

בדברים העמוקים האלה ובסון
הסודי כבר יצא המחבר ידי חובת ליריקה
וסימבוליקה – וחסל מחזה ראשון.

ובמחזה השני נכנס לתוך הדרה
של נולדה דוד. והוא, כפי הודעת
המחבר, משורר ומן הדין שפניו יהיו
רכים וחולמים ושדבר דברי שירה על

לך בחלון, לא שמש צעיר של שהרית
עם הארנמן הרך שעל שפתיו צלא
שמש צהרים, שמש נכון ויוקדי. ואז
„נעורה בלבנו של אדם האהבה הבוגרת
אל החיים“.

שורץ העלוב חי עם „שמש
הצהרים“, או, כפי שדוד קורא לזה,
השעמום המטפף יחד עם עליצות
החיים“. נולדה מזדקנת והונה באהבתה,
סוקסת וכוחלת ושמה את כל סעיניה
ב„שירת האביב“ של דוד. ורק דוד נידון
בנזרת המחבר למיתה...

כפי האמור, נקרא הספר שעליו
ידובר כאן „דרמה לירית“. וראה זה פלא,
כי דוקא הליריקה שבספר יצאה פטמה
ושבלוגית עד מאד. ובמקום שעלו ביד
המחבר לתפוס איזו קיום חיוניים
לדלות איזה רושם חי של המציאות
הרי נוסף לו און והוא „עומד על הגליו“.
הדרמה הלירית יסודה בעמק
ההרנשות, בהסתכלות חודרת לתוך נבכי
הגפש ותהומה – וזה אינו לפי כחו של
קצנלסון, שזכב־העט הנחמד, קל־הראי
ועל־זיהרות.

ג. גרינבלאט.

כל כך... ושוב היא אומרת: „העבים
מסהרים כל כך, מדוע ככה ממהרים
העבים?“ והוא עונה שלא מענין: „על
הר נכוה עליתי ועל ההר הנה שלהתי
לך את מכתבי האחרון“.

כך יתבל משורר זה את חבריו
בסואחיה בת־פרומה. אבל הלך־רוחו,
סערכי לבו וחיוו כלם כספר החתום לפנינו.
בצבעים יותר חיים מצייר המחבר
את נולדה. אהבתה העזה והמזורה אל
דוד שנמשכה הרבה שנים רצופות עושה
אותה דמות פרנית, משרה עליה יופי
וקסם נונה. זוהי אחת הנשים שחלום־
אהבה אחד ילוה את כל חייהן כצל,
תמיד הן מסתוככות במעגל קסמים עד
ששערותיהן מתחילות נושרות ועלומיהן
נומשים, אבל אהבתן חיה בלב, אהבה
פרנית ונונה.

קצת קיום ריאליים יש גם בתמונתו
של שורץ, זה הבחור המודקן שערינתו
לאהבה עושה רושם עלוב קצת. אבל
אותם השורצים מוצאים דוקא סוף־סוף
את דרכם: „בבקר לא עבות אחד ואתה
נעור סתך שנה עמקה והשמש צוחק

ספרים החדשים.

(רשימות לפי-שעה).

I.

כתבי שלום-עליכם.

(כרך ראשון: אדם ובהמה. כרך שני: ימים טובים. תרגום י. ה. ברקוביץ. הוצאת "מוריה", אודיסה).

כמנדלי דונמתו, אינם יכולים לעמוד. האמנות משעבדת לצורותיה. האמנות ממיתה. את סי החיים המלאים היא חוסמת. את המתים היא מקימה מקברותיהם, אך את החיים היא קוברת. כדי לקבל את מתנת היופי, אנו מותרים על כמה מחנות אחרות. אנו מתרחקים מן החיים ומותרים עליהם, ורק אז הם מקבלים בלבנו את תקונם. שלום-עליכם, להפך, סכר ב אותנו אל החיים, ושירתם לא תפסק. מה שיפנס על-ידי שפעת החיים, יתוקן על-ידי שפעת החיים.

מנדלי אסף ביד זהירה של אמן. ושלום-עליכם מפזר ביד רחבה של משורר... כל מה שיצא מתחת ידו של מנדלי שלם ומשוכלל כיצירת שיש מחוטבת, הותך על-ידי שלום-עליכם ונעשה יצור חי ורוגש ומפרפר. הוא הסך את הארמון המבושף, שנרדם בשירת מנדלי שקוע בחלומות, לממלכה רועשת ורבת תנועה. כל פנה קפואה של "עמק הבכא", הגשכחה מאלהים ואדם, היתה כאן ל"ירידי, לשוק החיים ההומה, שבני האדם הולכים ונסחפים זה בזה חזר אחר זה בגלוי

שני ספרים שלא יהיו רק מוצנים לתפארת בארון הספרים עם כריכות הזהב, כי אם ספרים לשמש תדירי ולקריאה תדירית. הספרים אשר תהיה בהם יד הנער והנערה אשר בבית ימים רבים, ספרים אשר מתוך דפיהם יהיו מתגלגלים ונופלים תמיד פסוקים שלמים וכמויים שגורים אל סי הדובר כטוב עליו לבו, ואשר ברבות הימים אולי ישונו חזיון כולם בפי העם, אשר ממנו באו. גם כיום כבר אינם ספרים במובן המקובל. כמעט תמיד אנו שוטטים את הקול החי, המדבר מתוכם. האותיות מדובבות. לא שירה-שבכתב כאן, כי אם שירה שבעל-פה.

חזיון נפלא ומיוחד במינו לפנינו. לא על האמנות אנו מתפלאים כאן, כי אם על העדרה. משורר בן-חורין לפנינו, אשר רוחות-ניל נסתרות נושאות לו את ברכתן מכל עבר, ואין אתה יודע זאין אתה רוצה לדעת, מנין לו כל השפע הרב הזה. יחיד היה שלום-עליכם אצלנו במובן זה, וכמקום שהוא עומד, אפילו אמנים, שהם גדולים ממנו במעלה,

כשהוא נדחף מתוך הנימו והוא עובר לעינינו בהל ומבולבל, מתרחק מדברים שבהם עצם הייו ושואף לדברים, שעצם מהותם זר לו ולרחוקו. לאן הוא הולך - אין אנחנו יודעים. אך הוא נתק ממקומו בכח-איתנים, ואל מקומו עוד לא ישוב. קן-החיים הישן והתביב כבר יהיה נעזב לעולם. מנחם-מנדיל, טוביה ההולב, מוטיל בן פייסי ההון - כלם נשאים לפנינו כמחול החיים. כלם עזבו את בית-הקברות היקר, ועיניהם למרחקים. כלם נדחפים בכח הזמן, שאין מעצור לו.

הפקחים טוענים: אין הוא עמקן. אין הוא מביש אל תהום הנפש של האדם. ומה בכך? אולי טוב לו, שאין הוא עוסק בפסיכולוגיה. כל הפסיכולוגים הם בעלי מרה-שחורה. הוא אינו עוסק בפסיכולוגיה, ועל כן הוא יודע לצחק עוד כמלוא סיו. הוא תומריסטן, והומור-פירושו לראות את שטח החיים. יש ניל לראות את החיים הרחבים, השוטפים ועוברים לפנינו, כשגל אחד מוחק את חברו, בולע את חברו. רק זה אינו מעכיר את רוחנו, שמתגלה ואובר. סכנה לשהות על הדברים. אל נא תרבו להסתכל בהם. מהרו ועבורו! מהרו ועבורו! - מצוה לנו ההומריסטן. כל שהיה יתירה נוולת את חדות החיים. לו שהה ההומריסטן מעט יותר על הדברים המנוחכים, שוב לא היו אולי מנוחכים עוד...

ההומור מקיל מעלינו את כובד החיים. ההומור הוא פילוסופיה עממית, שנושלת מן הדברים את מרירותם, למען נוכל לשאת את משאם הרב. ההומור הוא השתתפות, כח משחרר. רק למי שלבו מלא אהבת העולם, ניתנה רשות ללגלג עליו. ההומריסטן הוא הסופר ההומאני ביותר, ועל כן יש אשר דוקא ה"לצים" הגדולים הם האנטיים

העכורים, עד אשר לא נספיק כמעט לתפוס את גניהם הקבועים. היהודי של שלום-עליכם הולך ומשתנה לנגד עינינו מסש, פושט צורה ולובש צורה. הוא עוב את עצמו ושכ אל עצמו, אך מנוחה וקסאון עוד לא ידע. לא קם עוד אצלנו משורה, אשר ידע לצייד את כל מראות החאוס הזה של חיינו. כשלום-עליכם. לנגד עינינו עובר מחוה ההרס. עוד בנין הדרות לפנינו ביסיו ועווו, והנה הגלים הבאים זה אחר זה להפילו. אפילו האדיליה של שלום-עליכם הסרה אותו הקפאון שבתאור החיים החכיבים וצורותיהם הקבועות.

הוא אינו אוהב לעמד על מקום אחד. גבריו עושים את מעשיהם בלא הרף. עסקים טובים או רעים, מעשים של חכמה או של שטות-ורק לא לחשוב מחשבות הרבה. להפט בענינים של פסיכולוגיה - אין זה לא מטבע בריאותו ולא מטבע המשורר בעצמו. הוא אינו מסתובב סחורסחור להמעשים. החיים עצמם כולעים אותו במדה בוו. שאין לו פנאי לעסוק בפסיכולוגיה. וזהו מטבע של כל סופר עממי בעצם.

בתור אמן הוא מנשש כעור. אחר במקומו היה נידון לא פעם בריסוק אברים. וגם הוא אמנם נכשל לעתים קרובות; ביהוד ברומנים הגדולים. הרומן הריהו בסבעו יצירה בלתי-עממית. בו דרושה גם אמת-הבנין וגם קונצפציה של מחשבה סקיפה ומאחדת; ביהוד - בנין. ולכך אין השפע הפרימיטיבי מספיק. אך גם כאן אין המחבר מפרפר ברשת יצירתו עד לאין מצא. קול החיים הרבים מצהיל את לבנו בקול צהלת מים מפכים. איז אנם עומד. אין התחכמות יתירה ותאורר מעמדים יתירים. החיים רודפים אחרינו ולא יתנו לעמד. רואים אנו את היהודי

כבר מהן. כל שורה וכל דף ביצירות שלום-עליכם הם ריצמים מצוינים, רפואות בדוקות ומנטות מכל דבר-עצב ומרה-שהורה. מי שהוקף אותו סחד החיים, יכלט אל מקלטי ניל אלה, ושב ורפא לו. שני הכרכים החדשים האלה, שהוסיף לנו ברקוביץ על שלשת הקודמים, הם שני מקלטי אור חדשים בספרותנו העברית הצעירה, שספרי הפרוזה כל-כך טועמים בה. זהו רכוש. בתרנים העברי, שהיה מצוין גם בנסיונות ברקוביץ הראשונים, השכלול אינו סוסק. רוח החרות והבמחון הרב של בעל המקור כאילו נחה גם על המתרגם. הסנטף צרף מכל חומר זר וכבד, סכל „חסין נקשה. בנין הלשון נעשה עוד יותר קל ומהיר וטבעי. והדברים מאירים באמה כנתינתם ממקורם. ברכה תהי הדי, המכניסה לספרותנו את האוצר היקר הזה:

הסנטימנליים ביותר. אותו האיש, האורב לנו תמיד וכל שעות שלנו ותנועה מנוחכת הם מרף לשניו החדות - הוא הוא הנד לנו ביותר. הוא, שרואה את כל הנחוק שבדברים; מתפעל בכל-זאת מחזיונות העצב שבהיים ושופך ים של רמים על יצוריו העלובים. האין זה משום שדוקא מי שרואה את אפסות הדברים, מתמלא רמים ואינו מוכיח? האין זה משום שהצחוק כשהוא לעצמו ממרק את כל המא ואת כל רע? סכיון שצחקנו, כבר סלחנו. רק מי שנוטר איבה, אינו צוחק. הזהרו מן האנשים, שאינם יודעים לצהוק במלא פיהם:

משלום-עליכם לא היינו נוהרים. את כל מעוקל ואת כל מעות בנו היינו מגלים לפניו בחפץ-לב. על שמותנו אנו היינו צוחקים ועל עקמומיתנו אנו- ושוב לא היו עוד מטילות אימה, כאילו נתרפאנו

.II

ספרות לילדים.

(הוצאת „ספרי, אודיסא).

בשנים האחרונות, אנו מוכרחים, לצערנו למרות הפצנו לקדם בברכה את כל מה שהאיר מעט את הלב בימי האפלה, לעבור כאן, מחוסר מקום חמן, בשתיקה. אין זאת הוצאה אמנותית - את זה אני אנוס להקדים ולהודיע. השאלה החשובה והקשה על דבר שירה לילדים, שמתחבטים בה כל-כך בשנים האחרונות, ולא רק אצלנו - לא תמצא כאן סתרונים. הפרובלימה כאן, יותר משהיא אמנותית, היא חנוכית, יותר נכון - שמושית. אין שואלים כאן, כיצד למצוא את הדרך ללב התינוקות באמצעי-שירה מתאימים.

ההוצאה הצנועה הזאת, שנוסדה על-ידי מורים עבריים בשעת חירום, כבר נתנה לנו, למרות כל המעצורים הרבים, שפונשת על דרכה עכשיו הוצאת ספר עברי - כעשרים ספרים קטנים, מנוקדים ומצויירים. עשרת הספרים הראשונים יצאו במשך חדשים אחדים במהדורה שניה, ודורשי הספרים האלה הולכים ומתרבים מיום ליום. אין זאת כי מלאה ההוצאה הקטנה תפקיד חשוב בספרותנו ההנוכית, וכדאי להקדיש לה ביחוד דברים אחדים, אף כי על כמה ספרים חשובים לאין ערוך ממנה מצדם הספרותי, שיצאו

יש הרבה להעיר על הוצאה זו. הסגנון, אסילו באותה המסגרת הצרה, שהצינו את עצמם כותבי הספרים, לא תמיד מניח את דעתנו. אל נא נשכח את ערך היופי של הסגנון בספרות לילדים. ספורי-המעשה אמנם העיקרבה, אך שלא מדעתה נפש הילד כוספת גם את המוסיקה של הלשון, דוקא של זה, שיש לה איזה זהר של חג, שהוא קצת משונה מלשון-החול, השגורה וידועה לילד. טעות גדולה היא לחשוב, שאינו מליצה-קלה או צורה-שליכצוי בלתי מצויה עשויות כאן לקלקל. אם ספורי-המעשה מלא חיים ופעולה ותנועה, אין הילד מניש כלל בקשין של מליצות אלו. התוכן הכללי מאיר אותן, מלאך אותן, והילד שמה עליהן כשמוח הפייל על כל ציץ יקר ועל כל נבעול-דשא מיוחד במינו, שלא צפה להם. החם של פרחי-הסגנון, שעלה באפנו בילדותנו, אינו פג עוד לעולם. ועל כן עלינו להיות זהירים בנידוק זה ביותר. נחוץ איזה תוס, איזה ריח, איזה צבע לסגנון, כדי לקנות את נפש הילד. אל נא תאמרו להשיג את כל זה רק בספורי-המעשה בלבד!

סגנון החוכרות שבספריה שניה כבר עולה-הרבה על זה שבעשר החוכרות הראשונות, וזה סימן, שבעלי-ההוצאה בעצמם כבר עמדו על הסגן הזה. ואולם גם בחסיונותיה ראויה הוצאה זו לשימת-לב מיוחדת, בתור נסיון חדש לקרב את ילדינו אל הספר העברי. אם זה יעלה בידם, גם שניאותיהם נקבל באהבה. בכל אופן הזיין נעים הוא לראות, שכניפיה קטנה של מורים עברים ננשה בימים כל כך רעים ומרים לעבודה חשובה ויקרה זו, ובשעה ששרה ספרותנו היה שומם ועזוב מעובדיו מפחה במסירות לב ונפש את הנצנים הצנועים והחביבים האלה.

כי אם - כיצד לפתוח את דלתות הספר העברי הגעולות לילדינו בכל אמצעי שהוא... כל האמצעים כשרים כאן לנבי בעלי-ההוצאה. המורים העברים, היודעים היטב, כי את כל עמלם ישא רוח, אם לא תבוא העבודה העצמית היקרה של קריאת ספרים לעזרהם, ננשו לפתרון השאלה התמורה הזאת בהחלטה של יאוש: יהיה מה שיהיה, ואנחנו נפתח לילד העברי פתח אל הספר העברי, - נפתח על כרחו.

אמנות יתירה אל נבקש אמא כאן. אל נבקש את זה, שנסמנו בכונה מתתו בין הסגולות הרבות, שמשתמשים בהן כותבי הספרים הקטנים האלה, כדי לגרש את האימה של הילד מפני הספר העברי, סגולות השירה והאמנות תוספות מקום מועט. יש אמנם חוכרות אחדות, שאיזה זהר של שירה להן, אך רובן הן רק חומר לקריאה. הבטחון האחד, שהן ניתנות לנו, הוא רק זה, שהילד יקרא את כל חוכרת עד הומה... אך אל נא יהיה גם הבטחון הזה קל בעיניכם!

כשאני לעצמי. מאמין אנכי, כי יש עוד אמצעים אחרים, טובים ונאמנים מאלה, שמשתמשים בהם רוב המשתתפים בהוצאה זו. האמצעים האמתיים יכולים וצריכים להיות סוף-סוף רק אמצעים של אמנות. יצירה אמנותית אין כלל פירושה - יצירה קשת-ההבנה. להפך. האמנות במרום יכולתה משיגה אותה הששטות מצד אחד ואיזה רבוי-הגונות מצד שני, שעושות אותה שוה לכל נפש. אבל עד שספרותנו וביחוד לשוננו, השיג אותו הגובה ואותה הטבעיות יש לנו רשות להשתמש לפי יענה גם בפאליאטיבים. הוצאת „ספרי, באותה צורה שאנו רואים אותה עכשיו, הייתה דבר שהזמן גרמו. הסכנה הגדולה, הולדתה: אין בודקים בשעת הסכנה.